

॥ श्रीः ॥

श्रीमते श्रीलक्ष्मीनृसिंहपरब्रह्मणे नमः

ॐ नमः परमात्मने

श्रीमते श्रीलक्ष्मीनृसिंहदिव्यपादुकासेवक
श्रीवणशठकोप श्रीनारायण यतीन्द्रमहादेशिकाय नमः

कृष्णयजुर्वेदीय
तैत्तिरीय - संहिता

संपादकी

रा. कृष्णमूर्ति धास्री

रा. गणेशरत्नाविडथ

प्रकाशकः

श्रीनृसिंहप्रिया ट्रस्ट

३०, वेङ्कटेश अग्रहारं

मयूरपुरी

चेन्नै-६०० ००४

(वृषकार्तिकशुक्लैकादश्यां प्रकाशिता)

शकाब्दः १९२४

॥श्रीः ॥

श्रीमते श्रीलक्ष्मीनृसिंहपरब्रह्मणे नमः

ॐ नमः परमात्मने

श्रीमते श्रीलक्ष्मीनृसिंहदिव्यपादुकासेवक
श्रीवणशठकोप श्रीनारायण यतीन्द्रमहादेशिकाय नमः

कृष्णयजुर्वेदीय

तैत्तिरीय - संहिता

संपादकौ

रा. कृष्णमूर्ति शास्त्री

रा. गणेश्वरद्राविडश्च

प्रकाशकः

श्रीनृसिंहप्रिया ट्रस्ट

३०, वेङ्कटेश अग्रहारं

मयूरपुरी

चेन्नै-६०० ००४

(वृषकार्तिकशुक्लैकादश्यां प्रकाशिता)

शकाब्दः १९२४

First Edition 2003

Price : Rs.

Copies can be had from :

1. NARASIMHA PRIYA TRUST,

Mylapore,

Chennai - 600 004.

2. DR. R. KRISHNAMURTHI SASTRIGAL

Sanskrit College Street,

Mylapore,

Chennai - 600 004.

Printed at :

RAJAN & CO., PRINTERS,

No.1, Goomes Street,

Chennai - 600 001.

Phone : 25384585

॥ श्रीमते श्रीलक्ष्मीनृसिंहपरब्रह्मणे नमः ॥
॥ श्रीमते श्रीवणशठकोपश्रीवेदान्तदेशिकयतीन्द्रमहादेशिकाय नमः ॥

श्रीमते श्रीलक्ष्मीनृसिंहदिव्यपादुकासेवकश्रीवणशठकोप-

श्रीनारायणयतीन्द्रमहादेशिकाय नमः

विदितमेवैतत् विदुषां भगवता बादरायणेन कालदेशानुसारेण वेदशाखा व्यभज्यन्त इति ।
तत्र सहस्रशाखो वेदः पूर्वम् अध्यगायीति उदयनाचार्याः-अधुना-

“जन्म-संस्कार-विद्यादेः शक्तेः स्वाध्यायकर्मणोः ।

हासदर्शनतो हासः संप्रदायस्य मीयताम् ॥”

इत्यूचुः, सोऽयं हासः अस्मदनुभवसिद्धः ।

वेदस्य श्रेष्ठ्यं तावत् तस्य नित्यत्वेन, अनन्तत्वेन, अविच्छिन्नपरम्पराप्राप्तत्वेन,
अपौरुषेयत्वेन च सिद्धम् । ‘ओलैप्पडा प्रमाणं श्रुतिः एळुदामरैयिल् तत्त्वं एरिट्टु किटक्किरतु’
अलिखिते वेदे स्फुटं तत्त्वहितपुरुषार्था वर्तन्त इत्यूचुः श्रीमन्निगमान्तमहादेशिकाः ।

गीती शीघ्री शिरःकम्पी तथा लिखितपाठकः ।

अनर्थज्ञोऽल्पकण्ठश्च षडेते पाठकाधमाः ॥

इति पाणिनीयशिक्षायाम् अशिक्षि ।

श्रीमत्यां श्रुतप्रकाशिकायां ग्रन्थावलोकनेन वेदपाठः न्यषेधि ।

“यदृच्छया श्रुतो मन्त्रः छन्नेनाऽथ छलेन वा ।

पत्रेक्षितो वा व्यर्थः स्यात् प्रत्युतानर्थदो भवेत् ॥”

इति उक्तत्वात् गुरुमुखादेव अवगन्तव्याः विषयाः बहवः सन्ति ।

सत्यप्येवं कलिकोलाहलेन नराणां धारणाशक्तिवैकल्यात् पुस्तकापेक्षा अस्त्येव । अत एव
बहोः कालात् प्रागेव कुम्भघोणादिस्थलेषु वैदिकवर्धिनीति अन्वर्थनाम बहत्सु मुद्रालयेषु मुद्रापणं
प्रकटनञ्च क्रियमाणम् आसीत् ग्रन्थलिप्याम् । संप्रति ग्रन्थलिपेः प्रचारः अतीव सङ्कुचितः । देवना-
गरीलिपेरेव भूयान् प्रचारः इति देवनागरीलिप्यां पुस्तकमुद्रापणम् आवश्यकमापतितम् । मुद्रणे
स्वरप्रदर्शनं च आवश्यकम् । यतः,

‘मन्त्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह ।

स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात् ॥’

इति उक्तम् । अतः जागरूकैः कृताध्ययनैः मुद्रापणं कार्यम् । तादृशम् अनवद्यं
पुस्तकमुपयुज्य अध्येतृभिः गुरुमुखोच्चारणानूच्चारणपूर्वकः अध्ययनसंस्कारः स्वाध्यायस्य सर्वैः
त्रैवर्णिकैः कर्तव्यः ।

ततश्च वेदपुस्तकमुद्रापणे सदाचार्यसकाशात् अधिगतस्वाध्यायः वेदार्थज्ञः पण्डित एव युक्तः
अधिकारी । तादृशोऽधिकारः सम्प्रति प्रकाश्यमानवेदपुस्तकपरिशोधकेषु अस्माकं प्रियसुहृत्सु ब्रह्म-

श्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिषु सुसम्पन्नः समुल्लसति । एते स्वकीयपितृचरणेभ्यः, सप्तपरिवृत्तिक्रमान्तं साधनदानम् अध्यापनं कृतवद्भ्यः ब्रह्मश्रीराजगोपालधनपाठिभ्यः गृहीतस्वाध्यायाः । किञ्च मीमांसा-वेदभाष्यादिषु अद्वैतवेदान्तेषु च कृतभूरिपरिश्रमाः वेदरक्षणे उद्युक्तानां श्रीकाञ्चीकामकोटिपीठाधि-पानाम् अनुग्रहपात्रं च । अपि च अस्मदाचार्यपादानां श्रीमदहोबिलमठे मूर्धाभिषेकदिनादारभ्य प्रति-संवत्सरं पूर्वाचार्यश्रीनक्षत्रादिमहोत्सवान् व्याजीकृत्य अध्ययनपरम्परायां विद्यमानानां सर्वासां वेद-शाखानां पारायणेन स्वेष्टदैवतं प्रह्लादार्तिहरं मालोलम् आराधयतां, तन्त्रेण वेदविदां विपुलां स्वर्ण-वस्त्रकम्बल-वसु-अन्न-मेदुरां सम्भावनां च प्रदाय वेदरक्षणम् अनितरसाधारण्या धोरण्या कुर्वतां श्रीमदहोबिलमठे पञ्चचत्वारिंशपट्टे मूर्धाभिषिक्तानां श्रीलक्ष्मीनृसिंहदिव्यपादुकासेवकश्रीवणशठ-कोपश्रीनारायणयतीन्द्रमहादेशिकानां प्रेमास्पदम् एते कृष्णमूर्तिशास्त्रिणः ।

एतैः काशीवासिनां विद्वत्तल्लजानाम् आत्मगुणसम्पन्नानां शूराध्यायिनां श्रीगणेश्वरद्रा-विडशर्मणां साह्येन प्रकाशयते इदं वेदपुस्तकम् इति “काञ्चनकमलं सौरभरमणीयम्” इत्यत्र न कोऽपि संशयः ।

तदेतत् पुस्तकं सर्वैः वैदिकैः वेदभ्रञ्जालुभिश्च सादरं परिगृह्य गृहे संरक्षणीयम् । यतः ‘सा हि श्रीः अमृता सताम्’ इति हि भगवती श्रुतिः ।

एते च शास्त्रिणः, तथा एतत्पुस्तकप्रकाशनकार्यभारं स्वीकृतवन्तः अस्मच्छ्रीमठशिष्याः एस्.वी.एस्.राघवमहोदयाः, एतद्ग्रन्थस्वीकर्तारश्च सर्वे सह कुटुम्बाः आयुरारोग्यैश्वर्यसंपन्नाः भूयासुरिति श्रीचरणाः आशासते । इति शम् ॥

इत्थं

श्रीचरणनियमानुसारी

श्रीमदहोबिलमठाऽऽस्थानविद्वान्

शूराध्यायी न्याय-वेदान्त-साहित्य-विद्वान्

पल्लवेरि-शठकोपाचार्यः

ॐ ॥ भूमिका ॥ ॐ

शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् । प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये ॥
 शङ्ख-चक्र-वरानम्रलसत्करतलं प्रभुम् । श्रीवेङ्कटेश्वरं वन्दे करुणामृतसागरम् ॥
 विश्वेशं माधवं दुण्डिं दण्डपाणिं च भैरवम् । वन्दे कार्शीं गुहां गङ्गां भवानीं मणिकर्णिकाम् ॥
 गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः । गुरुः साक्षात्परब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥

अथेदं प्रकाशयते पूज्यपादानां वेदशास्त्रसंरक्षणतत्पराणाम् अहोबिलमठाधीशानाम् अनन्तश्रीवि-
 भूषितानाम् अळगियसिङ्गरमहाभागानामनुग्रहेण कृष्णयजुर्वेदीयब्राह्मणम् आरण्यकोपनिषत्सहितम् ।
 श्रीचरणैः श्रीमुखप्रदानेन महान् अनुग्रहः कृत इति कृतज्ञतापूर्वकम् अहोबिलमठाधीशान् मुहुर्मुहुः प्रणमामि ।

कृष्णयजुर्वेदीयब्राह्मणम् आरण्यकोपनिषत्सहितं देवनागरलिपौ प्रकाशनीयमिति विचार्य मद्रपुरी-
 स्थसंस्कृतकलाशालाध्यक्षैः ब्रह्मश्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिमहाभागैरहमेतत्कार्यं योजितः । अल्पीयसि समये यावच्छक्यं
 शुद्धमातृकासम्पादनाय प्रयत्नः कृतः । सम्पादनकार्ये श्रीसायणभाष्य-भट्टभास्करभाष्ययोः ग्रन्थाक्षरपुस्तकस्य च
 पर्याप्तः सहयोगोऽस्माभिर्गृहीतः ।

उदात्तस्वरस्य प्रचयस्वरस्य च प्रदर्शनाय किमपि चिह्नं न स्थापितम् । अनुदात्तस्वरस्य प्रदर्शनाय अक्ष-
 रस्याधः दण्डवत्पातिता रेखा स्थापिता । सामान्यस्वरितस्वरस्य प्रदर्शनाय अक्षरस्योपरि एका ऊर्ध्वरेखा स्था-
 पिता । दीर्घस्वरितस्वरस्य प्रदर्शनाय अक्षरस्योपरि द्वे ऊर्ध्वरेखे स्थापिते ।

‘कम्प्यूटर्’नामके यन्त्रे सर्वेषामक्षराणां संयोजने क्रियमाणे क्वचित्क्वचित्काठिन्यं भवति । यत्र
 संयुक्ताक्षराणि लेख्यानि तत्र ‘कम्प्यूटर्’यन्त्रे संयुक्ताक्षराणामभावात् अगत्या हलन्ताक्षराणि ग्रहीतव्यानि
 भवन्ति । अस्यां स्थितौ स्वरभक्तेः लेखने यथा हलन्तो रेफ आयाति तथैव संयुक्ताक्षरघटकप्रथमाक्षरं
 हलन्तरूपेण आयाति । तर्हि ‘गार्हपत्य’ ‘मद्ध्वा’दिपदेषु हलन्तरूपेण रेफस्य हलन्तरूपेण दकारस्य च
 प्रकाशने ‘गार्’ इति असंयुक्तरूपवत् ‘मद्’ इति असंयुक्तरूपभ्रमप्रसक्त्यां मन्दधियां भ्रमनिवारणाय
 ‘दुर्बलेऽनुग्रहः कार्यः’ इति न्यायेन ‘गार्हपत्य-मद्ध्वादि’पदेषु हलन्तरेफस्य हलन्तदकारस्य च
 वैलक्षण्यप्रदर्शनाय असंयुक्ताक्षराणां कृते किञ्चिच्चिह्नस्थापनमावश्यकमिति विचार्य मद्रपुरीस्थवैदिकविद्वद्भिः
 साकं चर्चां विधाय तेषां सूचनानुसारम् असंयुक्तस्थलेषु ‘-’ इदं चिह्नं स्थापितम् ।

जिह्वामूलीयोपध्मानीयाक्षरयोः कृते परम्पराप्राप्तचिह्नस्य ‘कम्प्यूटर्’यन्त्रे अनुपलब्ध्या तद्योजनां कर्तुं
 नाशकम् । अन्यत्र सर्वत्र विसर्गस्थले सकारादिसंयोजनेन, खकारात् प्राक्तनविसर्गस्य विसर्गरूपेणोच्चारणं
 कार्यम्, अन्येषु स्थलेषु यथायथं जिह्वामूलीयोपध्मानीयरूपेणोच्चारणं कार्यमिति मत्वा कथञ्चित् सन्तोष्यम् ।

प्राक्तनदेवनागरमातृकायां क्षकारोपयोगः कृतः । ग्रन्थाक्षरपुस्तके खकारोपयोगः कृतः । क्षकार-
स्तावत् ककार-षकारयोः संयोजनेन भवति । खकारस्तु खकार-षकारयोः संयोजनेन भवति इति महदन्तरम् ।
शिक्षादिग्रन्थानुसारेण क्षकारगतककारस्य स्थाने खकारो भवतीति सर्वत्र खकारः प्रकाशितः ।

अकारादुत्तरवर्तिनः घकारात् पूर्वतनस्य, झकारात् पूर्वतनस्य च मकारस्य स्थाने सञ्जातस्य
अनुस्वारस्यानुस्वाररूपेणोच्चारणम्, अन्यत्र मकारस्य स्थाने परसवर्णस्य अनुनासिकस्य उच्चारणम् इति
नियमापरिज्ञानेन कैश्चित् पदान्ते परसवर्णस्य अनुनासिकस्य उच्चारणमकृत्वा अनुस्वारस्यैव सर्वत्र उच्चारणं
क्रियते । तद्धमनिवारणाय बालानां च परिज्ञानाय आवश्यकमिति मत्वा ग्रन्थाक्षरमातृकावदत्रापि अनुस्वारस्य
परसवर्णरूपेण प्रदर्शनमाहृतम् ।

केषुचित् स्थलेषु स्वरमात्रयोः स्पष्टतया परिज्ञानार्थं पदमध्येऽपि ‘-’ इदं चिह्नं स्थापितम् ।
मद्रपुरीस्थवैदिकानामनुरोधेन मन्त्रपूर्तिस्थले ‘॥’ एतच्चिह्नं स्थापितम् । मन्त्रपूर्त्यनन्तरं यस्मिन्वाक्ये इतिपदं
श्रूयते तत्र वाक्यान्ते मन्त्रपूर्त्यभावात् मन्त्रपूर्तिचिह्नं न स्थापितम् । प्रतीकमन्त्राणां परिज्ञानाय ‘✽’
नक्षत्रचिह्नं स्थापितम् । अनुषङ्गपरिज्ञानाय ‘+’ इदं चिह्नं स्थापितम् । अनुवाकान्ते खण्डसङ्ख्याप्रदर्शनोत्तरम्
‘॥’ इदं चिह्नं स्थापितम् । देवनागर्यां मुद्रणेन ग्रन्थस्य सार्वभौमतया सर्वेषां कृते उपकाराय विभिन्नपक्षादृताः
खण्डविभागाः विभिन्नपक्षादृताः प्राचीनाः शृङ्खलाश्च योजिताः । [ ] एतच्चिह्नाभ्यन्तरे प्रदर्शितः अङ्कः,
कोष्ठकाद्वहिः स्थापिताश्च शृङ्खला ग्रन्थाक्षरपाठानुसारिण्यः ।

उपसर्गाणां साहितिकपदपाठानुसारेण पृथक्स्थापनार्थमादौ प्रयत्नः कृतः । मद्रपुरीस्थवैदिकानां
सूचनानुसारं प्रायः सर्वत्र उपसर्गाः क्रियापदेन नाम्ना च सह योजिताः । कचित् उपसर्गाणां पृथक् स्थापन-
स्यान्यत्कारणं वर्तते तत्सुधीभिर्भाष्यादिकमवलोक्य ज्ञातव्यम् । येषां व्यञ्जनानां संयोगो न विधेयस्तेषां सर्वेषां
कृतेऽस्मिंश्चिह्ने स्थापितेऽपि कुत्र कियान् काल आवश्यक इत्यस्य निर्धारणं तु गुरुमुखादेव कर्तव्यम् ।

सम्पादनं तावदौदार्येण कृतम् । कुत्रापि सङ्कुचिता वृत्तिर्नाश्रिता । यतो हि गौतमधर्मसूत्रे ‘दया
सर्वभूतेषु, क्षान्तिः, अनसूया, शौचम्, अनायासः, मङ्गलम्, अकार्पण्यम्, अस्पृहा चे’त्यष्टानामात्मगुणानां
संस्कारापेक्षया महत्त्वं मोक्षप्रापकत्वं च वर्णितम् । तस्माद्-

“अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् । उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥”

इति महद्भिः प्रदर्शितः पन्था अत्रानुसृतः । अतः सर्वे पक्षा अत्र प्रकाशनेऽङ्गीकृताः । प्रकाशनार्थम्
आहतेषु पुस्तकेषु प्राचीनं ग्रन्थाक्षरे मुद्रितं पुस्तकम् आदर्शरूपेण स्वीकृतम् । परन्तु तत्रापि विद्यमानानां
त्रुटीनां परिमार्जनाय प्रयतितम् । यथा-‘अथस्तोमीयम्पूर्वं होतव्यां (३) द्विपदां (३) इति’ इति ग्रन्थाक्षरे
मुद्रितः पाठः ग्रन्थाक्षरे मुद्रित इति कृत्वा न तथैव स्थापितः । अपितु ‘अथस्तोमीयम्पूर्वं होतव्या (३)-
द्विपदा (३) इति’ इति शुद्धः पाठः स्थापितः । तत्र द्विपदापदं सविसर्गं वर्तते । अतः ‘द्विपदां (३)’ इति न
भवतीति रहस्यम् ।

वैदिकैः मूलभागस्य महता श्रमेण संरक्षणं कृतम्; अतस्तेऽभिनन्दनीयाः अभिवन्दनीयाश्च । शास्त्रज्ञा
वेदार्थपरिज्ञानाय प्रवृत्तास्तेऽभिनन्दनीयाः अभिवन्दनीयाश्च । प्रयोगज्ञा वैदिककर्माणि सम्पादयन्ति,

अतस्तेऽप्यभिनन्दनीयाः अभिवन्दनीयाश्च । परन्तु त्रयाणां सामञ्जस्यं यदा न भवति तदाऽनर्थः भवति । तस्माद् वैदिकैः वेदार्थपरिज्ञानाय प्रयतनीयम्, वेदार्थचिन्तापरैर्मूलवेदपाठपरिज्ञानाय वेदोऽध्येतव्यः, प्रयोगज्ञैः वैदिकैः शास्त्रज्ञैश्च सह सम्भूय विचारणीयम् । वैदिकेषु शास्त्रज्ञेषु प्रयोगज्ञेषु च परस्परं सामञ्जस्यम्, आदरबुद्धिः, उपकार्योपकारकभावश्च आवश्यकाः सन्ति ।

वेदानां रक्षणार्थं वेदाङ्गानि आगतानि । वेदानां रक्षणं त्रेधा भवति । (१) स्वरूपतः (२) अर्थतः (३) प्रयोगतश्च । वेदानां स्वरूपरक्षा नाम आनुपूर्वीसंरक्षणम् । तदर्थं छन्दोग्रन्थः, शिक्षाग्रन्थाः, प्रातिशाख्य-ग्रन्थाश्च सन्ति । अर्थरक्षणार्थं व्याकरणं, निरुक्तञ्च स्तः । प्रयोगरक्षणार्थं कल्पसूत्राणि, ज्योतिषश्च वर्तते । अयं विषयः तत्त्वार्थदीपनिबन्धे तट्टीकायां च श्रीवल्लभाचार्यैः सविस्तरं प्रतिपादितः । तदिदं वेदानां त्रेधा रक्षणं पूर्वोक्ताः वैदिकाः, शास्त्रज्ञाः, प्रयोगज्ञाश्च यथाशक्ति साम्प्रतमपि कुर्वन्ति । अतः तेषाम् अधमणं जगत् वर्तते । अतएव विश्वगुणादर्शो उक्तम्-

“नाध्यापयिष्यन् निगमान् श्रमेणोपाध्यायलोका यदि शिष्यवर्गान् ।

निर्वेदवादं किल निर्वितानम् उर्वीतलं हन्त तदाऽभविष्यत् ॥” इति ।

चम्पूरामायणेऽपि वर्णितम्-

“उच्चैर्गतिर्जगति सिध्यति धर्मतश्चेत् तस्य प्रमा च वचनैः कृतकेतरैश्चेत् ।

तेषां प्रकाशनदशा च महीसुरैश्चेत् तानन्तरेण निपतेत् क नु मत्प्रणामः ॥” इति ।

अतः वेदानां त्रेधा संरक्षणार्थं द्विजैः जागरूकैर्भाव्यम् । अन्यैश्च तेषां योगक्षेमव्यस्था विधेया ।

अत्यन्तप्राचीनकाले वेदानां लेखनं न क्रियते स्म । वेदास्तावत् गुरुमुखाच्छिष्यस्य कर्णपथे आयान्ति स्म । शिष्येण ते धार्यन्ते स्म । एकदा अस्मद्गुरूणां परमहंसपरिव्राजकाचार्याणां श्री१०८कृष्णाश्रम-स्वामिनां सविधे अयं प्रश्नः उपस्थितो यत् ‘वेदानां लेखका ये स्युस्ते वै निरयगामिनः’ इति वचनं वैदिकानां गृहे विद्यमानपुस्तकस्य लेखकेषु प्रवर्तते वा न वा ? इति । तैरुक्तं यत् पूर्वं सम्भूय वैदिकैः पुस्तकनिरपेक्षमध्ययनमध्यापनं च क्रियते स्म; तदानीं पुस्तकस्य नासीदपेक्षा, परन्तु कालान्तरे पुस्तकस्य अपेक्षा जाता इति कृत्वा लेखनं प्रवृत्तम् । साम्प्रतं यद्वेदध्वनिचित्रणं (टेप्) क्रियते तदपि वेदानां लेखनमेव । यतः तत्र रेखा आयान्ति । तद् ध्वनिं गृहीत्वा यः कोऽपि यस्यां कस्याञ्चिदवस्थायां वेदं शृणोति तस्य ‘एतदारण्यकं सर्वं नाब्रवीति श्रोतुमर्हति’ इत्याद्युक्ताः दोषा भवन्ति । अतः ‘वेदानां लेखका ये स्युस्ते वै निरयगामिनः’ इत्युक्तम् इति ।

साम्प्रतं मुद्रणवशात् अधिकदोषप्रसक्तिर्वर्तते । मुद्रितस्य वेदपुस्तकस्य पत्राणि आपणे क्रेतृभ्यः वस्तूनां प्रदानाय उपयोज्यन्ते, जीर्णानि पत्राणि उपेक्षितानि मार्गे रथ्यादौ च पतितानि दृश्यन्ते, अन्धकारे गन्तव्ये जाते तानि पत्राणि पादस्पृष्टानि पादरक्षास्पृष्टानि वा भवन्ति, अनभिज्ञा जनाः अग्निप्रदीपनार्थं वेदपुस्तकस्य पत्राणि उपयोजयन्ति । तदिदं सर्वमपि ‘वेदानां लेखका ये स्युस्ते वै निरयगामिनः’ इति वाक्यस्य विचारावसरे आयाति । तस्मात् वेदपुस्तकं ये गृह्णन्ति तैः तस्य सदा सदुपयोग एव कर्तव्यः । अधिकारिभिः स्वयम्

अध्येतव्यम्, सत्पात्रेभ्यः अध्यापनीयम् । स्वगृहे वेदपुस्तकस्य उपयोगाभावे तत् अध्येतृभ्यः प्रदेयम्, अतिजीर्णस्य तस्य गङ्गादिनद्यां प्रक्षेपो विधेयः । पूर्वोक्तः मातृकापराधो यथा न भवेत् तथा जागरूकैर्भवितव्यमिति सर्वेभ्यः साञ्जलिबन्धं प्रार्थये ।

कालक्रमेण बुद्धिहासात् वेदानां विभाग इव वेदानां शुद्धपाठसंरक्षणाय शिक्षाग्रन्थाः, वेदानां शुद्ध-
लाञ्छनं निर्मिताः, वेदानां लेखनं चारब्धम् । तत्र कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयशाखायाः पाठसंरक्षणाय श्रीमद्भिर्भ-
रद्वाजमहर्षिभिः भारद्वाजशिक्षा प्रणीता । भारद्वाजशिक्षामूलिकैव 'रुन्धते दधते तिष्ठन्ते जायन्ते' इत्यादयः
शुद्धलाः विद्वद्भिर्निर्मिता अध्ययनाध्यापनयोः स्थापिताश्च । भारद्वाजशिक्षावदेव महर्षिभिः विभिन्नाः शिक्षा
निर्मिताः । तासु व्यासशिक्षायाः आधिक्येन प्रचारः विद्यते । अथापि सर्वासां शिक्षाणां परिशीलनम् आवश्यकं
वर्तते ।

प्राक्तनग्रन्थेषु ब्राह्मणारण्यकोपनिषत्-सायणभाष्य-भट्टभास्करभाष्यपुस्तकादिषु प्रकाशितेष्वपि
बह्वचः त्रुटयः जाताः । सर्वत्र बहु विचार्य अयं ग्रन्थः सम्पादितः । अथापि अत्र मे परितोषो नास्ति । मम तु इदं
दृढं मतं यत् यावत्पर्यन्तं ब्राह्मणारण्यकोपनिषदां पदनिर्धारणं न भवेत् तावत्पर्यन्तं शुद्धपाठनिर्धारणे काठिन्यं
भवेदेव । कदाचित् केनचित् शुद्धपाठे प्रकाशितेऽपि पुस्तकान्तरमवलोक्य लोकाः शुद्धं पुस्तकमपि अशुद्धं कुर्युः ।
तस्मात् तत्र अशुद्धिनिवारकं, भ्रमनिवारकं, सन्देहनिवारकं च किमपि आवश्यकम् । तदर्थं मया भगवदनुग्र-
हेण गुर्वनुग्रहेण च कृष्णयजुर्वेदवैजयन्तीलेखनमारब्धम् । अस्यां सर्वो विचारः प्रदर्शयिष्यते । ब्राह्मणादिभाग-
स्य पदानि निर्धार्य पृथक् लिख्यन्ते, येन पदानां परिज्ञानं निस्सन्दिग्धं निर्भ्रान्तं च भवेत् । मन्दधियाम् अध्येतृ-
णां भ्रमसन्देहनिरसनाय श्रीशशुद्धलाश्च निर्मायन्ते । यावत्पर्यन्तम् एतत्कार्यं पूर्णं न भविष्यति तावत्पर्यन्तं
नक्तव्रतसङ्कल्पो गृहीतः ।

ब्राह्मणभागस्य श्रीशशुद्धलानां प्रकाशनाय ब्रह्मश्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिमहाभागैः व्यवस्थाऽपि कृता ।
अथापि समग्रायाः तैत्तिरीयशाखायाः श्रीशशुद्धलानां निर्माणोत्तरमेव तत्प्रकाशनं वरमिति विचार्य इदानीं ताः
न प्रकाशयन्ते ।

अस्यां भूमिकायां ये विषयाः नोक्ताः ते संहिताभूमिकायाम् उक्ताः । संहिताभूमिकावलोकनेन
नियमानां परिज्ञानं भवेत् । ततश्च अध्ययने सौकर्यं स्यात् ।

“ज्ञानमज्ञाततत्त्वाद् यो दद्यात् सत्पथेऽमृतम् । कृपालोर्दीननाथस्य देवास्तस्यानुगृह्णते ॥”

इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे ध्रुवचरिते वर्णितम् । तदिदं विद्वद्भिः सर्वदाऽवधेयम्, उपयोक्तव्यं च ।
अतएवोक्तम्-

“विद्वद्भिः शोभते देशः तैर्विहीनस्त्वमङ्गलः ।” इति ।

मया मद्रपुर्यां बहून्मासान् निवसता इदमनुभूतं यत् कृष्णमूर्तिशास्त्रिभिर्ब्राह्मणमुहूर्तादारभ्य
रात्रिप्रथमयामपर्यन्तं कदाचिद्वात्रौ सार्धयामपर्यन्तमपि निरलसतया सर्वेभ्यः सर्वविधविद्यादानं निरपेक्षतया
औदार्येण रहस्यप्रकाशनेन च साकं क्रियते । ईदृशा विद्वांसः दुर्लभाः ।

एतैः ब्राह्मणग्रन्थस्य सम्पादने साहाय्यार्थं योजितोऽहं ग्रन्थस्यास्य सम्पादने यत् समर्थोऽभवं तत्र प्रातःस्मरणीयानां पितृपादानां ब्रह्मश्रीराजेश्वरशास्त्रिद्राविडमहाभागानां तपोबलं, परिश्रमः, अनुग्रहश्च कारणानि । तथैव अस्मत्कुलदैवतस्य श्रीवेङ्कटाचलपतेः, श्रीकाशीविश्वेश्वरस्य, मद्रपुरीस्थसमस्तदेवतानां चानुग्रहः कारणम् । तदनु अस्मदग्रजयोः पूज्यश्रीवीरेश्वरशास्त्रिद्राविड-श्रीविश्वेश्वरशास्त्रिद्राविडयोर्मदीयवेद-शास्त्राध्ययनार्थं परिश्रमः, औदार्यं, वात्सल्यं च । तदनन्तरं गुरुवरैः प.प.श्रीकृष्णाश्रमस्वामि-ब्रह्मश्रीगणेशभट्टबापट-ब्रह्मश्रीरामचन्द्रधनपाठि-श्रीरामचन्द्रशास्त्रिहोसमनेमहोदयैः कृतं तत्तत्समये मार्गदर्शनम् । काशीस्थश्रीवल्लभरामशालिग्रामसाङ्गवेदविद्यालयस्य पत्रिकासम्पादने गुरुवरैः ब्रह्मश्रीरामचन्द्रशास्त्रिहोसमनेमहोदयैः, अग्रजैः ब्रह्मश्रीविश्वेश्वरशास्त्रिद्राविडैश्च यन्मार्गदर्शनं विहितं यश्च ग्रन्थसम्पादनकलाया अभ्यासः कारितः तद्वलेनैवात्र सम्पादनं कर्तुमशकमिति ते विशेषतः स्मरणीयाः । श्रीवेङ्कटाचलपतिप्रभृतीन् सर्वान्देवान्, तातपादप्रभृतींश्च सर्वान् गुरुन् वन्दे ।

उपनिषद्भागे द्राविडपाठनिर्धारणाय मातृकाप्रदानेन उपकारं कृतवतां ब्रह्मश्रीविभूषितानां वलयपट्टे नावलपाकं एन्. के. रामानुजताताचार्यमहाभागानां विशेषतः अहम् अधमर्णोऽस्मि । तेषां प्रत्युपकृतौ असमर्थः तान् नमस्करोमि । उपनिषद्भागे द्राविडपाठः स्वातन्त्र्येण प्रकाशितः । अन्यत्र तद्गतः विशेषः टिप्पण्यां दर्शयितव्य आसीत् । एवम् अत्यावश्यकस्थले पाठभेदः टिप्पण्यां दर्शयितव्य आसीत् । परन्तु यन्त्रे सौविध्याभावात् मम समयाभावाच्च अत्यावश्यकाः पाठभेदाः इह भूमिकायां प्रदर्श्यन्ते । पाठभेदानां युक्तायुक्तत्वविचारः कृष्णयजुर्वेदवैजयन्त्यां यथासम्भवं करिष्यते ।

ब्राह्मणारण्यकोपनिषत्सु पाठभेदविचारः

(१) ब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमप्रश्ने 'समुद्रन्न सुहवन्तस्थिवाँसम्' इत्यत्र 'समुद्रन्न सुहवन्तस्थिवाँसम्' इति केचित् पठन्ति ।

(२) ब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठप्रश्ने 'युयवदान्यावर्षत्' इत्यत्र 'युयवदान्यावर्षत्' इति केचित् पठन्ति ।

(३) आरण्यके प्रथमप्रश्ने 'अपाश्नुष्णि' इत्यत्र 'अपाश्नुष्णि' इति केचित् पठन्ति ।

(४) आरण्यके प्रथमप्रश्ने 'निमेषास्त्रुतिभिस्सह' इत्यत्र 'निमेषास्तुतिभिस्सह' इति केचित् पठन्ति ।

(५) आरण्यके प्रथमप्रश्ने 'कालावयवानामितःप्रतीज्या' इत्यस्य स्थाने 'कालावयवानामितःप्रतीज्या' इति केचित् पठन्ति ।

(६) आरण्यके द्वितीयप्रश्ने तृतीयानुवाके 'अग्निर्मातस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चक्रुम यानि दुष्कृता' इत्यस्य स्थाने 'अग्निर्मातस्मादेनसः प्रमुञ्चतु चक्रुम यानि दुष्कृता' इति केचित् पठन्ति ।

(७) आरण्यके द्वितीयप्रश्ने पञ्चमानुवाके 'पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्०' इत्यादिवाक्यस्य स्थाने 'पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुःपुनश्चोत्रम् आगात्पुनः प्राणः पुनराधीतम् आगात्०' इति द्राविडपाठः इति ग्रन्थाक्षरपुस्तके टिप्पण्यां वर्णितम् ।

(८) आरण्यके द्वितीयप्रश्ने षष्ठानुवाके 'यन्मया मनसा वाचा०' इत्यादि वाक्यद्वयस्य स्थाने 'यन्मे मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन । सर्वस्मान्मेळितो मोग्धि त्वं हि वेत्थ यथातथम् ॥' इति द्राविडपाठः इति ग्रन्थाक्षरपुस्तके टिप्पण्याम् ।

(९) आरण्यके द्वितीयप्रश्ने एकादशानुवाके 'तेन सामानि यत्सव्यम्पाणिम्पादौ प्रोखति यच्छिरश्च-खुषी' इत्यस्य स्थाने 'तेन सामानि यच्छिरश्चखुषी' इति द्राविडपाठः इति ग्रन्थाक्षरपुस्तके टिप्पण्याम् भट्टभास्करभाष्यपुस्तके टिप्पण्यां च ।

(१०) आरण्यके द्वितीयप्रश्ने एकादशानुवाके 'पाणी पादौ कृत्वा' इत्यस्य स्थाने 'पाणी कृत्वा' इति द्राविडपाठः इति ग्रन्थाक्षरपुस्तके टिप्पण्याम् ।

(११) आरण्यके द्वितीयप्रश्ने एकोनविंशानुवाके 'नाद्ध्वनि प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते' इत्यस्य स्थाने 'नाद्ध्वनि प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते' इति द्राविडपाठः इति ग्रन्थाक्षरपुस्तके टिप्पण्याम् ।

(१२) आरण्यके द्वितीयप्रश्ने एकोनविंशानुवाके 'नमस्ते नमस्सर्वन्ते नमो नमश्शिशुकुमाराय नमः' इत्यस्य स्थाने 'नमस्ते नमस्सर्वन्ते नमः' इति द्राविडपाठः इति ग्रन्थाक्षरपुस्तके भट्टभास्करभाष्यपुस्तके च टिप्पण्याम् ।

(१३) आरण्यके द्वितीयप्रश्ने विंशानुवाकः 'नमः प्राच्यै दिशे' इत्यनुवाकः द्राविडपाठे नास्ति इति ग्रन्थाक्षरपुस्तके टिप्पण्याम् ।

(१४) आरण्यके चतुर्थप्रश्ने सप्तविंशानुवाके 'खट्फड्जहि' इत्यस्य स्थाने 'खट्फट्जहि' इति केषुचित् पुस्तकेषु पाठः ।

(१५) आरण्यके चतुर्थप्रश्ने सप्तविंशानुवाके 'छिन्धी भिन्धी हन्धी कट् । इति वाचः क्रूराणि' इति वाक्ययोः स्थाने 'छिन्धी भिन्धी हन्धी । कडितिवाचः क्रूराणि' इति द्राविडपाठः इति ग्रन्थाक्षरपुस्तके टिप्पण्याम् ।

(१६) आरण्यके चतुर्थप्रश्ने एकोनविंशानुवाके 'असृन्मुखः' इत्यस्य स्थाने 'असृङ्मुखः' इति केचित् पठन्ति । 'द्राभ्यामसृद्द्राभ्याम्मासम्' इति संहितासप्तमकाण्डपाठसंवादात् 'असृन्मुखः' इति पाठस्य अस्तित्वं प्रतीयते ।

(१७) आरण्यके चतुर्थप्रश्ने चत्वारिंशानुवाके 'ए अस्मे अस्मे । सुवर्न ज्योतीः' इति वाक्ययोः स्थाने 'ए अस्मे । अस्मे सुवर्न ज्योतीः' इति द्राविडपाठः इति ग्रन्थाक्षरपुस्तके टिप्पण्याम् ।

(१८) आरण्यके पञ्चमप्रश्ने एकादशानुवाके 'तेज उद्यतो वायुः । ह्रियमाणः प्रजार्पतिः । ह्रियमानो वाग्धुतः' इति वाक्यत्रयस्य स्थाने 'तेज उद्यतः । वायुर्ह्रियमाणः । प्रजार्पतिर्ह्रियमानः । वाग्धुतः' । इति वाक्यचतुष्टयं द्राविडपाठः इति ग्रन्थाक्षरपुस्तके टिप्पण्याम् ।

(१९) आरण्यके पञ्चमप्रश्ने एकादशानुवाकस्य शुक्लायां 'ह्यमानो वाग्धुतो दधात्येषः' इत्यस्य स्थाने 'ह्यमानो ब्रूयादन्नम्प्रापतिरेकञ्च' इति द्राविडपाठः इति ग्रन्थाक्षरपुस्तके टिप्पण्यम् ।

(२०) आरण्यके षष्ठप्रश्ने सप्तमानुवाके 'पितृन्-हि यत्र' इति भट्टभास्करभाष्यसम्मतः पाठः । 'पितृन्-ह्यत्र' इति सायणभाष्यसंमतः पाठः ।

(२१) उपनिषदि ब्रह्मश्रीविभूषितैः वलयपेटैः नावल्याकं एन्. के. रामानुजताताचार्यमहाभागैः प्रेषित-पुस्तकानुसारं द्राविडपाठः प्रकाशितः । एतद्ग्रन्थप्रकाशनसमनन्तरं यदि द्राविडपाठे कश्चिद्विशेषः परिलक्ष्येत तर्हि पूज्यताताचार्यमहाभागानां संमत्यनुसारेण शुद्धयशुद्धिपत्रिकायां सूचनापत्रे वा तस्य उल्लेखः अवश्यं करिष्यते ।

(२२) आरण्यके उपनिषदि च बहवः पाठभेदाः यद्यपि दृश्यन्ते तथापि तेषु केचित्पाठभेदाः आरण्यक-शिक्षाद्यज्ञानमूलकाः, केचित् प्रामादिकाः, केचित् भ्रममूलकाः, केचित् भाष्यानुसारिणः च सन्ति । तत्र सायणभट्टभास्करभाष्ययोः बहुत्र मतभेदः पाठभेदश्च वर्तते तथापि वैदिकपरम्परागतपाठप्राधान्येन ग्रन्थस्य प्रकाशितत्वात् परम्परागता एव पाठाः अत्र सङ्गृहीताः । अन्ये न सङ्गृहीताः । इह भूमिकायां केषांचित् विभिन्नपाठानां सङ्ग्रहप्रयोजनं द्राविडपाठगतवैशिष्ट्यप्रदर्शनम्, अन्येषु पाठेषु युक्तयुक्तत्वविचारस्य आवश्यक-कत्वप्रदर्शनं च । तत्र युक्तयुक्तत्वविचारः अस्माभिः कृष्णयजुर्वेदवैजयन्त्यां करिष्यते । युक्तयुक्तत्वविचार-मन्तरा बहूनां पाठानां प्रदर्शनमात्रेण व्यामोहमात्रं भवेत् इति विचार्य अत्र अन्ये पाठभेदाः न प्रदर्शिताः । तेषां विचारः वैजयन्त्यां भविष्यति ।

(२३) भट्टभास्करभाष्यानुसारेण आरण्यकोपनिषत्सु प्रश्नानाम् अयं क्रमः (१) भद्रं (२) सह (३) चित्तिः (४) परेयुवाप्सम् (५) शन्नो मित्रः (६) अम्भसि (७) नमो वाचे (८) देवा वै सत्रम् इति । 'शन्नो मित्रः' इति प्रश्ने एव 'ब्रह्मवित्' 'भृगुः' इति प्रश्नद्वयस्य अन्तर्भावः इति विशेषः ।

(२४) संहितायां मूलपाठे अन्तिमं 'बन्धुः' इति पदं, ब्राह्मणपाठे अन्तिमं वाक्यम् 'ओम्' इति, उपनिषत्पाठे अन्तिमं वाक्यस्थानीयं पदम् 'इत्युपनिषत्' इति च बहवो वैदिकाः न पठन्ति । तत्कारणं मृग्यम् । प्रकृते तु एतावदेव उच्यते यत् बन्धुरित्यादिपदानां तत्रतत्र सत्त्वं वर्तते । स्वस्वसम्प्रदायानुसारं तेषाम् उच्चारणानुच्चारणव्यवस्था यावत्प्रमाणोपलब्धिः अनुसरणीया ।

(२५) ब्राह्मणारण्यकोपनिषत्सु भाष्यद्वयानुसारेण मन्त्रविभागः अकारप्रश्नेषयोजना च तत्रतत्र कृता । अथापि तस्य पूर्णता कृष्णयजुर्वेदवैजयन्त्यां क्रियमाणविचारेणैव भविष्यति । एतत्कार्यम् ईश्वर-सद्गुरुकृपा-धीनम् । अस्माभिः प्रयत्नः विधेयः इति शिवम् ।

ब्राह्मणारण्यकोपनिषदां प्रकाशने संशोधन (प्रूफदर्शन)कार्ये यैः महानुभावैः साहाय्यं विहितं तेऽत्र सबहुमानं स्मर्यन्ते-

१. ब्रह्मश्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिणः (मद्रपुरीस्थसंस्कृतकलाशालाध्यक्षाः), २. ब्रह्मश्रीके. स्वामिनाथश्रीतिनः (मद्रपुरीस्थाः), ३. ब्रह्मश्रील. कृष्णमूर्तिशास्त्रिणः (मद्रपुरीस्थाः), ४. ब्रह्मश्रीराजगोपालधनपाठिनः (मद्रपुरीस्थाः), ५. ब्रह्मश्रीयज्ञमणिधनपाठिनः (मद्रपुरीस्थाः), ६. चि. ब्रह्मश्रीमणिद्राविडः (मद्रपुरीस्थाः), ७. चि.

श्रीमान् अनन्तपद्मनाभशर्मा(मद्रपुरीस्थः), ८. भ्रातृपुत्रः चि. श्रीचन्द्रशेखरद्राविडश्च । एतेषां सर्वेषां प्रत्युपकृतौ असमर्थः तेषु वरीयसः नमस्करोमि, यवीयसश्च शुभाशीर्भिः संयोजयामि ।

अस्मिन् सम्पादने मार्गदर्शकाः विविधपुस्तकप्रदानेन उपकारं कृतवन्तश्च महानुभावाः सबहुमानं स्मर्यन्ते-

१. ब्रह्मश्रीवी.जी.सुब्रह्मण्यघनपाठिनः(मद्रपुरीस्थाः), २. ब्रह्मश्रीके.स्वामिनाथश्रौतिनः (मद्रपुरी-स्थाः), ३. अस्मदग्रजाः ब्रह्मश्रीविश्वेश्वरशास्त्रिद्राविडाः(काशीस्थसाङ्गवेदविद्यालयाध्यक्षाः), ४. ब्रह्मश्रीसुन्दररामदीक्षिताः(शेङ्कालिपुरस्थाः), ५. ब्रह्मश्रीरामघनपाठिनः (काशीस्थाः), ६. ब्रह्मश्रीमल्लिकार्जुनसोमयाजिनः(मद्रपुरीस्थाः), ७. ब्रह्मश्रीशेषाद्रिशर्माणः(मद्रपुरीस्थाः), ८. ब्रह्मश्रीराजगोपालघनपाठिनः (मद्रपुरीस्थाः), ९. ब्रह्मश्रीवेङ्कटरामघनपाठिनः(मद्रपुरीस्थाः), १०. ब्रह्मश्रीयज्ञमणिघनपाठिनः(मद्रपुरीस्थाः), ११. ब्रह्मश्रीविश्वासशास्त्रिघोडसकराः(नान्देडस्थाः), १२. ब्रह्मश्रीनरेन्द्रकापरेमहोदयाः(सिकन्दराबादस्थाः), १३. ब्रह्मश्रीविजयराघवघनपाठिनः(मद्रपुरीस्थाः), १४. ब्रह्मश्रीविश्वनाथशर्माणः(मद्रपुरीस्थाः), १५. ब्रह्मश्रीदेन्दुकूरिनारायणशर्माणः(मद्रपुरीस्थाः), १६. ब्रह्मश्रीरामघनपाठिनां पुत्रः चि.ब्रह्मश्रीनारायणघनपाठी(काशीस्थः) च । एतेषु वरीयसः नमस्करोमि, यवीयसश्च शुभाशीर्भिः संयोजयामि ।

ब्रह्मश्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिणां शिष्येण आयुष्मता श्रीसतीशशर्मणा पृष्ठादिसंयोजने महान् श्रमः कृतः । तमपि शुभाशीर्भिः संयोजयामि ।

अस्मिन् महति कार्ये यथोचितं व्यवस्थासम्पादनेन उपकारं कृतवन्तः स्त्रियः इह स्मर्यन्ते-

१. ब्रह्मश्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिणां पत्नी सौभाग्यवती लक्ष्मीः(प्रेमा), २. ब्रह्मश्रीराजगोपालघनपाठिनां पत्नी सौभाग्यवती अन्नपूर्णा ३. ब्रह्मश्रीवेङ्कटरामघनपाठिनां पत्नी सौभाग्यवती अनन्तलक्ष्मीः(विजया), ४. ब्रह्मश्रीयज्ञमणिघनपाठिनां पत्नी सौभाग्यवती ललिता च । एतासां सर्वविधमङ्गलानि कामये ।

अस्मदन्तेवासिना आयुष्मता श्रीबनलक्ष्मणमस्केमहोदयेन(आलन्दीवास्तव्येन), आयुष्मता श्रीराजकुमारनाथानीमहोदयेन(देहलीवास्तव्येन), आयुष्मता श्रीपवनकुमारशर्मणा(जबलपुरवास्तव्येन) च सम्पादनकार्ये अस्मद्व्यवस्थायां साहाय्यं विहितम् । तेषां सर्वेषां शुभोदकं कामये ।

यावच्छक्यम् उपलब्धसाधनानुसारं शुद्धमातृकासम्पादनार्थं भूयः प्रयत्ने कृतेऽपि यदा व्यञ्जनोत्तरोकाररक्तकारयोः स्पष्टानुदात्तस्वराभिव्यक्तौ वयं सर्वे असमर्था भूत्वा किङ्कर्तव्यविमूढा जातास्तदा कृष्णमूर्तिशास्त्रिणां पुत्रेण चिरञ्जीविना श्रीरामसुब्रह्मण्यशर्मणा सपदि स्वल्पीयसि काले यन्त्रे कञ्चित् संस्कारं कृत्वा तद्यन्त्रद्वाराऽऽञ्जस्येन व्यञ्जनोत्तरोकाररक्तकारयोः स्वराभिव्यक्तिव्यवस्था सम्पादितेति तत्प्रत्युपकृतिः कथं विधेयेति न जाने । तस्य सर्वविधश्रेयोभिवृद्धिः उत्तरोत्तरं भवतु-इति । तस्मै हार्दिकीं शुभाशिषं प्रयच्छामि ।

पूर्वं यैर्यैर्महानुभावैः ब्राह्मणारण्यकोपनिषद्भाष्यग्रन्थाः सम्पादिताः प्रकाशिताश्च, तेषां सर्वेषां कार्त्तृत्वं बहामि ।

वेदशास्त्रप्रचारणे बद्धादराणाम् उदारकीर्तीनां श्रीमताम् एस्.वि.एस्.राघवमहाशयानां साहाय्येन
ग्रन्थोऽयं मुद्रित इति तेऽभिनन्दनीयाः । वेदशास्त्रग्रन्थानां प्रकाशने अस्मिन् काले ईदृशा बद्धभद्राः विरलाः ।
एतेषां सर्वविधश्रेयोभिवृद्धये भगवन्तं श्रीवेङ्कटाचलपतिं प्रार्थये ।

अक्षरसंयोजनकार्ये चिरञ्जीविनौ श्रीमन्तौ गोविन्दराजशर्मा पेरियस्वामी च महत्या श्रद्धया कौशलेन
च कार्यं कृतवन्ताविति तावभिनन्दनीयौ । एतयोः सर्वविधश्रेयोभिवृद्धिं कामये ।

अस्मिन् महति कार्ये उपकारं कृतवतां सर्वेषां सर्वविधश्रेयःसम्पादनाय भगवन्तं सम्प्रार्थये ।

ग्रन्थसम्पादनकार्येऽवधाने कृतेऽपि मानुष्यदोषवशाद्यन्त्रदोषवशाच्च सम्भाविता अशुद्धीः शुद्धयशुद्धि-
पत्रावलोकनेन साम्प्रदायिकगुरुमुखाच्चावगत्य तासां परिमार्जनं कृत्वाऽध्ययनं कर्तव्यमिति सविनयं विद्वद्भ्य-
श्छात्रेभ्यश्च निवेद्यते ।

सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः । सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिदुःखभाग्भवेत् ॥

करकृतमपराधं क्षन्तुमर्हन्ति सन्तः । इति शम् ।

विद्वद्विधेयः
गणेश्वरद्राविडः

முகவுரை

பகவானின் மூச்சுக்காற்றாக கூறப்படும் வேதங்கள் நமது ஸனாதன தர்மமாகிய வருஷத்தின் ஆணிவேராக விளங்கி வருகின்றன. இந்த வேதம் பாரதப் பண்பாட்டின் ஆதாரமாக விளங்கி வரும் நூல்களில் ஓர் அரிய பொக்கிஷம். இந்த வேதம் வ்யாஸ பகவானால் நான்காக பிரிக்கப்பட்டுள்ளன. அவையாவன (1) ருக்வேதம் (2) யஜுர்வேதம் (3) ஸாமவேதம் (4) அதர்வண வேதம்.

இந்த வேதமந்த்ரங்களை அக்ஷரசுத்தமாகவும், நன்றாக ஸ்வரத்துடனும் பாராயணம் செய்வதாலும் அதில் கூறப்பட்டுள்ள வேள்விகளைச் செவ்வனே செய்வதாலும் உலக கேஷமம் ஏற்படுகிறது என்பது தொன்று தொட்டு வரும் நம்பிக்கை. வேதங்கள் முக்கியமாக (1) மந்திரம் (2) ப்ராஹ்மணம் என்று இரண்டு வகையாக பிரிக்கப்படுகின்றன. பொதுவாக மந்திரங்கள் அடங்கிய பகுதியை ஸம்ஹிதை என்றும், அந்த மந்திரங்களின் குறுகிய விளக்கம் உடைய பகுதியை ப்ராஹ்மணம் என்றும் கூறுவர். முன்பு குறிப்பிட்ட யஜுர்வேதம் மேலும் இரண்டு வகைப்படும். (1) சுக்ல யஜுர்வேதம் (2) க்ருஷ்ண யஜுர்வேதம் என்று.

மந்திரத்திற்கென தனியான நூலும், ப்ராஹ்மணத்திற்கென தனியான நூலும் இருப்பதால், சுக்லம் (தூய்மை, வெண்மை) எனவும், அவை யிரண்டும் கலந்து உள்ளதால் க்ருஷ்ணம் (கருப்பு) எனவும் யஜுர்வேதம் அழைக்கப்படுகிறது. இதில் ஸம்ஹிதை, ப்ரமஹ்மணம் என 2 பாகங்கள் உள்ளன.

க்ருஷ்ண யஜுர்வேதத்தின் ப்ராம்ஹண பாகம் அஷ்டகம், ஆரண்யகம், காடகம் என்ற உட்பிரிவுகளைக் கொண்டுள்ளது. இந்த வேதத்தில் மொத்தம் 82 ப்ரச்னங்கள் உள்ளன. அதன் விபரம் கீழ்க்கண்டவாறு.

ஸம்ஹிதை	ப்ராம்ஹணம்
1. காண்டம் 8 ப்ரச்னங்கள்	(i) 1 அஷ்டகம் 8 ப்ரச்னங்கள்
2. காண்டம் 6 ப்ரச்னங்கள்	2 அஷ்டகம் 8 ப்ரச்னங்கள்
3. காண்டம் 5 ப்ரச்னங்கள்	3 அஷ்டகம் 9 ப்ரச்னங்கள்
4. காண்டம் 7 ப்ரச்னங்கள்	(ii) ஆரண்யகம் 10 ப்ரச்னங்கள்
5. காண்டம் 7 ப்ரச்னங்கள்	(iii) காடகம் 3 ப்ரச்னங்கள்
6. காண்டம் 6 ப்ரச்னங்கள்	
7. காண்டம் 5 ப்ரச்னங்கள்	
<u>44</u>	<u>38</u>

இது தவிர 'மந்த்ரப்ரச்னம்' என்ற பகுதியில் 2 ப்ரச்னங்கள் உள்ளன. இப்பகுதியில் நமது வைதிக கார்யங்களான உபநயனம் மற்றும் விவாஹாதி கார்யங்களுக்கு (ஸ்மார்த்த தர்மங்களுக்கு) தேவையான மந்திரங்கள் உள்ளன. ப்ரக்ருதம் ஸ்ரீமத் அழகியசிங்கர் நான்கு வேதங்களையும் போஷிப்பதற்காக, அவைகளின் வெவ்வேறு சாகை (பிரிவுகள்) கற்ற வேதபண்டிதர்களை அவ்வப்போது வரவழைத்து, விசேஷமாக சுக்ல யஜுர்வேத சாகைகளின் பாராயணம் ஏற்படுத்தி அந்த வேத வித்வான்களை ஸன்மானிப்பதில் மிகவும் உதாரமாக ஸம்பாவனைகள் செய்வதுடன் வேதாபிவ்ருத்திக்காக வேதபாடசாலை நிறுவி குழந்தைகளைத் தயார் செய்து வருவதும் கண்கூடு. இவரது 76வது திருநகஷத்ர வைபவத்தில் வேத சாஸ்திர விற்பன்னர்களை கௌரவிக்க வேண்டும் என்பதையே முக்கியமாகக் கொண்டு நடைபெறும் இந்த வைபவத்தில் க்ருஷ்ண யஜுர்வேதத்தின் புத்தகங்களை நாகரலிபியில், நல்ல முறையில் அச்சிட்டு வேதம் பயிலும் மாணவர்களுக்கு மிகுந்த உபகாரமாக இந்தப் பணியை ந்ருஸிம்ஹ ப்ரியா டிரஸ்டு மேற் கொண்டுள்ளது.

இந்த நூலை நல்ல முறையில், முன்பு வெளியான நூல்களில் (நாகரலிபியில்) உள்ள பிழைகளைக் களைந்து புதிய முறையில் திருத்தங்களுடன், பல ஸ்வரக்குறியீடுகளுடனும் வெளிக்கொண்டுவரும் பணியில் முக்கியமான பளுவை ஏற்று உழைத்து உதவும் பண்டிதர் காசியில் வஸித்து வரும் ப்ரும்ம ஸ்ரீ கணேஸ்வர த்ராவிட் என்பவர். இவர் மகாதார்க்கிகரும் ஸகல சாஸ்திர வித்பன்னருமான ப்ரும்ம ஸ்ரீ ராஜேஸ்வர சாஸ்திரிகளின் புத்திரர். இவருக்கு எங்கள் மனமார்ந்த நன்றியை தெரிவித்துக்கொள்கிறோம்.

மேலும் இந்நூலை தேவநாகரலிபியில் கம்ப்யூட்டரில் டைப் செய்ய உதவிய ஸ்ரீ கோவிந்தராஜன், திரு. பெரிய ஸ்வாமி ஆகிய இருவருக்கும் எங்களது நன்றியை தெரிவித்துக்கொள்கிறோம். இந்நூலை அச்சிட்டுத் தந்த திரு.ரமணி, & திரு.மௌலி, ராஜன் அண்டு கம்பெனி பிரிண்டர்ஸ், அவர்களுக்கும் எங்களது நன்றி கலந்த பாராட்டுக்கள்.

26.11.2001

R. கிருஷ்ணமூர்த்தி சாஸ்திரி
முதல்வர், ஸம்ஸ்க்ருத கல்லூரி
மயிலை, சென்னை-600 004.

श्रीमते श्रीलक्ष्मीनृसिंह परब्रह्मणे नमः
श्रीमते श्रीलक्ष्मीनृसिंह दिव्यपादुका सेवक
श्रीवण्शठकोप श्रीनारायण यतीन्द्र महादेशिकाय नमः ॥

आदौ वेदाः प्रमाणं एன்னும்படி வேதமே எல்லாவற்றிற்கும் மூல ப்ரமாணமாய் விளங்குகின்றது. यदि शब्दाह्वयं ज्योतिः आसंसारं न दीप्यते என்ற கூற்றின்படி ஸப்தராஸரியான வேதம் தோன்றவில்லையெனில் இந்த உலகம் இருளிலேயே மூழ்கியிருக்கும். இதனை ஆழ்வாரும்

முன்னிவ்வுலகேமும் இருள்மண்டியுண்ண
முனிவரோடு தானவர் திகைப்ப அன்று
பன்னுகலை நால்வேதப் பொருளையெல்லாம்
பரிமுகமாய் அருளிய எம் பரமன் காண்மின்

என்று வேதத்தையும், அதன் அர்த்தவிசேஷங்களையும் எம்பெருமான் ப்ரம்மனுக்கு உபதேசித்ததாக அருளுகிறார். ஒரு புருஷனால் இயற்றப்படாமல் அபௌருஷேயமாய், அஜ்ஞானமாகிய இருட்டை போக்குமதாய், உலகிற்கு ஒரு உன்னத ஒளிவிளக்காய் திகழ்வதுவேதம். இதில் பல ஸாகைகள் உள்ளன. எம்பெருமானின் மஹிமையைப் போன்றே இதன் பெருமையும் எல்லையற்றது. எனவே अनन्ता वै वेदाः என்று அதன் ஆநந்த்யத்தை அநுஸந்திக்கின்றனர்.

இத்தகைய பெருமைவாய்ந்த வேதத்தை வளர்ப்பதில் ப்ரக்ருதம் ஸ்ரீமதழகியசிங்கர் காட்டிவரும் உத்ஸாஹம் அலாதியானது. ஸ்ரீஸந்நிதியில் நடக்கும் திருநக்ஷத்ர வைபவங்களில் சதுர்வேத பாராயணம் மட்டுமின்றி அருகிவரும் மாத்யந்திந ஸாகை முதலிய வேதபாகங்களை அத்யயனம் செய்தவர்களையும் கண்டுகொண்டு அவற்றை ப்ரசாரத்தில் ஈடுபடுத்தியாகிறது.

தற்போது யஜுர்வேதபாகம் க்ரந்தாக்ஷரத்தில் ஸ்வரங்களுடன் அச்சிடப்பட்டு ப்ரசாரத்தில் இருந்துவருகின்றது. இருப்பினும் தக்காலத்தில் நாகர (ஸம்ஸ்க்ருத) எழுத்துக்களே அனைவரும் கற்றுள்ளதனாலும் வேதாத்யயனத்தில் ஊற்றமுள்ளவர்கள் ஸௌகர்யமாக அத்யயநம் பண்ண ஸ்வரப்பிழையில்லாமல் நாகராக்ஷரத்தில் ஒரு புஸ்தகம் வெளிவர ஸ்ரீமதழகியசிங்கர் திருவுள்ளம் பற்றியாயிற்று. அதன்படி ஸ்ரீந்ருஸிம்ஹ ப்ரியாட்ரஸ்ட் மூலம் ஸ்ரீமான் S.V.S. ராகவன் அவர்கள் சிறந்த ஸாஸ்த்ரஜ்ஞரும், வேதாத்யயபரராகவுமுள்ள ஸம்ஸ்க்ருத கல்லூரி (சென்னை) முதல்வர் டாக்டர் ப்ரம்ஹ்ஸ்ரீ R. கிருஷ்ணமூர்த்தி சாஸ்திரிகள் அவர்கள் மூலம் இதனை வெளியிட்டுள்ளார்.

அவருக்கு ஸஹாயமாக ப்ரம்ஹ ஸ்ரீ கணேஸ்வர த்ராவிட் அவர்களும் இணைந்து முதன்முறையாக இப்புத்தகத்தை வெகு பரிச்ரமப்பட்டும் ஸ்வர, அக்ஷர பிழையில்லாமல் சிறந்த முறையில் வெளியிட்டுள்ளனர். இவர்களுக்கு ஸ்ரீமாலோலன் ஸ்ரீமதழகியசிங்கரின் அநுக்ரஹத்தினால் ஸகலக்ஷேமங்களும் ஏற்பட வேணுமாய்ப் ப்ரார்த்திக்கிறோம்.

-ஸம்பாதகர்

நன்றி.

வேதங்களைப் பாதுகாக்கப் பாடுபடும் ஸ்ரீமத் அழகியசிங்கரின் இடைவிடா முயற்சிகள் யாவரும் அறிந்தவையே. பொதுவாக வழக்கத்தில் இல்லாத அதர்வண வேதம், மாத்யந்தின சாகை (சுக்ல யஜுர்வேதம்) ஜைமினீயசாமம் இவைகளை சொல்பவர்களைக் கண்டுபிடித்து அவர்களுக்கு அபரிமிதமான ஸம்பாவனை கொடுத்து ஊக்குவிப்பதையும், இவைகளை நிரந்தர சாற்றுமுறை க்ரமமாக வழக்கத்தில் கொண்டுவந்திருப்பதையும் யாவரும் அறிந்ததே.

சில வருடங்களுக்கு முன் ஒரு நாள் அடியேனிடம் க்ருஷ்ண யஜுர் வேதத்தை அச்சுப்பிழையில்லாமலும், ஸ்வரப்பிழை இல்லாமலும் தேவநாகரிலிபியில் அச்சிட வேண்டும் என்று ஸாதித்தாயிற்று. அதை அடியேன் ப்ரஹ்மஸ்ரீ Dr. R. கிருஷ்ணமூர்த்தி சாஸ்திரிகளிடம் சென்னை சம்ஸ்க்ருத கல்லூரி முதல்வர் - விக்ரோபித்தேன்.

அவர் உடனே பரம உத்ஸாகத்துடன் தன்னுடைய புதல்வர் ஸ்ரீராமஸுப்பிரமணியனிடமும் சொல்லி ஆரம்பித்தார். கொஞ்சம் கூட ப்ரதிப்ரயோஜனமே எதிர்பாராமல் மிகுந்த ச்ரமத்துடன் அணு அணுவாக பல பேர்களைக் கொண்டு பல தடவை பரிசோதித்து இந்தக்கார்யத்தைச் செய்து முடித்துவிட்டார்கள். ஸத்காரியங்களில் இந்தக்குடும்பம் ஈடுபடும் அளவை வேறு எங்கும் காணமுடியாது. வேதங்கள், சாஸ்த்ரங்கள், வேதபாஷ்யம் இவைகளை நன்றாகக் கற்று அறிந்தவர்கள். அது மட்டும் இல்லாமல், வேறுபாடின்றி யார் வந்தாலும் அவர்களுக்குப் பண உதவி, சாப்பாடு மற்ற உதவிகள் எல்லாம் பண்ணி வேத அதிகாரிகளை உருவாக்கும் குடும்பம். இந்தக் கலிகாலத்தில் இப்படி ஒரு குடும்பத்தைக் காண்பது அபூர்வம்.

அது மட்டுமன்றி ஸ்ரீமத் அழகியசிங்கரிடம் ஆழ்ந்த பக்தி அன்பு உடையவர்கள். ஸ்ரீமத் அழகியசிங்கரின் ஆக்ஞையைச் சிரமேற்கொண்டு இந்தக் காரியத்தை முடித்துக் கொடுத்ததற்கு ஸ்ரீ ந்ருஸிம்ஹப்ரியா டிரஸ்டின் சார்பில் என் நன்றியைத் தெரிவித்துக் கொள்கிறேன். க்ரந்தலிபி வழக்கொழிந்து கொண்டுவரும் இந்த நாட்களில் இம்மாதிரியான வேத புத்தகம் எல்லோருக்கும் ஒரு வரப்ரஸாதமாக அமையும் என்பதில் ஐயமில்லை.

வேணும் தாஸன்

S.V.S. ராகவன்

प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहिता

॥ अथ प्रथमं काण्डम् ॥

॥ तत्र प्रथमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

इषे त्वोर्जे त्वा वायवस्स्थोपायवस्स्थ देवो वस्सविता प्राडर्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मण आ
प्यायद्ध्वमघ्निया देवभागमूर्जस्वतीः पर्यस्वतीः प्रजावतीरनमीवा अयख्मा मा वस्स्तेन ईशत
माऽघशस्रो रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्तु दधुवा अस्मिन्नोपतौ स्यात बह्वीर्यजमानस्य पशून्पाहि
॥ १ ॥ इषे त्रिचत्वारिंशत् ॥ १ ॥

यज्ञस्य घोषदसि प्रत्युष्टं रखः प्रत्युष्टा अरांतयः प्रेयमंगाद्धिषणां बरुहिरच्छ मनुना कृता
स्वधया वितंष्टा त आ वहन्ति कवयः पुरस्ताद्देवेभ्यो जुष्टमिह बरुहिरासदे देवानां परिषूतमसि वरुष-
वृद्धमसि देववरुहिर्मा त्वाऽन्वङ्मा तिर्यक्पर्व ते राद्ध्यासमाच्छेत्ता ते मा रिषन्देववरुहिश्शतवल्श-
वैवि रोह सहस्रवल्शा ॥ २ ॥ वि वयं रुहेम पृथिव्यास्संपृचः पाहि सुसंभृतां त्वा सम्भराम्यदित्यै
रास्नाऽसीन्द्राण्यै सन्नहनं पूषा तै ग्रन्थिङ्ग्रन्थातु स ते माऽऽस्थादिन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छे
बृहस्पतैर्मूर्द्धा हंराम्युर्वन्तरिख्मन्विहि देवङ्गममसि ॥ ३ ॥ सहस्रवल्शा अष्टात्रिंशच्च ॥ २ ॥

शुन्धद्ध्वन्द्वेव्याय कर्मणे देवयज्यायै मातरिश्वनो घर्मोऽसि द्यौरसि पृथिव्यसि विश्वधाया
असि परमेण धाम्ना दृहस्व मा ह्यार्वसूनां पवित्रमसि शतधारव्वसूनां पवित्रमसि सहस्रधार
हुतस्तोको हुतो द्रप्सोऽग्र्ये बृहते नाकाय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यां सा विश्वायुस्सा विश्वव्य-
चास्सा विश्वकर्मा सं पृच्यद्ध्वमृतावरीरूर्मिणीर्मधुमत्तमा मन्द्रा धनस्य सातये सोमै न त्वाऽऽत-
नन्मीन्द्राय दधि विष्णो हव्यं रखस्व ॥ ४ ॥ सोमैनाऽष्टौ च ॥ ३ ॥

कर्मणे वान्देवेभ्यश्शकेयव्वेषाय त्वा प्रत्युष्टं रखः प्रत्युष्टा अरांतयो धूरसि धूर्व
धूर्वन्तन्धूर्व तय्योऽस्मान्धूर्वीति तन्धूर्व यव्वयन्धूर्वामस्त्वन्देवानामसि सस्त्रितमं पप्रितमञ्जुष्टतमव्व-
हितमन्देवहुतममहुतमसि हविर्द्धानन्दृहस्व मा ह्यार्वसूनां त्वा चरुषुषा प्रेखे मा भेर्मा सर्व्विकथा
मा त्वा ॥ ५ ॥ हिंसिषमुरु वाताय देवस्य त्वा सवितुः प्रसवैऽश्विनौर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम-
ग्रये जुष्टनिर्वपाम्यग्नीषोमाभ्यामिदन्देवानामिदमु नस्सह स्फात्यै त्वा नाऽरात्यै सुवरभि वि ख्यै-

षव्वैश्वानरञ्ज्योतिर्हन्तान्दुर्या द्यावापृथिव्योरुर्वन्तरिखमन्विह्यदित्यास्त्वोपस्थे सादयाम्यग्रे
हव्यं ररखस्व ॥ ६ ॥ मा त्वा षट्चत्वारिंशच्च ॥ ४ ॥

देवो वंस्सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोस्सूर्यस्य रश्मिभिरापो देवीरग्रेषुवो अग्रे-
गुवोऽग्रं इमय्यज्ञन्नयताऽग्रे यज्ञपतिन्धत्त युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीदध्वँवृत्रतूर्ये
प्रोख्वितास्स्थाऽग्रये वो जुष्टं प्रोख्वाँम्यग्नीषोमाभ्यां शुन्धदध्वन्दैव्याय कर्मणे देवयज्याया अव-
धूतं ररखोऽवधूता अरांतयोऽदित्यास्त्वगंसि प्रति त्वा ॥ ७ ॥ पृथिवी वैत्त्वधिषवणमसि वान-
स्पत्यं प्रति त्वाऽदित्यास्त्वगवैत्त्वग्रेस्तनूरंसि वाचो विसर्जनन्देववीतये त्वा गृह्णाम्यद्रिरसि वान-
स्पत्यस्स इदन्देवेभ्यो हव्यं सुशर्मिं शमिष्वेषमा वदोर्जमा वंद द्युमद्वंदत वयं संज्ञातञ्जैष्म वरुष-
वृद्धमसि प्रति त्वा वरुषवृद्धवैत्तु परापूतं ररखः परापूता अरांतयो ररखसां भागोऽसि वायुर्वो वि
विनक्तु देवो वंस्सविता हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातु ॥ ८ ॥ त्वा भाग एकादश च ॥ ५ ॥

अवधूतं ररखोऽवधूता अरांतयोऽदित्यास्त्वगंसि प्रति त्वा पृथिवी वैत्तु दिवस्स्कंभनिरसि
प्रति त्वाऽदित्यास्त्वगवैत्तु धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवस्स्कंभनिर्वैत्तु धिषणाऽसि पार्वतेयी
प्रति त्वा पर्वतिर्वैत्तु देवस्य त्वा सवितुः प्रसवैऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामधि वपामि
धान्यमसि धिनुहि देवान्प्राणाय त्वाऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धान्देवो
वंस्सविता हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातु ॥ ९ ॥ प्राणाय त्वा पञ्चदश च ॥ ६ ॥

धृष्टिरसि ब्रह्मं यच्छाऽपाऽग्रेऽग्निमामादञ्जहि निष्क्रव्यादं सेधाऽऽदेवयजँवह निर्दग्धं
ररखो निर्दग्धा अरांतयो दध्रुवमसि पृथिवीन्दृहायुर्दृह प्रजान्दृह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह
धर्मस्यन्तरिखन्दृह प्राणन्दृहाऽपानन्दृह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह धरुणमसि दिवन्दृह-
चरुषु- ॥ १० ॥ दृहं श्रोत्रन्दृह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह धर्माऽसि दिशो दृहं योनि-
न्दृह प्रजान्दृह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह चितस्थ प्रजामस्मै रयिमस्मै संजातानस्मै
यजमानाय पर्यूह भृगूणामङ्गिरसान्तपसा तप्यदध्वय्यानि धर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः ।
पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू वि मुञ्चताम् ॥ ११ ॥ चरुषुष्टाचत्वारिंशच्च ॥ ७ ॥

सव्वपामि समापो अद्भिरगमत समोषधयो रसेन स रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभि-
स्सृज्यदध्वमद्भयः परि प्रजातास्थ समद्भिः पृच्यदध्वञ्जनयत्यै त्वा सय्यौम्यग्रये त्वाऽग्नीषोमाभ्यां
मखस्य शिरोऽसि घर्मोऽसि विश्वायुरु प्रथस्वोरु तै यज्ञपतिः प्रथतान्त्वचञ्जुह्वीष्वाऽन्तरितं
ररखोऽन्तरिता अरांतयो देवस्त्वा सविता श्रपयतु वरुषिष्ठे अधि नाकेऽग्निस्तै तनुवं माऽति धागग्रे
हव्यं ररखस्व सं ब्रह्मणा पृच्यस्वैकताय स्वाहा द्विताय स्वाहा त्रिताय स्वाहा ॥ १२ ॥ सविता
द्वाविंशतिश्च ॥ ८ ॥

आ दद इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणस्सहस्रभृष्टिशततेजा वायुरसि तिग्मतेजाः पृथिवि देव-
यजन्योषध्यास्ते मूलं मा हिंसिषमर्पहतोऽरुः पृथिव्यै व्रजङ्गच्छ गोस्थानव्वर्षतु ते द्यौर्बधान
देव सवितः परमस्यां परावर्ति शतेन पाशैर्योऽस्मान्द्वेष्टि यश्च वयन्दिष्मस्तमतो मा मौगर्पहतोऽरुः
पृथिव्यै देवयजन्यै व्रज- ॥ १३ ॥ जङ्गच्छ गोस्थानव्वर्षतु ते द्यौर्बधान देव सवितः परमस्यां परा-
वर्ति शतेन पाशैर्योऽस्मान्द्वेष्टि यश्च वयन्दिष्मस्तमतो मा मौगर्पहतोऽरुः पृथिव्या अदेवयजनो
व्रजङ्गच्छ गोस्थानव्वर्षतु ते द्यौर्बधान देव सवितः परमस्यां परावर्ति शतेन पाशैर्योऽस्मान्द्वेष्टि यश्च
वयन्दिष्मस्तमतो मा ॥ १४ ॥ मौगरुस्ते दिवं मा स्कान् वसवस्त्वा परि गृह्णन्तु गायत्रेण छन्दसा
रुद्रास्त्वा परि गृह्णन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाऽऽदित्यास्त्वा परि गृह्णन्तु जागतेन छन्दसा देवस्य
सवितुस्सवे कर्म कृण्वन्ति वेधसं क्रतमस्युतसदनमस्युतश्रीरसि धा असि स्वधा अस्युर्वी चासि
वस्वी चासि पुरा क्रूरस्य विसृपो विरप्तिन्नुदादार्य पृथिवीञ्जीरदानुर्यामैर्यश्चन्द्रमसि स्वधाभि-
स्तान्धीरांसो अनुदृश्य यजन्ते ॥ १५ ॥ देवयजन्यै व्रजन्तमतो मा विरप्तिन्नेकादश च ॥ ९ ॥

प्रत्युष्टः रख्वः प्रत्युष्टा अरातयोऽग्रेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामि गोष्ठं मा निर्मृख्वव्वा-
जिनन्त्वा सपत्नसाहसं मांज्मि वाचं प्राणश्चख्बुश्रोत्रं प्रजाय्योनिं मा निर्मृख्वव्वाजिनीन्त्वा
सपत्नसाहीसं मांज्याशासाना सौमनसं प्रजासौभाग्यन्तनूम् । अग्रेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये
सुकृताय कम् । सुप्रजसस्त्वा वयसुपत्नीरुप ॥ १६ ॥ सेदिम । अग्रे सपत्नदंभनमदब्धासो
अदाभ्यम् । इमव्वि प्यामि वरुणस्य पाशय्यमबद्धीत सविता सुकेतः । धातुश्च योनौ सुकृतस्य
लोके स्योनं मे सह पत्यां करोमि । समायुषा सं प्रजया समग्रे वर्चसा पुनः । सं पत्नी पत्याऽहङ्गच्छे
समात्मा तनुवा मम । महीनां पयोऽस्योषधीनां रसस्तस्य तेऽख्वीयमाणस्य नि- ॥ १७ ॥ वपामि
महीनां पयोऽस्योषधीनां रसोऽदब्धेन त्वा चख्बुषाऽव्वेख्वे सुप्रजास्त्वाय तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेह्य-
ग्रिस्ते तेजो मा वि नैदग्रेर्जिह्वाऽसि सुभूर्देवानान्धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे भव शुक्रमसि ज्यो-
तिरसि तेजोऽसि देवो वस्सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोस्सूर्यस्य रश्मिभिश्शुक्रन्त्वा शुक्रा-
यान्धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे गृह्णामि ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषि धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो
यजुषेयजुषे गृह्णामि ॥ १८ ॥ उप नी रश्मिभिश्शुक्रं षोडश च ॥ १० ॥

कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्र्यै त्वा स्वाहा वेदिरसि बरुहिषै त्वा स्वाहा बरुहिरसि सुगभ्यस्त्वा
स्वाहा दिवे त्वाऽन्तरिख्याय त्वा पृथिव्यै त्वा स्वधा पितृभ्य ऊर्गभव बरुहिषद्भ्य ऊर्जा
पृथिवीङ्गच्छत विष्णोस्स्तूपोऽस्यूणांम्रदसन्त्वा स्तृणामि स्वासस्थन्देवेभ्यो गन्धर्वोऽसि विश्वावं-
सुर्विश्वास्मादीषतो यजमानस्य परिधिरिड ईडित इन्द्रस्य बाहुरसि ॥ १९ ॥ दक्षिणो यजमानस्य
परिधिरिड ईडितो मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परि धत्तान्धुवेण धर्मणा यजमानस्य परिधिरिड ईडित-
स्सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातु कस्याश्चिदभिशास्त्या वीतिहोत्रन्त्वा कवे द्युमन्तः समिधीमहाग्रे

बृहन्तमदध्वरे विशो यन्त्रे स्थो वसूनां रुद्राणांमादित्यानां सदसि सीद जुहूरुपभृदध्रुवाऽसिं
घृताची नाम्नां प्रियेण नाम्नां प्रिये सदसि सीदता असदन्यसुकृतस्य लोके ता विष्णो पाहि पाहि यज्ञं
पाहि यज्ञपतिं पाहि माय्यज्ञनियम् ॥ २० ॥ बाहुरसि प्रिये सदसि पञ्चदश च ॥ ११ ॥

भुवनमसि वि प्रथस्वाऽग्रे यष्टरिदन्नमः । जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि देव-
स्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया अग्नाविष्णू मा वामव क्रमिषँब्बि जिहाथां मा मा सन्तामल्लोकं
मे लोककृतौ कृणुतवँविष्णोस्स्थानमसीत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणि समारभ्योर्ध्वो अदध्वरो दिवि-
स्पृशमहुतो यज्ञो यज्ञपतेरिन्द्रावान्थस्वाहा बृहद्भाः पाहि माऽग्रे दुश्चरितादा मा सुचरिते भज मख-
स्य शिरोऽसि सज्योतिषा ज्योतिरङ्गाम् ॥ २१ ॥ अहुत एकविंशतिश्च ॥ १२ ॥

वाजस्य मा प्रसवेनौद्ग्राभेणोदग्रभीत् । अथा सपत्नां इन्द्रो मे निग्राभेणाऽधरा अकः ।
उद्ग्राभश्च निग्राभश्च ब्रह्म देवा अवीवृधन् । अथा सपत्नानिन्द्राग्री मे विषूचीनान्व्यस्यताम् ।
वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वाऽक्तं रिहाणा वियन्तु वयः । प्रजाय्योनिं मा निर्मृख्णमा
प्यायन्तामाप ओषधयो मरुतां पृषतयस्थ दिवः ॥ २२ ॥ ज्ञच्छ ततो नो वृष्टिमेरय । आयुष्पा
अग्रेऽस्यायुर्मे पाहि चख्णुष्पा अग्रेऽसि चख्णुर्मे पाहि दध्रुवाऽसि यं परिधिं पर्यधत्था अग्रे देव पणि-
भिर्वीयमाणः । तन्त एतमनु जोषं भरामि नेदेष त्वदपचेतयातै यज्ञस्य पाथ उप समितं सञ्स्त्राव-
भागास्थेषा बृहन्तः प्रस्तरेष्टा बर्हिषदश्च ॥ २३ ॥ देवा इमाँवाचमभि विश्वे गृणन्त आसद्याऽस्मि-
न्बरुहिषि मादयध्वमग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामि सुम्नाय सुम्निनी सुम्ने मा धत्तन्धुरि धुर्यौ
पातमग्रेऽदध्यायोऽशीततनो पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरन्न्यै पाहि
दुश्चरितादविषन्नः पितुर्ह्यु सुषदा योनिः स्वाहा देवा गातुविदो गातुवँवित्त्वा गातुमित मनसस्पत
इमनो देव देवेषु यज्ञं स्वाहा वाचि स्वाहा वातै धाः ॥ २४ ॥ दिवश्च वित्त्वा गातुन्त्रयोदश च ॥ १३ ॥

उभा वामिन्द्राग्री आहुवद्धया उभा राधंसस्सह मादयद्धयै । उभा दाताराविषा रयीणा-
मुभा वाजस्य सातयै हुवे वाम् । अश्रव हि भूरिदावत्तरा वावँविजांमातुरुत वा धा स्यालात् ।
अथा सोमस्य प्रयती युवभ्यामिन्द्राग्री स्तोमञ्जनयामि नव्यम् । इन्द्राग्री नवति पुरो दासपत्नीर-
धनुतम् । साकमेकैः कर्मणा । शुचिन्नु स्तोमन्नवजातमद्येन्द्राग्री वृत्रहणा जुषेथाम् ॥ २५ ॥ उभा
हि वा सुहवा जोहवीमि ता वाजं सद्य उंशते धेष्टा । वयमुं त्वा पथस्पते रथन्न वाजसातये । धिये
पूषन्नयुज्महि । पथस्पथः परिपतिँवचस्या कामेन कृतो अभ्यानडर्कम् । स नो रासच्छुरुधश्चन्द्राग्रा
धियन्धिय सीषधाति प्र पूषा । ख्वेत्रस्य पतिना वयं हितेनैव जयामसि । गामश्च पोषयित्त्वा स
नो ॥ २६ ॥ मृडातीदृशौ । ख्वेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्मिन्धेनुरिव पयो अस्मासु धुख्ण्व । मधुश्चुतङ्कृत-
मिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृडयन्तु । अग्रे नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि
विद्वान् । युयोद्धयस्मज्जुहुराणमेनो भूर्यिष्ठान्ते नमज्जक्तिवँविधेम । आ देवानामपि पन्थामगन्म

यच्छक्रवाम तदनु प्रवोदुम् । अग्निर्विद्वान्स यजा- ॥ २७ ॥ त्वेदु होता सो अद्व्यरान्स ऋतून्क-
ल्पयाति । यद्वाहिष्ठन्तदग्र्ये बृहदर्चं विभावसो । महिषीव त्वद्रयिस्त्वद्राजा उदीरते । अग्रे त्वं पार-
या नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा । पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय तनयाय
शय्योः । त्वमग्रे व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्व । त्वय्यज्ञेष्वीड्यः । यद्रौ वयं प्रमिनाम व्रतानि विदु-
षान्देवा अविदुष्टरासः । अग्निष्टद्विश्वा पृणाति विद्वान् येभिर्देवाः ऋतुभिः कल्पयाति ॥ २८ ॥
जुषेथामा स नो यजादा त्रयोविंशतिश्च ॥ १४ ॥

इषे त्वा यज्ञस्य शुन्धद्व्यङ्गमणे देवोऽवधूतन्धृष्टिस्सव्वपाय्या ददे प्रत्युष्टृष्णोऽसि भुवनमसि वाजस्योभा
वाञ्चतुर्दश ॥ १४ ॥ इषे दृष्टु भुवनमष्टाविंशतिः ॥ २८ ॥ इषे त्वा कल्पयाति ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ प्रथमकाण्डे द्वितीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

आप उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चस ओषधे त्रायस्वैनः स्वर्धिते मैनः हिंसीर्देव-
शूरेतानि प्र वषे स्वस्त्युत्तराण्यशीयाऽऽपो अस्मान्मातरंश्शुन्धन्तु घृतेन नो घृतपुवंः पुनन्तु
विश्वमस्मत्प्र वहन्तु रिप्रमुदाभ्यश्शुचिरा पूत एमि सोमस्य तनूरसि तनुवं मे पाहि महीनां पयोऽसि
वर्चोधा असि वर्चो ॥ १ ॥ मयि धेहि वृत्रस्य कनीनिकाऽसि चखुष्पा असि चखुर्मे पाहि
चित्पतिस्त्वा पुनातु वाक्पतिस्त्वा पुनातु देवस्त्वा सविता पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोस्सूर्यस्य
रश्मिभिस्तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने तच्छकेयमा वो देवास ईमहे सत्यधर्माणो अद्व-
ध्वरे यद्रौ देवास आगुरे यज्ञियासो हवामह इन्द्राग्नी द्यावापृथिवी आप ओषधीस्त्वन्दीखाणा-
मधिपतिरसीह मा सन्तं पाहि ॥ २ ॥ वर्च ओषधीरष्टौ च ॥ १ ॥

आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहा मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहा दीर्घायै तपसेऽग्नये स्वाहा सरस्व-
त्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहाऽऽपो देवीर्बृहतीर्विश्वशंभुवो द्यावापृथिवी उर्वन्तरिखं बृहस्पतिर्नो हविषां

वृधातु स्वाहा विश्वे देवस्य नेतुर्मर्तो वृणीत सख्यव्विश्वे राय इषुद्धचसि द्युम्व्वृणीत पुष्यसे स्वाह-
स्सामयोऽशिल्ये स्थस्ते वामा रभे ते मा ॥ ३ ॥ पातमाऽस्य यज्ञस्योदच इमान्धियः शिखमा-
णस्य देव क्रतुन्दख्व्वरुण सः शिशाधि ययाऽति विश्वा दुरिता तरेम सुतमाणमधि नावः रुहोमो-
गस्याङ्गिरस्यूर्णमदा ऊर्जे मे यच्छ पाहि मा मा मा हिंसीर्विष्णोऽशर्माऽसि शर्म यजमानस्य
शर्म मे यच्छ नखत्राणां माऽतीकाशात्पाहीन्द्रस्य योनिरसि ॥ ४ ॥ मा मा हिंसीः कृष्यै त्वा
सुसस्यायै सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्यस्सूपस्था देवो वनस्पतिरूर्ध्वो मा पाह्योदचस्स्वाहा यज्ञं
मनसा स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याः स्वाहोरोरन्तरिक्षाथस्वाहा यज्ञव्वातादा रभे ॥ ५ ॥ मा योनिरसि
त्रिंशच्च ॥ २ ॥

दैवीन्धियम्मनामहे सुमृडीकामभिष्टये वर्चोधाय्यज्ञवाहसः सुपारा नो असद्वशैः । ये देवा
मनोजाता मनोयुजस्सुदख्या दख्वपितारस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यस्स्वाहाऽग्ने त्वः
सु जागृहि वयः सु मन्दिषीमहि गोपाय नस्स्वस्त्यै प्रबुधै नः पुनर्ददः । त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ
मर्त्येष्व । त्व- ॥ ६ ॥ य्यज्ञेष्वीड्यः । विश्वे देवा अभि मामाऽववृत्रन्पूषा सन्या सोमो राधसा
देवस्सविता वसोर्वसुदावा रास्वेयसोमाऽऽभूयो भर मा पुणन्पूर्या वि राधि माऽहमायुषा चन्द्र-
मसि मम भोगाय भव वस्त्रमसि मम भोगाय भवोऽस्राऽसि मम भोगाय भव हयोऽसि मम भोगाय
भव ॥ ७ ॥ छागोऽसि मम भोगाय भव मेषोऽसि मम भोगाय भव वायवै त्वा वरुणाय त्वा
निरक्रंत्यै त्वा रुद्राय त्वा देवीरापो अपानपाद्य ऊर्मिरहविष्य इन्द्रियावान्मदिन्तमस्तव्वो माऽव
क्रमिषमच्छिन्नन्तन्तु पृथिव्या अनु गेष भद्राद्रभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरेता तै अस्त्वथेमवस्य वर
आ पृथिव्या आरे शत्रून्कृणुहि सर्ववीर एदमगन्म देवयजनं पृथिव्या विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्वं
ऋत्सा माभ्याय्यजुषा सन्तरन्तो रायस्पोषेण समिषा मदेम ॥ ८ ॥ आ त्वः हयोऽसि मम भोगाय भव
स्य पञ्चविंशतिश्च ॥ ३ ॥

इयन्तै शुक्र तनूरिदव्वर्चस्तया सं भव भार्जङ्गच्छ जूरसि धृता मनसा जुष्टा विष्णवे तस्यास्ते
सत्यसंवसः प्रसवे वाचो यन्त्रमशीय स्वाहा शुक्रमस्यमृतमसि वैश्वदेवः हविस्सूर्यस्य चखुराऽरु-
हमग्नेरख्णः कनीनिकाय्यदेतशेभिरीयसे भार्जमानो विपश्चिता चिदसि मनाऽसि धीरसि दख्विणा-
॥ ९ ॥ ऽसि यज्ञियाऽसि खत्रियाऽस्यदितिरस्युभयतश्शीर्ष्णी सा नस्सुप्राची सुप्रतीची सं भव
मित्रस्त्वा पदि बद्धातु पूषाऽद्वनः पात्विन्द्रायाद्वचखायानु त्वा माता मन्यतामनु पिताऽनु
भ्राता सगर्भ्योऽनु सखा सयूत्यस्सा देवि देवमच्छेहीन्द्राय सोमः रुद्रस्त्वाऽऽवर्तयतु मित्रस्य पथा
स्वस्ति सोमसखा पुनरेहि सह रय्या ॥ १० ॥ दख्विणा सोमसखा पञ्च च ॥ ४ ॥

वस्यसि रुद्राऽस्यदितिरस्यादित्याऽसि शुक्राऽसि चन्द्राऽसि बृहस्पतिस्त्वा सुमे रण्वतु रुद्रो
वसुभिरा चिकेतु पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघमि देवयजन इडायाः पदे घृतवन्ति स्वाहा परिलिखितः

रख्णः परिलिखिता अरातय इदमहं रख्णसो ग्रीवा अपि कृन्तामि यौऽस्मान्द्वेष्टि यश्च वयन्दिष्म
इदमस्य ग्रीवा ॥ ११ ॥ अपि कृन्ताम्यस्मे रायस्त्वे रायस्तोते रायस्सन्देवि देव्योर्वश्या पश्यस्व
त्वष्टीमती ते सपेय सुरेता रेतो दधाना वीरवैविदेय तव सन्दृशि माऽहं रायस्पोषेण वि यौषम्
॥ १२ ॥ अस्य ग्रीवा एकात्र त्रिंशच्च ॥ ५ ॥

अशुना ते अशुः पृच्यतां परुषा परुर्गन्धस्ते काममवतु मदाय रसो अच्युतोऽमात्योऽसि
शुक्रस्ते ग्रहोऽभि त्यन्देव संवितारमूण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसंवस रत्नधामभि प्रियं
मतिमूर्द्ध्वा यस्याऽमतिर्भा अदिद्युतस्सर्वीमनि हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा सुवः । प्रजौभ्य-
स्त्वा प्राणाय त्वा व्यानाय त्वा प्रजास्त्वमनु प्राऽणिहि प्रजास्त्वामनु प्राऽणन्तु ॥ १३ ॥ अनु सप्त
च ॥ ६ ॥

सोमन्ते क्रीणाम्यूर्जस्वन्तं पर्यस्वन्तव्वीर्यावन्तमभिमातिषाहं शुक्रन्ते शुक्रेण क्रीणामि
चन्द्रश्चन्द्रेणाऽमृतममृतेन सम्यक्ते गोरस्मे चन्द्राणि तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्णस्तस्यास्ते सहस्रपोषं
पुष्यन्त्याश्चरमेणं पशुना क्रीणाम्यस्मे ते बन्धुर्मयि ते रायश्चयन्तामस्मे ज्योतिस्सोमविक्रयिणि
तमो मित्रो न एहि सुमित्रधा इन्द्रस्योरुमा विश दखिणमुशन्नुशन्तं स्योनस्स्योनं स्वान
भ्राजाऽङ्गरे बभरि हस्त सुहस्त कृशानवेते वस्सोमक्रयणास्तान्रखध्वं मा वो दभन् ॥ १४ ॥
ऊरुन्द्वाविंशतिश्च ॥ ७ ॥

उदायुषा स्वायुषोदोषधीना रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृता अनु । उर्वन्तरिख-
मन्विहार्दित्यास्सदोऽस्यदित्यास्सद् आसीदाऽस्तंभ्रादधामृषभो अन्तरिखममिमीत वरिमाणं पृथि-
व्या आऽसीदद्विश्वा भुवनानि सम्राड्विश्वेत्तानि वरुणस्य व्रतानि वनेषु व्यन्तरिखन्ततान् बाजम-
वैत्सु पयो अघ्नियासु ह्यसु ॥ १५ ॥ क्रतुव्वरुणो विख्वग्निन्दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रावुदु त्यज्जात-
वेदसन्देवव्वहन्ति केतवः । हशे विश्वाय सूर्यम् । उस्त्रावेतन्धूरषाहावनश्च अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ
वरुणस्य स्कंभनमसि वरुणस्य स्कंभसर्जनमसि प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः ॥ १६ ॥ ह्यसु पञ्चत्रिंशच्च
॥ ८ ॥

प्र च्यवस्व भुवस्पते विश्वान्यभि धामानि मा त्वां परिपरी विदन्मा त्वां परिपन्थिनो विद-
न्मा त्वा वृका अघायवो मा गन्धर्वो विश्वावसुरा दधच्छयेनो भूत्वा परा पत यजमानस्य नो गृहे
देवैस्संस्कृत्यैजमानस्य स्वस्त्ययन्यस्यपि पन्थामगस्महि स्वस्तिगामनेहस्येन विश्वाः परि
द्विषो वृणक्ति विन्दते वसु नमो मित्रस्य वरुणस्य चरुषसे महो देवाय तदृतं संपर्यत दूरेदृशे देव-
जाताय केतवे दिवस्पुत्राय सूर्याय शशसत वरुणस्य स्कंभनमसि वरुणस्य स्कंभसर्जनमस्युन्मुक्तो
वरुणस्य पाशः ॥ १७ ॥ मित्रस्य त्रयोविंशतिश्च ॥ ९ ॥

अग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा सोमस्याऽऽतिथ्यमसि विष्णवे त्वाऽतिथेरातिथ्यमसि
विष्णवे त्वाऽग्र्यै त्वा रायस्पोषदावृत्ते विष्णवे त्वा श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे त्वा या ते
धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञयस्फानः प्रतरणस्सुवीरोऽवीरहा प्र चरा सोम
दुर्यानदित्यास्सदोऽस्यदित्यास्सद आ ॥ १८ ॥ सीद वरुणोऽसि धृतव्रतो वारुणमसि शय्योर्देवा-
नां सख्यान्मा देवानामपसंश्छिथ्स्मह्यापतये त्वा गृह्णामि परिपतये त्वा गृह्णामि तनूनज्रं त्वा
गृह्णामि शाकुराय त्वा गृह्णामि शक्मन्नोजिष्ठाय त्वा गृह्णाम्यनाधृष्टमस्यनाधृष्यन्देवानामोजोऽभि-
शस्तिपा अनभिशस्तेऽन्यमनु मे दीर्घान्दीर्घापतिर्मन्यतामनु तपस्तपस्पतिरञ्जसा सत्यमुप गेष
सुविते मा धाः ॥ १९ ॥ आ मैकञ्च ॥ १० ॥

अशुरशुस्ते देव सोमाऽऽप्यायतामिन्द्रायैकधनविद आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमि-
न्द्राय प्यायस्वाऽऽप्यायय सखीन्सन्त्या मेधया स्वस्ति तै देव सोम सुत्यामंशीयेष्टा रायः प्रेषे
भगायर्तमृतवादिभ्यो नमो दिवे नमः पृथिव्या अग्रं व्रतपते त्वँव्रतानाँव्रतपतिरसि या मम तनूरेषा
सा त्वयि ॥ २० ॥ या तव तनूरिय सा मयि सह नौ व्रतपते व्रतिनोँव्रतानि या तै अग्ने रुद्रिया
तनूस्तया नः पाहि तस्यास्ते स्वाहा या तै अग्नेऽयाशया रंजाशया हंराशया तनूर्वरुषिष्ठा गह्वरेष्टो-
ग्रँवचो अपावधीन्त्वेषँवचो अपावधी स्वाहा ॥ २१ ॥ त्वयि चत्वारिंशच्च ॥ ११ ॥

वित्तार्यनी मेऽसि तित्तार्यनी मेऽस्यवतान्मा नाथितमवतान्मा व्यथितवँविदेरग्निर्नभो
नामाऽग्रं अङ्गिरो योऽस्यां पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि यत्तेऽनाधृष्टन्नाम यज्ञियन्तेन त्वाऽऽदधेऽग्रं
अङ्गिरो यो द्वितीयस्यान्तृतीयस्यां पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि यत्तेऽनाधृष्टन्नाम ॥ २२ ॥ यज्ञिय-
न्तेन त्वाऽऽदधे सिंहीरसि महिषीरस्युरु प्रथस्वोरु तै यज्ञपतिः प्रथतान्ध्रुवाऽसि देवेभ्यश्शुन्धस्व
देवेभ्यश्शुभस्वेन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पातु मनोजवास्त्वा पितृभिर्दस्विणतः पातु प्रचेतास्त्वा
रुद्रैः पश्चात्पातु विश्वकर्मा त्वाऽऽदित्यैरुत्तरतः पातु सिंहीरसि सपत्नसाही स्वाहा सिंहीरसि
सुप्रजावनिस्स्वाहा सिंही- ॥ २३ ॥ रसि रायस्पोषवनिस्स्वाहा सिंहीरस्यादित्यवनिस्स्वाहा
सिंहीरस्या बह देवान्देवयते यजमानाय स्वाहा भूतेभ्यस्त्वा विश्वायुरसि पृथिवीन्दह दध्रुवस्वि-
दस्यन्तरिष्वन्दहाऽच्युतस्विदसि दिवन्दहाऽग्नेर्भस्माऽस्यग्नेः पुरीषमसि ॥ २४ ॥ नाम सुप्रजावनि-
स्स्वाहा सिंहीः पञ्चत्रिंशच्च ॥ १२ ॥

युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः । वि होत्रा दधे वयुनाविदेक
इन्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः । सुवागदेव दुर्या आ वद देवश्रुतौ देवेष्वा घोषेथामा नौ वीरो
जायताङ्गर्मण्यो य सर्वेऽनुजीवाम यो बहूनामसद्वशी । इदवँविष्णुर्वि चक्रमे त्रेधा नि दधे पदम् ।
समूढमस्य ॥ २५ ॥ पासुर इरावती धेनुमती हि भूत सूयवसिनी मनवे यशस्यै । व्यस्कभ्राद्रो-
दसी विष्णुरिते दाधारं पृथिवीमभितौ मयूखैः । प्राची प्रेतमदध्वरङ्गल्पयन्ती ऊर्ध्वय्यज्ञनयतं मा

जी॒ह्वरत॒मत्र॑ रमे॒था॒व्वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या दि॒वो वा॑ विष्णु॒वुत वा॑ पृथि॒व्या म॒हो वा॑ विष्णु॒वुत वा॑ऽन्तरि॑-
र॒खा॒द्धस्तौ॑ पृ॒णस्व॑ बहु॒र्भिस॒व्यैरा॑ प्र यच्छ ॥ २६ ॥ द॒खि॒णा॒दोत॑ स॒व्यात् । वि॒ष्णो॒र्नुक॑व्वी॒र्याणि॑
प्रवो॑च्यैः पा॒र्त्थि॒वानि॑ वि॒ममे॑ रजा॒सि यो॑ अ॒स्क॒भाय॑दु॒त्तर॑ स॒धस्य॑व्विच॒क्रमा॑ण॒स्त्रेधो॑रु॒गायो॑
वि॒ष्णो र॒राट॑म॒सि वि॒ष्णोः पृ॒ष्ठम॑सि वि॒ष्णोऽश्ज॑ज्जै॒स्थो वि॒ष्णो॒स्स्यूर॑सि वि॒ष्णोर्द॑ध्रुवम॒सि वैष्ण॑व-
म॒सि वि॒ष्णवे॑ त्वा ॥ २७ ॥ अ॒स्य य॒च्छैका॑न च॒त्वारि॑श॒च्च ॥ २८ ॥

कृ॒णु॒ष्व पा॒जः प्र॑सि॒तिन्न॑ पृथ्वी॒य्याहि॑ राजे॒वाम॑वा॒ इभे॑न । तृ॒ष्वीम॑नु प्र॑सि॒तिन्द्रू॒णानो॑-
ऽस्ता॑ऽसि वि॒द्धय॑ र॒ख्सस॑स्तपि॒ष्ठैः । तव॑ भ्र॒मास॑ आशु॒या प॑त॒न्त्यनु॑ स्पृश धृष॒ता शोशु॑चानः ।
तपू॑ष्य॒ग्रे जु॒ह्वा प॑त॒ज्ञान॑स॒न्दितो॑ वि सृ॒ज वि॒ष्वगु॑ल्काः । प्र॒ति स्प॑शो वि सृ॒ज तू॒र्णित॑मो भ॒वा
पा॒युर्वि॑शो अ॒स्या अ॑द॒ब्धः । यो नो॑ दू॒रे अ॒धश॑सो ॥ २९ ॥ यो अ॒न्त्यग्रे॑ मा॒र्कि॒ष्ठे व्य॑थि॒रा द॑ध॒र्षीत् ।
उ॒द॒ग्रे ति॑ष्ठ प्र॒त्याऽऽत॑नु॒ष्व न्य॑मि॒त्रां ओ॑ष॒तात्ति॑ग्महे॒ते । यो नो॑ अ॒राति॑ समि॒धान॑ च॒क्रे नी॒चा
तन्ध॑र॒ख्यत॑सन्न शुष्क॑म् । उ॒र्ध्वो भ॑व॒ प्रति॑ वि॒द्धया॑ऽद्धय॒स्मदा॑विष्कृ॒णुष्व॑ दै॒व्या॒न्यग्रे॑ । अ॒व स्थि॑रा
त॑नु॒हि या॑तु॒जूना॑ञ्जामि॒जांमि॑ प्र मृ॒णीहि॑ शत्रून् । स ते॑ ॥ ३० ॥ जा॒नाति॑ सु॒मति॑य्यवि॒ष्ठ य ई॑व॒ते
ब्र॒ह्मणे॑ गा॒तुमै॑रत् । वि॒श्वा॒न्यस्मै॑ सु॒दिना॑नि रा॒यो द्यु॒म्नान्य॑र्यो वि दुरो॑ अ॒भि द्यौ॑त् । से॒द॒ग्रे अ॑स्तु
सु॒भग॑स्सु॒दानु॑र्य॒स्त्वा नित्ये॑न ह॒विषा॑ य उ॒क्थैः । पि॒प्री॑षति॒ स्व आ॑युषि दुरो॒णे वि॒श्वेद॑स्मै सु॒दिना॑
सा॑ऽसि॒दिष्टिः । अ॒र्चामि॑ ते सु॒मति॑ङ्घोष्य॒र्वाख॑सन्ते॒ वा॒वाता॑ जर॒ता- ॥ ३१ ॥ मि॒यङ्गीः । स्व॒श्वा॒स्त्वा
सु॒रथा॑ म॒र्जये॑मा॒ऽस्मे र॒खत्रा॑णि॒ धार॑ये॒रनु॑ द्यून् । इ॒ह त्वा॑ भू॒र्या च॑रि॒दुप॑ त्म॒न्दोषा॑व॒स्तर्दी॑दि॒वाऽस॑म॒नु
द्यून् । क्री॑ड॒न्तस्त्वा॑ सु॒मन॑स॒स्सपे॑मा॒ऽभि द्यु॒म्ना त॑स्थि॒वाऽसो॑ जना॒नाम् । य॒स्त्वा स्व॒श्वस्सु॑हि॒रण्यो॑
अ॒ग्र उ॑प॒याति॑ वसु॒मता॑ रथे॒न । तस्य॑ त्रा॒ता भ॑व॒सि तस्य॑ स॒खा य॑स्त॒ आति॑त्य॒मानु॑ष॒गजु॑जोषत् । म॒हो
रु॒जामि॑ ॥ ३२ ॥ ब॒न्धुता॑ वचो॒भिस्त॑न्मा॒ पितु॑र्गो॒तमा॑द॒न्विषा॑य । त्वन्नो॑ अ॒स्य वच॑सश्चि॒किद्धि॑
होत॑र्यवि॒ष्ठ सु॒क्रतो॑ द॒मूनाः । अ॒स्व॒प्रज॑स्त॒रण॑य॒स्सुशो॑वा अ॒तन्द्रा॑सोऽवृ॒का अ॒श्रमि॑ष्ठाः । ते
पा॒यव॑स्स॒द्घ्रिय॑ञ्चो नि॒षद्या॑ऽग्रे तव॑ नः पा॒न्त्वमू॑र । ये पा॒यवो॑ मा॒मते॑यन्ते॒ अग्रे॑ प॒श्यन्तो॑ अ॒न्धन्दु॑रि॒-
ता॑द॒र॒ख्यन् । र॒र॒ख्य ता॑न्थसु॒क्रतो॑ वि॒श्ववे॑दा दि॒प्सन्त॑ इ॒द्रिप॑वो ना ह ॥ ३३ ॥ दे॒भुः । त्वया॑ व॒यः
स॒धन्य॑स्त्वो॒तास्त॑व प्र॒णीत्य॑श्याम॒ वाजा॑न् । उ॒भा श॑सो॒ सूद॑य स॒त्यता॑तेऽनु॒ष्ठुया॑ कृ॒णु॒ह्यह॑याण ।
अ॒या ते॑ अ॒ग्रे स॒मिधा॑ वि॒धेम॑ प्र॒ति स्तो॑म॒ शस्य॑मान॒ङ्गभा॑य । द॒हाऽश॑सो॒ र॒ख्ससः॑ पा॒ह्यस्मा॑न्दु॒हो
नि॒दो मि॑त्रम॒हो अ॒वद्या॑त् । र॒ख्यो॒हण॑व्व॒जिन॑मा जि॒घर्मि॑ मि॒त्रं प्र॑थि॒ष्ठमु॑प॒ यामि॑ श॒र्म । शि॒शानो॑
अ॒ग्निः क्र॑तु॒भिस्समि॑द्ध॒स्स नो॑ दि॒वा ॥ ३४ ॥ स रि॑षः पा॒तु न॑क्त॑म् । वि॒ज्योति॑षा बृ॒हता॑ भा॒त्यग्निरा॑-
वि॒र्वि॒श्वानि॑ कृ॒णुते॑ म॒हित्वा॑ । प्रा॑ऽदे॒वीर्मा॑या॒स्सह॑ते दुरे॒वाशि॑शी॒ते शृ॒ङ्गे र॒ख्यसे॑ वि॒नि॒ख्ये । उ॒त स्वा॑-
ना॒सो दि॒वि ष॑न्त्व॒ग्रेस्ति॑ग्मायु॒धा र॒ख्यसे॑ ह॒न्त॒वा उ॑ । म॒दै चि॑द॒स्य प्र॑ रु॒जन्ति॑ भा॒मा न॑ व॒रन्ते॑ परि॒-
बा॒धो अ॑दे॒वीः ॥ ३५ ॥ अ॒धश॑स॒स्स ते॑ जर॒ता रु॒जामि॑ ह॒ दिवै॑क॒चत्वारि॑श॒च्च ॥ ३६ ॥

आपं उन्दन्त्वाकूत्यै दैवीमियन्ते वस्वस्य॒शुनां ते सोम॑न्त उदायुषा॒ प्र च्यव॑स्वाऽग्रेराति॒थ्यम॒शुर॑श्शुर्वि-
त्तार्यनी मेऽसि यु॒ञ्जते॑ कृणुष्व पाज॒श्चतु॑र्दश ॥ १४ ॥ आपो वस्वसि॒ या तवे॑यङ्गीश्चतु॒स्त्रि॑शत् ॥ ३४ ॥ आपं
उन्दन्त्वदैवीः ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां प्रथमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ प्रथमकाण्डे तृतीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

देवस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑सवै॒ऽश्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑ पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मा द॒देऽभिर॑सि॒ नारि॑रसि॒
परि॑लिखित॒ र॒खः परि॑लिखिता॒ अरा॑तय इ॒दम॑ह॒ र॒खसो॑ ग्री॒वा अपि॑ कृन्तामि॒ योऽस्मान्द्वेष्टि॑ य-
श्च॒ व॒यन्दि॒ष्म इ॒दम॑स्य ग्री॒वा अपि॑ कृन्तामि॒ दिवे॑ त्वाऽन्तरि॒ख्याय॑ त्वा पृथि॒व्यै त्वा शु॒न्धता॑ल्लो॒कः
पित॑रुष॒द॒नो यवो॑ऽसि॒ यव॑याऽस्मद्वेष्टो ॥ १ ॥ य॒वया॑ऽरा॒तीः पित॑रुणा॒ स॒द॒नम॑स्युद्वि॒ष्टं स्त॒भाना॑ऽऽ-
न्तरि॑खं पृ॒ण पृथि॑वीन्द्द॒ह द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मारु॒तो मि॑नोतु मि॒त्रावरु॑णयोर्दध्रु॒वेण॑ धर्म॑णा ब्रह्म॒वर्नि॑न्त्वा
र॒खत्र॑वनि॒ सु॒प्रजा॑वनि॒ रा॒यस्पोष॑वनि॒ पर्य॑हामि॒ ब्रह्म॑ द॒ह र॒खत्र॑न्द्द॒ह प्र॒जान्द॑ह॒ रा॒यस्पोष॑न्द्द॒ह
घृ॒तेन॑ द्यावापृथि॒वी आ पृ॑णेत्या॒मिन्द्र॑स्य॒ स॒दो॑ऽसि॒ विश्व॑जनस्य॒ छा॒या परि॑ त्वा गिर्व॒णो गिरं॑ इ॒मा
भव॑न्तु वि॒श्वतो॑ वृ॒द्धायु॑मनु वृ॒द्धयो॑ जुष्टा॒ भव॑न्तु जुष्ट॒य इन्द्र॑स्य॒ स्यू॒रसीन्द्र॑स्य॒ दध्रु॑वमस्यैन्द्रम॒सीन्द्रा॑य
त्वा ॥ २ ॥ द्वेष्ट इ॒मा अष्टा॑दश च ॥ १ ॥

र॒खो॒हणो॑ बल॒ग॒हनो॑ वैष्ण॒वान्ख॑नामी॒दम॑हन्त॒व्वल॑गमु॒द्रपामि॑ यन्न॒स्समा॑नो यम॒समा॑नो
नि॒च॒खाने॑दमै॒नम॑धरङ्करोमि॒ यो न॑स्समा॒नो योऽस॑मानोऽरा॒ती॒यति॑ गाय॒त्रेण॑ छन्द॒साऽव॑बाढो बल॒गः
कि॒मत्र॑ भ॒द्रन्त॑न्नौ स॒ह वि॒राड॑सि सप॒त्नहा॑ स॒म्राड॑सि भ्रातृ॒व्यहा॑ स्व॒राड॑स्यभिमाति॒हा वि॒श्वारा॑ड॑सि
वि॒श्वसा॑न्ना॒ष्ट्राणां॑ ह॒न्ता ॥ ३ ॥ र॒खो॒हणो॑ बल॒ग॒हनः॑ प्रो॒ख्यामि॑ वैष्ण॒वान्र॑खो॒हणो॑ बल॒ग॒हनो॑ऽव
नयामि॒ वैष्ण॒वान् यवो॑ऽसि॒ यव॑याऽस्मद्वेष्टो॒ यव॑याऽरा॒ती र॒खो॒हणो॑ बल॒ग॒हनो॑ऽव स्तृणामि॒ वैष्ण॒-
वा॒न्र॒खो॒हणो॑ बल॒ग॒हनो॑ऽभि जुहोमि॒ वैष्ण॒वान्र॑खो॒हणो॑ बल॒ग॒हना॒वुप॑ दधामि॒ वैष्ण॒वी र॒खो॒हणो॑

बलगहनौ पर्यूहामि वैष्णवी रंखोहणौ बलगहनौ परि स्तृणामि वैष्णवी रंखोहणौ बलगहनौ
वैष्णवी बृहन्सि बृहद्वावा बृहतीमिन्द्राय वाचँवद ॥ ४ ॥ हन्तेन्द्राय द्वे च ॥ २ ॥

विभूरसि प्रवाहणो वह्निरसि हव्यवाहनश्चात्रोऽसि प्रचेतास्तुथोऽसि विश्ववेदा उशिगसि
कविरङ्गारिरसि बभारिरवस्युरसि दुवस्वाञ्छुन्ध्यूरसि मार्जालीयस्सम्राडसि कुशानुः परिषद्योऽसि
पर्वमानः प्रतकाऽसि नभस्वानसंमृष्टोऽसि हव्यसूद ऋतधामाऽसि सुवज्योतिर्ब्रह्मज्योतिरसि सुव-
र्द्धमाऽजोऽस्येकपादहिरसि बुद्ध्रियो रौद्रेणाऽनीकेन पाहि माऽग्रे पिपुहि मा मा मा हिंसीः ॥ ५ ॥
अनीकेनाऽष्टौ च ॥ ३ ॥

त्व५ सोम तनूकृद्भयो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य उरु यन्ताऽसि वरूथ५ स्वाहा जुषाणो असुरा-
ज्यस्य वेतु स्वाहाऽयन्नो अग्निर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन् । अय५ शत्रूञ्जयतु
जरहृषाणोऽयव्वार्जञ्जयतु वार्जसातौ । उरु विष्णो विक्रमस्वोरु रूषयाय नः कृधि । घृतङ्घृतयोने
पिब प्रप्र यज्ञपतिन्तिर । सोमो जिगाति गातुवि- ॥ ६ ॥ देवानामेति निष्कृतमृतस्य योनिमासदम-
दित्यास्सदोऽस्यदित्यास्सद आ सीदैष वो देव सवितस्सोमस्त५ रंखदध्वं मा वो दभदेतत्त्व५ सोम
देवो देवानुपाऽगा इदमहम्मनुष्यो मनुष्यान्सह प्रजया सह रायस्पोषेण नमो देवेभ्यस्स्वधा पितृभ्य
इदमहन्निर्वरुणस्य पाशात्सुवरभि ॥ ७ ॥ वि रूषेष्वाँश्चानरञ्ज्योतिरग्रे व्रतपते त्वव्व्रतानव्व्रत-
पतिरसि या मम तनूस्त्वय्यभूदिय५ सा मयि या तव तनूर्मय्यभूदेषा सा त्वयि यथायथन्नौ व्रतपते
व्रतिनोव्रतानि ॥ ८ ॥ गातुविदभ्येकत्रिंशच्च ॥ ४ ॥

अत्यन्यानगान्नान्यानुपाऽगामर्वात्त्वा परैरविदं परोऽवरैस्तन्त्वा जुषे वैष्णवन्दैवयज्यायै
देवस्त्वा सविता मद्ध्वाऽनत्त्वोषधे त्रायस्वैन५ स्वधिते मैन५ हिंसीर्दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरि-
रूषं मद्धयेन मा हिंसीः पृथिव्या सं भव वनस्पते शतवल्शो वि रोह सहस्रवल्शा वि वय५ रुहेम
यन्त्वाऽय५ स्वधितिस्तेतिजानः प्रणिनाय महते सौभगायाऽच्छिन्नो रायस्सुवीरः ॥ ९ ॥ यन्दश
च ॥ ५ ॥

पृथिव्यै त्वाऽन्तरिख्याय त्वा दिवे त्वा शुन्धताल्लोकः पितृषदंनो यवोऽसि यवयाऽस्म-
द्वेषो यवयाऽरातीः पितृणा५ सदनमसि स्वावेशोऽस्यग्रेण नैतृणाव्वनस्पतिरधि त्वा स्थास्यति तस्य
वित्तादेवस्त्वा सविता मद्ध्वाऽनक्तु सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य उद्वि५ स्तभानाऽन्तरिखं पृण
पृथिवीमुपरेण दृ५ह ते ते धामान्युश्मसी ॥ १० ॥ गमद्धये गावो यत्र भूरिशृङ्गा अयासः । अत्राऽह
तदुरुगायस्य विष्णोः परमं पदमव भाति भूरैः । विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे ।
इन्द्रस्य युज्यस्सखा । तद्विष्णोः परमं पद५ सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चखुराततम् । ब्रह्मव-
निन्त्वा रूषत्रवनि५ सुप्रजावनि५ रायस्पोषवनि पर्यूहामि ब्रह्म दृ५ह रूषत्रन्द५ह प्रजान्द५ह राय-

स्पोषन्द्दह परिवीरसि परि त्वा देवीर्विशो व्ययन्तां परीमय रायस्पोषो यजमानं मनुष्या अन्तरि-
रुखस्य त्वा सानावर्ब गूहामि ॥ ११ ॥ उरमसी पोषमेकाच विंशतिश्च ॥ ६ ॥

इषे त्वोपवीरस्युपो देवान्देवीर्विशः प्रागुर्वहीरुशिजो बृहस्पते धारया वसूनि हव्या तै
स्वदन्तान्देव त्वष्टर्वसु रणव रेवती रमद्ध्वमग्नेर्जनित्रमेसि वृषणौ स्थ उर्वश्यस्यायुरसि पुरुरवा
घृतेनाऽक्ते वृषणन्दधाथाङ्गायत्रच्छन्दोऽनु प्र जायस्व त्रैष्टुभआगतच्छन्दोऽनु प्र जायस्व भवत-
॥ १२ ॥ नस्समनसौ समोकसावरेपसौ । मा यज्ञं हिंसिष्टं मा यज्ञपतिआतवेदसौ शिवौ भव-
तमद्य नः । अग्रावग्निश्चरति प्रविष्टं ऋषीणां पुत्रो अधिराज एषः । स्वाहाकृत्य ब्रह्मणा ते जुहोमि
मा देवानां मिथुया कर्भागधेयम् ॥ १३ ॥ भवतमेकत्रिंशच्च ॥ ७ ॥

आ दद क्रतस्य त्वा देवहविः पाशेनाऽऽ रभे धर्षा मानुषानद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः प्रोख्याम्य-
पां पेरुरसि स्वात्तश्चित्सदैवय हव्यमापो देवीस्स्वदन्तैनय सन्तै प्राणो वायुना गच्छताय सय्यजत्रै-
रङ्गानि सय्ययज्ञपतिराशिषा घृतेनाऽक्तौ पशुन्त्रायेथाय रेवतीर्यज्ञपति प्रियधाऽऽ विंशतोरौ अन्तरिरुख
सजुर्देवेन ॥ १४ ॥ वातैनाऽस्य हविषस्त्वना यज समस्य तनुवा भव वर्षीयो वर्षीयसि यज्ञे यज्ञ-
पतिन्धाः पृथिव्यास्संपृचः पाहि नमस्त आतानाऽनुवा प्रेहि घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह राय-
स्पोषेणाऽऽपो देवीश्शुद्धायुवश्शुद्धा यूयन्देवाय ऊढ्वय शुद्धा वयं परिविष्टाः परिवेष्टारो वो भूया-
स्म ॥ १५ ॥ देवेन चतुश्चत्वारिंशच्च ॥ ८ ॥

वाक्त आ प्यायतां प्राणस्त आ प्यायताश्चरुस्त आ प्यायताय श्रोत्रन्त आ प्यायताय्या तै
प्राणाञ्छुगजगाम या चरुयुर्या श्रोत्रय्यत्तै क्रूरय्यदास्थितन्तत्त आ प्यायतान्तत्त एतेन शुन्धतान्नाभि-
स्त आ प्यायतां पायुस्त आ प्यायताय शुद्धाश्चरित्राश्शमद्भ्य- ॥ १६ ॥ शमोषधीभ्यश्शं पृथिव्यै
शमहोभ्यामोषधे त्रायस्वैनय स्वर्धिते मैनय हिंसी रुखसां भागोऽसीदमहय रुखोऽधमन्तमो
नयामि योऽस्मान्द्रेष्टि यश्च वयन्द्रिष्म इदमेनमधमन्तमो नयामीषे त्वा घृतेन द्यावापृथिवी प्रोणवा-
थामच्छिन्नो रायस्सुवीर उर्वन्तरिरुखमन्विहि वायो वीहि स्तोकानाय स्वाहोर्द्ध्वनभसं
मारुतङ्गच्छतम् ॥ १७ ॥ अद्भ्यो वीहि पञ्च च ॥ ९ ॥

सन्ते मनसा मनस्सं प्राणेन प्राणो जुष्टन्देवेभ्यो हव्यहुतवत्स्वाहैन्द्रः प्राणो अङ्गैरङ्गे नि दै-
द्भ्यदैन्द्रोऽपानो अङ्गैरङ्गे वि वोभुवद्देव त्वष्टर्भूरि ते सयसमेतु विष्टरूपा यत्सलरुखमाणो भवथ
देवत्रा यन्तमवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरौ मदन्तु श्रीरस्यग्निस्त्वा श्रीणात्वापस्समरिणन्वात-
स्य ॥ १८ ॥ त्वा दध्रज्यै पूष्णो रय्या अपामोषधीनाय रोहिष्यै घृतहुतपावानः पिबत वसाव्वसा-
पावानः पिबताऽन्तरिरुखस्य हविरसि स्वाहा त्वाऽन्तरिरुखाय दिशः प्रदिश आदिशो विदिश उदिश-
स्स्वाहा दिग्भ्यो नमो दिग्भ्यः ॥ १९ ॥ वातस्याऽष्टाविंशतिश्च ॥ १० ॥

समुद्रङ्गच्छ स्वाहाऽन्तरिक्षङ्गच्छ स्वाहा देवः सवितारङ्गच्छ स्वाहाऽहोरात्रे गच्छ स्वाहा मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा सोमङ्गच्छ स्वाहा यज्ञङ्गच्छ स्वाहा छन्दार्शसि गच्छ स्वाहा द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहा नभो दिव्यङ्गच्छ स्वाहाऽग्निर्वैश्वानरङ्गच्छ स्वाहाऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो मनो मे हार्दि यच्छ तनून्त्वचं पुत्रनप्तारमशीय शुगंसि तमभि शौच योऽस्मान्द्वेष्टि यञ्च वयन्द्विष्मो धाम्नो धाम्नो राजन्नितो वरुण नो मुञ्च यदापो अघ्निया वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो मुञ्च ॥ २० ॥ असि षड्विंशतिश्च ॥ ११ ॥

हविष्मतीरिमा आपो हविष्मान्देवो अर्ध्वरो हविष्माः आ विवासति हविष्माः अस्तु सूर्यः । अग्नेर्वोऽपन्नगृहस्य सदसि सादयामि सुम्राय सुमिनीस्सुम्ने मा धत्तेन्द्राग्रियोर्भागधेयींस्थ मित्रावरुणयोर्भागधेयींस्थ विश्वेषान्देवानां भागधेयींस्थ यज्ञे जागृत ॥ २१ ॥ हविष्मतीश्चतुस्त्रिंशत् ॥ १२ ॥

हृदे त्वा मनसे त्वा दिवे त्वा सूर्याय त्वोर्ध्वमिममर्ध्वरङ्गधि दिवि देवेषु होत्रा यच्छ सोम राजन्नेह्यवं रोह मा भेर्मा सर्व्वेर्विक्था मा त्वा हिंसिषं प्रजास्त्वमुपावरोह प्रजास्त्वामुपावरोहन्तु शृणोत्वग्निस्समिधा हवं मे शृण्वन्त्वापो धिषणांश्च देवीः । शृणोतं ग्रावाणो विदुषो नु ॥ २२ ॥ यज्ञः शृणोतु देवस्सविता हवं मे । देवीरापो अपानपाद्य ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावान्मदिन्तमस्तन्देवेभ्यो देवत्रा धत्त शुक्रः शुक्रपेभ्यो येषां भागस्थ स्वाहा कार्ष्णिरस्यपाऽपां मृद्वः समुद्रस्य वोऽखित्या उजये । यमग्ने पृथु मर्त्यमावो वाजेषु यञ्जुनाः । स यन्ता शश्वतीरिषः ॥ २३ ॥ नु सप्तचत्वारिंशच्च ॥ १३ ॥

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वः शर्द्धो मारुतं पुरुष ईशिषे । त्वँवातैरुणैर्यासि शङ्गयस्त्वं पूषा विधतः पांसि नु त्मना । आ वो राजानमर्ध्वरस्य रुद्रः होतारः सत्ययजः रोदस्योः । अग्निं पुरा तनयित्त्नोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे कृणुध्वम् । अग्निर्होता नि षसादा यजीयानुपस्थे मातुस्सुरभावु लोके । युवा कविः पुरुनिष्ठ ॥ २४ ॥ ऋतावा धर्ता कृष्टीनामुत मद्धच इद्धः । साध्वीर्मकर्देववीतिनो अद्य यज्ञस्य जिह्वामविदाम गुह्याम् । स आयुराऽगात्सुरभिर्वसानो भद्रामकर्देवहूतिनो अद्य । अक्रन्ददग्निस्तनयन्निव द्यौः खामा रेरिहद्वीरुधस्समञ्जन् । सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः । त्वे वसूनि पुर्व्वणीक ॥ २५ ॥ होतर्दोषा वस्तोरेरि यज्ञियांसः । खामैव विश्वा भुवनानि यस्मिन्त्यसः सौभगानि दधिरे पावके । तुभ्यन्ता अङ्गिरस्तम विश्वास्सुखितयः पृथक् । अग्ने कामाय येमिरे । अश्याम तङ्गाममग्ने तवोत्यश्याम रयि रयिवस्सुवीरम् । अश्याम वाजमभि वाजयन्तोऽश्याम द्युममजराऽजरन्ते । श्रेष्ठ्यविष्ठ भारताऽग्रै द्युमन्तमा भर ॥ २६ ॥ वसो पुरुस्पृहः रयिम् । स श्वितानस्तन्यतू रौचनस्था अजरैर्भिर्नानदद्भिर्यविष्ठः । यः पावकः पुरुतमः पुरुणि पृथून्यग्रिरनुयाति भवन् । आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्रिर्वरण्यः ।

पुनस्ते प्राण आऽयति परा यस्मिन् सुवामि ते । आयुर्दा अग्रे हविषो जुषाणो घृतप्रंतीको घृतयो-
निरेधि । घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभि ॥ २७ ॥ रंखतादिमम् । तस्मै ते प्रतिहयति
जातवेदो विचर्षणे । अग्रे जनामि सुष्टुतिम् । दिवस्परि प्रथमञ्जे अग्रिरस्मद्वितीयं परि जातवेदाः ।
तृतीयमपसु नुमणा अजस्रमिन्धान एनञ्जरे स्वाधीः । शुचिः पावक बन्धोऽग्रे बृहद्वि रौचसे ।
त्वङ्मतेभिराहुतः । दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौर्दुर्मरुषमायुश्चिरे रुचानः । अग्रिरमृतो अभवद्वयोभि-
॥ २८ ॥ यदेनन्धौरजनयत्सुरेताः । आ यदिषे नृपतिन्तेज आनदृच्छुचि रेतो निषिक्तन्धौरभीकै ।
अग्रिशशर्द्धमनवद्यैरुवान् स्वाधियञ्जनयत्सुदयच्च । स तेर्जीयसा मनसा त्वोत उत शिख
स्वपत्यस्य शिखोः । अग्रे रायो नृतमस्य प्रभूतौ भूयाम ते सुष्टुतयश्च वस्वः । अग्रे सहन्तमा भर
द्युमस्य प्रासहा रयिम् । विश्वा य- ॥ २९ ॥ श्रृषणीरभ्यासा वाजेषु सासहत् । तमग्रे पृतनासह
रयि सहस्व आ भर । त्वं हि सत्यो अर्द्धतो दाता वाजस्य गोमतः । उख्खानाय वशानाय सोम-
पृष्ठाय वेधसे । स्तोमैर्विधेमाऽग्र्यै । वद्वा हि सूनो अस्यन्नसद्वा चक्रे अग्रिर्जनुषाऽज्माऽन्नम् । स
त्वन्नं ऊर्जसन ऊर्जन्या राजैव जेरवृके ख्वैष्यन्तः । अग्र आयूँषि ॥ ३० ॥ पवस आ सुवोर्जमिषश्च
नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् । अग्रे पवस्व स्वपा अस्मे वर्चस्सुवीर्यम् । दधत्पोष रयि मयि । अग्रे
पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान् वंस्वि यस्वि च । स नः पावक दीदिवोऽग्रे देवा
इहाऽऽवह । उप यज्ञ हविश्च नः । अग्रिशुचिर्व्रततमश्शुचिर्विप्रश्शुचिः कविः । शुची रोचत आ-
हुतः । उदग्रे शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त ईरते । तव ज्योतीँष्यर्चयः ॥ ३१ ॥ पुरुनिष्ठः पुर्वणीक भरा-
ऽभि वयोभिर्य आयूँषि विप्रश्शुचिश्चतुर्दश च ॥ १४ ॥

देवस्य रव्योहणो विभूस्त्व सोमाऽत्यन्यानगा पृथिव्या इषे त्वाऽऽददे वाक्ते सन्ते समुद्र हविष्मतीरुहदे
त्वमग्रे रुद्रश्चतुर्दश ॥ १४ ॥ देवस्य गमद्वयै हविष्मतीः पवस एकत्रिंशत् ॥ ३१ ॥ देवस्याऽर्चयः ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय -तैत्तिरीय-संहितायां प्रथमकाण्डे तृतीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ प्रथमकाण्डे चतुर्थप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

आ देदे ग्रावाऽस्यद्ध्वरकृद्देवेभ्यो गंभीरमिममद्ध्वरकृद्ध्युत्तमेन पविनेन्द्राय सोमः सुषुतं मधुमन्तं पर्यस्वन्तवृष्टिबनिमिन्द्राय त्वा वृत्रघ्न इन्द्राय त्वा वृत्रतुर इन्द्राय त्वाऽभिमातिघ्न इन्द्राय त्वाऽदित्यवन्त इन्द्राय त्वा विश्वदैव्यावते श्वात्रास्थं वृत्रतुरो राधोगूर्ता अमृतस्य पत्नीस्ता देवीर्देव-त्रेमय्यज्ञन्धत्तोपहृतास्सोमस्य पिबतोपहृतो युष्माकः ॥ १ ॥ सोमः पिबतु यत्ते सोम दिवि ज्योतिर्यत्पृथिव्याय्यदुरावन्तरिख्ये तेनाऽस्मै यजमानायोरु राया कृद्धयधि दात्रे वौचो धिषणे वीडु सती वीडयेथामूर्जन्दधाथामूर्ज मे धत्त मा वाः हिंसिषं मा मां हिंसिष्टं प्रागपागुदगधराक्तास्त्वा दिश आ धावन्तवन् नि ष्वर । यत्ते सोमाऽदाभ्यन्नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहा ॥ २ ॥ युष्माकः स्वर यत्ते नव च ॥ १ ॥

वाचस्पतये पवस्व वाजिन्वृषा वृष्णो अशुभ्याङ्गभस्तिपूतो देवो देवानां पवित्रमसि येषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वा स्वाङ्गतोऽसि मधुमतीर्न इषस्कृधि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाऽष्टूर्वन्तरिख्यमन्विहि स्वाहा त्वा सुभवस्सूर्याय देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य एष ते योनिः प्राणाय त्वा ॥ ३ ॥ वाचस्सप्तर्चत्वारिंशत् ॥ २ ॥

उपयामगृहीतोऽस्यन्तर्यच्छ मधवन्पाहि सोममुरुष्य रायस्समिषो यजस्वाऽन्तस्ते दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिख्यः सजोषा देवैरवरैः परैश्चाऽन्तर्यामे मधवन्मादयस्व स्वाङ्गतोऽसि मधुमतीर्न इषस्कृधि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाऽष्टूर्वन्तरिख्यमन्विहि स्वाहा त्वा सुभवस्सूर्याय देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य एष ते योनिर्पानाय त्वा ॥ ४ ॥ देवेभ्यस्सप्त च ॥ ३ ॥

आ वायो भूष शुचिपा उप नस्सहस्रन्ते नियुतो विश्ववार । उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम् । उपयामगृहीतोऽसि वायवे त्वेन्द्रवायू इमे सुताः । उप प्रयोभिरा गन्तमिन्द्रवो वामुशन्ति हि । उपयामगृहीतोऽसीन्द्रवायुभ्यान्त्वैष ते योनिस्सजोषाभ्यान्त्वा ॥ ५ ॥ आ वायो त्रिचत्वारिंशत् ॥ ४ ॥

अयव्वा मित्रावरुणा सुतस्सोम ऋतावृधा । ममेदिह श्रुतः हवम् । उपयामगृहीतोऽसि मित्रावरुणाभ्यान्त्वैष ते योनिर्ऋतायुभ्यान्त्वा ॥ ६ ॥ अयव्वाविंशतिः ॥ ५ ॥

या वाङ्मशा मधुमत्यश्विना सूनृतावती । तया यज्ञं मिमिख्यतम् । उपयामगृहीतोऽस्यश्वि-
भ्यान्तैष ते योनिर्मादूर्ध्वीभ्यान्त्वा ॥ ७ ॥ या वामष्टादश ॥ ६ ॥

प्रातर्युजौ वि मुच्येथामश्विनावेह गच्छतम् । अस्य सोमस्य पीतर्ये । उपयामगृहीतोऽस्य-
श्विभ्यान्तैष ते योनिरश्विभ्यान्त्वा ॥ ८ ॥ प्रातर्युजावेकान्न विश्शतिः ॥ ७ ॥

अयव्वेनश्चोदयत्पृजिगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमाने । इममपाऽसंज्ञमे सूर्यस्य शिशुन्न
विप्रा मतिभी रिहन्ति । उपयामगृहीतोऽसि शण्डाय त्वैष ते योनिर्वीरता पाहि ॥ ९ ॥ अयव्वेनः
पञ्चविंशतिः ॥ ८ ॥

तं प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठताति बरहिषदऽ सुवर्बिदं प्रतीचीनव्वृजनन्दोहसे
गिराऽऽशुञ्जयन्तमनु यासु वर्द्धसे । उपयामगृहीतोऽसि मकाय त्वैष ते योनिः प्रजाः पाहि ॥ १० ॥
तं प्रत्नथा षड्विंशतिः ॥ ९ ॥

ये देवा दिव्येकादश स्थ पृथिव्यामद्वयेकादश स्थाऽपसुषदो महिनैकादश स्थ ते देवा यज्ञ-
मिमञ्जुषद्वध्वमुपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो जिन्वं यज्ञञ्जिन्वं यज्ञपतिमभि सर्वना पाहि
विष्णुस्त्वां पातु विशन्त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ ११ ॥ ये देवास्त्रिचत्वारि-
ंशत् ॥ १० ॥

त्रिंशत्त्रयश्च गणिनो रुजन्तो दिवऽ रुद्राः पृथिवीश्च सचन्ते । एकादशासौ अपसुषद-
स्तुतऽ सोमञ्जुषन्ताऽ सर्वनाय विश्वे । उपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो जिन्वं यज्ञञ्जि-
न्वं यज्ञपतिमभि सर्वना पाहि विष्णुस्त्वां पातु विशन्त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवे-
भ्यः ॥ १२ ॥ त्रिंशत्त्रयो द्विचत्वारिंशत् ॥ ११ ॥

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत उक्थायुवे यत्त इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा
विष्णवे त्वैष ते योनिरिन्द्राय त्वोक्थायुवे ॥ १३ ॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय द्वाविंशतिः ॥ १२ ॥

मूर्ध्ना नन्दिवो अरति पृथिव्या वैश्वानरमृताय जातमग्निम् । कविऽ सम्राजमतिथिञ्जना-
नामासन्ना पात्रञ्जनयन्त देवाः । उपयामगृहीतोऽस्यग्रये त्वा वैश्वानराय दध्रुवोऽसि दध्रुवस्वितिर्दध्रु-
वाणान्ध्रुवतमोऽच्युतानामच्युतस्वित्तम एष ते योनिर्ग्रये त्वा वैश्वानराय ॥ १४ ॥ मूर्ध्ना पञ्च-
त्रिंशत् ॥ १३ ॥

मधुश्च माधवश्च शुक्रश्च शुचिश्च नभश्च नभस्यश्चेषश्चोर्जश्च सहश्च सहस्यश्च तपश्च तपस्यश्चो-
पयामगृहीतोऽसि सऽसपोऽस्यऽहस्पत्याय त्वा ॥ १५ ॥ मधुश्च त्रिंशत् ॥ १४ ॥

इन्द्राग्नी आ गंतः सुतङ्गीभिर्नभो वरेण्यम् । अस्य पातन्धियेषिता । उपयामगृहीतोऽ-
सीद्राग्निभ्यान्त्वैष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यान्त्वा ॥ १६ ॥ ॥ १५ ॥

ओमांसश्चरुषणीधृतो विश्वे देवास आ गंत । दाश्वाः सौ दाशुषस्सुतम् । उपयामगृहीतोऽसि
विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ १७ ॥ इन्द्राग्नी ओमांसो विश्वतिर्विश्वतिः
॥ १६ ॥

मरुत्वन्तं वृषभैर्वावृधानमकवारिन्दिव्यः शासमिन्द्रम् । विश्वासाहमवसे नूतनायोग्रः
संहोदामिह तः हुवेम । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वन्त एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्व-
न्ते ॥ १८ ॥ मरुत्वन्तः षड्विंशतिः ॥ १७ ॥

इन्द्रं मरुत्व इह पाहि सोमय्यथा शार्याते अपिबस्सुतस्य । तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना
विवासन्ति कवर्यस्सुयज्ञाः । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वन्त एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरु-
त्वन्ते ॥ १९ ॥ ॥ १८ ॥

मरुत्वाः इन्द्र वृषभो रणांय पिबा सोममनुष्वधं मदाय । आ सिञ्चस्व जठरे मदध्वं ऊर्मि-
न्त्वः राजाऽसि प्रदिवस्सुतानाम् । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वन्त एष ते योनिरिन्द्राय त्वा
मरुत्वन्ते ॥ २० ॥ इन्द्रं मरुत्वो मरुत्वानेकान् त्रिंशदेकान् त्रिंशत् ॥ १९ ॥

महाः इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाः इव । स्तोमैर्वयस्यं वावृधे । उपयामगृहीतोऽसि
महेन्द्राय त्वैष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ २१ ॥ महानेकान् विश्वतिः ॥ २० ॥

महाः इन्द्रो नृवदा चरुषणिप्रा उत द्विबर्हा अमिनस्सहोभिः । अस्मद्रियग्वावृधे वीर्यायोरुः
पृथुस्सुकृतः कर्तृभिर्भूत् । उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वैष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ २२ ॥
महानृवथ्षड्विंशतिः ॥ २१ ॥

कदा चन स्तरीरसि नेन्द्रं सश्वासि दाशुषै । उपोपेन्नु मघवन्भूय इन्नु ते दानन्देवस्य पृच्यते ।
उपयामगृहीतोऽस्यादित्येभ्यस्त्वा । कदा चन प्र युच्छस्युभे नि पांसि जन्मनी । तुरीयाऽऽदित्य
सर्वनन्त इन्द्रियमा तस्थावमृतन्दिवि । यज्ञो देवानां प्रत्येति सुममादित्यासो भवता मृडयन्तः । आ
बोऽर्वाचीं सुमतिर्वृत्यादहोश्चिद्या वरिवोवित्तराऽसत् । विवस्व आदित्यैष ते सोमपीथस्तेन
मन्दस्व तेन तृप्य तृप्यास्म ते वयन्तर्पयितारो या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामि ॥ २३ ॥
वस्सप्तविंशतिश्च ॥ २२ ॥

वाममद्य संवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यः सावीः । वामस्य हि रूष्यस्य देव भूरैर-
या धिया वामभाजस्स्याम । उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ २४ ॥ वामश्चतुर्विंशतिः ॥ २३ ॥

अदब्धेभिस्सवितः पायुभिर्द्धृशिवेभिर्द्य परि पाहि नो गयम् । हिरण्यजिह्वस्सुविताय नव्यसे रखा मार्किर्नो अधशर्ष ईशत । उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ २५ ॥ अदब्धे-भिस्त्रयोविंशतिः ॥ २४ ॥

हिरण्यपाणिमूतये सवितारमुप ह्वये । स चेत्ता देवता पदम् । उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ २६ ॥ हिरण्यपाणिञ्चतुर्दश ॥ २५ ॥

सुशर्माऽसि सुप्रतिष्ठानो बृहदुखे नम एष ते योनिर्विधैभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ २७ ॥ सुशर्मा द्वा-दश ॥ २६ ॥

बृहस्पतिस्तस्य त इन्दो इन्द्रियावतः पत्नीवन्तद्बृहद्भृह्णाम्यग्रा(३)इ पत्नीवा(३)स्सजूर्देवेन त्वष्टा सोमं पिव स्वाहा ॥ २८ ॥ बृहस्पतिस्तस्य पञ्चदश ॥ २७ ॥

हरिरसि हारियोजनो हयौस्स्थाता वज्रस्य भर्ता पृञ्जैः प्रेता तस्य ते देव सोमेष्टयजुष-स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य हरिवन्तद्बृहद्भृह्णामि हरीस्थ हयौर्छानास्सहसोमा इन्द्राय स्वाहा ॥ २९ ॥ हरिरसि षड्विंशतिः ॥ २८ ॥

अग्र आयूर्षि पवस आ सुवोर्जमिषञ्च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् । उपयामगृहीतो-ऽस्यग्रये त्वा तेजस्वत एष ते योनिर्ग्रयै त्वा तेजस्वते ॥ ३० ॥ अग्र आयूर्षि त्रयोविंशतिः ॥ २९ ॥

उत्तिष्ठन्नोजसा सह पीत्वा शिप्रे अवेपयः । सोममिन्द्र चमू सुतम् । उपयामगृहीतोऽसी-न्द्राय त्वौजस्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वौजस्वते ॥ ३१ ॥ उत्तिष्ठन्नेकविंशतिः ॥ ३० ॥

तरणिर्विधदशतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य । विश्वमा भांसि रोचनम् । उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भार्जस्वत एष ते योनिस्सूर्याय त्वा भार्जस्वते ॥ ३२ ॥ तरणिर्विंशतिः ॥ ३१ ॥

आ प्यायस्व मदिन्तम् सोम विश्वाभिरूतिभिः । भवा नस्सप्रथस्तमः ॥ ३३ ॥ आ.प्यायस्व नवः ॥ ३२ ॥

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन्त्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः । अस्माभिरू नु प्रतिचख्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु पश्यान् ॥ ३४ ॥ ईयुरेकात्र विंशतिः ॥ ३३ ॥

ज्योतिष्मतीन्त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतन्त्वा सादयामि ज्योतिर्विदन्त्वा सादयामि भा-स्वतीन्त्वा सादयामि ज्वलन्तीन्त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीन्त्वा सादयामि दीप्यमानान्त्वा सादयामि रोचमानान्त्वा सादयाम्यजस्रान्त्वा सादयामि बृहज्ज्योतिषन्त्वा सादयामि बोधयन्ती-न्त्वा सादयामि जाग्रतीन्त्वा सादयामि ॥ ३५ ॥ ज्योतिष्मतीः षट्त्रिंशत् ॥ ३४ ॥

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा सय्यासाय स्वाहोद्यासाय स्वा-
हाऽवयासाय स्वाहा शुचे स्वाहा शोकाय स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा ब्रह्महत्यायै स्वाहा
सर्वस्मै स्वाहा ॥ ३६ ॥ प्रयासाय चतुर्विंशतिः ॥ ३५ ॥

चित्तं सन्तानेन भवय्यक्रा रुद्रन्तर्निष्ठा पशुपतिः स्थूलहृदयेनाऽग्निः हृदयेन रुद्रल्लोहि-
तेन शर्वं मर्तस्त्राभ्यां महादेवमन्तःपार्श्वेनौषिष्ठहनः शिङ्गीनिकोऽयाभ्याम् ॥ ३७ ॥ चित्तमष्टादश
॥ ३६ ॥

आ तिष्ठ वृत्रहन्त्रय्युक्ता ते ब्रह्मणा हरीं । अर्वाचीनं सु ते सनो ग्रावां कृणोतु वयुनां ।
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै ॥ ३८ ॥ आ तिष्ठ षड्वि-
ंशतिः ॥ ३७ ॥

इन्द्रमिद्धरीं बहुतोऽप्रतिधृष्टशवसमृषीणाञ्च स्तुतीरुपं यज्ञञ्च मानुषाणाम् । उपयामगृहीतो-
ऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै ॥ ३९ ॥ इन्द्रमित्त्वयोर्विंशतिः ॥ ३८ ॥

असावि सोमं इन्द्र ते शर्विष्ठ धृष्णवा गहि । आ त्वां पृणकृत्विन्द्रियं रजस्सूर्यञ्च रश्मि-
भिः । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै ॥ ४० ॥ असावि
सप्तविंशतिः ॥ ३९ ॥

सर्वस्य प्रतिशीवरी भूमिस्त्वोपस्थ आर्धित । स्योनाऽस्मै सुषदा भव यच्छाऽस्मै शर्म सप्र-
थाः । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै ॥ ४१ ॥ ॥ ४० ॥

महाऽइन्द्रो वज्रबाहुषोडशी शर्म यच्छतु । स्वस्ति नो मघवां करोतु हन्तु पाप्मानय्योऽ-
स्मान्द्वेष्टि । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै ॥ ४२ ॥
सर्वस्य महान्ष्ण्विषड्विंशतिषड्विंशतिः ॥ ४१ ॥

सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिस्सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान् । जहि शत्रुं रूपं मृधो नुद-
स्वाऽथाऽभयङ्गुहि विश्वतो नः । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा
षोडशिनै ॥ ४३ ॥ सजोषास्त्रिंशत् ॥ ४२ ॥

उदु त्यजातवैदसन्देवव्वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् । चित्रन्देवानामुदगादनीक-
ञ्चख्बुर्मित्रस्य वरुणस्याऽग्नेः । आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिख्बुः सूर्य आत्मा जगत्स्तस्थुषश्च ।
अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् । युयोद्धयस्मज्जुहुराणमेनो भूर्यिष्ठान्ते
नमउक्तिवैविधेम । दिवङ्गच्छ सुवः पत रूपेण ॥ ४४ ॥ वो रूपमभ्यैमि वयसा वयः । तुथो वो
विश्ववैदा वि भजतु वरुषिष्ठे अधि नाकै । एतत्तै अग्ने राध ऐति सोमच्युतन्तन्मित्रस्य पथा नयर्तस्य
पथा प्रेत चन्द्रदख्बिणा यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीर्ब्राह्मणमद्य राद्धयासमृषिमार्षेयं पितृमन्तं

पैतृमत्यं सुधातुदखिण्वँवि सुवः पश्य व्यन्तरिख्यतस्व सदस्यैरस्मद्वात्रा देवत्रा गच्छत
मधुमतीः प्रदातारमा विशताऽनवहायाऽस्मान्देवयानेन पथेत सुकृताल्लोके सीदत तन्नस्संस्कृतम्
॥ ४५ ॥ रूपेण सदस्यैरष्टादश च ॥ ४३ ॥

धाता रातिस्संवितेदञ्जुषन्तां प्रजापतिर्निधिपतिर्नो अग्निः । त्वष्टा विष्णुः प्रजयां सशराणो
यजमानाय द्रविणन्दधातु । समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिस्स सूरिभिर्मघवन्त्सं स्वस्त्या । सं
ब्रह्मणा देवकृत्यदस्ति सन्देवानां सुमत्या यज्ञियानाम् । सव्वर्चसा पर्यसा सन्तनूभिर्गन्महि
मनसा स शिवेन । त्वष्टा नो अत्र वरिवः कृणो- ॥ ४६ ॥ त्वनुं माष्टुं तनुवो यद्विलिष्टम् । यद्य
त्वां प्रयति यज्ञे अस्मिन्नग्रे होतारमवृणीमहीह । ऋधगयाऽर्धगुताऽशमिष्टाः प्रजानन् यज्ञमुप याहि
विद्वान् । स्वगा वो देवास्सदनमकर्म य आजगम सर्वनेदञ्जुषाणाः । जखिवाऽसः पपिवाऽसश्च
विश्वेऽस्मे धत्त वसवो वसूनि । यानाऽवह उशतो देव देवान्तान् ॥ ४७ ॥ प्रेरय स्वे अग्रे सधस्थैः ।
वहमाना भरमाणा हवींषि वसुङ्गर्मन्दिवमा तिष्ठताऽनु । यज्ञं यज्ञञ्छ यज्ञपतिञ्छ स्वाय्यो-
निञ्छ स्वाहैष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकस्सुवीरस्स्वाहा देवा गातुविदो गातुर्वित्त्वा गातुर्मित
मनसस्पत इमन्नो देव देवेषु यज्ञं स्वाहा वाचि स्वाहा वार्ते धाः ॥ ४८ ॥ कृणोतु तानष्टाचत्वारिंशच्च
॥ ४४ ॥

उरु हि राजा वरुणश्चकार सूर्याय पन्थामन्वेतवा उ । अपदे पादा प्रतिधातवेऽकरुताऽप-
वक्ता हृदयाविधश्चित् । शतन्तै राजन्भिषजस्सहस्रं मुर्वी गंभीरा सुमतिष्ठे अस्तु । बाधस्व द्वेषो
निर्ऋतिं पराचैः कृतश्चिदेनः प्र मुमुग्ध्यस्मत् । अभिष्ठितो वरुणस्य पाशोऽग्रेरनीकमप आ विवेश ।
अपांनपात्प्रतिरखन्नुसूर्येन्दमैदमे ॥ ४९ ॥ समिधय्यख्यग्रे । प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरण्येत्समुद्रे
ते हृदयमपस्वन्तः । सन्त्वा विशन्त्वोषधीरुताऽऽपो यज्ञस्य त्वा यज्ञपते हविर्भिः । सूक्तवाके
नमोवाके विधेमाऽवभृथ निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुणाऽव देवैर्देवकृतमेनोऽयाऽव मर्त्यैर्मर्त्यकृत-
मुरोरा नो देव रिषस्पाहि सुमित्रा न आप ओषधय- ॥ ५० ॥ सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मा-
न्द्रेष्टि यश्च वयन्द्विष्मो देवीराप एष वो गर्भस्तव्वस्सुप्रीतः सुभृतमकर्म देवेषु नस्सुकृतौ ब्रूता-
त्प्रतियुतो वरुणस्य पाशः प्रत्यस्तो वरुणस्य पाश एधोऽस्येधिषीमहि समिदसि तेजोऽसि तेजो
मयि धेह्यपो अन्वचारिष रसेन समसृख्महि । पर्यस्वा अग्र आऽगमन्तं मा स सृज वच-
सा ॥ ५१ ॥ दमैदम ओषधय आ षट्च ॥ ४५ ॥

यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि । जातवेदो यशो अस्मासु धेहि
प्रजाभिर्ग्रे अमृतत्वमश्याम् । यस्मै त्वं सुकृतै जातवेद उ लोकमग्रे कृणवस्स्योनम् । अश्विनं स
पुत्रिणं वीरवन्तं ज्ञोमन्तं रयिन्नशते स्वस्ति । त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन्कामकातयः । न त्वा-
मिन्द्राऽति रिच्यते । उक्थयंक्थे सोम इन्द्रं ममाद नीथेनीथे मघवान् ॥ ५२ ॥ सुतासः । यदीं

स॒बा॒धः पि॒तर॒न्न पु॒त्रास्स॑मा॒नद॑र॒खा अव॑से ह॒वन्ते । अ॒ग्रे र॑से॒न तेज॑सा जा॒तवे॑दो वि रौ॒चसे ।
र॒ख्खो॒हाऽमी॑व॒चा॒तनः॑ । अ॒पो अ॒न्व॒चा॒रिष॑ र॒से॒न स॑म॒सृ॒ख्महि॑ । प॒य॒स्वा अ॒ग्र आ॑ऽग॒म॒न्तं मा॒ स॒
सृ॒ज व॑र्च॒सा । व॒सुर्व॑सु॒पति॑र॒हिक॑म॒स्य॒ग्रे वि॒भा॒व॒सुः । स्या॑म॒ ते सु॑म॒ताव॑पि । त्वा॒म॒ग्रे व॑सु॒पति॑व्व-
सू॒नाम॑भि प्र म॒न्दे ॥ ५३ ॥ अ॒ध्व॒रेषु॑ राज॒न् । त्वया॑ वा॒ज॒व्वा॒ज॒यन्तो॑ ज॒येमा॑ऽभि प्या॒म पृ॑थु॒ती॒र्म-
त्या॑नाम् । त्वा॒म॒ग्रे वा॒ज॒सा॒त॒म॒व्वि॒प्रां ब॑र्द्धन्ति सु॒ष्टु॒तम् । स नो॑ रा॒स्व सु॒वी॒र्य॑म् । अ॒यन्नो॑ अ॒ग्निर्व॑रि॒वः
कृ॒णो॒त्वयं॑ मृ॒यः पु॒र ए॒तु प्र॑भि॒न्दन् । अ॒य॒ शत्रू॑अ॒यतु॑ ज॒रह॑षा॒णोऽय॑व्व॒ज॒अ॒यतु॑ वा॒ज॒सा॒तौ ।
अ॒ग्निना॑ऽग्नि॒स्समि॑द्ध॒यते॑ क॒विर्गृ॑ह॒पति॑र्यु॒वा । ह॒व्य॒वा॒ङ्जु॒ह्वा॑स्यः । त्व॒ ह्य॒ग्रे अ॒ग्निना॑ वि॒प्रो वि॒प्रेण॑
स॒न्ध॒स॒ता । स॒खा स॒ख्या॑ स॒मि॒द्ध॒यसे॑ । उ॒द॒ग्रे शु॒च॒य॒स्तव॑ वि ज्यो॒तिषा॑ ॥ ५४ ॥ म॒घ॒वा॒नं म॒न्दे ह्य॒ग्रे
च॒तु॒र्द॒श च॑ ॥ ४६ ॥

वा॒चः प्रा॒णाय॑ त्वा । उ॒प॒या॒म॒गृ॒हीतो॑ऽस्या॒पा॒नाय॑ त्वा । आ वा॒यो वा॒यवे॑ स॒जोषा॑भ्यान्त्वा । अ॒यमृ॑ता॒युभ्या॑न्त्वा ।
या वा॒म॒श्विभ्या॑ मा॒ध्वी॑भ्यान्त्वा । प्रा॒त॒र्यु॒जाव॑श्विभ्या॒मश्वि॑भ्यान्त्वा । अ॒य॒ श॒ण्डाय॑ वी॒रता॑ पा॒हि । तं म॒काय॑ प्र॒जाः
पा॒हि । ये दे॒वास्त्रि॑ं॒शदा॑ग्र॒य॒णोऽसि॑ वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा दे॒वेभ्यः॑ । उ॒प॒या॒म॒गृ॒हीतो॑ऽसी॒न्द्राय॑ त्वो॒क्था॒युवे॑ । मूर्ध्ना॑नि॒म॒ग्रये॑ त्वा
वै॒श॒वा॒न॒राय॑ । म॒धुश्च॑ स॒स॒पोऽसि॑ । इ॒न्द्रा॒ग्नी इ॒न्द्रा॒ग्निभ्या॑न्त्वा । ओ॒मा॒सो वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा दे॒वेभ्यः॑ । म॒रु॒त्वं॒न्त॒न्त्री-
णी॒न्द्राय॑ त्वा म॒रु॒त्वंते॑ । म॒हान्दे॑ म॒हेन्द्रा॑य॒ त्वा । क॒दा च॒नाऽऽदि॒त्येभ्य॑स्त्वा । क॒दा च॒न स्त॒रीर्वि॑व॒स्व आ॑दि॒त्य । इ॒न्द्र॒
शु॒चि॒रपः॑ । वा॒म॒न्त्रीणि॑ दे॒वाय॑ त्वा स॒वि॒त्रे । सु॒श॒मा॒सि वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा दे॒वेभ्यः॑ । बृ॒ह॒स्पति॑सु॒तस्य॑ त्वष्ट्रा सोमं पि॒ब
स्वाहा॑ । ह॒रि॒र॒सि स॒हसौ॑मा इ॒न्द्राय॑ स्वाहा॑ । अ॒ग्र आ॒यू॒ष्य॒ग्रये॑ त्वा तेज॑स्वते । उ॒त्तिष्ठ॑न्नि॒न्द्राय॑ त्वौज॑स्वते । त॒रणि॑-
स्सू॒याय॑ त्वा अ॒र्ज॑स्वते । आ॒ति॒ष्ठा॒द्या॒ष्वि॒न्द्राय॑ त्वा षोड॑शि॒ने । उ॒दु त्य॑ञ्चि॒त्रम् । अ॒ग्रे न॒य दि॒व॒ज्ज॒च्छ । उ॒रु॒मा॒युष्टे॑ यदे॒वा
मु॒मु॒ग्धि । अ॒ग्रा॒वि॒ष्णू सु॒क्रतू॑ मु॒मु॒क्तम् । प॒रा वै प॒ङ्क॒चः । दे॒वा वै ये दे॒वाः प॒ङ्क॒चौ । प॒रा वै स वा॑च॒म् । भूमि॑र्व्य॒तृष्य॑न् ।
प्र॒जा॒प॒तिर्व्य॑र॒णु॒द्ध॒यन् । भूमि॑रा॒दित्या॑ वै । अ॒ग्नि॒हो॒त्रमा॑दि॒त्यो वै । भूमि॑ले॒क॒स्स॒ले॒क॒स्सु॒ले॒कः । वि॒ष्णो॒रु॒दु॒त्त॒मम् । अ॒न्न-
प॒ते पु॒न॒स्त्वाऽऽदि॒त्याः । उ॒रु॒ स॒ सृ॒ज व॑र्च॒सा । य॒स्त्वा सु॒ष्टु॒तम् । त्व॒म॒ग्रे यु॒ख्वा हि सु॒ष्टु॒तिम् । त्व॒म॒ग्रे वि॒च॒र॒षणे॑ ।
य॒स्त्वा वि रौ॒चसे॑ ॥

आ द॑दे वा॒चस्प॑तय॒ उप॒या॒म॒गृ॒हीतो॑ऽस्या वा॒यो अ॒यव्वा॑प्या वा॑ प्रा॒त॒र्यु॒जाव॑यन्त॒य्ये दे॒वास्त्रि॑ं॒शदु॑प॒या॒म॒गृ॒हीतो॑-
ऽसि मूर्ध्ना॑नि॒म॒धुश्चेन्द्रा॑ग्नी ओ॒मा॒सो म॒रु॒त्वं॒न्त॒मि॒न्द्रं म॒रु॒त्वो म॒रु॒त्वा॒न्म॒हान्म॒हान्नु॒वत्क॒दा वा॒म॒म॒द॒ब्धेभि॑र॒हिर॑ण्यपा॒णि॒
सु॒श॒मा बृ॒ह॒स्पति॑सु॒तस्य॑ ह॒रि॒र॒स्य॒ग्रं उ॒त्तिष्ठ॑न्त॒रणि॑रा प्या॒यस्वे॒युष्टे॑ ये ज्यो॒ति॒ष्पती॑ प्र॒या॒साय॑ चि॒त्त॒मा ति॒ष्ठेन्द्र॑म॒सा॒वि
सर्व॑स्य म॒हान्ध॑स॒जोषा॑ उ॒दु त्य॑न्धा॒तोरु॑ हि य॒स्त्वा षट्च॑त्वारिं॒शत् ॥ ४६ ॥ आ द॑दे ये दे॒वा म॒हानु॑त्तिष्ठन्ध॒सर्व॑स्य
सन्तु दु॒र्मि॒त्राश्च॑तु॒ष्व॒शत् ॥ ५४ ॥ आ द॑दे वि ज्यो॒तिषा॑ ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां प्रथमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ प्रथमकाण्डे पञ्चमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

देवासुरास्सय्यंता आसन्ते देवा विजयमुपयन्तोऽग्नौ वामँवसु सन्न्यदधतेदमुं नो भविष्यति यदि नो जेष्यन्तीति तदग्निर्न्यकामयत तेनाऽपाऽक्रामत्तद्देवा विजित्याऽवरुथ्समाना अन्वायन्तदस्य सहसाऽऽदिथ्सन्त सौऽरोदीद्यदरोदीत्तद्द्रुद्रस्य रुद्रत्वय्यदश्वशीयत त- ॥ १ ॥ द्रजतः हिरण्यमभवत्तस्माद्रजतः हिरण्यमदखिण्यमश्रुजः हि यो बरुहिषि ददाति पुराऽस्य सँवथ्सुराद्रुहे रुदन्ति तस्माद्रुहिषि न देयः सौऽग्निरब्रवीद्भाग्यसान्यथ व इदमिति पुनराधेयन्ते केवलमित्यब्रुवन्नुद्धवत्खलु स इत्यब्रवीद्यो मदेवत्यमग्निमादधाता इति तं पूषाऽऽधत्त तेन ॥ २ ॥ पूषाऽऽर्द्धोत्तस्मात्पौष्णाः पशवं उच्यन्ते तन्त्वष्टाऽऽधत्त तेन त्वष्टाऽऽर्द्धोत्तस्मात्त्वाष्ट्राः पशवं उच्यन्ते तं मनुराऽधत्त तेन मनुरार्द्धोत्तस्मान्मानव्यः प्रजा उच्यन्ते तन्धाताऽऽधत्त तेन धाताऽऽर्द्धोत्तस्मँवथ्सुरो वै धाता तस्मात्सँवथ्सुरं प्रजाः पशवोऽनु प्र जायन्ते य एवं पुनराधेयस्यर्द्धिँवेद- ॥ ३ ॥ र्द्धोत्येव यौऽस्यैवं बन्धुताँवेद बन्धुमानभवति भागधेयँवा अग्निराहित इच्छमानः प्रजां पशून् यजमानस्योप दोद्रावोद्वास्य पुनरा दधीत भागधेयँनैवैनः समर्द्धयत्यथो शान्तिरेवाऽस्यैषा पुनर्वस्वोरा दधीतैतद्वै पुनराधेयस्य नख्वत्रय्यत्पुनर्वसू स्वायामेवैनन्देवतायामाधाय ब्रह्मवर्चसी भवति दुर्भैरा दधात्ययात यामत्वाय दुर्भैरा दधात्यद्भ्य एवैनमोषधीभ्योऽवरुद्ध्याऽऽधत्ते पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पञ्च वा ऋतवं ऋतुभ्य एवैनमवरुद्ध्याऽऽधत्ते ॥ ४ ॥ अशीयत तत्तेन वेद दुर्भैः पञ्चविंशतिश्च ॥ १ ॥

परा वा एष यज्ञं पशून् वपति यौऽग्निमुद्वासयते पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्ताः पशवो यज्ञमेव पशून् व रुन्धे वीरहा वा एष देवानाय्यौऽग्निमुद्वासयते न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराऽन्नमख्वन्पङ्क्त्यो याज्यानुवाक्या भवन्ति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पुरुषो देवानेव वीरन्निरवदायाऽग्निं पुनरा ॥ ५ ॥ धत्ते शताख्वरा भवन्ति शतायुः पुरुषश्शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति यद्वा अग्निराहितो नद्धर्चते ज्यायो भागधेयन्निकामयमानो यदाग्रेयः सर्वं भवति सैवाऽस्यर्द्धिँस्सँवा एतस्य गृहे वाख्वसृज्यते यौऽग्निमुद्वासयते स वाचः सःसृष्टाय्यजमान ईश्वरोऽनु पराभवितोर्विभक्तयो भवन्ति वाचो विधृत्यै यजमानस्याऽपरभावाय ॥ ६ ॥ विभक्तिङ्करोति ब्रह्मैव तदकरुपांशु यजति यथा वामँवसु विविदानो गूहति तादृगेव तदग्निं प्रति स्विष्टकृतचिराह यथा

वामँवसु विविदानः प्रकाशजिगमिषति तादृगेव तद्विभक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन वर्षदकरोत्यायतनादेव नैति यजमानो वै पुरोडाशः पशवं एते आहुती यदभितः पुरोडाशमेते आहुती ॥ ७ ॥ जुहोति यजमानमेवोभयतः पशुभिः परि गृह्णाति कृतयजुस्संभृतसंभार इत्याहुर्न संभृत्यास्संभारा न यजुः कर्तव्यमित्यथो खलु संभृत्या एव संभाराः कर्तव्ययजुर्यज्ञस्य समृद्धयै पुनर्निष्कृतो रथो दस्विषणा पुनरुत्थयूतव्वासः पुनरुत्थसृष्टोऽनड्वान्पुनराधेयस्य समृद्धयै सप्त तै अग्रे समिधस्सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रजुहोति यत्रयत्रैवाऽस्य न्यक्तन्तत ॥ ८ ॥ एवैनमव रुन्धे वीरहा वा एष देवानाँय्योऽग्निमुद्रासयते तस्य वरुण एवर्णयादाँगिवारुणमेकादशकपालमनु निर्वपेद्यञ्चैव हन्ति यश्चाँस्यर्णयात्तौ भागधेयेन प्रीणाति नाऽऽर्तिमाच्छेति यजमानः ॥ ९ ॥ आऽपराभावाय पुरोडाशमेते आहुती ततष्वद्विंशच्च ॥ २ ॥

भूमिर्भूमा द्यौर्वीरिणाऽन्तरिख्वं महित्वा । उपस्थे ते देव्यदितेऽग्निमन्नादमन्नाद्यायाऽऽदधे । आऽयङ्गौः पृथ्वैरक्रमीदसनन्मातरं पुनः । पितरंश्च प्रयन्थुवः । त्रिंशद्धाम वि राजति वाक्पतङ्गाय शिश्रिये । प्रत्यस्य वह द्युभिः । अस्य प्राणादपानत्यन्तश्चरति रोचना । व्यख्यन्महिषसुवः । यत्त्वा ॥ १० ॥ क्रुद्धः परोवपं मन्युना यदवर्त्या । सुकल्पमग्रे तत्तव पुनस्त्वोदीपयामसि । यत्तै मन्युपरोसस्य पृथिवीमनु दध्वसे । आदित्या विश्वे तद्देवा वसवश्च समाभरन् । मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यवँविच्छिन्नयँज्ञः समिमन्दधातु । बृहस्पतिस्तनुतामिमन्नो विश्वे देवा इह मादयन्ताम् । सप्त तै अग्रे समिधस्सप्त जिह्वास्सप्त- ॥ ११ ॥ र्षयस्सप्त धाम प्रियाणि । सप्त होत्रास्सप्तधा त्वा यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा धृतेन । पुनरूर्जा नि वर्तस्व पुनरग्र इषाऽऽयुषा । पुनर्नः पाहि विश्वतः । सह रय्या नि वर्तस्वाऽग्रे पिन्वस्व धारया । विश्वप्सिया विश्वतस्परि । लेकस्सलैकस्सुलेकस्ते न आदित्या आज्यञ्जुषाणा वियन्तु केतस्सकेतस्सुकेतस्ते न आदित्या आज्यञ्जुषाणा वियन्तु विवस्वाँ अदितिर्देवजूतिस्ते न आदित्या आज्यञ्जुषाणा वियन्तु ॥ १२ ॥ त्वा जिह्वास्सप्त सुकेतस्ते नृक्षयोदश च ॥ ३ ॥

भूमिर्भूमा द्यौर्वीरिणेत्याहाऽऽशिषैवैनमा धत्ते सर्पा वै जीर्यन्तोऽमन्यन्त स एतङ्गसर्णीरः काद्रवेयो मन्त्रमपश्यत्ततो वै ते जीर्णास्तनूरपाऽघ्नत सर्पराज्ञिया ऋग्भिर्गार्हपत्यमा दधाति पुनर्नवमेवैनमजरङ्कुत्वाऽऽधत्तेऽथो पूतमेव पृथिवीमन्नाद्यन्नोपानमथ्यैतं ॥ १३ ॥ मन्त्रमपश्यत्ततो वै तामन्नाद्यमुपाऽनमद्यत्सर्पराज्ञिया ऋग्भिर्गार्हपत्यमादधात्यन्नाद्यस्याऽवरुद्ध्या अथो अस्यामेवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते यत्त्वा क्रुद्धः परोवपेत्याहाऽप हुत एवाऽस्मै तत्पुनस्त्वोदीपयामसीत्याह समिन्य एवैनयँत्तै मन्युपरोसस्येत्याह देवताभिरेवै- ॥ १४ ॥ नः सं भरति वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते योऽग्निमुद्रासयते बृहस्पतिवत्यर्चोप तिष्ठते ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञः सन्दधाति विच्छिन्नयँज्ञः समिमन्दधात्वित्याह सन्तत्यै विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह सन्तत्यैव यज्ञन्देवेभ्योऽनु दिशति सप्त तै अग्रे समिधस्सप्त जिह्वा ॥ १५ ॥ इत्याह सप्तसप्त वै सप्तधाऽग्रेः

प्रियास्तनुवस्ता एवाऽव रुन्धे पुनरूर्जा सह रय्येत्यभितः पुरोडाशमाहुती जुहोति यजमानमेवोर्जा च
रय्या चोभयतः परिं गृह्णात्यादित्या वा अस्माल्लोकादमुल्लोकमायन्तैऽमुष्मिल्लोके व्यतृष्यन्त
इमल्लोकं पुनरभ्यवेत्याऽग्निमाधायैतान् होमानजुहवुस्त आर्दध्रुवन्ते सुवर्गल्लोकमायन् यः पराचीनं
पुनराधेयादग्निमादधीत स एतान् होमाञ्जुहयाद्यामेवाऽऽदित्या ऋद्धिमादध्रुवन्तामेवर्द्धोति ॥ १६ ॥
सैतन्देवताभिरेव जिह्वा एतान्यञ्चविंशतिश्च ॥ ४ ॥

उपप्रयन्तो अदध्वरं मन्त्रँवोचेमाऽग्रयै । आरे अस्मे च शृण्वते । अस्य प्रत्नामनु द्युतं
शुक्रन्दुदुहे अहयः । पर्यस्सहस्रसामृषिम् । अग्निर्मूर्द्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम् । अपां रे-
तां सि जिन्वति । अयमिह प्रथमो धायि धातृभिरहोता यजिष्ठो अदध्वरेष्वीड्यः । यमप्रवानो भृग-
वो विरुचुर्वनेषु चित्रवँविभुवँविशेर्विशे । उभा वामिन्द्राग्नी आहुवद्धया ॥ १७ ॥ उभा
राधसस्सह मादयद्धयै । उभा दाताराविषां रयीणामुभा वाजस्य सातयै हुवे वाम् । अयन्ते
योनिरऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः । तज्जानन्नग्र आ रोहाऽथा नो वर्द्धया रयिम् । अग्र आयूँषि
पवस आ सुवोर्जमिषञ्च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् । अग्रे पवस्व स्वपां अस्मे वर्चस्सुवीर्यम् ।
दधत्पोषं रयिं ॥ १८ ॥ मयि । अग्रै पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान् वरिषि यरिषि
च । स नः पावक दीदिवोऽग्रै देवा इहाऽऽ वह । उप यज्ञं हविश्च नः । अग्निश्शुचिर्व्रततम-
श्शुचिर्विप्रश्शुचिः कविः । शुची रोचत आहुतः । उदग्रे शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त ईरते । तव
ज्योतीँष्यर्चयः । आयुर्दा अग्रेऽस्यायुर्मै ॥ १९ ॥ देहि वर्चोदा अग्रेऽसि वर्चो मे देहि तनूपा
अग्रेऽसि तनुवं मे पाह्यग्रे यन्मै तनुवा ऊनन्तन्म आ पृण चित्रावसो स्वस्ति तै पारमशीयेन्धा-
नास्त्वा शतं हिमां द्युमन्तस्समिधीमहि वयस्वन्तो वयस्कृतय्यशस्वन्तो यशस्कृतं सुवीरांसो
अदाभ्यम् । अग्रै सपत्नदंभनँव्वरुषिष्ठे अधि नाकै । सन्त्वमग्रे सूर्यस्य वर्चसाऽगथास्समृषीणां
स्तुतेन सं प्रियेण धाम्ना । त्वमग्रे सूर्यवर्चा असि सं मामायुषा वर्चसा प्रजया सृज ॥ २० ॥ आहुवद्धयै
पोषं रयिं मे वर्चसा सप्तदश च ॥ ५ ॥

सं पश्यामि प्रजा अहमिडंप्रजसो मानवीः । सर्वा भवन्तु नो गृहे । अंभस्स्थाऽम्भो वो
भरुषीय महस्स्थ महो वो भरुषीय सहस्स्थ सहो वो भरुषीयोर्जस्स्थोर्जँव्वो भरुषीय रेवती रमद्-
ध्वमस्मिल्लोकैऽस्मिन्नोष्ठैऽस्मिन्वषयेऽस्मिन् योनाविहैव स्तेतो माऽप गात बह्वीर्मै भूयास्त
॥ २१ ॥ संहिताऽसि विश्वरूपीरा मोर्जा विशाऽऽ गौपत्येनाऽऽ रायस्पोषेण सहस्रपोषँव्वः पुष्यासं
मयि वो रायश्शयन्ताम् । उप त्वाऽग्रे दिवेदिवे दोषावस्तर्द्धिया वयम् । नमो भरन्त एमसि ।
राजन्तमदध्वराणांज्ञोपामृतस्य दीदिविम् । वर्द्धमानं स्वे दमै । स नः पितेव सूनवेऽग्रै सूपायनो
भव । सचस्वा नस्स्वस्तयै । अग्रे ॥ २२ ॥ त्वन्नो अन्तमः । उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः ।
तन्त्वा शोचिष्ठ दीदिवः । सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः । वसुरग्निर्वसुभवाः । अच्छा नरिषि द्युमन्त-

मो रयिन्दाः । ऊर्जा वः पश्याम्यूर्जा मा पश्यत रायस्योर्षेण वः पश्यामि रायस्योर्षेण मा पश्यते-
डास्स्थ मधुकृतस्स्योना माऽऽ विशतेरा मदः । सहस्रपोषव्वः पुष्यासं ॥ २३ ॥ मयि वो राय-
श्श्रयन्ताम् । तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् । सोमान-
स्वरणङ्गुहि ब्रह्मणस्पते । कर्षीवन्तय्य औशिजम् । कदा चन स्तरीरसि नेन्द्र सश्रसि दाशुषै ।
उपोपेन्नु मधवन्भूय इन्नु ते दानन्देवस्य पृच्यते । परि त्वाऽग्ने पुरव्वयव्विप्रं सहस्य धीमहि ।
धृषद्वर्णन्दिवेदिवे भेत्तारं भङ्गुरावतः । अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहन्त्वया गृहपतिना भूयासः सुगृह-
पतिर्मया त्वङ्गृहपतिना भूयाश्शतः हिमास्तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीन्तामाशिषमा
शासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीम् ॥ २४ ॥ भूयास्त स्वस्तयेऽग्ने पुष्यासन्धृषद्वर्णमैकात्र त्रिंशच्च ॥ ६ ॥

अयज्ञो वा एष योऽसामोपप्रयन्तो अदध्वरमित्याह स्तोममेवाऽस्मै युनत्स्युपेत्याह प्रजा वै
पशंव उपेमल्लोकं प्रजामेव पशूनिमल्लोकमुपैत्यस्य प्रत्नामनु द्युतमित्याह सुवर्गो वै लोकः प्रत्न-
स्सुवर्गमेव लोकः समारोहत्यग्निर्मूर्द्धा दिवः ककुदित्याह मूर्द्धान- ॥ २५ ॥ मेवैनं समानानङ्करो-
त्यथो देवलोकादेव मनुष्यलोके प्रति तिष्ठत्ययमिह प्रथमो धायि धातृभिरित्याह मुख्यमेवैनङ्करो-
त्युभां वामिन्द्राग्नी आहुवद्धया इत्याहौजो बलमेवाऽव रुन्धेऽयन्ते योनिर्ऋत्विय इत्याह पशवो वै
रयिः पशूनेवाऽव रुन्धे षड्भिरुप तिष्ठते षड्वा ॥ २६ ॥ ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति षड्भिरुत्तरा
भिरुप तिष्ठते द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासास्सव्वत्सरस्सव्वत्सर एव प्रति तिष्ठति यथा वै
पुरुषोऽश्वो गौर्जीर्यत्येवमग्निराहितो जीर्यति सव्वत्सरस्य परस्तादाग्निपावमानीभिरुप तिष्ठते पुनर्न-
वमेवैनमजरङ्करोत्यथो पुनात्येवोप तिष्ठते योग एवाऽस्यैष उप तिष्ठते ॥ २७ ॥ दम एवाऽस्यैष उप
तिष्ठते याच्चैवाऽस्यैषोप तिष्ठते यथा पापीयाञ्छेयस आहत्य नमस्यति तादृगेव तदायुर्दा
अग्नेऽस्यायुर्मे देहीत्याहाऽऽयुर्दा ह्येष वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहीत्याह वर्चोदा ह्येष तनूपा
अग्नेऽसि तनुवं मे पाहीत्याह ॥ २८ ॥ तनूपा ह्येषोऽग्ने यन्मे तनुवा ऊनन्तन्म आ पुणेत्याह यन्मे
प्रजायै पशूनामूनन्तन्म आ पूरयेति बावैतदाह चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीयेत्याह रात्रिवै चित्रा-
वसुरव्युष्ट्यै वा एतस्यै पुरा ब्राह्मणा अभैषुर्व्युष्टिमेवाऽव रुन्ध इन्धानास्त्वा शतः ॥ २९ ॥ हिमा
इत्याह शतायुः पुरुषश्शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्येषा वै सूमी कर्णकावत्येतया ह स्म वै
देवा असुराणां शततरुहास्तृहन्ति यदेतया समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीयजमानो
भ्रातृव्यास प्र हरति स्तृत्या अछंबट्कारः सन्त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसाऽगथा इत्याहैतत्त्वमसीदमहं
भूयासमिति बावैतदाह त्वमग्ने सूर्यवर्चा असीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते ॥ ३० ॥ मूर्द्धानं षड्वा
एष उप तिष्ठते पाहीत्याह शतमहं षोडश च ॥ ३१ ॥

सं पश्यामि प्रजा अहमित्याह यावन्त एव ग्राम्याः पशवस्तानेवाऽव रुन्धेऽम्भस्स्थाऽम्भो
वो भर्षीयेत्याहाऽम्भो ह्येता महस्स्थ महो वो भर्षीयेत्याह महो ह्येतास्सहस्स्थ सहो वो

भरूषीयेत्याह सहो ह्येता ऊर्जस्थोर्ज-व्वो भरूषीयेत्या- ॥ ३१ ॥ होर्जो ह्येता रेवती
 रमद्ध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः पशूनेवाऽऽत्मन्नमयत इहैव स्तेतो माऽप गातेत्याह दध्रुवा एवैना
 अनपगाः कुरुत इष्टकचिद्धा अन्योऽग्निः पशुचिदन्यस्सहिताऽसि विश्वरूपीरिति वथ्समभि
 मृशत्युपैवैनन्धत्ते पशुचितमेनङ्कुरुते प्र ॥ ३२ ॥ वा एषोऽस्माल्लोकाच्चवते य आहवनीयमुपतिष्ठते
 गार्हपत्यमुप तिष्ठतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यथो गार्हपत्यायैव निहुते गायत्रीभिरुप तिष्ठते तेजो
 वै गायत्री तेज एवाऽऽत्मन्धत्तेऽथो यदेतन्तृचमन्वाह सन्तत्यै गार्हपत्यव्वा अनु द्विपादौ वीराः प्र
 जायन्ते य एववैविद्वान्द्विपादाभिर्गार्हपत्यमुपतिष्ठत ॥ ३३ ॥ आऽस्य वीरो जायत ऊर्जा वः
 पश्याम्यूर्जा मा पश्यतेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते तथ्सवितुर्वरेण्यमित्याह प्रसूत्यै सोमान्
 स्वरणमित्याह सोमपीथमेवाऽव रुन्धे कृणुहि ब्रह्मणस्पत इत्याह ब्रह्मवर्चसमेवाऽव रुन्धे कदा चन
 स्तरीरसीत्याह न स्तरीः रात्रिर्व्वसति ॥ ३४ ॥ य एववैविद्वानग्निमुपतिष्ठते परि त्वाऽग्ने पुरव्व-
 यमित्याह परिधिमेवैतं परि दधात्यस्कन्दायाऽग्ने गृहपत इत्याह यथायजुरेवैतच्छतः हिमा इत्याह
 शतन्त्वा हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्णात्यन्नादमेवैनङ्करोति तामाशिषमा शासे
 तन्तवे ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातस्स्यात्तेजस्व्येवाऽस्य ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामा-
 शिषमा शासेऽमुष्मे ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो जातस्स्यात्तेज एवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति
 ॥ ३५ ॥ ऊर्ज-व्वो भरूषीयेति प्र गार्हपत्यमुपतिष्ठते वसति ज्योतिष्मतीमेकान त्रिःशब् ॥ ८ ॥

अग्निहोत्रञ्जुहोति यदेव किञ्च यजमानस्य स्वन्तस्यैव तद्रेतस्सिञ्चति प्रजनने प्रजननं हि
 वा अग्रिरथौषधीरन्तंगता दहति तास्ततो भूयसीः प्र जायन्ते यत्सायञ्जुहोति रेत एव तथ्सिञ्चति प्रैव
 प्रातस्तनेन जनयति तद्रेतस्सिक्तन्न त्वष्ट्राऽविकृतं प्रजायते यावच्छो वै रेतसस्सिक्तस्य ॥ ३६ ॥
 त्वष्टा रूपाणि विकरोति तावच्छो वै तत्र जायत एष वै दैव्यस्त्वष्टा यो यजते बह्वीभिरुप तिष्ठते
 रेतस एव सिक्तस्य बहुशो रूपाणि वि करोति स प्रैव जायते श्वश्वो भूयान्भवति य एववैविद्वानग्नि-
 मुपतिष्ठतेऽहर्देवानामासीद्वात्रिसुराणान्तेऽसुरा यद्देवानावैवित्तव्वेद्यमासीत्तेन सह ॥ ३७ ॥
 रात्रिं प्राऽविशन्ते देवा हीना अमन्यन्त तैऽपश्यन्नाग्नेयी रात्रिराग्नेयाः पशवं इममेवाऽग्निं स्तवाम
 स नस्तुतः पशून्पुनर्दास्यतीति तैऽग्निमस्तुवन्थ एभ्यस्तुतो रात्रिया अद्धयहरभि पशून्निर्जते
 देवाः पशून् वित्त्वा कामा अकुर्वत य एववैविद्वानग्निमुपतिष्ठते पशुमान्भव- ॥ ३८ ॥ त्यादित्यो
 वा अस्माल्लोकादमुल्लोकमैत्सोऽमुल्लोकङ्गत्वा पुनरिमल्लोकमभ्यद्धयायथ्स इमल्लोकमागत्य
 मृत्यो-रविभेन्मृत्युसंयुत इव ह्ययल्लोकस्सोऽमन्यतेममेवाऽग्निं स्तवानि स मा स्तुतस्सुवर्गल्लो-
 कङ्गमयिष्यतीति सौऽग्निमस्तौथ्स एनं स्तुतस्सुवर्गल्लोकमगमयद्य ॥ ३९ ॥ एववैविद्वानग्निमुप-
 तिष्ठते सुवर्गमेव लोकमेति सर्वमायुरेत्यभि वा एषोऽग्नी आ रोहति य एनावुपतिष्ठते यथा खलु वै
 श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति नक्तमुप तिष्ठते न प्रातस्स हि नक्तव्रतानि सृज्यन्ते सह

श्रेयाश्च पापीयाश्चाऽऽसाते ज्योतिर्वा अग्निस्तमो रात्रिर्य- ॥ ४० ॥ नक्तमुपतिष्ठते ज्योतिषैव
तमस्तर्त्युपस्थेयोऽग्नी(३)नोपस्थेया(३) इत्याहुर्मनुष्यायेवै योऽहरहराहृत्याऽथैनय्याचन्ति स
इन्वै तमुपाच्छत्यथ को देवानहरहर्याचिष्यतीति तस्मान्नोपस्थेयोऽथो खल्वाहुराशिषे वै कथ्य-
जमानो यजत इत्येषा खलु वा ॥ ४१ ॥ आहिताग्रेराशीर्यदग्निमुपतिष्ठते तस्मादुपस्थेयः प्रजापतिः
पशून्सृजत ते सुष्टा अहोरात्रे प्राऽविशन्ताच्छन्दोभिरन्वविन्दच्छन्दोभिरुपतिष्ठते स्वमेव तदन्वि-
च्छति न तत्र जाग्यंस्तीत्याहुर्योऽहरहरुपतिष्ठत इति यो वा अग्निं प्रत्यङ्मुपतिष्ठते प्रत्येनमोषति यः
पराङ् विष्वङ्प्रजया पशुभिरिति कर्वातिर्यङ्ङिबोपतिष्ठेत नैनं प्रत्योषति न विष्वङ्प्रजया पशुभिरिति
॥ ४२ ॥ सिक्तस्य सह भवति यो यत्खलु वै पशुभिस्त्रयोदश च ॥ ९ ॥

मम नाम प्रथमजातवेदः पिता माता च दधतुर्यदग्रे । तत्त्वं बिभृहि पुनरा मदैतोस्तवाऽह-
न्नाम बिभराण्यग्रे । मम नाम तव च जातवेदो वाससी इव विवसानौ ये चरावः । आयुषे त्व-
जीवसे वयय्यथायथवै परि दधावहै पुनस्ते । नमोऽग्नयेऽप्रतिविद्धाय नमोऽनाधृष्टाय नमस्सम्राजै ।
अषाढो ॥ ४३ ॥ अग्निर्बृहद्व्या विश्वजित्सहन्त्यश्रेष्ठो गन्धर्वः । त्वत्पितारो अग्रे देवास्त्वामाहुत-
यस्त्वद्विवाचनाः । सं मामायुषा सङ्गौपत्येन सुहिते मा धाः । अयमग्निश्रेष्ठतमोऽयं भगवत्तमोऽयं
सहस्रसातमः । अस्मा अस्तु सुवीर्यम् । मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यवैविच्छिन्नयज्ञं समिमन्दधातु ।
या इष्टा उषसो निमुचश्च तास्सन्दधामि हविषा घृतेन । पर्यस्वतीरोषधयः ॥ ४४ ॥ पर्यस्वद्वीरुधां
पर्यः । अपां पर्यसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र सः सृज । अग्रे व्रतपते व्रतश्चरिष्यामि तच्छकेयन्तन्मे
राद्धयताम् । अग्निं होतारमिह तं हुवे देवान् यज्ञियानिह यान् हवामहे । आ यन्तु देवास्सुम-
नस्यमाना वियन्तु देवा हविषो मे अस्य । कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु यानि घर्मे कपालान्युप-
चिन्वन्ति ॥ ४५ ॥ वेधसः । पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू वि मुञ्चताम् । अभिन्नो घर्मो जीरदानुर्यत
आतस्तदगन्पुनः । इद्धो वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्याऽऽयुरनु सञ्चरन्ति । त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ये
वितन्निरे य इमय्यज्ञं स्वधया ददन्ते तेषां छिन्नं प्रत्येतदधामि स्वाहा घर्मो देवा अप्येतु ॥ ४६ ॥
अषाढ ओषधय उपचिन्वन्ति पञ्चचत्वारिंशच्च ॥ १० ॥

वैश्वानरो न ऊत्याऽऽ प्र यातु परावतः । अग्निरुक्थेन बाहसा । ऋतावानवैश्वानरमृतस्य
ज्योतिषस्पतिम् । अजस्रङ्गर्ममीमहे । वैश्वानरस्य दस्सनाभ्यो बृहदरिणादेकस्वपस्यया कविः ।
उभा पितरा मह्यन्नजायताऽग्निर्यावापृथिवी भूरितसा । पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्यां पृष्टो विश्वा
ओषधीरा विवेश । वैश्वानरस्सहसा पृष्टो अग्निस्स नो दिवा स ॥ ४७ ॥ रिषः पातु नक्तम् । जातो
यदग्रे भुवना व्यख्यः पशुन्न गोपा इर्यः परिज्मा । वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुय्युयं पात स्वस्तिभि-
स्सदा नः । त्वमग्रे शोचिषा शोशुचान आ रोदसी अपृणा जायमानः । त्वन्देवा अभिशस्तेरमुञ्चो
वैश्वानर जातवेदो महित्वा । अस्माकमग्रे मधवत्सु धारयाऽनामि खत्रमजरं सुवीर्यम् । वयञ्जयेम

शतिनं सहस्रिणवैश्वानर ॥ ४८ ॥ वाजमग्ने तवोतिभिः । वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम राजा हिकं
भुवनानामभिथीः । इतो जातो विश्वमिदव्वि चष्टे वैश्वानरो यतते सूर्येण । अव ते हेडौ वरुण
नमोभिरव यज्ञेभिरीमहे हविभिः । स्वयन्नस्मभ्यमसुर प्रचेतो राजन्नेनांसि शिश्रथः कृतानि ।
उदुत्तमव्वरुण पाशमस्मदवाधमव्वि मद्धयमः श्रथाय । अथा वयमादित्य ॥ ४९ ॥ ब्रते
तवाऽनागसो अदितये स्याम । दधिक्राव्णो अकारिषञ्जिष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुरभि नो मुखा
करत्र ण आयूषि तारिषत् । आ दधिक्राशश्वसा पञ्च कृष्टीस्सूर्य इव ज्योतिषाऽपस्ततान ।
सहस्रसाशतसा वाज्यवा पृणक्तु मद्धवा समिमा वचांसि । अग्निर्मूर्द्धा भुवः । मरुतो यद्ध वो
दिवस्सुम्नायन्तो हवामहे । आ तू न ॥ ५० ॥ उप गन्तन । या वशशर्म शशमानाय सन्ति त्रिधातूनि
दाशुषे यच्छताऽधि । अस्मभ्यन्तानि मरुतो वि यन्त रयिन्नो धत्त वृषणस्सुवीरम् । अदितिर्न
उरुष्यत्वदितिशशर्म यच्छतु । अदितिः पात्वहंसः । महीमूषु मातरं सुव्रतानामृतस्य पत्नीमवसे
हुवेम । तुविष्वत्रामजरन्तीमरूची सुशर्माणमदिति सुप्रणीतिम् । सुत्रामाणं पृथिवीन्यामने-
हस सुशर्माणमदिति सुप्रणीतिम् । दैवीन्नावः स्वरित्रामनागसमस्रवन्तीमा रुहेमा स्वस्तये ।
इमा सु नावमाऽरुहः शतारित्रा शतस्प्याम् । अच्छिद्रां पारयिष्णुम् ॥ ५१ ॥ दिवा स
सहस्रिणवैश्वानराऽऽदित्य तू नोऽनेहस सुशर्माणमेकात्र विशतिश्च ॥ ११ ॥

देवासुराः परा भूमिर्भूमिरुपप्रयन्तस्सं पश्याम्ययज्ञस्सं पश्याम्यग्निहोत्रं मम नाम वैश्वानर एकादश
॥ ११ ॥ देवासुराः क्रुद्धस्सं पश्यामि सं पश्यामि नक्तमुप गन्तनैकपञ्चाशत् ॥ ५१ ॥ देवासुराः पारयिष्णुम् ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां प्रथमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ प्रथमकाण्डे षष्ठप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

सन्त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्द्धनञ्च । बृहस्पतिप्रसूतो यजमान इह मा रिषत् ।
आज्यमसि सत्यमसि सत्यस्याऽद्धयस्वमसि हविरसि वैश्वानरवैश्वदेवमुत्पूतशुष्म सत्यौजास्स-
होऽसि सहमानमसि सहस्वाऽरातीस्सहस्वाऽरातीयतस्सहस्व पृतनास्सहस्व पृतन्यतः । सहस्रवीर्य-

मसि तन्मा जिन्वाऽऽज्यस्याऽऽज्यमसि सत्यस्य सत्यमसि सत्यायु- ॥ १ ॥ रसि सत्यशुष्ममसि सत्येन त्वाऽभि धारयामि तस्य ते भखीय पञ्चानान्त्वा वातानाय्यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानान्त्वर्तूनाय्यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानान्त्वा दिशाय्यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानान्त्वा पञ्चजनानाय्यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि चरोस्त्वा पञ्चविलस्य यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि ब्रह्मणस्त्वा तेजसे यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि खषत्रस्य त्वौजसे यन्त्राय ॥ २ ॥ धर्त्राय गृह्णामि विशे त्वा यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि सुवीर्याय त्वा गृह्णामि सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामि रायस्पोषाय त्वा गृह्णामि ब्रह्मवर्चसाय त्वा गृह्णामि भूरस्माकं हविर्देवानामाशिषो यजमानस्य देवानान्त्वा देवताभ्यो गृह्णामि कामाय त्वा गृह्णामि ॥ ३ ॥ सत्यायुरोजसे यन्त्राय त्रयस्त्रिंशच्च ॥ १ ॥

ध्रुवोऽसि दध्रुवोऽहं संजातेषु भूयासन्धीरश्चेत्ता वसुविदुग्रोऽस्युग्रोऽहं संजातेषु भूयासमु-
ग्रश्चेत्ता वसुविदभिभूरस्यभिभूरहं संजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता वसुविद्युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येन
हव्यायाऽस्मै वोढवे जातवेदः । इन्धानास्त्वा सुप्रजसंस्सुवीरा ज्योर्जीवेम बलिहृतौ वयन्तौ । यन्मे
अग्रे अस्य यज्ञस्य रिष्या- ॥ ४ ॥ यद्वा स्कन्दादाज्यस्योत विष्णो । तेन हन्मि सपत्नन्दुर्मरायुमैन-
न्दधामि निरक्रत्या उपस्थौ । भूर्भुवस्सुवरुच्छुष्मो अग्रे यजमानायैधि निशुष्मो अभिदासते । अग्रे
देवैर्द्ध मन्विद्ध मन्द्रजिह्वाऽमर्त्यस्य ते होतर्मूर्द्धना जिघमि रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय
मनोऽसि प्राजापत्यं मनसा मा भूतेनाऽऽ विश वागस्यैन्द्री संपत्तस्त्वयणी ॥ ५ ॥ वाचा
मैन्द्रियेणाऽऽ विश वसन्तमृतूनां प्रीणामि स मां प्रीतः प्रीणातु ग्रीष्ममृतूनां प्रीणामि स मां प्रीतः
प्रीणातु वरुषा ऋतूनां प्रीणामि ता मां प्रीताः प्रीणन्तु शरदमृतूनां प्रीणामि सा मां प्रीता प्रीणातु
हेमन्तशिशिरावृतूनां प्रीणामि तौ मां प्रीतौ प्रीणीतामग्नीषोमयोरहन्दैवयज्यया चख्खुष्मान्भूयासम-
ग्रेरहन्दैवयज्ययाऽन्नादो भूयास- ॥ ६ ॥ न्दब्धिरस्यदब्धो भूयासमुन्दभेयमग्नीषोमयोरहन्दैव-
यज्यया वृत्रहा भूयासमिन्द्राग्नियोरहन्दैवयज्ययैन्द्रियाव्यन्नादो भूयासमिन्द्रस्याऽहन्दैवयज्ययैन्दि-
यावी भूयासं महेन्द्रस्याऽहन्दैवयज्यया जेमानं महिमानं मेयमग्रेस्विष्टकृतोऽहन्दैवयज्ययाऽऽयु-
ष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठाङ्गमेयम् ॥ ७ ॥ रिष्यात्सपत्तस्त्वयण्यन्नादो भूयासः षट्त्रिंशच्च ॥ २ ॥

अग्निर्मां दुरिष्ठात्पातु सविताऽघशंसाद्यो मेऽन्ति दूरैऽरातीयति तमेतेन जेषः सुरूप-
वर्षवर्णं एहीमान्भद्रान्दुर्यां अभ्येहि मामनुव्रता न्यु शीरुषाणि मृद्वमिड एह्यदित एहि
सरस्वत्येहि रन्तिरसि रमतिरसि सूनर्यसि जुष्टे जुष्टिन्तेऽशीयोपहृत उपहव- ॥ ८ ॥ न्तैऽशीय सा मै
सत्याऽऽशीरस्य यज्ञस्य भूयादरैडता मनसा तच्छकेय्यज्ञो दिवः रोहतु यज्ञो दिवङ्गच्छतु यो
दैवयानः पन्थास्तेन यज्ञो देवाः अप्यैत्वस्मास्विन्द्र इन्द्रियन्दधात्वस्मान्नाय उत यज्ञास्सचन्ताम-
स्मासु सन्त्वाशिषस्सा नः प्रिया सुप्रतूर्तिर्मघोनी जुष्टिरसि जुषस्व नो जुष्टा नो- ॥ ९ ॥ ऽसि
जुष्टिन्ते गमेयं मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यवैविच्छिन्नयज्ञः समिमन्दधातु । बृहस्पतिस्तनुतामिमनो

विश्वे देवा इह मादयन्ताम् । ब्रद्धं पिन्वस्व ददतो मे मा खायि कुर्वतो मे मोषं दसत्प्रजापतेर्भा-
गौऽस्यूर्जस्वान्पर्यस्वान्प्राणापानौ मे पाहि समानव्यानौ मे पाह्युदानव्यानौ मे पाह्यखि-
तोऽस्यखित्यै त्वा मा मे खेष्टा अमुत्राऽमुष्मिल्लोके ॥ १० ॥ उपहवञ्चुष्टा नस्त्वा षट्च ॥ ३ ॥

बर्हिषोऽहन्दैवयज्यया प्रजावान्भूयासन्नराशस्सस्याऽहन्दैवयज्यया पशुमान्भूयासम-
ग्रेस्विष्टकृतोऽहन्दैवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठाङ्गमेयमग्रेरहमुज्जितिमनूज्येषः सोमस्याऽह-
मुज्जितिमनूज्येषमग्रेरहमुज्जितिमनूज्येषमग्नीषोमयोरहमुज्जितिमनूज्येषमिन्द्राग्नियोरहमुज्जितिमनूज्येष-
मिन्द्रस्याऽह- ॥ ११ ॥ मुज्जितिमनूज्येष महेन्द्रस्याऽहमुज्जितिमनूज्येषमग्रेस्विष्टकृतोऽहमुज्जिति-
मनूज्येषवार्जस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत् । अथा सपत्नाः इन्द्रो मे निग्राभेणाधराः अकः ।
उद्ग्राभञ्च निग्राभञ्च ब्रह्म देवा अवीवृधन् । अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान्व्यस्यताम् । एमा
अगमन्नाशिषो दोहकामा इन्द्रवन्तो ॥ १२ ॥ वनामहे धुखीमहि प्रजामिषम् । रोहितेन
त्वाऽग्निर्देवताङ्गमयतु हरिभ्यान्त्वेन्द्रो देवताङ्गमयत्वेतशेन त्वा सूर्यो देवताङ्गमयतु वि ते मुञ्चामि
रशना वि रश्मीन् वि योक्त्रा यानि परिचर्तनानि धत्तादस्मासु द्रविणय्यच्च भद्रं प्र णौ
ब्रूताद्भागधान्देवतासु । विष्णोऽशय्योरहन्दैवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठाङ्गमेयः सोमस्याऽहन्दैवयज्य-
या ॥ १३ ॥ सुरेता रेतो धिषीय त्वष्टुरहन्दैवयज्यया पशूनाः रूपं पुषेयन्देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्य-
ज्ञस्य मिथुनन्तयोरहन्दैवयज्यया मिथुनेन प्र भूयासव्वेदोऽसि वित्तिरसि विदेय कर्माऽसि करुणम-
सि क्रियासः सनिरसि सनिताऽसि सनेयङ्कृतवन्तङ्गुलायिनः रायस्पोषः सहस्रिणव्वेदो दंदातु
वाजिनम् ॥ १४ ॥ इन्द्रस्याऽहमिन्द्रवन्तस्सोमस्याऽहन्दैवयज्यया चतुश्चत्वारिंशच्च ॥ ४ ॥

आ प्यायतान्ध्रुवा घृतेन यज्ञय्यज्ञं प्रति देवयज्यः । सूर्याया ऊधोऽदित्या उपस्थं उरुधारा
पृथिवी यज्ञे अस्मिन् । प्रजापतेर्विभानामं लोकस्तस्मिन्स्त्वा दधामि सह यजमानेन सदासि सन्मे
भूयास्सर्वमसि सर्वं मे भूयाः पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अखितमसि मा मे खेष्टाः प्राच्यान्दिशि देवा
ऋत्विजो मार्जयन्तान्दखिणाया- ॥ १५ ॥ न्दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां प्रतीच्यान्दिशि गृहाः
पशवो मार्जयन्तामुदीच्यान्दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो मार्जयन्तामूर्द्धवायान्दिशि यज्ञस्सव्व-
त्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्ताव्विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रेण छन्दसा पृथिवीमनु वि क्रमे निर्भ-
क्तस्स यन्दिष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा त्रैष्टुभेन छन्दसाऽन्तरिखमनु वि क्रमे निर्भक्तस्स
यन्दिष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतेन छन्दसा दिवमनु वि क्रमे निर्भक्तस्स यन्दिष्मो
विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्ताऽऽनुष्टुभेन छन्दसा दिशोऽनु वि क्रमे निर्भक्तस्स यन्दिष्मः
॥ १६ ॥ दखिणायामन्तरिखमनु वि क्रमे निर्भक्तस्स यन्दिष्मो विष्णोरेकान त्रिंशच्च ॥ ५ ॥

अगन्म सुवस्सुवर्गन्म सन्दशस्ते मा छिप्सि यत्ते तपस्तस्मै ते माऽऽ वृखि सुभूरसि
श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्द्धा अस्यायुर्मे धेहि वचोधा असि वचो मयि धेहीदमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यो

दिग्भ्योऽस्यै दिवोऽस्मादन्तरिक्षादस्यै पृथिव्या अस्मादन्नाद्यान्निर्भजामि निर्भक्तस्स यन्द्विष्मः ।
 ॥ १७ ॥ सज्योतिषाऽभूवमैन्द्रीमावृतमन्वावर्ते समहं प्रजया सं मया प्रजा समहं रायस्पोषेण सं
 मया रायस्पोषस्समिद्धो अग्रे मे दीदिहि समेद्धा ते अग्रे दीद्यासव्वसुमान् यज्ञो वर्सीयान्भूयासमग्र
 आयूर्षि पवस आ सुवोर्जमिषश्च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् । अग्रे पवस्व स्वपां अस्मे वर्च-
 स्सुवीर्यम् । ॥ १८ ॥ दधत्पोषं रयिं मयि । अग्रे गृहपते सुगृहपतिरहन्त्वया गृहपतिना भूयासं
 सुगृहपतिर्मया त्वङ्गृहपतिना भूयाश्शतं हिमास्तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीन्तामाशिष-
 माशासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीङ्गस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चत्वग्रै व्रतपते व्रतमचारिषन्तदशकन्तन्मै-
 ऽराधि यज्ञो बभूव स आ ॥ १९ ॥ बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे । स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्मा-
 ऽ अधिपतीन्करोतु वयं स्याम पतयो रयीणाम् । गोमां अग्रेऽविमां अश्वी यज्ञो नृवत्सखा
 सदमिदं प्रमृष्यः । इडांवा एषो असुर प्रजावान्दीर्घो रयिः पृथुबुद्धस्सभावान् ॥ २० ॥ द्विष्मस्सुवीर्यं
 स आ पञ्चत्रिंशच्च ॥ ६ ॥

यथा वै समृतसोमा एवँवा एते समृतयज्ञा यद्दर्शपूर्णमासौ कस्य वाऽहं देवा यज्ञमाग-
 च्छन्ति कस्य वा न बहूनाय्यजमानानाय्यो वै देवताः पूर्वंः परिगृह्णाति स एनाश्चो भूते यजत एतद्वै
 देवानामायतनय्यदाहवनीयोऽन्तराऽग्नी पशूनाङ्गारहपत्यो मनुष्याणामन्वाहार्यपचनः पितृणामग्नि-
 ङ्गह्णाति स्व एवायतने देवताः परि ॥ २१ ॥ गृह्णाति ताश्चो भूते यजते व्रतेन वै मेद्वयोऽग्निर्व्रत-
 पतिर्ब्राह्मणो व्रतभृद्व्रतमुपैष्यन्ब्रूयादग्रै व्रतपते व्रतञ्चरिष्यामीत्यग्निर्वै देवानाँव्रतपतिस्तस्मा एव
 प्रतिप्रोच्यं व्रतमा लभते बर्हिषा पूर्णमासे व्रतमुपैति वत्सैरमावास्यायामेतद्वचैतयोरायतनमुप-
 स्तीर्यः पूर्वश्चाऽग्निरपरश्चेत्याहुर्मनुष्या ॥ २२ ॥ इन्वा उपस्तीर्णमिच्छन्ति किमु देवा येषां न वावसा-
 नमुपाऽस्मिच्छो यख्यमाणे देवता वसन्ति य एवँविद्वानग्निमुपस्तृणाति यजमानेन ग्राम्याश्च
 पशवोऽवरुद्ध्या आरण्याश्चेत्याहुर्ग्राम्यानुपवसति तेन ग्राम्यानव रुन्धे यदारण्यस्याऽञ्जाति ते-
 नाऽऽरण्यान् यदनाँश्चानुपवसेत्पितृदेवत्यंस्यादारण्यस्याऽञ्जातीन्द्रिय- ॥ २३ ॥ वँवा आरण्यमि-
 न्द्रियमेवाऽऽत्मन्धत्ते यदनाँश्चानुपवसेत्खोधुकस्स्याद्यदञ्जीयाद्बुद्रोऽस्य पशून्भि मन्येताऽपोऽञ्जा-
 ति तन्नेवाऽशितन्नेवाऽनशितन्न खोधुको भवति नाऽस्य रुद्रः पशून्भि मन्यते वज्रो वै यज्ञः
 खुत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यदनाँश्चानुपवसति वज्रैणैव साखात्खुधं भ्रातृव्यं हन्ति
 ॥ २४ ॥ परि मनुष्या इन्द्रियं साखात्त्रीणि च ॥ ७ ॥

यो वै श्रद्धामनारभ्य यज्ञेन यजते नाऽस्येष्टाय श्रद्धधतेऽपः प्र णयति श्रद्धा वा आपश्श्रद्धा-
 मेवाऽऽरभ्य यज्ञेन यजत उभयैऽस्य देवमनुष्या इष्टाय श्रद्धधते तदाहुरति वा एता वज्रैर्नेदन्त्यति
 वाचं मनो वावैता नाति नेदन्तीति मनसा प्र णयतीयँवै मनो- ॥ २५ ॥ ऽनयैवैनाः प्र णयत्य-
 स्कन्नहविर्भवति य एवँवेदं यज्ञायुधानि सं भरति यज्ञो वै यज्ञायुधानि यज्ञमेव तत्सं भरति यदेकमे-

कः संभरैत्पितृदेवत्यानि स्युर्यथ्सह सर्वाणि मानुषाणि द्वेद्रे सं भरति याज्यानुवाक्ययोरेव रूपङ्करो-
त्यथो मिथुनमेव यो वै दशं यज्ञायुधानि वेदं मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते स्म्य- ॥ २६ ॥ अथ कृपा-
लानि चाऽग्निहोत्रहवणी च शूर्पश्च कृष्णाजिनश्च शम्यां चोलूखलश्च मुसलश्च दृषच्चोपला चैतानि वै
दशं यज्ञायुधानि य एवँवेदं मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते यो वै देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुष-
न्तोऽस्य देवा हव्यः हविर्निरूप्यमाणमभि मन्त्रयेताऽग्निः होतारमिह तः हुव इति ॥ २७ ॥ देवेभ्य
एव प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तोऽस्य देवा हव्यमेष वै यज्ञस्य ग्रहो गृहीत्वैव यज्ञेन यजते तदुदि-
त्वा वाचँयच्छति यज्ञस्य धृत्या अथो मनसा वै प्रजापतिर्यज्ञमननुत मनसैव तद्यज्ञन्तनुते रस्वसा-
मनन्ववचाराय यो वै यज्ञँयोग आगते युनक्ति युक्ते युञ्जानेषु कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तिवत्याह
प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिनैवैनँयुनक्ति युक्ते युञ्जानेषु ॥ २८ ॥ वै मनस्स्य इति युनक्त्वेकादश च ॥ ८ ॥

प्रजापतिर्यज्ञानसृजताऽग्निहोत्रश्चाऽग्निष्टोमश्च पौर्णमासीश्चोक्थ्यश्चाऽमावास्याश्चाऽतिरात्रश्च
तानुदमिमीत यावदग्निहोत्रमासीत्तावानग्निष्टोमो यावती पौर्णमासी तावानुक्थ्यो यावत्यमावास्या
तावानतिरात्रो य एवँविद्वानग्निहोत्रञ्जुहोति यावदग्निष्टोमेनोपाप्नोति तावदुपाऽऽप्नोति य एव-
ँविद्वान्पौर्णमासीँयजते यावदुक्थ्येनोपाप्नोति ॥ २९ ॥ तावदुपाऽऽप्नोति य एवँविद्वानमावा-
स्याँयजते यावदतिरात्रेणोपाप्नोति तावदुपाऽऽप्नोति परमेष्ठिनो वा एष यज्ञोऽग्रं आसीत्तेन स पर-
माङ्गाष्टमगच्छत्तेन प्रजापतिर्निरवासाययत्तेन प्रजापतिः परमाङ्गाष्टमगच्छत्तेनेन्द्रर्निरवासाययत्ते-
नेन्द्रः परमाङ्गाष्टमगच्छत्तेनाऽग्नीषोमौ निरवासाययत्तेनाऽग्नीषोमौ परमाङ्गाष्टमगच्छताँय ॥ ३० ॥
एवँविद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते परमामेव काष्ठाँञ्छति यो वै प्रजातेन यज्ञेन यजते प्र प्रजया
पशुभिर्मिथुनैर्जायते द्वादश मासाँस्सवँथ्सरो द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि संपाद्यानीत्या-
हुर्वथ्सञ्चोपावसृजत्युखाश्चाऽधि श्रयत्यव च हन्ति दृषदौ च समाहन्त्यधि च वपते कपालानि चोप
दधाति पुरोडाशञ्चा- ॥ ३१ ॥ ऽधिश्चयत्याज्यश्च स्तंबयजुश्च हरत्यभि च गृह्णाति वेदिश्च परिगृह्णाति
पत्नीश्च सन्नहति प्रोख्बणीश्चाऽऽसादयत्याज्यँतानि वै द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि य
एवँ संपाद्य यजते प्रजातेनैव यज्ञेन यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते ॥ ३२ ॥ उक्थ्येनोपाप्नोत्य-
गच्छताँयः पुरोडाशश्च चत्वारिँशच्च ॥ ९ ॥

ध्रुवोऽसि दध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमित्याह दध्रुवानेवैनान्कुरुत उग्रोऽस्युग्रोऽहः संजातेषु
भूयासमित्याहाऽप्रतिवादिन एवैनान्कुरुतेऽभिभूरस्यभिभूरहः संजातेषु भूयासमित्याह य एवैनं
प्रत्युत्पिपीते तमुपाऽस्यते युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येनेत्याहैष वा अग्रेयोँगस्तेनै- ॥ ३३ ॥ वैनँयु-
नक्ति यज्ञस्य वै समृद्धेन देवास्सुवर्गल्लोकमायन् यज्ञस्य व्यृद्धेनाऽसुरान्पराऽभावयन् यन्मे अग्रे
अस्य यज्ञस्य रिष्यादित्याह यज्ञस्यैव तथ्समृद्धेन यजमानस्सुवर्गल्लोकमेति यज्ञस्य व्यृद्धेन भ्रातृ-
व्यान्परा भावयत्यग्निहोत्रमेताभिव्याहृतीभिरुप सादयेद्यज्ञमुखँवा अग्निहोत्रं ब्रह्मैता व्याहृतयो

यज्ञमुख एव ब्रह्म ॥ ३४ ॥ कुरुते सँव्वत्सरे पर्यागत एताभिर्बोप सादयेद्ब्रह्मणैवोभयतस्सँव्वत्सरं
परि गृह्णाति दशपूर्णमासौ चातुर्मास्यान्यालभमान एताभिर्व्याहृतीभिर्हवीष्या सादयेद्यज्ञमुखँवै
दशपूर्णमासौ चातुर्मास्यानि ब्रह्मैता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म कुरुते सँव्वत्सरे पर्यागत
एताभिर्वाऽऽ सादयेद्ब्रह्मणैवोभयतस्सँव्वत्सरं परि गृह्णाति यद्वै यज्ञस्य साम्ना क्रियते राष्ट्र- ॥ ३५ ॥
यैयज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यद्वा विशयैयज्ञस्याऽऽशीर्गच्छत्यथ ब्राह्मणोऽनाशीर्केण यज्ञेन यजते सा-
मिधेनीरनुवर्ष्यन्तेता व्याहृतीः पुरस्ताद्व्याहृत्यैव प्रतिपदङ्कुरुते तथा ब्राह्मणस्साशीर्केण यज्ञेन
यजते यज्ञामयेत यजमानं भ्रातृव्यमस्य यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तस्यैता व्याहृतीः पुरोनुवाक्याया-
न्द्व्यञ्चात्तृव्यदेवत्या वै पुरोनुवाक्या भ्रातृव्यमेवाऽस्य यज्ञस्या- ॥ ३६ ॥ ऽऽशीर्गच्छति
यान्कामयेत यजमानान्त्समावत्येनान् यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तेषामेता व्याहृतीः पुरोनुवाक्याया
अर्द्धर्च एकाँन्द्व्यञ्चाद्याज्यायै पुरस्तादेकाँद्याज्याया अर्द्धर्च एकान्तथैनान्त्समावती यज्ञस्याऽऽ-
शीर्गच्छति यथा वै पर्जन्यस्सुवृष्टँवर्षत्येवयैयज्ञो यजमानाय वर्षति स्थलयोदकं परिगृह्णन्त्याशिषां
यज्ञैयजमानः परि गृह्णाति मनोऽसि प्राजापत्यं ॥ ३७ ॥ मनसा मा भूतेनाऽऽ विशेत्याहु मनो वै
प्राजापत्यं प्राजापत्यो यज्ञो मन एव यज्ञमात्मन्धत्ते वागस्यैन्द्री संपत्तखर्यणी वाचा मैन्द्रियेणाऽऽ
विशेत्याहैन्द्री वै वाग्वाचमेवैन्द्रीमात्मन्धत्ते ॥ ३८ ॥ तेनैव ब्रह्म राष्ट्रमेवाऽस्य यज्ञस्य प्राजापत्यं
षट्त्रिंशच्च ॥ १० ॥

यो वै संसदशं प्रजापतिर्यैयज्ञमन्वायत्तँवेद प्रति यज्ञेन तिष्ठति न यज्ञाच्छ्रंशत आ श्रावयेति
चतुरखरमस्तु श्रौषडिति चतुरखरय्यजेति द्वचखरय्ये यजामह इति पञ्चाखरन्द्वचखरो वष-
ट्कार एष वै संसदशः प्रजापतिर्यैयज्ञमन्वायत्तो य एवँवेद प्रति यज्ञेन तिष्ठति न यज्ञाच्छ्रंशते यो वै
यज्ञस्य प्रायणं प्रतिष्ठा- ॥ ३९ ॥ मुदयनँवेद प्रतिष्ठितेनाऽरिष्टेन यज्ञेन सँस्थाङ्गच्छत्या श्रावयाऽ-
स्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वषट्कार एतद्वै यज्ञस्य प्रायणमेषा प्रतिष्ठैतदुदयनय्य एवँवेद प्रतिष्ठितेना-
ऽरिष्टेन यज्ञेन सँस्थाङ्गच्छति यो वै सूनृतायै दोहँवेद दुह एवैनयैयज्ञो वै सूनृताऽऽश्रावयेत्यैवैना-
महदस्तु ॥ ४० ॥ श्रौषडित्युपावाँस्राग्यजेत्युदनेषीद्ये यजामह इत्युपाऽसद्वषट्कारेण दोग्ध्येष वै
सूनृतायै दोहो य एवँवेद दुह एवैनान्देवा वै सत्रमांसत तेषान्दिशोऽदस्यन्त एतामाद्राँ पङ्क्तिमप-
श्यन्ना श्रावयेति पुरोवातमजनयन्नस्तु श्रौषडित्यभ्रं समप्लावयन् यजेति विद्युत- ॥ ४१ ॥ मजन-
यन् ये यजामह इति प्राऽवर्षयन्नभ्यस्तनयन्वषट्कारेण ततो वै तेभ्यो दिशः प्राऽप्यायन्त य एवँवेद
प्राऽस्मै दिशः प्यायन्ते प्रजापतिन्त्वो वेद प्रजापतिस्त्वँवेद यं प्रजापतिर्वेद स पुण्यो भवत्येष वै
छन्दस्यः प्रजापतिरा श्रावयाऽस्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वषट्कारो य एवँवेद पुण्यो भवति वसन्त-
॥ ४२ ॥ मृतूनां प्रीणामीत्याहर्तवो वै प्रयाजा ऋतूनेव प्रीणाति तैऽस्मै प्रीता यथापूर्वङ्कल्पन्ते

कल्पन्तेऽस्मा ऋतवो य एवँवेदाऽग्नीषोमयोरहन्दैवयज्यया चखुष्मान्भूयासमित्याहाऽग्नीषोमा-
भ्याँवै यज्ञश्चखुष्मान्ताभ्यामेव चखुरात्मन्धत्तेऽग्नेरहन्दैवयज्ययाऽन्नादो भूयासमित्याहाऽग्निर्वै
देवानामन्नादस्तेनैवा- ॥ ४३ ॥ ऽन्नाद्यमात्मन्धत्ते दब्धिरस्यदब्धो भूयासममुन्दभेयमित्याहेतया वै
दब्ध्या देवा असुरानदभ्रुवन्तयैव भ्रातृव्यन्दभ्रोत्यग्नीषोमयोरहन्दैवयज्यया वृत्रहा भूयासमित्या-
हाऽग्नीषोमाभ्याँवा इन्द्रो वृत्रमहन्ताभ्यामेव भ्रातृव्यः स्तृणुत इन्द्राग्नियोरहन्दैवयज्ययैन्द्रियाव्य-
न्नादो भूयासमित्याहेन्द्रियाव्यैवाऽन्नादो भवतीन्द्रस्या- ॥ ४४ ॥ ऽहन्दैवयज्ययैन्द्रियावी भूया-
समित्याहेन्द्रियाव्यैव भवति महेन्द्रस्याऽहन्दैवयज्यया जेमानं महिमानं जमेयमित्याह जेमानमेव
महिमानं जच्छत्यग्नेस्विष्टकृतोऽहन्दैवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठाजमेयमित्याहाऽऽयुरेवाऽऽ-
त्मन्धत्ते प्रति यज्ञेन तिष्ठति ॥ ४५ ॥ प्रतिष्ठामहदस्तु विद्युतँवसन्तन्तेनैवेन्द्रस्याऽष्टात्रिंशच्च ॥ ११ ॥

इन्द्रँवो विश्वतस्परि हवामहे जनैभ्यः । अस्माकमस्तु केवलः । इन्द्रन्नरो नेमर्धिता हवन्ते
यत्पार्या युनजते धियस्ताः । शूरो नृषाता शर्वसश्चकान आ गोमति ब्रजे भञ्जा त्वन्नः । इन्द्रियाणि
शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणे । अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु
वृत्रहत्यै । अनु ॥ ४६ ॥ ख्वत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्यै । आ यस्मिन्त्सप्त वासवा-
स्तिष्ठन्ति स्वारुहो यथा । ऋषिर्ह दीर्घश्रुतं इन्द्रस्य घर्मो अतिथिः । आमासु पक्कमैरय आ सूर्यं
रोहयो दिवि । घर्मन्न सामन्तपता सुवृत्तिभिर्जुष्टज्जिर्वणसे गिरः । इन्द्रमिद्गाथिनो बृहदिन्द्रमर्के-
भिरर्किणः । इन्द्रँवाणीरनूषत । गायन्ति त्वा गायत्रिणो- ॥ ४७ ॥ ऽर्चन्त्यर्कमर्किणः । ब्रह्मा-
णस्त्वा शतक्रतुबुद्धश्शर्मिव येमिरे । अहोमुचे प्र भरीमा मनीषामोषिष्टदावन्नै सुमतिर्गुणानाः ।
इदमिन्द्र प्रति हव्यङ्गभाय सत्यास्सन्तु यजमानस्य कामाः । विवेष यन्मा धिषणा जजान स्तवै पुरा
पार्यादिन्द्रमहः । अहसो यत्र पीपरद्यथा नो नावेव यान्तमुभयै हवन्ते । प्र सम्राजं प्रथममध्वरा-
णां- ॥ ४८ ॥ महोमुचँवृषभय्यज्ञियानाम् । अपान्नपातमश्विना हयन्तमस्मिन्नर इन्द्रियन्धत्त-
मोर्जः । वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः । अधस्पदन्तमीङ्घ्रि यो अस्मा अंभिदासति ।
इन्द्र ख्वत्रमभि वाममोजोऽजायथा वृषभ चर्षणीनाम् । अपाऽनुदो जनममित्रयन्तमुरुन्देवेभ्यो
अकृणोरु लोकम् । मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत ॥ ४९ ॥ आ जंगामा परस्याः । सुकश्
सशायं पविमिन्द्र तिग्मवँवि शत्रून्ताडि वि मृधो नुदस्व । वि शत्रून् वि मृधो नुद वि वृत्रस्य हनू
रुज । वि मन्युमिन्द्र भामितोऽमित्रस्याऽभिदासतः । त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रश्च हवैहवे सुहवश्च
शूरमिन्द्रम् । हुवे नु शक्रं पुरुहूतमिन्द्रश्च स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः । मा तै अस्या ॥ ५० ॥
सहसावन्परिष्ठावघायं भूम हरिवः परादै । त्रायस्व नोऽवृकेभिर्वरूथैस्तव प्रियासस्सूरिषु स्याम ।

अनवस्ते रथमश्वाय तखन्त्वष्टा वज्रं पुरुहूत शुमन्तम् । ब्रह्माण इन्द्रं महयन्तो अर्कैरवर्द्धयन्तर्हये
हन्तवा उ । वृष्णे यत्ते वृषणो अर्कमर्चानिन्द्रा ग्रावाणो अदितिस्सजोषाः । अनश्वासो ये पवयो-
ऽरथा इन्द्रैषिता अभ्यवर्तन्त दस्यून् ॥ ५१ ॥ वृत्रहत्येऽनु गायत्रिणोऽध्वराणां परावतोऽस्यामष्टाचत्वा-
रिंशच्च ॥ १२ ॥

सन्त्वा सिञ्चामि दध्रुवोऽस्यग्निर्मा बरुहिषोऽहमा प्यायतामगन्म यथा वै यो वै श्रद्धां प्रजापति-
र्यज्ञान्ध्रुवोऽसीत्याह यो वै सप्तदशमिन्द्रव्यो द्वादश ॥ १२ ॥ सन्त्वा बरुहिषोऽहयथा वा एववैविद्वाज्ज्यौषट्स-
हसावचेकपञ्चाशत् ॥ ५१ ॥ सन्त्वा सिञ्चामि दस्यून् ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां प्रथमकाण्डे षष्ठः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ प्रथमकाण्डे सप्तमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

पाकयज्ञंवा अन्वाहिताग्नेः पशव उर्प तिष्ठन्त इडा खलु वै पाकयज्ञस्यैषाऽन्तरा प्रयाजा-
नूयाजान् यजमानस्य लोकेऽवहिता तामाहियमाणामभि मन्त्रयेत् सुरूपवर्षवर्ण एहीति पशवो
वा इडा पशूनेवोप ह्यते यज्ञवै देवा अदुहन् यज्ञोऽसुराऽदुहतेऽसुरा यज्ञदुग्धाः पराऽभवन् यो वै
यज्ञस्य दोहवैविद्वान् ॥ १ ॥ यजेतेऽप्यन्ययजमानन्दुहे सा मे सत्याऽऽशीरस्य यज्ञस्य
भूयादित्याहैष वै यज्ञस्य दोहस्तेनैवैनन्दुहे प्रत्ता वै गौर्दुहे प्रत्तेडा यजमानाय दुह एते वा इडां स्तना
इडोपहृतेति वायुर्वत्सो यर्हि होतेडामुपह्वयेत तर्हि यजमानो होतारमीरुषमाणो वायुं मनसा
छयाये- ॥ २ ॥ न्मात्रे वत्समुपावसृजति सर्वेण वै यज्ञेन देवास्सुवर्गल्लोकमायन्याकयज्ञेन
मनुरश्राम्यत्सेडा मनुमुपावर्तत तान्देवासुरा व्यह्वयन्त प्रतीचीन्देवाः पराचीमसुरास्सा देवानुपावर्तत
पशवो वै तद्देवानवृणत पशवोऽसुरानजहुर्यङ्गामयेताऽपशुस्स्यादिति पराचीन्तस्येडामुप ह्वयेताऽप-
शुरेव भवति य- ॥ ३ ॥ ङ्गामयेत पशुमान्स्यादिति प्रतीचीन्तस्येडामुप ह्वयेत पशुमानेव भवति
ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा इडामुप ह्वयेत य इडामुपह्वयाऽऽत्मानमिडांयामुपह्वयेतेति सा नः प्रिया
सुप्रतूर्तिर्मघोनीत्याहेडामेवोपह्वयाऽऽत्मानमिडांयामुप ह्वयते व्यस्तमिव वा एतद्यज्ञस्य यदिडां सामि

प्राञ्जन्ति ॥ ४ ॥ सामि माँजयन्त एतत्प्रति वा असुराणाय्यज्ञो व्यच्छिद्यत ब्रह्मणा देवास्समदधु-
र्बृहस्पतिस्तनुतामिमन्न इत्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञः सन्दधाति विच्छिन्नय्यज्ञः
समिमन्दधात्वित्याह सन्तत्यै विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह सन्तत्यैव यज्ञन्देवेभ्योऽनुं दिशति
यावै ॥ ५ ॥ यज्ञे दस्विणान्ददाति तामस्य पशवोऽनु सङ्क्रामन्ति स एष ईजानोऽपशुर्भाबुको
यजमानेन खलु वै तत्कार्यमित्याहुयथा देवत्रा दत्तङ्कुरीताऽऽत्मन्पशून्मयेतेति ब्रद्ध पित्वस्वेत्याह
यज्ञो वै ब्रद्धो यज्ञमेव तन्महयत्यथो देवत्रैव दत्तङ्कुरुत आत्मन्पशून्मयेते ददतो मे मा
ख्यायित्याहाऽस्वितिमेवोपैति कुर्वतो मे मोषं दसदित्याह भूमानमेवोपैति ॥ ६ ॥ विद्वान्यायेन्द्रवति यं
प्राञ्जन्ति यावै म एकात्र विंशतिश्च ॥ १ ॥

सञ्श्रवा ह सौवर्चनसस्तुमिञ्जमौपौदितिमुवाच यत्सत्रिणां होताऽभूः कामिडामुपाँडहथा
इति तामुपाँडह इति होवाच या प्राणेन देवान्दाधारं व्यानेन मनुष्यान्पानेन पितृनितीं छिनत्ति सा न
छिनत्ती (३) इति छिनत्तीति होवाच शरीरंवा अस्यै तदुपाँडहथा इति होवाच गौर्वा ॥ ७ ॥ अस्यै
शरीरंवाव तौ तत्पर्यवदताय्या यज्ञे दीयते सा प्राणेन देवान्दाधारं यया मनुष्या जीवन्ति सा
व्यानेन मनुष्यान् यां पितृभ्यो घन्ति साऽपानेन पितृन् य एवँवेदं पशुमान्भवत्यथ वै तामुपाँडह
इति होवाच या प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्याभवतीत्यन्वा अस्यै तदु- ॥ ८ ॥ पाँडहथा इति होवाचौष-
धयो वा अस्या अन्नमोषधयो वै प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्या भवन्ति य एवँवेदाँन्नादो भवत्यथ वै
तामुपाँडह इति होवाच या प्रजाः पराभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णातीति प्रतिष्ठाँवा अस्यै
तदुपाँडहथा इति होवाचेयँवा अस्यै प्रतिष्ठे- ॥ ९ ॥ यँवै प्रजाः पराभवन्तीरनु गृह्णाति प्रत्याभव-
न्तीर्गृह्णाति य एवँवेदं प्रत्येव तिष्ठत्यथ वै तामुपाँडह इति होवाच यस्यै निक्रमणे घृतं प्रजास्स-
जीवन्तीः पिबन्तीति छिनत्ति सा न छिनत्ती (३) इति न छिनत्तीति होवाच प्र तु जनयतीत्येष वा
इडामुपाँडहथा इति होवाच वृष्टिर्वा इडा वृष्ट्यै वै निक्रमणे घृतं प्रजास्सजीवन्तीः पिबन्ति य एवँवेदं
प्रैव जायतेऽन्नादो भवति ॥ १० ॥ गौर्वा अस्यै तत्प्रतिष्ठाँडहथा इति विंशतिश्च ॥ २ ॥

परोरुषँवा अन्ये देवा इज्यन्ते प्रत्यरुषँमन्ये यद्यजते य एव देवाः परोरुषँमिज्यन्ते तानेव
तद्यजति यदन्वाहार्यमाहरत्येते वै देवाः प्रत्यरुषँय्यद्वाहणास्तानेव तेन प्रीणात्यथो दस्विणै-
वाऽस्यैषाऽथो यज्ञस्यैव छिद्रमपि दधाति यद्वै यज्ञस्य क्रूरय्यद्विलिष्टन्तदन्वाहार्येणा- ॥ ११ ॥ ऽन्वा-
हरति तदन्वाहार्यस्याऽन्वाहार्यत्वंदेवदूता वा एते यद्वत्विजो यदन्वाहार्यमाहरति देवदूतानेव प्री-
णाति प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्स रिरिचानोऽमन्यत स एतमन्वाहार्यमभक्तमपश्यत्तमात्म-
नधत्त स वा एष प्राजापत्यो यदन्वाहार्यो यस्यैववँविदुषोऽन्वाहार्यं आह्रियते साख्यादेव प्रजापति-
मृद्धोत्यपरिमितो निरुप्योऽपरिमितः प्रजापतिः प्रजापते- ॥ १२ ॥ रास्यै देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत
तदसुरा अकुर्वत ते देवा एतं प्राजापत्यमन्वाहार्यमपश्यन्तमन्वाहरन्त ततो देवा अभवन्पराऽसुरा

यस्यैवैविदुषोऽन्वाहार्यं आहियते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति यज्ञेन वा इष्टी पकेन पूर्ती
यस्यैवैविदुषोऽन्वाहार्यं आहियते स त्वेवेष्टापूर्ती प्रजापतेर्भागोऽसी- ॥ १३ ॥ त्याह प्रजापतिमेव
भागधेयेन समर्द्धयत्यूर्जस्वान्पर्यस्वानित्याहोर्जमेवाऽस्मिन्पर्यो दधाति प्राणापानौ मे पाहि समान-
व्यानौ मे पाहीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्तेऽखितोऽस्यखित्यै त्वा मा मे ख्वेष्टा अमुत्रा-
ऽमुष्मिल्लोक इत्याह ख्वीयते वा अमुष्मिल्लोकेऽन्नमितःप्रदानं ह्यमुष्मिल्लोके प्रजा उपजीवन्ति
यदेवमभिमृशत्यखितेमेवैनद्रमयति नाऽस्याऽमुष्मिल्लोकेऽन्नं ख्वीयते ॥ १४ ॥ अन्वाहार्येण
प्रजापते- रसि ह्यमुष्मिल्लोके पञ्चदश च ॥ ३ ॥

बर्हिषोऽहन्दैवयज्ययां प्रजावान्भूयासमित्याह बर्हिषा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत तेनैव
प्रजास्सृजते नराशंसस्याऽहन्दैवयज्ययां पशुमान्भूयासमित्याह नराशंसं वै प्रजापतिः पशून्-
सृजत तेनैव पशून्सृजतेऽग्नेस्विष्टकृतोऽहन्दैवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठाङ्गमेयमित्या-
हाऽऽयुरिवाऽऽत्मन्धत्ते प्रति यज्ञेन तिष्ठति दर्शपूर्णमासयो- ॥ १५ ॥ वै देवा उज्जितिमनूदज-
न्दर्शपूर्णमासाभ्यामसुरानपाऽनुदन्ताऽग्नेरहमुज्जितिमनूजेषमित्याह दर्शपूर्णमासयोरिव देवताना-
य्यजमान उज्जितिमनूजयति दर्शपूर्णमासाभ्यां भ्रातृव्यानप नुदते वाजवतीभ्यां व्यूहृत्यन्नं वै
वाजोऽन्नमेवाऽव रुन्धे द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै यो वै यज्ञस्य द्वौ दोहौ विद्वान् यजत उभयत ॥ १६ ॥ एव
यज्ञन्दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्चैष वा अन्यो यज्ञस्य दोह इडायामन्यो यर्हि होता यजमानस्य नाम
गृहीयात्तर्हि ब्रूयादेमा अगमन्नाशिषो दोहकामा इति सञ्स्तुता एव देवता दुहेऽथो उभयत एव
यज्ञन्दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च रोहितेन त्वाऽग्निर्देवताङ्गमयत्वित्याहैते वै देवाश्चा ॥ १७ ॥ यजमानः
प्रस्तरो यदेतैः प्रस्तरं प्रहरति देवाश्चैरेव यजमानः सुवर्गल्लोकङ्गमयति वि ते मुञ्चामि रशना वि
रश्मीनित्याहैष वा अग्नेर्विमोकस्तेनैवैनवैवि मुञ्चति विष्णोऽशय्योरहन्दैवयज्ययां यज्ञेन प्रतिष्ठा-
ङ्गमेयमित्याह यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञ एवाऽन्ततः प्रति तिष्ठति सोमस्याऽहन्दैवयज्ययां सुरेता ॥ १८ ॥
रेतो धिषीयेत्याह सोमो वै रेतोधास्तेनैव रेत आत्मन्धत्ते त्वष्ट्रहन्दैवयज्ययां पशूनां रूपं
पुषेयमित्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्तेनैव पशूनां रूपमात्मन्धत्ते देवानां पत्नी-
रग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनन्तयोरहन्दैवयज्ययां मिथुनेन प्र भूयासमित्याहैतस्माद्वै मिथुनात्प्र-
जापतिर्मिथुनेन ॥ १९ ॥ प्राऽजायत तस्मादेव यजमानो मिथुनेन प्र जायते वेदोऽसि वित्तिरसि
विदेयेत्याह वेदेन वै देवा असुराणावैवित्तव्येद्यमविन्दन्त तद्वेदस्य वेदत्वय्यद्यद्भ्रातृव्यस्या-
ऽभिद्धयायेत्तस्य नाम गृहीयात्तदेवाऽस्य सर्वं-व्वङ्के घृतवन्तङ्गुलायिनः रायस्पोषः सहस्रिणव्वेदो
दंदातु बाजिनमित्याह प्र सहस्रं पशूनां प्रोत्याऽस्य प्रजायां व्वाजी जायते य एववेद ॥ २० ॥
दर्शपूर्णमासयोरुभयतो देवाश्वास्सुरेताः प्रजापतिर्मिथुनेनाऽऽप्रोत्यष्टौ च ॥ ४ ॥

ध्रुवाँवै रिच्यमानाय्यज्ञोऽनु रिच्यते यज्ञयजमानो यजमानं प्रजा दध्रुवामाप्यायमानाय्य-
ज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञयजमानो यजमानं प्रजा आ प्यायतान्ध्रुवा धृतेनेत्याह दध्रुवामेवाऽऽ प्याययति
तामाप्यायमानाय्यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञयजमानो यजमानं प्रजाः प्रजापतेर्विभानामं लोकस्तस्मि-
ँस्त्वा दधामि सह यजमानेनेत्या- ॥ २१ ॥ हाऽयँवै प्रजापतेर्विभानामं लोकस्तस्मिँन्नेवैनन्दधाति
सह यजमानेन रिच्यत इव वा एतद्यजते यद्यजमानभागं प्राश्वात्यात्मानमेव प्रीणात्येतावान् वै
यज्ञो यावान् यजमानभागो यज्ञो यजमानो यद्यजमानभागं प्राश्वाति यज्ञ एव यज्ञं प्रति ष्ठापयत्ये-
तद्वै सूयवंस५ सोदकय्यद्वरुहिश्चाऽऽपञ्चैत- ॥ २२ ॥ यजमानस्याऽऽयतनय्यद्वेदिर्यत्पूर्णपात्रमन्त-
र्वेदि निनयति स्व एवाऽऽयतने सूयवंस५ सोदकङ्कुरुते सदैसि सन्मै भूया इत्याहाऽऽपो वै यज्ञ
आपोऽमृतय्यज्ञमेवाऽमृतमात्मन्धत्ते सर्वाणि वै भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपं यन्ति प्राच्याँन्दिशि देवा
ऋत्विजो मार्जयन्तामित्याहैष वै दर्शपूर्णमासयोरवभृथो ॥ २३ ॥ यान्येवैनं भूतानि व्रतमुपयन्त-
मनूपयन्ति तैरेव सहाऽवभृथमवैति विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननपजय्यमभ्यजयन्
यद्विष्णुक्रमान्क्रमते विष्णुरेव भूत्वा यजमानश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननपजय्यमभि जयति विष्णोः
क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी त्रैष्टुभमन्तरिखञ्जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दोभिरे-
वेमाल्लोकान् यथापूर्वमभि जयति ॥ २४ ॥ यजमानेनेति चैतदवभृथो दिशस्सप्त च ॥ ५ ॥

अगन्म सुवस्सुवर्गन्मेत्याह सुवर्गमेव लोकमेति सन्दृशस्ते मा छिंप्सि यत्ते तपस्तस्मै ते
माऽऽ वृष्णीत्याह यथायजुरेवैतत्सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्द्धा अस्यायुर्मै धेहीत्याहाऽऽशिषमेवै-
तामा शास्ते प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्चवते यो ॥ २५ ॥ विष्णुक्रमान्क्रमते सुवर्गाय हि लोकाय
विष्णुक्रमाः क्रम्यन्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै विष्णुक्रमान्क्रमेत य इमाल्लोकान्भ्रातृव्यस्य
सर्व्वविद्य पुनरिमल्लोकं प्रत्यवरोहेदित्येष वा अस्य लोकस्य प्रत्यवरोहो यदाहेदमहममुं भ्रातृव्य-
माभ्यो दिग्भ्योऽस्यै दिव इतीमानेव लोकान्भ्रातृव्यस्य सर्व्वविद्य पुनरिमल्लोकं प्रत्यवरोहति स-
॥ २६ ॥ ज्योतिषाऽभूवमित्याहाऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यैन्द्रीमावृतमन्वावर्त इत्याहाऽसौ वा
आदित्य इन्द्रस्तस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते
तस्माद्विष्णोऽर्द्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते समहं प्रजया सं
मया प्रजेत्याहाऽऽशिष- ॥ २७ ॥ मेवैतामा शास्ते समिद्धो अग्ने मे दीदिहि समेद्धा ते अग्ने
दीद्यासमित्याह यथायजुरेवैतद्वसुमान् यज्ञो वसीयान्भूयासमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते बहु वै
गार्हपत्यस्याऽन्ते मिश्रमिव चर्यत आग्निपावमानीभ्याङ्गार्हपत्यमुप तिष्ठते पुनात्येवाऽग्निं पुनीत
आत्मानन्द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या अग्ने गृहपत इत्याह ॥ २८ ॥ यथायजुरेवैतच्छत५ हिमा इत्याह
शतन्त्वा हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्णात्यन्नादमेवैनङ्करोति तामाशिषमा शासे
तन्तवे ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातस्यात्तैजस्यैवाऽस्य ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते

तामाशिषमा शासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो ॥ २९ ॥ जातस्स्यात्तेज
एवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति यो वै यज्ञं प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवति कस्त्वा युनक्ति
स त्वा वि मुञ्चत्वित्याह प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिनैवैन्युनक्ति प्रजापतिना वि मुञ्चति प्रतिष्ठित्या
ईश्वरवै व्रतमविसृष्टं प्रदहोऽग्रे व्रतपते व्रतमचारिषमित्याह व्रतमेव ॥ ३० ॥ वि सृजते शान्त्या
अप्रदाहाय पराङ् वाव यज्ञ एति न नि वर्तते पुनर्यो वै यज्ञस्य पुनरालम्भवैविद्वान् यजते तमभि नि
वर्तते यज्ञो बभूव स आ बभूवेत्याहैष वै यज्ञस्य पुनरालम्भस्तेनैवैनं पुनरा लभतेऽनवरुद्धा वा एतस्य
विराड्य आहिताग्निस्सन्नसभः पशवः खलु वै ब्राह्मणस्य सभेष्वा प्राङुत्क्रम्य ब्रूयाद्गोमां अग्रेऽवि-
मां अश्वी यज्ञ इत्यव सभां रुन्धे प्र सहस्रं पशूनां प्रोत्याऽस्य प्रजायां वाजी जायते ॥ ३१ ॥
यस्समाशिषङ्गहपत इत्याहाऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो व्रतमेव खलु वै चतुर्विंशतिश्च ॥ ६ ॥

देव सवितुः प्र सुव यज्ञं प्र सुव यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः । केतपूः केतन्नः पुनातु वाच-
स्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः । इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयाऽयव्वृत्रव्वद्ध्यात् । वाजस्य नु प्रसवे
मातरं महीमदिति नाम वचसा करामहे । यस्यामिदव्विश्वं भुवनमाविवेश तस्यान्नो देवस्सवित्ता
धर्म साविषत् । अफस्व- ॥ ३२ ॥ न्तरमृतमप्सु भेषजमपामुत प्रशस्तिष्वश्वा भवथ वाजिनः ।
वायुवा त्वा मनुवा त्वा गन्धर्वास्सप्तविंशतिः । ते अग्रे अश्वमायुञ्जन्ते अस्मिञ्जवमाऽदधुः ।
अपांनपादाशुहेमन् य ऊर्मिः ककुद्धान्प्रतूर्तिर्वाजसातमस्तेनाऽयव्ववाजं सेत् । विष्णोः क्रमोऽसि
विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमस्यङ्गौ न्यङ्गावभितो रथयौ दध्वान्तव्ववाताग्रमनु सञ्चरन्तौ
दूरेहेतिरिन्द्रियावांन्यतत्री ते नोऽग्रयः पप्रयः पारयन्तु ॥ ३३ ॥ अप्सु न्यङ्गौ पञ्चदश च ॥ ७ ॥

देवस्याऽहं सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषन्देवस्याऽहं सवितुः प्रसवे
बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठनाकं रुहेयमिन्द्राय वाचव्वदतेन्द्रव्ववाजं आपयतेन्द्रो वाजमजयित् ।
अश्वाजनि वाजिनि वाजेषु वाजिनीवत्यश्वांन्समथ्सु वाजय । अर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यंसि
वाजिनो वाजन्धावत मरुतां प्रसवे जयत वि योजना मिमीदध्वमदध्वनस्स्कभ्नीत् ॥ ३४ ॥ काष्ठा-
ङ्गच्छत वाजंवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता ऋतज्ञाः । अस्य मदध्वः पिबत मादय-
दध्वन्तुप्ता यात पथिभिर्देवयानैः । ते नो अर्वन्तो हवनश्रुतो हवव्विश्वे शृण्वन्तु वाजिनः । मितद्र-
वस्सहस्रसा मेघसाता सनिष्यवः । महो ये रत्नं समिथेषु जग्निरे शन्नो भवन्तु वाजिनो हवेषु ।
देवताता मितद्रवस्स्वर्काः । जंभयन्तोऽहिव्वृक् रक्षांसि सनैम्यस्मद्युयव- ॥ ३५ ॥ नमीवाः ।
एष स्य वाजी ख्विपणित्नुंरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिकृष आसनि । क्रतुन्दधिक्रा अनु सन्तवीत्व-
त्पथामङ्गास्यन्वापनीफणत् । उत स्माऽस्य द्रवतस्तुरण्यतः पर्णन्न वेरनु वाति प्रगर्द्धिनः । श्येन-
स्यैव दुध्रजतो अङ्गसं परि दधिक्रावृणस्सहोर्जा तरित्रतः । आ मा वाजस्य प्रसवो जंगम्यादा
द्यावापृथिवी विश्वशंभू । आ मा गन्तां पितरां ॥ ३६ ॥ मातरा चाऽऽ मा सोमो अमृतत्वाय

गम्यात् । वाजिनो वाजजितो वाजं सरिष्यन्तो वाजञ्जेष्यन्तो बृहस्पतैर्भागमव जिघ्रत वाजिनो
वाजजितो वाजं ससुवांसो वाजञ्जिगिवांसो बृहस्पतैर्भागे नि मृद्वमियव्वस्सा सत्या
सन्धाऽभूद्यामिन्द्रेण समर्धध्वमर्जीजिपत वनस्पतय इन्द्रव्वाजव्वि मुच्यध्वम् ॥ ३७ ॥ स्कभीत
युयवन्तिरा द्विचत्वारिंशच्च ॥ ८ ॥

खत्रस्योल्बमसि खत्रस्य योनिरसि जाय एहि सुवो रोहाव रोहाव हि सुवरहन्नावुभयो-
स्सुवो रोख्यामि वाजश्च प्रसवश्चाऽपिजश्च क्रतुश्च सुवश्च मूर्द्धा च व्यञ्जियश्चाऽऽन्त्यायनश्चाऽ-
न्त्यश्च भौवनश्च भुवनश्चाऽधिपतिश्च । आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतामपानो ॥ ३८ ॥
यज्ञेन कल्पताव्व्यानो यज्ञेन कल्पताश्चखुर्यज्ञेन कल्पतां श्रोत्रय्यज्ञेन कल्पतां मनो यज्ञेन कल्पता-
व्वाग्यज्ञेन कल्पतामात्मा यज्ञेन कल्पताय्यज्ञो यज्ञेन कल्पतां सुवर्देवा अगन्माऽमृता अभूम
प्रजापतेः प्रजा अभूम समहं प्रजया सं मया प्रजा समहं रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषोऽन्नाय
त्वाऽन्नाद्याय त्वा वाजाय त्वा वाजजित्यायै त्वाऽमृतमसि पुष्टिरसि प्रजननमसि ॥ ३९ ॥ अपानो
वाजाय नव च ॥ ९ ॥

वाजस्येमं प्रसवस्सुषुवे अग्रे सोमं राजानमोषधीष्वप्सु । ता अस्मभ्यं मधुमतीर्भवन्तु
वयं राष्ट्रे जाग्रियाम पुरोहिताः । वाजस्येदं प्रसव आ बभूवेमा च विश्वा भुवनानि सर्वतः । स
विराजं पर्येति प्रजानन्प्रजां पुष्टिर्वर्द्धयमानो अस्मे । वाजस्येमां प्रसवश्शिथ्रिये दिवमिमा च
विश्वा भुवनानि सम्राट् । अदिथ्सन्तन्दापयतु प्रजानन्नयि- ॥ ४० ॥ अ नस्सर्ववीरान्नि यच्छतु ।
अग्रे अच्छा वदेह नः प्रति नस्सुमना भव । प्र णो यच्छ भुवस्पते धनदा असि नस्त्वम् । प्र णो
यच्छत्वर्यमा प्र भगः प्र बृहस्पतिः । प्र देवाः प्रोत सूनृता प्र वाग्देवी ददातु नः । अर्यमणं
बृहस्पतिमिन्द्रन्दानाय चोदय । वाचव्विष्णुं सरस्वतीं सवितारं- ॥ ४१ ॥ अ वाजिनम् ।
सोमं राजानव्वरुणमग्निमन्वारभामहे । आदित्यान् विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं बृहस्पतिम् । देवस्य
त्वा सवितुः प्रसवैऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाऽग्रेस्त्वा
साम्राज्येनाऽभि विश्वामीन्द्रस्य बृहस्पतैस्त्वा साम्राज्येनाऽभि विश्वामि ॥ ४२ ॥ रयिं सवितारं
षट्त्रिंशच्च ॥ १० ॥

अग्निरेकांखरेण वाचमुदजयदशिनौ द्वचंखरेण प्राणापानावुदजयताव्विष्णुस्त्र्यंखरेण
त्रिल्लोकानुदजयत्सोमश्चतुरंखरेण चतुष्पदः पशुनुदजयत्पूषा पञ्चांखरेण पङ्क्तिमुदजयद्वाता
षडंखरेण षडृतुनुदजयन्मरुतस्सप्तारंखरेण सप्तपदां शक्ररीमुदजयन्बृहस्पतिरष्टांखरेण गायत्री-
मुदजयन्मित्रो नवांखरेण त्रिवृतं स्तोममुदजय- ॥ ४३ ॥ द्वरुणो दशांखरेण विराजमुदजय-
दिन्द्र एकादशांखरेण त्रिष्टुभमुदजयद्विधै देवा द्वादशांखरेण जगतीमुदजयन्वसवस्त्रयोदशांखरेण
त्रयोदशं स्तोममुदजयन्नुद्राश्चतुर्दशांखरेण चतुर्दशं स्तोममुदजयन्नादित्याः पञ्चदशांखरेण

पञ्चदशः स्तोममुदजयन्नदितिष्वोडशाखरेण षोडशः स्तोममुदजयत्प्रजापतिस्सप्तदशाखरेण सप्तदशः स्तोममुदजयत् ॥ ४४ ॥ त्रिवृतः स्तोममुदजयत्षट्त्वारिंशच्च ॥ ११ ॥

उपयामगृहीतोऽसि नृषदन्त्वा द्रुषदं भुवनसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वोपयामगृहीतोऽस्यप्सुषदन्त्वा घृतसदं व्योमसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वोपयामगृहीतोऽसि पृथिविषदन्त्वाऽन्तरिक्षसदं नाकसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा । ये ग्रहाः पञ्चजनीना येषां न्तिस्रः परमजाः । दैव्यः कोशः ॥ ४५ ॥ स्समुब्जितः । तेषां विंशतिप्रियाणां मिषमूर्जं समग्रभीमेष ते योनिरिन्द्राय त्वा । अपां रसमुद्वयसं सूर्यरश्मिं समाभृतम् । अपां रसस्य यो रसस्तब्बो गृह्णाम्युत्तमेष ते योनिरिन्द्राय त्वा । अया विष्टा जनयन्कर्वराणि स हि घृणिरुर्वराय गातुः । स प्रत्युदैद्धरुणो मदध्वो अग्रः स्वायद्य्यत्तनुवान्तनूमैरयत । उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः प्रजापतये त्वा ॥ ४६ ॥ कोशस्तनुवान्त्रयोदश च ॥ १२ ॥

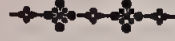
अन्वह मासा अन्विद्वनान्यन्वोषधीरनु पर्वतासः । अन्विन्द्रो रोदसी वावशाने अन्वापो अजिहत जायमानम् । अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्यै । अनु र्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्यै । इन्द्राणीमासु नारिषु सुपत्नीमहमश्रवम् । न हास्या अपरश्चन जरसा ॥ ४७ ॥ मरते पतिः । नाऽहमिन्द्राणि रारण सख्युर्वृषाकपेरुक्ते । यस्येदमप्यं हविः प्रियन्देवेषु गच्छति । यो जात एव प्रथमो मनस्वान्देवो देवान्क्रतुना पर्यभूषत् । यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतानृम्णस्य मत्वा स जनास इन्द्रः । आ तै मह इन्द्रोत्युग्र समन्यवो यत्समरन्त सेनाः । पताति दिद्युन्नयस्य बाहुवोर्मा ते ॥ ४८ ॥ मनो विष्वद्वियग्विचारीत् । मा नो मर्द्धीरा भरा दद्धि तन्नः प्र दाशुषे दातवे भूरि यत्तै । नव्ये देष्णे शस्ते अस्मिन्त उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः । आ तू भर माकिरेतत्परि षाद्विद्वा हि त्वा वसुपतिव्वसूनाम् । इन्द्र यत्ते माहिनन्दत्रमस्त्यस्मभ्यन्तर्द्धयश्च ॥ ४९ ॥ प्र यन्धि । प्रदातारं हवामह इन्द्रमा हविषा वयम् । उभा हि हस्ता वसुना पूणस्वाऽऽ प्र यच्छ दस्विणादोत सव्यात् । प्रदाता वज्री वृषभस्तुराषाट्छुष्मी राजा वृत्रहा सौमपावा । अस्मिन् यज्ञे बर्हिष्या निषद्याऽथा भव यजमानाय शय्योः । इन्द्रस्सुत्रामा स्ववां अवोभिस्सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः । बार्धतान्द्रेषो अभयङ्गणोतु सुवीर्यस्य ॥ ५० ॥ पतयस्स्याम । तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्याऽपि भद्रे सौमनसे स्याम । स सुत्रामा स्ववां इन्द्रो अस्मे आराचिद्वेषस्सनुतयुयोतु । रेवतीर्नस्सधमाद इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः । र्षुमन्तो याभिर्मदेम । प्रोष्वस्मै पुरोरथमिन्द्राय शूषमर्चत । अभीकै चिदु लोककृत्सङ्गे समथ्सु वृत्रहा । अस्माकं बोधि चोदिता नभन्तामन्यकेषाम् । ज्याका अधि धन्वसु ॥ ५१ ॥ जरसा मा तै हर्यश्च सुवीर्यस्याऽद्धयेकश्च ॥ १३ ॥

पाकयज्ञं सञ्श्रवाः परोरुर्ब बरुहिषोऽहन्ध्रुवामगन्मेत्याहु देवसवितर्देवस्याऽहङ्खत्रस्योल्बव्वाजस्येमम-
गिरेकारुखरेणोपयामगृहीतोऽस्यन्वह मासास्त्रयोदश ॥ १३ ॥ पाकयज्ञं परोरुर्बन्धुवावैवि सृजते च नस्सर्ववीरां
पतय-स्यामैकपञ्चाशत् ॥ ५१ ॥ पाकयज्ञन्ध्वसु ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां प्रथमकाण्डे सप्तमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहिताया

॥ प्रथमकाण्डे अष्टमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपति धेनुर्दख्विणा ये प्रत्यञ्चशम्याया अवशीयन्ते तन्नै-
रुक्तमेककपालङ्कुष्णव्वासः कृष्णतृषन्दख्विणा वीहि स्वाहाऽऽहुतिञ्जुषाण एष ते निरुक्ते भागो
भूते हविष्मत्यसि मुञ्चेममहंसस्स्वाहा नमो य इदञ्चकाराऽऽदित्यञ्चरुनिर्वपति वरो दख्विणाऽऽ-
ग्रावैष्णवमेकादशकपालव्वामनो वही दख्विणाऽग्रीषोमीय- ॥ १ ॥ मेकादशकपालं हिरण्यन्द-
ख्विणैन्द्रमेकादशकपालमृषभो वही दख्विणाऽग्रेयमष्टाकपालमैन्द्रन्दद्वयृषभो वही दख्विणैन्द्रा-
ग्रन्दादशकपालव्वैश्वदेवञ्चरुं प्रथमजो वत्सो दख्विणा सौम्यऽ इयामाकञ्चरुव्वासो दख्विणा सर-
स्वत्यै चरुऽ सरस्वते चरुं मिथुनौ गावौ दख्विणा ॥ २ ॥ अग्रीषोमीयञ्चतुस्त्रिंशच्च ॥ १ ॥

आग्रेयमष्टाकपालनिर्वपति सौम्यञ्चरुऽ सावित्रन्दादशकपालं सारस्वतञ्चरुं पौष्णञ्चरुं
मारुतं सप्तकपालव्वैश्वदेवीमामिख्यान्धावापृथिव्यमेककपालम् ॥ ३ ॥ आग्रेयऽ सौम्यं मारुतमष्टादश
॥ २ ॥

ऐन्द्राग्रमेकादशकपालं मारुतीमामिख्याव्वारुणीमामिख्याङ्गायमेककपालं प्रधास्यान्
हवामहे मरुतो यज्ञवाहसः करंभेण सजोषसः । मो षू ण इन्द्र पृथ्सु देवाऽस्तु स्म ते शुष्मिन्नव्या ।
मही ह्यस्य मीदुषो यव्या । हविष्मतो मरुतो वन्दते गीः । यद्वामे यदरण्ये यत्सभायाय्यदिन्द्रिये ।
यच्छूद्रे यदर्यं एनश्चक्रमा वयम् । यदेकस्याधि धर्मेणि तस्याऽवयजनमसि स्वाहा । अक्रन्कर्म कर्म-
कृतस्सह वाचा मयोभुवा । देवेभ्यः कर्म कृत्वाऽस्तं प्रेतं सुदानवः ॥ ४ ॥ वय्यद्विंशतिञ्च ॥ ३ ॥

अग्रयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपति साकः सूर्येणोद्यता मरुद्भ्यश्चास्मान्तपनेभ्यो मद्भ्यन्दिने चरुं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यस्सर्वासान्द्रुग्धे सायश्चरुं पूर्णां दर्विं परां पत सुपूर्णां पुनरा पत । वस्त्रेव वि क्रीणावहा इषमूर्जः शतक्रतो । देहि मे ददामि ते नि मे धेहि नि ते दधे । निहारमिभि मे हरा निहार- ॥ ५ ॥ नि हरामि ते । मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः पुरोडाशः सप्तकपालनिर्वपति साकः सूर्येणोद्यताऽऽग्नेयमष्टाकपालनिर्वपति सौम्यश्चरुः सावित्रन्द्रादशकपालः सारस्वतश्चरुं पौष्णश्चरुः मैन्द्राग्रमेकादशकपालमैन्द्रश्चरुर्वैश्वकर्मणमेककपालम् ॥ ६ ॥ हरा निहारन्निःशब् ॥ ४ ॥

सोमाय पितृमते पुरोडाशः षट्कपालनिर्वपति पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्योऽभिवान्यायै दुग्धे मन्थमेतत्तै तत् ये च त्वामन्वेतत्तै पितामह प्रपितामह ये च त्वामन्वत्रं पितरो यथाभागं मन्ददध्वः सुसन्दृशन्त्वा वयं मर्धवन्मन्दिषीमहि । प्र नूनं पूर्णवन्धुरस्स्तुतो योसि वशाः अनु । योजा न्विन्द्र ते हरी । ॥ ७ ॥ अर्खन्नमीमदन्त ह्यव प्रिया अंधूषत । अस्तौषत स्वभानवो विप्रा नविष्ठया मती । योजा न्विन्द्र ते हरी । अर्खन्पितरोऽमीमदन्त पितरोऽतीतृपन्त पितरोऽमीमृजन्त पितरः । परेत पितरस्सोम्या गंभीरैः पृथिभिः पूव्यैः । अथा पितृन्सुविदत्राः अपीत यमेन ये संधमादं मदन्ति । मनो न्वा हुवामहे नाराशः सेन स्तोमेन पितृणाश्च मन्मभिः । आ ॥ ८ ॥ न एतु मनः पुनः क्रत्वे दृष्टाय जीवसे । ज्योक्च सूर्यन्दृशे । पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः । जीवन्व्रातः सचेमहि । यदन्तरिखं पृथिवीमुत दाय्यन्मातरं पितरंवा जिहिःसिम । अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु दुरिता यानि चकृम करोतु मामनेनसम् ॥ ९ ॥ हरी मन्मभिरा चतुश्चत्वारिःशच्च ॥ ५ ॥

प्रतिपूरुषमेककपालनिर्वपत्येकमतिरिक्त्यार्वन्तो गृह्यास्मस्तेभ्यः कर्मकरं पशूनाः शर्माऽसि शर्म यजमानस्य शर्म मे यच्छैक एव रुद्रो न द्वितीयाय तस्थ आखुस्तै रुद्र पशुस्तञ्जुषस्वैष तै रुद्र भागस्सह स्वस्राऽम्बिकया तञ्जुषस्व भेषजज्ञवेऽश्वाय पुरुषाय भेषजमथो अस्मभ्यं भेषजं सुभेषज- ॥ १० ॥ यथाऽसति । सुगं मेषाय मेष्या अवाऽम्ब रुद्रमदिमह्यव देवन्व्यम्बकम् । यथा नश्चेयसः करद्यथा नो वस्यसः करद्यथा नः पशुमतः करद्यथा नो व्यवसाययात् । त्र्यंबकय्यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्द्धनम् । उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् । एष तै रुद्र भागस्तञ्जुषस्व तेनाऽवसेन परो मूर्जवतोऽतीह्यवततधन्वा पिनाकहस्तः कृत्तिवासाः ॥ ११ ॥ सुभेषजमिहि त्रीणि च ॥ ६ ॥

ऐन्द्राग्रन्द्रादशकपालवैश्वदेवश्चरुमिन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशन्द्रादशकपालव्यायव्यं पर्यस्सौर्यमेककपालन्द्रादशगवः सीरन्दर्खिणाऽऽग्नेयमष्टाकपालनिर्वपति रौद्रज्ञावीधुकश्चरुमैन्द्रन्दधि वारुण्य्यवमयश्चरुवहिनी धेनुर्दखिणा ये देवाः पुरस्सदोऽग्निनेत्रा दखिणसदो यमनेत्राः पश्चात्सदस्सवितृनेत्रा उत्तरसदो वरुणनेत्रा उपरिषदो बृहस्पतिनेत्रा रखोहणस्ते नः पान्तु ते

नोऽवन्तु तेभ्यो ॥ १२ ॥ नमस्तेभ्यस्स्वाहा समूढं रक्खस्सन्दं गधं रक्ख इदमहं रक्खोऽभि सन्द-
हाम्यग्र्यं रक्खोऽग्रे स्वाहा यमाय सवित्रे वरुणाय बृहस्पतये दुर्वस्वते रक्खोऽग्रे स्वाहा प्रष्टिवाही रथो
दख्विणा देवस्य त्वो सवितुः प्रसवैऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां रक्खसो वधञ्जुहोमि हतं
रक्खोऽवधिष्म रक्खो यद्वस्ते तदख्विणा ॥ १३ ॥ तेभ्यः पञ्चत्वारिंशच्च ॥ ७ ॥

धात्रे पुरोडाशन्द्वादशकपालनिर्वपत्यनुमत्यै चरुं राकायै चरुं सिनीवाल्यै चरुङ्कुह्यै चरुं
मिथुनौ गावौ दख्विणाऽऽग्रावैष्णवमेकादशकपालनिर्वपत्यैन्द्रावैष्णवमेकादशकपालवैष्णवन्त्रि-
कपालवामनो बही दख्विणाऽग्रीषोमीयमेकादशकपालनिर्वपतीन्द्रासोमीयमेकादशकपालं सौ-
म्यश्चरुं बभ्रुर्दख्विणा सोमापौष्णश्चरुनिर्वपत्यैन्द्रापौष्णश्चरुं पौष्णश्चरुं श्यामो दख्विणा वैश्वान-
रन्द्वादशकपालनिर्वपति हिरण्यन्दख्विणा वारुण्यवमयश्चरुमश्वो दख्विणा ॥ १४ ॥ वशवानरन्द्वा-
दशकपालनिरष्टौ च ॥ ८ ॥

बारुहस्पत्यश्चरुनिर्वपति ब्रह्मणो गृहे शितिपृष्ठो दख्विणैन्द्रमेकादशकपालं राजन्यस्य गृहे
ऋषभो दख्विणाऽऽदित्यश्चरुम्महिष्यै गृहे धेनुर्दख्विणा नैऋतश्चरुं परिवृत्त्यै गृहे कृष्णानव्वी-
हीणानखनिर्भिन्नङ्कुणा कूटा दख्विणाऽऽग्रेयमष्टाकपालं सेनान्यो गृहे हिरण्यन्दख्विणा वारु-
णन्दशकपालं सूतस्य गृहे महानिरष्टो दख्विणा मारुतं सप्तकपालङ्गामण्यो गृहे पृश्निर्दख्विणा
सावित्रन्द्वादशकपालं ॥ १५ ॥ इत्थत्तुर्गृह उपध्वस्तो दख्विणाऽऽश्विनन्द्विकपालं संङ्गहीतुर्गृहे
संवात्यौ दख्विणा पौष्णश्चरुं भागदुघस्य गृहे श्यामो दख्विणा रौद्रङ्गावीधुकश्चरुमखावापस्य गृहे
शबल उद्गारो दख्विणेन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रति निर्वपतीन्द्रायाऽहोमुचेऽयन्नो
राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रव्यध्यान्मैत्राबारुहस्पत्यं भवति श्वेतायै श्वेतवध्यायै दुग्धे स्वयंमूर्ते
स्वयंमथित आज्य आश्वत्ये ॥ १६ ॥ पात्रे चतुस्त्रक्तौ स्वयमवपन्नायै शाखायै कर्णाश्चाकर्णाश्च
तण्डुलान् वि चिनुयाद्ये कर्णास्स पर्यसि बारुहस्पत्यो येऽकर्णास्स आज्यै मैत्रस्स्वयङ्कुता वेदिर्भवति
स्वयन्दिनं बरुहिस्स्वयङ्कुत इद्धमस्सैव श्वेता श्वेतवध्या दख्विणा ॥ १७ ॥ द्वादशकपालमाश्वत्ये
त्रयस्त्रिंशच्च ॥ ९ ॥

अग्र्यं गृहपतये पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपति कृष्णानव्वीहीणां सोमाय वनस्पतये श्या-
माकश्चरुं सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशन्द्वादशकपालमाशूनाव्वीहीणां रुद्राय पशुपतये गावीधु-
कश्चरुं बृहस्पतये वाचस्पतये नैवारश्चरुमिन्द्राय ज्येष्ठाय पुरोडाशमेकादशकपालं महाव्रीहीणां
मित्राय सत्यायाऽऽम्बानाश्चरुव्वरुणाय धर्मपतये यवमयश्चरुं सविता त्वां प्रसवानां सुवतामग्नि-
गृहपतीनां सोमो वनस्पतीनां रुद्रः पशूनां ॥ १८ ॥ बृहस्पतिर्वाचामिन्द्रो ज्येष्ठानां मित्रस्सत्या-
नाव्वरुणो धर्मपतीनायै देवा देवसुवस्स्थ त इममामुष्यायणमनमित्राय सुवध्वं महते ख्वत्राय
महत आधिपत्याय महते जानंराज्यायैष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजा प्रति

त्यन्नामं राज्यमधायि स्वान्तनुवँवरुणो अशिश्नेच्छुचैर्मित्रस्य व्रत्या अभूमाऽमन्महि महत ऋतस्य
नाम सर्वे ब्राता वरुणस्याऽभूवन्वि मित्र एवैरातिमतारीदसूषुदन्त यज्ञिया ऋतेन व्यु त्रितो
जरिमाणन्न अनड्विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि ॥ १९ ॥ पशूनाँव्राताः
पञ्चविंशतिश्च ॥ १० ॥

अर्त्येतस्स्थाऽपां पतिरसि वृषाँऽस्यूर्मिवृषसेनोऽसि ब्रजखितस्थ मरुतामोजस्थ सूर्य-
वर्चसस्थ सूर्यत्वचसस्थ मान्दास्थ वाशास्थ शकरीस्थ विश्वभृतस्थ जनभृतस्थाऽग्नेस्तै-
जस्यांस्थाऽपामोषधीनां रसंस्थाऽपो देवीर्मधुमतीरगृह्णन्तूर्जस्वती राजसूयाय चितानाः । याभि-
र्मित्रावरुणावभ्यविश्चन् याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः । राष्ट्रदास्थ राष्ट्रन्दत्त स्वाहा राष्ट्रदास्थ राष्ट्र-
ममुष्मै दत्त ॥ २० ॥ अत्येकादश च ॥ ११ ॥

देवीरापस्सं मधुमतीर्मधुमतीभिस्सृज्यद्वं महि वर्चः खत्रियाय वन्वाना अनाधृष्टास्सी-
दतोर्जस्वतीर्महि वर्चः खत्रियाय दधतीरनिभृष्टमसि वाचो बन्धुस्तपोजास्सोमस्य दात्रमसि शुक्रा
वंशशुक्रेणोत्पुनामि चन्द्राश्चन्द्रेणाऽमृता अमृतेन स्वाहा राजसूयाय चितानाः । सधमादौ
द्युमिनीरूर्ज एता अनिभृष्टा अपस्युवो वसानः । पस्त्यासु चक्रे वरुणस्सधस्थमपां शिशु- ॥ २१ ॥
मातृतमास्वन्तः । खत्रस्योल्बमसि खत्रस्य योनिरस्याविन्नो अग्निगृहपतिराविन्न इन्द्रो वृद्धश्रवा
आविन्नः पूषा विश्ववेदा आविन्नौ मित्रावरुणावृतावृधावाविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते आविन्ना
देव्यदितिर्विश्वरूप्याविन्नोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यावँविश्यस्मिन्नाष्ट्रे महते खत्राय महत आधि-
पत्याय महते जानराज्यायैष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेन्द्रस्य ॥ २२ ॥ वज्रो-
ऽसि वात्रैघ्रस्त्वयाऽयवँवृत्रवँद्वयाच्छत्रुबार्धनास्थ पात मा प्रत्यञ्च पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्च मा पात
दिग्भ्यो मा पात विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पात हिरण्यवर्णावुषसाँवँविरोकेऽयस्थूणावुदितौ सूर्य-
स्याऽऽ रोहतवँवरुण मित्र गर्तन्तर्तश्चख्यामदितिन्दितिश्च ॥ २३ ॥ शिशुरिन्द्रस्यैकचत्वारिंशच्च
॥ १२ ॥

समिधमा तिष्ठ गायत्री त्वा छन्दसामवतु त्रिवृष्टोमो रथन्तरं सामाऽग्निदेवता ब्रह्म द्रवि-
णमुग्रामा तिष्ठ त्रिष्टुत्वा छन्दसामवतु पञ्चदशस्तोमो बृहत्सामेन्द्रो देवता खत्रन्द्रविणवँविराजमा
तिष्ठ जगती त्वा छन्दसामवतु सप्तदशस्तोमो वैरूपं साम मरुतो देवता विड्रविणमुदीचीमा
तिष्ठाऽनुष्टुत्वा ॥ २४ ॥ छन्दसामवत्वेकविंशस्तोमो वैराजं साम मित्रावरुणौ देवता
बलन्द्रविणमूर्द्ध्वामा तिष्ठ पङ्क्तिस्त्वा छन्दसामवतु त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ स्तोमौ शाकरैवते सामनी
बृहस्पतिदेवता वर्चो द्रविणमीदृच्चाँऽन्यादृच्चाँऽदृच्च प्रतिदृच्च मितश्च संमितश्च सभराः ।
शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्माश्च सत्यश्चर्तर्पाश्चा- ॥ २५ ॥ इत्यंहाः ।
अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा पूष्णे स्वाहा बृहस्पतये स्वाहेन्द्राय

स्वाहा घोषाय स्वाहा श्लोकाय स्वाहाऽऽशाय स्वाहा भगाय स्वाहा ख्वेत्रस्य पतये स्वाहा पृथिव्यै
स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहा नख्वेत्रेभ्यस्स्वाहाऽद्भ्य-
स्स्वाहाऽर्षधीभ्यस्स्वाहा वनस्पतिभ्यस्स्वाहा चराचरेभ्यस्स्वाहा परिप्लवेभ्यस्स्वाहा सरीसृपेभ्य-
स्स्वाहा ॥ २६ ॥ अनुष्टुप्स्वर्तपाञ्च सरीसृपेभ्यस्स्वाहा ॥ १३ ॥

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादमृतमसि मृत्योर्मां पाहि दिद्योन्मां पाह्यवैष्टा
दन्दशूका निरस्तन्नमुचेरिशिरः । सोमो राजा वरुणो देवा धर्मसुवश्च ये । ते ते वाचं सुवन्तान्ते तै
प्राणं सुवन्तान्ते ते चख्वस्सुवन्तान्ते ते श्रोत्रं सुवन्तां सोमस्य त्वा द्युम्नेनाऽभि विञ्चाम्यग्ने-
॥ २७ ॥ स्तेजसा सूर्यस्य वर्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण मित्रावरुणयोर्वीर्येण मरुतामोजसा ख्वत्राणां-
इख्वत्रपतिरस्यति दिवस्पाहि समाववृत्रन्नधरागुदीचीरहि बुद्धियमनु सञ्चरन्तीस्ताः पर्वतस्य
वृषभस्य पृष्ठे नावश्चरन्ति स्वसिचं इयानाः । रुद्र यत्ते क्रयी परन्नाम तस्मै हुतमसि यमेष्टमसि ।
प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता बभूव । यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं
स्याम पतयो रयीणाम् ॥ २८ ॥ अग्नेस्तैकादश च ॥ १४ ॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयाऽयव्वृत्रं वद्धयान्मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युन-
ज्मि यज्ञस्य योगेन विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि मरुतां प्रसवे जेष-
मासं मनस्समहमिन्द्रियेण वीर्येण पशूनां मन्युरसि तवेव मे मन्युर्भूयान्नमो मात्रे पृथिव्यै माऽहं
मातरं पृथिवीं हिंसिषं मा ॥ २९ ॥ मां माता पृथिवी हिंसीदियदस्यायुरस्यायुर्मे धेह्यार्गस्यूर्जं मे
धेहि युङ्ङसि वचोऽसि वचो मयि धेह्यग्रये गृहपतये स्वाहा सोमाय वनस्पतये स्वाहेन्द्रस्य बलाय
स्वाहा मरुतामोजसे स्वाहा ह्यसशुचिषद्वसुरन्तरिख्वसद्वोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् । नृषद्वर-
सहसद्वचोमसदब्जा गोजा क्रतुजा अद्रिजा क्रतुं बृहत् ॥ ३० ॥ हिंसिषं मर्तजास्त्रीणि च ॥ १५ ॥

मित्रोऽसि वरुणोऽसि समहव्विश्दैवैः ख्वत्रस्य नाभिरसि ख्वत्रस्य योनिरसि स्योनास्मा
सीद सुषदामा सीद मा त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीन्नि षसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा
साम्राज्याय सुक्रतुर्ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसवो ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्र-
ह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा ॥ ३१ ॥ ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेवो ब्रह्मा(३)-
न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि वरुणोऽसि सत्यधर्मेन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तेन मे रद्धय दिशोऽभ्ययं रा-
जाऽभ्युश्लोकां(४) सुमङ्गलां(४) सत्यराजा(३)न् । अपान्नज्रे स्वाहोर्जो नज्रे स्वाहाऽग्रये
गृहपतये स्वाहा ॥ ३२ ॥ सत्यौजाश्चत्वारिंशच्च ॥ १६ ॥

आग्नेयमष्टाकपालनिर्वपति हिरण्यन्दख्विणा सारस्वतश्चरुव्यसतरी दख्विणा सावित्रन्द्रा-
दशकपालमुपध्वस्तो दख्विणा पौष्णश्चरुः इयामो दख्विणा बारहस्पत्यश्चरुः शितिपृष्ठो दख्वि-
णैन्द्रमेकादशकपालमृषभो दख्विणा वारुणन्दशकपालं महानिरष्टो दख्विणा सौम्यश्चरुः

बभ्रुर्दक्षिणा त्वाष्ट्रमष्टाकपालः शुण्ठो दक्षिणा वैष्णवन्त्रिकपालञ्चामनो दक्षिणा ॥ ३३ ॥
आग्नेयः हिरण्यः सारस्वतन्दिचत्वारिंशत् ॥ ३७ ॥

सद्यो दीक्षयन्ति सद्यस्सोमङ्गीणान्ति पुण्डरिस्रजां प्र यच्छति दशभिर्वत्सतैस्सोमङ्गीणाति
दशपेयो भवति शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति सप्तदशः स्तोत्रं भवति प्राकाशावद्ध्वयैव ददाति स्रज-
मुद्गात्रे रुक्मः होत्रेऽश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्यान्द्वदश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे वशां मैत्रावरुणायर्षभं ब्राह्म-
णाच्छसिने वाससी नेष्टापोतृभ्याः स्थूरि यवाचितमच्छावाकायाऽनड्वाहमग्नीधे भार्गवो होता
भवति श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति वारवन्तीयमग्निष्टोमसामः सारस्वतीरपो गृह्णाति ॥ ३४ ॥
वारवन्तीयञ्चत्वारि च ॥ ३८ ॥

आग्नेयमष्टाकपालनिर्वपति हिरण्यन्दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालमृषभो दक्षिणा वैश्वदेवञ्चरुं
पिशङ्गी पष्ठौही दक्षिणा मैत्रावरुणीमामिष्वाँवशा दक्षिणा बारहस्पत्यञ्चरुः शितिपृष्ठो दक्षि-
णाऽऽदित्यां मल्हाङ्गभिणीमा लभते मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीमश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशन्द्वदशकपाल-
निर्वपति सरस्वते सत्यवाचे चरुः सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशन्द्वदशकपालन्तिसुधन्वः
शुष्कहृतिर्दक्षिणा ॥ ३५ ॥ आग्नेयः हिरण्यमैन्द्रमृषभो वैश्वदेवं पिशङ्गी बारहस्पत्यमादित्याः
सप्तचत्वारिंशत् ॥ ३९ ॥

आग्नेयमष्टाकपालनिर्वपति सौम्यञ्चरुः सावित्रन्द्वदशकपालं बारहस्पत्यञ्चरुन्त्वाष्ट्रमष्टाक-
पालञ्चैश्वानरन्द्वदशकपालन्दक्षिणो रथवाहनवाहो दक्षिणा सारस्वतञ्चरुनिर्वपति पौष्णञ्चरुं
मैत्रञ्चरुञ्चारुणञ्चरुङ्खैत्रपत्यञ्चरुमादित्यञ्चरुमुत्तरो रथवाहनवाहो दक्षिणा ॥ ३६ ॥ आग्नेयः
सौम्यं बारहस्पत्यञ्चतुस्त्रिंशत् ॥ २० ॥

स्वाद्वीन्त्वा स्वादुना तीव्रान्तीव्रेणाऽमृताममृतेन सृजामि सः सोमैः सोमोऽस्यश्विभ्यां
पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्व पुनातुं ते परिस्रुतः सोमः सूर्यस्य दुहिता । वारैण
शश्वता तना । वायुः पूतः पवित्रेण प्रत्यङ्मुखो अतिद्रुतः । इन्द्रस्य युज्यस्सखा । कुविदङ्ग यव-
मन्तो यवञ्चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वविवियूय । इहेहैषाङ्गुत भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृत्तिञ्च जग्मुः ।
आश्विनन्धूममा लभते सारस्वतं मेषमैन्द्रमृषभमैन्द्रमेकादशकपालनिर्वपति सावित्रन्द्वदशका-
लञ्चारुणन्दशकपालः सोमप्रतीकाः पितरस्तृणुत वड्बा दक्षिणा ॥ ३७ ॥ भोजनानि षड्विं-
शतिश्च ॥ २१ ॥

अग्नाविष्णू महि तद्वा महित्वञ्वीतङ्गतस्य गुह्यानि नाम । दमैदमे सप्त रत्ना दधाना प्रति
वाञ्जिह्वा घृतमा चरण्येत् । अग्नाविष्णू महि धाम प्रियञ्वाञ्वीथो घृतस्य गुह्या जुषाणा । दमैदमे
सुष्टुतीर्वावृधाना प्रति वाञ्जिह्वा घृतमुच्चरण्येत् । प्र णो देवी सरस्वती चार्जेभिर्वाजिनीवती । धीना-

मवित्र्यवतु । आ नो दिवो बृहतः ॥ ३८ ॥ पर्वतादा सरस्वती यजता गन्तु यज्ञम् । हवन्देवी
जुंजुषाणा घृताचीं शग्माचो वाचमुशती शृणोतु । बृहस्पते जुषस्व नो हव्यानि विश्वदेव्य । रास्व
रत्नानि दाशुषे । एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः । बृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो
वयं स्याम पतयो रणीयाम् । बृहस्पते अति यदयो अर्ह्याद्युमद्विभाति क्रतुमज्जनैषु । यद्दी-
दयच्छवस- ॥ ३९ ॥ तंप्रजात तदस्मासु द्रविणन्धेहि चित्रम् । आ नो मित्रावरुणा घृतैर्गव्यूति-
मुख्यतम् । मदध्वा रजांसि सुक्रतू । प्र बाहवांसिसृतजीवसे न आ नो गव्यूतिमुख्यतङ्कतेन । आ
नो जनै श्रवयतय्युवाना श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा । अग्निर्वः पूर्यङ्गिरा देवमीडे वसूनाम् । सप-
र्यन्तः पुरुषिणं मित्रन्न खर्षेत्रसार्धसम् । मरूषू देववतो रथ- ॥ ४० ॥ शूरो वा पृथ्सु कासु चित् ।
देवानाय्य इन्मनो यजमान इयस्वत्यभीदयज्वनो भुवत् । न यजमान रिष्यसि न सुन्वान न देवयो ।
असदत्र सुवीर्यमुत त्यदाश्चश्चियम् । नकिष्टङ्कर्मणा नश्च प्र योषन्न योषति । उप खरन्ति सिन्धवो
मयोभुव ईजानश्च यख्यमाणश्च धेनवः । पृणन्तश्च पपुरिश्च ॥ ४१ ॥ श्रवस्यवो घृतस्य धारा उप
यन्ति विश्वतः । सोमारुद्रा वि बृहतवर्विषूचीममीवा या नो गयमाविवेश । आरे बाधेयानिर्ऋतिं
पराचैः कृतश्चिदेनः प्र मुमुक्तमस्मत् । सोमारुद्रा युवमेतान्यस्मे विश्वा तनूषु भेषजानि धत्तम् । अर्व
स्यतं मुञ्चतय्यन्नो अस्ति तनूषु बद्धङ्कृतमेनो अस्मत् । सोमापूषणा जनना रयीणाञ्जनना दिवो
जनना पृथिव्याः । जातौ विश्वस्य भुवनस्य गोपौ देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम् । इमौ देवौ जाय-
मानौ जुषन्तेमौ तमांसि गूहतामजुष्टा । आभ्यामिन्द्रः पक्वामास्वन्तस्सोमापूषभ्याञ्जनदुस्रि-
यासु ॥ ४२ ॥ बृहतशशवसा रथः पपुरिश्च दिवो जनना पञ्चविंशतिश्च ॥ २२ ॥

अनुमत्या आग्नेयमैन्द्राग्रमग्रये सोमाय प्रतिपूरुषमैन्द्राग्रन्धात्रे बारहस्पत्यमग्रयेऽर्त्येतो देवीस्समिधुः सोम-
स्येन्द्रस्य मित्र अग्रियः सद्य अग्रियमाग्रियः स्वाद्रीन्त्वाऽग्राविष्णू द्वाविंशतिः ॥ २२ ॥ अनुमत्यै यथाऽसति
देवीरापो मित्रोऽसि शूरो वा द्विचत्वारिंशत् ॥ ४२ ॥ अनुमत्या उस्रियासु ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां प्रथमकाण्डे अष्टमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

॥ इति प्रथमं काण्डम् ॥

॥ प्रथमकाण्डस्य प्रश्नादिसङ्ख्याननिर्णयः ॥

प्रश्नाः	अनुवाकाः	पञ्चाशतः	पदानि
१	१४	२८	१५३०
२	१४	३४	१६९०
३	१४	३१	१५६७
४	४६	५४	१८१०
५	११	५१	२७१७
६	१२	५१	२५०९
७	१३	५१	२६५५
८	२२	४२	२०९४

॥ संहतसङ्ख्या ॥

८	१४६	३४२	१६५७२
---	-----	-----	-------

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहिता

॥ अथ द्वितीयं काण्डम् ॥

॥ तत्र प्रथमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

वायव्यं श्वेतमा लभेत भूतिकामो वायुर्वै खेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप
धावति स एवैनं भूतिङ्गमयति भवत्येवाऽतिखिप्रा देवतेत्याहुस्सैनमीश्वरा प्रदह इत्येतमेव सन्त-
व्वायवै नियुत्वन्त आ लभेत नियुद्धा अस्य धृतिर्द्धत एव भूतिमुपैत्यप्रदाहाय भवत्येव ॥ १ ॥ वायवै
नियुत्वन्त आ लभेत ग्रामकामो वायुर्वा इमाः प्रजा नस्योता नैनीयते वायुमेव नियुत्वन्तः स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै प्रजा नस्योता नि यच्छति ग्राम्येव भवति नियुत्वन्ते भवति दधुवा
एवाऽस्मा अनपगाः करोति वायवै नियुत्वन्त आ लभेत प्रजाकामः प्राणो वै वायुरपानो नियुत्प्राणा-
पानौ खलु वा एतस्य प्रजाया ॥ २ ॥ अपं क्रामतो योऽलं प्रजायै सन्प्रजान्न बिन्दतै वायुमेव नियु-
त्वन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै प्राणापानाभ्यां प्रजां प्र जनयति बिन्दतै
प्रजाव्वायवै नियुत्वन्त आ लभेत ज्योगामयावी प्राणो वै वायुरपानो नियुत्प्राणापानौ खलु वा
एतस्मादपं क्रामतो यस्य ज्योगामयति वायुमेव नियुत्वन्तः स्वेन भागधेयेनोप ॥ ३ ॥ धावति स
एवाऽस्मिन्प्राणापानौ दधात्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव प्रजापतिर्वा इदमेक आसीत्सोऽकामयत
प्रजाः पशून्सृजेयेति स आत्मनो वपामुदक्खिदत्तामग्नौ प्राऽगृह्णात्ततोऽजस्तूपरस्समभवत्तः स्वायै
देवताया आऽलभत ततो वै स प्रजाः पशून्सृजत यः प्रजाकामः ॥ ४ ॥ पशुकामस्स्यात्स एतं
प्राजापत्यमजन्तूपरमा लभेत प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै प्रजां पशून्
जनयति यच्छर्मश्रुणस्तत्पुरुषाणां रूपय्यत्तूपरस्तदश्वानाय्यदन्यतोदन्तद्रवाय्यदव्या इव शफास्तद-
वीनाय्यदजस्तदजानामेतावन्तो वै ग्राम्याः पशवस्ता- ॥ ५ ॥ नूपेणैवाऽव रुन्धे सोमापौष्णन्त्रैतमा
लभेत पशुकामो द्वौ वा अजायै स्तनौ नानैव द्वावभि जायैते ऊर्जं पुष्टिन्तृतीयस्सोमापूषणावेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मै पशून् जनयतस्सोमो वै रेतोधाः पूषा पशूनां प्रजनयिता सोमं
एवाऽस्मै रेतो दधाति पूषा पशून् जनयत्यौदुम्बरो यूपो भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्कपशव ऊर्जैवाऽस्मा
ऊर्जं पशून्व रुन्धे ॥ ६ ॥ अप्रदाहाय भवत्येव प्रजाया आमयति वायुमेव नियुत्वन्तः स्वेन भागधेयेनोप
प्रजाकाम-स्तान् यूपस्त्रयोदश च ॥ १ ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्ता वरुणमगच्छन्ता अन्वैत्ताः पुन-
रयाचत् ता अस्मै न पुनरददात्सौऽब्रवीद्वरुणोऽथ मे पुनर्देहीति तासाँवरमाऽलभत् स कृष्ण
एकशितिपादभवद्यो वरुणगृहीतस्स्यात्स एतँवरुणङ्कृष्णमेकशितिपादमा लभेत् वरुण- ॥ ७ ॥
मेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनँवरुणपाशान्मुञ्चति कृष्ण एकशितिपादवति वारुणो ह्येष
देवतया समृद्धयै सुवर्भानुरासुरस्सूर्यन्तमसाऽविद्धयत्तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्य यत्प्रथमन्त-
मोऽपाघ्नन्त्सा कृष्णाऽविरभवद्यद्वितीयं सा फल्गुनी यत्तृतीयं सा बलरूषी यद्विद्धयत्सादपाकृ-
न्तन्त्साऽविर्वशा ॥ ८ ॥ समभवत्ते देवा अब्रुवन्देवपशुर्वा अयं समभूत्कस्मा इममा लप्स्यामह
इत्यथ वै तर्ह्यत्पा पृथिव्यासीदजाता ओषधयस्तामर्विवशामादित्येभ्यः कामायाऽऽलभन्त ततो वा
अग्रथत पृथिव्यजायन्तौषधयो यः कामयेत् प्रथेय पशुभिः प्र प्रजया जायेयेति स एतामर्विव-
शामादित्येभ्यः कामाया- ॥ ९ ॥ ऽऽ लभेताऽऽदित्यानेव कामं स्वेन भागधेयेनोप धावति त
एवैनं प्रथयन्ति पशुभिः प्र प्रजया जनयन्त्यसावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्ति-
मैच्छन्तस्मा एता मल्हा आऽलभन्ताऽऽग्नेयीङ्कृष्णग्रीवीं संहितामैन्द्रीं श्वेतां बारुहस्पत्यान्ता-
भिरेवाऽस्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामस्स्यात्तस्मा एता मल्हा आ लभेता- ॥ १० ॥
ऽऽग्नेयीङ्कृष्णग्रीवीं संहितामैन्द्रीं श्वेतां बारुहस्पत्यामेता एव देवतास्स्वेन भागधेयेनोप धावति
ता एवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधति ब्रह्मवर्चस्येव भवति वसन्ता प्रातराग्नेयीङ्कृष्णग्रीवीमा लभेत् ग्रीष्मे
मद्धयन्दिने संहितामैन्द्रीं शरद्यपराह्णे श्वेतां बारुहस्पत्यान्त्रीणि वा आदित्यस्य तेजांसि वसन्ता
प्रातर्ग्रीष्मे मद्धयन्दिने शरद्यपराह्णे यावन्त्येव तेजांसि तान्येवा- ॥ ११ ॥ ऽव रुन्धे सँवथ्सुरं
पर्यालभ्यन्ते सँवथ्सरो वै ब्रह्मवर्चसस्य प्रदाता सँवथ्सुर एवाऽस्मै ब्रह्मवर्चसं प्र यच्छति
ब्रह्मवर्चस्येव भवति गर्भिण्यो भवन्तीन्द्रियँवै गर्भं इन्द्रियमेवाऽस्मिन्दधति सारस्वतीं मेधीमा
लभेत् य ईश्वरो वाचो वदितोऽस्सन्वाचन्न वदेद्वाग्वै सरस्वती सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
सैवाऽस्मि- ॥ १२ ॥ न्वाचन्दधाति प्रवदिता वाचो भवत्यपन्नदती भवति तस्मान्मनुष्यास्स-
वाँव्वार्चव्वदन्त्याग्नेयङ्कृष्णग्रीवमा लभेत् सौम्यं बभ्रुज्योगामयाव्यग्निँवा एतस्य शरीरङ्गच्छति
सोमं रसो यस्य ज्योगामयत्यग्नेरेवाऽस्य शरीरन्निष्क्रीणाति सोमाद्रसमुत्त यदीतासुर्भवति
जीवत्येव सौम्यं बभ्रुमा लभेताऽऽग्नेयङ्कृष्णग्रीवं प्रजाकामस्सोमो ॥ १३ ॥ वै रेतोधा अग्निः प्रजानां
प्रजनयिता सोमं एवाऽस्मै रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्र जनयति विन्दते प्रजामाग्नेयङ्कृष्णग्रीवमा लभेत्
सौम्यं बभ्रुयो ब्राह्मणो विद्यामनूच्य न विरोचेत् यदाग्नेयो भवति तेज एवाऽस्मिन्तेन दधाति
यत्सौम्यो ब्रह्मवर्चसन्तेन कृष्णग्रीवं आग्नेयो भवति तम एवाऽस्मादप हन्ति श्वेतो भवति ॥ १४ ॥
रुचमेवाऽस्मिन्दधाति बभ्रुसौम्यो भवति ब्रह्मवर्चसमेवाऽस्मिन्त्विषिन्दधात्याग्नेयङ्कृष्णग्रीवमा
लभेत् सौम्यं बभ्रुमाग्नेयङ्कृष्णग्रीवं पुरोधायां स्पृष्टमान आग्नेयो वै ब्राह्मणस्सौम्यो राजन्योऽभित-

स्सौम्यमाग्नेयौ भवतस्तेजसैव ब्रह्मणोभयतो राष्ट्रं परि गृह्णात्येकधा समावृङ्क्ते पुर एनन्दधते ॥ १५ ॥
लभेत वरुणवैशैतामर्विंशामादित्येभ्यः कामाय मल्हा आ लभेत तान्येव सैवाऽस्मिन्सोमश्श्वेतो भवति त्रिच-
त्वारिंशच्च ॥ २ ॥

देवासुरा एषु लोकेष्वस्पृष्टन्त स एतव्विष्णुर्वा मनमपश्यत्तः स्यायै देवताया आऽलभत
ततो वै स इमाल्लोकानभ्यजयद्वैष्णवव्वामनमा लभेत स्पृष्टमानो विष्णुरिव भूत्वेमाल्लोकानभि-
जयति विषम आ लभेत विषमा इव हीमे लोकास्समृद्ध्या इन्द्राय मन्युमते मनस्वते ललामं प्राशु-
ङ्गमा लभेत सङ्ग्रामे ॥ १६ ॥ सय्येत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा सङ्ग्रामञ्जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं
मनस्वन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति जयति तः सङ्ग्राम-
मिन्द्राय मरुत्वन्ते पृञ्जिसक्थमा लभेत ग्रामकाम इन्द्रमेव मरुत्वन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स
एवाऽस्मै सजातान्प्र यच्छति ग्राम्येव भवति यदृषभस्तेनै- ॥ १७ ॥ न्द्रो यत्पृञ्जिस्तेन मारुतस्स-
मृद्धयै पश्चात्पृञ्जिसक्थो भवति पश्चादन्ववसायिनीमेवाऽस्मै विशङ्करोति सौम्यं बभ्रुमा लभेताऽन्न-
कामस्सौम्यव्वा अन्नः सोममेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद एव
भवति बभ्रुर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपः समृद्धयै सौम्यं बभ्रुमा लभेत यमलः ॥ १८ ॥ राज्याय सन्त-
ः राज्यनोपनमेत्सौम्यव्वै राज्यः सोममेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै राज्यं प्र यच्छ-
त्युपैतः राज्यन्नमति बभ्रुर्भवत्येतद्वै सोमस्य रूपः समृद्ध्या इन्द्राय वृत्रतुरे ललामं प्राशुङ्गमा लभेत
गतश्रीः प्रतिष्ठाकामः पाप्मानमेव वृत्रन्तीर्त्वा प्रतिष्ठाङ्गच्छतीन्द्रायाऽभिमातिघ्ने ललामं प्राशुङ्गमा
॥ १९ ॥ लभेत यः पाप्मना गृहीतस्स्यात्पाप्मा वा अभिमातिरिन्द्रमेवाऽभिमातिहनः स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मात्पाप्मानमभिमातिं प्र णुदत इन्द्राय वज्रिणे ललामं प्राशुङ्गमा
लभेत यमलः राज्याय सन्तः राज्यनोपनमेदिन्द्रमेव वज्रिणः स्वेन भागधेयेनोप धावति स
एवाऽस्मै वज्रं प्र यच्छति स एनव्वज्रो भूत्या इन्ध उपैतः राज्यन्नमति ललामः प्राशुङ्गो भवत्येतद्वै
वज्रस्य रूपः समृद्धयै ॥ २० ॥ सङ्ग्रामे तेनाऽलमभिमातिघ्ने ललामं प्राशुङ्गमैनं पञ्चदश च ॥ ३ ॥

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा एतान्दर्षभामाऽलभन्त
तयैवाऽस्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामस्स्यात्तस्मा एतान्दर्षभामा लभेताऽमुमेवाऽऽदित्यः स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वसन्ता प्रातस्त्रील्लला-
माना लभेत ग्रीष्मे मृद्धयन्दिने ॥ २१ ॥ त्रीञ्छितिपृष्ठाञ्छरघपराह्णे त्रीञ्छितिबारान्त्रीणि वा
आदित्यस्य तेजार्हसि वसन्ता प्रातर्ग्रीष्मे मृद्धयन्दिने शरघपराह्णे यावन्त्येव तेजार्हसि तान्येवाऽव-
रुन्धे त्रयस्त्रय आ लभ्यन्तेऽभिपूर्वमेवाऽस्मिन्तेजो दधाति सव्वथ्सरं पर्यालभ्यन्ते सव्वथ्सरो वै ब्रह्म-
वर्चसस्य प्रदाता सव्वथ्सर एवाऽस्मै ब्रह्मवर्चसं प्र यच्छति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति सव्वथ्सरस्य
परस्तात्प्राजापत्यङ्गदु- ॥ २२ ॥ मा लभेत प्रजापतिस्सर्वा देवता देवतास्वेव प्रति तिष्ठति यदि

बिभीयादुश्चर्मा भविष्यामीति सोमापौष्णः श्याममा लभेत सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः पशवस्त्वयैवाऽस्मै देवतया पशुभिस्त्वचङ्करोति न दुश्चर्मा भवति देवाश्च वै यमश्चाऽस्मिल्लोकैः स्पृष्टन्तः स यमो देवानामिन्द्रियव्ययीमयुवत तद्यमस्य ॥ २३ ॥ यमत्वन्ते देवा अमन्यन्त यमो वा इदमभूद्यद्वयः स्म इति ते प्रजापतिमुपाऽधावन्त्स एतौ प्रजापतिरात्मन उरुषवशौ निरमिमीत ते देवा वैष्णावरुणीव्वशामाऽलभन्तैन्द्रमुख्याणान्तव्वरुणेनैव ग्राहयित्वा विष्णुना यज्ञेन प्राऽणुदन्तैन्द्रेणैवाऽस्यैन्द्रियमवृञ्जत यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पृष्टमानो वैष्णावरुणी- ॥ २४ ॥ व्वशामा लभेतैन्द्रमुख्याणव्वरुणेनैव भ्रातृव्यङ्गाहयित्वा विष्णुना यज्ञेन प्र णुदत ऐन्द्रेणैवाऽस्यैन्द्रियव्वृञ्जे भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवतीन्द्रो वृत्रमहन्तव्वृत्रो हतव्वोऽशभिर्भोगैरसिनात्तस्य वृत्रस्य शीरुषतो गाव उदायन्ता वैदेह्योऽभवन्तासामृषभो जघनेऽनूदैत्तमिन्द्रो- ॥ २५ ॥ ऽचायत्सोऽमन्यत यो वा इममालभेत मुच्येताऽस्मात्पाप्मन इति स आग्नेयङ्कृष्णग्रीवमा लभेतैन्द्रमृषभन्तस्याऽग्निरेव स्वेन भागधेयेनोपसृतव्वोऽशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहदैन्द्रेणैन्द्रियमात्मनधत्त यः पाप्मना गृहीतस्स्यात्स आग्नेयङ्कृष्णग्रीवमा लभेतैन्द्रमृषभमग्निरेवाऽस्य स्वेन भागधेयेनोपसृतः ॥ २६ ॥ पाप्मानमपि दहत्यैन्द्रेणैन्द्रियमात्मनधत्ते मुच्यते पाप्मनो भवत्येव द्यावापृथिव्यान्धेनुमा लभेत ज्योगपरुद्धोऽनयोरुहि वा एषोऽप्रतिष्ठितोऽथैष ज्योगपरुद्धो द्यावापृथिवी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ते एवैनं प्रतिष्ठाङ्गमयतः प्रत्येव तिष्ठति पर्यारिणी भवति पर्यारीव ह्येतस्य राष्ट्र्यो ज्योगपरुद्धस्समृद्धयै वायव्य- ॥ २७ ॥ व्वत्समा लभेत वायुर्वा अनयौर्वत्स इमे वा एतस्मै लोका अपशुष्का विडपशुष्काऽथैष ज्योगपरुद्धो वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मा इमाल्लोकान् विशं प्र दापयति प्राऽस्मा इमे लोकास्सुवन्ति भुञ्जत्येनं व्विडुपतिष्ठते ॥ २८ ॥ मद्धचन्दिने कर्तुमस्य स्पृष्टमानो वैष्णावरुणीन्तमिन्द्रोऽस्य स्वेन भागधेयेनोपसृतो वायव्यन्दिचत्वारिंशच्च ॥ ४ ॥

इन्द्रो वलस्य बिलमपौर्णोत्स य उत्तमः पशुरासीत्तं पृष्ठं प्रति सङ्ग्रहोदक्खिदत्तः सहस्रं पशवोऽनूदायन्त्स उन्नतोऽभवद्यः पशुकामस्स्यात्स एतमैन्द्रमुन्नतमा लभेतैन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै पशून्प्र यच्छति पशुमानेव भवत्युन्नतो ॥ २९ ॥ भवति साहस्री वा एषा लरुष्मी यदुन्नतो लरुष्मयैव पशून्वं रुन्धे यदा सहस्रं पशून्प्राप्नुयादथ वैष्णवव्वामनमा लभेतैतस्मिन्वै तत्सहस्रमद्धयतिष्ठत्तस्मादिष वामनस्समीषितः पशुभ्य एव प्रजातेभ्यः प्रतिष्ठान्दधाति कौऽरुहति सहस्रं पशून्प्राप्नुमित्याहुरहोरात्राण्येव सहस्रं संपाद्याऽऽलभेत पशवो ॥ ३० ॥ वा अहोरात्राणि पशून्वेव प्रजातान्प्रतिष्ठाङ्गमयत्योषधीभ्यो वेहतमा लभेत प्रजाकाम ओषधयो वा एतं प्रजायै परि बाधन्ते योऽलं प्रजायै सन्प्रजान्न विन्दत ओषधयः खलु वा एतस्यै सूतुमपि घ्नन्ति या वेहद्भवत्योषधीरेव स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवाऽस्मै स्वाद्योनैः प्रजां प्र जनयन्ति विन्दतै ॥ ३१ ॥ प्रजामापो वा ओषधयोऽसत्युरुष आप एवाऽस्मा असतस्सद्दति तस्मादाहुर्यश्चैवव्वेद यश्च नाऽऽप-

स्त्वावाऽसंतस्सईदतीत्यैन्द्रीः सुतवशांमा लभेत भूतिकामोऽजातो वा एषं योऽलं भूत्यै सन्भूतिञ्च प्राप्नोतीन्द्रङ्गलु वा एषा सूत्वा वशाऽभवे- ॥ ३२ ॥ दिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिङ्गमयति भवत्येव यः सूत्वा वशा स्यात्तमैन्द्रमेवाऽऽलंभेतैतद्वाव तदिन्द्रियः साख्यादेवेन्द्रियमव रुन्ध ऐन्द्राग्रं पुनरुत्सृष्टमा लभेत य आ तृतीयात्पुरुषात्सोमञ्च पिबेद्विच्छिन्नो वा एतस्य सोमपीथो यो ब्राह्मणस्सन्ना ॥ ३३ ॥ तृतीयात्पुरुषात्सोमञ्च पिबतीन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मै सोमपीथं प्र यच्छत उपैनः सोमपीथो नमति यदैन्द्रो भवतीन्द्रियवै सोमपीथ इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे यदाग्नेयो भवत्याग्नेयो वै ब्राह्मणस्स्वामेव देवतामनु सन्तनोति पुनरुत्सृष्टो भवति पुनरुत्सृष्ट इव ह्येतस्य ॥ ३४ ॥ सोमपीथस्समृद्धयै ब्राह्मणस्पत्यन्तूपरमा लभेताऽभिचरन्ब्रह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तस्मा एवैनमा वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति तूपरो भवति रूषुरपविर्वा एषा लरूष्मी यत्तूपरस्समृद्धयै स्प्यो यूपो भवति वज्रो वै स्प्यो वज्रमेवाऽस्मै प्र हरति शरमयं बरुहिश्शृणात्येवैनवैभीदक इद्धो भिनत्येवैनम् ॥ ३५ ॥ भवत्युन्नतः पशवो जनयन्ति विन्दतेऽभवत्सन्नैतस्येद्धमस्त्रीणि च ॥ ५ ॥

बारुहस्पत्यः शितिपृष्ठमा लभेत ग्रामकामो यः कामयेत पृष्ठः समानानां स्यामिति बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं पृष्ठः समानानाङ्करोति ग्राम्येव भवति शितिपृष्ठो भवति बारुहस्पत्यो ह्येष देवतया समृद्धयै पौष्णः श्याममा लभेताऽन्नकामोऽन्नवै पूषा पूषणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मा ॥ ३६ ॥ अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद एव भवति श्यामो भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपः समृद्धयै मारुतं पृश्निमा लभेताऽन्नकामोऽन्नवै मरुतो मरुत एव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवाऽस्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद एव भवति पृश्निर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपः समृद्ध्या ऐन्द्रमरुणमा लभेतेन्द्रियकाम इन्द्रमेव ॥ ३७ ॥ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्निन्द्रियन्दधातीन्द्रियाव्येव भवत्यरुणो भ्रमान्भवत्येतद्वा इन्द्रस्य रूपः समृद्धयै सावित्रमुपध्वस्तमा लभेत सनिकामस्सविता वै प्रसवानामीशे सवितारमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै सनिं प्र सुवति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्त्युपध्वस्तो भवति सावित्रो ह्येष ॥ ३८ ॥ देवतया समृद्धयै वैश्वदेवं बहुरूपमा लभेताऽन्नकामो वैश्वदेवव्वा अन्नवैविश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवाऽस्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद एव भवति बहुरूपो भवति बहुरूपः ह्यन्नः समृद्धयै वैश्वदेवं बहुरूपमा लभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवाऽस्मै ॥ ३९ ॥ संजातान्प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति बहुरूपो भवति बहुदेवत्योऽ(१) ह्येष समृद्धयै प्राजापत्यन्तूपरमा लभेत यस्याऽनाज्ञातमिव ज्योगामयेत्प्राजापत्यो वै पुरुषः प्रजापतिः खलु वै तस्य वेद यस्याऽनाज्ञातमिव ज्योगामयति प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप

धावति स एवैनन्तस्मात्स्मामान्मुञ्चति तूपरो भवति प्राजापत्यो ह्येष देवतया समृद्धयै ॥ ४० ॥
अस्मा इन्द्रमेवैष संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवाऽस्मै प्राजापत्यो हि त्रीणि च ॥ ६ ॥

वषट्कारो वै गांयत्रियै शिरोऽच्छिनत्तस्यै रसः पराऽपतत्तं बृहस्पतिरुपाऽगृह्णात्सा शितिपृष्ठा
वशाऽभवद्यो द्वितीयः परापतत्तं मित्रावरुणावुपाऽगृह्णीता सा द्विरूपा वशाऽभवद्यस्तृतीयः पराप-
तत्तवैविश्वै देवा उपाऽगृह्णन्त्सा बहुरूपा वशा भवद्यश्चतुर्थः परापतत्तस्य पृथिवीं प्राऽविशत्तं बृहस्प-
तिरभ्य- ॥ ४१ ॥ गृह्णादस्त्वेवाऽयं भोगायेति स उरुषवशस्समभवद्यल्लोहितं परापतत्तद्रुद्र उपाऽगृ-
ह्णात्सा रौद्री रोहिणी वशाऽभवद्ब्रह्मस्पत्या शितिपृष्ठामा लभेत ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति छन्दसाँवा एष
रसो यद्वशा रस इव खलु ॥ ४२ ॥ वै ब्रह्मवर्चसच्छन्दसामेव रसेन रसं ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे मैत्रावरु-
णीन्द्रिरूपामा लभेत वृष्टिकामो मैत्राँवा अहर्वारुणी रात्रिरहोरात्राभ्याङ्गलु वै पर्जन्यो वरुषति
मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मा अहोरात्राभ्या पर्जन्यँवरुषयतश्छन्दसाँवा
एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन ॥ ४३ ॥ रसँवृष्टिमव रुन्धे मैत्रावरुणी-
न्द्रिरूपामा लभेत प्रजाकामो मैत्राँवा अहर्वारुणी रात्रिरहोरात्राभ्याङ्गलु वै प्रजाः प्र जायन्ते
मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मा अहोरात्राभ्या प्रजां प्र जनयतश्छन्दसाँवा
एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै प्रजा छन्दसामेव रसेन रसं प्रजामव ॥ ४४ ॥ रुन्धे वैश्वदेवीं
बहुरूपामा लभेताऽन्नकामो वैश्वदेवाँवा अन्नवैविश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त
एवाऽस्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद एव भवति छन्दसाँवा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वा
अन्नच्छन्दसामेव रसेन रसमन्नमव रुन्धे वैश्वदेवीं बहुरूपामा लभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै ॥ ४५ ॥
संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवाऽस्मै सजातान्प्र यच्छन्ति ग्राम्यैव भवति
छन्दसाँवा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै संजाताश्छन्दसामेव रसेन रसं सजातानव रुन्धे
बारुहस्पत्यमुखवशमा लभेत ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स
एवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चस- ॥ ४६ ॥ न्दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वशँवा एष चरति यदुक्षा वश इव
खलु वै ब्रह्मवर्चसँवशेनैव वशं ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे रौद्री रोहिणीमा लभेताऽभिचरन्नुद्रमेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति तस्मा एवैनमा वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति रोहिणी भवति रौद्री ह्येषा देवतया
समृद्धयै स्फ्यो यूपो भवति वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवाऽस्मै प्र हरति शरमयं बर्हिश्शृणात्येवैनँवैभीदक
इद्धमो भिनत्येवैनम् ॥ ४७ ॥ अभि खलु वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन प्रजामव वैश्वदेवा वै ब्रह्मवर्चसँयूप एकाच
विशतिश्च ॥ ७ ॥

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा एता सौरी श्वेताँवशामा-
ऽलभन्त तयैवाऽस्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामस्यात्तस्मा एता सौरी श्वेताँवशामा लभेता-

ऽमुमेवाऽऽदित्यः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति
 बैल्वो यूपो भवत्यसौ ॥ ४८ ॥ वा आदित्यो यतोऽजायत ततो बिल्वं उदतिष्ठत्सयोन्येव ब्रह्मवर्च-
 समव रुन्धे ब्राह्मणस्पत्यां बभ्रुकर्णीमा लभेताऽभिचरन्वारुणन्दशकपालं पुरस्तान्निर्वपेद्वरुणेनैव
 भ्रातृव्यङ्गाहयित्वा ब्रह्मणा स्तृणुते बभ्रुकर्णी भवत्येतद्वै ब्रह्मणो रूपं समृद्धयै स्फ्यो यूपो भवति
 वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवाऽस्मै प्र हरति शरमयं बर्हिशशुणा- ॥ ४९ ॥ त्येवैनव्वैर्भीदक इद्धो भिन-
 त्येवैनव्वैष्णवव्वामनमा लभेत यय्यज्ञो नोपनमेद्विष्णुर्वै यज्ञो विष्णुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
 स एवाऽस्मै यज्ञं प्र यच्छत्युपैनय्यज्ञो नमति वामनो भवति वैष्णवो ह्येष देवतया समृद्धयै त्वाष्ट्रव-
 डबमा लभेत पशुकामस्त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां ॥ ५० ॥ प्रजनयिता त्वष्टारमेव स्वेन भाग-
 धेयेनोप धावति स एवाऽस्मै पशून्मिथुनान् प्र जनयति प्रजा हि वा एतस्मिन्पशवः प्रविष्टा अथैष
 पुमान्त्सन्वडबस्सारुखादेव प्रजां पशून्व रुन्धे मैत्रः श्वेतमा लभेत सङ्ग्रामे सय्यंते समयकामो
 मित्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं मित्रेण सचयति ॥ ५१ ॥ विशालो भवति
 व्यवसायत्येवैनं प्राजापत्यङ्गुष्णमा लभेत वृष्टिकामः प्रजापतिर्वै वृष्ट्या ईशे प्रजापतिमेव स्वेन
 भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै पर्जन्यव्वर्षयति कृष्णो भवत्येतद्वै वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिमव
 रुन्धे शबलो भवति विद्युतमेवाऽस्मै जनयित्वा वर्षयत्यवाभृजो भवति वृष्टिमेवाऽस्मै नि यच्छति
 ॥ ५२ ॥ असौ शुणार्ति मिथुनानां नयति यच्छति ॥ ८ ॥

वरुणं सुषुवाणमन्नाद्यन्नोपाऽनमत्स एताव्वारुणीङ्गुष्णाव्वशामपश्यन्तां स्वायै देवताया
 आऽलभत ततो वै तमन्नाद्यमुपाऽनमद्यमलमन्नाद्याय सन्तमन्नाद्यन्नोपनमेत्स एताव्वारुणीङ्गुष्णा-
 व्वशामा लभेत वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद ॥ ५३ ॥
 एव भवति कृष्णा भवति वारुणी ह्येषा देवतया समृद्धयै मैत्रः श्वेतमा लभेत वारुणङ्गुष्णमपा-
 श्रौषधीनाञ्च सन्धावन्नकामो मैत्रीर्वा ओषधयो वारुणीरापोऽपाञ्च खलु वा ओषधीनाञ्च रसमुप
 जीवामो मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मा अन्नं प्र यच्छतोऽन्नाद एव भव-
 ॥ ५४ ॥ त्यपाश्रौषधीनाञ्च सन्धावा लभत उभयस्याऽव्वरुद्धयै विशाखो यूपो भवति द्वे ह्येते देवते
 समृद्धयै मैत्रः श्वेतमा लभेत वारुणङ्गुष्णज्योगामयावी यन्मैत्रो भवति मित्रेणैवाऽस्मै वरुणं
 शमयति यद्वारुणस्सारुखादेवैनव्वरुणपाशान्मुञ्चत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव देवा वै पुष्टिना-
 ऽविन्द- ॥ ५५ ॥ न्तां मिथुनेऽपश्यन्तस्यान्नं समराधयन्तावश्विनावब्रूतामावयोर्वा एषा मैतस्याव्व-
 दध्वमिति साऽश्विनोरैवाऽभवद्यः पुष्टिकामस्स्यात्स एतामाश्विनीयमीव्वशामा लभेताऽश्विनावेव
 स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मिन्पुष्टिन्धत्तः पुष्यति प्रजयां पशुभिः ॥ ५६ ॥ अन्नादोऽन्नाद एव
 भवत्यविन्दन्पञ्चत्वारिंशच्च ॥ ९ ॥

आश्विनन्धूमललाममा लभेत यो दुर्ब्राह्मणस्सोमं पिपासेदश्विनौ वै देवानामसोमपावा-
स्तान्तौ पश्चा सोमपीथं प्राऽऽपुतामश्विनावेतस्य देवता यो दुर्ब्राह्मणस्सोमं पिपासत्यश्विनावेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मै सोमपीथं प्र यच्छत उपैनः सोमपीथो नमति यद्धूमो भवति धूमि-
माणमेवाऽस्मादप हन्ति ललामौ ॥ ५७ ॥ भवति मुखत एवाऽस्मिन्तेजो दधाति वायव्यङ्गोमृगमा
लभेत यमजग्निवाऽसमभिशाऽसैयुरपूता वा एतव्वार्गच्छति यमजग्निवाऽसमभिशाऽसन्ति नैष
ग्राम्यः पशुनाऽऽरण्यो यद्रौमृगो नेवैष ग्रामे नाऽरण्ये यमजग्निवाऽसमभिशाऽसन्ति वायुर्वै देवानां
पवित्रव्वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवै- ॥ ५८ ॥ न पवयति पराची वा एतस्मै व्युच्छ-
न्ती व्युच्छति तमः पाप्मानं प्र विंशति यस्याऽऽश्विने शस्यमाने सूर्यो नाऽऽविर्भवति सौर्यं बहुरूप-
मा लभेताऽमुमेवाऽऽदित्यः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मात्तमः पाप्मानमप हन्ति प्रती-
च्यस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छत्यप तमः पाप्मानं हते ॥ ५९ ॥ ललामस्स एव षट्चत्वारिंशच्च ॥ १० ॥

इन्द्रव्वो विश्वतस्परिन्द्रनरो मरुतो यद्ध वो दिवो या वऽशर्म । भरेष्विन्द्रः सुहवः हवामहे-
ऽहोमुचः सुकृतन्दैव्यञ्जनम् । अग्निं मित्रव्वरुणः सातये भगन्द्यावापृथिवी मरुतस्स्वस्तये ।
ममत्तु नः परिज्मा वसरुहा ममत्तु वातो अपाव्वर्षणवान् । शिशितमिन्द्रापर्वता युवन्नस्तन्नो विश्वे
वरिवस्यन्तु देवाः । प्रिया वो नाम ॥ ६० ॥ हुवे तुराणाम् । आ यत्तुपन्मरुतो वावशानाः । श्रियसे
कं भानुभिस्स मिमिखिरे ते रश्मिभिस्त ऋकभिस्सुखादयः । ते वार्शीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे
प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः । अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्यात्सोमो रुद्रेभिर्भि ररुषतु त्मना । इन्द्रो
मरुद्भिर्ऋतुधा कृणोत्वादित्यैर्नो वरुणस्सः शिशातु । सन्नो देवो वसुभिरग्निस्सः ॥ ६१ ॥ सोम-
स्तनूभी रुद्रियाभिः । समिन्द्रो मरुद्भिर्यज्ञियैस्समादित्यैर्नो वरुणो अजिज्ञिपत् । यथाऽऽदित्या
वसुभिस्संबभूवुर्मरुद्भी रुद्रास्समजानताऽभि । एवा त्रिणामन्नहणीयमाना विश्वे देवास्समनसो भव-
न्तु । कुत्रा चिद्यस्य समृतौ रणवा नरो नृषदने । अरुहन्तश्चिद्यमिन्धते संञ्जनयन्ति जन्तवः । सय्य-
दिषो वनामहे सः हव्या मानुषाणाम् । उत युमस्य शवस ॥ ६२ ॥ ऋतस्य रश्मिमा ददे । यज्ञो
देवानां प्रत्येति सुममादित्यासो भवता मृडयन्तः । आ वोऽर्वाचीं सुमतिर्ववृत्त्यादहोश्चिद्या वरि-
वोवित्तराऽसत् । शुचिरपस्सूयवसा अदब्ध उप र्षेति वृद्धवयास्सुवीरः । नकिष्टं घ्नन्त्यन्तितो न
दूराद्य आदित्यानां भवति प्रणीतौ । धारयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा विश्वस्य भुवनस्य गोपाः ।
दीर्घाधिपो ररुषमाणा ॥ ६३ ॥ असुर्यमृतावानश्रयमाना ऋणानि । तिस्रो भूर्मीर्धारयन्त्रीरुत
घ्नन्त्रीणि व्रता विदथे अन्तरैषाम् । ऋतेनाऽऽदित्या महि वो महित्वन्तर्दयमन्वरुण मित्र चारु ।
त्यान्नु र्षत्रियाऽव आदित्यान् याचिषामहे । सुमृडीकाऽभिष्टये । न दस्विणा वि चिकिते न
सव्या न प्राचीनमादित्या नोत पश्चा । पाक्या चिद्वसवो धीर्या चि- ॥ ६४ ॥ युष्मानीतो अभय-
ज्योतिरश्याम् । आदित्यानामवसा नूतनेन सखीमहि शर्मणा शन्तमेन । अनागास्त्वे अदितित्वे

तुरासं इमं यज्ञं दधतु श्रोत्रमाणाः । इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृडय । त्वामवस्युरा चके । तत्त्वा
यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदा शास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो वरुणेह बोद्धयुरुशःस मा न
आयुः प्र मोषीः ॥ ६५ ॥ नामाऽग्निस्सः शर्वसो रस्वमाणा धीर्या चिदेकाच पञ्चाशच्च ॥ ११ ॥

वायव्यं प्रजापतिस्ता वरुणन्देवासुरा एवसावादित्यो दशरुषभाभिन्द्रो बलस्य बारहस्पत्यव्वषट्कारोऽसौ
सौरीव्वरुणमाश्विनमिन्द्रव्वो नर एकादश ॥ ११ ॥ वायव्यमाग्नेयीङ्क्षुण्णग्रीवीमसावादित्यो वा अहोरात्राणि
वषट्कारः प्रजनयिता हुवे तुराणां पञ्चषष्टिः ॥ ६५ ॥ वायव्यं प्रमोषीः ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां द्वितीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ द्वितीयकाण्डे द्वितीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत तास्सृष्टा इन्द्राग्री अपाऽगूहताऽ सौऽचायत्प्रजापतिरिन्द्राग्री वै मै
प्रजा अपाऽधुस्वतामिति स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्तन्निर्वपत्तावस्मै प्रजाः प्राऽसाधयता-
मिन्द्राग्री वा एतस्य प्रजामप गूहतो योऽलं प्रजायै सन्प्रजान्न विन्दत ऐन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपे-
त्प्रजाकाम इन्द्राग्री ॥ १ ॥ एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मै प्रजां प्र साधयतो विन्दतै
प्रजामैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेत्स्पर्द्धमानः स्वेत्रे वा सजातेषु वेन्द्राग्री एव स्वेन भागधेयेनोप
धावति ताभ्यामेवेन्द्रियव्वीर्यं भ्रातृव्यस्य वृद्धे वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयतेऽप वा एतस्मादिन्द्रिय-
व्वीर्यं क्लामति यस्संक्लाममुपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादशकपालन्नि- ॥ २ ॥ वीर्यं क्लाममुपप्रयास्वन्निन्द्राग्री
एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मिन्निन्द्रियव्वीर्यं न्यत्तस्सहेन्द्रियेण वीर्येणोप प्र याति
जयति तः संक्लामव्वै वा एष इन्द्रियेण वीर्येण जयति यस्संक्लामजयत्यैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपे-
त्संक्लामजित्वेन्द्राग्री एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मिन्निन्द्रियव्वीर्यं ॥ ३ ॥ न्यत्तो ने-
न्द्रियेण वीर्येण व्यृद्धयतेऽप वा एतस्मादिन्द्रियव्वीर्यं क्लामति य एति जनतामैन्द्राग्रमेकादशकपा-
लन्निर्वपेज्जनतामेप्यन्निन्द्राग्री एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मिन्निन्द्रियव्वीर्यं न्यत्तस्स-
हेन्द्रियेण वीर्येण जनतामेति पौष्णश्चरुमनु निर्वपेत्पूषा वा इन्द्रियस्य वीर्यस्याऽनुप्रदाता पूषणमेव
॥ ४ ॥ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मा इन्द्रियव्वीर्यमनु प्र यच्छति स्वैत्रपत्यश्चरुन्निर्वपे-
ज्जनतामागत्येयव्वै स्वेत्रस्य पतिरस्यामेव प्रति तिष्ठत्यैन्द्राग्रमेकादशकपालमुपरिष्ठान्निर्वपेदस्यामेव
प्रतिष्ठायैन्द्रियव्वीर्यमुपरिष्ठादात्मन्धत्ते ॥ ५ ॥ प्रजाकाम इन्द्राग्री उपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वीर्यं
पूषणमेवैकानचत्वारिंशच्च ॥ १ ॥

अग्रये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेद्यो दंशपूर्णमासयाजी सन्नमावास्याँवा पौर्ण-
मासीँवाऽतिपादयैत्यथो वा एषोऽद्धचपथेनैति यो दंशपूर्णमासयाजी सन्नमावास्याँवा पौर्णमा-
सीँवाऽतिपादयैत्यग्रिमेव पथिकृतः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमपथात्पन्थामपि नयत्य-
नङ्वान्दखिणा वही ह्येष समृद्ध्या अग्रये व्रतपतये ॥ ६ ॥ पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेद्य आहिता-
ग्निस्सन्नव्रत्यमिव चरेदग्रिमेव व्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनव्रतमा लभयति व्रत्यो
भवत्यग्रये रख्खोघ्रे पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेद्य रख्खाँसि सचैरन्नग्रिमेव रख्खोहणः स्वेन भाग-
धेयेनोप धावति स एवाऽस्माद्रख्खाँस्यप हन्ति निशितायानिर्वपे- ॥ ७ ॥ निशितायाँ हि
रख्खाँसि प्रेरते संप्रेणान्येवैनानि हन्ति परिश्रिते याजयेद्रख्खसांमनन्ववचाराय रख्खोघ्री याँज्या-
नुवाक्ये भवतो रख्खसाँ स्तृत्या अग्रये रुद्रवते पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेदभिचरन्नेषा वा अस्य
घोरा तनूर्यद्रुद्रस्तस्मा एवैनमा वृश्चति ताजगार्तिमाच्छैत्यग्रये सुरभिमतं पुरोडाशमष्टाकपाल-
निर्वपेद्यस्य गावो वा पुरुषा ॥ ८ ॥ वा प्रमीयैरन् यो वा बिभीयादेषा वा अस्य भेषज्या तनूर्य-
थसुरभिमती तयैवाऽस्मै भेषजङ्करोति सुरभिमतं भवति पूतीगन्धस्याऽपहत्या अग्रये ख्वामवते पुरो-
डाशमष्टाकपालनिर्वपेत्सङ्ग्रामे सय्यंते भागधेयेनैवैनं शमयित्वा परानभि निर्दिशति यमवीर्याँव्वि-
द्धयन्ति जीवन्ति स यं परेषां प्र स मीयते जयति तं सङ्ग्राम- ॥ ९ ॥ मभि वा एष एतानुच्यति
येषाँ पूर्वापरा अन्वञ्चः प्रमीयन्ते पुरुषाहुतिर्ह्यस्य प्रियतमाऽग्रये ख्वामवते पुरोडाशमष्टाकपालनिर्व-
पेद्भागधेयेनैवैनं शमयति नैषाँ पुराऽऽयुषोऽपरः प्र मीयतेऽभि वा एष एतस्य गृहानुच्यति यस्य
गृहान्दहत्यग्रये ख्वामवते पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेद्भागधेयेनैवैनं शमयति नाऽस्याऽपरङ्गहान्द-
हति ॥ १० ॥ व्रतपतये निशितायानिर्वपेत्पुरुषास्सङ्ग्रामन्न चत्वारि च ॥ २ ॥

अग्रये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेद्यङ्ग्रामो नोपनमैदग्रिमेव कामः स्वेन भागधेये-
नोप धावति स एवैनङ्ग्रामेन समर्द्धयत्युपैनङ्ग्रामो नमत्यग्रये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपे-
त्स्पर्द्धमानः ख्वेत्रे वा सजातेषु वाऽग्रिमेव यविष्ठः स्वेन भागधेयेनोप धावति तेनैवेन्द्रियँवीर्यं
भ्रातृव्यस्य ॥ ११ ॥ युवते वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयतेऽग्रये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालनिर्व-
पेदभिचर्यमाणोऽग्रिमेव यविष्ठः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्माद्रख्खाँसि यवयति नैनम-
भिचरन्थस्तृणुतेऽग्रय आयुष्मते पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेद्यः कामयेत सर्वमायुरियामित्यग्रिमेवा-
ऽऽयुष्मन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मि- ॥ १२ ॥ नार्युर्दधाति सर्वमायुरित्यग्रये
जातवेदसे पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेद्भूतिकामोऽग्रिमेव जातवेदसः स्वेन भागधेयेनोप धावति स
एवैनं भूतिङ्मयति भवत्येवाऽग्रये रुक्मते पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेद्रुक्कामोऽग्रिमेव रुक्मन्तः स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्नुचन्दधाति रोचत एवाऽग्रये तेजस्वते पुरोडाश- ॥ १३ ॥ मष्टा-
कपालनिर्वपेत्तेजस्कामोऽग्रिमेव तेजस्वन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्तेजो दधाति

तेजस्व्येव भवत्यग्र्ये साहन्त्याय पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेत्सीख्वमाणोऽग्निमेव साहन्त्यः स्वेन
भागधेयेनोप धावति तेनैव संहते यः सीख्वते ॥ १४ ॥ भ्रातृव्यस्याऽस्मिन्तेजस्वते पुरोडाशमष्टात्रिंशच्च
॥३॥

अग्र्येऽन्नवते पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेद्यः कामयेताऽन्नवान्थस्यामित्यग्निमेवाऽन्नवन्तः
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नवन्तङ्करोत्यन्नवानेव भवत्यग्र्येऽन्नादाय पुरोडाशमष्टाकपाल-
निर्वपेद्यः कामयेताऽन्नादस्स्यामित्यग्निमेवाऽन्नादः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नादङ्करो-
त्यन्नाद ॥ १५ ॥ एव भवत्यग्र्येऽन्नपतये पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेद्यः कामयेताऽन्नपतिस्स्यामि-
त्यग्निमेवाऽन्नपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नपतिङ्करोत्यन्नपतिरेव भवत्यग्र्ये
पर्वमानाय पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेदग्र्ये पावकायाऽग्र्ये शुचये ज्योगामयावी यदग्र्ये पर्वमानाय
निर्वपति प्राणमेवाऽस्मिन्तेन दधाति यदग्र्ये ॥ १६ ॥ पावकाय वाचमेवाऽस्मिन्तेन दधाति यदग्र्ये
शुचय आयुरेवाऽस्मिन्तेन दधात्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येवैतामेव निर्वपेच्चख्षुष्कामो यदग्र्ये
पर्वमानाय निर्वपति प्राणमेवाऽस्मिन्तेन दधाति यदग्र्ये पावकाय वाचमेवाऽस्मिन्तेन दधाति
यदग्र्ये शुचये चख्षुरेवाऽस्मिन्तेन दधा- ॥ १७ ॥ त्युत यद्यन्धो भवति प्रैव पश्यत्यग्र्ये पुत्रवते
पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेदिन्द्राय पुत्रिणे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रजाकामोऽग्निरेवाऽस्मै प्रजां
प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छत्यग्र्ये रसवतेऽजख्षीरे चरुनिर्वपेद्यः कामयेत रसवान्थस्यामित्यग्नि-
मेव रसवन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं रसवन्तङ्करोति ॥ १८ ॥ रसवानेव भवत्यज-
ख्षीरे भवत्याग्नेयी वा एषा यदजा साख्षादेव रसमव रुन्धेऽग्र्ये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालनि-
र्वपेद्यः कामयेत वसुमान्थस्यामित्यग्निमेव वसुमन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनव्वसुम-
न्तङ्करोति वसुमानेव भवत्यग्र्ये वाजसृते पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेत्सङ्ग्रामे सय्यंते वाज- ॥ १९ ॥
व्वा एष सिंसीरषति यस्सङ्ग्रामजिगीषत्यग्निः खलु वै देवानांवाजसृदग्निमेव वाजसृतः स्वेन
भागधेयेनोप धावति धावति वाजः हन्ति वृत्रञ्जयति तः सङ्ग्राममथो अग्निरिव न प्रतिधृषे भव-
त्यग्र्येऽग्निते पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेद्यस्याऽग्नावग्निमभ्युद्धरैर्युनिर्दिष्टभागो वा एतयोरन्योऽनि-
र्दिष्टभागोऽन्यस्तौ संभवन्तौ यजमान- ॥ २० ॥ मभि सं भवतस्स ईश्वर आर्तिमार्तोर्यदग्र्येऽग्निते
निर्वपति भागधेयेनैवैनौ शमयति नाऽऽर्तिमाच्छति यजमानोऽग्र्ये ज्योतिष्मते पुरोडाशमष्टाकपा-
लनिर्वपेद्यस्याऽग्निरुद्धृतोऽहुतेऽग्निहोत्र उद्वायेदपर आदीप्याऽनूद्धृत्य इत्याहुस्तत्तथा न कार्यं-य्यद्वा-
गधेयमभि पूर्वं उद्ध्रियते किमपरोऽभ्यु- ॥ २१ ॥ दध्रियेतेति तान्येवाऽवखाणानि सन्निधाय
मन्येदितः प्रथमञ्ज्जे अग्निस्वाद्योनेरधि जातवेदाः । स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यव्व-
हतु प्रजानन्निति छन्दोभिरेवैनः स्वाद्योनेः प्र जनयत्येष वाव सौऽग्निरित्याहुज्योतिस्त्वा अस्य

परापतितमिति यदग्रये ज्योतिष्मते निर्वपति यदेवाऽस्य ज्योतिः परापतितन्तदेवाऽव रुन्धे ॥ २२ ॥
करोत्यन्नादो दधाति यदग्रये शुचये चखुरेवाऽस्मिन्तेन दधाति करोति वाज्यजमानमुदेवाऽस्य षट्च ॥ ४ ॥

वैश्वानरन्द्वादशकपालनिर्वपेद्वारुणश्चरुन्दधिक्रावर्णं चरुमभिशस्यमानो यद्वैश्वानरो द्वाद-
शकपालो भवति सव्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सव्वत्सरेणैवैनं स्वदयत्यप पापवर्णं हते वारुणे-
नैवैन्वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्रावर्णा पुनाति हिरण्यन्दस्त्रिणा पवित्रवै हिरण्यं पुनात्येवैनमा-
द्यमस्यान्नं भवत्येतामेव निर्वपेत्प्रजाकामस्सव्वत्सरो ॥ २३ ॥ वा एतस्याऽशान्तो योनिं प्रजायै
पशूनानिर्दहति योऽलं प्रजायै सन्प्रजान् बिन्दते यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो भवति सव्वत्सरो वा
अग्निर्वैश्वानरस्सव्वत्सरेणैव भागधेयेन शमयति सौऽस्मै शान्तस्स्वाद्योनैः प्रजां प्र जनयति वारुणे-
नैवैन्वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्रावर्णा पुनाति हिरण्यन्दस्त्रिणा पवित्रवै हिरण्यं पुनात्येवैन-
॥ २४ ॥ वविन्दते प्रजावैश्वानरन्द्वादशकपालनिर्वपेत्पुत्रे जाते यदष्टाकपालो भवति गायत्रियैवैनं
ब्रह्मवर्चसेन पुनाति यन्नवकपालस्त्रिवृतैवाऽस्मिन्तेजो दधाति यद्वैश्वानरो विराजैवाऽस्मिन्नाद्य-
न्दधाति यदेकादशकपालस्त्रिष्टुभैवाऽस्मिन्निन्द्रियन्दधाति यद्वादशकपालो जगत्यैवाऽस्मिन्पशून्-
धाति यस्मिञ्जात एतामिष्टिनिर्वपति पूत ॥ २५ ॥ एव तैजस्यन्नाद इन्द्रियावी पशुमान्भवत्यव वा
एष सुवर्गाल्लोकाच्छिद्यते यो दशपूर्णमासयाजी सन्नमावास्याव्वा पौर्णमासीव्वाऽतिपादयति सुव-
र्गाय हि लोकाय दशपूर्णमासाविज्येत वैश्वानरन्द्वादशकपालनिर्वपेदमावास्याव्वा पौर्णमासीव्वा-
ऽतिपाद्य सव्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सव्वत्सरेणैव प्रीणात्यथो सव्वत्सरेवाऽस्मा उप दधाति
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या ॥ २६ ॥ अथो देवता एवाऽन्वारभ्य सुवर्गल्लोकमेति वीरहा वा एष
देवानांय्योऽग्निमुद्रासयते न वा एतस्य ब्राह्मणा क्रतायवः पुराऽन्नमखन्नाग्रेयमष्टाकपालनिर्वपेद्वै-
श्वानरन्द्वादशकपालमग्निमुद्रासयिष्यन् यदष्टाकपालो भवत्यष्टारुषरा गायत्री गायत्रौऽग्निर्यावानेवा-
ऽग्निस्तस्मा आतित्यङ्करोत्यथो यथा जनय्यतेऽवसङ्करोति तादृ- ॥ २७ ॥ गेव तद्वादशकपालं
वैश्वानरो भवति द्वादश मासास्सव्वत्सरेणैवैनंय्योनिङ्गमयत्याद्य-
मस्याऽन्नं भवति वैश्वानरन्द्वादशकपालनिर्वपेन्मारुतं सप्तकपालङ्गामकाम आहवनीये वैश्वानरम-
धि श्रयति गार्हपत्ये मारुतं पापवस्यसस्य विधृत्यै द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासास्स-
व्वत्सरेणैवैनंय्योनिङ्गमयत्याद्यमस्याऽन्नं सजाताश्च्यवयति मारुतो भवति ॥ २८ ॥ मरुतो वै देवानांविशो
देवविशेनैवाऽस्मै मनुष्यविशमव रुन्धे सप्तकपालो भवति सप्तगणा वै मरुतो गणश एवाऽस्मै स-
जातानव रुन्धेऽनूच्यमान आ सादयति विशमेवाऽस्मा अनुवर्त्मानङ्करोति ॥ २९ ॥ प्रजाकाम-
स्सव्वत्सरो पुनात्येवैनं पूतस्समष्ट्यै तादृङ्मारुतो भवत्येकत्रिंशच्च ॥ ५ ॥

आदित्यश्चरुनिर्वपेत्सङ्गाममुपप्रयास्यन्नियव्वा अदितिरस्यामेव पूर्वे प्रति तिष्ठन्ति वैश्वान-
रन्द्वादशकपालनिर्वपेदायतनङ्गत्वा सव्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सव्वत्सरेणैवैनंय्योनिङ्गमयत्याद्य-
मस्याऽन्नं भवति वैश्वानरन्द्वादशकपालनिर्वपेत्सङ्गाममुपप्रयास्यन्नियव्वा अदितिरस्यामेव पूर्वे प्रति तिष्ठन्ति वैश्वान-

मेतस्माद्वा आयतनाद्देवा असुरानजयन् यद्वैश्वानरन्द्वादशकपालनिर्वपति देवानामेवाऽऽयतने यतते
जयति तः सङ्ग्राममेतस्मिन्वा एतौ मृजाते ॥ ३० ॥ यो विद्विषाणयोरन्नमति वैश्वानरन्द्वादशकपा-
लनिर्वपिद्विषाणयोरन्नञ्जग्ध्वा सँव्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सँव्वत्सरस्वदितमेवाऽत्ति नाऽस्मिन्मृ-
जाते सँव्वत्सराय वा एतौ सममाते यौ सममाते तयोर्यः पूर्वोऽभिद्रुहति तँव्वरुणो गृह्णाति वैश्वान-
रन्द्वादशकपालनिर्वपेत्सममानयोः पूर्वोऽभिद्रुहति सँव्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सँव्वत्सरमेवाऽऽत्वा
निर्वरुणं ॥ ३१ ॥ परस्तादभि द्रुहति नैनँव्वरुणो गृह्णात्याव्यँवा एष प्रति गृह्णाति योऽविं
प्रतिगृह्णाति वैश्वानरन्द्वादशकपालनिर्वपेदविं प्रतिगृहं सँव्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सँव्वत्सरस्व-
दितामेव प्रति गृह्णाति नाऽऽव्यं प्रति गृह्णात्यात्मनो वा एष मात्रामाप्नोति य उभयादत्प्रतिगृह्णात्य-
थँवा पुरुषँवा वैश्वानरन्द्वादशकपालनिर्वपेदुभयादत् ॥ ३२ ॥ प्रतिगृहं सँव्वत्सरो वा
अग्निर्वैश्वानरस्सँव्वत्सरस्वदितमेव प्रति गृह्णाति नाऽऽत्मनो मात्रामाप्नोति वैश्वानरन्द्वादशकपाल-
निर्वपेत्सनिमेप्यन्त्सँव्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो यदा खलु वै सँव्वत्सरञ्जनतायाञ्चरत्यथ स धनार्घो
भवति यद्वैश्वानरन्द्वादशकपालनिर्वपति सँव्वत्सरसातामेव सनिमभि प्र च्यवते दानकामा अस्मै
प्रजा भवन्ति यो वै सँव्वत्सरं ॥ ३३ ॥ प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव वैश्वानरं
पुनरागत्य निर्वपेद्यमेव प्रयुक्ते तं भागधेयेन वि मुञ्चति प्रतिष्ठित्यै यया रज्ज्वाँत्तमाङ्गामाजेत्तां
भार्तृव्याय प्र हिणुयान्निरुक्तिमेवाऽस्मै प्र हिणोति ॥ ३४ ॥ मृजाते निर्वरुणँव्वेपेदुभयादद्यो वै सँव्वत्सरः
षट्त्रिंशच्च ॥ ६ ॥

ऐन्द्रश्चरुनिर्वपेत्पशुकाम ऐन्द्रा वै पशव इन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै
पशून्प्र यच्छति पशुमानेव भवति चरुर्भवति स्वादेवाऽस्मै योनैः पशून्प्र जनयतीन्द्रायेन्द्रियावते
पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपेत्पशुकाम इन्द्रियँव्वै पशव इन्द्रमेवेन्द्रियावन्तः स्वेन भागधेयेनोप
धावति स ॥ ३५ ॥ एवाऽस्मा इन्द्रियं पशून्प्र यच्छति पशुमानेव भवतीन्द्राय घर्मवते पुरोडाशमे-
कादशकपालनिर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामो ब्रह्मवर्चसँव्वै घर्म इन्द्रमेव घर्मवन्तः स्वेन भागधेयेनोप धा-
वति स एवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवतीन्द्रायाऽर्कवते पुरोडाशमेकादशकपालनि-
र्वपेदन्नकामोऽर्को वै देवानामन्नमिन्द्रमेवाऽर्कवन्तः स्वेन भागधेयेनो- ॥ ३६ ॥ प धावति स
एवाऽस्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद एव भवतीन्द्राय घर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपेदिन्द्रायेन्द्रि-
यावत इन्द्रायाऽर्कवते भूतिकामो यदिन्द्राय घर्मवते निर्वपति शिर एवाऽस्य तेन करोति यदिन्द्रा-
येन्द्रियावत आत्मानमेवाऽस्य तेन करोति यदिन्द्रायाऽर्कवते भूत एवाऽन्नाद्ये प्रति तिष्ठति भवत्येवे-
न्द्राया- ॥ ३७ ॥ ऽहोमुचैः पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपेद्यः पाप्मना गृहीतस्स्यात्पाप्मा वा अहो
इन्द्रमेवाऽहोमुचः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं पाप्मनोऽहंसो मुञ्चतीन्द्राय वैमृधाय
पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपेद्यं मृधोऽभि प्रवेपैरज्राष्ट्राणि वाऽभि समियुरिन्द्रमेव वैमृधः स्वेन

भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मान्मृधो-॥ ३८ ॥ ऽप हन्तीन्द्राय त्रात्रे पुरोडाशमेकादशकपाल-
निर्वपेद्ब्रह्मो वा परियतो वेन्द्रमेव त्रातारः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनन्त्रायत इन्द्रायाऽ-
काशमेधवते पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपेद्यं महायज्ञो नोपनमेदेते वै महायज्ञस्याऽन्त्ये तनू यदका-
शमेधाविन्द्रमेवाऽकाशमेधवन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मा अन्ततो महायज्ञस्या-
वयत्युपैनं महायज्ञो नमति ॥ ३९ ॥ इन्द्रियावन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति सौऽर्कवन्तः स्वेन भागधे-
येनैवेन्द्रायाऽस्मान्मृधोऽस्मै सप्त च ॥ ७ ॥

इन्द्रायाऽन्वृजवे पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपेद्द्वामकाम इन्द्रमेवाऽन्वृजुः स्वेन भागधेये-
नोप धावति स एवाऽस्मै सजाताननुकान्करोति ग्राम्यैव भवतीन्द्राण्यै चरुनिर्वपेद्यस्य सेनाऽस-
शितेव स्यादिन्द्राणी वै सेनायै देवतैन्द्राणीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवाऽस्य सेनाऽ सः
श्यति बल्वजानपी-॥ ४० ॥ दध्मे सन्नह्येद्वैत्राऽधिष्कचा न्यमैहत्ततो बल्वजा उदतिष्ठन्वागमेवैन-
न्यायमपिनीय गा वेदयतीन्द्राय मन्युमते मनस्वते पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपेत्सङ्ग्रामे सथ्यं
इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा सङ्ग्रामञ्जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति
स एवाऽस्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति जयति तः ॥ ४१ ॥ सङ्ग्राममेतामेव निर्वपेद्यो हतमना-
स्वयम्पाप इव स्यादेतानि हि वा एतस्मादपेक्रान्तान्यथैष हतमनास्वयम्पाप इन्द्रमेव मन्युमन्तं
मनस्वन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति न हतमनास्वय-
म्पापो भवतीन्द्राय दात्रे पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपेद्यः कामयैत दानकामा मे प्रजास्स्यु-॥ ४२ ॥
रितीन्द्रमेव दातारः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा
अस्मै प्रजा भवन्तीन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपेद्यस्मै प्रत्तमिव सन्न प्रदीयेतेन्द्रमेव
प्रदातारः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै प्र दापयतीन्द्राय सुत्राम्णो पुरोडाशमेकादश-
कपालनिर्वपेदपरुद्धो वा-॥ ४३ ॥ ऽपरुद्धचमानो वेन्द्रमेव सुत्रामाणः स्वेन भागधेयेनोप धावति
स एवैनन्त्रायतेऽनपरुद्धो भवतीन्द्रो वै सहृद्देवताभिरासीत्स न व्यावृत्तमगच्छत्स प्रजापति-
मुपाऽधावत्तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालनिरवपत्तेनैवाऽस्मिन्निन्द्रियमदधाच्छकरी याज्यानुवाक्ये
अकरोद्ब्रह्मो वै शकरी स एनैवब्रह्मो भूत्या ऐन्ध ॥ ४४ ॥ सौऽभवत्सौऽबिभेद्भूतः प्र मां धरुष्यतीति
स प्रजापतिं पुनरुपाऽधावत्स प्रजापतिश्शक्या अधि रेवतीनिरमिमीत शान्त्या अप्रदाहाय योऽलः
श्रियै सन्त्सहृद्स्समानैस्स्यात्तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालनिर्वपेदिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप
धावति स एवाऽस्मिन्निन्द्रियन्दधाति रेवती पुरोनुवाक्या भवति शान्त्या अप्रदाहाय शकरी याज्या
वज्रो वै शकरी स एनैवब्रह्मो भूत्या इन्धे भवत्येव ॥ ४५ ॥ अपि तः स्युर्वैन्ध भवति चतुर्दश च ॥ ८ ॥

आग्नावैष्णवमेकादशकपालनिर्वपेदभिचरन्त्सरस्वत्याज्यभागा स्याद्ब्राह्मस्पत्यश्चरुयदा-
ग्रावैष्णव एकादशकपालो भवत्यग्निस्सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैन्यज्ञेन चाऽभि चरति

सरस्वत्याज्यभागा भवति वाग्वै सरस्वती वाचैवैनमभि चरति बारुहस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवा-
नां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि चरति ॥ ४६ ॥ प्रति वै परस्तादभिचरन्तमभि चरन्ति द्वेद्वै पुरोनुवाक्ये
कुर्यादति प्रयुक्त्या एतयैव यजेताऽभिचर्यमाणो देवताभिरेव देवताः प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञंवाचा
वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म स देवताश्चैव यज्ञश्च मद्ध्यतो व्यवसर्पति तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति
नैनमभिचरन्त्यस्तृणुत आग्रावैष्णवमेकादशकपालनिर्वपेद्यज्ञो नो- ॥ ४७ ॥ पनमैदग्निस्सर्वा
देवता विष्णुर्यज्ञाऽग्निश्चैव विष्णुश्च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मै यज्ञं प्र यच्छत उपैन्यज्ञो
नमत्याग्रावैष्णववृते चरुनिर्वपेच्चखुष्कामोऽग्नेर्वै चखुषा मनुष्या वि पश्यन्ति यज्ञस्य देवा
अग्निश्चैव विष्णुश्च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवा- ॥ ४८ ॥ ऽस्मिश्चखुर्द्धत्तश्चखुष्मानेव
भवति धेन्वै वा एतद्रेतो यदाज्यमनुहुहस्तण्डुला मिथुनादेवाऽस्मै चखुः प्र जनयति घृते भवति
तेजो वै घृतन्तेजश्चखुस्तेजसैवाऽस्मै तेजश्चखुरव रुन्ध इन्द्रियं वै वीर्यं-वृद्धे भ्रातृव्यो यजमानोऽ-
यजमानस्याऽद्ध्वरकल्पां प्रति निर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने नाऽस्यैन्द्रिय- ॥ ४९ ॥ वीर्यं-वृद्धे पुरा
वाचः प्रवदितो निर्वपेद्यावत्येव वाक्तामप्रौदितां भ्रातृव्यस्य वृद्धे तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या
वाचोऽनु प्र वदन्ति ता इन्द्रियं वीर्यं-यजमाने दधत्याग्रावैष्णवमष्टाकपालनिर्वपेत्प्रातस्सवनस्या-
ऽऽकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बारुहस्पत्यश्चरुर्दष्टाकपालो भवत्यष्टाखरा गायत्री गायत्रं प्रात-
स्सवनं प्रातस्सवनमेव तेनाऽऽप्नो- ॥ ५० ॥ त्याग्रावैष्णवमेकादशकपालनिर्वपेन्माद्वयन्दिनस्य
सर्वनस्या-ऽऽकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बारुहस्पत्यश्चरुर्देकादशकपालो भवत्येकादशाखरा
त्रिष्टुप्त्रैष्टुभं माद्वयन्दिनं सर्वनं माद्वयन्दिनमेव सर्वनन्तेनाऽऽप्नोत्याग्रावैष्णवन्द्वादशकपालनि-
र्वपेत्तृतीयसवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बारुहस्पत्यश्चरुर्द्वादशकपालो भवति द्वादशा-
खरा जगती जागतन्तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्नोति देवताभिरेव देवताः ॥ ५१ ॥
प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञंवाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म कपालैरेव छन्दास्याप्नोति पुरोडाशैस्सर्वनानि
मैत्रावरुणमेककपालनिर्वपेद्दशायै काले यैवाऽसौ भ्रातृव्यस्य वशाऽनूबन्ध्या सो एवैषैतस्यैककपालो
भवति न हि कपालैः पशुमरुहत्यामुम् ॥ ५२ ॥ ब्रह्मणैवैनमभि चरति यज्ञो न तावेवाऽस्यैन्द्रियमाप्नोति
देवतास्सत्रिंशच्च ॥ ९ ॥

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा एतं सौमारौद्रश्चरुनिर्वप-
न्तेनैवाऽस्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामस्स्यात्तस्मा एतं सौमारौद्रश्चरुनिर्वपेत्सोमश्चैव रुद्रश्च
स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चसन्धत्तो ब्रह्मवर्चस्यैव भवति तिष्यापूर्णमासे
निर्वपेद्बुधो ॥ ५३ ॥ वै तिष्यस्सोमः पूर्णमासस्साखादेव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे परिश्रिते याजयति
ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धं मथितमाज्यं भवत्याज्यं प्रोख्णमाज्येन
मार्जयन्ते यावदेव ब्रह्मवर्चसन्तत्सर्वङ्करोत्यति ब्रह्मवर्चसङ्क्रियत इत्याहुरीश्वरो दुश्चर्मा भवितोरिति

मानवी ऋचौ धार्ये कुर्याद्यद्वै किञ्च मनुरवदत्तर्द्धेषजं ॥ ५४ ॥ भेषजमेवाऽस्मै करोति यदि
 विभीयादुश्मर्मा भविष्यामीति सोमापौष्णश्चरुनिर्वपेत्सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः पशव-
 स्स्वयैवाऽस्मै देवतया पशुभिस्त्वचङ्करोति न दुश्मर्मा भवति सोमारौद्रश्चरुनिर्वपेत्प्रजाकामस्सोमो वै
 रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोम एवाऽस्मै रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्र जनयति विन्दते ॥ ५५ ॥
 प्रजाः सोमारौद्रश्चरुनिर्वपेदभिचरन्त्यसौम्यो वै देवतया पुरुष एष रुद्रो यदग्निस्स्वाया एवैनन्देवतायै
 निष्क्रीय रुद्रायाऽपि दधाति ताजगार्तिमाच्छति सोमारौद्रश्चरुनिर्वपेज्ज्योगामयावी सोमव्वा एतस्य
 रसो गच्छत्यग्निः शरीर्यस्य ज्योगामयति सोमादेवाऽस्य रसनिष्क्रीणात्यग्रेऽशरीरमुत यदी-
 ॥ ५६ ॥ तासुर्भवति जीवत्येव सोमारुद्रयोर्वा एतङ्कसितः होता निष्वेदति स ईश्वर आर्ति-
 मातोरनड्वान् होत्रा देयो वह्निर्वा अनड्वान् वह्निरहोता वह्निनैव वह्निमात्मानं स्पृणोति
 सोमारौद्रश्चरुनिर्वपेद्यः कामयेत स्वैऽस्मा आयतने भ्रातृव्यञ्जनयेयमिति वेदिं परिगृह्याऽर्द्धमुद्धन्या-
 दर्द्धनाऽर्द्धं बर्हिषस्स्तृणीयादर्द्धनाऽर्द्धमिद्धमस्याऽभ्यादद्ध्यादर्द्धं स्व एवाऽस्मा आयतने भ्रातृ-
 व्यञ्जनयति ॥ ५७ ॥ रुद्रो भेषजवैविन्दते यदि स्तृणीयादर्द्धद्वादश च ॥ १० ॥

ऐन्द्रमेकादशकपालनिर्वपेन्मारुतः सप्तकपालञ्जामकाम इन्द्रश्चैव मरुतश्च स्वेन
 भागधेयेनोप धावति त एवाऽस्मै सजातान्प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवत्याहवनीय ऐन्द्रमधि श्रयति
 गार्हपत्ये मारुतं पापवस्यसस्य विधृत्यै सप्तकपालो मारुतो भवति सप्तगणा वै मरुतो गणश
 एवाऽस्मै सजातानव रुन्धेऽनूच्यमान आ सादयति विशमेवा- ॥ ५८ ॥ ऽस्मा अनुवर्त्मानङ्करोत्ये-
 तामेव निर्वपेद्यः कामयेत ख्षत्राय च विशे च समदन्दद्ध्यामित्यैन्द्रस्याऽवद्यन्ब्रूयादिन्द्रायाऽनु ब्रूही-
 त्याश्राव्य ब्रूयान्मरुतो यजेति मारुतस्याऽवद्यन्ब्रूयान्मरुद्भ्योऽनु ब्रूहीत्याश्राव्य ब्रूयादिन्द्र-य्यजेति
 स्व एवैभ्यो भागधेये समदन्दधाति वितृहणास्तिष्ठन्त्येतामेव ॥ ५९ ॥ निर्वपेद्यः कामयेत कल्पे-
 रभिति यथादेवत्तमवदाय यथादेवत्यजेद्भागधेयेनैवैवान् यथायथङ्कल्पयति कल्पन्त एवैन्द्रमे-काद-
 शकपालनिर्वपेद्वैश्वदेवद्वादशकपालञ्जामकाम इन्द्रश्चैव विश्वाश्च देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति
 त एवाऽस्मै सजातान्प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवत्यैन्द्रस्याऽवदाय वैश्वदेवस्याऽव द्येदथैन्द्रस्यो-
 ॥ ६० ॥ परिष्ठादिन्द्रियेणैवाऽस्मा उभयतस्सजातान्परि गृह्णात्युपाधार्यपूर्वयव्वासो दखिषणा स-
 जातानामुपहित्यै पृश्नियै दुग्धे प्रैयङ्गवश्चरुनिर्वपेन्मरुद्भ्यो ग्रामकामः पृश्नियै वै पयसो मरुतो
 जाताः पृश्नियै प्रियङ्गवो मारुताः खलु वै देवतया सजाता मरुत एव स्वेन भागधेयेनोप धावति त
 एवाऽस्मै सजातान्प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति प्रियवती याज्यानुवाक्ये ॥ ६१ ॥ भवतः प्रियमेवैनं
 समानानाङ्करोति द्विपदा पुरोनुवाक्या भवति द्विपद एवाऽव रुन्धे चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव
 पशूनव रुन्धे देवासुरास्सय्यन्ता आसन्ते देवा मिथो विप्रिया आसन्तैः(१)ऽन्योऽन्यस्मै ज्यैष्ठ्या-
 यार्तिष्ठमानाश्चतुर्धा व्यक्रामन्निर्वसुभिस्सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरुण आदित्यैस्स इन्द्रः प्रजापति-

मुपाऽधावत्त- ॥ ६२ ॥ मेतया संज्ञान्याऽयाजयेदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालनिर्व-पथ्सोमाय
रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालव्वरुणायाऽऽदित्यवते चरुन्ततो वा इन्द्रन्देवा
ज्यैष्ठ्यायाऽभि समजानत यस्समानैर्मिथो विप्रियस्स्यात्तमेतया संज्ञान्या याजयेदग्नये वसुमते
पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपिथ्सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालव्व-
रुणायाऽऽदित्यवते चरुमिन्द्रमेवैनं भूतञ्ज्यैष्ठ्याय समाना अभि सज्जानते वसिष्ठस्समानानां भवति
॥ ६३ ॥ विशमेव तिष्ठन्त्येतामेवाऽथैन्द्रस्य याज्यानुवाक्ये तव्वरुणाय चतुर्दश च ॥ ११ ॥

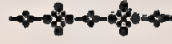
हिरण्यगर्भ आपो ह यत्प्रजापते । स वैद पुत्रः पितरं स मातरं स सूनुर्भुवथ्स
भुवत्पुनर्मयः । स द्यामौर्णोदन्तरिख्यं स सुवस्स विश्वा भुवो अभवथ्स आऽभवत् । उदु त्यश्चित्रम् ।
स प्रवृत्तवर्णीयसाऽग्रे द्युमेन सय्यतां । बृहत्तन्तु भानुना । नि काव्या वेधसश्शश्वतस्करुहस्ते दधानो
॥ ६४ ॥ नयां पुरूणि । अग्निर्भुवद्रयिपती रयीणां सत्रा चक्राणो अमृतानि विश्वा ।
हिरण्यपाणिमूतये सवितारमुप ह्वये । स चेत्ता देवता पदम् । वाममद्य सवितर्वाममु श्रो दिवेदिवे
वाममस्मभ्यं सावीः । वामस्य हि ख्यस्य देव भूरैया धिया वामभाजस्स्याम । बडित्या
पर्वतानाङ्गिद्रं बिभर्षि पृथिवि । प्र या भूमि प्रवत्वति म्हा जिनोषि ॥ ६५ ॥ महिनि ।
स्तोमासस्त्वा विचारिणि प्रति द्योभन्त्यक्तुभिः । प्र या वाजन्न हेषन्तं पेरुमस्यस्यर्जुनि । ऋदूदरेण
सख्या सचेय यो मा न रिष्यैर्द्वयश्च पीतः । अयय्यस्सोमो न्यधाय्यस्मे तस्मा इन्द्रं प्रतिरमेग्यच्छ ।
आपान्तमन्युस्तुपलप्रभर्मा धुनिश्शिमीवाञ्छरुमां ऋजीषी । सोमो विश्वान्यतसा वनानि
नाडर्वागिन्द्रं प्रतिमानानि देभुः । प्र ॥ ६६ ॥ सुवानस्सोमं ऋतयुश्चिकेतेन्द्राय ब्रह्म जमदग्निरर्चन् ।
वृषा यन्ताऽसि शवसस्तुरस्याऽन्तर्यच्छ गृणते धर्त्रन्दृह । सबाधस्ते मदश्च शुष्मयश्च ब्रह्म नरो
ब्रह्मकृतस्सपर्यन् । अर्को वा यत्तुरते सोमचख्यास्तत्रेदिन्द्रो दधते पृथु तुयाम् । वर्षते विष्णवांस
आ कृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यम् । ॥ ६७ ॥ बर्द्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरौ मे यूयं पात
स्वस्तिभिस्सदा नः । प्र तत्तै अद्य शिपिविष्ट नामाऽर्यश्शंसामि वयुनानि विद्वान् । तन्त्वा गृणामि
तवसमर्तवीयान्ख्यन्तमस्य रजसः पराके । किमित्तै विष्णो परिचख्यं भूत्प्र यद्ववख्ये शिपिविष्टो
अस्मि । मा वपो अस्मदपं गूह एतद्यदन्यरूपस्समिथे बभूथ । ॥ ६८ ॥ अग्रे दा दाशुषे रयिर्वीरवन्तं
परीणसम् । शिशीहि नस्सूनुमर्तः । दा नो अग्रे शतिनो दास्सहस्रिणो दुरो न वाजं श्रुत्या अपा
वृधि । प्राची द्यावापृथिवी ब्रह्मणा कृधि सुवर्णं शुक्रमुषसो वि दिद्युतुः । अग्निर्दा द्रविणव्वीरपेशा
अग्निर्ऋषिष्यस्सहस्रां सनोति । अग्निर्दिवि हव्यमा ततानाऽग्नेर्द्धामानि विभृता पुरुत्रा । मा ॥ ६९ ॥
नो मर्द्धीरा तू भर । धृतन्न पूतन्तनूरिपाशुचि हिरण्यम् । तत्तै रुक्मो न रौचत स्वधावः । उभे
सुंश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष आसनि । उतो न उत्पूर्या उक्थेषु शवसस्पत इषं स्तोतृभ्य आ
भर । वायो शतं हरीणांयुवस्व पोष्याणाम् । उत वा ते सहस्रिणो रथ आ यातु पाजसा । प्र

याभि- ॥ ७० ॥ यासि दाश्वाऽसमच्छा नियुद्धिर्वायविष्टये दुरोणे । नि नो रयिऽ सुभोजसंयुवेह नि
वीरवद्भव्यमश्विश्च राधः । रेवतीर्नस्सधमादु इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः । खमुमन्तो याभिर्मर्देम । रेवाऽ
इद्रेवतस्स्तोता स्यात्त्वावतो मघोनः । प्रेदु हरिवश्श्रुतस्य ॥ ७१ ॥ दधानो जिनोषि देभुः प्र हव्यम्बभूथ मा
याभिश्चत्वारिऽशच्च ॥ १२ ॥

प्रजापतिस्तास्सुष्टा अग्रये पथिकृतेऽग्रये कामायाऽग्रयेऽनवते वैश्वानरमादित्यश्चरुमैन्द्रश्चरुमिन्द्रायाऽन्वृजव
आग्रावैष्णवमसौ सोमारौद्रमैन्द्रमेकादशकपालऽ हिरण्यगर्भो द्वादश ॥ १२ ॥ प्रजापतिरग्रये कामायाऽभि सं
भवतो यो विद्विषाणयोरिद्धे सन्नहोदाग्रावैष्णवमुपरिष्टाद्यासि दाश्वाऽसमेकसप्ततिः ॥ ७१ ॥ प्रजापतिः प्रेदु
हरिवश्श्रुतस्य ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां द्वितीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ द्वितीयकाण्डे तृतीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

आदित्येभ्यो भुवद्भ्यश्चरुनिर्वीपेद्भूतिकाम आदित्या वा एतं भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलं
भूत्यै सन्भूतिन्न प्राप्नोत्यादित्यानेव भुवद्भतस्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं भूतिङ्गमयन्ति
भवत्येवाऽऽदित्येभ्यो धारयद्भ्यश्चरुनिर्वीपेदपरुद्धो वाऽपरुद्धचमानो वाऽऽदित्या वा अपरोद्धारं
आदित्या अवगमयितारं आदित्यानेव धारयद्भत- ॥ १ ॥ स्स्वेन भागधेयेनोप धावति त
एवैनं विविशि दादध्रत्यनपरुद्धयो भवत्यदितेऽनु मन्यस्वेत्यपरुद्धचमानोऽस्य पदमा ददीतेयवा
अदितिरियमेवाऽस्मै राज्यमनु मन्यते सत्याऽऽशीरित्याह सत्यामेवाऽऽशिषङ्कुरुत इह मन इत्याह
प्रजा एवाऽस्मै समनसः करोत्युप प्रेतं मरुत- ॥ २ ॥ स्सुदानव एना विपतिनाऽभ्यमुऽ
राजानमित्याह मारुती वै विड्येष्टो विपतिर्विशैवैनऽ राष्ट्रेण समर्द्धयति यः परस्ताद्गाम्यवादी
स्यात्तस्य गृहाद्व्रीहीनाहरिच्छुक्लाश्च कृष्णाश्च वि चिनुयाये शुक्लास्युस्तमादित्यश्चरुनिर्वी-
पेदादित्या वै देवतया विद्विशमेवाऽव गच्छ- ॥ ३ ॥ त्यवगताऽस्य विडनवगतऽ राष्ट्रमित्याहुये
कृष्णास्युस्तवाऽरुणश्चरुनिर्वीपेद्वारुणवै राष्ट्रमुभे एव विशश्च राष्ट्रश्चाऽव गच्छति यदि
नाऽवगच्छेदिममहमादित्येभ्यो भागनिर्वीपाम्याऽमुष्मादमुष्यै विशोऽवगन्तोरिति निर्वपेदादित्या

एवैनं भागधेयं प्रेप्सन्तो विशमव ॥ ४ ॥ गमयन्ति यदि नाऽवगच्छेदाश्चत्थान्मयूखान्त्सप्त
मंद्धचमेष्टायामुप हन्यादिदमहमादित्यान्बद्धाम्याऽमुष्मादमुष्यै विशोऽवगन्तोरित्यादित्या एवैनं
बद्धवीरा विशमव गमयन्ति यदि नाऽवगच्छेदेतमेवाऽऽदित्यश्चरुनिर्वपेदिद्धमेऽपि मयूखान्त्सप्तहो-
दनपरुद्धचमेवाऽव गच्छत्याश्चत्था भवन्ति मरुतांवा एतदोजो यदश्चत्थ ओजसैव विशमव गच्छति
सप्त भवन्ति सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव गच्छति ॥ ५ ॥ धारयद्वतो मरुतो गच्छति
विशमवैतदष्टादश च ॥ १ ॥

देवा वै मृत्योरभिभयुस्ते प्रजापतिमुपाऽधावन्तेभ्य एतां प्राजापत्याः शतकृष्णलाभिरवपत्त-
यैवैष्वमृतमदधाद्यो मृत्योर्विभीयात्तस्मा एतां प्राजापत्याः शतकृष्णलाभिरवपत्तप्रजापतिमेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्नायुर्दधाति सर्वमायुरेति शतकृष्णला भवति शतायुः पुरुषश्शते-
न्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये ॥ ६ ॥ प्रति तिष्ठति धृते भवत्यायुर्वै धृतममृतं हिरण्यमायुश्चैवाऽस्मा अमृ-
तश्च समीचीं दधाति चत्वारिचत्वारि कृष्णलान्यव द्यति चतुरवत्तस्याऽऽस्या एकधा ब्रह्मण उप हर-
त्येकधैव यजमान आयुर्दधात्यसावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा एतं
सौर्यश्चरुभिरवपन्तेनैवाऽस्मिन् ॥ ७ ॥ नृचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामस्यात्तस्मा एतं सौर्यश्चरुनिर्व-
पेदमुमेवाऽऽदित्यं स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भव-
त्युभयतो रुक्मौ भवत उभयत एवाऽस्मिन्नृचन्दधाति प्रयाजेप्रयाजे कृष्णलञ्जुहोति दिग्भ्य एवाऽस्मै
ब्रह्मवर्चसमव रुन्ध आग्नेयमष्टाकपालनिर्वपेत्सावित्रन्द्रादशकपालं भूम्यै ॥ ८ ॥ चरुय्यः कामयेत
हिरण्यव्विन्देय हिरण्यं मोपनमेदिति यदाग्नेयो भवत्याग्नेयव्वै हिरण्यय्यस्यैव हिरण्यन्तेनैवैनद्विन्दते
सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दते भूम्यै चरुर्भवत्यस्यामेवैनद्विन्दत उपैनं हिरण्यन्नमति वि-
वा एष इन्द्रियेण वीर्येणद्धर्चते यो हिरण्यव्विन्दत एता- ॥ ९ ॥ मेव निर्वपेद्विरण्यव्वित्वा नेन्द्रि-
येण वीर्येण व्यृद्धयत एतामेव निर्वपेद्यस्य हिरण्यन्नश्येद्यदाग्नेयो भवत्याग्नेयव्वै हिरण्यय्यस्यैव हि-
रण्यन्तेनैवैनद्विन्दति सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दति भूम्यै चरुर्भवत्यस्यांवा एतन्न-
श्यति यन्नश्यत्यस्यामेवैनद्विन्दतीन्द्र- ॥ १० ॥ स्त्वष्टुस्सोममभीषहाऽपिबत्स विष्वङ्वाच्छत्स
इन्द्रियेण सोमपीथेन व्याद्धर्चत स यदूर्ध्वमुदवमीत्ते श्यामाका अभवन्त्स प्रजापतिमुपाऽधावत्तस्मा
एतं सोमेन्द्रं श्यामाकश्चरुभिरवपत्तेनैवाऽस्मिन्निन्द्रियं सोमपीथमदधाद्वि वा एष इन्द्रियेण
सोमपीथेनद्धर्चते यस्सोमव्वमिति यस्सोमवामी स्यात्तस्मा ॥ ११ ॥ एतं सोमेन्द्रं श्यामाक-
श्चरुनिर्वपेत्सोमश्चैवेन्द्रश्च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मिन्निन्द्रियं सोमपीथमन्ततो नेन्द्रि-
येण सोमपीथेन व्यृद्धयते यत्सौम्यो भवति सोमपीथमेवाऽव रुन्धे यदैन्द्रो भवतीन्द्रियव्वै सोमपीथ
इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे श्यामाको भवत्येष वाव स सोम- ॥ १२ ॥ स्सारुखादेव सोमपीथमव

रुन्धेऽग्र्यं दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपेदिन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं पशुकामोऽग्नि-
रेवाऽस्मै पशून्प्रजनयति वृद्धानिन्द्रः प्र यच्छति दधि मधु घृतमापो धाना भवन्त्येतद्वै
पशूनां रूपं रूपेणैव पशून्व रुन्धे पञ्चगृहीतं भवति पाङ्का हि पशवो बहुरूपं भवति बहुरूपा हि
पशवः ॥ १३ ॥ स्समृद्धयै प्राजापत्यं भवति प्राजापत्या वै पशवः प्रजापतिरेवाऽस्मै पशून् प्रजनय-
त्यात्मा वै पुरुषस्य मधु यन्मदध्वग्नौ जुहोत्यात्मानमेव तद्यजमानोऽग्नौ प्र दधाति पङ्क्त्यौ याज्या-
नुवाक्ये भवतः पाङ्कः पुरुषः पाङ्काः पशव आत्मानमेव मृत्योर्निष्क्रीय पशून्व रुन्धे ॥ १४ ॥
इन्द्रियेऽस्मिन्भूम्या एतामिन्द्रस्यात्तस्मै सोमो बहुरूपा हि पशव एकचत्वारिंशच्च ॥ २ ॥

देवा वै सत्रमांसतर्द्धिपरिमितय्यशंस्कामास्तेषां सोमं राजानय्यशं आर्च्छ्यस गिरिमुदै-
त्तमग्निरनुदैत्तावग्नीषोमौ समभवतान्ताविन्द्रो यज्ञविभ्रष्टोऽनु परैत्तावब्रवीद्याजयतं मेति तस्मा एता-
मिष्टिनिर्वपतामाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं सौम्यश्चरुन्तयैवाऽस्मिन्तेज ॥ १५ ॥ इन्द्रियं
ब्रह्मवर्चसमधत्ताय्यो यज्ञविभ्रष्टस्यात्तस्मा एतामिष्टिनिर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं
सौम्यश्चरुयदाग्नेयो भवति तेज एवाऽस्मिन्तेन दधाति यदैन्द्रो भवतीन्द्रियमेवाऽस्मिन्तेन दधाति
यथसौम्यो ब्रह्मवर्चसन्तेनाऽऽग्नेयस्य च सौम्यस्य चैन्द्रे समाह्वयेतेजश्चैवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चसञ्च समी-
ची ॥ १६ ॥ दधात्यग्नीषोमीयमेकादशकपालनिर्वपेद्यज्ञकामो नोपनमैदाग्नेयो वै ब्राह्मणस्स सोमं पि-
बति स्वामेव देवतां स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवैनङ्कामेन समर्द्धयत्युपैनङ्कामो नमत्यग्नीषोमीय-
मष्टाकपालनिर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामोऽग्नीषोमावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मिन्ब्रह्मवर्चस-
न्धत्तो ब्रह्मवर्चस्यैव ॥ १७ ॥ भवति यदष्टाकपालस्तेनाऽऽग्नेयो यच्छ्यामाकस्तेन सौम्यस्समृद्धयै
सोमाय वाजिनै श्यामाकश्चरुनिर्वपेद्यः क्लैव्याद्विभीयाद्रेतो हि वा एतस्माद्वाजिनमपक्रामत्यथैष क्लै-
व्याद्विभाय सोममेव वाजिनः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मिन्नेतो वाजिनन्दधाति न
क्लीबो भवति ब्राह्मणस्पत्यमेकादशकपालनिर्वपेद्गामकामो ॥ १८ ॥ ब्रह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधे-
येनोप धावति स एवाऽस्मै सजातान्प्र यच्छति ग्राम्यैव भवति गणवती याज्यानुवाक्ये भवतस्स-
जातैरेवैनङ्गणवन्तङ्करोत्येतामेव निर्वपेद्यः कामयैत ब्रह्मन्विशवँवि नाशयेयमिति मारुती याज्यानु-
वाक्ये कुर्याद्ब्रह्मन्नेव विशवँवि नाशयति ॥ १९ ॥ तेजस्समीचीं ब्रह्मवर्चस्यैव ग्रामकामस्त्रिचत्वारिंशच्च
॥ ३ ॥

अर्यम्णे चरुनिर्वपेद्युवर्गकामोऽसौ वा आदित्योऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप
धावति स एवैनङ् सुवर्गल्लोकङ्गमयत्यर्यम्णे चरुनिर्वपेद्यः कामयैत दानकामा मे प्रजास्स्युरित्यसौ
वा आदित्योऽर्यमा यः खलु वै ददाति सौऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवा-
॥ २० ॥ ऽस्मै दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्त्यर्यम्णे चरुनिर्वपेद्यः कामयैत
स्वस्ति जनतामियामित्यसौ वा आदित्योऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनन्त-

द्रमयति यत्र जिगमिषतीन्द्रो वै देवानामानुजावर आसीत्स प्रजापतिमुपाऽधावत्तस्मा एतमैन्द्रमा-
नुषूकमेकादशकपालञ्चि- ॥ २१ ॥ रवपत्तेनैवैनमग्रन्देवतानां पर्यणयद्बुध्वती अग्रवती याज्या-
नुवाक्ये अकरोद्बुध्नादेवैनमग्रं पर्यणयद्यो राजन्यं आनुजावरस्स्यात्तस्मा एतमैन्द्रमानुषूकमेकाद-
शकपालञ्चिर्वैपिदिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमग्रं समानानां परिणयति बुध्वती
अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवतो बुध्नादेवैनमग्रं ॥ २२ ॥ परिणयत्यानुषूको भवत्येषा ह्येतस्य
देवता य आनुजावरस्समृद्धयै यो ब्राह्मण आनुजावरस्स्यात्तस्मा एतं बारहस्पत्यमानुषूकश्चरुनिर्व-
पेद्बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमग्रं समानानां परिणयति बुध्वती अग्रवती
याज्यानुवाक्ये भवतो बुध्नादेवैनमग्रं परिणयत्यानुषूको भवत्येषा ह्येतस्य देवता य आनुजावर-
स्समृद्धयै ॥ २३ ॥ एव निरग्रमेतस्य चत्वारि च ॥ ४ ॥

प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशद्बुधितर आसन्तास्सोमाय राज्ञेऽददात्तासां रोहिणीमुपैत्ता ईर्ष्यन्तीः
पुनरगच्छन्ता अन्वैत्ताः पुनरयाचत ता अस्मै न पुनरददात्सौऽब्रवीदृतममीष्व यथा समावच्छ उपै-
ष्याम्यथ ते पुनर्दास्यामीति स ऋतमांसीत्ता अस्मै पुनरददात्तासां रोहिणीमेवोपै- ॥ २४ ॥ त-
यैरूष्म आच्छद्राजानयैरूष्म आरदिति तद्राजयैरूष्मस्य जन्म यत्पापीयानभवत्तत्पापयैरूष्मस्य
यज्जायाभ्योऽविन्दत्तज्जायेन्यस्य य एवमेतेषां यैरूष्माणाञ्जन्म वेद नैनमेते यैरूष्मा विन्दन्ति स
एता एव नमस्यन्मुपाऽधावत्ता अब्रुवन्वरं वृणामहे समावच्छ एव न उपाय इति तस्मा एत- ॥ २५ ॥
मादित्यश्चरुनिर्वपन्तेनैवैनं पापाथ्स्रामादमुञ्चन् यः पापयैरूष्मगृहीतस्स्यात्तस्मा एतमादित्यश्चरु-
निर्वपेदादित्यानेव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं पापाथ्स्रामान्मुञ्चन्त्यमावास्यायानिर्वपेदमु-
मेवैनमाप्यायमानमन्वा प्याययति नवोनवो भवति जायमान इति पुरोनुवाक्या भवत्यायुरेवा-
ऽस्मिन्तया दधाति यमादित्या अशुमाप्याययन्तीति याज्यैवैनमेतया प्याययति ॥ २६ ॥ एवोपैत-
मस्मिन्त्रयोदश च ॥ ५ ॥

प्रजापतिर्देवेभ्योऽन्नाद्यव्यंशोऽब्रवीद्यदिमाल्लोकानभ्यतिरिच्यतै तन्ममाऽसदिति
तदिमाल्लोकानभ्यत्यरिच्यतेन्द्रं राजानमिन्द्रमधिराजमिन्द्रं स्वराजानन्ततो वै स इमाल्लोका-
श्चेधाऽदुहत्तन्निधातौस्त्रिधातुत्वयैङ्गामयैताऽन्नादस्स्यादिति तस्मा एतन्निधातुनिर्वपेदिन्द्राय राज्ञे
पुरोडाश- ॥ २७ ॥ मेकादशकपालमिन्द्रायाऽधिराजायेन्द्राय स्वराज्ञेऽयव्वा इन्द्रो राजाऽयमि-
न्द्रोऽधिराजोऽसाविन्द्रस्स्वराडिमानेव लोकान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवाऽस्मा अन्नं प्र य-
च्छन्त्यन्नाद एव भवति यथा वत्सेन प्रत्ताङ्गान्दुह एवमेवेमाल्लोकान्प्रत्तान्काममन्नाद्यन्दुह उत्तानेषु
कपालेष्वधि श्रयत्ययातयामत्वाय त्रयः पुरोडाशा भवन्ति त्रय इमे लोका एषाल्लोकानामास्या
उत्तरउत्तरो ज्यायान्भवत्येवमिव हीमे लोकास्समृद्धयै सर्वेषामभिगमयन्नव द्यत्यछंबटकारव्यत्या-
समन्वाहाऽनिर्दाहाय ॥ २८ ॥ पुरोडाशन्त्रयषड्विंशतिश्च ॥ ६ ॥

देवासुरास्सर्थात्ता आसन्तान्देवानसुरा अजयन्ते देवाः पराजिग्याना असुराणाँवैश्यमुपा-
 ऽऽयन्तेभ्य इन्द्रियँवीर्यमपाक्राऽमत्तदिन्द्रोऽचायत्तदन्वपाऽक्रामत्तदव्रुधन्वाऽशक्रोत्तदस्मादभ्यर्द्धो-
 ऽचरत्स प्रजापतिमुपाऽधावत्तमेतया सर्वपृष्ठयाऽयाजयत्तयैवाऽस्मिन्निन्द्रियँवीर्यमदधाद्य इन्द्रिय-
 कामो ॥ २९ ॥ वीर्यकामस्स्यात्तमेतया सर्वपृष्ठया याजयेदेता एव देवतास्स्वेन भागधेयेनोप धावति
 ता एवाऽस्मिन्निन्द्रियँवीर्यन्दधति यदिन्द्राय रायन्तराय निर्वपति यदेवाऽग्नेस्तेजस्तदेवाऽव रुन्धे
 यदिन्द्राय बारहताय यदेवेन्द्रस्य तेजस्तदेवाऽव रुन्धे यदिन्द्राय वैरूपाय यदेव संबितुस्तेजस्त-
 ॥ ३० ॥ देवाऽव रुन्धे यदिन्द्राय वैराजाय यदेव धातुस्तेजस्तदेवाऽव रुन्धे यदिन्द्राय शाकराय
 यदेव मरुतान्तेजस्तदेवाऽव रुन्धे यदिन्द्राय रैवताय यदेव बृहस्पतेस्तेजस्तदेवाऽव रुन्ध एतावन्ति वै
 तेजांसि तान्येवाऽव रुन्ध उतानेषु कपालेष्वधि श्रयत्ययातयामत्वाय द्वादशकपालः पुरोडाशो
 ॥ ३१ ॥ भवति वैश्वदेवत्वाय समन्तं पर्यवधति समन्तमेवेन्द्रियँवीर्यं-ध्यजमाने दधाति व्यत्यास-
 मन्वाहाऽनिर्दाहायाऽश्च ऋषभो वृष्णिर्बस्तसा दखिषणा वृषत्वायैतयैव यजेताऽभिःस्यमान
 एताश्चेद्वा अस्य देवता अन्नमदन्त्यदन्त्यु वेवाऽस्य मनुष्याः ॥ ३२ ॥ इन्द्रियकामस्सवितुस्तेज-
 स्तत्पुरोडाशोऽष्टात्रिंशच्च ॥ ७ ॥

रजनो वै कौण्यः क्रतुजितआनकिश्चखुर्वन्यमयात्तस्मा एतामिष्टिर्निर्वपदग्रये भ्राजस्वते
 पुरोडाशमष्टाकपालः सौर्यश्चरुमग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालन्तयैवाऽस्मिन्चखुर्वदधाद्यश्चखु-
 ष्कामस्स्यात्तस्मा एतामिष्टिर्निर्वपदग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालः सौर्यश्चरुमग्रये भ्राजस्वते
 पुरोडाशमष्टाकपालमग्नेर्वै चखुषा मनुष्या वि ॥ ३३ ॥ पश्यन्ति सूर्यस्य देवा अग्निश्चैव सूर्यश्च स्वेन
 भागधेयेनोप धावति तावेवाऽस्मिन्चखुर्द्धत्तश्चखुष्मानेव भवति यदाग्नेयौ भवतश्चखुषी एवाऽस्मि-
 न्नाति दधाति यत्सौर्यो नासिकांन्तेनाऽभितस्सौर्यमाग्नेयौ भवतस्तस्मादभितो नासिकाश्चखुषी
 तस्मान्नासिकया चखुषी विधृते समानी याज्यानुवाक्ये भवतस्समानः हि चखुस्समृद्ध्या उदु
 त्यजातवेदसः सप्त त्वा हरितो रथे चित्रन्देवानामुदगादनीकमिति पिण्डान्प्र यच्छति चखुरेवाऽस्मै
 प्र यच्छति यदेव तस्य तत् ॥ ३४ ॥ वि ह्यष्टाविंशतिश्च ॥ ८ ॥

ध्रुवोऽसि दध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासन्धीरश्चेत्ता वसुविदध्रुवोऽसि दध्रुवोऽहः संजातेषु
 भूयासमुग्रश्चेत्ता वसुविदध्रुवोऽसि दध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता वसुविदामनमस्यामनस्य
 देवा ये संजाताः कुमारस्समनसस्तानहङ्कामये हृदा ते माङ्कामयन्ताः हृदा तान्म आमनसः कृधि
 स्वाहाऽऽमनम- ॥ ३५ ॥ स्यामनस्य देवा यास्त्रियस्समनसस्ता अहङ्कामये हृदा ता माङ्कामय-
 न्ताः हृदा ता म आमनसः कृधि स्वाहा वैश्वदेवीः साङ्ग्रहणीर्निर्वपेद्द्वामकामो वैश्वदेवा वै संजाता
 विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवाऽस्मै सजातान्प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति साङ्ग-
 हणी भवति मनोग्रहणँवै सङ्ग्रहणं मन एव संजातानां- ॥ ३६ ॥ जृह्णाति दध्रुवोऽसि दध्रुवोऽहः

सजातेषु भूयासमिति परिधीन्यरिं दधात्याशिषमेवैतामा शास्तेऽथो एतदेव सर्वं सजातेष्वधि
भवति यस्यैवविदुष एते परिधयः परिधीयन्त आमनमस्यामनस्य देवा इति तिस्र आहुती-
र्जुहोत्येतावन्तो वै सजाता ये महान्तो ये स्फुल्लका यास्त्रियस्तानेवाऽव रुन्धे त एनमवरुद्धा उप
तिष्ठन्ते ॥ ३७ ॥ स्वाहाऽऽमनमसि सजातानां रुन्धे पञ्च च ॥ ९ ॥

यन्नवमैत्तन्नवनीतमभवद्यदसर्पत्तत्सर्पिरभवद्यददध्रियत् तदधृतमभवदधिनोः प्राणोऽसि तस्य
ते दत्ताय्ययोः प्राणोऽसि स्वाहेन्द्रस्य प्राणोऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणोऽसि स्वाहा मित्राव-
रुणयोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्ताय्ययोः प्राणोऽसि स्वाहा विश्वेषान्देवानां प्राणोऽसि ॥ ३८ ॥ तस्य
ते ददतु येषां प्राणोऽसि स्वाहा घृतस्य धारामृतस्य पन्थामिन्द्रेण दत्तां प्रयतां मरुद्भिः । तत्त्वा
विष्णुः पर्यपश्यत्तत्त्वेडा गव्यैरयत् । पावमानेन त्वा स्तोमेन गायत्रस्य वर्तन्योपाशोर्वीर्येण
देवस्त्वा सवितोऽसृजतु जीवातवे जीवनस्यायै बृहद्रथन्तरयोस्त्वा स्तोमेन त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य
वीर्येण देवस्त्वा सवितो- ॥ ३९ ॥ सृजतु जीवातवे जीवनस्याया अग्रेस्त्वा मात्रया जगंत्यै
वर्तन्याऽऽग्रयणस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽसृजतु जीवातवे जीवनस्याया इममग्र आयुषे वर्चसे
कृधि प्रियं रेतो वरुण सोम राजन् । मातेवाऽस्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत् ।
अग्निरायुष्मान्स वनस्पतिभिरायुष्मान्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तङ्करोमि सोम आयुष्मान्स ओष-
धीभिर्यज्ञ आयुष्मान्स दस्विणाभिर्ब्रह्माऽऽयुष्मन्तद्वाह्नयैरायुष्मदेवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेन पितर
आयुष्मन्तस्ते स्वधयाऽऽयुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तङ्करोमि ॥ ४० ॥ विश्वेषान्देवानां प्राणोऽसि
त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽसोम आयुष्मान्पञ्चविंशतिश्च ॥ १० ॥

अग्निंवा एतस्य शरीरङ्गच्छति सोमं रसो वरुण एनव्वरुणपाशेन गृह्णाति सरस्वतींवा-
गग्राविष्णू आत्मा यस्य ज्योगामयति यो ज्योगामयावी स्याद्यो वा कामयैत सर्वमायुरियामिति
तस्मा एतामिष्टिर्निर्विषदाग्रेयमष्टाकपालं सौम्यश्चरुव्वारुणन्दशकपालं सारस्वतश्चरुमाग्रावैष्णव-
मेकादशकपालमग्रेवाऽस्य शरीरनिष्क्रीणाति सोमाद्रसं- ॥ ४१ ॥ व्वारुणेनैवैनव्वरुणपाशान्मुञ्च-
ति सारस्वतेन वाचन्दधात्यग्निस्सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनय्यज्ञेन च भिषज्यत्युत
यदीतासुर्भवति जीवत्येव यन्नवमैत्तन्नवनीतमभवदित्याज्यमवैरुषते रूपमेवाऽस्यैतन्महिमानव्व्या-
चष्टेऽधिनोः प्राणोऽसीत्याहाऽधिनो वै देवानां ॥ ४२ ॥ भिषजौ ताभ्यामेवाऽस्मै भेषजङ्करोतीन्द्रस्य
प्राणोऽसीत्याहेन्द्रियमेवाऽस्मिन्नेतेन दधाति मित्रावरुणयोः प्राणोऽसीत्याह प्राणापानावेवाऽस्मि-
न्नेतेन दधाति विश्वेषान्देवानां प्राणोऽसीत्याह वीर्यमेवाऽस्मिन्नेतेन दधाति घृतस्य धारामृतस्य
पन्थामित्याह यथायजुरेवैतत्पावमानेन त्वा स्तोमेनेत्या- ॥ ४३ ॥ ह प्राणमेवाऽस्मिन्नेतेन दधाति
बृहद्रथन्तरयोस्त्वा स्तोमेनेत्याहौज एवाऽस्मिन्नेतेन दधात्यग्रेस्त्वा मात्रयेत्याहाऽऽत्मानमेवाऽस्मि-
न्नेतेन दधात्युत्विजः पर्याहुर्यावन्त एवत्विजस्त एनं भिषज्यन्ति ब्रह्मणो हस्तमन्वारभ्य पर्या-

हुरेकधैव यजमान आयुर्दधति यदेव तस्य तद्धिरण्याद् ॥ ४४ ॥ घृतनिष्पिबत्यायुर्वै घृतममृतं
हिरण्यममृतदिवाऽऽयुर्निष्पिबति शतमानं भवति शतायुः पुरुषश्शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
तिष्ठत्यथो खलु यावतीस्समा एष्यन्मन्येत तावन्मानः स्यात्समृद्ध्या इममग्र आयुषे वर्चसे
कृषीत्याहाऽऽयुरेवाऽस्मिन्वर्चो दधाति विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसदित्याह जरदष्टिमेवैनङ्करोत्य-
ग्रिरायुष्मानिति हस्तङ्गुल्लात्येते वै देवा आयुष्मन्तस्त एवाऽस्मिन्नायुर्दधति सर्वमायुरिति ॥ ४५ ॥
रसन्देवानां स्तोमेनेति हिरण्यादसदिति द्वाविंशतिश्च ॥ ११ ॥

प्रजापतिर्वरुणायाऽश्वमनयत्स स्वान्देवतामाच्छत्स पर्यदीर्यत स एतव्वारुणश्चतुष्कपालम-
पश्यत्तन्निरेवपत्ततो वै स वरुणपाशादमुच्यत वरुणो वा एतङ्गुल्लाति योऽश्वं प्रतिगृह्णाति यावतोऽ-
श्वान्प्रतिगृह्णीयात्तावतो वारुणाश्चतुष्कपालानिर्वपेद्वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनव्व-
रुणपाशान्मुञ्चति ॥ ४६ ॥ चतुष्कपाला भवन्ति चतुष्पादश्चस्समृद्ध्या एकमतिरिक्तनिर्वपेद्यमेव
प्रतिग्राही भवति यव्वा नाऽद्वयेति तस्मादेव वरुणपाशान्मुच्यते यद्यपरं प्रतिग्राही स्यात्सौर्यमेक-
कपालमनु निर्वपेदमुमेवाऽऽदित्यमुच्चारङ्कुरुतेऽपोऽवभृथमवैत्यप्सु वै वरुणस्सारुषादेव वरुणमव
यजतेऽपोनप्त्रीयश्चरुं पुनरेत्य निर्वपेदप्सुयोनिरवा अश्वस्त्वामेवैनय्योनिरुमयति स एनं शान्त उप
तिष्ठते ॥ ४७ ॥ मुञ्चति चरुं सप्तदश च ॥ १२ ॥

या वामिन्द्रावरुणा यतव्या तनूस्तयेममहंसो मुञ्चतय्या वामिन्द्रावरुणा सहस्रां ररुषस्यां
तेजस्यां तनूस्तयेममहंसो मुञ्चतय्यो वामिन्द्रावरुणावग्रौ सामस्तव्वामेतेनाऽव यजे यो
वामिन्द्रावरुणा द्विपात्सु पशुषु चतुष्पात्सु गोष्ठे गृहेष्वप्स्वोषधीषु वनस्पतिषु सामस्तव्वामेतेनाऽव
यज इन्द्रो वा एतस्यै- ॥ ४८ ॥ इन्द्रियेणाऽपं क्रामति वरुण एनव्वरुणपाशेन गृह्णाति यः पाप्मनां
गृहीतो भवति यः पाप्मनां गृहीतस्स्यात्तस्मा एतामैन्द्रावरुणीं पयस्यां निर्वपेदिन्द्र एवाऽस्मिन्नि-
न्द्रियन्दधाति वरुण एनव्वरुणपाशान्मुञ्चति पयस्यां भवति पयो हि वा एतस्मादपक्रामत्यथैष
पाप्मनां गृहीतो यत्पयस्यां भवति पय एवाऽस्मिन्तया दधाति पयस्यायां ॥ ४९ ॥ पुरोडाशमव
दधात्यात्मन्वन्तमेवैनङ्करोत्यथो आयतनवन्तमेव चतुर्धा व्यूहति दिरुष्वेव प्रति तिष्ठति पुनस्स-
मूहति दिग्भ्य एवाऽस्मै भेषजङ्करोति समूह्याऽव द्यति यथाऽऽविद्धनिष्कृन्तति तादृगेव तद्यो
वामिन्द्रावरुणावग्रौ सामस्तव्वामेतेनाऽव यज इत्याह दुरिष्ट्या एवैनं पाति यो वामिन्द्रावरुणा
द्विपात्सु पशुषु सामस्तव्वामेतेनाऽव यज इत्याहैतावतीर्वा आप ओषधयो वनस्पतयः प्रजाः पशव
उपजीवनीयास्ता एवाऽस्मै वरुणपाशान्मुञ्चति ॥ ५० ॥ एतस्य पयस्यायां पाति षड्विंशतिश्च ॥ १३ ॥

स प्रतवन्नि काव्येन्द्रव्वो विश्वतस्परीन्द्रवरः । त्वन्नस्सोम विश्वतो ररुषां राजन्नघायतः । न
रिष्येत्त्वावतस्सखा । या ते धामानि दिवि या पृथिव्याय्या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु । तेभिर्नो विश्वै-
स्सुमना अहैङ्नाजन्सोम प्रति हव्या गृभाय । अग्नीषोमा सर्वेदसा सहती वनतज्जिरः । सन्देवत्रा
वभूवथुः । युव- ॥ ५१ ॥ मेतानि दिवि रौचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम् । युवः सिन्धूश्चभि-

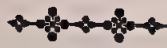

शस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतङ्गभीतान् । अग्नीषोमाविमं सु मे शृणुतवृषणा हवम् । प्रति सूक्तानि
 हर्यतं भवतन्दाशुषे मयः । आऽन्यन्दिबो मातरिश्वा जभाराऽमथ्नादन्यं परि श्येनो अद्रैः । अग्नी-
 षोमा ब्रह्मणा वावृधानोरुय्यज्ञाय चक्रथुरु लोकम् । अग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य वीतम् ॥ ५२ ॥
 हर्यतवृषणा जुषेयाम् । सुशर्माणा स्ववसा हि भूतमथा धत्तय्यजमानाय शय्योः । आ प्यायस्व
 सन्तै । गणानान्त्वा गणपतिं हवामहे कविङ्गवीनामुपमश्रवस्तमम् । ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत
 आ नशृण्वन्नूतिभिस्सीद सादनम् । स इज्जनेन स विशा स जन्मना स पुत्रैर्वाजं भरते धना नृभिः ।
 देवानाय्यः पितरमाविवांसति ॥ ५३ ॥ श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम् । स सुष्टुभा स ऋक्ता
 गणेन बलं रुरोज फलिगं रवेण । बृहस्पतिरुस्रिया हव्यसूदः कनिक्रदद्वावशतीरुदाजत् । मरुतो
 यद्ध वो दिवो या वशर्म । अर्यमाऽऽ याति वृषभस्तुविष्मान्दाता वसूनां पुरुहूतो अरूहन् । सह-
 स्राखो गौत्रभिद्वज्रबाहुरस्मासु देवो द्रविणन्दधातु । ये तैर्दर्यमन्बहवो देवयानाः पन्थानो ॥ ५४ ॥
 राजन्दिवा आचरन्ति । तेभिर्नो देव महि शर्म यच्छ शन्न एधि द्विपदे शञ्चतुष्पदे । बुद्धादग्रमङ्गि-
 रोभिर्गृणानो वि पर्वतस्य दृष्टितान्यैरत् । रुजद्रोधांसि कृत्रिमाण्येषां सोमस्य ता मद इन्द्रश्च-
 कार । बुद्धादग्रेण वि मिमाय मानैर्वज्रेण खान्यतृणन्नदीनाम् । वृथाऽसृजत्पथिभिर्दीर्घयाथैस्सो-
 मस्य ता मद इन्द्रश्चकार । ॥ ५५ ॥ प्र यो जज्ञे विद्वांस्य बन्धुवैविश्वानि देवो जनिमा विवक्ति ।
 ब्रह्म ब्रह्मण उज्जभार मद्ध्यान्नीचादुच्चा स्वधयाऽभि प्र तस्यौ । महान्मही अस्तभायद्वि जातो द्या
 सन्न पार्थिवश्च रजः । स बुद्धादाष्ट जनुषाऽभ्यग्रं बृहस्पतिर्देवता यस्य सम्राट् । बुद्धाद्यो
 अग्रमभ्यत्योजसा बृहस्पतिमा विवासन्ति देवाः । भिनद्वलवैवि पुरो दर्दरीति कनिक्रदत्सुवरपो
 जिगाय ॥ ५६ ॥ युववैतमाविवासति पन्थानो दीर्घयाथैस्सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार देवा नव च ॥ १४ ॥

आदित्येभ्यो देवा वै मृत्योर्देवा वै सन्नम्यम्णे प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशत्प्रजापतिर्देवेभ्योऽन्नाद्यन्देवासुरास्तान्नज-
 नो दध्रुवोऽसि यन्नवमग्निवै प्रजापतिर्वरुणाय या वामिन्द्रावरुणा स प्रत्नवच्चतुर्दश ॥ १४ ॥ आदित्येभ्यस्त्वष्टुरस्मै
 दानकामा एवाऽव रुन्धेऽग्निवै स प्रत्नवष्पट्पञ्चाशत् ॥ ५६ ॥ आदित्येभ्यस्सुवरपो जिगाय ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां द्वितीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ द्वितीयकाण्डे चतुर्थप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

देवा मनुष्याः पितरस्तैऽन्यत आसन्नसुरा रक्षांसि पिशाचास्तैऽन्यतस्तेषां देवानामुत
 यदल्पल्लोहितमकुर्वन्तद्रक्षांसि रात्रीभिरसुभ्रन्तान्मुभ्यान्मृतान्भि व्यैच्छते देवा अविदुर्यो वै

नोऽयं म्रियते ररुषाऽसि वा इमं घृन्तीति ते ररुषाऽस्युपाऽमन्त्रयन्त तान्यब्रुवन्वरवृणामहै य-
॥ १ ॥ दसुराञ्जयाम तर्त्तस्सहाऽसदिति ततो वै देवा असुरानजयन्तेऽसुराञ्जित्वा ररुषाऽस्युपाऽनु-
दन्त तानि ररुषाऽस्यनृतमकर्तेति समन्तन्देवान्पर्यविशन्ते देवा अग्रावनाथन्त तैऽग्नये प्रवते पुरो-
डाशमष्टाकपालनिर्वपन्नग्नये विबाधवतेऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवते निर्वपन् यान्येव पुरस्ता-
द्ररुषाऽस्या- ॥ २ ॥ सन्तानि तेन प्राऽणुदन्त यदग्नये विबाधवते यान्येवाऽभितो ररुषाऽस्यास-
न्तानि तेन व्यबाधन्त यदग्नये प्रतीकवते यान्येव पश्चाद्ररुषाऽस्यासन्तानि तेनाऽपाऽनुदन्त ततो
देवा अभवन्पराऽसुरा यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पृर्द्धमान एतयेष्ट्या यजेताऽग्नये प्रवते पुरोडाशमष्टा-
कपालनिर्वपेदग्नये विबाधवते- ॥ ३ ॥ ऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवते निर्वपति य एवाऽस्माच्छ्रेया-
न्भ्रातृव्यस्तन्तेन प्र णुदते यदग्नये विबाधवते य एवैनैन सहङ्गस्तन्तेन वि बाधते यदग्नये प्रतीकवते य
एवाऽस्मात्पापीयान्तन्तेनाऽप नुदते प्र श्रेयाऽसं भ्रातृव्यनुदतेऽति सहशङ्कामति नैनं पापीयानाप्रोति
य एवबुविद्वानेतयेष्ट्या यजते ॥ ४ ॥ वृणामहै यत्पुरस्ताद्ररुषाऽसि वपेदग्नये विबाधवत एवञ्चत्वारि च ॥ १ ॥

देवासुरास्सय्यन्ता आसन्ते देवा अब्रुवन् यो नो वीर्यावत्तमस्तमनुं समारंभामहा इति त
इन्द्रमब्रुवन्त्ववै नो वीर्यावत्तमोऽसि त्वामनुं समारंभामहा इति सौऽब्रवीत्तिस्रो मं इमास्तनुवो
वीर्यावतीस्ताः प्रीणीताऽथाऽसुरानभि भविष्यथेति ता वै ब्रूहीत्यब्रुवन्नियमहोमुगियव्विमुधेयमि-
न्द्रियावती- ॥ ५ ॥ त्यब्रवीत्त इन्द्रायाऽहोमुचै पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपन्नग्नये वैमृधाय-
न्द्रायेन्द्रियावते यदिन्द्रायाऽहोमुचै निर्वपन्नग्नये एव तेनाऽमुच्यन्त यदिन्द्राय वैमृधाय मृध एव
तेनाऽपाऽघ्नत यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनाऽऽत्मन्नदधत त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशनिर्वप-
न्त्रयस्त्रिंशद्वै देवतास्ता इन्द्र आत्मन्ननुं समारंभयत भूत्यै ॥ ६ ॥ ताव्वाव देवा विजितिमुत्तमा-
मसुरैर्व्यजयन्त यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पृर्द्धमान एतयेष्ट्या यजेतेन्द्रायाऽहोमुचै पुरोडाशमेका-
दशकपालनिर्वपेदिन्द्राय वैमृधायन्द्रायेन्द्रियावतेऽहोमुचै वा एष गृहीतो यस्माच्छ्रेयान्भ्रातृव्यो यदि-
न्द्रायाऽहोमुचै निर्वपत्यहोमुचै एव तेन मुच्यते मृधा वा एषोऽभिषण्णो यस्मात्समानेष्वन्यश्रेया-
नुता- ॥ ७ ॥ ऽभ्रातृव्यो यदिन्द्राय वैमृधाय मृध एव तेनाऽप हते यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव
तेनाऽऽत्मन्धत्ते त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशनिर्वपति त्रयस्त्रिंशद्वै देवतास्ता एव यजमान आत्म-
न्ननुं समारंभयते भूत्यै सा वा एषा विजितिर्नामिष्टिर्य एवबुविद्वानेतयेष्ट्या यजत उत्तमामेव विजितिं
भ्रातृव्येण वि जयते ॥ ८ ॥ इन्द्रियावती भूत्या उत्तैकान पञ्चाशच्च ॥ २ ॥

देवासुरास्सय्यन्ता आसन्तेषांज्ञायत्र्योजो बलमिन्द्रियव्वीर्यं प्रजां पशून्सङ्गृह्याऽऽदाया-
ऽपक्रम्याऽतिष्ठतैऽमन्यन्त यतरान् वा इयमुपावत्स्यति त इदं भविष्यन्तीति ताव्व्यह्वयन्त विश्वकर्म-
चित्ति देवा दाभीत्यसुरास्सा नाऽन्यतराऽश्चनोपावर्तत ते देवा एतद्यजुरपश्यन्नोजोऽसि सहोऽसि
बलमसि ॥ ९ ॥ भ्राजोऽसि देवानान्धाम नामाऽसि विश्वमसि विश्वायुस्सर्वमसि सर्वायुरभिभूरिति

वाव देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियव्वीर्यं प्रजां पशूनवृञ्जत यद्वायत्र्यपक्रम्याऽतिष्ठत्तस्मादिताङ्गा-
यत्रीतीष्टिमाहुस्सव्वथसरो वै गांयत्री सव्वथसरो वै तदपक्रम्याऽतिष्ठद्यदेतया देवा असुराणामोजो
बलमिन्द्रियव्वीर्यं ॥ १० ॥ प्रजां पशूनवृञ्जत तस्मादिताऽ सव्वर्ग इतीष्टिमाहुर्यो भ्रातृव्यवान्थस्या-
थ्स स्पद्धमान एतयेष्ट्या यजेताऽग्र्ये सव्वर्गाय पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेत्तऽ श्रुतमासन्नमेतेन यजु-
षाऽभि मृशेदोज एव बलमिन्द्रियव्वीर्यं प्रजां पशून्भ्रातृव्यस्य वृङ्गे भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो
भवति ॥ ११ ॥ बलमस्येतया देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियव्वीर्यं पञ्चचत्वारिंशच्च ॥ ३ ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्ता यत्राऽवसन्ततो गर्मुददतिष्ठत्ता
बृहस्पतिश्चाऽन्ववैताऽ सौऽब्रवीद्बृहस्पतिरनयां त्वा प्र तिष्ठान्यथ त्वा प्रजा उपावर्त्थ्यन्तीति तं प्राऽ-
तिष्ठत्ततो वै प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त यः प्रजाकामस्यात्तस्मा एतं प्राजापत्यङ्गामृतञ्चरुन्निर्वपेत्प्र-
जापति- ॥ १२ ॥ मेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवाऽस्मै प्रजां प्र जनयति प्रजापतिः पशून-
सृजत तैऽस्मात्सृष्टाः पराञ्च आयन्ते यत्राऽवसन्ततो गर्मुददतिष्ठत्तान्पूषा चाऽन्ववैताऽ सौऽब्रवीत्पू-
षाऽनयां मा प्र तिष्ठाऽथ त्वा पशवं उपावर्त्थ्यन्तीति मां प्र तिष्ठेति सोमोऽब्रवीन्मम वा ॥ १३ ॥
अकृष्टपच्यमित्युभौ वां प्र तिष्ठानीत्यब्रवीत्तौ प्राऽतिष्ठत्ततो वै प्रजापतिं पशवं उपावर्तन्त यः पशुका-
मस्यात्तस्मा एतऽ सौमापौष्णङ्गामृतञ्चरुन्निर्वपेत्सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावे-
वाऽस्मै पशून्प्र जनयतस्सोमो वै रेतोधाः पूषा पशूनां प्रजनयिता सोम एवाऽस्मै रेतो दधाति पूषा
पशून्प्र जनयति ॥ १४ ॥ वपेत्प्रजापतिवै दधाति पूषा त्रीणि च ॥ ४ ॥

अग्ने गोभिर्न आ गृहीन्दौ पुष्ट्या जुषस्व नः । इन्द्रो धर्ता गृहेषु नः । सविता यस्सहस्रि-
यस्स नो गृहेषु रारणत् । आ पूषा एत्वा वसु । धाता ददातु नो रयिमीशानो जगत्स्पतिः । म नः
पूर्णेन वावनत् । त्वष्टा यो वृषभो वृषा स नो गृहेषु रारणत् । सहस्रेणाऽयुतेन च । येन देवा अमृत-
॥ १५ ॥ न्दीर्घञ् श्रवो दिव्यैरयन्त । रायस्पोष त्वमस्मभ्यङ्गवाङ्मुनिर्जीवस आ युवस्व । अग्निर्गु-
हपतिस्सोमो विश्वनिस्सविता सुमेधास्वाहा । अग्ने गृहपते यस्ते घृत्यो भागस्तेन सह ओज
आक्रममाणाय धेहि श्रेष्ठ्यात्पथो मा योषं मूर्द्धा भूयासऽ स्वाहा ॥ १६ ॥ अमृतमष्टात्रिंशच्च ॥ ५ ॥

चित्रया यजेत पशुकाम इयव्वै चित्रा यद्वा अस्याव्विथं भूतमधि प्रजायते तेनेयश्चित्रा य
एवव्विद्वाश्चित्रया पशुकामो यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति रेतस्सौ-
म्येन दधाति रेत एव हितन्त्वष्टा रूपाणि वि करोति सारस्वतौ भवत एतद्वै दैव्यं मिथुनन्दैव्यमे-
वाऽस्मै ॥ १७ ॥ मिथुनं मद्धयतो दधाति पुष्ट्यै प्रजननाय सिनीवाल्यै चरुर्भवति वाग्वै सिनीवाली
पुष्टिः खलु वै वाक्पुष्टिमेव वाचमुपैत्यैन्द्र उत्तमो भवति तेनैव तन्मिथुनऽ सप्तैतानि हवीऽषि भव-
न्ति सप्त ग्राम्याः पशवस्सप्ताऽऽरण्यास्सप्त छन्दाऽस्युभयस्याऽवरुद्ध्या अथैता आहुतीर्जुहोत्येते वै

देवाः पुष्टिपतयस्त एवाऽस्मिन्पुष्टिन्दधति पुष्यति प्रजया पशुभिरथो यदेता आहुतीर्जुहोति प्रतिष्ठित्यै
॥ १८ ॥ अस्मै त एव द्वादश च ॥ ६ ॥

मारुतमसि मरुतामोजोऽपान्धारां भिन्धि रमयत मरुतश्शयेनमायिनं मनोजवसंवृषणश्च
सुवृक्तिम् । येन शर्द्धं उग्रमवसृष्टमेति तदधिना परि धत्तं स्वस्ति । पुरोवातो वर्षञ्जिनवरावृ-
थ्स्वाहा वातावद्वर्षन्नुग्ररावृथ्स्वाहा स्तनयन्वर्षन्भीमरावृथ्स्वाहाऽनशन्यवस्फूर्जन्दिद्युद्वर्ष-
न्त्वेषरावृथ्स्वाहाऽतिरात्रवर्षन्पूतिरावृ- ॥ १९ ॥ थ्स्वाहा बहु हाऽयमवृषादिति श्रुतरावृथ्स्वाहा-
ऽऽतपति वर्षन्विराडावृथ्स्वाहाऽवस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्भूतरावृथ्स्वाहा मान्दा वाशाश्शुन्ध्यूरजिराः ।
ज्योतिष्मतीस्तमस्वरीरुन्दतीस्सुफेनाः । मित्रभृतः रूषत्रभृतस्सुराष्ट्रा इह माऽवत । वृष्णो अश्वस्य
सन्दानमसि वृष्ट्यै त्वोप नह्यामि ॥ २० ॥ पूतिरावृद्धिचत्वारिंशच्च ॥ ७ ॥

देवा वसव्या अग्रे सोम सूर्य । देवाश्शर्मण्या मित्रावरुणाऽर्यमन् । देवास्सपीतयोऽपांन-
पादाशुहेमन् । उद्रो दत्तोदधिं भिन्ति दिवः पर्जन्यादन्तरिखात्पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्याऽवत । दिवा
चित्तमः कृण्वन्ति पर्जन्येनोदवाहेन । पृथिवीय्यद्व्युन्दन्ति । आ यन्नरस्सुदानवो ददाशुषे दिवः
कोशमचुच्यवुः । वि पर्जन्यास्सृजन्ति रोदसी अनु धन्वना यन्ति ॥ २१ ॥ वृष्टयः । उदीरयथा मरु-
तस्समुद्रतो यूयव्वृष्टिर्वर्षयथा पुरीषिणः । न वो दस्त्रा उप दस्यन्ति धेनवश्शुभ्यातामनु रथा
अवृथ्सत । सृजा वृष्टिन्दिव आऽद्भिस्समुद्रं पृण । अब्जा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियम् । उन्न-
भय पृथिवीं भिन्धीदन्दिव्यन्नभः । उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दृतिम् । ये देवा दिविभागा
यैऽन्तरिख्यभागा ये पृथिविभागाः । त इमय्यज्ञमवन्तु त इदङ्ख्वेत्रमा विशन्तु त इदङ्ख्वेत्रमनु वि
विशन्तु ॥ २२ ॥ यन्ति देवा विशन्तिश्च ॥ ८ ॥

मारुतमसि मरुतामोज इति कृष्णव्वासः कृष्णतृषं परि धत्त एतद्वै वृष्ट्यै रूपं सरूप एव
भूत्वा पर्जन्यव्वर्षयति रमयत मरुतश्शयेनमायिनमिति पश्चाद्वातं प्रति मीवति पुरोवातमेव जन-
यति वर्षस्याऽवर्द्ध्यै वातनामानि जुहोति वायुर्वै वृष्ट्या ईशे वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
स एवाऽस्मै पर्जन्यव्वर्षयत्यष्टौ ॥ २३ ॥ जुहोति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव
वृष्टिः सं प्र च्यावयति कृष्णाजिने सय्यौति हविरेवाऽकरन्तर्वेदि सय्यौत्यवर्द्ध्यै यतीनामद्यमा-
नानां शीरूषाणि पराऽपतन्ते खर्जुरा अभवन्तेषां रसं ऊर्ध्वोऽपतत्तानि करीराण्यभवन्त्सौ-
म्यानि वै करीराणि सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिञ्चावयति यत्करीराणि भवन्ति ॥ २४ ॥
सौम्ययैवाऽऽहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे मधुषा सय्यौत्यपाव्वा एष ओषधीनां रसो यन्मद्वद्भ्य
एवौषधीभ्यो वर्षत्यथो अद्भ्य एवौषधीभ्यो वृष्टिनि नयति मान्दा वाशा इति सय्यौति
नामधेयैरैवैना अच्छैत्यथो यथा ब्रूयादसावेहीत्येवमैवैना नामधेयैरा ॥ २५ ॥ च्यावयति वृष्णो

अश्वस्य सन्दानमसि वृष्ट्यै त्वोप नह्यामीत्याह वृषा वा अश्वो वृषा पर्जन्यः कृष्ण इव खलु वै भूत्वा
वर्षति रूपेणैवैनं समर्द्धयति वर्षस्यावरुद्ध्यै ॥ २६ ॥ अष्टौ भवन्ति नामधेयैरैकाच त्रिंशच्च ॥ ९ ॥

देवा वसव्या देवांश्शर्मण्या देवांस्सपीतय इत्या बद्धाति देवताभिरेवाऽन्वह्वृष्टिमिच्छति
यदि वर्षेत्तावत्येव होतव्यं यदि न वर्षेच्छो भूते हविर्निर्वपिदहोरात्रे वै मित्रावरुणावहोरात्राभ्या-
ङ्गलु वै पर्जन्यो वर्षति नक्तंवा हि दिवा वा वर्षति मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
तावेवाऽस्मा ॥ २७ ॥ अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं वर्षयतोऽग्र्ये धामच्छदै पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपि-
न्मारुतं सप्तकपालं सौर्यमेककपालमग्निर्वा इतो वृष्टिमुदीरयति मरुतस्सुष्टानयन्ति यदा खलु वा
असावादित्यो न्यङ्गुशिमिभिः पर्यावर्ततेऽथ वर्षति धामच्छदिव खलु वै भूत्वा वर्षत्येता वै देवता
वृष्ट्या ईशते ता एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ता ॥ २८ ॥ एवाऽस्मै पर्जन्यं वर्षयन्त्युताऽवर्षि-
ष्यन्वर्षत्येव सृजा वृष्टिन्दिव आऽद्भिस्समुद्रं पृणेत्याहिमाश्चैवाऽमूश्चाऽपस्समर्द्धयत्यथो आभिरेवा-
ऽमूर्च्छैत्यब्जा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियमित्याह यथायजुरेवैतदुन्नंभय पृथिवीमिति वर्षा-
ह्वाङ्गुहोत्येषा वा ओषधीनां वृष्टिवनिस्तयैव वृष्टिमा च्यावयति ये देवा दिविभागा इति कृष्णाजिन-
मव धूनोतीम एवाऽस्मै लोकाः प्रीता अभीष्टा भवन्ति ॥ २९ ॥ अस्मै धावति ता वा एकविंशतिश्च ॥ १० ॥

सर्वाणि छन्दांस्येतस्यामिष्ट्यामनूच्यानीत्याहुस्त्रिष्टुभो वा एतद्वीर्यं ध्येत्ककुदुष्णिहा जग-
त्यै यदुष्णिहककुभावन्वाह तेनैव सर्वाणि छन्दांस्येव रुन्धे गायत्री वा एषा यदुष्णिहा यानि
चत्वार्यङ्ग्यखराणि चतुष्पाद एव ते पशवो यथा पुरोडाशो पुरोडाशोऽङ्ग्येवमेव तद्यद्व्यङ्ग्य-
खराणि यज्जगत्या ॥ ३० ॥ परिद्व्यङ्ग्यादन्त्यङ्गमयेत्त्रिष्टुभा परि दधातीन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुगि-
न्द्रिय एव वीर्यं यज्ञं प्रतिष्ठापयति नाऽन्तङ्गमयत्यग्रे त्री ते वाजिना त्री षधस्थेति त्रितत्या परि
दधाति सरूपत्वाय सर्वो वा एष यज्ञो यत्रैधातवीयङ्गामायकामाय प्र युज्यते सर्वेभ्यो हि कामेभ्यो
यज्ञः प्रयुज्यते त्रैधातवीयेन यजेताऽभिचरन्त्सर्वो वा ॥ ३१ ॥ एष यज्ञो यत्रैधातवीयं सर्वेणैवैन-
ध्यज्ञेनाऽभि चरति स्तृणुत एवैनमेतयैव यजेताऽभिचर्यमाणस्सर्वो वा एष यज्ञो यत्रैधातवीयं
सर्वेणैव यज्ञेन यजते नैनमभिचरन्त्स्तृणुत एतयैव यजेत सहस्रेण यख्यमाणः प्रजातमेवैनददात्ये-
तयैव यजेत सहस्रेणैजानोऽन्तंवा एष पशूनाङ्गच्छति ॥ ३२ ॥ यस्सहस्रेण यजते प्रजापतिः खलु वै
पशून्सृजत तांश्चैधातवीर्येनैवाऽसृजत य एवविद्वांश्चैधातवीयेन पशुकामो यजते यस्मादिव
योनैः प्रजापतिः पशून्सृजत तस्मादिवैनान्त्सृजत उपैनमुत्तरं सहस्रं चमति देवताभ्यो वा एष आ
वृश्च्यते यो यख्य इत्युक्त्वा न यजते त्रैधातवीयेन यजेत सर्वो वा एष यज्ञो ॥ ३३ ॥ यत्रै-
धातवीयं सर्वेणैव यज्ञेन यजते न देवताभ्य आ वृश्च्यते द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयश्च-
तुष्कपालास्त्रिष्वमृद्धत्वाय त्रयः पुरोडाशा भवन्ति त्रय इमे लोका एषाल्लोकानामास्या उत्तरउत्तरो
ज्यायान्भवत्येवमिव हीमे लोका यवमयो मद्भ्य एतद्वा अन्तरिख्यस्य रूपं समर्द्ध्यै सर्वेषामभि-

गमयन्नव द्यत्यछंबट्कारः हिरण्यन्ददाति तेज एवा-॥३४॥ ऽवं रुन्धे तार्प्यन्ददाति पशून्वाऽवं रुन्धे धेनुन्ददात्याशिष एवाऽवं रुन्धे साम्नो वा एष वर्णो यद्विरण्यय्यजुषान्तार्प्यमुक्थामदानान्धेनुरेतानेव सर्वान् वर्णानव रुन्धे ॥३५॥ जगत्याऽभिचरन्त्यसर्वो वै गच्छति यज्ञस्तेज एव त्रिःशच्च ॥३६॥

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः सोममाऽहरत्तस्मिन्निन्द्रं उपहवमैच्छत् तन्नोपाऽह्वयत् पुत्रं मैऽवधीरिति स यज्ञवेशसङ्कृत्वा प्रासहा सोममपिबत्तस्य यदत्यशिष्यत् तत्त्वष्टाऽऽहवनीयमुप प्राऽवर्तयत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वेति स यावदुर्द्ध्वः पराविद्धयति तावति स्वयमेव व्यरमत यदि वा तावत्प्रवण- ॥ ३६ ॥ मासीद्यदि वा तावदद्धयग्रेरासीत्स संभवन्नग्नीषोमावभि समभवत्स इषुमात्रमिषुमात्रवैविष्वङ्ङवर्द्धत् स इमाल्लोकानवृणोद्यदिमाल्लोकानवृणोत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वन्तस्मादिन्द्रोऽबिभेदपि त्वष्टा तस्मै त्वष्टा वज्रमसिञ्चत्तपो वै स वज्र आसीत्तमुद्यन्तुन्नाऽशक्रोदथ वै तर्हि विष्णु- ॥ ३७ ॥ रन्या देवताऽऽसीत्सौऽब्रवीद्विष्णवेहीदमा हरिष्यावो येनाऽयमिदमिति स विष्णुस्त्रेधाऽऽत्मानवैवि न्यधत्त पृथिव्यान्तृतीयमन्तरिक्षे तृतीयमिदिवि तृतीयमभिपर्यावर्ताद्धयविभेद्यत्पृथिव्यान्तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितस्सौऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं ॥ ३८ ॥ मयि वीर्यन्तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्राऽयच्छत्तत्प्रत्यगृह्णादधामेति तद्विष्णवेऽति प्राऽयच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्र इन्द्रियन्दधात्विति यदन्तरिक्षे तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितस्सौऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं ॥ ३९ ॥ मयि वीर्यन्तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्राऽयच्छत्तत्प्रत्यगृह्णाद्विमाऽधा इति तद्विष्णवेऽति प्राऽयच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्र इन्द्रियन्दधात्विति यद्वि तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितस्सौऽब्रवीन्मा मे प्र हार्येनाऽह- ॥ ४० ॥ मिदमस्मि तत्ते प्र दास्यामीति त्वी(३) इत्यब्रवीत्सन्धान्तु सन्दधावहै त्वामेव प्र विशानीति यन्मां प्रविशेः किं मां भुञ्ज्या इत्यब्रवीत्त्वामेवेन्धीय तव भोगाय त्वां प्र विशेषमित्यब्रवीत्तव्वृत्रः प्राऽविशदुदरवै वृत्रः स्फुत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो य ॥ ४१ ॥ एवमेव हन्ति स्फुधं भ्रातृव्यन्तदस्मै प्राऽयच्छत्तत्प्रत्यगृह्णात्त्रिमाऽधा इति तद्विष्णवेऽति प्राऽयच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्र इन्द्रियन्दधात्विति यत्त्रिः प्राऽयच्छत्त्रिः प्रत्यगृह्णात्तत्त्रिधातौस्त्रिधातुत्वय्यद्विष्णुरन्वतिष्ठत् विष्णवेऽति प्राऽयच्छत्तस्मादैन्द्रावैष्णवः हविर्भवति यद्वा इदङ्किञ्च तदस्मै तत्प्राऽयच्छत्तस्सामानि यजूंषि सहस्रव्वा अस्मै तत्प्राऽयच्छत्तस्मात्सहस्रदस्त्रिणम् ॥४२॥ प्रवणवैविष्णुर्वा इदमिदमह्यो भवत्येकविंशतिश्च ॥४३॥

देवा वै राजन्याज्जायमानादबिभयुस्तमन्तरेव सन्तन्दास्माऽपौम्भन्त्यस वा एषोऽपौब्धो जायते यद्राजन्यो यद्वा एषोऽनपोब्धो जायेत वृत्रान्घ्रश्चरिद्यङ्गमयैत राजन्यमनपोब्धो जायेत वृत्रान्घ्रश्चरिदिति तस्मा एतमैन्द्राबारहस्पत्यश्चरुचिर्विदेन्द्रो वै राजन्यो ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैन-

न्दाप्नोऽपोम्भनान्मुञ्चति हिरण्मयन्दाम् दक्षिणा साखादेवैनन्दाम्पोऽपोम्भनान्मुञ्चति ॥ ४३ ॥
एनन्दादश च ॥ १३ ॥

नवोनवो भवति जायमानोऽह्नाङ्गैतुरुषसामेत्यग्रै । भागन्देवेभ्यो वि दधात्यायन्त्र चन्द्र-
मांस्तिरति दीर्घमायुः । यमादित्या अशुमाप्याययन्ति यमखितमखितयः पिबन्ति । तेन नो
राजा वरुणो बृहस्पतिरा प्याययन्तु भुवनस्य गोपाः । प्राच्यान्दिशि त्वमिन्द्राऽसि राजोतोदीच्या-
वृत्रहन्वृत्रहाऽसि । यत्र यन्ति स्रोत्यास्त- ॥ ४४ ॥ जितन्तै दक्षिणतो वृषभ एधि हव्यः । इन्द्रो
जयाति न परा जयाता अधिराजो राजसु राजयाति । विश्वा हि भूयाः पृतना अभिष्टीरुपसद्यौ नम-
स्यो यथाऽसत् । अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वन्दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिख्यात् । स्वराडिन्द्रो दम आ
विश्वगूर्तस्वरिरमत्रो ववख्खे रणाय । अभि त्वा शूर नोनमोऽदुग्धा इव धेनवः । ईशान- ॥ ४५ ॥
मस्य जगतस्सुवर्दशमीशानमिन्द्र तस्थुषः । त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः । त्वाव्वु-
त्रेष्विन्द्र सत्यतिभरस्त्वाङ्गाष्टास्वर्वतः । यद्द्याव इन्द्र ते शतं शतं भूमीरुत स्युः । न त्वा वज्रि-
न्सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी । पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा यन्तै सुषाव हर्यश्वाऽद्रिः ।
॥ ४६ ॥ सोतुर्बाहुभ्यां सुयतो नाऽवा । रेवतीर्नस्सधमाद इन्द्रै सन्तु तुविवाजाः । खषुमन्तो
याभिर्मदम । उदग्रे शुचयस्तव वि ज्योतिषोदु त्यञ्जातवेदसं सप्त त्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य ।
शोचिष्केशव्विचख्खण । चित्रन्देवानामुदगादनीकश्चख्खुर्मित्रस्य वरुणस्याऽग्रे । आऽप्रा द्यावापृ-
थिवी अन्तरिख्खं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुष- ॥ ४७ ॥ अथ । विश्वे देवा क्रतावृधं क्रतुभिर्हव-
नश्रुतः । जुषन्ताय्युज्यं पर्यः । विश्वे देवाश्शृणुतेमं हवं मे ये अन्तरिख्खे य उप द्यवि ष्ट । ये
अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा आसद्याऽस्मिन्बर्हिषि मादयद्ध्वम् ॥ ४८ ॥ तदीशानमद्रिस्तस्थुषस्त्रिंशच्च
॥ १४ ॥

देवा मनुष्या देवासुरा अब्रुवन्देवासुरास्तेषां ज्ञायत्री प्रजापतिस्ता यत्राऽग्रे गोभिश्चित्रया मारुतन्देवा वसव्या
अग्रे मारुतमिति देवा वसव्या देवाश्शर्मण्यास्सर्वाणि त्वष्टा हतपुत्रो देवा वै राजन्यान्नवोनवश्चतुर्दश ॥ १४ ॥ देवा
मनुष्याः प्रजां पशून्देवा वसव्याः परिद्वद्धादिदमस्यष्टाचत्वारिंशत् ॥ ४८ ॥ देवा मनुष्या मादयद्ध्वम् ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां द्वितीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नस्समाप्तः ॥

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ द्वितीयकाण्डे पञ्चमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः पुरोहितो देवानामासीत्स्वस्त्रीयोऽसुराणान्तस्य त्रीणि शीरूषाण्या-
सन्त्सोमपानं सुरापानमन्नादनं स प्रत्यस्वन्देवेभ्यो भागमवदत्परोऽस्वमसुरेभ्यस्सर्वस्मै वै प्रत्य-
स्वमं भागवन्दन्ति यस्मा एव परोऽस्ववन्दन्ति तस्य भाग उदितस्तस्मादिन्द्रोऽविभेदीदृङ् वै राष्ट्रवैवि
पर्यावर्तयतीति तस्य वज्रमादाय शीरूषाण्यच्छिद्यत्सोमपान- ॥ १ ॥ मासीत्स कपिञ्जलोऽभव-
द्यत्सुरापानं स कलविङ्को यदन्नादनं स तित्तिरिस्तस्याऽञ्जलिना ब्रह्महृत्यामुपाऽगृह्णात्ता सँव-
त्सरमविभक्तं भूतान्यभ्यक्रोशन्ब्रह्महृन्निति स पृथिवीमुपाऽसीददस्यै ब्रह्महृत्यायै तृतीयं प्रति
गृहाणेति साऽब्रवीद्वरँवृणै खातात्पराभविष्यन्ती मन्ये ततो मा परा भूमिति पुरा तै ॥ २ ॥
सँवत्सरादपि रोहादित्यब्रवीत्तस्मात्पुरा सँवत्सरात्पृथिव्यै खातमपि रोहति वारैवृतः ह्यस्यै तृतीयं
ब्रह्महृत्यायै प्रत्यगृह्णात्तत्स्वकृतमिरिणमभवत्तस्मादाहिताग्निश्चन्द्रादेवस्वकृत इरिणे नाऽव स्येद-
ब्रह्महृत्यायै ह्येष वर्णस्स वनस्पतीनुपाऽसीददस्यै ब्रह्महृत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णीतेति तैऽब्रुवन्वरँवृ-
णामहै वृक्णात् ॥ ३ ॥ पराभविष्यन्तो मन्यामहे ततो मा परा भूमेत्याब्रश्चनाद्वो भूयांस उत्तिष्ठा-
नित्यब्रवीत्तस्मादाब्रश्चनाद्वृक्षाणां भूयांस उत्तिष्ठन्ति वारैवृतः ह्येषान्तृतीयं ब्रह्महृत्यायै
प्रत्यगृह्णन्त्स निर्यासोऽभवत्तस्मान्निर्यासस्य नाऽऽश्यं ब्रह्महृत्यायै ह्येष वर्णोऽथो खलु य एव
लोहितो यो वाऽऽब्रश्चनान्निर्येषति तस्य नाऽऽश्यं- ॥ ४ ॥ इममन्यस्य स स्त्रीषःसादमुपाऽसीदद-
स्यै ब्रह्महृत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णीतेति ता अब्रुवन्वरँवृणामहा ऋत्विगात्प्रजावैविन्दामहै काममा
विजनितोऽसम्भवामेति तस्मादृत्विगाथस्त्रियः प्रजावैविन्दते काममा विजनितोऽसं भवन्ति वारैवृ-
तः ह्यासान्तृतीयं ब्रह्महृत्यायै प्रत्यगृह्णन्त्सा मलवद्वासा अभवत्तस्मान्मलवद्वाससा न सँवदेत
॥ ५ ॥ न सहाऽऽसीत नाऽस्या अन्नमद्याद्ब्रह्महृत्यायै ह्येषा वर्ण प्रतिमुच्याऽऽस्तेऽथो खल्वहुरभ्य-
ञ्जनव्वाव स्त्रिया अन्नमभ्यञ्जनमेव न प्रतिगृह्णाद्विद्वान्नमन्यदिति यां मलवद्वाससा संभवन्ति यस्ततो
जायते सोऽभिज्ञस्तो यामरण्ये तस्यै स्तेनो यां पराचीन्तस्यै हीतमुख्यपगल्भो या स्नाति तस्या
अप्सु मारुको या ॥ ६ ॥ ऽभ्यङ्गे तस्यै दुश्चर्मा या प्रलिखते तस्यै खलतिरपमारी याऽऽङ्गे तस्यै
काणो या दतो धावते तस्यै श्यावदन् या नखानि निकृन्तते तस्यै कुनखी या कृणत्ति तस्यै ह्रीवो
या रज्जुः सृजति तस्या उद्वन्धुको या पर्णेन पिबति तस्या उन्मादुको या खर्वेण पिबति तस्यै

स्वस्तिस्त्रो रात्रीर्त्रितश्चरिदञ्जलिना वा पिबेदस्वर्वेण वा पात्रेण प्रजायै गोपीधाय ॥ ७ ॥ यत्सोमपानन्ते
वृक्णात्तस्य नाऽऽश्यँवदेत मारुको याऽस्वर्वेण वा त्रीणि च ॥ १ ॥

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः सोममाऽहरत्तस्मिन्निन्द्र उपहवमैच्छत् तन्नोपाऽह्वयत् पुत्रं
मैऽवधीरिति स यज्ञवेशसङ्कृत्वा प्रासहा सोममपिबत्तस्य यदत्यशिष्यत् तत्त्वष्टाऽऽहवनीयमुप
प्राऽवर्तयत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वेति यदवर्तयत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वय्यदब्रवीत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वेति तस्माद-
स्ये-॥ ८ ॥ न्द्रशत्रुरभवत्स संभवन्नग्रीषोमावभि समभवत्स इषुमात्रमिषुमात्रवैविष्वङ्ङवर्द्धत् स
इमाल्लोकानवृ-णोद्यदिमाल्लोकानवृणोत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वन्तस्मादिन्द्रोऽबिभेत्स प्रजापतिमुपाऽधाव-
च्छत्रुर्मैऽजनीति तस्मै वज्रं सित्त्वा प्राऽयच्छदेतेन जहीति तेनाऽभ्यायत् तावब्रूतामग्रीषोमौ मा
॥ ९ ॥ प्र हारावमन्तस्स्व इति मम वै युवः स्थ इत्यब्रवीन्मामभ्येतमिति तौ भागधेयमैच्छेता-
न्ताभ्यामेतमग्रीषोमीयमेकादशकपालं पूर्णमासे प्राऽयच्छत्तावब्रूतामभि सन्दष्टौ वै स्वो न शङ्कुव ऐ-
तुमिति स इन्द्र आत्मनश्शीतरूरावजनयत्तच्छीतरूरयोर्जन्म य एवः शीतरूरयोर्जन्म वेद ॥ १० ॥
नैनः शीतरूरौ हतस्ताभ्यामेनमभ्यनयत्तस्माज्जञ्जभ्यमानादग्रीषोमौ निरक्रामतां प्राणापानौ वा ए-
नन्तर्दजहितां प्राणो वै दक्षोऽपानः क्रतुस्तस्माज्जञ्जभ्यमानो ब्रूयान्मयि दक्षक्रतू इति प्राणापाना-
वेवाऽऽत्मन्धत्ते सर्वमायुरिति स देवता वृत्रान्निरहूय वार्त्रघ्नः हविः पूर्णमासे निरवपद्गन्ति वा एनं
पूर्णमास आ-॥ ११ ॥ ऽमावास्यायां प्याययन्ति तस्माद्वार्त्रघ्नी पूर्णमासेऽनूच्येते वृधन्वती अमा-
वास्यायान्तत्सःस्थाप्य वार्त्रघ्नः हविर्वज्रमादाय पुनरभ्यायत् ते अब्रूतान्द्यावापृथिवी मा प्र
हारावयोर्वै श्रित इति ते अब्रूताव्वरँवृणावहै नखत्रविहिताऽहमसानीत्यसावब्रवीच्चित्रविहिता-
ऽहमितीयन्तस्मान्नखत्रविहिताऽसौ चित्रविहितेयय्य एवन्द्यावापृथिव्यो- ॥ १२ ॥ वरँव्वेदेनँव्वरो
गच्छति स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्रमहन्ते देवा वृत्रः हत्वाऽग्रीषोमावब्रुवन् हव्यन्नो बहतमिति
तावब्रूतामपतेजसौ वै त्यौ वृत्रे वै त्ययोस्तेज इति तैऽब्रुवन्क इदमच्छैतीति गौरित्यब्रुवन्नौर्वाव
सर्वस्य मित्रमिति साऽब्रवी- ॥ १३ ॥ द्वरँव्वृणै मय्येव सतोभयेन भुनजाद्ध्वा इति तद्वीराऽह-
रत्तस्माद्ववि सतोभयेन भुजत एतद्वा अग्नेस्तेजो यद्घृतमेतत्सोमस्य यत्पयो य एवमग्रीषोमयोस्तेजो
वेद तेजस्व्येव भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति किन्देवत्यं पौर्णमासमिति प्राजापत्यमिति ब्रूयात्तेने-
न्द्रञ्ज्येष्ठं पुत्रन्निरवासा-ययदिति तस्माज्ज्येष्ठं पुत्रन्धनेन निरवसाययन्ति ॥ १४ ॥ अस्य मा वेदाऽऽ
द्यावापृथिव्योरब्रवीदिति तस्माच्चत्वारि च ॥ २ ॥

इन्द्रँव्वृत्रञ्जघ्निवाःसं मृधोऽभि प्राऽवैपन्त स एतँव्वैमृधं पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यमपश्यत्तन्निर-
वपत्तेन वै स मृधोऽपाऽहत यद्वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति मृध एव तेन यजमानोऽप हत
इन्द्रो वृत्रः हत्वा देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्याज्जर्यत् स एतमाग्रेयमष्टाकपालममावास्यायामपश्यदै-
न्द्रन्दधि ॥ १५ ॥ तन्निरवपत्तेन वै स देवताभिश्चेन्द्रियञ्चाऽवाऽरुन्ध यदाग्रेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायां

भवत्यैन्द्रन्दधि देवताश्चैव तेनैन्द्रियञ्च यजमानोऽव रुन्ध इन्द्रस्य वृत्रञ्जघ्नुष इन्द्रियञ्चैव पृथिवीमनु
व्याच्छत्तदोषधयो वीरुधोऽभवन्त्स प्रजापतिमुपाऽधावद्धुत्रं मे जघ्नुष इन्द्रियञ्चैव ॥ १६ ॥
पृथिवीमनु व्यारत्तदोषधयो वीरुधोऽभूवन्निति स प्रजापतिः पशूनब्रवीदेतदस्मै सन्नयतेति तत्पशव
ओषधीभ्योऽद्र्यात्मन्समनयन्तत्प्रत्यदुहन् यत्समनयन्तत्सान्नाय्यस्य सान्नाय्यत्वय्यत्प्रत्यदुहन्त-
त्प्रतिधुषः प्रतिधुक्तवः समनैषुः प्रत्यधुषन्न तु मयि श्रयत इत्यब्रवीदेतदस्मै ॥ १७ ॥ शृतङ्कुरुते-
त्यब्रवीत्तदस्मै शृतमकुर्वन्नितिन्द्रियञ्चावाऽस्मिन्वीर्यन्तदश्रयन्तच्छृतस्य शृतत्वः समनैषुः प्रत्यधुष-
ञ्छृतमक्रन्न तु मां धिनोतीत्यब्रवीदेतदस्मै दधि कुरुतेत्यब्रवीत्तदस्मै दध्नचकुर्वन्तदेनमधिनोत्तदध्नो
दधित्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति दध्नः पूर्वस्याऽवदेय- ॥ १८ ॥ न्दधि हि पूर्वाङ्कियत इत्यनाहत्य
तच्छृतस्यैव पूर्वस्याऽव द्येदिन्द्रियमेवाऽस्मिन्वीर्यं श्रित्वा दध्नोपरिष्ठाद्विनोति यथापूर्वमुपैति य-
त्पूतीकैर्वा पर्णवल्कैर्वाऽऽतञ्ज्यात्सौम्यन्तद्यत्कलै रारुषसन्तद्यत्तण्डुलैर्वैश्वदेवन्तद्यदातञ्जनेन मानुष-
न्तद्यद्दध्ना तत्सेन्द्रन्दध्नाऽऽतनक्ति ॥ १९ ॥ सेन्द्रत्वायाऽग्निहोत्रोच्छेषणमभ्यार्तनक्ति यज्ञस्य स-
न्तत्या इन्द्रो वृत्रं हत्वा परां परावतमगच्छदपाऽराधमिति मन्यमानस्तन्देवताः प्रैषमैच्छन्त्सोऽब्र-
वीत्प्रजापतिर्यः प्रथमोऽनुविन्दति तस्य प्रथमं भागधेयमिति तं पितरोऽन्वविन्दन्तस्मात्पितृभ्यः
पूर्वेद्युः क्रियते सोऽमावास्यां प्रत्याऽगच्छन्तन्देवा अभि समगच्छन्ताऽमा वै नो- ॥ २० ॥ ऽद्य वसु
वसतीतीन्द्रो हि देवानाञ्चसु तदमावास्याया अमावास्यत्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति किन्देवत्यः
सान्नाय्यमिति वैश्वदेवमिति ब्रूयाद्विश्वे हि तद्देवा भागधेयमभि समगच्छन्तेत्यथो खल्वैन्द्रमित्येव
ब्रूयादिन्द्रञ्चाव ते तद्भिषज्यन्तोऽभि समगच्छन्तेति ॥ २१ ॥ दधि मे जघ्नुष इन्द्रियञ्चैवमि-
त्यब्रवीदेतदस्मा अवदेयन्तनक्ति नो द्विचत्वारिंशच्च ॥ २२ ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासौ यजेत य एनौ सेन्द्रौ यजेतेति वैमृधः पूर्णमासे-
ऽनुनिर्वाप्यो भवति तेन पूर्णमासस्सेन्द्र ऐन्द्रन्दध्नचमावास्यायान्तेनाऽमावास्यां सेन्द्रा य एवञ्चै-
द्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते सेन्द्रावैवैनौ यजते श्वश्र्वोऽस्मा ईजानाय वसीयो भवति देवा वै यद्यज्ञे-
ऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा एता- ॥ २२ ॥ मिष्टिमपश्यन्नाग्रावैष्णवमेकादशकपालः सरस्वत्यै
चरुः सरस्वते चरुन्तां पौर्णमासः सऽस्थाप्याऽनु निर्वपन्ततो देवा अभवन्पराऽसुरा यो भ्रातृव्य-
वान्त्स्यात्स पौर्णमासः सऽस्थाप्यैतामिष्टिमनु निर्वपेत्पौर्णमासेनैव वज्रं भ्रातृव्याय प्रहत्याऽऽग्रा-
वैष्णवेन देवताश्च यज्ञश्च भ्रातृव्यस्य वृद्धे मिथुनान्पशून्त्सारस्वताभ्याय्यावदेवाऽस्याऽस्ति त-
॥ २३ ॥ त्सर्वेऽवृद्धे पौर्णमासीमेव यजेत भ्रातृव्यवाचाऽमावास्यां हत्वा भ्रातृव्यवाऽऽप्याययति
साकंप्रस्थायीयेन यजेत पशुकामो यस्मै वा अल्पेनाऽऽहरन्ति नाऽऽत्मना तृप्यति नाऽन्यस्मै ददाति
यस्मै महता तृप्यत्यात्मना ददात्यन्यस्मै महता पूर्णः होतव्यन्तु एवैनमिन्द्रः प्रजयां पशुभिस्त-
र्पयति दारुपात्रेण जुहोति न हि मृन्मयमाहुतिमानश औदुंबरं ॥ २४ ॥ भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्कशव

ऊर्जेवाऽस्मा ऊर्जं पशून्व रुन्धे नाऽगंतश्रीर्महेन्द्रय्यजेत त्रयो वै गतश्रियश्शुश्रुवान्ग्रामिणी राजन्य-
स्तेषां महेन्द्रो देवता यो वै स्वान्देवतामितियजते प्र स्वायै देवतायै च्यवते न परां प्राऽऽप्नोति
पापीयान्भवति सव्वत्सरमिन्द्रय्यजेत सव्वत्सरः हि व्रतन्नाऽति स्वै- ॥ २५ ॥ वैनन्देवतेज्यमाना
भूत्या इन्धे वसीयान्भवति सव्वत्सरस्य परस्तादग्र्यै व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेत्सव्व-
त्सरमेवैनव्वत्स्रञ्जिवाऽसमग्निर्व्रतपतिर्व्रतमा लभयति ततोऽधि कामय्यजेत ॥ २६ ॥ एतान्तदौर्द-
बरः स्वा त्रिःशच्च ॥ ४ ॥

नाऽसौमयाजी सन्नयेदनागतव्वा एतस्य पयो योऽसौमयाजी यदसौमयाजी सन्नयैत्परिमोष
एव सोऽनृतङ्करोत्यथो परैव सिच्यते सोमयाज्यैव सन्नयेत्पयो वै सोमः पर्यस्सान्नाय्यं पर्यसैव पर्य
आत्मन्धत्ते वि वा एतं प्रजयां पशुभिर्द्धयति वर्द्धयत्यस्य भ्रातृव्यय्यस्य हविर्निरुप्तं पुरस्ताच्चन्द्रमा
॥ २७ ॥ अभ्युदेति त्रेधा तण्डुलान् वि भजेद्ये मंद्धयमास्युस्तानग्र्यै दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालङ्कु-
र्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे दधञ्श्रुय्येऽणिष्ठास्तान् विष्णवे शिपिविष्टाय श्रुते चरुमग्निरे-
वाऽस्मै प्रजां प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छति यज्ञो वै विष्णुः पशवश्शिपिर्यज्ञ एव पशुषु प्रति
तिष्ठति न द्वे ॥ २८ ॥ यजेत यत्पूर्वया संप्रति यजेतोत्तरया छंबट्कुर्याद्यदुत्तरया संप्रति यजेत पूर्वया
छंबट्कुर्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु हीतमुख्यपगल्भो जायत एकामेव यजेत प्रगल्भोऽस्य
जायतेऽनाहत्य तद्वे एव यजेत यज्ञमुखमेव पूर्वयाऽऽलभते यजत उत्तरया देवता एव पूर्वयाऽवरुन्ध
इन्द्रियमुत्तरया देवलोकमेव ॥ २९ ॥ पूर्वयाऽभिजयति मनुष्यलोकमुत्तरया भूयसो यज्ञक्रतूनुपैत्येषा
वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानं पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवाऽस्मै लोकेऽर्द्धकं भवति
दाख्यायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत पूर्णमासे सन्नयेन्मैत्रावरुण्याऽऽमिर्खण्याऽमावास्यायाय्यजेत
पूर्णमासे वै देवानां सुतस्तेषामेतमर्द्धमासं प्रसुतस्तेषां मैत्रावरुणी वशाऽमावास्यायामनूबन्ध्या
यत् ॥ ३० ॥ पूर्वैर्यजते वेदिमेव तत्करोति यद्वत्सानपाकरोति सदोहविर्द्धाने एव सं मिनोति
यद्यजते देवैरेव सुत्याः सम्पादयति स एतमर्द्धमासः संधमादन्देवैस्सोमं पिबति यन्मैत्रावरु-
ण्याऽऽमिर्खण्याऽमावास्यायाय्यजते यैवाऽसौ देवानां वशाऽनूबन्ध्या सो एवैषैतस्य साख्याद्वा एष
देवानभ्यारोहति य एषांयज्ञ- ॥ ३१ ॥ मभ्यारोहति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा
करोति यद्यवविद्धयति पापीयान्भवति यदि नाऽवविद्धयति सदृङ्ब्यावृत्काम एतेन यज्ञेन यजेत
खुरपविर्होष यज्ञस्ताजक्पुण्यो वा भवति प्र वा मीयते तस्यैतद्व्रतन्नाऽनृतव्वदेन्न माऽसमश्जीयान्न
स्त्रियमुपेयाऽन्नाऽस्य पल्पूलनेन वासः पल्पूलयेयुरेतद्धि देवास्सर्वन्न कुर्वन्ति ॥ ३२ ॥ चन्द्रमा द्वे
देवलोकमेव यद्यज्ञं पल्पूलयेयुष्वट्च ॥ ५ ॥

एष वै देवथो यद्दर्शपूर्णमासौ यो दर्शपूर्णमासाविद्धा सोमै न यजते रथस्पष्ट एवाऽवसाने
वरे देवानामव स्यत्येतानि वा अङ्गापरूषि सव्वत्सरस्य यद्दर्शपूर्णमासौ य एववविद्वान्दर्शपू-

र्णमासौ यजतेऽङ्गापरूष्येव सँव्वत्सरस्य प्रति दधात्येते वै सँव्वत्सरस्य चरुषुषी यद्दर्शपूर्णमासौ य एवँविविद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते ताभ्यामेव सुवर्गल्लोकमनु पश्य- ॥ ३३ ॥ तेषा वै देवाना-
वँविक्रान्तिर्यद्दर्शपूर्णमासौ य एवँविविद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमत
एष वै दैवयानः पन्था यद्दर्शपूर्णमासौ य एवँविविद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते य एव दैवयानः पन्था-
स्तः समारोहत्येतौ वै देवानां हरी यद्दर्शपूर्णमासौ य एवँविविद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते यावेव
देवानां हरी ताभ्यां- ॥ ३४ ॥ मेवैभ्यो हव्यवँवहत्येतद्वै देवानामास्यँय्यद्दर्शपूर्णमासौ य एवँवि-
द्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते साखादेव देवानामास्यँ जुहोत्येष वै हविर्द्वानी यो दर्शपूर्णमासयाजी
सायंप्रातरग्निहोत्रञ्जुहोति यजते दर्शपूर्णमासावहरहरहविर्द्वानिनां सुतो य एवँविविद्वान्दर्शपूर्ण-
मासौ यजते हविर्द्वान्यस्मीति सर्वमेवाऽस्य बर्हिष्यन्दत्तं भवति देवा वा अह- ॥ ३५ ॥ यँज्ञियन्ना-
ऽविन्दन्ते दर्शपूर्णमासावपुनन्तौ वा एतौ पूतौ मेद्धयौ यद्दर्शपूर्णमासौ य एवँविविद्वान्दर्शपूर्णमा-
सौ यजते पूतावेवैनौ मेद्धयौ यजते नाऽमावास्यायाश्च पौर्णमास्याश्च स्त्रियमुपेयाद्यदुपेयानि रिन्द्रिय-
स्याथसोमस्य वै राज्ञोऽर्द्धमासस्य रात्रयः पत्नय आसन्तासाममावास्याश्च पौर्णमासीश्च नोपैत्-
॥ ३६ ॥ ते एनमभि समनह्येतान्तँयख्म आच्छद्राजानँयख्म आरदिति तद्राजयख्मस्य जन्म
यत्पापीयानभवत्तत्पापयख्मस्य यज्जायाभ्यामविन्दत्तज्जायेन्यस्य य एवमेतेषाँयख्माणाञ्जन्म वेद
नैनमेते यख्मा विन्दन्ति स एते एव नमस्यन्नुपांधावत्ते अब्रूताँव्वरँव्वृणावहा आवन्देवानां भागधे
अंसावा- ॥ ३७ ॥ ऽऽवदधि देवा इज्यान्ता इति तस्माँत्सदृशीनां रात्रीणाममावास्यायाश्च
पौर्णमास्याश्च देवा इज्यन्त एते हि देवानां भागधे भागधा अंस्मै मनुष्या भवन्ति य एवँवेद भूतानि
ख्मुधमघ्नन्त्सद्यो मनुष्या अर्द्धमासे देवा मासि पितरँस्सँव्वत्सरे वनस्पतयस्तस्मादहरहर्मनुष्या
अशनमिच्छन्तेऽर्द्धमासे देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते सँव्वत्सरे वनस्पतयः फलं ह्रन्ति य
एवँवेद हन्ति ख्मुधं भ्रातृव्यम् ॥ ३८ ॥ पश्यति ताभ्यामहरिदसाव फलं सप्त च ॥ ६ ॥

देवा वै नर्वि न यजुष्यश्रयन्त ते सामन्नेवाऽश्रयन्त हिङ्करोति सामैवाऽकुरुहिङ्करोति यत्रैव
देवा अश्रयन्त तत एवैनान्प्र युङ्क्ते हिङ्करोति वाच एवैष योगो हिङ्करोति प्रजा एव तद्यजमानस्सृजते
त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमाँय्यज्ञस्यैव तद्वरुसं ॥ ३९ ॥ नह्यत्यप्रस्रसाय सन्ततमन्वाह प्राणानाम-
न्वाद्यस्य सन्तत्या अथो रख्मसामपहत्यै राथन्तरीं प्रथमामन्वाह राथन्तरो वा अयल्लोक इममेव
लोकमभि जयति त्रिविं गृह्णाति त्रयं इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति बारहतीमुत्तमामन्वाह
बारहतो वा असौ लोकौऽमुमेव लोकमभि जयति प्र वो ॥ ४० ॥ वाजा इत्यनिरुक्तां प्राजाप-
त्यामन्वाह यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेव प्रजापतिमा रभते प्र वो वाजा इत्यन्वाहाऽन्नवै वाजोऽन्नमेवा-
ऽव रुन्धे प्र वो वाजा इत्यन्वाह तस्माँत्प्राचीनं रेतो धीयतेऽग्न आ याहि वीतय इत्याह तस्माँत्प्र-
तीचीः प्रजा जायन्ते प्र वो वाजा ॥ ४१ ॥ इत्यन्वाह मासा वै वाजा अर्द्धमासा अभिद्यवो देवा

हविष्मन्तो गौर्धृताची यज्ञो देवाञ्जिगाति यजमानस्सुमयुरिदमसीदमसीत्येव यज्ञस्य प्रियन्धामाऽव
रुन्धे यज्ञामयेत् सर्वमायुरियादिति प्र वो वाजा इति तस्याऽनूच्याऽग्र आ याहि वीतय इति
सन्ततमुत्तरमर्द्धर्चमा लभेत् ॥ ४२ ॥ प्राणेनैवाऽस्याऽपानन्दाधार सर्वमायुरिति यो वा अरत्त्रिः
सामिधेनीनाँवेदाऽरत्त्रावेव भ्रातृव्यङ्कुरतेऽर्द्धर्चौ सन्दधात्येष वा अरत्त्रिस्सामिधेनीनाँय्य
एवँवेदाऽरत्त्रावेव भ्रातृव्यङ्कुरत ऋषेरृक्षेर्वा एता निर्मिता यत्सामिधेन्यस्ता यदस्युक्तास्स्युः
प्रज्ञयां पशुभिर्यजमानस्य वि तिष्ठेरन्नर्द्धर्चौ सन्दधाति सय्युनक्त्येवैनास्ता अस्मै सय्युक्ता
अवरुद्धास्सर्वामाशिषन्दुहे ॥ ४३ ॥ ब्रूस्वौ जायन्ते प्र वो वाजां लभेत् दधाति सन्दश च ॥ ७ ॥

अयंज्ञो वा एष योऽसामाऽग्र आ याहि वीतय इत्याह रथन्तरस्यैष वर्णस्तन्त्वां समिद्धि-
रज्ञिर इत्याह वामदेव्यस्यैष वर्णो बृहदग्रे सुवीर्यमित्याह बृहत एष वर्णो यदेतन्तृचमन्वाह यज्ञमेव
तत्सामन्वन्तङ्करोत्यग्रिमुष्मिल्लोक आसीदादित्योऽस्मिन्ताविमौ लोकावशान्ता- ॥ ४४ ॥
वास्तान्ते देवा अब्रुवन्तेमौ वि पर्यूहामेत्यग्र आ याहि वीतय इत्यस्मिल्लोकैऽग्निमदधुर्बृहदग्रे सुवी-
र्यमित्यमुष्मिल्लोक आदित्यन्ततो वा इमौ लोकावशाम्यताय्यदेवमन्वाहाऽनयोर्लोकयोश्शान्त्यै
शाम्यतोऽस्मा इमौ लोकौ य एवँवेद पञ्चदश सामिधेनीरन्वाह पञ्चदश ॥ ४५ ॥ वा अर्द्धमासस्य
रात्रयोऽर्द्धमासस्सँव्वत्सर आप्यते तासान्त्रीणि च शतानि षष्टिश्चाऽरुखराणि तावतीस्सँव्वत्स-
रस्य रात्रयोऽरुखरश एव सँव्वत्सरमाप्नोति नृमेधश्च परुच्छेपश्च ब्रह्मवाद्यमवदेतामस्मिन्दारावाद्रै-
ऽग्निञ्जनयाव यतरो नौ ब्रह्मीयानिति नृमेधोऽभ्यवदत्स धूममजनयत्परुच्छेपोऽभ्यवदत्सोऽग्निमज-
नयदृष इत्यब्रवी- ॥ ४६ ॥ द्यत्समावद्विद्व कथा त्वमग्निमजीजनो नाऽहमिति सामिधेनीनामेवाऽह-
ँव्वर्ण-ँवेदेत्यब्रवीद्यदधृतवत्पदमनूच्यते स आसाँव्वर्णस्तन्त्वां समिद्धिरज्ञिर इत्याह सामिधेनीष्वेव
तज्ज्योतिर्जनयति स्त्रियस्तेन यदृचस्त्रियस्तेन यद्वायत्रियस्त्रियस्तेन यत्सामिधेन्यो वृषण्वतीम-
न्वाह ॥ ४७ ॥ तेन पुँस्वतीस्तेन सेन्द्रास्तेन मिथुना अग्निर्देवानाँन्दूत आसीदुशना काव्योऽसु-
राणाँन्तौ प्रजापतिं प्रञ्जमैताँ स प्रजापतिरग्निन्दूतँव्वृणीमह इत्यभि पर्यावर्तत ततो देवा अभवन्प-
राऽसुरा यस्यैवँविदुषोऽग्निन्दूतँव्वृणीमह इत्यन्वाह भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यध्व-
रवतीमन्वाह भ्रातृव्यमेवैतयाँ ॥ ४८ ॥ ध्वरति शोचिष्केशस्तमीमह इत्याह पवित्रमेवैतद्यजमा-
नमेवैतयां पवयति समिद्धो अग्र आहुतेत्याह परिधिमेवैतं परि दधात्यस्कन्दाय यदतं ऊर्ध्वमभ्या-
दद्धचाद्यथा बहिःपरिधि स्कन्दति तादृगेव तत्रयो वा अग्रयो हव्यवाहनो देवानाँङ्गव्यवाहनः
पितृणाँ सहरुखा असुराणान्त एतर्ह्या शँसन्ते माँवरिष्यते मा- ॥ ४९ ॥ मिति वृणीध्व-
हँव्यवाहनमित्याह य एव देवानान्तँव्वृणीत आरुषेयँव्वृणीते बन्धोरिव नैत्यथो सन्तत्यै परस्ता-
द्वर्चाँ वृणीते तस्माँत्परस्ताद्वर्चाँ मनुष्याँन्पितरोऽनु प्र पिपते ॥ ५० ॥ अशान्तावाह पञ्चदशा-
ऽब्रवीदन्वाहितयां वरिष्यते मामेकान्न त्रिँशच्च ॥ ८ ॥

अग्रं महा५ असीत्याह महान् ह्येष यदग्निर्ब्राह्मणेत्याह ब्राह्मणो ह्येष भारतेत्याह हि देवेभ्यो हव्यं भरति देवेद्ध इत्याह देवा ह्येतमैन्धत मन्विद्ध इत्याह मनुह्येतमुत्तरो देवेभ्य ऐन्धर्षिष्टु इत्याहर्षयो ह्येतमस्तुवन्विप्रानुमदित इत्याह ॥ ५१ ॥ विप्रा ह्येते यच्छुश्रुवाः सः कविशस्त इत्याह कवयो ह्येते यच्छुश्रुवाः सो ब्रह्मसंशित इत्याह ब्रह्मसंशितो ह्येष घृताहवन इत्याह घृताहुतिर्ह्यस्य प्रियतमा प्रणीर्यज्ञानामित्याह प्रणीर्ह्येष यज्ञानां रथीरध्वराणामित्याह हि देवर्थोऽतूतो होतेत्याह न ह्येतङ्गश्चन ॥ ५२ ॥ तरति तूर्णिरुहव्यवाडित्याह सर्वं ह्येष तरत्यास्यात्रुहूदेवानामित्याह जुह्व्येष देवानांश्चमसो देवपान इत्याह चमसो ह्येष देवपानोऽरा इवाऽग्रे नेमिर्देवास्त्वं परिभूरसीत्याह देवान् ह्येष परिभूर्यद्भ्यादा वह देवान्देवयते यजमानायेति भ्रातृव्यमस्मै ॥ ५३ ॥ जनयेदा वह देवान् यजमानायेत्याह यजमानमेवैतेन वर्द्धयत्यग्निमग्र आ वह सोममा वहेत्याह देवता एव तद्यथापूर्वमुप ह्वयत आ चाऽग्रे देवान् वह सुयजां च यज जातवेद इत्याहाऽग्निमेव तत्संश्रयति सौऽस्य संशितो देवेभ्यो हव्यव्वंहत्यग्निर्होते- ॥ ५४ ॥ त्याहाऽग्निर्वै देवानां होता य एव देवानां होता तव्वृणीते स्मो वयमित्याहाऽऽत्मानमेव सत्त्वङ्गमयति साधु ते यजमान देवतेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते यदब्रूयाद्योऽग्नि होतां रमवृथा इत्यग्निर्नोभयतो यजमानं परि गृह्णीयात्प्रमार्गकस्स्याद्यजमानदेवत्या वै जुह्वर्भ्रातृव्यदेवत्योपभृ- ॥ ५५ ॥ द्यद्वे इव ब्रूयाद्भ्रातृव्यमस्मै जनयेदधृतवतीमध्वर्यो सुचमाऽस्यस्वेत्याह यजमानमेवैतेन वर्द्धयति देवायुवमित्याह देवान् ह्येषाऽवति विश्ववारामित्याह विश्वं ह्येषाऽवतीडामहै देवा इडेन्यान्नमस्याम नमस्यान् यजाम यज्ञियानित्याह मनुष्या वा इडेन्याः पितरो नमस्या देवा यज्ञिया देवता एव तद्यथाभाग्यं यजति ॥ ५६ ॥ विप्रानुमदित इत्याह चनाऽस्मै होतोपभृदेवता एव त्रीणि च ॥ ९ ॥

त्रीस्तृचाननुब्रूयाद्राजन्यस्य त्रयो वा अन्ये राजन्यात्पुरुषा ब्राह्मणो वैश्यश्शूद्रस्तानेवाऽस्मा अनुकान्करोति पञ्चदशाऽनु ब्रूयाद्राजन्यस्य पञ्चदशो वै राजन्यस्स्व एवैनं स्तोमे प्रतिष्ठापयति त्रिष्टुभा परि दद्धयादिन्द्रियव्वै त्रिष्टुगिन्द्रियकामः खलु वै राजन्यो यजते त्रिष्टुभैवाऽस्मा इन्द्रियं परि गृह्णाति यदि कामयेत ॥ ५७ ॥ ब्रह्मवर्चसमस्त्विति गायत्रिया परि दद्धयाद्ब्रह्मवर्चसव्वै गायत्री ब्रह्मवर्चसमेव भवति सप्तदशाऽनु ब्रूयाद्वैश्यस्य सप्तदशो वै वैश्यस्स्व एवैनं स्तोमे प्रतिष्ठापयति जगत्या परि दद्धयाज्जागता वै पशवः पशुकामः खलु वै वैश्यो यजते जगत्यैवाऽस्मै पशून्यरि गृह्णात्येकविंशतिमनु ब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशस्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै ॥ ५८ ॥ चतुर्विंशतिमनु ब्रूयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्य चतुर्विंशत्यर्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियैवाऽस्मै ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे त्रिंशतमनु ब्रूयादन्नकामस्य त्रिंशदर्षरा विराडन्नव्वै विराड्विराजैवाऽस्मा अन्नाद्यमव रुन्धे द्वात्रिंशतमनु ब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्य द्वात्रिंशदर्षराऽनुष्टुगनुष्टुच्छन्दसां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै षट्त्रिंशतमनु ब्रूयात्पशुकामस्य षट्त्रिंशदर्षरा बृहती बारहताः पशवो

बृहत्यैवाऽस्मै पशू- ॥ ५९ ॥ नवं रुन्धे चतुश्चत्वारिंशतमनुं ब्रूयादिन्द्रियकामस्य चतुश्चत्वारिंश-
दखरा त्रिष्टुगिन्द्रियन्त्रिष्टुज्जिष्टुभैवाऽस्मा इन्द्रियमवं रुन्धेऽष्टाचत्वारिंशतमनुं ब्रूयात्पशुकाम-
स्याऽष्टाचत्वारिंशदखरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवाऽस्मै पशूनवं रुन्धे सर्वाणि छन्दाः-
स्यनुं ब्रूयाद्बहुयाजिनस्सर्वाणि वा एतस्य छन्दाःस्यवरुद्धानि यो बहुयाज्यपरिमितमनुं ब्रूयादपरि-
मितस्याऽवरुद्धयै ॥ ६० ॥ कामयेत प्रतिष्ठित्यै पशून्सप्तचत्वारिंशच्च ॥ १० ॥

निर्वीतं मनुष्याणां प्राचीनावीतं पितृणामुपवीतन्देवानामुप व्ययते देवलखम्भमेव तत्कुरुते
तिष्ठन्नन्वाह तिष्ठन् ह्याश्रुततरव्वदति तिष्ठन्नन्वाह सुवर्गस्य लोकस्याऽभिजित्या आसीनो यजत्य-
स्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति यत्क्रौञ्चमन्वाहाऽऽसुरन्तद्यन्मन्द्रं मानुषन्तद्यदन्तरा तत्सदेवमन्तरा-
ऽनूच्य सदेवत्वाय विद्वांसो वै ॥ ६१ ॥ पुरा होतारोऽभूवन्तस्माद्विधृता अदध्वानोऽभूवन् प-
न्थानस्समरुखन्नन्तर्वेद्यन्तः पादो भवति बहिर्वेद्यन्योऽथाऽन्वाहाऽदध्वनौ विधृत्यै पथामस-
रोहायाऽथो भूतश्चैव भविष्यच्चाऽवं रुन्धेऽथो परिमितश्चैवाऽपरिमितश्चाऽवं रुन्धेऽथो ग्राम्याश्चैव
पशूनां रण्याश्चाऽवं रुन्धेऽथो ॥ ६२ ॥ देवलोकश्चैव मनुष्यलोकश्चाऽभि जयति देवा वै सामिधेनी-
रनूच्य यज्ञन्नाऽन्वपश्यन्स प्रजापतिस्तृष्णीमाधारमाऽधारयत्ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तृष्णी-
माधारमाधारयति यज्ञस्याऽनुख्यात्या अथो सामिधेनीरेवाऽभ्यन्तयलूखो भवति य एववेदाऽथो
तर्पयत्येवैनास्तृप्यति प्रजयां पशुभिः ॥ ६३ ॥ य एववेद यदेकयाऽऽधारयेदेकां प्रीणीयाद्यद्वाभ्यां द्वे
प्रीणीयाद्यत्तिसृभिरति तद्वैचयेन्मनसाऽऽधारयति मनसा ह्यनाप्तमाप्यते तिर्यश्चमा धारयत्यच्छ-
ट्कारव्वाक्च मनश्चाऽऽर्त्तयेतामहन्देवेभ्यो हव्यव्वहामीति वागब्रवीदहन्देवेभ्य इति मनस्तौ प्रजा-
पतिं प्रञ्जमैतां सौऽब्रवीत् ॥ ६४ ॥ प्रजापतिर्दूतीरेव त्वं मनसोऽसि यद्धि मनसा द्ध्यायति
तद्वाचा वदतीति तत्त्वलु तुभ्यन्न वाचा जुहवन्नित्यब्रवीत्तस्मान्मनसा प्रजापतये जुह्वति मन इव हि
प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै परिधीन्सं मांष्टि पुनात्येवैनान्निर्मिद्वचमन्त्रयो वै प्राणाः प्राणानेवाऽभि
जयति त्रिर्दक्षिणाद्वच्यन्त्रय ॥ ६५ ॥ इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति त्रिरुत्तराद्वच्यन्त्रयो वै
दैवयानाः पन्थानस्तानेवाऽभि जयति त्रिरुप वाजयति त्रयो वै देवलोका देवलोकानेवाऽभि जयति
द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासास्सव्वत्सरस्सव्वत्सरमेव प्रीणात्यथो सव्वत्सरमेवाऽस्मा उप दधाति
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या आधारमा धारयति तिर इव ॥ ६६ ॥ वै सुवर्गो लोकस्सुवर्गमेवाऽस्मै
लोकं प्र रोचयत्युजुमा धारयत्युजुरिव हि प्राणस्सन्ततमा धारयति प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्या अथो
रख्बसामपहृत्यै यज्ञामयेत प्रमायुकस्स्यादिति जिह्वन्तस्याऽऽधारयेत्प्राणमेवाऽस्माज्जिह्वन्नयति
ताजक्प्र मीयते शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधार आत्मा दध्रुवा- ॥ ६७ ॥ ऽऽधारमाधार्य दध्रुवा-
समनत्त्यात्मनेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधात्यग्निर्देवानान्द्रुत आसीदैव्योऽसुराणान्तौ प्रजापतिं
प्रञ्जमैतां स प्रजापतिर्ब्राह्मणमब्रवीदेतद्धि ब्रूहीत्या श्रावयेतीदन्देवाश्शृणुतेति वाव तदब्रवी-

दग्निर्देवो होतेति य एव देवानान्तमवृणीत ततो देवा ॥ ६८ ॥ अभवन्पराऽसुरा यस्यैवैविदुषः प्रवरं प्रवृणते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति यद्वाह्यणश्चाऽब्राह्मणश्च प्रञ्जमेयाता ब्राह्मणायाऽधि ब्रूयाद्यद्वाह्यणायाऽद्वयाहाऽऽत्मनेऽद्वयाह यद्वाह्यणं पराहाऽऽत्मानं पराऽह तस्माद्वाह्यणो न परोच्यः ॥ ६९ ॥ वा आरण्याश्चाव रुन्धेऽथो पशुभिस्सोऽब्रवीद्विष्णिनाद्वयन्त्रय इव दध्नुवा देवाश्चत्वारिंशच्च ॥ ११ ॥

आयुष्ट आयुर्दा अग्र आ प्यायस्व सन्तेऽव ते हेड उदुत्तमं प्र णो देव्या नो दिवोऽग्राविष्णु अग्राविष्णु इमं मे वरुण तत्त्वा याम्युदु त्यश्चित्रम् । अपान्नपादा ह्यस्थादुपस्थञ्जिह्वानामूर्द्ध्वो विद्यु- त्व्वसानः । तस्य ज्येष्ठं महिमानव्वहन्तीरुहिरण्यवर्णाः परि यन्ति यद्वाहिः । स- ॥ ७० ॥ मन्या यन्त्युप यन्त्यन्यास्समानमूर्ध्वन्नद्यः पृणन्ति । तमु शुचिः शुचयो दीदिवाऽसंमपान्नपातं परि तस्थु- रापः । तमस्मेरा युवतयो युवानं मर्मज्यमानाः परि यन्त्यापः । स शुक्रेण शिकना रेवदग्निर्दीदा- याऽनिध्मो धृतनिर्णिगप्सु । इन्द्रावरुणयोरहः सम्राजोरव आ वृणे । ता नो मृडात ईदृशैः । इन्द्रा- वरुणा युवमध्वराय नो ॥ ७१ ॥ विशे जनाय महि शर्म यच्छतम् । दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्यति वयञ्जयेम पृतनासु द्रुह्यः । आ नो मित्रावरुणा प्र बाहवा । त्वन्नो अग्रे वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडो- ऽव यासिसीष्ठाः । यजिष्ठो वह्नितमश्शोशुचानो विश्वा द्वेषाऽसि प्र मुमुग्ध्यस्मत् । स त्वन्नो अग्रे- ऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ । अव यख्व नो वरुणः ॥ ७२ ॥ रराणो वीहि मंडी- कः सुहवो न एधि । प्रप्राऽयमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत्सूर्यो न रोचते बृहद्भाः । अभि यः पूरुं पृतनासु तस्थौ दीदाय दैव्यो अतिथिश्शिवो नः । प्र ते यख्वि प्र त इयमि मन्म भुवो यथा वन्द्यो नो हवेषु । धन्वन्निव प्रपा असि त्वमग्न इयख्वे पूरवे प्रत्न राजन् ॥ ७३ ॥ वि पार्जसा वि ज्योतिषा । स त्वमग्रे प्रतीकेन प्रत्योष यातुधान्यः । उरुख्वयेषु दीद्यत् । तः सुप्रतीकः सुदृशः स्वध्वमविद्वाऽसो विदुष्टरः सपेम । स यख्वद्विश्वा वयुनानि विद्वान्प्र हव्यमग्निर्मृतेषु वोचत् । अहोमुचै विवेष यन्मा वि न इन्द्रेन्द्र ख्वत्रमिन्द्रियाणि शतक्रतोऽनु ते दायि ॥ ७४ ॥ यद्वाहिस्समध्वराय नो वरुणः राजः श्वतुश्चत्वारिंशच्च ॥ १२ ॥

विश्वरूपस्त्वष्ट्रेन्द्रवृत्रं ब्रह्मवादिनस्स त्वै नाऽसौमयाज्येष वै देवरथो देवा वै नर्चि नाऽयज्ञोऽग्रे महान्नी- निर्वीतमायुष्टे द्वादश ॥ १२ ॥ विश्वरूपो नैनः शीतरूरावद्य वसु पूर्वेषुर्वाजा इत्यग्रे महानिर्वीतमन्या यन्ति चतु- स्सप्ततिः ॥ ७४ ॥ विश्वरूपोऽनु ते दायि ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ द्वितीयकाण्डे षष्ठप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

समिधौ यजति वसन्तमेवर्तुनामव रुन्धे तनूनपातय्यजति ग्रीष्ममेवाऽव रुन्ध इडो यजति वरुषा एवाऽव रुन्धे बरुहिर्यजति शरदमेवाऽव रुन्धे स्वाहाकारय्यजति हेमन्तमेवाऽव रुन्धे तस्मा-
त्स्वाहाकृता हेमन्पशवोऽव सीदन्ति समिधौ यजत्युषस एव देवतानामव रुन्धे तनूनपातय्यजति यज्ञमेवाऽव रुन्ध ॥ १ ॥ इडो यजति पशून्मेवाऽव रुन्धे बरुहिर्यजति प्रजामेवाऽव रुन्धे समानयत
उपभृतस्तेजो वा आज्यं प्रजा बरुहिः प्रजास्वेव तेजो दधाति स्वाहाकारय्यजति वाचमेवाऽव रुन्धे
दश सं पद्यन्ते दशांस्वरा विराडन्वैर्विराड्विराजैवाऽन्नाद्यमव रुन्धे समिधौ यजत्यस्मिन्नेव लोके
प्रति तिष्ठति तनूनपातय्यजति ॥ २ ॥ यज्ञ एवाऽन्तरिक्षे प्रति तिष्ठतीडो यजति पशुष्वेव प्रति
तिष्ठति बरुहिर्यजति य एव देवयानाः पन्थानस्तेष्वेव प्रति तिष्ठति स्वाहाकारय्यजति सुवर्ग एव
लोके प्रति तिष्ठत्येतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठति देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्द्धन्त ते
देवाः प्रयाजैरेभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राऽणुदन्त तत्प्रयाजानां ॥ ३ ॥ प्रयाजत्वय्यस्यैवैविदुषः प्रयाजा
इज्यन्ते प्रैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यानुदतेऽभिक्रामञ्जुहोत्यभिर्जित्यै यो वै प्रयाजानां मिथुनव्वेद प्र
प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते समिधौ बह्वीरिव यजति तनूनपातमेकमिव मिथुनन्तदिडो बह्वीरिव
यजति बरुहिरैकमिव मिथुनन्तदेतद्वै प्रयाजानां मिथुनय्य एवव्वेद प्र ॥ ४ ॥ प्रजया
पशुभिर्मिथुनैर्जायते देवानांवा अनिष्टा देवता आसन्नथाऽसुरा यज्ञमजिघासन्ते देवा
गायत्रींवाहन्पञ्चाऽस्वराणि प्राचीनानि त्रीणि प्रतीचीनानि ततो वर्म यज्ञायाऽभ्वद्वर्म यजमानाय
यत्प्रयाजानूयाजा इज्यन्ते वर्मेव तद्यज्ञाय क्रियते वर्म यजमानाय भ्रातृव्याभिभूत्यै तस्माद्वरूथं
पुरस्ताद्वर्षीयः पश्चाद्वर्षीयो देवा वै पुरा रक्षोभ्य ॥ ५ ॥ इति स्वाहाकारेण प्रयाजेषु यज्ञश्च
संस्थाप्यमपश्यन्तः स्वाहाकारेण प्रयाजेषु समस्थापयन्वि वा एतद्यज्ञञ्छिन्दन्ति यत्स्वाहाकारेण
प्रयाजेषु संस्थापयन्ति प्रयाजानिष्ठा हवींष्यभि धारयति यज्ञस्य सन्तत्या अथो हविरेवाऽकरथो
यथापूर्वमुपैति पिता वै प्रयाजाः प्रजाऽनूयाजा यत्प्रयाजानिष्ठा हवींष्यभिधारयति पितैव तत्पुत्रेण
साधारण- ॥ ६ ॥ इरुते तस्मादाहुर्यश्चैवव्वेद यश्च न कथा पुत्रस्य केवलङ्कथा साधारणं पितुरित्य-
स्कन्नमेव तद्यत्प्रयाजेष्विष्टेषु स्कन्दति गायत्र्यैव तेन गर्भन्धत्ते सा प्रजां पशून् यजमानाय प्र

जनयति ॥ ७ ॥ यजति यज्ञमेवाऽव रुन्धे तनूनपातय्यजति प्रयाजानामेववेद प्र ररुवोभ्यस्साधारणं पञ्चत्रिंशच्च ॥ १ ॥

चखुषी वा एते यज्ञस्य यदाज्यभागौ यदाज्यभागौ यजति चखुषी एव तद्यज्ञस्य प्रति दधाति पूर्वाद्धे जुहोति तस्मात्पूर्वाद्धे चखुषी प्रबाहुं जुहोति तस्मात्प्रबाहुक्चखुषी देवलोकं वा अग्निना यजमानोऽनु पश्यति पितृलोकं सोमेनोत्तराद्धेऽग्नये जुहोति दक्षिणाद्धे सोमायैवमिव हीमौ लोकावनयौ लोकोरनुख्यात्यै राजानौ वा एतौ देवताना- ॥ ८ ॥ य्यदग्नीषोमावन्तरा देवता इज्येते देवतानावविधृत्यै तस्माद्राज्ञा मनुष्या विधृता ब्रह्मवादिनो वदन्ति किन्तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येनाऽन्यतौ दत्तश्च पशून्दाधारोभयतौ दत्तश्चेत्यृचमनूच्याऽऽज्यभागस्य जुषाणेन यजति तेनाऽन्यतौ दतो दाधारर्चमनूच्यं हविषं ऋचा यजति तेनोभयतौ दतो दाधार मूर्धन्वती पुरोनुवाक्या भवति मूर्धानमेवैनं समानानाङ्करोति ॥ ९ ॥ नियुत्वंत्या यजति भ्रातृव्यस्यैव पशून् विधुते केशिनं ह दार्यङ्केशी सात्यकामिरुवाच सप्तपदान्ते शकरीं श्वो यज्ञे प्रयोक्तासे यस्यै वीर्येण प्र जातान्भ्रातृव्यानुदते प्रति जनिष्यमाणान् यस्यै वीर्येणोभयौ लोकोरनुख्यात्यै यजति तस्मात्पूर्वाद्धेनाऽनु इवान्भुनक्ति जघनाद्धेनं धेनुरिति पुरस्ताल्लुष्मा पुरोनुवाक्या भवति जातानेव भ्रातृव्यान्त्र पुदत उपरिष्टाल्लुष्मा ॥ १० ॥ याज्या जनिष्यमाणानेव प्रति नुदते पुरस्ताल्लुष्मा पुरोनुवाक्या भवत्यस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्द्धत्त उपरिष्टाल्लुष्मा याज्याऽमुष्मिन्नेव लोके ज्योतिर्द्धत्ते ज्योतिष्मन्तावस्मा इमौ लोकौ भवतो य एववेदं पुरस्ताल्लुष्मा पुरोनुवाक्या भवति तस्मात्पूर्वाद्धेनाऽनु इवान्भुनक्त्युपरिष्टाल्लुष्मा याज्या तस्माज्जघनाद्धेनं धेनुर्य एववेदं भुङ्क्ते एनमेतौ वज्र आज्यव्वज्र आज्यभागौ ॥ ११ ॥ वज्रो वषट्कारस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हृत्यछंबट्कारमपगूर्य वषट्करोति स्तृत्यै गायत्री पुरोऽनुवाक्या भवति त्रिष्टुग्याज्या ब्रह्मन्नेव रूषत्रमन्वारं भयति तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एववेदं प्रैवैनं पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह प्र णयति याज्यया गमयति वषट्कारेणैवैनं पुरोनुवाक्यया दत्ते प्र यच्छति याज्यया प्रति ॥ १२ ॥ वषट्कारेण स्थापयति त्रिपदा पुरोऽनुवाक्या भवति त्रयं इमे लोका एवैव लोकेषु प्रति तिष्ठति चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव पशून् व रुन्धे द्वयखुरो वषट्कारो द्विपाद्यजमानः पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति तिष्ठति गायत्री पुरोऽनुवाक्या भवति त्रिष्टुग्याज्यैषा वै सप्तपदा शकरी यद्वा एतया देवा अशिखन्तदंशक्रुवन् य एववेदं शक्रोत्येव यच्छिखति ॥ १३ ॥ देवतानाङ्करोत्युपरिष्टाल्लुष्माऽऽज्यभागौ प्रति शक्रोत्येव द्वे च ॥ २ ॥

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशथ्स आत्मनाज्यमधत्त तन्देवा अब्रुवन्नेष वाव यज्ञो यदाज्यमप्येव नोऽत्राऽस्त्विति सौऽब्रवीद्यजान् व आज्यभागान् वुपं स्तृणान्भि धारयानिति तस्माद्यजन्त्याज्यभागान् वुपं स्तृणन्त्याभि धारयन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्याद्यातयामान्यन्यानि हवींष्ययातयामाज्यमिति प्राजापत्य- ॥ १४ ॥ मिति ब्रूयादयातयामा हि देवानां प्रजापतिरिति

छन्दांसि देवेभ्योऽपाङ्क्रामन्न वोऽभागानि हव्यव्वख्याम इति तेभ्य एतच्चतुरवत्तमधारय-
न्युरोनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वषट्काराय यच्चतुरवत्तञ्जुहोति छन्दांस्येव तत्प्रीणाति तान्यस्य
प्रीतानि देवेभ्यो हव्यव्वहन्त्यङ्गिरसो वा इत उत्तमास्सुवर्गल्लोकमायन्तदृष्यो यज्ञवास्त्वभ्यवायन्ते-
॥ १५ ॥ ऽपश्यन्पुरोडाशङ्कर्म भूतः सर्पन्तन्तमब्रुवन्निन्द्राय दधियस्व बृहस्पतये दधियस्व विश्वेभ्यो
देवेभ्यो दधियस्वेति स नाऽदधियत तमब्रुवन्नग्र्यै दधियस्वेति सोऽग्र्येऽदधियत यदाग्रेयोऽष्टाकपा-
लोऽमावास्यायाश्च पौर्णमास्याश्चाऽच्युतो भवति सुवर्गस्य लोकस्याऽभिजित्यै तमब्रुवन्कथाऽहस्था
इत्यनुपाक्तोऽभूवमित्यब्रवीद्यथाऽख्योऽनुपाक्तो- ॥ १६ ॥ ऽवाच्छत्येवमवाऽऽरमित्युपरिष्ठादभ्य-
ज्याऽधस्तादुपाऽनक्ति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै सर्वाणि कपालान्यभि प्रथयति तावतः
पुरोडाशानमुष्मिल्लोकेऽभि जयति यो विदग्धस्स नैरुक्तो योऽशुतस्स रौद्रो यश्शुतस्स
सदेवस्तस्मादविदहता शुतङ्कृत्यस्सदेवत्वाय भस्मनाऽभि वासयति तस्मान्मासेनाऽस्थिं छन्न-
व्वेदेनाऽभि वासयति तस्मात्- ॥ १७ ॥ केशैः शिरश्छन्नं प्रच्युतव्वा एतदस्माल्लोकादगतन्देव-
लोक्यच्छ्रुतः हविरनभिधारितमभिधार्योद्वासयति देवत्रैवैनद्रमयति यद्येकङ्कपालन्नश्येदेको मास-
स्सव्वत्सरस्याऽनवेतस्स्यादथ यजमानः प्र मीयेत यद्वे नश्येतान्द्वौ मासौ सव्वत्सरस्याऽनवेतौ
स्यातामथ यजमानः प्र मीयेत सङ्ख्यायोद्वासयति यजमानस्य ॥ १८ ॥ गोपीथाय यदि
नश्येदाश्विनद्विकपालन्निर्वपेद्यावापृथिव्यमेककपालमश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवाऽस्मै
भेषजङ्करोति द्यावापृथिव्यं एककपालो भवत्यनयोर्वा एतन्नश्यति यन्नश्यत्यनयोरेवैनद्विन्दति
प्रतिष्ठित्यै ॥ १९ ॥ प्राजापत्यन्तेऽख्योऽनुपाक्तो वेदेनाऽभि वासयति तस्माद्यजमानस्य द्वात्रिंशच्च ॥ ३ ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्प्यमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनौर्बाहुभ्यामित्याहाऽश्विनौ हि
देवानामध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै शतभृष्टिरसि वानस्पत्यो द्विषतो वध इत्याह
वज्रमेव तत्सः श्यति भ्रातृव्याय प्रहरिष्यन्तस्तम्बयजुरहरत्येतावती वै पृथिवी यावती वेदिस्तस्या
एतावत एव भ्रातृव्यनिर्भजति ॥ २० ॥ तस्मान्नाऽभागनिर्भजन्ति त्रिहरति त्रयं इमे लोका एभ्य
एवैनल्लोकेभ्यो निर्भजति तूष्णीञ्चतुर्थः हरत्यपरिमितादेवैननिर्भजत्युद्धन्ति यदेवाऽस्यां अमे-
द्धयन्तदप हन्त्युद्धन्ति तस्मादोषधयः परा भवन्ति मूलञ्छिनत्ति भ्रातृव्यस्यैव मूलञ्छिनत्ति पितृ-
देवत्याऽतिखातेर्यतीङ्गनति प्रजापतिना ॥ २१ ॥ यज्ञमुखेन संमितामा प्रतिष्ठायै खनति यजमा-
नमेव प्रतिष्ठाङ्गमयति दक्षिणतो वर्षीयसीङ्करोति देवयजनस्यैव रूपमकः पुरीषवतीङ्करोति प्रजा वै
पशवः पुरीषं प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तङ्करोत्युत्तरं परिग्राहं परि गृह्णात्येतावती वै पृथिवी यावती
वेदिस्तस्या एतावत एव भ्रातृव्यनिर्भज्याऽऽत्मन उत्तरं परिग्राहं परि गृह्णाति क्रूरमिव वा ॥ २२ ॥
एतत्करोति यद्वेदिङ्करोति धा असि स्वधा असीति योयुष्यते शान्त्यै प्रोख्बणीरा सादयत्यापो वै

रख्षोऽग्नी रख्षसामपहृत्यै स्फ्यस्य वत्सन्त्सादयति यज्ञस्य सन्तत्यै यन्दिष्यात्तन्ध्याये-
च्छुचैवैनमर्पयति ॥ २३ ॥ भजति प्रजापतिनेव वै त्रयस्त्रिंशच्च ॥ ४ ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यद्भिर्हवींषि प्रौखीः केनाऽप इति ब्रह्मणेति ब्रूयादद्भिर्होव हवींषि
प्रोखति ब्रह्मणाऽप इद्ध्मावरुहिः प्रोखति मेद्धयमेवैनत्करोति वेदि प्रोखत्युरुखा वा एषाऽलो-
मकाऽमेद्धया यद्वेदिमेद्धयामेवैनोऽकरोति दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति बरुहिरासाद्य
प्रो- ॥ २४ ॥ खत्येभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोखति क्रूरमिव वा एतत्करोति यत्खनन्त्यपो नि नयति
शान्त्यै पुरस्तात्प्रस्तरङ्गुह्माति मुख्यमेवैनङ्करोतीयन्तङ्गुह्माति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितं
बरुहिस्स्तृणाति प्रजा वै बरुहिः पृथिवी वेदिः प्रजा एव पृथिव्यां प्रति घापयत्यनन्तिदृञ्चऽ स्तृणाति
प्रजयैवैनं पशुभिरनन्तिदृञ्चङ्करो- ॥ २५ ॥ त्युत्तरं बरुहिषः प्रस्तरऽ सादयति प्रजा वै बरुहिर्यजमानः
प्रस्तरो यजमानमेवाऽयजमानादुत्तरङ्करोति तस्माद्यजमानोऽयजमानादुत्तरोऽन्तर्दधाति व्यावृत्त्या
अनक्ति हविष्कृतमेवैनं सुवर्गल्लोकङ्गमयति त्रेधाऽनक्ति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनल्लोकेभ्योऽ-
नक्ति न प्रति शृणाति यत्प्रतिशृणीयादनूर्द्ध्वंभावुक्यजमानस्य स्यादुपरीव प्र हर- ॥ २६ ॥
त्युपरीव हि सुवर्गो लोको नि यच्छति वृष्टिमेवाऽस्मै नि यच्छति नाऽत्यग्रं प्र हरिद्यदत्यग्रं प्रहरैदत्या-
सारिण्यर्द्ध्वर्योर्नाशुका स्यान्न पुरस्तात्प्रत्यस्येद्यत्पुरस्तात्प्रत्यस्यैऽसुवर्गल्लोकाद्यजमानं प्रति नुदे-
त्प्राञ्चं प्र हरति यजमानमेव सुवर्गल्लोकङ्गमयति न विष्वञ्चैव युयाद्यद्विष्वञ्चैवियुया- ॥ २७ ॥
ध्रुवस्य जायेतोर्द्ध्वमुद्यौत्यूर्द्ध्वमिव हि पुऽसः पुमानेवाऽस्य जायते यथस्प्येन बोपवेपेण वा
योयुप्येत स्तृतिरेवाऽस्य सा हस्तेन योयुप्यते यजमानस्य गोपीथार्यं ब्रह्मवादिनो वदन्ति किंयज्ञस्य
यजमान इति प्रस्तर इति तस्य कं सुवर्गो लोक इत्याहवनीय इति ब्रूयाद्यत्प्रस्तरमाहवनीयै प्रहरति
यजमानमेव ॥ २८ ॥ सुवर्गल्लोकङ्गमयति वि वा एतद्यजमानो लिशते यत्प्रस्तरय्योयुप्यन्ते
बरुहिरनु प्र हरति शान्त्या अनारंभण इव वा एतर्हर्द्ध्वर्युस्स ईश्वरो वैपनो भवितोर्द्ध्रुवाऽसीतीमा-
मभि मृशतीयँवै दध्रुवाऽस्यामेव प्रति तिष्ठति न वैपनो भवत्यगा(३)नग्रीदित्याह यद्व्यादगन्न-
गिरित्यग्रावग्निर्यजमानेऽसुवर्गल्लोकाद्भजेदग्नित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव सुवर्गल्लोकङ्ग-
मयति ॥ २९ ॥ आसाद्य प्राऽनन्तिदृञ्चङ्करोति हरति वियुयाद्यजमानमेवाऽग्निरिति सप्तदश च ॥ ५ ॥

अग्रेस्त्रयो ज्यायाऽसो भ्रातर आसन्ते देवेभ्यो हव्यञ्चहन्तः प्राऽमीयन्त सौऽग्निरिबिभेदित्य-
ञ्चाव स्य आर्तिमाऽरिष्यतीति स निलायत सौऽपः प्राऽविशत्तन्देवताः प्रैषमैच्छन्तं मथ्स्यः
प्रऽब्रवीत्तमंशपद्वियाधिया त्वा वद्ध्यासुर्यो मा प्राऽवोच इति तस्मान्मथ्स्यन्धियाधिया घ्नन्ति शसो
॥ ३० ॥ हि तमन्वविन्दन्तमब्रुवन्पु न आ वर्तस्व हव्यञ्चो वहेति सौऽब्रवीद्वरञ्चैव यदेव
गृहीतस्याऽहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दात्तन्मे भ्रातृणां भागधेयमसदिति तस्माद्यद्वृहीतस्याऽहुतस्य
बहिःपरिधि स्कन्दति तेषान्तद्भागधेयन्तानेव तेन प्रीणाति परिधीन्परि दधाति रख्षसामपहृत्यै सऽ

स्पर्शयति ॥ ३१ ॥ रक्षसांमनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षा-
 ऽस्यपहन्त्युर्ध्वे समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव रक्षाऽस्यप हन्ति यजुषाऽन्यान्तुष्णीमन्यां मिथु-
 नत्वाय द्वे आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै यजेत यो यज्ञस्या-
 ऽऽर्त्या वसीयान्थस्यादिति भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां ॥ ३२ ॥ पतये स्वाहेति
 स्कन्धमनु मन्त्रयेत यज्ञस्यैव तदात्या यजमानो वसीयान्भवति भूयसीरुहि देवताः प्रीणाति जामि वा
 एतद्यज्ञस्य क्रियते यदन्वञ्चौ पुरोडाशवुपाऽशुयाजमन्तरा यजत्यजामित्वायाऽथो मिथुनत्वाया-
 ऽग्रिमृष्मिल्लोक आसीद्यमोऽस्मिन्ते देवा अंब्रुवन्तेमौ वि पर्यहामेत्यन्नाद्येन देवा अग्नि- ॥ ३३ ॥
 मुषामन्त्रयन्त राज्येन पितरो यमन्तस्मादग्निर्देवानामन्नादो यमः पितृणां राजा य एवँवेद प्र
 राज्यमन्नाद्यमाप्नोति तस्मा एतद्भागधेयं प्रायच्छन् यदग्नये स्विष्टकृतेऽवद्यन्ति यदग्नये स्विष्टकृते-
 ऽवद्यति भागधेयेनैव तद्रुद्रः समर्द्धयति सकृत्सकृदव द्यति सकृदिव हि रुद्र उत्तरार्द्धादव द्यत्येषा वै
 रुद्रस्य ॥ ३४ ॥ दिक्स्वायामेव दिशि रुद्रन्निर्वदयते द्विरभि धारयति चतुरवत्तस्याऽऽस्यै पशवो वै
 पूर्वा आहुतय एष रुद्रो यदग्निर्यत्पूर्वा आहुतीरभि जुहुयाद्रुद्राय पशूनपि दद्व्यादपशुर्यजमानस्स्या-
 दतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोति पशूनाङ्गोपीथाय ॥ ३५ ॥ शसस्पर्शयति भूतानामग्निं रुद्रस्य सप्तत्रिंशच्च
 ॥ ६ ॥

मनुः पृथिव्या यज्ञियमैच्छत्स घृतन्निषिक्तमविन्दत्सोऽब्रवीत्कोऽस्येश्वरो यज्ञेऽपि कर्तोरिति
 तावब्रूतां मित्रावरुणौ गोरेवाऽऽवमीश्वरौ कर्तोस्व इति तौ ततो गां समैरयतां सा यत्रयत्र न्य-
 क्रामत्ततो घृतमपीड्यत तस्माद्घृतपद्युच्यते तदस्यै जन्मोपहृतं रथन्तरं सह पृथिव्येत्याहि-
 ॥ ३६ ॥ यँवै रथन्तरमिमामेव सहाऽन्नाद्येनोप ह्वयत उपहृतँवामदेव्यं सहाऽन्तरिखेणेत्याह
 पशवो वै वामदेव्यं पशूनेव सहाऽन्तरिखेणोप ह्वयत उपहृतं बृहत्सह दिवेत्याहिरँवै बृहदिरामेव सह
 दिवोप ह्वयत उपहृतास्सप्त होत्रा इत्याह होत्रा एवोप ह्वयत उपहृता धेनु- ॥ ३७ ॥ सहरषभेत्याह
 मिथुनमेवोप ह्वयत उपहृतो भर्षस्सखेत्याह सोमपीथमेवोप ह्वयत उपहृतां (४) हो
 इत्याहाऽऽत्मानमेवोप ह्वयत आत्मा ह्युपहृतानँवसिष्ठ इडामुप ह्वयते पशवो वा इडा पशूनेवोप
 ह्वयते चतुरुप ह्वयते चतुष्पादो हि पशवो मानवीत्याह मनुर्ह्येता- ॥ ३८ ॥ मग्रेऽपश्यदघृतपदीत्याह
 यदेवाऽस्यै पदाद्घृतमपीड्यत तस्मादेवमाह मैत्रावरुणीत्याह मित्रावरुणौ ह्येनां समैरयतां ब्रह्म
 देवकृतमुपहृतमित्याह ब्रह्मैवोप ह्वयते दैव्या अदध्वर्यव उपहृता उपहृता मनुष्या इत्याह
 देवमनुष्यानेवोप ह्वयते य इमय्यज्ञमवानु ये यज्ञपतिँवर्द्धानित्याह ॥ ३९ ॥ यज्ञाय चैव यजमानाय
 चाऽऽशिषमा शास्त उपहृते द्यावापृथिवी इत्याह द्यावापृथिवी एवोप ह्वयते पूर्वजे क्रतावरी इत्याह
 पूर्वजे ह्येते क्रतावरी देवी देवपुत्रे इत्याह देवी ह्येते देवपुत्रे उपहृतोऽय्यजमान इत्याह
 यजमानमेवोप ह्वयत उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहृतो भूयसि हविष्करण उपहृतो दिव्ये धामनुपहृत

॥ ४० ॥ इत्याह प्रजा वा उत्तरा देवयज्या पशवो भूयो हविष्करणं सुवर्गो लोको दिव्य-
न्यामेदमसीदमसीत्येव यज्ञस्य प्रियन्धामोप ह्यते विश्वमस्य प्रियमुपहृतमित्याहाऽछन्दकारमेवोप
ह्यते ॥ ४१ ॥ आह धेनुरेताव्वर्द्धानित्याह धामनुपहृतश्चतुस्त्रिंशच्च ॥ ७ ॥

पशवो वा इडां स्वयमा दत्ते काममेवाऽऽत्मनां पशूनामा दत्ते न ह्यन्यः कामं पशूनां प्रय-
च्छति वाचस्पतये त्वा हुतं प्राऽञ्जामीत्याह वाचमेव भागधेयेन प्रीणाति सदसस्पतये त्वा हुतं
प्राऽञ्जामीत्याह स्वगाकृत्यै चतुरवत्तं भवति हविर्वै चतुरवत्तं पशवंश्चतुरवत्तय्यद्धोतां प्राञ्जीयाद्धो-
ता- ॥ ४२ ॥ ऽऽर्तिमाच्छेद्यदग्नौ जुहुयाद्बुधाय पशूनापि दद्धयादपशुर्यजमानस्याद्वाचस्पतये त्वा हुतं
प्राऽञ्जामीत्याह परोर्खमेवैनज्जुहोति सदसस्पतये त्वा हुतं प्राऽञ्जामीत्याह स्वगाकृत्यै प्राऽञ्जन्ति
तीर्थ एव प्राऽञ्जन्ति दख्खिणानन्ददाति तीर्थ एव दख्खिणानन्ददाति वि वा एतद्यज्ञ- ॥ ४३ ॥
ज्जिन्दन्ति यन्मद्वयतः प्राञ्जन्त्यद्भिर्माजयन्त आपो वै सर्वा देवतां देवताभिरेव यज्ञं सन्तन्वन्ति
देवा वै यज्ञाद्बुधमन्तरायन्त्स यज्ञमविद्वयत्तन्देवा अभि समगच्छन्त कल्पतान इदमिति तैऽब्रुव-
न्त्स्विष्टैर्वै न इदं भविष्यति यदिमं राधयिष्याम इति तत्स्विष्टकृतस्विष्टकृत्वन्तस्याऽऽ-
विद्वन्नि- ॥ ४४ ॥ रंकृन्तन् यवैनं संमितन्तस्माद्यवमात्रमवं द्येयज्यायोऽवद्येद्रोपयेत्तद्यज्ञस्य यदुप
च स्तृणीयादभि चं धारयेदुभयतस्सञ्चायि कुर्यादवदायाऽभि धारयति द्विस्सं पद्यते द्विपाद्यजमानः
प्रतिष्ठित्यै यत्तिरश्चीनमतिहरेदनभिविद्वय्यज्ञस्याऽभि विद्वयेदग्रेण परि हरति तीर्थेनैव परि हरति
तत्पूष्णे पर्यहरन्तत् ॥ ४५ ॥ पूषा प्राश्यं दतोऽरुणत्तस्मात्पूषा प्रपिष्टभागोऽदन्तको हि तन्देवा
अब्रुवन्वि वा अयमाद्वयप्राशिन्नियो वा अयमभूदिति तद्बृहस्पतये पर्यहरन्त्सोऽबिभ्रेद्बृहस्पति-
रित्यव्वाव स्य आर्तिमाऽरिष्यतीति स एतं मन्त्रमपश्यत्सूर्यस्य त्वा चख्खुषा प्रति पश्यामीत्यब्रवीन्न
हि सूर्यस्य चख्खुः ॥ ४६ ॥ किञ्चन हिनस्ति सौऽबिभ्रेत्प्रतिगृह्णन्तं मा हिऽसिष्यतीति देवस्य त्वा
सवितुः प्रसवैऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रति गृह्णामीत्यब्रवीत्सवितुःप्रसूत एवैनद्ब्रह्मणा
देवताभिः प्रत्यगृह्णत्सौऽबिभ्रेत्प्राश्नन्तम्मा हिऽसिष्यतीत्यग्रेस्त्वाऽऽस्येन प्राऽञ्जामीत्यब्रवीन्न
ह्यग्रेरास्यङ्किञ्चन हिनस्ति सौऽबिभ्रेत्- ॥ ४७ ॥ प्राशितं मा हिऽसिष्यतीति ब्राह्मणस्योदरेणेत्य-
ब्रवीन्न हि ब्राह्मणस्योदरङ्किञ्चन हिनस्ति बृहस्पतेर्ब्रह्मणेति स हि ब्रह्मिष्ठोऽप वा एतस्मात्प्राणाः
क्रामन्ति यः प्राशिन्नं प्राञ्जात्यद्भिर्माजयित्वा प्राणान्त्सं मृशतेऽमृतवै प्राणा अमृतमापः प्राणानेव
यथास्थानमुप ह्यते ॥ ४८ ॥ प्राञ्जीयाद्धोता यज्ञचिरहन्तश्चख्खुरास्यङ्किञ्चन हिनस्ति सौऽबिभ्रेच्चतुश्चत्वा-
स्त्रिंशच्च ॥ ८ ॥

अग्नीध्र आ दधात्यग्निमुखानेवर्तन्प्रीणाति समिधमा दधात्युत्तरासामाहुतीनां प्रतिष्ठित्या
अथो समिद्वत्येव जुहोति परिधीन्त्सं माष्टि पुनात्येवैनान्त्सकृत्सकृत्सं माष्टि पराडिव ह्येतर्हि यज्ञ-
श्चतुस्सं पद्यते चतुष्पादः पशवंः पशूनेवाऽव रुन्धे ब्रह्मन्प्र स्थास्याम इत्याहाऽत्र वा एतर्हि

यज्ञश्चितो ॥ ४९ ॥ यत्र ब्रह्मा यत्रैव यज्ञश्चितस्तत एवैनमा रभते यद्धस्तेन प्रमीवैद्वेपनस्याद्य-
च्छीर्ष्णां शीर्षक्तिमान्स्याद्यत्तुष्णीमासीताऽसंप्रतो यज्ञस्यात्प्र तिष्ठेत्येव ब्रूयाद्वाचि वै यज्ञश्चितो
यत्रैव यज्ञश्चितस्तत एवैनं सं प्र यच्छति देवं सवितरेतत्ते प्रा- ॥ ५० ॥ ऽऽहेत्याह प्रसूत्यै
बृहस्पतिर्ब्रह्मेत्याह स हि ब्रह्मिष्ठस्स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि स मां पाहीत्याह यज्ञाय
यजमानायाऽऽत्मने तेभ्य एवाऽऽशिषमा शास्तेऽनात्त्या आश्राव्याऽऽह देवान् यजेति ब्रह्मवादिनो
वदन्तीष्टा देवता अथ कतम एते देवा इति छन्दासीति ब्रूयाद्वायत्रीन्त्रिष्टुभ- ॥ ५१ ॥
ज्जगतीमित्यथो खत्वाहुर्ब्राह्मणा वै छन्दासीति तानेव तद्यजति देवानांवा इष्टा देवता
आसन्नथाऽग्निर्नोदज्वलत्तन्देवा आहुतीभिरनूयाजेष्वन्वविन्दन् यदनूयाजान् यजंत्यग्निमेव
तत्समिन्ध एतदुर्वै नामाऽऽसुर आसीत्स एतर्हि यज्ञस्याऽऽशिषमवृक्क यद्व्यादेत- ॥ ५२ ॥ दु
द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येतदुमेवाऽऽसुरय्यज्ञस्याऽऽशिषमयेदिदन्द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येव
ब्रूयाद्यजमानमेव यज्ञस्याऽऽशिषमयत्यार्धम सूक्तवाकमुत नमोवाकमित्याहेदमराथस्मेति
वावैतदाहोपश्रितो दिवः पृथिव्योरित्याह द्यावापृथिव्योरहि यज्ञ उपश्रित ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे
यजमान द्यावापृथिवी ॥ ५३ ॥ स्तामित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते यद्व्याथ्सूपावसाना च
स्वद्धचवसाना चेति प्रमायुको यजमानस्याद्यदा हि प्रमीयतेऽथेमामुपावस्यति सूपचरणा च
स्वधिचरणा चेत्येव ब्रूयाद्वरीयसीमेवाऽस्मै गव्यूतिमा शास्ते न प्रमायुको भवति तयो-
राविद्यग्निरिदं हविरंजुषतेत्याह या अयांरुष्म ॥ ५४ ॥ देवतास्ता अरीरधामेति वावैतदाह यन्न
निर्दिशेत्प्रतिवेशय्यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदा शास्तेऽयय्यजमानोऽसावित्याह निर्दिश्यैवैनं सुवर्गल्लो-
कमयत्यायुरा शास्ते सुप्रजास्त्वमा शास्त इत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते सजातवनस्यामा शास्त
इत्याह प्राणा वै संजाताः प्राणानेव ॥ ५५ ॥ नाऽन्तरैति तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनंते वयमग्नेर्मानुषा
इत्याहाऽग्निर्देवेभ्यो वनुते वयं मनुष्येभ्य इति वावैतदाहेह गतिर्वामस्येदञ्च नमो देवेभ्य इत्याह
याश्चैव देवता यजति याश्च न ताभ्य एवोभर्याभ्यो नमस्करोत्यात्मनोऽनात्यै ॥ ५६ ॥ श्रितस्ते प्र
त्रिष्टुभमेतदद्यावापृथिवी या अयांरुष्म प्राणानेव षट्चत्वारिंशच्च ॥ ९ ॥

देवा वै यज्ञस्य स्वगाकर्तारिन्नाऽविन्दन्ते शय्युं बारहस्पत्यमब्रुवन्निमन्नो यज्ञं स्वगा
कुर्विति सौऽब्रवीद्वरं वृणौ यदेवाऽब्राह्मणोक्तोऽश्रद्धधानो यजातै सा मै यज्ञस्याऽऽशीरंसदिति
तस्माद्यदब्राह्मणोक्तोऽश्रद्धधानो यजते शय्युमेव तस्य बारहस्पत्यय्यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छत्येतन्ममे-
त्यब्रवीत्किं मै प्रजाया ॥ ५७ ॥ इति योऽपगुरातै शतेन यातयाद्यो निहनंत्सहस्रेण यातयाद्यो
लोहितङ्कुरवद्यावतः प्रस्कद्य पांसून्त्सङ्गृह्णात्तावतस्संव्यसुरान्पितृलोकं प्र जानादिति तस्माद्ब्रा-
ह्मणाय नाऽपं गुरेत न नि हन्यान्न लोहितङ्कुरादितावता हैनसा भवति तच्छय्योरा वृणीमह इत्याह
यज्ञमेव तत्स्वगा करोति त- ॥ ५८ ॥ च्छय्योरा वृणीमह इत्याह शय्युमेव बारहस्पत्यं भागधेयेन

समर्द्धयति गातुय्यज्ञाय गातुय्यज्ञपतय इत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते सोमय्यजति रेत एव तदधाति
त्वष्टारय्यजति रेत एव हितन्त्वष्टा रूपाणि वि करोति देवानां पत्नीर्यजति मिथुनत्वा-
याऽग्निहृपतिय्यजति प्रतिष्ठित्यै जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते ॥ ५९ ॥ यदाज्येन प्रयाजा इज्यन्ते
आज्येन पत्नीसय्याजा ऋचमनूच्यं पत्नीसय्याजानामृचा यजत्यजामित्वायाऽथो मिथुनत्वाय
पङ्क्तिप्रायणो वै यज्ञः पङ्क्त्युदयनः पञ्च प्रयाजा इज्यन्ते चत्वारः पत्नीसय्याजास्समिष्टयजुः पञ्चमं
पङ्क्तिमेवाऽनु प्रयन्ति पङ्क्तिमनूयन्ति ॥ ६० ॥ प्रजायाः करोति तत्क्रियते त्रयस्त्रिंशच्च ॥ १० ॥

युरुष्वा हि देवहूतमा अश्वा अग्रे रथीरिव । नि होतां पूर्व्यस्संदः । उत नो देव देवा
अच्छा वोचो विदुष्टरः । श्रद्धिश्वा वार्या कृधि । त्व ह यद्यविष्टय सहसस्सूनवाहुत । ऋतावा यज्ञियो
भुवः । अयमग्निस्सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः । मुद्धा कवी रयीणाम् । तन्नेमिमृभवो यथाऽऽ
नमस्व सहतिभिः । नेदीयो यज्ञ-॥ ६१ ॥ मङ्गिरः । तस्मै नूनमभिद्यवे वाचा विरूप नित्यया । वृष्णे
चोदस्व सुष्टुतिम् । कमुं ष्विदस्य सेनयाऽग्नेरपाकचखसः । पणिङ्गेषु स्तरामहे । मा नो देवाना-
वैविशः प्रस्नातीरिवोस्राः । कृशन्न हासुरघ्नियाः । मा नस्समस्य दूढ्यः परिद्वेषसो अहतिः । ऊर्मिर्न
नावमा वधीत् । नमस्ते अग्र ओजसे गृणन्ति देव कृष्टयः । अमै- ॥ ६२ ॥ रमित्रमर्दय । कुविथ्सु
नो गर्विष्टयेऽग्रे सव्वेषिषो रयिम् । उरुकृदुरु णस्कृधि । मा नो अस्मिन्महाधने परां वगर्भारभृद्यथा ।
सव्वर्गा स रयिञ्जय । अन्यमस्मद्भिया इयमग्रे सिषक्तु दुच्छुना । वद्धा नो अमवच्छवः ।
यस्याऽजुषन्नमस्विनश्शमीमदुर्मखस्य वा । तद्धेदग्निर्वृधाऽवति । परस्या अर्धि ॥ ६३ ॥ सव्वतोऽव-
रा अभ्या तर । यत्राहमस्मि ता अव । विद्महि ते पुरा वयमग्रे पितुर्यथाऽवसः । अथा ते सुम्न-
मीमहे । य उग्र इव शर्यहा तिग्मशृङ्गो न वसंगः । अग्रे पुरो रुरोजिथ । सखायस्सव्वस्सम्यश्चमि-
षः स्तोमश्चाग्रयै । वर्षिष्ठाय ख्वितीनामूर्जो नप्त्रे सहस्वते । सस्समिद्युवसे वृषन्नग्रे विश्वान्यय
आ । इडस्पदे समिद्धयसे स नो वसुन्या भर । प्रजापते स वैद सोमापूषणेमौ देवौ ॥ ६४ ॥
यज्ञमैरधि वृषन्नेकान विंशतिश्च ॥ ११ ॥

उशन्तस्त्वा हवामह उशन्तस्समिधीमहि । उशन्नुशत आ वह पितृन् हविषे अत्तवे । त्व
सोम प्रचिकितो मनीषा त्व रजिष्ठमनु नेषि पन्थांम् । तव प्रणीती पितरौ न इन्दो देवेषु रत्नमभ-
जन्त धीराः । त्वया हि नः पितरस्सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान धीराः । वन्वन्नवातः परिधीश्र-
पौर्ण वीरेभिरश्चैर्मधवा भवा ॥ ६५ ॥ नः । त्व सोम पितृभिस्सव्वविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ
तंतन्थ । तस्मै त इन्दो हविषा विधेम वयः स्याम पतयो रयीणाम् । अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छत
सदस्सदस्सदत सुप्रणीतयः । अत्ता हवीषि प्रयतानि बरुहिष्यथा रयि सर्ववीरन्दधातन ।
बरुहिषदः पितर ऊत्यर्वाग्निमा वो हव्या चकृमा जुषध्वम् । त आ गताऽवसा शन्तमेना-
ऽथाऽस्मभ्य ॥ ६६ ॥ शय्योररपो दधात । आऽहं पितृन्सुविदत्रा अविथ्सि नपातश्च विक्रम-

णञ्च विष्णोः । बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त इहाऽऽगमिष्ठाः । उपहृताः पितरं-
स्सोम्यासो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु । त आ गमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु ते अवन्त्वस्मान् ।
उदीरतामवर उत्परास उन्मद्धयमाः पितरंस्सोम्यासः । असु- ॥ ६७ ॥ द्यै इयुरवृका ऋतज्ञास्ते
नोऽवन्तु पितरो हवेषु । इदं पितृभ्यो नमो अस्त्वद्य ये पूर्वासो य उपरास इयुः । ये पार्थिवे रजस्या
निषत्ता ये वा नूनं सुवृजनासु विरुषु । अधा यथा नः पितरः परासः प्रत्तासो अग्र ऋतमाशुषाणाः ।
शुचीदयन्दीर्घितिमुक्थशासः खामा भिन्दन्तो अरुणीरपं ब्रन् । यदग्रे ॥ ६८ ॥ कव्यवाहन पितृन्
यख्यतावृधः । प्र च हव्यानि वख्यसि देवेभ्यश्च पितृभ्य आ । त्वमग्र ईडितो जातवेदोऽवाँडहव्यानि
सुरभीणि कृत्वा । प्रादाः पितृभ्यस्स्वधया ते अख्यन्नद्धि त्वन्देव प्रयता हवींषि । मातली कव्यैर्य-
मो अङ्गिरोभिर्वहस्पतिरुक्कभिर्वावृधानः । याश्च देवा वावृधुर्ये च देवान्स्वाहाऽन्ये स्वधयाऽन्ये
मदन्ति । ॥ ६९ ॥ इमद्व्यम प्रस्तरमा हि सीदाऽङ्गिरोभिः पितृभिस्सर्वविदानः । आ त्वा मन्त्राः क-
विशस्ता बहन्त्वेना राजन् हविषा मादयस्व । अङ्गिरोभिरा गंहि यज्ञियेभिर्यम वैरूपैरिह मादयस्व ।
विवस्वन्तं हुवे यः पिता तेऽस्मिन् यज्ञे बर्हिष्या निषद्य । अङ्गिरसो नः पितरो नवग्वा अथर्वाणो
भृगवस्सोम्यासः । तेषाँव्यं सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ७० ॥ भवाऽस्मभ्यमसु-
द्यदग्रे मदन्ति सौमनस एकञ्च ॥ १२ ॥

समिधश्चरुषी प्रजापतिराज्यन्देवस्य स्मयं ब्रह्मवादिनोऽद्भिरग्रेस्त्रयो मनुः पृथिव्याः पशवोऽग्नीधे देवा वै
यज्ञस्य युख्योशान्तस्त्वा द्वादश ॥ १२ ॥ समिधो याज्या तस्मान्नाऽभागं हि तमन्वित्याह प्रजा वा आहेत्याह
युख्या हि संस्रतिः ॥ ७० ॥ समिधस्सौमनसे स्याम ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां द्वितीयकाण्डे षष्ठः प्रश्नस्समाप्तः ॥

॥ इति द्वितीयं काण्डम् ॥

॥ द्वितीयकाण्डस्य प्रश्नादिसङ्ख्याननिर्णयः ॥

प्रश्नाः	अनुवाकाः	पञ्चाशतः	पदानि
१	११	६५	३२७८
२	१२	७१	३५२६
३	१४	५६	२९६५
४	१४	४८	२४०६
५	१२	७४	३६६५
६	१२	७०	३४३३
॥ संहतसङ्ख्या ॥			
६	७५	३८४	१९२७३

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहिता

॥ अथ तृतीयं काण्डम् ॥

॥ तत्र प्रथमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजास्सृजेयेति स तपोऽतप्यत स सर्पान्सृजत सौऽकामयत प्रजास्सृ-
जेयेति स द्वितीयमतप्यत स वयाऽस्यसृजत सौऽकामयत प्रजास्सृजेयेति स तृतीयमतप्यत स
एतन्दीर्घितवादमपश्यत्तमवदत्ततो वै स प्रजा असृजत यत्तपस्तत्त्वा दीर्घितवादवदति प्रजा
एव तद्यजमान- ॥ १ ॥ स्सृजते यद्वै दीर्घितोऽमेद्धयं पश्यत्यपाऽस्माद्दीर्घा क्रामति नीलमस्य
हरो व्येत्यबद्धं मनो दरिद्रश्चक्षुस्सूर्यो ज्योतिषाऽ श्रेष्ठो दीर्घे मा मा हासीरित्याह
नाऽस्माद्दीर्घाऽप क्रामति नाऽस्य नीलं हरो व्येति यद्वै दीर्घितमभिवर्षति दिव्या आपोऽशान्ता
ओजो बलन्दीर्घा- ॥ २ ॥ न्तपोऽस्य निर्घन्त्युन्दतीर्बलन्धत्तौजो धत्त बलन्धत्त मा मे दीर्घां मा
तपो निर्वाधित्याहैतदेव सर्वमात्मन्धत्ते नाऽस्यौजो बलन् दीर्घान्न तपो निर्घन्त्यग्निर्वै दीर्घितस्य
देवता सौऽस्मादेतर्हि तिर इव यर्हि याति तमीश्वरऽ रक्षार्हसि हन्तौ- ॥ ३ ॥ भद्रादभि श्रेयः प्रेहि
बृहस्पतिः पुरेता तै अस्त्वित्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिस्तमेवाऽन्वारभते स एनऽ सं
पारयत्येदमगन्म देवयजनं पृथिव्या इत्याह देवयजनं ह्येष पृथिव्या आगच्छति यो यजते विश्वे
देवा यदजुषन्त पूर्व इत्याह विश्वे ह्येतद्देवा जोषयन्ते यद्वाह्यणा ऋक्सामाभ्याय्यजुषा सन्तरन्त
इत्याह र्सामाभ्याऽ ह्येष यजुषा सन्तरति यो यजते रायस्योषेण समिषा मदेमेत्याहाऽशिषमेवैतामा
शास्ते ॥ ४ ॥ यजमानो दीर्घाऽ हन्तौर्ब्राह्मणाश्चतुर्विंशतिश्च ॥ १ ॥

एष तै गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूता-
च्छन्दोमानाऽ साम्राज्यञ्छेति मे सोमाय ब्रूताद्यो वै सोमऽ राजानऽ साम्राज्यल्लोकङ्गमयित्वा
क्रीणाति गच्छति स्वानाऽ साम्राज्यञ्छन्दाऽसि खलु वै सोमस्य राज्ञस्साम्राज्यो लोकः पुरस्तात्सो-
मस्य क्रयादेवमभि मन्त्रयेत् साम्राज्यमेवै- ॥ ५ ॥ नल्लोकङ्गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानाऽ
साम्राज्य्यो वै तानूनप्त्रस्य प्रतिष्ठाव्वेद प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो वदन्ति न प्राञ्जन्ति न
जुह्वत्यथ कं तानूनप्त्रं प्रति तिष्ठतीति प्रजापतौ मनसीति ब्रूयात्त्रिरव जिघ्रेत्प्रजापतौ त्वा मनसि
जुहोमीत्येषा वै तानूनप्त्रस्य प्रतिष्ठा य एवव्वेद प्रत्येव तिष्ठति यो ॥ ६ ॥ वा अदध्वर्योः प्रतिष्ठा-

वैद प्रत्येव तिष्ठति यतो मन्येताऽनभिक्रम्य होष्यामीति तत्तिष्ठन्ना श्रावयेद्देवा वा अद्ध्वर्योः प्रतिष्ठा
य एववैद प्रत्येव तिष्ठति यदभिक्रम्य जुहुयात्प्रतिष्ठायां इयात्तस्मात्समानत्र तिष्ठता होतव्यं
प्रतिष्ठित्यै यो वा अद्ध्वर्योस्स्ववैद स्ववानेव भवति सुगवा अस्य स्वव्वायव्यमस्य ॥ ७ ॥
स्वञ्चमसौऽस्य स्वय्यद्वायव्यव्व चमसव्वोऽनन्वारभ्याऽऽश्रावयेत्स्वादियात्तस्मादन्वारभ्याऽऽ-
श्राव्यः स्वादेव नैति यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितस्सोमो भवत्यप्रतिष्ठित-
स्तोमोऽप्रतिष्ठितान्युक्थान्यप्रतिष्ठितो यजमानोऽप्रतिष्ठितोऽद्ध्वर्युर्वायव्यव्वै सोमस्य प्रतिष्ठा
चमसौऽस्य प्रतिष्ठा सोमस्तोमस्य स्तोमं उक्थानाद्ब्रह्मवा गृहीत्वा चमसव्वोच्चीय स्तोत्रमु-
पाकुर्यात्प्रत्येव सोमः स्थापयति प्रति स्तोमं प्रत्युक्थानि प्रति यजमानस्तिष्ठति प्रत्यद्ध्वर्युः ॥ ८ ॥
एव तिष्ठति यो वायव्यमस्य ग्रहव्वैकात्र विंशतिश्च ॥ २ ॥

यज्ञव्व एतत्सं भरन्ति यत्सोमक्रयण्यै पदय्यज्ञमुखः हविर्द्वानि यर्हि हविर्द्वानि प्राचीं प्रव-
र्तयैयुस्तरहि तेनाऽख्ममुपाऽञ्ज्याद्यज्ञमुख एव यज्ञमनु सन्तनोति प्राञ्चमग्निं प्र हरन्त्युत्पत्नीमा नय-
न्त्यन्वनाःसि प्र वर्तयन्त्यथ वा अस्यैष धिष्णियो हीयते सोऽनुं ह्रयायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा
॥ ९ ॥ प्रजां पशून् यजमानस्य शमयितोर्यर्हि पशुमाप्रीतमुदञ्चयन्ति तरहि तस्य पशुश्रपणः
हरेत्तेनैवैनं भागिनङ्करोति यजमानो वा आहवनीयो यजमानव्व एतद्विकर्षन्ते यदाहवनीयात्पशु-
श्रपणः हरन्ति स वैव स्यान्निर्मन्थ्यव्व कुर्याद्यजमानस्य सात्मत्वाय यदि पशोरवदानञ्च-
श्येदार्ज्यस्य प्रत्याख्यायमव द्येत्सैव ततः प्रायश्चित्तिर्ये पशुर्विमथ्नीरन् यस्तान्कामयेताऽऽर्तिमा-
च्छैर्युरिति कुविदङ्केति नमोवृत्तिवत्यर्चाऽऽर्ग्रीद्ध्रे जुहुयान्नमोवृत्तिमेवैषाव्वङ्के ताजगार्तिमाच्छन्ति
॥ १० ॥ भूत्वा तत्षड्विंशतिश्च ॥ ३ ॥

प्रजापतेर्जयमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः । तस्मै प्रति प्र वैदय चिकित्वाः अनु मन्य-
ताम् । इमं पशुं पशुपते ते अद्य बद्धाम्यग्रे सुकृतस्य मद्धयै । अनु मन्यस्व सुयजां यजाम
जुष्टदेवानामिदमस्तु हव्यम् । प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्ति पूर्वं प्राणमङ्गैभ्यः पर्याचरन्तम् । सुवर्ग्य्याहि
पथिभिर्देवानैरोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः । येषामीशैः ॥ ११ ॥ पशुपतिः पशूनाञ्चतुष्पदामुत च
द्विपदाम् । निष्क्रीतोऽय्ययज्ञियं भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु । ये बद्धयमानमनु
बद्धयमाना अभ्यैखन्त मनसा चखुषा च । अग्निस्ताः अग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजयां
सर्वविदानः । य आरण्याः पशवो विश्वरूपा विरूपास्सन्तो बहुधैकरूपाः । वायुस्ताः अग्रे प्र
मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजयां सर्वविदानः । प्रमुञ्चमाना ॥ १२ ॥ भुवनस्य रेतो गातुन्धत्त
यजमानाय देवाः । उपाकृतः शशमानय्यदस्थाज्जीवन्देवानामप्येतु पार्थः । नाना प्राणो यजमानस्य
पशुना यज्ञो देवेभिस्सह देवानः । जीवन्देवानामप्येतु पार्थस्सत्यास्सन्तु यजमानस्य कामाः ।
यत्पशुर्मायुमकृतोरौ वा पद्भिराहते । अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वहंसः । शर्मितार उपेतन

यज्ञ- ॥ १३ ॥ न्देवेभिरिन्वितम् । पाशांत्यशुं प्र मुञ्चत बन्धाद्यज्ञपतिं परि । अदितिः पाशं प्र मुमोत्तवेतन्नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि । अरातीयन्तमधरङ्गणोमि यन्दिष्मस्तस्मिन्प्रति मुञ्चामि पाशम् । त्वामु ते दधिरे हव्यवाहः शतङ्कतारमुत यज्ञियञ्च । अग्रे सदस्वस्सतनुरहि भूत्वाऽथ हव्या जातवेदो जुषस्व । जातवेदो वपया गच्छ देवान्त्वः हि होता प्रथमो बभूथ । धृतेन त्वन्तनुवो वर्द्धयस्व स्वाहाकृतः हविरदन्तु देवाः । स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यस्स्वाहा ॥ १४ ॥ ईशं प्रमुञ्चमाना यज्ञन्त्वः षोडश च ॥ ४ ॥

प्राजापत्या वै पशवस्तेषां रुद्रोऽधिपतिर्यदेताभ्यामुपाकरोति ताभ्यामेवैनं प्रतिप्रोच्याऽऽलभत आत्मनोऽनात्रस्काय द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या उपाकृत्य पञ्च जुहोति पाङ्क्षाः पशवः पशूनेवाऽव रुन्धे मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तय्यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानस्याज्ञानां प्राणो यजमानस्य पशुनेत्याह व्यावृत्तयै ॥ १५ ॥ यत्पशुर्मायुमकृतेति जुहोति शान्त्यै शर्मितार उपेतनेत्याह यथायजुरेवैतद्वपायाव्वा आह्नियमाणायामग्रेर्मेधोऽपं क्रामति त्वामु ते दधिरे हव्यवाहमिति वपामभि जुहोत्यग्रेरेव मेधमव रुन्धेऽथो शतत्वाय पुरस्तात्स्वाहाकृतयो वा अन्ये देवा उपरिष्ठात्स्वाहाकृतयोऽन्ये स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यस्स्वाहेत्यभितो वपाञ्जुहोति तानेवोभयान्प्रीणाति ॥ १६ ॥ व्यावृत्त्या अभितो वपां पञ्च च ॥ ५ ॥

यो वा अयथादेवतय्यज्ञमुपचरत्या देवताभ्यो वृश्च्यते पापीयान्भवति यो यथादेवतन्न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान्भवत्याग्रेय्यर्चाऽऽग्नीदध्रमभि मृशेद्वैष्णव्या हविर्दानेमाग्रेय्या सुचो वायव्या वायव्यान्धैन्द्रिया सदो यथादेवतमेव यज्ञमुप चरति न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान्भवति युनज्मि ते पृथिवीज्योतिषा सह युनज्मि वायुमन्तरिख्वेण ॥ १७ ॥ ते सह युनज्मि वाचः सह सूर्येण ते युनज्मि तिस्रो विपृचस्सूर्यस्य ते । अग्निर्देवता गायत्री छन्द उपाशोः पात्रमसि सोमो देवता त्रिष्टुछन्दोऽन्तर्यामस्य पात्रमसीन्द्रो देवता जगती छन्द इन्द्रवायुवोः पात्रमसि बृहस्पतिर्देवताऽनुष्टुछन्दो मित्रावरुणयोः पात्रमस्यश्विनौ देवता पङ्क्तिछन्दोऽश्विनोः पात्रमसि सूर्यो देवता बृहती ॥ १८ ॥ छन्दश्शुक्रस्य पात्रमसि चन्द्रमा देवता सतोबृहती छन्दो मन्थिनः पात्रमसि विश्वे देवा देवतोष्णिहा छन्द आग्रयणस्य पात्रमसीन्द्रो देवता ककुच्छन्द उक्थानां पात्रमसि पृथिवी देवता विराट्छन्दो दध्रुवस्य पात्रमसि ॥ १९ ॥ अन्तरिख्वेण बृहती त्रयस्त्रिंशच्च ॥ ६ ॥

इष्टर्गो वा अदध्वर्युर्यजमानस्येष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽर्घुः खर्षीयत आसन्त्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्याश्चिदभिर्शस्त्या इति पुरा प्रातरनुवाकाज्जुहुयादात्मन एव तददध्वर्युः पुरस्ताच्छर्मं नह्यतेऽनात्यै सव्वेशाय त्वोपवेशाय त्वा गायत्रियास्त्रिष्टुभो जगत्या अभिभूत्यै स्वाहा प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टन्देवतासु वा एते प्राणापानयो- ॥ २० ॥ व्यायच्छन्ते येषां सोमस्समुच्छते सव्वेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह छन्दांसि वै सव्वेश उपवेशच्छन्दोभिरेवाऽस्य छन्दांसि वृद्धे

प्रेतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै मरुत्वतीः प्रतिपदो विजित्या उभे बृहद्रथन्तरे भवत इयव्वाव
रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेवैनमन्तरैत्यद्य वाव रथन्तरः श्वो बृहदद्याश्वादेवैनमन्तरैति भूत- ॥ २१ ॥
व्वाव रथन्तरं भविष्यद्बृहद्भुताच्चैवैनं भविष्यतश्चाऽन्तरैति परिमितव्वाव रथन्तरमपरिमितं
बृहत्परिमिताच्चैवैनमपरिमिताच्चाऽन्तरैति विश्वामित्रजमदग्री वसिष्ठेनाऽस्पृष्टेताः स एतज्जमदग्नि-
र्विहव्यमपश्यत्तेन वै स वसिष्ठस्येन्द्रियव्यीर्यमवृक्क यद्विहव्यं शस्यत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो
भ्रातृव्यस्य वृक्के यस्य भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुस्स देवता वृक्के इति यद्यग्निष्टोमस्सोमः परस्तात्स्या-
दुक्थ्यं कुर्वीत यद्युक्थ्यं स्यादतिरात्रं कुर्वीत यज्ञक्रतुभिर्वाऽस्य देवता वृक्के वसीयान्भवति ॥ २२ ॥
प्राणापानयोर्भूतवृक्केऽष्टाविंशतिश्च ॥ ७ ॥

निग्राभ्यांस्थ देवश्रुत आयुर्मे तर्पयत प्राणं मे तर्पयताऽपानं मे तर्पयत व्यानं मे तर्पयत
चक्षुर्मे तर्पयत श्रोत्रं मे तर्पयत मनो मे तर्पयत वाचं मे तर्पयताऽऽत्मानं मे तर्पयताऽङ्गानि मे
तर्पयत प्रजां मे तर्पयत पशून्मे तर्पयत गृहान्मे तर्पयत गुणान्मे तर्पयत सर्वगणं मा तर्पयत तर्पयत
मा ॥ २३ ॥ गुणा मे मा वि तृषन्नोषधयो वै सोमस्य विशो विशः खलु वै राज्ञः प्रदातोरीश्वरा ऐन्द्र-
स्सोमोऽवीवृधव्वो मनसा सुजाता ऋतप्रजाता भग इदं स्याम । इन्द्रेण देवीर्वीरुधस्सव्विद्वाना
अनु मन्यन्ताः सर्वनाय सोममित्याहौषधीभ्य एवैनः स्वायै विशस्स्वायै देवतायै निर्याच्याऽभि
षुणोति यो वै सोमस्याऽभिषूयमाणस्य ॥ २४ ॥ प्रथमोऽंशुस्स्कन्दति स ईश्वर इन्द्रियव्यीर्यं
प्रजां पशून् यजमानस्य निर्हन्तोस्तमभि मन्त्रयेताऽऽ माऽस्कान्त्सह प्रजया सह रायस्पोषेणेन्द्रियं
मे वीर्यं मा निर्वधीरित्याशिषमेवैतामा शास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशूनामनिर्घाताय द्र-
प्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु घामिमश्च योनिमनु यश्च पूर्वः । तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तन्द्रप्सञ्जुहोम्यनु
सप्त होत्राः ॥ २५ ॥ तर्पयत माऽभिषूयमाणस्य यश्च दश च ॥ ८ ॥

यो वै देवान्देवयशसेनाऽर्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेन देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्य-
यशसी मनुष्येषु यान्प्राचीनमाग्रयणाद्ग्रहान्गृहीयात्तानुपांशु गृहीयाद्यानूर्द्ध्वाऽस्तानुपब्दिमतो
देवानेव तद्देवयशसेनाऽर्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेन देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनु-
ष्येष्वग्निः प्रातस्सवने पात्वस्मान् वैश्वानरो महिना विश्वशम्भूः । स नः पावको द्रविणन्दधा-
॥ २६ ॥ त्वार्युष्मन्तस्सहभस्वास्याम । विश्वे देवा मरुत इन्द्रो अस्मानस्मिन्द्रितीये सर्वने न
जह्युः । आयुष्मन्तः प्रियमेषाव्वदन्तो वयन्देवानां सुमतौ स्याम । इदन्तृतीयः सर्वनङ्गवीनामृतेन
ये चमसमैरयन्त । ते सौधन्वनास्सुवरानशानास्विष्टिन्नो अभि वसीयो नयन्तु । आयतनवतीर्वा
अन्या आहुतयो ह्यन्तेऽनायतना अन्या या आधारवतीस्ता आयतनवतीर्या- ॥ २७ ॥ स्सौम्यास्ता
अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाऽऽधारमाधारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे नो
जनाय विश्वस्मै भूतायाऽध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोमेति सौम्या एव तदाहुतीरायतनवतीः

करोत्यायतनवान्भवति य एवँवेदाऽथो द्यावापृथिवी एव घृतेन व्युनक्ति ते व्युक्ते उपजीवनीयै भवत
उपजीवनीयो भवति ॥ २८ ॥ य एवँवेदैष तै रुद्र भागो यन्निरयाचथास्तञ्जुषस्व विदेगौपत्य
रायस्पोषं सुवीर्यं सँवथ्सरीणां स्वस्तिम् । मनुः पुत्रेभ्यो दायव्यभजत्स नाभानेदिष्टं ब्रह्मचर्य-
वँसन्तन्निरभजत्स आऽगच्छत्सौऽब्रवीत्कथा मा निरभागिति न त्वा निरभाख्यमित्यब्रवीदङ्गिरस
इमे सत्रमांसते ते ॥ २९ ॥ सुवर्गल्लोकं प्र जानन्ति तेभ्य इदं ब्राह्मणं ब्रूहि ते सुवर्गल्लोकं व्यन्तो
य एषां पशवस्तास्तै दास्यन्तीति तदैभ्योऽब्रवीत्ते सुवर्गल्लोकं व्यन्तो य एषां पशव आसन्तानस्मा
अददुस्तं पशुभिश्चरन्तय्यज्ञवास्तौ रुद्र आऽगच्छत्सौऽब्रवीन्मम वा इमे पशव इत्यदुर्वै ॥ ३० ॥
मह्यमिमानित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशत इत्यब्रवीद्यज्ञवास्तौ हीयते मम वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु
नाऽभ्यवेत्यं सौऽब्रवीद्यज्ञे माऽऽ भजाऽर्थं ते पशूनाऽभि मँस्य इति तस्मा एतं मन्थिनस्सँस्रा-
वमं जुहोततो वै तस्य रुद्रः पशूनाऽभ्यमन्यत यत्रैतमेवँविद्वान्मन्थिनस्सँस्रावञ्जुहोति न तत्र रुद्रः
पशून्भि मन्यते ॥ ३१ ॥ दधात्वायतनवतीर्या उपजीवनीयो भवति तेऽदुर्वै यत्रैतमेकादश च ॥ ९ ॥

जुष्टो वाचो भूयासञ्जुष्टो वाचस्पतये देवि वाक् । यद्वाचो मधुमत्तस्मिन्मा धास्स्वाहा सर-
स्वत्यै । ऋचा स्तोमं समर्द्धय गायत्रेण रथन्तरम् । बृहद्गायत्रवर्तनि । यस्तै द्रप्सस्स्कन्दंति यस्तै
अशुर्बाहुच्युतो धिषण्योरुपस्थात् । अदध्वर्योर्वा परि यस्तै पवित्राथस्वाहाकृतमिन्द्राय तञ्जुहोमि ।
यो द्रप्सो अशुः पतितः पृथिव्यां परिवापात् ॥ ३२ ॥ पुरोडाशात्करंभात् । धानासोमान्मन्थिनं
इन्द्र शुक्राथस्वाहाकृतमिन्द्राय तञ्जुहोमि । यस्तै द्रप्सो मधुमा इन्द्रियावान्थस्वाहाकृतः पुनरप्येति
देवान् । दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिखाथस्वाहाकृतमिन्द्राय तञ्जुहोमि । अदध्वर्युर्वा ऋत्विजा प्रथमो
युज्यते तेन स्तोमो योक्तव्य इत्याहुर्वाग्ग्रेगा अग्र एत्वृजुगा देवेभ्यो यशो मयि दधती प्राणान्पशुं
प्रजां मयि ॥ ३३ ॥ च यजमाने चेत्याह वाचमेव तद्यज्ञमुखे युनक्ति वास्तु वा एतद्यज्ञस्य क्रियते
यद्ब्रह्मन्गृहीत्वा बहिष्पवमानं सर्पन्ति पराञ्चो हि यन्ति पराचीभिस्तुवतै वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योप
तिष्ठते यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाऽकर्विष्णो त्वन्नो अन्तमशर्म यच्छ सहन्त्य । प्र ते धारा मधुश्चुत
उत्सन्दुहते अर्बितमित्याह यदेवाऽस्य शयानस्योपशुष्यति तदेवाऽस्यैतेनाऽऽ प्याययति ॥ ३४ ॥
परिवापात्प्रजां मयि दुहते चतुर्दश च ॥ १० ॥

अग्निना रयिमञ्जवत्पोषमेव दिवेदिवे । यशसँवीरवत्तमम् । गोमाँ अग्नेऽविमाँ अश्वी
यज्ञो नृवत्सखा सदमिदप्रमृष्यः । इडावाँ एषो असुर प्रजावानीर्धो रयिः पृथुबुद्धस्सभावान् । आ
प्यायस्व सन्तै । इह त्वष्टारमग्रियवँविश्वरूपमुप ह्वये । अस्माकमस्तु केवलः । तन्नस्तुरीपमधं
पोषयितु देवं त्वष्टर्वि रराणस्स्यस्व । यतौ वीरः ॥ ३५ ॥ कर्मण्यस्सुदुर्बो युक्तग्रावा जायते देव-
कामः । शिवस्त्वष्टरिहाऽऽ गहि विभुः पोष उत त्मना । यज्ञेयज्ञे न उदव । पिशङ्गरूपस्सुभरो वयो-
धाश्श्रुष्टी वीरो जायते देवकामः । प्रजान्त्वष्टा वि ष्यतु नाभिंमस्मे अथा देवानामप्येतु पार्थः । प्र णौ
देव्या नौ दिवः । पीपिवाँसँ सरस्वतस्तनय्यो विश्वदर्शतः । धुर्लभीमहि प्रजामिषम् ॥ ३६ ॥

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्रुतः । तेषांन्ते सुमर्मीमहे । यस्य ब्रतं पशवो यन्ति सर्वे यस्य ब्रत-
मुपतिष्ठन्त आपः । यस्य ब्रते पुष्टिपतिर्निर्विष्टस्तः सरस्वन्तमवसे हुवेम । दिव्यः सुपर्णव्यसं बृह-
न्तमपाङ्गर्भ-वृषभमोषधीनाम् । अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तन्तः सरस्वन्तमवसे हुवेम । सिनीवालि
पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसा । जुषस्व हव्य- ॥ ३७ ॥ माहुतं प्रजान्देवि दिदिङ्मि नः । या सुपा-
णिस्वङ्गुरिस्सुषूमा बहुसूवरी । तस्यै विष्पत्त्रियै हविस्सिनीवाल्यै जुहोतन । इन्द्रव्यो विश्वतस्प-
रीन्द्रवरः । असितवर्णा हरयस्सुपर्णा मिहो वसाना दिवमुत्पतन्ति । त आऽववृत्रन्त्सर्दनानि
कृत्वाऽऽदितृपृथिवी घृतैर्व्युद्यते । हिरण्यकेशो रजसो विसारेऽहिर्दुनिर्वात इव दधर्जीमान् । शुचि-
भ्राजा उषसो ॥ ३८ ॥ नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः । आ ते सुपर्णा अमिनन्त एवैः कृष्णो
नौनाव वृषभो यदीदम् । शिवाभिर्न स्मर्यमानाभिराऽगात्पतन्ति मिहस्तनयन्त्यभ्रा । वाश्रेव विद्यु-
न्मिमाति वत्सन्न माता सिषक्ति । यदेषावृष्टिरसर्जि । पर्वतश्चिन्महि वृद्धो बिभाय दिवश्चिन्सानुं
रेजत स्वने वः । यत्क्रीडथ मरुत ॥ ३९ ॥ ऋष्टिमन्त आप इव सद्घ्रियश्चो धवद्व्ये । अभि क्रन्द
स्तनय गर्भमा धा उदन्वता परि दीया रथेन । दृतिः सु कर्ष विषितन्त्यश्चः समा भवन्तुद्रता नि-
पादाः । त्वन्त्या चिदच्युताऽग्रे पशुर्न यवसे । धामा ह यत्ते अजर वना वृश्नन्ति शिक्कसः । अग्रे
भूरीणि तव जातवेदो देव स्वधावोऽमृतस्य धाम । याश्च ॥ ४० ॥ माया मायिनाव्विश्चमिन्व त्वे
पूर्वीस्सन्दधुः पृष्टबन्धो । दिवो नो वृष्टि मरुतो ररीद्व्यं प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य धाराः । अवाङ्गे-
तेन स्तनयित्तुनेह्यपो निषिञ्चन्नसुरः पिता नः । पिन्वन्त्यपो मरुतस्सुदानवः पयो घृतवद्विदथैष्वा-
भुवः । अत्यन्न मिहे वि नयन्ति वाजिनमुत्सन्दुहन्ति स्तनयन्तमख्वितम् । उदप्रुतो मरुतस्ताः ई-
यत वृष्टि- ॥ ४१ ॥ द्ये विश्वे मरुतो जुनन्ति । क्रोशाति गर्दा कन्यैव तुन्ना पेरुन्तुञ्जाना पत्यैव
जाया । घृतेन द्यावापृथिवी मधुना समुख्यत पर्यस्वतीः कृणुताऽऽप ओषधीः । ऊर्जश्च तत्र सुमतिश्च
पिन्वथ यत्रा नरो मरुतस्सिञ्चथा मधु । उदु त्यश्चित्रम् । और्वभृगुवच्छुचिमप्रवानवदा हुवे । अग्निः
समुद्रवाससम् । आ सवः संवितुर्यथा भगस्येव भुजि हुवे । अग्निः समुद्रवाससम् । हुवे वातस्व-
नङ्गवि पर्जन्यक्रन्त्यः सहः । अग्निः समुद्रवाससम् ॥ ४२ ॥ वीर इषः हव्यमुषसो मरुतश्च वृष्टि भगस्य
द्वादश च ॥ ११ ॥

प्रजापतिरकामयतैष ते गायत्रो यज्ञवै प्रजापतेर्जयमानाः प्राजापत्या यो वा अयथादेवतमिष्टगो
निग्राभ्यास्थ यो वै देवाञ्जुष्टोऽग्निना रयिमेकादश ॥ ११ ॥ प्रजापतिरकामयत प्रजापतेर्जयमाना व्यायच्छन्ते
महाभिमान्माया मायिनान्द्रिचत्वारिंशत् ॥ ४२ ॥ प्रजापतिरकामयताऽग्निः समुद्रवाससम् ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ तृतीयकाण्डे द्वितीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

यो वै पर्वमानानामन्वारोहान् बिद्वान् यजतेऽनु पर्वमानाना रौहति न पर्वमानेभ्योऽव
च्छिद्यते श्येनोऽसि गायत्रच्छन्दा अनु त्वाऽऽरंभे स्वस्ति मा सं पारय सुपर्णोऽसि त्रिष्टुच्छन्दा अनु
त्वाऽऽरंभे स्वस्ति मा सं पारय सघाऽसि जगतीच्छन्दा अनु त्वाऽऽरंभे स्वस्ति मा सं पारयेत्याहिते
॥ १ ॥ वै पर्वमानानामन्वारोहास्तान् य एवँविद्वान् यजतेऽनु पर्वमानाना रौहति न पर्वमानेभ्यो-
ऽव च्छिद्यते यो वै पर्वमानस्य सन्ततिर्व्वेद सर्वमायुरिति न पुराऽऽयुषः प्र मीयते पशुमान्भवति
विन्दतै प्रजां पर्वमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ वा अस्यैतेऽगृहीता द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत्तान्
यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पर्वमानँव्वि ॥ २ ॥ च्छिन्द्यात्तवँविच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणोऽनु वि च्छिद्येतो-
पयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभि मृशेदिन्द्राय त्वेत्याधवनीयवँविश्वैभ्यस्त्वा देवे-
भ्य इति पूतभृतं पर्वमानमेव तथ्सन्तनोति सर्वमायुरिति न पुराऽऽयुषः प्र मीयते पशुमान्भवति
विन्दतै प्रजाम् ॥ ३ ॥ एते वि द्विचत्वारिंशच्च ॥ १ ॥

त्रीणि वाव सर्वनान्यथ तृतीयः सर्वनमव लुपन्त्यनः शु कुर्वन्त उपाः शु हुत्वोपाः शु
पात्रेऽः शुमवास्य तन्तृतीयसर्वनेऽपिसृज्याऽभि षुणुयाद्यदाप्याययति तेनाऽः शुमद्यदभिषुणोति
तेनर्जीषि सर्वाण्येव तथ्सर्वनान्यः शुमन्ति शुक्रवन्ति समावद्वीर्याणि करोति द्वौ समुद्रौ वितताव-
जूर्यौ पर्यावर्तते जठरैव पादाः । तयोः पश्यन्तो अति यन्त्यन्यमपश्यन्त- ॥ ४ ॥ स्सेतुनाऽति य-
न्त्यन्यम् । द्वे द्रधंसी सतती वस्त एकः केशी विश्वा भुवनानि बिद्वान् । तिरोधायैत्यसितव्वसान-
श्शुक्रमा दत्ते अनुहाय जायै । देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा एतं महायज्ञमपश्यन्त-
मन्तन्वताऽग्निहोत्रव्रतमकुर्वत तस्माद्विव्रतस्स्याद्विहोत्रञ्जुह्वति पौर्णमास्यैज्ञमग्नीषोमीयं ॥ ५ ॥
पशुमकुर्वत दाश्यैज्ञमाग्नेयं पशुमकुर्वत वैश्वदेवं प्रातस्सवनमकुर्वत वरुणप्रधासान्माद्धयन्दिनः
सर्वनः साकमेधान्पितृयज्ञन्त्यंबकाः स्तृतीयसवनमकुर्वत तमेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगाः सन्तन्वा-
ऽन्ववायन्तैऽब्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अभूवन्निति तदध्वरस्याऽध्वरत्वन्ततो देवा अभवन्प-
राऽसुरा य एवँविद्वान्सोमैर्न यजते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ॥ ६ ॥ अपश्यन्तोऽग्नी-
षोमीर्यमात्मना परा त्रीणि च ॥ २ ॥

परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं परिभूर्विश्वान्देवान्परिभूर्मा५ सह ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शङ्खवे
शङ्खनाय शमवर्ते श५ राजन्नोषधीभ्योऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य ददितार-
स्याम । तस्य मे रास्व तस्य ते भखीय तस्य त इदमुन्मृजे । प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे
पवस्वाऽपानाय व्यानाय वाचे ॥ ७ ॥ दंखक्रतुभ्याश्चखुभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथा५
श्रोत्रायाऽऽत्मनेऽङ्गैभ्य आयुषे वीर्याय विष्णोरिन्द्रस्य विश्वेषान्देवानाञ्जठरमसि वर्चोदा मे वर्चसे
पवस्व कौडसि को नाम कस्मै त्वा कार्य त्वा यन्त्वा सोमेनाऽतीतृपय्यन्त्वा सोमेनाऽमीमद५ सुप्र-
जाः प्रजाया भूयास५ सुवीरो वीरैस्सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैर्विश्वैभ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदा ॥ ८ ॥
वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भखीय तस्य त इदमुन्मृजे । बुभूषन्नवैखेतेष वै पात्रियः प्रजा-
पतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनन्तुसो भूत्याऽभि पवते ब्रह्मवर्चसेनाऽभि पवत आमयाव्य-॥ ९ ॥
वैखेतेष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनन्तुस आयुषाऽभि पवतेऽभिच-
रन्नवैखेतेष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनन्तुसः प्राणापानाभ्यांवाचो
दंखक्रतुभ्याश्चखुभ्यां५ श्रोत्राभ्यामात्मनोऽङ्गैभ्य आयुषोऽन्तरैति ताजक्प्र धन्वति ॥ १० ॥ वाचे
रूपेभ्यो वर्चोदा आमयावी पञ्चचत्वारिंशच्च ॥ ३ ॥

स्म्यस्वस्तिर्विधनस्वस्तिः परशुर्वेदिः परशुर्नस्वस्तिः । यज्ञिया यज्ञकृतस्स्थ ते माऽस्मिन्
यज्ञ उप ह्यदध्वमुप मा द्यावापृथिवी ह्येतामुपाऽऽस्तावः कलशस्सोमो अग्निरुप देवा उप यज्ञ उप
मा होत्रा उपहवे ह्यन्तान्नमोऽग्नये मखघ्ने मखस्य मा यशोऽर्यादित्याहवनीयमुप तिष्ठते यज्ञो वै
मुखो ॥ ११ ॥ यज्ञव्वाव स तदहन्तस्मा एव नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्यै नमो रुद्राय
मखघ्ने नमस्कृत्या मा पाहीत्याग्नीदध्नन्तस्मा एव नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्यै नम इन्द्राय
मखघ्न इन्द्रियं मे वीर्यं मा निर्वधीरिति होत्रीयमाशिषमेवैतामा शास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्याऽनिर्घाताय
या वै ॥ १२ ॥ देवतास्सदस्यार्तिमार्पयन्ति यस्ता विद्वान्प्रसर्पति न सदस्यार्तिमाच्छति नमोऽग्नये
मखघ्न इत्याहैता वै देवतास्सदस्यार्तिमार्पयन्ति ता य एवविद्वान्प्रसर्पति न सदस्यार्तिमाच्छति
हृदे स्थश्शिथिरे समीची माऽहंसस्यात५ सूर्यो मा देवो दिव्यादहंसस्यातु वायुरन्तरिक्षा-
॥ १३ ॥ दग्निः पृथिव्या यमः पितृभ्यस्सरस्वती मनुष्यैभ्यो देवीं द्वारौ मा मा सन्तापन्नमस्सदसे
नमस्सदसस्पतये नमस्सखीनां पुरोगाणाश्चखुषे नमो दिवे नमः पृथिव्या अहं दैधिषव्योदतस्ति-
ष्ठाऽन्यस्य सदने सीद योऽस्मत्पाकतर उन्नित उदुद्वतश्च गेष पात मा द्यावापृथिवी अद्याहस्सदो
वै प्रसर्पन्तं ॥ १४ ॥ पितरोऽनु प्र सर्पन्ति त एनमीश्वरा हिंसितोस्सदः प्रसृप्य दखिणाद्ध परै-
खेताऽऽगन्त पितरः पितृमानहय्युष्माभिर्भूयास५ सुप्रजसो मया यूयं भूयास्तेति तेभ्य एव नम-

स्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनैत्यै ॥ १५ ॥ मुखो वा अन्तरिक्षात्प्रसर्पन्तन्त्रयस्त्रिंशच्च ॥ ४ ॥

भर्ख्येहि मा ऽऽविंश दीर्घायुत्वाय शन्तनुत्वाय रायस्पोषाय वर्चसे सुप्रजास्त्वायेहि वसो पुरो वसो प्रियो मे हृदौऽस्यश्विनोस्त्वा बाहुभ्यां सध्यासन्नुचर्षसन्त्वा देव सोम सुचर्षा अव ख्येषं मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानांवाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु मन्द्रा स्वर्वाच्यदितिरनाहतशीर्ष्णी वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यत्वेहि विश्वचर्षणे ॥ १६ ॥ शंभूर्मयोभूस्स्वस्ति मा हरिवर्णं प्र चर क्रत्वे दर्षाय रायस्पोषाय सुवीरतायै मा मा राजन्वि वीभिषो मा मे हार्दिं त्विषा वधीः । वृषणे शुष्मायाऽऽयुषे वर्चसे । वसुमद्रणस्य सोम देव ते मतिविदः प्रातस्सवनस्य गायत्रछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो भर्खयामि रुद्रवद्रणस्य सोम देव ते मतिविदो माद्वचन्दिनस्य सर्वनस्य त्रिष्टुप्छन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य ॥ १७ ॥ पितृपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो भर्खयाम्यादित्यवद्रणस्य सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सर्वनस्य जगतीछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो भर्खयामि । आप्यायस्व समेतु ते विश्वतस्सोम वृष्णियम् । भवा वाजस्य सङ्गथे । हिन्वं मे गात्रा हरिवो गणान्मे मा वि तीतृषः । शिवो मे सप्तर्षीनुप तिष्ठस्व मा मेऽवाङ्नाभिमति ॥ १८ ॥ गाः । अपाम सोमममृता अभूमाऽदर्शर्म ज्योतिरविदाम देवान् । किमस्मान्कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य । यन्म आत्मनो मिन्दाऽभूदग्निस्तत्पुनराऽहर्जातवेदा विचर्षणिः । पुनरग्निश्चर्षुरदात्पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः । पुनर्मे अश्विना युवश्चर्षुरा धत्तमर्ख्योः । इष्टयजुषस्ते देव सोम स्तुतस्तोमस्य ॥ १९ ॥ शस्तोक्थस्य हरिवत् इन्द्रपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो भर्खयामि । आपूर्यास्थाऽऽ मा पूरयत् प्रजया च धनेन च । एतत्तै तत् ये च त्वामन्वेतत्तै पितामह प्रपितामह ये च त्वामन्वत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वन्मो वः पितरो रसाय नमो वः पितरश्शुष्माय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितर- ॥ २० ॥ स्वधायै नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरो घोराय पितरो नमो वो य एतस्मिल्लोके स्थ युष्मास्तेऽनु यैऽस्मिल्लोके मान्तेऽनु य एतस्मिल्लोके स्थ यूयन्तेषां वसिष्ठा भूयास्त यैऽस्मिल्लोकेऽहन्तेषां वसिष्ठो भूयासं प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता बभूव । ॥ २१ ॥ यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम् । देवकृतस्यैनसोऽवयर्जनमसि मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयर्जनमसि पितृकृतस्यैनसोऽवयर्जनमस्यप्सु धौतस्य सोम देव ते नृभिस्सुतस्येष्टयजुषस्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य यो भर्खो अश्वसनिर्यो गोसनिस्तस्य ते पितृभिर्भर्खङ्कृतस्योपहृतस्योपहृतो भर्खयामि ॥ २२ ॥ विश्वचर्षणे त्रिष्टुप्छन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्याऽति स्तुतस्तोमस्य जीवाय नमो वः पितरो बभूव चतुश्चत्वारिंशच्च ॥ ५ ॥

महीनां पर्योऽसि विश्वेषान्देवानान्तनूरुक्रद्ध्यासमद्य पृषतीनाङ्गहं पृषतीनाङ्गहोऽसि विष्णोरुहृदयमस्येकमिष विष्णुस्त्वाऽनु वि चक्रमे भूतिर्दद्वा धृतेन वर्द्धतान्तस्य मेष्टस्य वीतस्य

द्रविणमा गम्याज्ज्योतिरसि वैश्वानरं पृथिव्यै दुग्धय्यावती द्यावापृथिवी मंहित्वा यावच्च सप्त
सिन्धवो वितस्थुः । तावन्तमिन्द्र ते ॥ २३ ॥ ग्रहं सहोर्जा गृह्णाम्यस्तृतम् । यत्कृष्णशकुनः
पृषदाज्यमवमृशेच्छूद्रा अस्य प्रमार्युकास्स्युर्यच्छ्वाऽवमृशेच्चतुष्पादोऽस्य पशवः प्रमार्युकास्स्युर्य-
थस्कन्देद्यजमानः प्रमार्युकस्स्यात्पशवो वै पृषदाज्यं पशवो वा एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृषदाज्यं
स्कन्दति यत्पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति पशून्नेवाऽस्मै पुनर्गृह्णाति प्राणो वै पृषदाज्यं प्राणो वा ॥ २४ ॥
एतस्य स्कन्दति यस्य पृषदाज्यं स्कन्दति यत्पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति प्राणमेवाऽस्मै पुनर्गृह्णाति
हिरण्यमवधाय गृह्णात्यमृतं वै हिरण्यं प्राणः पृषदाज्यममृतमेवाऽस्य प्राणे दधाति शतमानं भवति
शतायुः पुरुषश्शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यश्वमव ध्रापयति प्राजापत्यो वा अश्वः प्राजा-
पत्यः प्राणस्स्वादेवाऽस्मै योनैः प्राणनिर्मिमीते वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यस्य पृषदाज्यं
स्कन्दति वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णाति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञं सन्तनोति ॥ २५ ॥ ते पृषदाज्यं प्राणो वै
योनैः प्राणन्द्राविंशतिश्च ॥ ६ ॥

देवं सवितरेतत्ते प्राऽऽह तत्प्र च सुव प्र च यज बृहस्पतिर्ब्रह्माऽऽयुष्मत्या ऋचो मा गांत
तनूपाथ्साम्रस्सत्या वं आशिषस्सन्तु सत्या आकूतय ऋतश्च सत्यश्च वदत स्तुत देवस्य सवितुः
प्रसवे स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जं मह्यं स्तुतन्दुहामा मां स्तुतस्य स्तुतङ्गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्र- ॥ २६ ॥
मस्यूर्जं मह्यं शस्त्रन्दुहामा मां शस्त्रस्य शस्त्रङ्गम्यादिन्द्रियावन्तो वनामहे धुख्मीमहि प्रजामिषम् ।
सा मे सत्याऽऽशीर्देवेषु भूयाद्ब्रह्मवर्चसं माऽऽ गम्यात् । यज्ञो बभूव स आ बभूव स प्र जज्ञे स वा-
वृधे । स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्मा अधिपतीन्करोतु वयं स्याम पतयो रयीणाम् । यज्ञो वा
वै ॥ २७ ॥ यज्ञपतिन्दुहे यज्ञपतिर्वा यज्ञन्दुहे स यस्तुतशस्त्रयोर्दोहमविद्वान् यजते तय्यज्ञो दुहे स
इष्ट्वा पापीयान्भवति य एनयोर्दोहवैविद्वान् यजते स यज्ञन्दुहे स इष्ट्वा वसीयान्भवति स्तुतस्य
स्तुतमस्यूर्जं मह्यं स्तुतन्दुहामा मां स्तुतस्य स्तुतङ्गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्रमस्यूर्जं मह्यं शस्त्रन्दुहामा
मां शस्त्रस्य शस्त्रङ्गम्यादित्याहैष वै स्तुतशस्त्रयोर्दोहस्तय्य एववैविद्वान् यजते दुह एव यज्ञमिष्ट्वा
वसीयान्भवति ॥ २८ ॥ शस्त्रवै शस्त्रन्दुहान्द्राविंशतिश्च ॥ ७ ॥

इयेनाय पत्वंने स्वाहा वट्स्वयमभिगूर्ताय नमो विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा वट्स्वयमभि-
गूर्ताय नमः परिधये जनप्रथनाय स्वाहा वट्स्वयमभिगूर्ताय नम ऊर्जे होत्राणां स्वाहा वट्स्व-
यमभिगूर्ताय नमः पर्यसे होत्राणां स्वाहा वट्स्वयमभिगूर्ताय नमः प्रजापतये मनवे स्वाहा वट्-
स्वयमभिगूर्ताय नम ऋतमृतपास्सुवर्वाट्स्वाहा वट्स्वयमभिगूर्ताय नमस्तृपन्तां होत्रा मधौ-
घृतस्य यज्ञपतिमृषय एनसा- ॥ २९ ॥ ऽऽहुः । प्रजा निर्भक्ता अनुतप्यमाना मध्व्यौ स्तोकावप तौ
रराध । सन्नस्ताभ्यां सृजतु विश्वकर्मा घोरा ऋषयो नमो अस्त्वेभ्यः । चरुषुष एषां मनसश्च सन्धौ

बृहस्पतये महि षड्युमन्मः । नमो विश्वकर्मणे स उ पात्वस्माननन्यान्त्सोमपान्मन्यमानः ।
 प्राणस्य विद्वान्त्समरे न धीर एनश्चकुवान्महि बद्ध एषाम् । तवैविश्वकर्म- ॥ ३० ॥ न्य मुञ्चा
 स्वस्तये ये भर्ष्यन्तो न वसून्यानुहुः । यानग्रयोऽन्वतप्यन्त धिष्णिषा इयन्तेषामवया दुरिष्ट्यै
 स्विष्टिन्नस्ताङ्गुणोतु विश्वकर्मा । नमः पितृभ्यो अभि ये नो अख्यन् यज्ञकृतो यज्ञकामास्सुदेवा
 अकामा वो दक्षिणान्ननीनिम मा नस्तस्मादेनसः पापयिष्टं । यावन्तो वै सदस्यास्ते सर्वे
 दक्षिण्यास्तेभ्यो यो दक्षिणान्न ॥ ३१ ॥ नयेदैभ्यो वृश्चेत यद्वैश्वकर्मणानि जुहोति सदस्यानेव
 तत्प्रीणात्यस्मे देवासो वपुषे चिकिथसत यमाशिरा दंपती वाममञ्जुतः । पुमान्पुत्रो जायते बिन्दते
 वस्वथ विश्वे अरपा एधते गृहः । आशीर्दाया दंपती वाममञ्जुतामरिष्टो रायस्सचताः समोकसा ।
 य आऽसिचत्सन्दुग्धङ्गुभ्या सहेष्टेन यामन्नमतिअहातु सः । सर्पिर्ग्रीवी ॥ ३२ ॥ पीवर्यस्य जाया
 पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्य । सहजानिर्यस्सुमखस्यमान इन्द्रायाऽऽशिरः सह कुम्भ्याऽदात् ।
 आशीर्म ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिबन्दधातु द्रविणः सर्वर्चसम् । सञ्जयन्खेत्राणि सहसाऽहमिन्द्र
 कृण्वानो अन्याः अर्धरान्त्सपत्नान् । भूतमसि भूते मा धा मुखमसि मुखं भूयासन्धावापृथि-
 वीभ्यान्त्वा परि गृह्णामि विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः ॥ ३३ ॥ प्र च्यावयन्तु दिवि देवान्दृष्ट्वाऽन्त-
 रिखे वयाऽसि पृथिव्यां पार्थिवान्ध्रुवन्ध्रुवेण हविषाऽव सोमन्नयामसि । यथा नस्सर्वमिज्जगदय-
 ख्मः सुमना असत् । यथा न इन्द्र इक्षिः केवलीस्सर्वास्समनसः करत् । यथा नस्सर्वा इक्षिो-
 ऽस्माकङ्केवलीरसन् ॥ ३४ ॥ एनसा विश्वकर्मन् यो दक्षिणान्न सर्पिर्ग्रीवी वैश्वानराश्चत्वारिंशच्च ॥ ८ ॥

यद्वै होताऽदध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयत्युक्थशा इत्याह प्रातस्सवनं प्रतिगीर्य
 त्रीण्येतान्यखराणि त्रिपदा गायत्री गायत्रं प्रातस्सवनं जायत्रियैव प्रातस्सवने वज्रमन्तर्द्धत्त उक्थ-
 ञ्वाचीत्याह माद्वयन्दिनः सर्वनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यखराणि चतुष्पदा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभं माद्वयन्दि-
 नः सर्वनन्त्रिष्टुभैव माद्वयन्दिने सर्वने वज्रमन्तर्द्धत्त- ॥ ३५ ॥ उक्थञ्वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं
 प्रतिगीर्य सप्तैतान्यखराणि सप्तपदा शक्करी शाक्करो वज्रो वज्रैणैव तृतीयसवने वज्रमन्तर्द्धत्ते ब्रह्म-
 वादिनो वदन्ति स त्वा अदध्वर्युस्स्याद्यो यथासवनं प्रतिगरे छन्दाऽसि संपादयेत्तेजः प्रातस्सवनं
 आत्मन्दधीतेन्द्रियं माद्वयन्दिने सर्वने पशूस्तृतीयसवन इत्युक्थशा इत्याह प्रातस्सवनं प्रतिगीर्य
 त्रीण्येतान्यखराणि ॥ ३६ ॥ त्रिपदा गायत्री गायत्रं प्रातस्सवनं प्रातस्सवन एव प्रतिगरे छन्दाऽसि
 सं पादयत्यथो तेजो वै गायत्री तेजः प्रातस्सवनन्तेज एव प्रातस्सवनं आत्मन्धत्त उक्थञ्वाचीत्याह
 माद्वयन्दिनः सर्वनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यखराणि चतुष्पदा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभं माद्वयन्दिनः सर्वनं
 माद्वयन्दिन एव सर्वने प्रतिगरे छन्दाऽसि सं पादयत्यथो इन्द्रियञ्चै त्रिष्टुगिन्द्रियं माद्वयन्दिनः
 सर्वन- ॥ ३७ ॥ मिन्द्रियमेव माद्वयन्दिने सर्वन आत्मन्धत्त उक्थञ्वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं
 प्रतिगीर्य सप्तैतान्यखराणि सप्तपदा शक्करी शाक्कराः पशवो जागंतन्तृतीयसवनन्तृतीयसवन एव

प्रतिगरे छन्दांसि सं पादयत्यथो पशवो वै जगती पशवंस्तृतीयसवनं पशूनेव तृतीयसवन आत्म-
न्यत्ते यद्वै होताऽध्वर्युर्मभ्याह्वयते आव्यमस्मिन्दधाति तद्यन्ना- ॥ ३८ ॥ ऽपहनीत पुराऽस्य सव्व-
त्सराद्बुह आ वैवीरञ्छोऽसा मोद इवेति प्रत्याह्वयते तेनैव तदप हते यथा वा आयतां प्रतीरुषत
एवमध्वर्युः प्रतिगरं प्रतीरुषते यदभिप्रतिगृणीयाद्यथाऽऽयतया समृच्छते तादृगेव तद्यद्वर्द्धर्चांलुप्येत
यथा धावद्भ्यो हीयते तादृगेव तत्प्रबाहुगवा ऋत्विजामुद्गीथा उद्गीथ एवोद्गातृणा- ॥ ३९ ॥ मृचः
प्रणव उक्थशांसिनां प्रतिगरौऽध्वर्युणाथ्य एववैविद्वान्प्रतिगृणात्यन्नाद एव भवत्याऽस्य प्रजाया-
व्वाजी जायत इयव्वै होताऽसावध्वर्युर्दसीनश्शसंत्यस्या एव तद्धोता नैत्यास्त इव हीयमथो
इमामेव तेन यजमानो दुहे यत्तिष्ठन्प्रतिगृणात्यमुष्या एव तदध्वर्युर्नैति ॥ ४० ॥ तिष्ठतीव ह्यसा-
वथो अमूमेव तेन यजमानो दुहे यदासीनश्शसति तस्मादितःप्रदानन्देवा उप जीवन्ति यत्तिष्ठन्प्र-
तिगृणाति तस्मादमुतःप्रदानं मनुष्या उप जीवन्ति यत्प्राडासीनश्शसति प्रत्यङ्तिष्ठन्प्रतिगृणाति
तस्मात्प्राचीनः ५ रेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्ते यद्वै होताऽध्वर्युर्मभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र
वर्तयति पराडा वर्तते वज्रमेव तन्नि करोति ॥ ४१ ॥ सर्वने वज्रमन्तर्द्धते त्रीण्येतान्यखराणीन्द्रियं माद्वच-
न्दिनः ५ सर्वनोद्गातृणामध्वर्युर्नैति वर्तयत्यष्टौ च ॥ ९ ॥

उपयामगृहीतोऽसि वाख्यसदसि वाक्पाभ्यान्त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य दध्रुवस्याऽद्धच-
ख्याभ्याङ्गृह्णाम्युपयामगृहीतोऽस्यृतसदसि चख्युषाभ्यान्त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य दध्रुवस्याऽ-
द्धचख्याभ्याङ्गृह्णाम्युपयामगृहीतोऽसि श्रुतसदसि श्रोत्रपाभ्यान्त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य दध्रुवस्या-
ऽद्धचख्याभ्याङ्गृह्णामि देवेभ्यस्त्वा विश्वदेवेभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो विष्णवुरुक्रमैष ते सोम-
स्तः ५ रंखस्व ॥ ४२ ॥ तन्ते दुश्ख्य माऽव ख्यन्मयि वसुः पुरोवसुर्वाक्पा वाचं मे पाहि मयि
वसुर्विद्वंसुश्चख्युषाश्चख्युर्मे पाहि मयि वसुस्सथ्यद्वसुश्श्रोत्रपाश्चोत्रं मे पाहि भूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां
प्राणपाः प्राणं मे पाहि धूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामपानपा अपानं मे पाहि यो न इन्द्रवायू मित्रावरुणा-
वश्विनावभिदासति भ्रातृव्य उत्पिपीते शुभस्पती इदमहन्तमधरं पादयामि यथैन्द्राऽहमुत्तमश्चेतयानि
॥ ४३ ॥ रखस्व भ्रातृव्यस्त्रयोदश च ॥ १० ॥

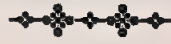
प्र सो अग्ने तवोतिभिस्सुवीराभिस्तरति वार्जकर्मभिः । यस्य त्वः सख्यमाविथ । प्र होत्रे
पूर्ववचोऽग्रये भरता बृहत् । विपाज्योतींषि विभ्रते न वेधसै । अग्ने त्री ते वार्जिना त्री वधस्थां
तिस्रस्तै जिह्वा क्रतजात पूर्वीः । तिस्र उ ते तनुवो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रयुच्छन् ।
सव्वाङ्गर्मणा समिषा ॥ ४४ ॥ हिनोमीन्द्राविष्णू अपसस्पारे अस्य । जुषेथाथ्यज्ञन्द्रविणश्च
धत्तमरिष्टैर्नः पथिभिः पारयन्ता । उभा जिग्यथुर्न परा जयेथे न परा जिग्ये कतरश्चनैर्नः । इन्द्रश्च
विष्णो यदपस्पृथेथान्त्रेधा सहस्रव्वि तदैरयेथाम् । त्रीण्यायूषि तव जातवेदस्तिस्त्र आजानी-

रुषसंस्ते अग्रे । तार्भिर्देवानामवो यखि विद्वानथा ॥ ४५ ॥ भव यजमानाय शय्योः । अग्निस्त्रीणि
त्रिधातून्या ख्वेति विदथा कविः । स त्रीश्रैकादशा इह । यखिच पिप्रयच्च नो विप्रो दूतः परि-
ष्कृतः । नभन्तामन्यके समे । इन्द्राविष्णू दृष्टिताशंबरस्य नव पुरो नवतिश्च श्वधिष्टम् । शतव्व-
र्विनस्सहस्रं साकं हथो अप्रत्यसुरस्य वीरान् । उत माता मंहिषमन्ववेनदमी त्वा जहति पुत्र
देवाः । अथाऽब्रवीद्वृत्रमिन्द्रो हनिष्यन्त्सखे विष्णो वितरव्वि क्रमस्व ॥ ४६ ॥ इषाऽर्थं त्वा त्रयोदश च
॥ ११ ॥

यो वै पर्वमानानान्त्रीणि परिभूस्स्यस्वस्तिर्भखेहि महीनां पयोऽसि देवं सवितरेतत्तै श्येनाय यद्वै होतोप-
यामगृहीतोऽसि वाख्यसत्प्र सो अग्र एकादश ॥ ११ ॥ यो वै स्स्यस्वस्तिस्वधाये नमः प्र मुञ्च तिष्ठतीव षट्चत्वा-
रिंशत् ॥ ४६ ॥ यो वै पर्वमानानाव्वि क्रमस्व ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ तृतीयकाण्डे तृतीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

अग्रं तेजस्विन्तेजस्वी त्वन्देवेषु भूयास्तेजस्वन्तं मामायुष्मन्तव्वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु
दीर्खायै च त्वा तपसश्च तेजसे जुहोमि तेजोविदसि तेजो मा मा हासीन्माऽहन्तेजो हासिषं मा
मान्तेजो हासीदिन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वन्देवेषु भूया ओजस्वन्तं मामायुष्मन्तव्वर्चस्वन्तं मनुष्येषु
कुरु ब्रह्मणश्च त्वा ख्वत्रस्य चौ- ॥ १ ॥ जसे जुहोम्योजोविदस्योजो मा मा हासीन्माऽहमोजो
हासिषं मा मामोजो हासीत्सूर्यं भ्राजस्विन्भ्राजस्वी त्वन्देवेषु भूया भ्राजस्वन्तं मामायुष्मन्त-
व्वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु वायोश्च त्वाऽपाश्च भ्राजसे जुहोमि सुवर्विदसि सुवर्मा मा हासीन्माऽह
सुवर्हासिषं मा माऽ सुवर्हासीन्मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां
मयीन्द्र इन्द्रियन्दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु ॥ २ ॥ ख्वत्रस्य च मयि
त्रयोविंशतिश्च ॥ १ ॥

वायुर्हिङ्गर्ताङ्गिः प्रस्तोता प्रजापतिस्साम बृहस्पतिरुद्राता विश्वे देवा उपगातारो मरुतः
प्रतिहृतर इन्द्रो निधनन्ते देवाः प्राणभृतः प्राणं मयि दधत्वेतद्वै सर्वमदध्वर्युरुपाकुर्वन्नुद्रातृभ्यं उपा-
करोति ते देवाः प्राणभृतः प्राणं मयि दधत्त्वित्याहितदेव सर्वमात्मन्धत्त इडा देवहर्मनुर्यज्ञनीर्बृहस्प-
तिरुक्थामदानि शःसिषद्विश्वे देवा- ॥ ३ ॥ स्सूक्तवाचः पृथिवि मातर्मा मां हिःसीर्मधुं मनिष्ये
मधुं जनिष्ये मधुं वरूष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीन्देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं
मां देवा अबन्तु शोभायै पितरोऽनुं मदन्तु ॥ ४ ॥ शःसिषद्विश्वे देवा अष्टाविंशतिश्च ॥ २ ॥

वसवस्त्वा प्र बृहन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्ग्रेः प्रियं पाथ उपैहि रुद्रास्त्वा प्र बृहन्तु त्रैष्टुभेन
छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथ उपैह्यादित्यास्त्वा प्र बृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषान्देवानां प्रियं पाथ
उपैहि मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि भन्दनासु कोतनासु नूतनासु रेशीषु मेषीषु वाशीषु
विश्वभृत्सु माद्वीषु ककुहासु शकरीषु ॥ ५ ॥ शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि शुक्रन्ते शुक्रेण
गृह्णाम्यहो रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः । आऽस्मिन्नुग्रा अचुच्यबुर्दिवो धारा असश्रत । ककुहः
रूपवृषभस्य रोचते बृहत्सोमस्सोमस्य पुरोगाशुक्रशुक्रस्य पुरोगाः । यत्ते सोमाऽदाभ्यन्नाम
जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहोशिकत्वन्देव सोम गायत्रेण छन्दसाङ्ग्रेः ॥ ६ ॥ प्रियं पाथो
अपीहि वशी त्वन्देव सोम त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथो अपीह्यस्मत्सखा त्वन्देव सोम जागतेन
छन्दसा विश्वेषान्देवानां प्रियं पाथो अपीह्या नः प्राण एतु परावत आऽन्तरिखाद्विस्परि । आयुः
पृथिव्या अद्ध्यमृतमसि प्राणाय त्वा । इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुताव्वर्चस्सोमो बृहस्पतिः । वर्चो मे
विश्वे देवा वर्चो मे धत्तमश्विना । दधन्वे वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि वेरु तत् । परि विश्वानि काव्या
नेमिश्रक्रमिवाऽभवत् ॥ ७ ॥ शकरीष्वग्रेर्बृहस्पतिः पञ्चविंशतिश्च ॥ ३ ॥

एतद्वा अपानामधेयङ्गुह्यदाधावा मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमीत्याहाऽपामेव नाम-
धेयेन गुह्येन दिवो वृष्टिमव रुन्धे शुक्रन्ते शुक्रेण गृह्णामीत्याहितद्वा अहो रूपयद्वात्रिस्सूर्यस्य
रश्मयो वृष्ट्या ईशतेऽहं एव रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिर्दिवो वृष्टिञ्ज्यावयत्याऽस्मिन्नुग्रा ॥ ८ ॥ अचु-
च्यवुरित्याह यथायजुरेवैतत्ककुहः रूपवृषभस्य रोचते बृहदित्याहितद्वा अस्य ककुहः रूपयद्दृष्टी
रूपेणैव वृष्टिमव रुन्धे यत्ते सोमाऽदाभ्यन्नाम जागृवीत्याहैष ह वै हविषा हविर्यजति योऽदाभ्यङ्ग-
हीत्वा सोमाय जुहोति परा वा एतस्याऽऽयुः प्राण एति ॥ ९ ॥ योऽंशुङ्गुह्यात्मा नः प्राण एतु परा-
वत इत्याहाऽऽयुरेव प्राणमात्मन्धत्तेऽमृतमसि प्राणाय त्वेति हिरण्यमभि व्यनित्यमृतवै हिरण्य-
मायुः प्राणोऽमृतैर्नैवाऽऽयुरात्मन्धत्ते शतमानं भवति शतायुः पुरुषश्शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
तिष्ठत्यप उप स्पृशति भेषजंवा आपो भेषजमेव कुरुते ॥ १० ॥ उग्रा एत्यापस्त्रीणि च ॥ ४ ॥

वायुरसि प्राणो नाम सवितुरार्धिपत्येऽपानं मे दाश्चरुषुरसि श्रोत्रनाम धातुरार्धिपत्य

आयुर्मे दा रूपमसि वणो नाम बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजां मे दा ऋतमसि सत्यनामेन्द्रस्याऽऽधिपत्ये
 रूषत्रं मे दा भूतमसि भव्यनाम पितृणामाधिपत्येऽपामोषधीनाङ्गर्भेन्धा ऋतस्य त्वा व्योमन ऋत-
 स्य ॥ ११ ॥ त्वा विभूमन ऋतस्य त्वा विधर्मण ऋतस्य त्वा सत्यायर्तस्य त्वा ज्योतिषे प्रजा-
 पतिर्विराजमपश्यत्तया भूतश्च भव्यश्चाऽसृजत तामृषिभ्यस्तिरोऽदधात्ताञ्जमदग्निस्तर्पसाऽपश्यत्तया
 वै स पृथ्जीन्कामानसृजत तत्पृथ्जीनां पृथिव्यैत्यत्पृथ्ज्यो गृह्यन्ते पृथ्जीनेव तैः कामान् यज-
 मानोऽव रुन्धे वायुरसि प्राणो ॥ १२ ॥ नामेत्याह प्राणापानावेवाऽव रुन्धे चरुर्भुरसि श्रोत्रनामे-
 त्याहाऽऽयुरेवाऽव रुन्धे रूपमसि वणो नामेत्याह प्रजामेवाऽव रुन्ध ऋतमसि सत्यनामेत्याह
 रूषत्रमेवाऽव रुन्धे भूतमसि भव्यनामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनाङ्गर्भः पशूनेवा- ॥ १३ ॥ ऽव
 रुन्ध एतावद्वै पुरुषं परितस्तदेवाऽव रुन्ध ऋतस्य त्वा व्योमन इत्याह्यैवा ऋतस्य व्योमेमामेवा-
 ऽभि जयत्युतस्य त्वा विभूमन इत्याहाऽन्तरिख्यैवा ऋतस्य विभूमाऽन्तरिख्यमेवाऽभि जयत्युतस्य
 त्वा विधर्मण इत्याह द्यौर्वा ऋतस्य विधर्म दिवमेवाऽभि जयत्युतस्य ॥ १४ ॥ त्वा सत्यायेत्याह
 दिशो वा ऋतस्य सत्यन्दिश एवाऽभि जयत्युतस्य त्वा ज्योतिष इत्याह सुवर्गो वै लोक ऋतस्य
 ज्योतिस्सुवर्गमेव लोकमभि जयत्येतावन्तो वै देवल्लोकास्तानेवाऽभि जयति दश सं पद्यन्ते
 दशारूषरा विराडन्नवैविराड्विराज्येवाऽन्नाद्ये प्रति तिष्ठति ॥ १५ ॥ व्योमन ऋतस्य प्राणः पशूनेव विधर्म
 दिवमेवाऽभि जयत्युतस्य षट्चत्वारिंशच्च ॥ ५ ॥

देवा वै यद्यज्ञेन नाऽवारुन्धत तत्परैरवाऽरुन्धत तत्पराणां परत्वैत्यत्परै गृह्यन्ते यदेव यज्ञेन
 नाऽवरुन्धे तस्याऽवरुद्धयै यं प्रथमङ्गुल्लातीममेव तेन लोकमभि जयति यन्द्वातीयमन्तरिख्यन्तेन
 यन्तृतीयममुमेव तेन लोकमभि जयति यदेते गृह्यन्ते एषाल्लोकानामभिजित्या ॥ १६ ॥ उत्तरेष्वह-
 स्स्वमुतोऽर्वाञ्चो गृह्यन्तेऽभिजित्यैवेमाल्लोकान्पुनरिमल्लोकं प्रत्यवरोहन्ति यत्पूर्वेष्वहस्स्वितः
 पराञ्चो गृह्यन्ते तस्मादितः पराञ्च इमे लोका यदुत्तरेष्वहस्स्वमुतोऽर्वाञ्चो गृह्यन्ते तस्मादमुतोऽर्वाञ्च
 इमे लोकास्तस्मादयातयाम्मो लोकान्मनुष्या उप जीवन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्याद्भ्य
 ओषधयस्सं भवन्त्योषधयो ॥ १७ ॥ मनुष्याणामन्नं प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्ते इति परान-
 न्विति ब्रूयाद्यद्गृह्णात्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो गृह्णामीति तस्माद्भ्य ओषधयस्सं भवन्ति यद्गृह्णात्योष-
 धीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो गृह्णामीति तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नं यद्गृह्णाति प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये
 गृह्णामीति तस्मात्प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्ते ॥ १८ ॥ अभिजित्यै भवन्त्योषधयोऽष्टचत्वारिंशच्च
 ॥ ६ ॥

प्रजापतिर्देवासुरानसृजत तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञञ्छन्दार्हसि ते विष्वञ्चो व्यक्रामन्त्योऽसु-
 राननु यज्ञोऽपाऽक्रामद्यज्ञञ्छन्दार्हसि ते देवा अमन्यन्ताऽमी वा इदमभूवन् यद्वयं स्म इति ते प्र-
 जापतिमुपाऽधावन्त्योऽब्रवीत्प्रजापतिश्छन्दसांवीर्यमादाय तद्वः प्र दास्यामीति स छन्दसांवीर्य-

॥१९॥ मा॒दाय॒ तदै॒भ्यः प्रा॒ड्यच्छ॒त्तदनु॒ छन्दा॒स्यपा॑ऽक्राम॒च्छन्दा॑सि॒ यज्ञ॒स्ततो॑ दे॒वा अ॒भवं॒नपरा॒-
ऽसुरा॒ य ए॒वच्छ॒न्दसा॑व्वी॒र्यं-व्वेदा॑ऽऽ श्रा॒वया॑ऽस्तु श्रौष॒ड्यज॒ ये य॒जाम॑हे वषट्का॒रो भ॒वंत्या॒त्मना॒
परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति ब्रह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒ कस्मै॑ क॒मद॑ध्व॒र्युरा श्रा॒वय॑तीति॒ छन्द॑साव्वी॒र्यायेति॑
ब्रूया॑देतद्वै ॥२०॥ छन्द॑साव्वी॒र्यमा श्रा॒वया॑ऽस्तु श्रौष॒ड्यज॒ ये य॒जाम॑हे वषट्का॒रो य ए॒वव्वेद॑
सर्वी॒र्यैरे॒व छन्दो॑भिरर्चति॒ यत्किञ्चा॑ऽर्चति॒ यदिन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्नमे॒द्धय॑न्तद्य॒यती॑न॒पाव॑पदमे॒द्धय॑न्तदथ
कस्मा॑दैन्द्रो॒ यज्ञ आ स॑ऽस्थातो॒रित्या॑हुरिन्द्र॒स्य वा ए॒षा य॒ज्ञियां त॒नूर्य॑द्य॒ज्ञस्तामे॒व तद्य॑जन्ति॒ य
ए॒वव्वेदो॑पै॒नय्य॑ज्ञो नमति ॥ २१ ॥ छन्द॑साव्वी॒र्यं-व्वा ए॒व तद॑ष्टौ च ॥ ७ ॥

आ॒युर्दा अ॒ग्रे ह॒विषो॑ जुषा॒णो घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि । घृ॒तं पी॒त्वा मधु॑ चा॒रु ग॒व्यं पि॒तेव॑
पु॒त्रम॒भि र॑रू॒षता॑दिमम् । आ वृ॒श्च्यते॒ वा ए॒तद्य॑ज॒मानो॑ऽग्नि॒भ्याय्य॑दे॒नयो॑ऽश्रु॒तङ्क॒त्याऽथा॑ऽन्यत्रा॒ऽव-
भृ॒थम॑वैत्या॒युर्दा अ॒ग्रे ह॒विषो॑ जुषा॒ण इत्य॑वभृ॒थम॑वैष्य॒ञ्जुहु॒यादा॑हु॒त्यैवै॒नौ श॑मयति॒ नाऽऽर्ति॑माच्छति॒
य॒ज॑मानो॒ यत्कु॑सीद- ॥ २२ ॥ म॒प्रती॑त्तं म॒यि येन॑ य॒मस्य॑ ब॒लिना॑ च॒रामि॑ । इ॒हैव॑ स॒न्निर॑व॒दये॑ तदे॒त-
त्तद॑ग्रे अ॒नृणो॑ भ॒वामि॑ । वि॒श्वलो॑प वि॒श्वदा॑वस्य॒ त्वाऽऽस॑ञ्जु॒होम्य॑ग्धादे॒कोऽहु॒तादे॑क॒स्सम॑स॒नादे॑कः । ते
नः कृ॒ण्वन्तु॒ भेष॑ज॒ सद॑स्सहो व॒रेण्य॑म् । अ॒यन्नो॑ न॒भसा॑ पु॒रस्स॑ऽस्फा॒नो अ॒भि र॑रू॒षतु॑ । गृ॒हाणा॑-
म॒संम॑त्यै॒ बहवो॑ नो गृ॒हा अ॑सन् । स त्व॒न्नो ॥ २३ ॥ न॒भस॑स्प॒त ऊ॒र्जन्नो॑ धेहि भ॒द्रया॑ । पु॒नर्नो॑ न॒ष्टमा॑
कृ॒धि पु॒नर्नो॑ र॒यिमा॑ कृ॒धि । दे॒वं स॑ऽस्फान॒ सह॑स्रपोष॒स्यैशि॑षे॒ स नो॑ रा॒स्वाऽज्या॑नि॒राय॑स्योष॒सु-
वी॒र्यं स॑व्व॒त्सरी॑णा॒स्वस्ति॑म् । अ॒ग्निर्वा॒व य॒म इ॒यय॑मी॒ कुसी॑द॒व्वा ए॒तद्य॑मस्य॒ यज॑मान॒ आ द॑त्ते
यदो॑षधीभिर्वेदि॒स्तृणा॑ति॒ यदनु॑पौष्य॒ प्रया॒याद्री॑वव॒द्धमे॑न- ॥ २४ ॥ म॒मुष्मि॑ल्लो॒के नै॒नीये॑रन्
यत्कु॑सीदम॒प्रती॑त्तं म॒यीत्यु॑पौषती॒हैव॑ सन् य॒मङ्कु॑सीद॒न्निर॑व॒दाया॑ऽनृ॒णस्सु॑वर्ग॒ल्लो॒कमे॑ति॒ यदि॑ मि॒श्र-
मि॒व चो॑द॒ञ्जलि॑ना॒ सक्तू॑न्प्रदा॒व्यै जु॒हुया॑देष॒ वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रो यत्प्र॑दा॒व्यस्स ए॒वैनं॑ स्व॒दय॑त्य॒ह्नाव्वि॑-
धान्या॑मेकाष्ट॒काया॑म॒पूप॑श्चतु॒श्शरा॑वं प॒त्त्वा प्रा॒तरे॑तेन॒ क॒रूष॑मु॒पौषे॑द्यदि ॥ २५ ॥ द॒हति॑ पु॒ण्य॑स॒मं
भव॑ति॒ यदि॑ न द॒हति॑ पा॒पस॑म॒मेते॑न॒ ह स्म॒ वा ऋ॑षयः पुरा वि॒ज्ञाने॑न दी॒र्घस॑त्रमु॒प॑ यन्ति॒ यो वा
उ॒पद्र॑ष्टा॒रमु॑प॒श्रोता॑र॒मनु॑ख्या॒तार॑व्वि॒द्वान् य॒जते॑ स॒ममु॑ष्मि॒ल्लो॒क इ॒ष्टापूर्ते॑न॒ गच्छ॑तेऽग्नि॒र्वा उ॒पद्र॑ष्टा
वा॒युरु॑प॒श्रोता॑ऽऽदित्यो॑ऽनु॒ख्या॒ता तान् य ए॒वव्वि॑द्वान् य॒जते॑ स॒ममु॑ष्मि॒ल्लो॒क इ॒ष्टापूर्ते॑न॒ गच्छ॑-
तेऽय॒न्नो न॒भसा॑ पु॒र ॥ २६ ॥ इ॒त्याहा॑ऽग्निर्वै॒ नभ॑सा पु॒रोऽग्नि॑मे॒व तदा॑है॒तन्मे॑ गोपा॒येति॑ स त्व॒न्नो
न॒भस॑स्प॒त इ॒त्याह॑ वा॒युर्वै॒ नभ॑स॒स्पति॑र्वा॒युमे॒व तदा॑है॒तन्मे॑ गोपा॒येति॑ दे॒वं स॑ऽस्फाने॒त्याहा॑ऽसौ वा
आ॒दि॒त्यो दे॒वस्स॑ऽस्फानं॒ आ॒दि॒त्यमे॒व तदा॑है॒तन्मे॑ गोपा॒येति॑ ॥ २७ ॥ कु॒सीद॑न्त्वन्नं ए॒नमो॑षे॒द्यदि॑ पु॒र
आ॒दि॒त्यमे॒व तदा॑है॒तन्मे॑ गोपा॒येति॑ ॥ ८ ॥

ए॒तय्यु॑वा॒नं परि॑ वो द॒दामि॑ ते॒न क्री॑ड॒न्तीश्च॑रत॒ प्रिये॑ण । मा न॑ऽशा॒प्त ज॒नुषा॑ सुभागा

रायस्पोषेण समिषा मदेम । नमो महिम्न उत चरुषुषे ते मरुतां पितॄणां दहङ्गणामि । अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टन्देवानामिदमस्तु हव्यम् । देवानामेष उपनाह आसीदपाङ्गर्भ ओषधीषु न्यक्तः । सोमस्य द्रप्समवृणीत पूषा ॥ २८ ॥ बृहन्नद्रिरभवत्तदेषाम् । पिता वत्सानां पतिरघ्नियानामथो पिता महताङ्गरीणाम् । वत्सो जरायु प्रतिधुक्पीयूष आमिख्या मस्तु घृतमस्य रेतः । त्वाङ्गावोऽवृणत राज्याय त्वा हवन्त मरुतस्स्वर्काः । वर्ष्मन्वषत्रस्य ककुभि शिश्रियाणस्ततो न उग्रो वि भजा वसूनि । व्यृद्धेन वा एष पशुना यजते यस्यैतानि न क्रियन्त एष ह त्वै समृद्धेन यजते यस्यैतानि क्रियन्त ॥ २९ ॥ पूषा क्रियन्त एषोऽष्टौ च ॥ ९ ॥

सूर्यो देवो दिविषद्भ्यो धाता रूषत्राय वायुः प्रजाभ्यः । बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मतीञ्जुहोतु । यस्यास्ते हरितो गर्भोऽथो योनिर्हरिण्ययी । अङ्गान्यहुता यस्यै तान्देवैस्समजीगमम् । आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्र नर्दबुद । भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः । वि ते भिनन्नि तकरीव्वि योनिव्वि गवीन्यौ । वि ॥ ३० ॥ मातरश्च पुत्रश्च वि गर्भश्च जरायु च । बहिस्तै अस्तु बालिति । उरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुः पवमानो धीर आनञ्ज गर्भम् । एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी सप्तपद्यष्टापदी भुवनाऽनु प्रथता स्वाहा । मही द्यौः पृथिवी च न इमय्यङ्ग मिमिख्यताम् । पिपुतान्नो भरीमभिः ॥ ३१ ॥ गवीन्यौ वि चतुश्चत्वारिंशच्च ॥ १० ॥

इदंवांमास्यै हविः प्रियमिन्द्राबृहस्पती । उक्थं मदश्च शस्यते । अयंवां परि विच्यते सोम इन्द्राबृहस्पती । चारुर्मदाय पीतयै । अस्मे इन्द्राबृहस्पती रयिन्धत्त शतग्विनम् । अश्वावन्त सहस्रिणम् । बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः । इन्द्रः पुरस्तादुत मद्धयतो नस्सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु । वि ते विष्वग्वातजूतासो अग्रे भामास- ॥ ३२ ॥ इशुचे शुचयश्चरन्ति । तुविम्रख्यासो दिव्या नवग्वा वना वनन्ति धृषता रुजन्तः । त्वामग्रे मानुषीरीडते विशो होत्राविद्वैविविचि रत्नधातमम् । गुहा सन्त सुभग विश्वदरशतन्तुविष्मणस सुयजङ्घतश्रियम् । धाता ददातु नो रयिमीशानो जगत्स्पतिः । स नः पूर्णेन वावनत् । धाता प्रजाया उत राय ईशे धातेदव्विश्वं भुवनञ्जान । धाता पुत्रय्यजमानाय दाता ॥ ३३ ॥ तस्मा उ हव्यङ्घृतवद्विधेम । धाता ददातु नो रयिं प्राचीञ्जीवातुमख्यताम् । वयन्देवस्य धीमहि सुमति सत्यराधसः । धाता ददातु दाशुषे वसूनि प्रजाकामाय मीढुषे दुरोणे । तस्मै देवा अमृतास्सव्ययन्ताव्विश्वे देवासो अदितिस्सजोषाः । अनु नोऽद्याऽनुमतिर्यज्ञन्देवेषु मन्यताम् । अग्निश्च हव्यवाहनो भवतान्दाशुषे मयः । अन्विदनुमते त्वं ॥ ३४ ॥ मन्यासै शश्च नः कृधि । क्रत्वे दख्याय नो हिनु प्र ण आयूषि तारिषः । अनु मन्यतामनुमन्यमाना प्रजावन्त रयिमख्यीयमाणम् । तस्यै वयं हेडसि माऽपि भूम सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु । यस्यामिदं प्रदिशि यद्विरोचतेऽनुमतिं प्रति भूषन्त्यायवः । यस्या उपस्थ उर्वन्तरिख-

५ सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु । ॥ ३५ ॥ राकामहः सुहवा सुष्टुती हुवे शुणोतु नस्सुभगा बोधतु त्मना । सीव्यत्वपस्सुच्याऽच्छिद्यमानया ददातु वीरः शतदायमुक्थ्यम् । यास्तै राके सुमतयस्सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि । ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषः सुभगे रराणा । सिर्नीवालि या सुपाणिः । कुहमहः सुभगाव्विद्यनापसमस्मिन् यज्ञे सुहवाञ्जोहवीमि । सा नो ददातु श्रवणं पितृणान्तस्यास्ते देवि हविषा विधेम ॥ कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषश्चिकेतु । सन्दाशुषे किरतु भूरि वामः रायस्पोषश्चिकितुषे दधातु ॥ ३६ ॥ भामासो दाता त्वमन्तरिखः सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु श्रवणञ्चतुर्विंशतिश्च ॥ ११ ॥

अग्रे तेजस्विन्वायुर्वसवस्त्वैतद्वा अपाव्वायुरसि प्राणो नाम देवा वै यद्यज्ञेन न प्रजापतिर्देवासुरानायुर्दा एत-
युवानः सूर्यो देव इदंवामेकादश ॥ ११ ॥ अग्रे तेजस्विन्वायुरसि छन्दसाव्वीर्यं मातरञ्च षट्त्रिंशत् ॥ ३६ ॥
अग्रे तेजस्विञ्चिकितुषे दधातु ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ तृतीयकाण्डे चतुर्थप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

वि वा एतस्य यज्ञ ऋद्धयते यस्य हविरतिरिच्यते सूर्यो देवो दिविषद्भ्य इत्याह बृहस्पतिना चैवाऽस्य प्रजापतिना च यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति ररूषासि वा एतत्पशुः संचन्ते यदैकदेवत्यं आलब्धो भूयान्भवति यस्यास्ते हरितो गर्भ इत्याह देवत्रैवैनाङ्गमयति ररूषसामपहत्या आ वर्तन वर्तयेत्याह ॥ १ ॥ ब्रह्मणैवैनमा वर्तयति वि ते भिनन्नि तकरीमित्याह यथायजुरेवैतदुरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव इन्दुः प्रजयैवैनं पशुभिस्समर्द्धयति दिवव्वै यज्ञस्य व्यृद्धञ्छति पृथिवीमतिरिक्तन्तद्यन्न शमयेदार्तिमाच्छेद्यजमानो मही द्यौः पृथिवी च न इत्या- ॥ २ ॥ ह द्यावापृथिवीभ्यामेव यज्ञस्य व्यृद्धञ्चाऽतिरिक्तञ्च शमयति नाऽऽर्तिमाच्छेति यजमानो भस्मनाऽभि

समूहति स्वगाकृत्या अथो अनयोर्वा एष गर्भोऽनयोरेवैनन्दधाति यद्वद्येदति तद्वद्येदन्नाऽवद्येत्य-
शोरालब्धस्य नाऽवद्येत्युरस्तान्नाभ्या अन्यद्वद्येदुपरिष्ठादन्यत्पुरस्ताद्वै नाभ्यै ॥ ३ ॥ प्राण उपरिष्ठा-
दपानो यावानेव पशुस्तस्याऽवद्यति विष्णवे शिपिविष्टाय जुहोति यद्वै यज्ञस्याऽतिरिच्यते यः पशो-
र्भूमा या पुष्टिस्तद्विष्णुं शिपिविष्टोऽतिरिक्त एवाऽतिरिक्तन्दधात्यतिरिक्तस्य शान्त्या अष्टाप्रुष्टिरण्य-
न्दर्विष्णाऽष्टापदी ह्येषाऽऽत्मा नवमः पशोरास्या अन्तरकोश उष्णीषेणाऽऽविष्टितं भवत्येवमिव हि
पशुरुल्बमिव चर्मैव मांसमिवाऽस्थीव यावानेव पशुस्तमास्वाऽवद्य रुन्धे यस्यैषा यज्ञे प्रार्थश्चिन्तिः
क्रियत इष्ट्वा वसीयान्भवति ॥ ४ ॥ वयित्याह न इति वै नाभ्या उल्बमिवैकविंशतिश्च ॥ १ ॥

आ वायो भूष शुचिपा उप नस्सहस्रन्ते नियुतो विश्ववार । उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य
देव दधिषे पूर्वपेयम् । आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधै त्वा किक्किटा ते मनः प्रजापतये स्वाहा कि-
क्किटा ते प्राणव्यायवे स्वाहा किक्किटा ते चखुस्सूययै स्वाहा किक्किटा ते श्रोत्रन्यावापृथिवीभ्यां
स्वाहा किक्किटा ते वाचः सरस्वत्यै स्वाहा ॥ ५ ॥ त्वन्तुरीया वशिनी वशाऽसि सकृद्यत्वा मनसा
गर्भ आऽशयत् । वशा त्वव्वशिनी गच्छ देवान्सत्यास्सन्तु यजमानस्य कामाः । अजाऽसि रयिष्ठा
पृथिव्या सीदोर्द्ध्वाऽन्तरिख्यमुप तिष्ठस्व दिवि ते बृहद्भाः । तन्तुन्तन्वन्नजसो भानुमन्विहि ज्यो-
तिष्मतः पथो रंख धिया कृतान् । अनुल्बणव्ययत जोगुवामपो मनुर्भव जनया दैव्यञ्जनम् । मनसो
हविरसि प्रजापतेर्वर्णो गात्राणान्ते गात्रभाजो भूयास्म ॥ ६ ॥ सरस्वत्यै स्वाहा मनुस्त्रयोदश च ॥ २ ॥

इमे वै सहाऽऽस्तान्ते वायुर्व्यवात्ते गर्भमदधातान्तः सोमः प्राऽर्जनयदग्रिग्रसत् स एतं
प्रजापतिराग्रेयमष्टाकपालमपश्यत्तन्निर्वपत्तेनैवैनामग्रेरधि निरंक्षीणात्तस्मादप्यन्यदेवत्यामालभमान
आग्रेयमष्टाकपालं पुरस्तान्निर्वपेदग्रेरेवैनामधि निष्क्रीयाऽऽलभते यद्- ॥ ७ ॥ वायुर्व्यवात्तस्माद्वा-
यव्या यदिमे गर्भमदधातान्तस्मादद्यावापृथिव्या यत्सोमः प्राऽर्जनयदग्रिग्रसत् तस्मादग्नीषोमीया
यदनयोर्वियत्योर्वागवदत्तस्मात्सारस्वती यत्प्रजापतिरग्रेरधि निरंक्षीणात्तस्मात्प्राजापत्या सा वा
एषा सर्वदेवत्या यदजा वशा वायव्यामा लभेत भूतिकामो वायुर्वै खेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन
॥ ८ ॥ भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिङ्गमयति द्यावापृथिव्यामा लभेत कृषमाणः प्रतिष्ठाकामो
दिव एवाऽस्मै पर्जन्यो वर्षति व्यस्यामोषधयो रोहन्ति समर्द्धकमस्य सस्यं भवत्यग्नीषोमीयामा
लभेत यः कामयेताऽन्नवानन्नादस्यामित्यग्निनैवाऽन्नमव रुन्धे सोमैनाऽन्नाद्यमन्नवानेवाऽन्नादो
भवति सारस्वतीमा लभेत य ॥ ९ ॥ ईश्वरो वाचो वर्दितोऽस्सन्वाचन्न वदेद्वागवै सरस्वती सरस्व-
तीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवाऽस्मिन्वाचन्दधाति प्राजापत्यामा लभेत यः कामयेताऽन्नभि-
जितमभि जयेयमिति प्रजापतिस्सर्वा देवता देवताभिरेवाऽन्नभिजितमभि जयति वायव्योपाकरोति
वायोरेवैनामवरुद्ध्याऽऽलभत आकूत्यै त्वा कामाय त्वे- ॥ १० ॥ त्याह यथायजुरेवैतत्किक्कि-
टाकारं जुहोति किक्किटाकारेण वै ग्राम्याः पशवो रमन्ते प्राऽऽरण्याः पतन्ति यत्किक्किटाकारं जुहोति

ग्राम्याणां पशुनान्धृत्यै पर्यागौ क्रियमाणे जुहोति जीवन्तीमेवैनां सुवर्गल्लोकङ्गमयति त्वन्तुरीयां
वशिनीं वशाऽसीत्याह देवत्रैवैनाङ्गमयति सत्यास्सन्तु यजमानस्य कामा इत्याहैष वै कामो
॥ ११ ॥ यजमानस्य यदनां उदचङ्गच्छति तस्मादिवमाहाऽजाऽसिं रयिष्ठेत्याहैष्वैनाल्लोकेषु प्रति
ष्ठापयति दिवि ते बृहद्वा इत्याह सुवर्ग एवाऽस्मै लोके ज्योतिर्दधाति तन्तुन्तन्वन्नजसो भानुम-
न्विहीत्याहिमानेवाऽस्मै लोकाज्योतिष्मतः करोत्यनुल्बणव्वयत जोगुवामप इत्या- ॥ १२ ॥ ह य-
देव यज्ञ उल्बणङ्कियते तस्यैवैषा शान्तिर्मनुर्भव जनया दैव्यञ्जनमित्याह मानव्यो वै प्रजास्ता एवा-
ऽऽद्याः कुरुते मनसो हविरसीत्याह स्वगाकृत्यै गात्राणान्ते गात्रभाजो भूयास्मेत्याहाऽऽशिषमेवै-
तामा शास्ते तस्यै वा एतस्या एकमेवाऽदैवयजनय्यदालब्धायामभ्रो ॥ १३ ॥ भवति यदालब्धा-
यामभ्रस्यादप्सु वा प्रवेशयेत्सर्वा-व्वा प्राऽर्जीयाद्यदप्सु प्रवेशयेद्यज्ञवेशसङ्कुयत्सर्वामेव प्राऽर्जी-
यादिन्द्रियमेवाऽऽत्मन्धत्ते सा वा एषा त्रयाणामेवाऽवरुद्धा सव्वत्सरसदस्सहस्रयाजिनो गृहमेधिन-
स्त एवैतया यजेरन्तेषामेवैषाऽऽप्ता ॥ १४ ॥ यथ्वेन सारस्वतीमा लभेत यः कामाय त्वा कामोऽप इत्यभ्रो
द्विचत्वारिंशच्च ॥ ३ ॥

चित्तश्च चित्तिश्चाऽऽकूतश्चाऽऽकूतिश्च विज्ञातश्च विज्ञानश्च मनश्च शक्करीश्च दर्शश्च पूर्ण-
मांसश्च बृहच्च रथन्तरश्च प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्राऽयच्छदुग्रः पृतनाज्येषु तस्मै विशस्समन-
मन्त सर्वास्स उग्रस्स हि हव्यो बभूव देवासुरास्सय्यन्ता आसन्थ्स इन्द्रः प्रजापतिमुपाऽधावत्तस्मा
एताञ्जयान्प्राऽयच्छत्तानजुहोत्ततो वै देवा असुरानजयन् यदजयन्तज्जयानाञ्जयत्वः स्पृष्टमानेनैते
होतव्या जयत्येव तां पृतनाम् ॥ १५ ॥ उप पञ्चविंशतिश्च ॥ ४ ॥

अग्निर्भूतानामधिपतिस्स माऽवत्विन्द्रो ज्येष्ठानाय्यमः पृथिव्या वायुरन्तरिंस्वस्य सूर्यो
दिवश्चन्द्रमा नख्बत्राणां बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रस्सत्यानाव्वरुणोऽपाः समुद्रस्स्रोत्यानामन्नः सा-
म्राज्यानामधिपति तन्माऽवतु सोम ओषधीनाः सविता प्रसवानाः रुद्रः पशुनान्त्वष्टा रूपा-
णाव्विष्णुः पर्वतानां मरुतो गणानामधिपतयस्ते माऽवन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततास्तता-
महा इह माऽवत । अस्मिन्ब्रह्मन् अस्मिन्वस्त्रेऽस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायामस्मिन्कर्मन्स्यान्देवहूत्याम्
॥ १६ ॥ अवरे सप्तदश च ॥ ५ ॥

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एतान्भ्यातानानपश्यन्तान्भ्यातन्वन्त यद्दे-
वानाङ्कर्माऽऽसीदाद्वर्चन्त तद्यदसुराणाञ्च तदाद्वर्चन्त येन कर्मणेश्चेत्तत्र होतव्या ऋद्धोत्येव तेन
कर्मणा यद्विश्वे देवास्समभरन्तस्मादभ्याताना वैश्वदेवा यत्प्रजापतिर्जयान्प्राऽयच्छत्तस्माज्जयाः प्रा-
जापत्या ॥ १७ ॥ यद्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाऽददत् तद्राष्ट्रभृता राष्ट्रभृत्वन्ते देवा अभ्यातानैरसुरानभ्या-
तन्वन्त जयैरजयन्नाष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाऽददत् यद्देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वन्त तदभ्यातानानामभ्या-

तान॒त्वय्य॑ज्यैर॒जय॑न्तज्जया॑नाञ्जय॒त्वय्य॑द्राष्ट्रभृ॒द्धीं राष्ट्र॑माऽददत् तद्राष्ट्रभृ॒तां राष्ट्र॑भृ॒त्वन्ततो॑ दे॒वा
अभ॑वन्पराऽसुरा॒ यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्त्स्यात्स ए॒ताञ्जु॑हुयादभ्या॒तानैरे॑व भ्रातृ॒व्यान॑भ्या॒तनु॑ते जयै॒र्जय॑ति
राष्ट्रभृ॒द्धीं राष्ट्र॑मा दत्ते भव॑त्या॒त्मना॒ परा॑स्य भ्रातृ॒व्यो भव॑ति ॥ १८ ॥ प्रा॒जाप॑त्यास्सोऽष्टादश च
॥ ६ ॥

ऋ॒ताषा॑डृतधा॒माऽग्नि॑र्गन्धर्वस्तस्यौषधयोऽप्सरस॒ ऊर्जो॑ नाम॒ स इ॒दं ब्र॒ह्मं र॒खत्रं॑ पा॒तु ता इ॒दं
ब्र॒ह्मं र॒खत्रं॑ पा॒न्तु तस्मै॒ स्वाहा॒ ताभ्य॑स्स्वाहा॒ स॒हितो॑ वि॒श्वसा॑मा॒ सूर्यो॑ गन्धर्वस्तस्य॒ मरी॑चयोऽप्स-
रसं आ॒युर्वस्सु॑षु॒मस्सूर्यै॑र॒श्मिश्च॒न्द्रमा॑ गन्धर्वस्तस्य॒ नख॑त्राण्यप्सरसो॒ वे॒कुर॑यो भुज्युस्सु॒पर्णो॑ य॒ज्ञो
गन्धर्वस्तस्य॒ दखि॑षणा॒ अप्स॑रसंस्त॒वाः प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वकर्मा॑ मनो॒ ॥ १९ ॥ गन्धर्वस्तस्य॒ र॒क्षा॒मान्य॑-
प्सरसो॒ ब॒ह्व्य इ॒षिरो॑ वि॒श्वव्य॑चा॒ वातो॑ गन्धर्वस्तस्याऽऽपौऽप्सरसो॒ मु॒दा भु॑वनस्य पते॒ यस्य॑ त उ॒परि॑
गृ॒हा इ॒ह च॑ । स नो॑ रा॒स्वाऽज्या॑नि॒ रा॒यस्यो॑ष॒ सुवी॑र्य॒ स॒व्वत्स॑रीणा॒ स्व॒स्तिम् । पर॑मेष्ठ्यधि-
पति॒र्मृत्यु॑र्गन्धर्वस्तस्य॒ विश्व॑मप्सरसो॒ भुव॑स्सुखि॒तिसु॑भूति॒र्भद्र॑कृत्सुव॒र्वा॒न्यर्ज॑न्यो गन्धर्वस्तस्य॒ वि-
द्युतो॑ऽप्सरसो॒ रुचो॑ दूरे॒हेति॑रमृ॒डयो॑ ॥ २० ॥ मृत्यु॑र्गन्धर्वस्तस्य॒ प्र॒जा अ॑प्सरसो॒ भीरु॑श्चारुः॒ कृप॑-
णका॒शी कामो॑ गन्धर्वस्तस्याऽऽधयोऽप्सरसं॒शोच॑यन्ती॒र्नाम॑ स इ॒दं ब्र॒ह्मं र॒खत्रं॑ पा॒तु ता इ॒दं ब्र॒ह्मं
र॒खत्रं॑ पा॒न्तु तस्मै॒ स्वाहा॒ ताभ्य॑स्स्वाहा॒ स नो॑ भुवनस्य पते॒ यस्य॑ त उ॒परि॑ गृ॒हा इ॒ह च॑ । उ॒रु ब्र॒ह्म-
णे॒ऽस्मै र॒खत्राय॑ म॒हि श॑र्म॒ यच्छ॑ ॥ २१ ॥ मनो॑ऽमृ॒डय॑ष्वट्च॒त्वारि॑श्च ॥ ७ ॥

राष्ट्र॑कामाय होत॒व्या राष्ट्र॑वै राष्ट्रभृ॒तो राष्ट्रै॑वाऽस्मै राष्ट्र॑मव॒ रुन्धे राष्ट्र॑मेव भव॑त्या॒त्पने॑
होत॒व्या राष्ट्र॑वै राष्ट्रभृ॒तो राष्ट्रं॑ प्र॒जा राष्ट्रं॑ प॒शवो॑ राष्ट्र॑यच्छेष्टो भव॑ति राष्ट्रै॑व राष्ट्र॑मव॒ रुन्धे वसि॑ष्ठ-
स्समा॒नाना॑ भव॑ति ग्राम॑कामाय होत॒व्या राष्ट्र॑वै राष्ट्रभृ॒तो राष्ट्रं॑ संजा॒ता राष्ट्रै॑वाऽस्मै राष्ट्रं॑ संजा॒-
तानव॑ रुन्धे ग्रा- ॥ २२ ॥ म्ये॒व भव॑त्यधिदे॒वने॑ जुहोत्यधिदे॒वने॑ ए॒वाऽस्मै॑ सजा॒तानव॑ रुन्धे त ए॒न-
मव॑रुद्धा उ॒प ति॑ष्ठन्ते रथ॒मुख ओज॑स्कामस्य होत॒व्या ओजो॑ वै राष्ट्रभृ॒त ओजो॑ रथ॒ ओज॑सै॒वाऽस्मा॑
ओजो॑ऽव॒ रुन्ध ओज॑स्यै॒व भव॑ति यो राष्ट्र॑दप॒भूत॑स्स्यात्तस्मै होत॒व्या याव॑न्तोऽस्य॒ रथा॑स्स्युस्ता-
न्ब्रू॒याद्यु॑ड्ध्वमि॒ति राष्ट्र॑मे॒वाऽस्मै॑ यु॒न॒त्त्या- ॥ २३ ॥ हु॒तयो॑ वा ए॒तस्या॑ऽक्लृ॒प्ता यस्य॑ राष्ट्र॑न्न क॒ल्पते॑
स्वर॑थस्य॒ दखि॑षणश्चक्रं प्र॒वृह॑न् ना॒डीम॑भि जुहुया॒दाहु॑तीरे॒वाऽस्य॑ कल्पयति॒ ता अस्य॑ क॒ल्पमा॑ना राष्ट्र॑-
मनु॑ कल्पते स॒ङ्ग्रामे॑ स॒य्य॑ते होत॒व्या राष्ट्र॑वै राष्ट्रभृ॒तो राष्ट्रं॑ खलु॒ वा ए॒ते व्या॑यच्छन्ते॒ ये सं॒ग्रामं॑ स-
॒य्यन्ति॑ यस्य॒ पूर्व॑स्य जुह॑ति॒ स ए॒व भव॑ति जय॑ति त॒ सं॒ग्रामं॑ मा॒न्धुक इ॒ध्मो ॥ २४ ॥ भव॑त्यङ्गारा
ए॒व प्र॑तिवेष्ट॒माना अ॒मित्रा॑णामस्य॒ सेना॑ं प्र॒ति वे॑ष्टयन्ति॒ य उ॒न्माद्ये॑त्तस्मै होत॒व्या गन्ध॑र्वाप्सरसो॒ वा
ए॒तमु॒न्माद॑यन्ति॒ य उ॒न्माद्य॑त्येते॒ खलु॒ वै गन्ध॑र्वाप्सरसो॒ यद्राष्ट्र॑भृ॒तस्तस्मै॑ स्वाहा॒ ताभ्य॑स्स्वाहेति॒
जुहो॑ति॒ तेनै॒वैन॑च्छमयति॒ नैय॑ग्रोध॒ औदु॑म्बर॒ आश्व॑त्थः॒ प्ला॒ख इती॑ध्मो भव॑त्येते॒ वै गन्ध॑र्वाप्सरसा॑-
ङ्गहा॑स्व ए॒वैना॑- ॥ २५ ॥ ना॒यत॑ने शमयत्यभि॒चर॑ता प्र॒तिलो॑म॒ हौत॒व्याः प्रा॒णाने॒वाऽस्य॑ प्र॒तीचः॑

प्रति यौति तन्ततो येन केन च स्तृणुते स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निरुक्तिगृहीत-
निरुक्तिगृहीत एवैननिरुक्त्या ग्राहयति यद्वाचः क्रूरन्तेन वषट्करोति वाच एवैनङ्ग्रेण प्र वृश्चति
ताजगार्तिमाच्छति यस्य कामयेताऽन्नाद्य- ॥ २६ ॥ मा ददीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य
भुवनस्य पत इति तृणानि सङ्गृहीयात्प्रजापतिर्वै भुवनस्य पतिः प्रजापतिनैवाऽस्याऽन्नाद्यमा दत्त
इदमहममुष्याऽऽमुष्यायणस्याऽन्नाद्यं हरामीत्याहाऽन्नाद्यमेवाऽस्य हरति षड्भिर्हरति षड्वा ऋत-
वः प्रजापतिनैवाऽस्याऽन्नाद्यनादायर्तवोऽस्मा अनु प्र यच्छन्ति ॥ २७ ॥ यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतस्स्या-
त्तऽस्थलैऽवसाय्यं ब्रह्मौदनञ्चतुश्शरावं पत्त्वा तस्मै होतव्या वर्षं वै राष्ट्रभृतो वर्षं स्थलव्वर्ष-
णैवैनव्वर्षं समानानाङ्गमयति चतुश्शरावो भवति दिख्वेव प्रति तिष्ठति रूषीरे भवति रुचमेवा-
ऽस्मिन्दधात्युद्धरति शृतत्वाय सपिष्वान्भवति मेद्वयत्वाय चत्वार आरुषेयाः प्राऽञ्जन्ति दिशामेव
ज्योतिषि जुहोति ॥ २८ ॥ ग्रामी युनक्तीद्धमस्व एवैनानन्नाद्यैश्चन्त्येकान पञ्चाशच्च ॥ ८ ॥

देविका निर्वपेत्प्रजाकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव खलु वै प्रजाश्छन्दोभिरेवाऽस्मै
प्रजाः प्र जनयति प्रथमन्धातारङ्करोति मिथुनी एव तेन करोत्यन्वेवाऽस्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका
प्र सिनीवाली जनयति प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वा वाचन्दधात्येता एव निर्वपेत्प्रशुकामश्छन्दांसि वै
देविकाश्छन्दांसी- ॥ २९ ॥ व खलु वै पशवश्छन्दोभिरेवाऽस्मै पशून्प्र जनयति प्रथमन्धातार-
ङ्करोति प्रैव तेन वापयत्यन्वेवाऽस्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति पशून्प्र
प्रजातान्कुह्वा प्रति ष्ठापयत्येता एव निर्वपेद्गामकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव खलु वै
ग्रामश्छन्दोभिरेवाऽस्मै ग्राम- ॥ ३० ॥ मव रुन्धे मद्वयतो धातारङ्करोति मद्वयत एवैनङ्गामस्य
दधात्येता एव निर्वपेज्योगामयावी छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतमभि मन्यन्ते
यस्य ज्योगामयति छन्दोभिरेवैनमगदङ्करोति मद्वयतो धातारङ्करोति मद्वयतो वा एतस्याऽ-
क्लृप्तय्यस्य ज्योगामयति मद्वयत एवाऽस्य तेन कल्पयत्येता एव नि- ॥ ३१ ॥ वीपद्ययज्ञो नोपनमे-
च्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतन्नोप नमन्ति यय्यज्ञो नोपनमति प्रथमन्धातारङ्करोति
मुखत एवाऽस्मै छन्दांसि दधात्युपैनय्यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेदीजानश्छन्दांसि वै देविका
यातयामानीव खलु वा एतस्य छन्दांसि य ईजान उत्तमन्धातारङ्करो- ॥ ३२ ॥ त्युपरिष्ठादेवाऽस्मै
छन्दांस्ययातयामान्यव रुन्ध उपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेद्य मेधा नोपनमेच्छन्दांसि वै
देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतन्नोप नमन्ति यं मेधा नोपनमति प्रथमन्धातारङ्करोति मुखत
एवाऽस्मै छन्दांसि दधात्युपैनं मेधा नमत्येता एव निर्वपे- ॥ ३३ ॥ द्रुकामश्छन्दांसि वै
देविकाश्छन्दांसीव खलु वै रुक्छन्दोभिरेवाऽस्मिन् रुचन्दधाति रूषीरे भवन्ति रुचमेवाऽस्मिन्दधति
मद्वयतो धातारङ्करोति मद्वयत एवैनं रुचो दधाति गायत्री वा अनुमतिस्त्रिष्टुगाका जगती

सिनीवा॒ल्यनु॒ष्टुप्कु॒हूर्द्धा॒ता व॑षट्कारः पू॒र्वप॒रुषो रा॒काऽप॑रप॒रुषः कु॒हूर्मावा॒स्यां सिनीवा॒ली
पौ॒र्णमा॒स्यनु॒मतिश्च॒न्द्रमा॒ धा॒ताऽष्टौ ॥ ३४ ॥ वस॑वोऽष्टा॒रुषरा॒ गाय॒त्र्येका॑दश रु॒द्रा एका॑दशा॒रुषरा
त्रि॒ष्टुब्बा॑दशाऽऽदि॒त्या द्वा॑दशा॒रुषरा॒ जग॑ती प्र॒जाप॑तिरनु॒ष्टुब्धा॒ता व॑षट्कार एतद्वै दे॒र्विका॒स्सर्वा॑णि च
छन्दा॑सि सर्वा॑श्च दे॒वता॑ वषट्कारस्ता यत्स॒ह सर्वा॑ निर्व॑पेदी॒श्वरा ए॑नं प्र॒दहो॒ द्वे प्र॑थ॒मे नि॒रुप्य॑
धा॒तुस्तृ॒तीय॒निर्व॑पेत्तथो॒ एवो॒त्तरे॒ निर्व॑पेत्तथै॒नन्न प्र॑ द॒हन्त्यथो॒ यस्मै॒ कामा॑य नि॒रुप्यन्ते॒
तमे॒वाऽऽभि॒रुपा॑ऽऽप्नोति ॥ ३५ ॥ प॒शुकाम॑श्छन्दा॑सि वै दे॒र्विका॑श्छन्दा॑सि ग्राम॑ङ्कल्पयत्ये॒ता ए॒व
नि॒रुत्त॑मन्धा॒तारं॑करोति मे॒धा न॑मत्ये॒ता ए॒व निर्व॑पेदष्टौ द॒हन्ति॒ नव॑ च ॥ ९ ॥

दे॒र्विकाः प्र॒जाका॑मो मिथु॒नी प॒शुकामः॑ प्रै॒व ग्राम॑कामो ज्यो॒गाम॑यावी य॒य्यज्ञो॒ य ई॒जानो॒ यं मे॒धा रुक्ता॑-
मोऽष्टौ ॥ दे॒र्विका॑ भवन्ति दधति रा॒ष्ट्रका॑माय भवति दधति ॥

वास्तो॑ष्पते॒ प्रति॒ जानी॑ह्यस्मान्स्वा॒वेशो॒ अन॑मी॒वो भ॑वा नः । यत्त्वे॒र्महे॒ प्रति॒ तन्नो॑ जुषस्व
शन्न॑ एधि द्वि॒पदे॒ शञ्च॑तु॒ष्पदे॒ । वास्तो॑ष्पते श॒ग्मया॑ स॒सदा॑ ते स॒खीम॑हि र॒णव॑या गा॒तुम॑त्या । आ॒वः
रु॒षेम॑ उ॒त यो॒गे वर॑न्नो यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभि॑स्सदा॒ नः । यत्सा॑यंप्रा॒तरग्नि॑होत्र॒जुहो॑त्याहु॒तीष्ट॑का ए॒व ता
उप॑ धत्ते ॥ ३६ ॥ यज॑मानोऽहो॒रात्रा॑णि वा ए॒तस्ये॑ष्ट॒का य आ॑हि॒ताग्नि॑र्यत्सा॑यंप्रा॒तर्जु॑होत्यहो॒रात्रा॑-
ण्ये॒वाऽऽस्वे॑ष्ट॒काः कृ॒त्वोप॑ धत्ते दश॑ समा॒नत्र॑ जुहोति दश॑रु॒षरा वि॒राड्वि॒राज॑मे॒वाऽऽप्स्वे॑ष्ट॒-
काङ्कृ॒त्वोप॑ धत्तेऽथो॒ वि॒राज्ये॒व य॒ज्ञमा॑प्नोति चि॒त्यंश्चित्यो॑ऽस्य भवति तस्मा॑द्यत्र दशो॑षित्वा प्र॒याति॒
तद्य॑ज्ञवा॒स्त्ववा॑स्त्वे॒व तद्य॑त्ततो॑ऽर्वा॒चीन॑ ॥ ३७ ॥ रु॒द्रः खलु॒ वै वा॑स्तोष्पतिर्यद॒हुत्वा वा॑स्तोष्प॒तीयं॑
प्र॒याया॑द्रु॒द्र ए॑नं भू॒त्वाऽग्नि॑रनु॒त्थाय॑ ह॒न्याद्वा॑स्तोष्प॒तीयं॑जुहोति भा॒गधे॑ये॒नैवैन॑ ॥ श॒मय॑ति नाऽऽति॑-
मा॒च्छीति॑ यज॑मानो यद्यु॒क्ते जु॑हुयाद्यथा प्र॒याते॒ वास्ता॑वाहु॒तिजु॑होति ता॒दृगे॒व तद्य॑द्यु॒क्ते जु॑हुयाद्यथा
रु॒षेम॑ आहु॒तिजु॑होति ता॒दृगे॒व तद॑हु॒तम॑स्य वास्तोष्प॒तीयं॑ स्या- ॥ ३८ ॥ इ॒रुषि॑णो यु॒क्तो भ॑वति
स॒व्योऽयु॑क्तोऽथ वास्तोष्प॒तीयं॑जुहोत्यु॒भय॑मे॒वाऽक॑रप॒रिव॑र्गमे॒वैन॑ ॥ श॒मय॑ति यदे॒कया॒ जु॑हुयाद्वि॒हो-
मङ्कुर्या॑त्पु॒रोनु॒वाक्या॑म॒नूच्य॑ या॒ज्यया॒ जुहो॑ति सदे॒वत्वा॑य यद्धु॒त आ॑द॒ध्याद्रु॒द्रङ्ग॒हान॑न्वा॒रोह॑येद्यद-
व॒रुषा॑णान्यसंप्र॒रुषा॑प्य प्र॒याया॑द्यथा य॒ज्ञवेश॑स॒व्वाऽऽद॑हन्॒वा ता॒दृगे॒व तद॑यन्ते यो॒निर्ऋ॑त्विय इत्य-
रण्यो॑स्समा॒रोह॑य- ॥ ३९ ॥ त्ये॒ष वा अ॒ग्नेयो॑निस्व ए॒वैन॑य्यो॒नौ स॒मारो॑हयत्यथो ख॒ल्वाहु॑र्यद-
रण्यो॑स्समा॒रूढो॒ नश्ये॑दुद॒स्याऽग्नि॑स्सी॒दित्पु॒नरा॒धेय॑स्स्या॒दिति॒ या तै॑ अ॒ग्ने य॒ज्ञिया॑ त॒नूस्त॑ये॒ह्या रो॑हेत्या-
त्मन्स॒मारो॑हयते यज॑मानो वा अ॒ग्नेयो॑निस्स्वा॒यांमे॒वैन॑य्यो॒न्या ॥ स॒मारो॑हयते ॥ ४० ॥ ध॒त्तेऽर्वा॑ची-
नं स्यात्स॒मारो॑हयति पञ्च॑चत्वारि॒ंशच्च॑ ॥ १० ॥

त्वम॑ग्ने बृ॒हद्व॒यो दधा॑सि दे॒व दा॑शुषै । क॒विर्गृ॑हपतिर्यु॒वा । ह॒व्यवा॑ड॒ग्नि॒रज॑रः पि॒ता नो॑ वि॒भु-
वि॒भावा॑ सु॒दृशी॑को अ॒स्मे । सु॒गा॒रु॒हप॑त्यास्समिषो॑ दि॒दीह्य॑स्म॒द्रिय॑स्सं मि॒मीहि॒ श्रवा॑सि । त्वञ्च
सोम॑ नो व॒शो जी॒वातु॑न्न म॒राम॑हे । प्रि॒यस्तो॑त्रो वन॒स्पतिः॑ । ब्र॒ह्मा दे॒वाना॑ प॒दवीः॑ क॒वीना॑मृषि॒र्वि-

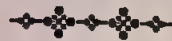

प्राणां महिषो मृगाणाम् । श्येनो गृध्राणां स्वर्धितिर्वनानां सोमः ॥ ४१ ॥ पवित्रमत्येति
रेभन् । आ विश्वदेव सत्यति सूक्तैरद्या वृणीमहे । सत्यसंव सवितारम् । आ सत्येन रजसा
वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं । हिरण्ययेन सविता रथेनाऽऽ देवो याति भुवना विपश्यन् । यथा
नो अदितिः करत्यश्चे नृभ्यो यथा गर्वे । यथा तोकाय रुद्रियम् । मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा
नो गोषु मा ॥ ४२ ॥ नो अश्वेषु रीरिषः । वीरान्मा नो रुद्र भामितो वधीरुहविष्मन्तो नमसा विधेम
ते । उदप्रुतो न वयो ररुषमाणो वावदतो अभ्रियस्येव घोषाः । गिरिभ्रजो नोर्मयो मदन्तो बृहस्प-
तिमभ्यर्का अनावन् । हसैरिव सखिभिर्वावदद्भिरश्मन्मयानि नहना व्यस्यन् । बृहस्पतिरभिक-
निक्रदद्वा उत प्राऽस्तौदुर्चं विद्वा अंगायत् । एन्द्रं सानसि रयि ॥ ४३ ॥ सजित्वान सदास-
हम् । वरुषिष्ठमृतये भर । प्र संसाहिषे पुरुहूत शत्रुज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु । इन्द्राऽऽ भर
दख्विणेना वसूनि पतिस्सिन्धूनामसि रेवतीनाम् । त्वं सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः । इन्द्र
ज्यैष्ठ्याय सुक्रतो । भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा महान्भुवो विश्वेषु सर्वनेषु यज्ञियः । भुवो नृश्च्यौत्त्रो
विश्वस्मिन्भरे ज्येष्ठश्च मन्त्रौ ॥ ४४ ॥ विश्वचरणे । मित्रस्य चरणधीतश्चरवो देवस्य सानसिम् ।
सत्यश्चित्रश्रवस्तमम् । मित्रो जनान् यातयति प्रजानन्मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम् । मित्रः
कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे सत्याय हव्यद्धृतवद्विधेम । प्र स मित्र मर्तो अस्तु प्रयस्वान् यस्त आदित्य
शिखति व्रतेन । न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमश्नो अञ्जोत्यन्तितो न दूरात् । य- ॥ ४५ ॥
च्चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम् । मिनीमसि यविद्यवि । यत्किञ्चेदव्वरुण दैव्ये जनैऽभिद्रोहं
मनुष्याश्चरामसि । अचिन्ती यत्तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः । कितवासो यद्वि-
रिपुर्न दीवि यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्वा । सर्वा ता वि ष्यं शिथिरेव देवाऽथा ते स्याम वरुण
प्रियासः ॥ ४६ ॥ सोमो गोषु मा रयि मन्त्रो यच्छिथिरा सप्त च ॥ ११ ॥

वि वा एतस्या ऽऽवायो इमे वै चित्तञ्चाऽग्निभूतानान्देवा वा अभ्यातानानृतपाद्वाष्ट्रकामाय देविका वास्तो-
षते त्वमग्रे बृहदेकादश ॥ ११ ॥ वि वा एतस्येत्याह मृत्युर्गन्धर्वोऽव रुन्धे मद्धयतस्त्वमग्रे बृहत्षट्चत्वारिंशत्
॥ ४६ ॥ वि वा एतस्य प्रियासः ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नस्समाप्तः ॥

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ तृतीयकाण्डे पञ्चमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मद्धयतः पौर्णमासी जिगाय । तस्यान्देवा अर्धि स्रव्वसन्त उत्तमे नाक इह मादयन्ताम् । यत्ते देवा अदधुर्भागधेयममावास्ये स्रव्वसन्तो महित्वा । सा नो यज्ञं पिपृहि विश्ववारे रयिन्नो धेहि सुभगे सुवीरम् । निवेशनी सङ्गमनी वसूनाव्विश्वा रूपाणि वसून्त्यावेशयन्ती । सहस्रपोषः सुभगा रराणा सा न आ गन्वर्चसा ॥ १ ॥ सर्वविदाना । अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वसून्नुद्रानादित्यानिह जिन्वतम् । माद्धयः हि पौर्णमासञ्जुषेथां ब्रह्मणा वृद्धौ सुकृतेन सातावथाऽस्मभ्यः सहवीराः रयिन्नि यच्छतम् । आदित्याश्चाङ्गिरसाऽङ्गिरीनाऽदधत ते दर्शपूर्णमासौ प्रैफसन्तेषामङ्गिरसानिर्हसः हविरासीदथाऽऽदित्या एतौ होमावपश्यन्तावजुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ ॥ २ ॥ पूर्वं आऽलभन्त दर्शपूर्णमासावालभमान एतौ होमौ पुरस्ताज्जुहुयात्सा-
ख्यादेव दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासावा लभेत य एनयोरनु-
लोमञ्च प्रतिलोमञ्च विद्यादित्यमावास्याया ऊर्ध्वन्तर्दनुलोमं पौर्णमास्यै प्रतीचीनन्तत्प्रतिलो-
मय्यत्पौर्णमासी पूर्वामालभेत प्रतिलोममेनावा लभेताऽमुमपखीयमाणमन्वप ॥ ३ ॥ खीयेत
सारस्वतौ होमौ पुरस्ताज्जुहुयादमावास्यां वै सरस्वत्यनुलोममेवैनावा लभतेऽमुमाप्यायमानमन्वा
प्यायत आश्रावैष्णवमेकादशकपालं पुरस्तान्निर्वपेत्सरस्वत्यै चरुः सरस्वते द्वादशकपालय्यदाग्नेयो
भवत्यग्निर्वै यज्ञमुख्यं यज्ञमुखमेवर्द्धि पुरस्ताद्धत्ते यद्वैष्णवो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाऽऽरभ्य प्र
तनुते सरस्वत्यै चरुर्भवति सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्यां वै सरस्वती पूर्णमासस्सरस्वान्तावेव
साख्यादा रभत ऋद्धोत्याभ्यान्द्वादशकपालस्सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजात्यै मिथुनौ गावौ
दखिषणा समृद्धयै ॥ ४ ॥ वर्चसा वै ते दर्शपूर्णमासावप तनुते सरस्वत्यै पञ्चविंशतिश्च ॥ १ ॥

ऋषयो वा इन्द्रं प्रत्यख्यानाऽपश्यन्तव्वसिष्ठः प्रत्यख्यमपश्यत्सौ ब्रवीद्ब्राह्मणन्ते वख्यामि
यथा त्वत्पुरोहिताः प्रजाः प्रजनिष्यन्तेऽथ मेतरिभ्य ऋषिभ्यो मा प्र वोच इति तस्मा एतान्धस्तोम-
भागानब्रवीत्ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राऽजायन्त तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः प्रैव जायते
रश्मिरसि ख्याय त्वा ख्याञ्जिन्वे ॥ ५ ॥ त्याह देवा वै ख्यो देवेभ्य एव यज्ञं प्राऽऽह प्रेतिरसि
धर्माय त्वा धर्माञ्जिन्वेत्याह मनुष्या वै धर्मो मनुष्येभ्य एव यज्ञं प्राऽऽहाऽन्वितिरसि दिवे त्वा दिव-
ञ्जिन्वेत्याहैभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञं प्राऽऽह विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिञ्जिन्वेत्याह वृष्टिमेवाऽव

॥ ६ ॥ रुन्धे प्रवाऽस्यनुवाऽसीत्याह मिथुनत्वायोशिर्गसि वसुभ्यस्त्वा वसूञ्जिन्वेत्याहाऽष्टौ वसव
एकादश रुद्रा द्वादशाऽऽदित्या एतावन्तो वै देवास्तेभ्य एव यज्ञं प्राऽऽहौजोऽसि पितृभ्यस्त्वा
पितृञ्जिन्वेत्याह देवानेव पितृननु सन्तनोति तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्वे- ॥ ७ ॥ त्याह
पितृनेव प्रजा अनु सन्तनोति पृतनाषाडसि पशुभ्यस्त्वा पशूञ्जिन्वेत्याह प्रजा एव पशूननु सन्तनोति
रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेत्याहौषधीष्वेव पशून्प्रति षापयत्यभिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्र-
ञ्जिन्वेत्याहाऽभिजित्या अधिपतिरसि प्राणाय त्वा प्राण- ॥ ८ ॥ जिन्वेत्याह प्रजास्वेव प्राणान्द-
धाति त्रिवृदसि प्रवृदसीत्याह मिथुनत्वाय सःरोहोऽसि नीरोहोऽसीत्याह प्रजातै वसुकोऽसि
वेषधिरसि वस्यधिरसीत्याह प्रतिष्ठित्यै ॥ ९ ॥ जिन्वेत्येव प्रजा जिन्व प्राणन्त्रिःशच्च ॥ २ ॥

अग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमेन रथन्तरेण साम्ना वषट्का-
रेण वज्रेण पूर्वजान्भ्रातृव्यानधरान्पादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्येनान्बुदेऽस्मिन्ख्येऽस्मिन्भूमिलोके योऽ-
स्मान्द्वेष्टि यश्च वयन्दिष्मो विष्णोः क्रमेणाऽत्येनान्क्रामामीन्द्रेण देवेन पृतना जयामि त्रैष्टुभेन
छन्दसा पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण ॥ १० ॥ सहजान् विश्वेभिर्देवेभिः पृतना
जयामि जागतेन छन्दसा सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन साम्ना वषट्कारेण वज्रेणाऽपरजानिन्द्रेण
सयुजो वयः सांसह्याम पृतन्यतः । घन्तो बृत्रार्ण्यप्रति । यत्तं अग्रे तेजस्तेनाऽहन्तेजस्वी भूयास्य्यत्तं
अग्रं वर्चस्तेनाऽहव्वर्चस्वी भूयास्य्यत्तं अग्रे हरस्तेनाऽहः हरस्वी भूयासम् ॥ ११ ॥ बृहता साम्ना
वषट्कारेण वज्रेण षट्त्वारिःशच्च ॥ ३ ॥

ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषः पृथिव्यामद्ध्यासते । अग्निर्मा तेभ्यो ररुषतु गच्छेम सुकृतो वयम् ।
आऽगन्म मित्रावरुणा वरेण्या रात्रीणां भागो युवयोर्यो अस्ति । नार्कङ्गलानास्सुकृतस्य लोके
तृतीयै पृष्ठे अधि रोचने दिवः । ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषोऽन्तरिखेऽद्ध्यासते । वायुर्मा तेभ्यो ररुषतु
गच्छेम सुकृतो वयम् । यास्ते रात्रीस्सवित- ॥ १२ ॥ देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति । गृहैश्च
सर्वैः प्रजया न्वग्रे सुवो रुहाणास्तरता रजांसि । ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषो दिव्यद्ध्यासते । सूर्यो मा
तेभ्यो ररुषतु गच्छेम सुकृतो वयम् । येनेन्द्राय समभरः पयांस्युत्तमेन हविषा जातवेदः । तेनाऽग्रे
त्वमुत वर्द्धयेमः संजातानां श्रैष्ठ्य आ धैह्येनम् । यज्ञह्नो वै देवा यज्ञमुष ॥ १३ ॥ स्सन्ति त एषु
लोकेष्वासत आददाना विमथ्नाना यो ददाति यो यजते तस्य । ये देवा यज्ञह्नः पृथिव्यामद्ध्यासते
ये अन्तरिखे ये दिवीत्याहिमानेव लोकास्तीर्त्वा सगृहस्सपशुस्सुवर्गल्लोकमेत्यप वै सोमेनेजा-
नादेवतांश्च यज्ञश्च क्रामन्त्याग्रेयं पञ्चकपालमुदवसानीयन्निर्वपेदग्निस्सर्वा देवताः ॥ १४ ॥ पाङ्क्तौ
यज्ञो देवतांश्चैव यज्ञश्चाऽव रुन्धे गायत्रो वा अग्निर्गायत्रेच्छन्दास्तच्छन्दसा व्यर्द्धयति यत्पञ्चकपालङ्क-
रोत्यष्टकपालः कायोऽष्टारुखरा गायत्री गायत्रौऽग्निर्गायत्रेच्छन्दास्स्वेनैवैनच्छन्दसा समर्द्धयति पङ्क्त्यौ

याज्यानुवाक्यै भवतः पाङ्क्तौ यज्ञस्तेनैव यज्ञानैति ॥ १५ ॥ सवितर्देवा यज्ञमुषस्सर्वा देवतास्त्रिचत्वारिंशच्च ॥ ४ ॥

सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरन्तरिक्षाद्यजमानोऽग्निर्मा पातु चरुषुषः । सख्यं शूषं सवितर्विश्वचरण एतेभिस्सोमं नामभिर्विधेम ते तेभिस्सोमं नामभिर्विधेम ते । अहं परस्तादहमवस्तादहज्योतिषा वि तमो ववार । यदन्तरिक्षन्तदु मे पिताऽभूदहं सूर्यमुभयतौ ददर्शाऽहं भूयासमुत्तमस्समानाना- ॥ १६ ॥ मा संमुद्रादाऽन्तरिक्षात्प्रजापतिरुदधिऽवयातीन्द्रः प्र स्रौतु मरुतो वरुषयन्तूजंभय पृथिवीं भिन्धीदन्दिव्यन्नभः । उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दत्तम् । पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निरौषधीः प्रास्याऽग्रावादित्यञ्जुहोति रुद्रादेव पशून्तर्धात्यथो ओषधीष्वेव पशून् ॥ १७ ॥ प्रतिं घापयति कविर्यज्ञस्य वि तनोति पन्थाक्नाकस्य पृष्ठे अर्घिं रोचने दिवः । येन हव्यव्वहसि यासिं दूत इतः प्रचेता अमुतस्सनीयान् । यास्ते विश्वास्समिधस्सन्त्यग्रे याः पृथिव्यां बरुहिषि सूर्ये याः । तास्तै गच्छन्त्वाहुतिङ्गतस्य देवायते यजमानाय शर्म । आशासानस्सुवीर्यं रायस्पोषं स्वश्चियम् । बृहस्पतिना राया स्वगाकृतो मह्य्यजमानाय तिष्ठ ॥ १८ ॥ समानानामोषधीष्वेव पशून्मह्य्यजमानायैकञ्च ॥ ५ ॥

सन्त्वा नह्यामि पर्यसा धृतेन सन्त्वा नह्याम्यप ओषधीभिः । सन्त्वा नह्यामि प्रजयाऽहमद्य सा दीर्घ्विता संनवो वाजमस्मे । प्रैतु ब्रह्मणस्पत्नी वेदिं व्वर्णेन सीदतु । अथाऽहमनुकामिनी स्वे लोके विशा इह । सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुपं सेदिम । अग्रे सपत्नदंभनमदब्धासो अदाभ्यम् । इमव्वि ष्यामि वरुणस्य पाश- ॥ १९ ॥ ध्यमबद्धीत सविता सुकेतः । धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सह पत्यां करोमि । प्रेह्युदेह्युतस्य वामीरन्वग्निस्तेऽग्रं नयत्वदितिर्मद्धयन्ददता रुद्रावसृष्टाऽसि युवा नाम मा मां हिंसीर्वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वो देवेभ्यः पन्नेजनीर्गृह्णामि यज्ञाय वः पन्नेजनीस्सादयामि विश्वस्य ते विश्वावतो वृष्णिषावत- ॥ २० ॥ स्तवाऽग्रे वामीरनु सन्दशि विश्वा रेतांसि धिषीयाऽगन्देवान् यज्ञो नि देवीर्देवेभ्यो यज्ञमंशिषन्नस्मिन्सुन्वति यजमान आशिषस्स्वाहाकृतास्समुद्रेष्ठा गन्धर्वमा तिष्ठताऽनु । वातस्य पत्नन्निड ईडिताः ॥ २१ ॥ पाशव्वृष्णिषावतस्त्रिंशच्च ॥ ६ ॥

वषट्कारो वै गायत्रियै शिरोऽच्छिनत्तस्यै रसः पराऽपतत्स पृथिवीं प्राऽविशत्स खदिरौऽभवद्यस्य खादिरस्सुबो भवति छन्दसामेव रसेनाऽव दति सरसा अस्याऽऽहुतयो भवन्ति तृतीयस्यामितो दिवि सोमं आसीत्तज्ञायत्र्याऽहं रत्तस्य पर्णमच्छिद्यत तत्पर्णोऽभवत्तत्पर्णस्य पर्णत्वय्यस्य पर्णमयी जुह- ॥ २२ ॥ भवति सौम्या अस्याऽऽहुतयो भवन्ति जुषन्तैऽस्य देवा आहुतीर्देवा वै ब्रह्मन्वदन्त तत्पर्ण उपाऽशृणोत्सुश्रवा वै नाम यस्य पर्णमयी जुहूर्भवति न पापं श्लोकं शृणोति ब्रह्म वै पर्णो विण्मरुतोऽन्नव्विण्मारुतोऽश्वत्यो यस्य पर्णमयी जुहूर्भवत्याश्वत्युपभृद्ब्रह्म-

णैवान्नमव रुन्धेऽथो ब्रह्मै- ॥ २३ ॥ व विश्यद्व्यूहति राष्ट्रवै पणो विडंश्चत्यो यत्पर्णमयी जुहूर्भव-
त्याश्चत्युपभृद्राष्टमेव विश्यद्व्यूहति प्रजापतिर्वा अजुहोत्सा यत्राऽऽहुतिः प्रत्यतिष्ठत्ततो विकङ्कत
उदतिष्ठत्ततः प्रजा असृजत यस्य वैकङ्कती दध्रुवा भवति प्रत्येवाऽस्याऽऽहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रैव जायत
एतद्वै सुचाऽ रूपय्यस्यैवऽ रूपास्सुचो भवन्ति सर्वाण्येवैनऽ रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्ते
नाऽस्याऽपरूपमात्मजायते ॥ २४ ॥ जुहूरथो ब्रह्म सुचाऽ सप्तदश च ॥ ७ ॥

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तङ्गुहामि दक्षाय दक्षवृधे रात-
न्देवेभ्योऽग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो वातापिभ्यः पर्जन्यात्मभ्यो दिवे त्वा-
ऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वाऽपेन्द्र द्विषतो मनोऽप जिज्यासतो जह्यप यो नोऽरातीयति तज्जहि
प्राणाय त्वाऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा सते त्वाऽसते त्वाऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो विश्वेभ्यस्त्वा भूते-
भ्यो यतः प्रजा अस्विद्रा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदावन्ने ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तङ्गु-
होमि ॥ २५ ॥ ओषधीभ्यश्चतुर्दश च ॥ ८ ॥

याँवा अदध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ वृश्च्येते प्राजापत्यन्दधिग्रहङ्ग-
ल्लीयात्प्रजापतिस्सर्वा देवता देवताभ्य एव नि हुंवाते ज्येष्ठो वा एष ग्रहाणाय्यस्यैष गृह्यते ज्यैष्ठ्य-
मेव गच्छति सर्वासाँवा एतदेवतानाऽ रूपय्यदेष ग्रहो यस्यैष गृह्यते सर्वाण्येवैनऽ रूपाणि पशू-
नामुप तिष्ठन्त उपयामगृहीतो- ॥ २६ ॥ ऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तङ्गुहामीत्याह
ज्योतिरेवैनऽ समानानाङ्गोत्यग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इत्याहैतावन्तीवै देवतास्ताभ्य एवैनऽ
सर्वाभ्यो गृह्यात्यपेन्द्र द्विषतो मन इत्याह भ्रातृव्यापनुत्तै प्राणाय त्वाऽपानाय त्वेत्याह प्राणानेव
यजमाने दधाति तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदावन्ने ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तङ्गुहोमी- ॥ २७ ॥ त्याह
प्रजापतिस्सर्वा देवतास्सर्वाभ्य एवैनन्देवताभ्यो जुहोत्याज्यग्रहङ्गल्लीयात्तेजस्कामस्य तेजो वा
आज्यन्तेजस्व्यैव भवति सोमग्रहङ्गल्लीयाद्ब्रह्मवर्चस्कामस्य ब्रह्मवर्चसँवै सोमो ब्रह्मवर्चस्यैव भवति
दधिग्रहङ्गल्लीयात्पशुकामस्योगवै दध्वर्कशर्व ऊर्जेवाऽस्मा ऊर्ज पशूनव रुन्धे ॥ २८ ॥ उपयामगृहीतो
जुहोमि त्रिचत्वारिंशच्च ॥ ९ ॥

त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः । स्वादोस्स्वादीयस्स्वादुना सृजा समतं
ऊ षु मधु मधुनाऽभि योधि । उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टङ्गुहाम्येष ते योनिः प्रजापतये
त्वा । प्राणग्रहान्गृह्यातेतावद्वा अस्ति यावदेते ग्रहास्तोमाश्छन्दांसि पृष्ठानि निशो यावदेवाऽ-
स्ति त- ॥ २९ ॥ दव रुन्धे ज्येष्ठा वा एतान्ब्राह्मणाः पुरा विदामक्रन्तस्मात्तेषां सर्वा
दिशोऽभिजिता अभूवन् यस्यैते गृह्यन्ते ज्यैष्ठ्यमेव गच्छत्यभि दिशो जयति पञ्च गृह्यन्ते पञ्च
दिशस्सर्वास्वेव दिख्वृद्धवन्ति नवनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति

प्रायणीये चोदयनीये च गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः ॥ ३० ॥ प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणैरुद्यन्ति
दशमेऽहं गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः प्राणेभ्यः खलु वा एतत्प्रजा यन्ति यद्वा मदेव्यय्योनेऽच्यवते
दशमेऽहं वामदेव्य-य्योनेऽच्यवते यद्दशमेऽहं गृह्यन्ते प्राणेभ्य एव तत्प्रजा न यन्ति ॥ ३१ ॥
तत्प्राणग्रहास्सप्तत्रिंशच्च ॥ १० ॥

प्र देवन्देव्या धिया भरता जातवैदसम् । हव्या नो वरुषदानुषक् । अयमुष्य प्र देवयुरहोता
यज्ञाय नीयते । रथो न योरभीवृतो घृणीवाञ्चेतति त्मना । अयमग्निरुष्यत्यमृतादिव जन्मनः ।
सहसश्चित्सहीयान्देवो जीवार्तवे कृतः । इडायास्त्वा पदे वयनाभा पृथिव्या अधि । जातवेदो नि
धीमह्यग्रे हव्याय वोढवे । ॥ ३२ ॥ अग्रे विश्वेभिस्स्वनीक देवैरूणां वन्तं प्रथमस्सीद योनिम् ।
कुलायिनङ्कृतवन्तः सवित्रे यज्ञं यजमानाय साधु । सीदं होतस्स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया
यज्ञं सुकृतस्य योनौ । देवावीर्देवान् हविषा यजास्यग्रे बृहद्यजमाने वयो धाः । नि होता होतृषदने
विदानस्त्वेषो दीदिवाः असदत्सुदरुषः । अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठस्सहस्रम्भरश्शुचिजिह्वो अग्निः ।
त्वन्दूतस्त्व- ॥ ३३ ॥ मुं नः परस्पास्त्ववस्य आ वृषभ प्रणेता । अग्रे तोकस्य नस्तनै
तनूनामप्रयुच्छन्दीर्घद्वोधि गोपाः । अभि त्वा देव सवितरीशानव्वार्याणाम् । सदाऽवन्भागमीमहे ।
मही द्यौः पृथिवी च न इमय्यज्ञं मिमिषताम् । पिपृतानो भरीमभिः । त्वामग्रे पुष्करादद्वयथर्वा
निरमन्थत । मूर्द्ध्नो विश्वस्य वाघतः । तमुं ॥ ३४ ॥ त्वा दद्वयङ्दृषिः पुत्र ईधे अथर्वणः । वृत्रहणं
पुरन्दरम् । तमुं त्वा पात्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम् । धनञ्जयः रणेरणे । उत ब्रुवन्तु जन्तव
उदग्निर्वृत्रहाऽर्जनि । धनञ्जयो रणेरणे । आ यः हस्ते न खादिनः शिशुञ्जातव बिभ्रति ।
विशामग्निः स्वदध्वरम् । प्र देवन्देववीतये भरता वसुवित्तमम् । आ स्वे योनौ नि षीदतु । आ
॥ ३५ ॥ जातजातवैदसि प्रियः शिशीताऽर्तिथिम् । स्योन आ गृहपतिम् । अग्निनाऽग्निस्समिद्धयते
कविर्गृहपतिर्युवा । हव्यवाङ्जुह्वांस्यः । त्वः ह्यग्रे अग्निना विप्रो विप्रैण सन्धस्ता । सखा सख्या
समिद्धयसै । तं मर्जयन्त सुक्रतुं पुरोयावानमाजिषु । स्वेषु रूषयेषु वाजिनम् । यज्ञेन यज्ञमयजन्त
देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् । ते ह नाकं महिमानस्सचन्ते यत्र पूर्वे साद्व्यास्सन्ति देवाः
॥ ३६ ॥ वोढवे दूतस्त्वन्तमुं सीदत्वा यत्र चत्वारि च ॥ ११ ॥

पूर्णर्षयोऽग्निना ये देवास्सूर्यो मा सन्त्वा नह्यामि वषट्कारस्स खंदिर उपयामगृहीतोऽसि यावै त्वे क्रतुं प्र
देवमेकादश ॥ ११ ॥ पूर्णां सहजान्तवाऽग्रे प्राणैरेव षट्त्रिंशत् ॥ ३६ ॥ पूर्णा सन्ति देवाः ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

॥ इति तृतीयं काण्डम् ॥

॥ तृतीयकाण्डस्य प्रश्नादिसङ्ख्यानिर्णयः ॥

प्रश्नाः	अनुवाकाः	पञ्चाशतः	पदानि
१	११	४२	२२४८
२	११	४६	२३३५
३	११	३६	१८५७
४	११	४६	२३९२
५	११	३६	१७९०

॥ संहतसङ्ख्या ॥

५	५५	२०६	१०६२२
---	----	-----	-------

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहिता

॥ अथ चतुर्थं काण्डम् ॥

॥ तत्र प्रथमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

युञ्जानः प्रथमं मनस्तत्त्वाय सविता धियः । अग्निज्योतिर्निचाय्यं पृथिव्या अद्भ्याऽभरत् ।
युक्त्वाय मनसा देवान्सुर्वर्यतो धिया दिवम् । बृहज्ज्योतिः करिष्यतस्सविता प्र सुवाति तान् ।
युक्तेन मनसा वयन्देवस्य सवितुस्सवे । सुवर्गेयाय शक्त्यै । युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा
विप्रस्य बृहतो विपश्चितः । वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इ- ॥ १ ॥ नमही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः ।
युजे वां ब्रह्म पूर्यन्नमोभिर्वि श्लोकां यन्ति पत्यैव सूर्याः । शुण्वन्ति विश्वे अमृतस्य पुत्रा आ ये
धामानि दिव्यानि तस्थुः । यस्य प्रयाणमन्वन्य इद्युर्देवा देवस्य महिमानमर्चतः । यः पार्थिवानि
विममे स एतशो रजांसि देवस्सविता महित्वना । देवं सवितुः प्र सुव यज्ञं प्र सुव ॥ २ ॥ यज्ञपतिं
भगाय दिव्यो गन्धर्वः । केतपूः केतन्नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः । इमन्नो देव सवित-
र्यज्ञं प्र सुव देवायुवः सखिविदः सत्राजितन्धनजितः सुवर्जितम् । ऋचा स्तोमः समर्द्धय गाय-
त्रेण रथन्तरम् । बृहद्वायत्रवर्तनि । देवस्य त्वा सवितुः प्रसर्वैऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याज्जायत्रेण
छन्दसाऽऽर्देऽङ्गिरस्वदभिरसि नारि- ॥ ३ ॥ रसि पृथिव्यास्सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदा भर त्रैष्टु-
भेन त्वा छन्दसाऽऽर्देऽङ्गिरस्वदभिरसि नारिरसि त्वया वयः सधस्थ आऽग्निः शक्रेम खनितुं
पुरीष्यज्जागतेन त्वा छन्दसाऽऽर्देऽङ्गिरस्वद्वस्तं आधाय सविता बिभ्रदभिरः हिरण्ययीम् । तया
ज्योतिरजस्रमिदग्निङ्गात्वी न आ भ्राऽऽनुष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽर्देऽङ्गिरस्वत् ॥ ४ ॥ इद्यज्ञं प्र सुव
नारिरानुष्टुभेन त्वा छन्दसा त्रीणि च ॥ १ ॥

इमामगृण्यन्नशनामृतस्य पूर्वं आयुषि विदथेषु कव्या । तया देवास्सुतमा बभूवुरक्तस्य
सामन्थसरमारपन्ती । प्रतूर्तैर्वाजिन्ना द्रव वरिष्ठामनु सव्वतम् । दिवि ते जन्म परममन्तरिख्ये ना-
भिः पृथिव्यामधि योनिः । युञ्जाथा रासभ्यैयुवमस्मिन् यामे वृषण्वसू । अग्निं भरन्तमस्मयुम् ।
योगेयोगे तवस्तरैर्वाजेवाजे हवामहे । सखाय इन्द्रमृत्यै । प्रतूर्व- ॥ ५ ॥ चेह्यवक्रामन्नशस्ती रुद्रस्य
गाणपत्यान्मयोभूरेहि । उर्वन्तरिख्यमन्विहि स्वस्तिगव्यूतिरभयानि कृण्वन् । पूष्णा सयुजा सह ।
पृथिव्यास्सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छैह्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छैमोऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदभिर-

प्यामोऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वर्द्धरामः । अन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः । अनु सूर्य-
स्य ॥ ६ ॥ पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आ ततान । आगत्य वाज्यदध्वनस्सर्वा मृधो वि धू-
नुते । अग्निं सधस्ये महति चरुषुषा नि चिकीषते । आक्रम्य वाजिन्पृथिवीमग्निमिच्छ रुचा त्वम् ।
भूम्या वृत्वाय नो ब्रूहि यतः खनाम तव्वयम् । द्यौस्तै पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्माऽन्तरिख्यं समु-
द्रस्ते योनिः । विख्याय चरुषुषा त्वमभि तिष्ठ ॥ ७ ॥ पृतन्यतः । उत्क्राम महते सौभगायाऽस्मादा-
स्थानाद्भविणोदा वाजिन् । वयं स्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निर्ज्ञानिष्यन्त उपस्ये अस्याः । उदक्रमी-
द्भविणोदा वाज्यवाऽकस्स लोकं सुकृतं पृथिव्याः । ततः खनेम सुप्रतीकमग्निं सुवो रुहाणा अधि-
नाकं उत्तमे । अपो देवीरुपं सृज मधुमतीरयख्मायं प्रजाभ्यः । तासां स्थानादुज्जिहतामोषधयस्सु-
पिप्पलाः । जिघर्म्य- ॥ ८ ॥ ग्निं मनसा धृतेन प्रतिख्यन्तं भुवनानि विश्वा । पृथुन्तिरश्वा वयसा
बृहन्तव्यचिष्टमन्नं रभसवैविदानम् । आ त्वा जिघर्मि वचसा धृतेनाऽरखसा मनसा तज्जुषस्व ।
मर्यशीस्सुहृद्वर्णो अग्निर्नाऽभिमृशे तनुवा जरहृषाणः । परि वाजपतिः कविरग्निरुहव्यान्यक्रमीत् ।
दधद्रत्नानि दाशुषे । परि त्वाऽग्रे पुरव्वयव्विप्रं सहस्य धीमहि । धृषद्वर्णान्दिवेदिवे भेतारं
भङ्गुरावतः । त्वमग्रे द्युभिस्त्वमाशुशुखणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि । त्वव्वनैभ्यस्त्वमोषधीभ्य-
स्त्वन्नृणान्नृपते जायसे शुचिः ॥ ९ ॥ प्रतूर्वन्सूर्यस्य तिष्ठ जिघर्मि भेतारव्विंशतिश्च ॥ २ ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवैऽश्विनौर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां पृथिव्यास्सधस्येऽग्निं पुरीष्यम-
ङ्गिरस्वत्स्वनामि । ज्योतिष्मन्तन्त्वाऽग्रे सुप्रतीकमजस्रेण भानुना दीद्यानम् । शिवं प्रजाभ्योऽहि-
सन्तं पृथिव्यास्सधस्येऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत्स्वनामि । अपां पृष्ठमसि सप्रथा उर्वेग्निं भरिष्यदपराव-
पिष्ठम् । वद्धमानं मह आ च पुष्करन्दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व । शर्म च स्थो ॥ १० ॥ वर्म च
स्थो अच्छिद्रे बहुले उभे । व्यचस्वती सव्वसाथां भर्तमग्निं पुरीष्यम् । सव्वसाथां सुवर्विदा समीची
उरसा त्मना । अग्निमन्तभरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्रमिह । पुरीष्योऽसि विश्वभराः । अथर्वा त्वा
प्रथमो निरमन्थदग्रे । त्वमग्रे पुष्करादद्भ्यथर्वा निरमन्थत । मूर्द्धो विश्वस्य वाघतः । तमु त्वा
दद्भ्यङ्गृषिः पुत्र ईधे ॥ ११ ॥ अथर्वणः । वृत्रहणं पुरन्दरम् । तमु त्वा पात्यो वृषा समीधे दस्युह-
न्तमम् । धनञ्जयं रणेरणे । सीदं होतस्व उं लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञं सुकृतस्य योनौ ।
देवावीदेवान् हविषा यजास्यग्रे बृहद्यजमाने वयो धाः । नि होतां होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवा
अंसदथ्सुदख्यः । अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठस्सहस्रभरशुचिजिह्वो अग्निः । स सीदस्व महा अंसि
शोचस्व ॥ १२ ॥ देववीतमः । वि धूममग्रे अरुषं मियेद्वय सृज प्रशस्त दशतम् । जनिष्वा हि
जेन्यो अग्रे अह्ना हिता हितेष्वरुषो वनेषु । दमेदमे सप्त रत्ना दधानोऽग्निरहोता नि षसादा
यजीयान् ॥ १३ ॥ स ईधे शोचस्व सप्तविंशतिश्च ॥ ३ ॥

सन्ते वायुर्मातरिश्वा दधातूत्तानायै हृदयंयद्विलिष्टम् । देवानांयश्चरति प्राणयेन तस्मै च
देवि वर्षडस्तु तुभ्यम् । सुजातो ज्योतिषा सह शर्म वरूथमाऽसदस्सुवः । वासो अग्रे विश्वरूपं
संव्ययस्व विभावसो । उदु तिष्ठ स्वध्वराऽवा नो देव्या कृपा । हशे च भासा बृहता सुशुकनिराऽग्रे
याहि सुशस्तिभिः । ॥ १४ ॥ ऊर्ध्व ऊ धु ण ऊतये तिष्ठा देवो न संविता । ऊर्ध्वो वार्जस्य सनिता
यदञ्जिभिर्वाधद्विर्विह्वयामहे । स जातो गर्भो असि रोदस्योरग्रे चारुर्विभृत ओषधीषु । चित्रशिशुः
परि तमाशंस्यक्तः प्र मातृभ्यो अधि कर्निक्रदद्वाः । स्थिरो भव वीड्वङ्ग आशुर्भव वाज्यर्वन् । पृथुर्भव
सुषदस्त्वमग्रेः पुरीषवाहनः । शिवो भव ॥ १५ ॥ प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः । मा द्यावापृथिवी
अभि शूशुचो माऽन्तरिखं मा वनस्पतीन् । प्रेतु वाजी कर्निक्रदन्नानदद्वासंभः पत्वा । भरन्नग्निं
पुरीष्यं मा पाद्यायुषः पुरा । रासंभो बाङ्गर्निक्रदथसुयुक्तो वृषणा रथै । स वामग्निं पुरीष्यमाशुर्दुतो
बहादितः । वृषाऽग्निंवृषणं भरन्नपाङ्गर्भं समुद्रियम् । अग्र आ याहि ॥ १६ ॥ वीतयं क्रतु सत्य-
म् । ओषधयः प्रति गृहीताऽग्निमेतं शिवमायन्तमभ्यत्र युष्मान् । व्यस्यन्विश्वा अमतीरातीर्नि-
षीदन्नो अप दुर्मतिं हनत् । ओषधयः प्रति मोदध्वमेनं पुष्पावतीस्सुपिप्पलाः । अयव्वो गर्भं
ऋत्विज्यः प्रत्न सधस्थमाऽसदत् ॥ १७ ॥ सुशस्तिभिश्शिवो भव याहि षट्त्रिंशच्च ॥ ४ ॥

वि पार्जसा पृथुना शोशुचानो बार्धस्व द्विषो रूखसो अमीवाः । सुशर्मणो बृहत्तशर्मणि
स्यामग्रेरहं सुहवस्य प्रणीतौ । आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चखसे ।
यो वंशिश्वतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव मातरः । तस्मा अरङ्गमाम वो यस्य खषयाय
जिन्वथ । आपो जनयथा च नः । मित्र-॥ १८ ॥ ससृज्यं पृथिवीं भूमिश्च ज्योतिषा सह ।
सुजातजातवैदसमग्निवैश्वानरव्विभुम् । अयख्मयां त्वा स सृजामि प्रजाभ्यः । विश्वे त्वा देवा
वैश्वानरासः सृजन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वत् । रुद्रास्सम्भृत्यं पृथिवीं बृहज्ज्योतिस्समीधिरे ।
तेषां भानुरजस्र इच्छुक्रो देवेषु रोचते । ससृष्टाव्वसुभी रुद्रैर्द्धीरैः कर्मण्या मृदम् । हस्ताभ्यां
मृद्वीकृत्वा सिनीवाली करोतु ॥ १९ ॥ ताम् । सिनीवाली सुकपर्दा सुकुरीरा स्वौपशा । सा तुभ्य-
मदिते मह ओखान्दधातु हस्तयोः । उखाङ्करोतु शक्त्या बाहुभ्यामदितिर्द्धिया । माता पुत्रयथोपस्थे
साऽग्निं विभर्तु गर्भं आ । मखस्य शिरोऽसि यज्ञस्य पदे स्थः । वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण छन्द-
साऽङ्गिरस्वत्पृथिव्यसि रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वदन्तरिखमस्या-॥ २० ॥ दि-
त्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद्यौरसि विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वानुष्टुभेन
छन्दसाऽङ्गिरस्वदिशोऽसि दध्रुवाऽसि धारया मयि प्रजा रायस्पोषङ्गौपत्य सुवीर्यं सजातान्
यजमानायाऽदित्यै रास्त्राऽस्यदितिस्ते बिलङ्गुह्मातु पाङ्गेन छन्दसाऽङ्गिरस्वत् । कृत्वाय सा महीमुखां
मृन्मयीय्योनिमग्रयै । तां पुत्रेभ्यस्सं प्राड्यच्छददितिश्चपयानिति ॥ २१ ॥ मित्रः करोत्वन्तरिखमसि
प्र चत्वारि च ॥ ५ ॥

वसवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वा धूपयन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्व-
दादित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद्विथै त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वानुष्टुभेन छन्द-
साऽङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद्विष्णुस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद्वरुणस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वददिति-
स्त्वा देवी विश्वदैव्यावती पृथिव्यास्सधस्थैऽङ्गिरस्वत्वनत्ववट देवानान्त्वा पत्नी- ॥ २२ ॥ देवी-
विश्वदैव्यावतीः पृथिव्यास्सधस्थैऽङ्गिरस्वद्वधतूखे धिषणास्त्वा देवीविश्वदैव्यावतीः पृथिव्यास्सध-
स्थैऽङ्गिरस्वद्वभीन्धतामुखे ग्रास्त्वा देवीविश्वदैव्यावतीः पृथिव्यास्सधस्थैऽङ्गिरस्वच्छूपयन्तूखे वरू-
त्रयो जनयस्त्वा देवीविश्वदैव्यावतीः पृथिव्यास्सधस्थैऽङ्गिरस्वत्पचन्तूखे । मित्रैतामुखां पचैषा मा
भेदि । एतान्ते परि ददाम्यभित्त्यै । अभीमां ॥ २३ ॥ महिना दिवं मित्रो बभूव सप्रथाः । उत श्रव-
सा पृथिवीम् । मित्रस्य चरषणीधृतश्श्रवो देवस्य सानसिम् । युष्मच्चित्रश्रवस्तमम् । देवस्त्वां सवि-
तोद्वपतु सुपाणिस्स्वङ्गुरिः । सुबाहुरुत शक्त्या । अपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृण । उत्तिष्ठ बृहती
भवोद्ध्वा तिष्ठ दधुवा त्वम् । वसवस्त्वाऽऽ छन्दन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वाऽऽ छन्द-
न्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वदादित्यास्त्वाऽऽ छन्दन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद्विथै त्वा देवा
वैश्वानरा आ छन्दन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वत् ॥ २४ ॥ पत्नीरिमा रुद्रास्त्वाऽऽ छन्दन्त्वेकात्र
विंशतिश्च ॥ ६ ॥

समांस्त्वाऽग्र ऋतवो वर्द्धयन्तु सव्वत्सरा ऋषयो यानि सत्या । सन्दिव्येन दीदिहि रोचनेन
विश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्याः । सञ्चेद्धयस्वाऽग्रे प्र च बोधयैनमुच्च तिष्ठ महते सौभगाय । मा च
रिषदुपसत्ता तै अग्रे ब्रह्माणस्ते यशसस्सन्तु माऽन्ये । त्वामग्रे वृणते ब्राह्मणा इमे शिवो अग्रे
॥ २५ ॥ सव्वरणे भवानः । सपत्नहा नो अभिमातिजिच्च स्वे गये जागृह्यप्रयुच्छन् । इहैवाऽग्रे अर्धि
धारया रयि मा त्वा नि क्रन्पूर्वचितो निकाऱिणः । स्वत्रमग्रे सुयममस्तु तुभ्यमुपसत्ता वर्द्धतान्ते
अनिष्टृतः । स्वत्रेणाऽग्रे स्वायुस्स रभस्व मित्रेणाऽग्रे मित्रधेये यतस्व । सजाताना मद्धयमस्था
एधि राज्ञामग्रे विहव्यो दीदिहीह । अति ॥ २६ ॥ निहो अति सिधोऽत्यर्चितिमत्यरातिमग्रे । विश्वा
ह्यग्रे दुरिता सहस्वाऽथाऽस्मभ्य रूहवीरा रयिन्दाः । अनाधुष्यो जातवेदा अनिष्टृतो विराडग्रे
स्वत्रभृद्दीदिहीह । विश्वा आशाः प्रमुञ्चन्मानुषीर्भियशिशवाभिरद्य परि पाहि नो वृधे । बृहस्पते
सवितवो धयैन स शितश्चित्सन्तरा स शिशाधि । वर्द्धयैनं महते सौभगाय ॥ २७ ॥ विश्व
एनमनु मदन्तु देवाः । अमुत्रभूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः । प्रत्यौहतामश्विना
मृत्युमस्माद्देवानामग्रे भिषजा शचीभिः । उद्वयन्तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम् । देवन्देवत्रा
सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ २८ ॥ इमे शिवो अग्रेऽति सौभगाय चतुस्त्रिंशच्च ॥ ७ ॥

ऊर्द्ध्वा अस्य समिधो भवन्त्यूर्द्ध्वा शुक्रा शोचीऽप्यग्रेः । युमत्तमा सुप्रतीकस्य सूनोः ।

तनूनपादसुरो विश्ववेदा देवो देवेषु देवः । पथ आऽनक्ति मदध्वा धृतेन । मबध्वा यज्ञनखसे प्रीणा-
नो नराशंसौ अग्रे । सुकृदेवस्सविता विश्ववारः । अच्छाऽयमेति शर्वसा धृतेनेडानो वह्निर्मसा ।
अग्निं सुचो अदध्वरेषु प्रयत्सु । स यख्यदस्य महिमानमग्रेस्स ॥ २९ ॥ ई मन्द्रासु प्रयसः । वसु-
श्चेतिष्ठो वसुधातमश्च । द्वारो देवीरन्वस्य विश्वे व्रता ददन्ते अग्रेः । उख्यचंसो धाम्ना पत्यमानाः । ते
अस्य योषणे दिव्ये न योनावुषासानक्ता । इमय्यज्ञमवतामद्वरन्नः । दैव्या होताराबुद्ध्वमदध्वरन्नो-
ऽग्नेर्जिह्वामभि गृणीतम् । कृणुतन्नस्विष्टिम् । तिस्रो देवीर्बर्हिरदः सन्दिन्विडा सरस्वती ॥ ३० ॥
भारती । मही गृणाना । तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुषु त्वष्टा सुवीरम् । रायस्योषव्विष्यतु नाभिमस्मे ।
वनस्पतेऽव सृजा रराणस्मना देवेषु । अग्रिरुहव्यः शमिता सून्याति । अग्रे स्वाहा कृणुहि जातवेद
इन्द्राय हव्यम् । विश्वे देवा हविरिदधुषन्ताम् । हिरण्यगर्भस्समवर्तताऽग्रे भूतस्य जातः पतिरेक
आसीत् । स दाधार पृथिवीन्धा- ॥ ३१ ॥ मुतेमाङ्गस्मै देवाय हविषा विधेम । यः प्राणतो निमिषतो
महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव । य ईशो अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम । य
आत्मदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिष्यस्य देवाः । यस्य छायाऽमृतय्यस्य मृत्युः कस्मै देवाय
हविषा विधेम । यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रः रसया सहा- ॥ ३२ ॥ ऽऽहुः । यस्येमाः
प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम । यङ्गन्दसी अवसा तस्तभाने अभ्यैख्येतां मनसा
रेजमाने । यत्राऽधि सूर उदितौ व्येति कस्मै देवाय हविषा विधेम । येन द्यौरुग्रा पृथिवी च दृढे येन
सुवस्स्तमित्येन नाकः । यो अन्तरिख्ये रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम । आपो ह
यन्महतीर्विश्व- ॥ ३३ ॥ मायन्दख्यन्दधाना जनयन्तीरग्निम् । ततो देवानाचिरवर्तताऽसुरेकः कस्मै
देवाय हविषा विधेम । यश्चिदापो महिना पर्यपश्यदख्यन्दधाना जनयन्तीरग्निम् । यो देवेष्वधि देव
एक आसीत्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ३४ ॥ अग्रेस्स सरस्वती द्या सह विश्वञ्चतुस्त्रिंशच्च ॥ ८ ॥

उद्ध्वा यः प्राणतो य आत्मदा यस्येमे यङ्गन्दसी येन द्यौरापो ह यत्ततो देवानां चिदापो यो देवेषु नव ॥

आकूतिमग्निं प्रयुजः स्वाहा मनो मेधामग्निं प्रयुजः स्वाहा चित्तं विज्ञातमग्निं प्रयुजः
स्वाहा वाचो विधृतिमग्निं प्रयुजः स्वाहा प्रजापतये मनवे स्वाहाऽग्रये वैश्वानराय स्वाहा विश्वे
देवस्य नेतुर्मतो वृणीत सख्यव्विश्वे राय इषुद्धयसि युष्मव्वृणीत पुष्यसे स्वाहा मा सु भित्था मा सु
रिषो दृहस्व वीडयस्व सु । अम्ब धृष्णु वीरयस्वा- ॥ ३५ ॥ ऽग्निश्चेदङ्गरिष्यथः । दृहस्व देवि
पृथिवि स्वस्तय आसुरी माया स्वधया कृताऽसि । जुष्टदेवानामिदमस्तु हव्यमरिष्टा त्वमुदिहि यज्ञे
अस्मिन् । मित्रैतामुखान्तपैषा मा भेदि । एतान्ते परि ददाम्यभित्यै । द्रवन्तस्सर्पिरासुतिः प्रत्नो होता
वरैण्यः । सहसस्पुत्रो अद्भुतः । परस्या अर्धे सव्वतोऽवरा अभ्या ॥ ३६ ॥ तं । यत्राऽहमस्मि
ताऽव । परमस्याः परावतो रोहिदश्च इहाऽऽगहि । पुरिष्यः पुरुप्रियोऽग्रे त्वन्तरा मृधः । सीद त्वं
मातुरस्या उपस्थे विश्वान्यग्रे वयुनानि विद्वान् । मैनामर्चिषा मां तपसाऽभि शूशुचोऽन्तरस्याऽ

शुक्रज्योतिर्वि भाहि । अन्तरग्रे रुचा त्वमुखायै सदने स्वे । तस्यास्त्वः हरसा तपञ्जातवेदशिवो
भव । शिवो भूत्वा मह्यमग्रेऽथो सीद शिवस्त्वम् । शिवाः कृत्वा दिशस्सर्वास्स्वाय्योनिमिहाऽऽसदः
॥ ३७ ॥ वीरयस्वाऽऽतपन्विःशतिश्च ॥ ९ ॥

यदग्रे यानि कानि चाऽऽ ते दारूणि ददध्मसि । तदस्तु तुभ्यमिदधृतन्तज्जुषस्व यविष्ठय ।
यदत्युपजिह्विका यदग्रो अतिसर्पति । सर्वन्तदस्तु ते घृतन्तज्जुषस्व यविष्ठय । रात्रिर्श्रात्रिमप्रयावं
भरन्तोऽश्वायेव तिष्ठते घासमस्मै । रायस्पोषेण समिषा मदन्तोऽग्रे मा ते प्रतिवेशा रिषाम ।
नाभा ॥ ३८ ॥ पृथिव्यास्समिधानमग्निः रायस्पोषाय बृहते हवामहे । इरमदं बृहदुक्थय्यजत्रञ्जेता-
रमग्निं पृतनासु सासहिम् । यास्सेना अभीत्वरीराव्याधिनीरुगणा उत । ये स्तेना ये च तस्करा-
स्तास्ते अग्रेऽपि दधाम्यास्यै । दध्माभ्यां मलिम्लुञ्ज्यैस्तस्करा उत । हनूभ्यां स्तेनान्भगव-
स्तास्त्वङ्गाद सुखादितान् । ये जनैषु मलिम्लवस्तेनासस्तकरा वने । ये ॥ ३९ ॥ कख्षैष्वघा-
यवस्तास्ते दधामि जंभयोः । यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः । निन्दाद्यो अस्मान्दि-
प्साच्च सर्वन्तं मस्मसा कुरु । सशितं मे ब्रह्म सशितव्वीर्यं बलम् । सशितद्वृषत्रञ्जिष्णु
यस्याऽहमस्मि पुरोहितः । उदैषां बाहू अतिरमुद्वर्च उदू बलम् । ख्विणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुचंयामि
॥ ४० ॥ स्वाः अहम् । दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौहुर्मरुषमायुश्चिये रुचानः । अग्रिरमृतो अभवद्व-
योभिर्यदेनन्धौरजनयथ्सुरेताः । विश्वा रूपाणि प्रति मुञ्चते कविः प्राऽसावीन्द्रन्दिपदे चतुष्पदे । वि
नार्कमख्यत्सविता वरेण्योऽनु प्रयाणमुषसो वि राजति । नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेंते
शिशुमेकः समीची । द्यावा खषामा रुक्मो ॥ ४१ ॥ अन्तर्वि भाति देवा अग्निन्धारयन्द्रविणोदाः ।
सुपर्णोऽसि गरुत्मान्निवृत्ते शिरो गायत्रश्चखुस्स्तोम आत्मा साम ते तनूवामदेव्यं बृहद्रथन्तरे
पृथ्वौ यज्ञायज्ञियं पुच्छच्छन्दास्यङ्गानि धिष्ण्याशशफा यजूंषि नाम । सुपर्णोऽसि गरुत्मान्दि-
वञ्छ सुवः पत ॥ ४२ ॥ नाभा वने ये नयामि खषामा रुक्मोऽष्टात्रिंशच्च ॥ १० ॥

अग्रे यय्यज्ञमदध्वरव्विश्चतः परिभूरसि । स इहेवेषु गच्छति । सोम यास्ते मयोभुवं ऊतय-
स्सन्ति दाशुषै । तार्भिर्नोऽविता भव । अग्निर्मूर्धा भुवः । त्वन्नस्सोम या ते धामानि । तथ्सवितुर्व-
रेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् । अचिन्ती यच्चकृमा दैव्ये जनै दीनैर्दखैः प्रभूती
पूरुषत्वता ॥ ४३ ॥ देवेषु च सवितर्मानुषेषु च त्वन्नो अत्र सुवतादनागसः । चोदयित्री सूनृताना-
श्चेतन्ती सुमतीनाम् । यज्ञन्दधे सरस्वती । पार्वीरवी कन्या चित्रायुस्सरस्वती वीरपत्नी धियन्धात् ।
ग्राभिरच्छिद्रः शरणः सजोषा दुराधरुषङ्गणते शर्म यः सत् । पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रंखत्वर्वतः ।
पूषा वाजः सनोतु नः । शुक्रन्ते अन्यद्यजतन्ते अन्य- ॥ ४४ ॥ द्विषुरूपे अहनी द्यौरिवाऽसि ।
विश्वा हि माया अवसि स्वधावो भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु । तेऽवर्द्धन्त स्वतवसो महित्वनाऽऽ

नाकन्तस्थुरु चक्रिरे सदः । विष्णुर्यद्वाऽऽवृषणं मदच्युतव्वयो न सीदन्नधि बरुहिषि प्रिये । प्र
चित्रमर्कङ्गणते तुराय मारुताय स्वतवसे भरध्वम् । ये सहासि सहसा सहन्ते ॥ ४५ ॥ रेजते
अग्रे पृथिवी मखेभ्यः । विश्वे देवा विश्वे देवाः । द्यावा नः पृथिवी इमं सिद्धमद्य दिविस्पृशम् ।
यज्ञन्देवेषु यच्छताम् । प्र पूर्वजे पितरा नव्यसीभिर्गीर्भिः कृणुध्वं सदने ऋतस्य । आ नो
द्यावापृथिवी दैव्येन जनेन यातं महि वाव्वरूथम् । अग्निं स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यम् ।
हव्या देवेषु नो दधत् । स हव्यवाडमर्त्य उशिग्दूतश्चनोहितः । अग्निर्द्विया समृण्वति । शन्नो भवन्तु
वाजेवाजे ॥ ४६ ॥ पुरुषत्वता यजतन्ते अन्यथ्सहन्ते चनोहितोऽष्टौ च ॥ ११ ॥

युञ्जान इमामगृभ्णन्देवस्य सन्ते वि पाजसा वसवस्त्वा समास्त्वोर्ध्वा अस्याकूतिर्यदग्रे यान्यग्रे यय्यज्ञमे-
कादश ॥ ११ ॥ युञ्जानो वर्म च स्थ आदित्यास्त्वा भारती स्वा अहं षट्चत्वारिंशत् ॥ ४६ ॥ युञ्जानो
वाजेवाजे ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे प्रथमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-ब्राह्मणे

॥ चतुर्थकाण्डे द्वितीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गांयत्रञ्छन्द आ रौह पृथिवीमनु वि क्रमस्व निर्भक्तस्स
यन्द्रिष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यभिशास्तिहा त्रैष्टुभञ्छन्द आ रौहाऽन्तरिखमनु वि क्रमस्व निर्भक्तस्स
यन्द्रिष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हुन्ता जागत्तञ्छन्द आ रौह दिवमनु वि क्रमस्व निर्भक्तस्स
यन्द्रिष्मो विष्णोः ॥ १ ॥ क्रमोऽसि शत्रूयतो हुन्ताऽऽनुष्टुभञ्छन्द आ रौह दिशोऽनु वि क्रमस्व
निर्भक्तस्स यन्द्रिष्मः । अक्रन्ददग्निस्तनयन्निव द्यौः खामा रेरिहद्वीरुधस्समञ्जन् । सद्यो जज्ञानो
वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः । अग्रेऽभ्यावर्तिन्नभि न आ वर्तस्वाऽऽयुषा वर्चसा
सन्या मेधया प्रजया धनेन । अग्रे ॥ २ ॥ अङ्गिरशशतन्ते सन्त्वावृतस्सहस्रन्त उपावृतः । तासां
पोषस्य पोषेण पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि । पुनरूर्जा नि वर्तस्व पुनरग्न इषाऽऽयुषा ।
पुनर्नः पाहि विश्वतः । सह रय्या नि वर्तस्वाऽग्रे पिन्वस्व धारया । विश्वस्मिन्निवा विश्वतस्परि । उदु-

त्तमँव्वरुण पाशमस्मदवाऽधम- ॥ ३ ॥ वँवि मँद्वचमञ्च श्रथाय । अथा वयमादित्य व्रते तवाऽना-
गसो अदितये स्याम । आ त्वाऽहार्षमन्तरंभूर्दध्रुवस्तिष्ठाऽर्विचाचलिः । विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्व-
स्मित्राष्टमधि श्रय । अग्रे बृहन्नुषसांमूर्दध्रुवो अस्थानिर्जग्मिवान्तमंसो ज्योतिषाऽऽगात् । अग्निर्भा-
नुना रुशता स्वङ्ग आ जातो विश्वा सद्मान्यप्राः । सीद त्वं मातुरस्या ॥ ४ ॥ उपस्थे विश्वान्यग्रे
वयुनानि विद्वान् । मैनामर्चिषा मा तपसाऽभि शशुचोऽन्तरस्याः शुक्रज्योतिर्वि भाहि । अन्तरग्रे
रुचा त्वमुखायै सदेने स्वे । तस्यास्त्वः हरसा तपञ्जातवेदशिवो भव । शिवो भूत्वा मह्यमग्रेऽथो
सीद शिवस्त्वम् । शिवाः कृत्वा दिशस्सर्वास्स्वाय्योनिमिहाऽऽसदः । हःसशुचिषद्वसुरन्तरिख-
सद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् । नृषद्वरसदृतसद्वचोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्
॥ ५ ॥ दिवमनु वि क्रमस्व निर्भक्तस्स यन्दिष्णो विष्णोर्द्धनिनाग्रेऽधममस्याःशुचिषधोदश च ॥ १ ॥

दिवस्परि प्रथमञ्ज्वे अग्रिरस्मद्वितीयं परि जातवेदाः । तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान
एनञ्जते स्वाधीः । विद्वा ते अग्रे त्रेधा त्रयाणि विद्वा ते सद्य विभृतं पुरुत्रा । विद्वा ते नाम परमङ्गुहा
यद्विद्वा तमुत्स्यत आजगन्थ । समुद्रे त्वां नृमणां अपस्वन्तर्नृचरुषा ईधे दिवो अग्र ऊधन् । तृतीयं
त्वा ॥ ६ ॥ रजसि तस्थिवाऽसमृतस्य योनौ महिषा अहिन्वन् । अक्रन्ददग्रिस्तनयन्निव द्यौः
रुषामा रेरिहद्वीरुधस्समञ्जन् । सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः । उशि-
क्पावको अरतिस्सुमेधा मतेष्वग्रिरमृतो नि धायि । इयति धूममरुषं भरिभ्रदुच्छुक्तेण शोचिषा द्या-
मिनरुषत् । विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भ आ ॥ ७ ॥ रोदसी अपृणाज्जायमानः । वीदुश्चिदद्रिमभिन-
त्परायजना यदग्रिमयजन्त पञ्च । श्रीणामुदारो धरुणो रयीणां मनीषाणां प्रार्पणस्सोमगोपाः ।
वसोस्सुनुस्सहसो अप्सु राजा वि भात्यग्रं उषसांमिधानः । यस्तै अद्य कृणवद्भद्रशोचेऽपूपन्देव घृत-
वन्तमग्रे । प्र तन्नय प्रतराव्वस्यो अच्छाऽभि द्युमन्देवभक्त्यैविष्ट । आ ॥ ८ ॥ तं भज सौश्रवसेष्वग्र
उक्थंउक्थ आ भज शस्यमाने । प्रियस्सूर्ये प्रियो अग्रा भवात्युज्जातेन भिनददुज्जनित्वैः । त्वामग्रे
यजमाना अनु द्यून् विश्वा वसूनि दधिरे वायाणि । त्वया सह द्रविणमिच्छमाना ब्रजङ्गोमन्तमुशिजो
वि वव्रुः । हशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौर्दुर्मरुषमायुश्शिथ्ये रुचानः । अग्रिरमृतो अभवद्वयोभिर्यदेन-
न्धौरजनयथसुरेताः ॥ ९ ॥ तृतीयं त्वा गर्भ आ यविष्ठाऽऽ यच्चत्वारि च ॥ २ ॥

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहानमीवस्य शुष्मिणः । प्र प्रदातारन्तारिष ऊर्जन्तो धेहि द्विपदे चतु-
ष्पदे । उदु त्वा विश्वे देवा अग्रे भरन्तु चित्तिभिः । स नो भव शिवतमस्सुप्रतीको विभावंसु । प्रेदग्रे
ज्योतिष्मान् याहि शिवेभिर्चिभिस्त्वम् । बृहद्भिर्भानुभिर्भासन्मा हिंसीस्तनुवां प्रजाः । समिधा-
ऽग्निन्दुवस्यत घृतैर्वोधयताऽतिथिम् । आ- ॥ १० ॥ ऽस्मिन् हव्या जुहोतन । प्रप्राडयमग्निर्भरतस्य
भृण्वे वि यथसूर्यो न रोचते बृहद्भाः । अभि यः पूरुं पृतनासु तस्थौ दीदाय दैव्यो अतिथिशिवो नः ।

आपो देवीः प्रति गृहीत भस्मैतथस्योने कृणुदध्वं सुरभावुं लोके । तस्मै नमन्ताञ्जनयस्सुपत्नी-
मतिव पुत्रं बिभृता स्वैनम् । अप्स्वग्रे सधिष्ठव ॥ ११ ॥ सौषधीरनु रुद्धयसे । गर्भे सञ्जायसे पुनः ।
गर्भो अस्योषधीनां गर्भो वनस्पतीनाम् । गर्भो विश्वस्य भूतस्याऽग्रे गर्भो अपामसि । प्रसद्य भस्मना
योनिमपश्च पृथिवीमग्रे । सःसृज्य मातृभिस्त्वज्योतिष्मान्पुनराऽसदः । पुनरासद्य सदनमपश्च
पृथिवीमग्रे । शेषे मातुर्यथोपस्थेऽन्तरस्याः शिवतमः । पुनरूर्जा ॥ १२ ॥ नि वर्तस्व पुनरग्र
इषाऽऽयुषा । पुनर्नः पाहि विश्वतः । सह रय्या नि वर्तस्वाऽग्रे पिन्वस्व धारया । विश्वस्त्रिया
विश्वतस्परि । पुनस्त्वाऽऽदित्या रुद्रा वसवस्समिन्धतां पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः । धृतेन त्वन्तनुवो
वर्द्धयस्व सत्यास्सन्तु यजमानस्य कामाः । बोधा नो अस्य वचसो यविष्ठ मःहिष्ठस्य प्रभृतस्य
स्वधावः । पीर्यति त्वो अनु त्वो गृणाति वन्दारुस्ते तनुर्व्वन्दे अग्रे । स बोधि सूरिर्मघवा वसुदावा
वसुपतिः । युयोद्धयस्मद्वेषांसि ॥ १३ ॥ आ तवोर्जाऽनु षोडश च ॥ ३ ॥

अपैत वीत वि च सर्पताऽतो येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः । अदादिदय्यमोऽवसानं
पृथिव्या अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै । अग्रेर्भस्माऽस्यग्रेः पुरीषमसि संज्ञानमसि कामधरणं मयि ते
कामधरणं भूयात् । सय्या वः प्रियास्तनुवस्सं प्रिया हृदयानि वः । आत्मा वो अस्तु ॥ १४ ॥
संप्रियस्संप्रियास्तनुवो मम । अयः सो अग्रिर्यस्मिन्सोममिन्द्रस्सुतन्दधे जठरे वावशानः ।
सहस्रियव्वाजमत्यन्न सप्तिः ससवान्धसन्धस्त्यसे जातवेदः । अग्रे दिवो अर्णमच्छा जिगास्यच्छा
देवाः ऊचिषे धिष्ण्या ये । याः परस्ताद्रोचने सूर्यस्य याश्चाऽवस्तादुपतिष्ठन्त आपः । अग्रे यत्ते
दिवि वर्चः पृथिव्याय्यदोषधी- ॥ १५ ॥ ष्वप्सु वा यजत्र । येनाऽन्तरिख्यमुर्वीततन्ध त्वेषस्स
भानुरर्णवो नृचख्याः । पुरीष्यासो अग्रयः प्रावणेभिस्सजोषसः । जुषन्ताः हव्यमाहुतमनमीवा इषो
महीः । इडामग्रे पुरुदःसः सनिङ्गोदशश्चत्तमः हवमानाय साध । स्यान्स्सुनुस्तनयो विजावाऽग्रे
सा तै सुमतिभूत्वस्मे । अयन्ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः । तज्ज्ञान- ॥ १६ ॥ नग्न आ
रोहाऽथा नो वर्द्धया रयिम् । चिदसि तया देवतयाऽङ्गिरस्वदध्रुवा सीद परिचिदसि तया देवतया-
ऽङ्गिरस्वदध्रुवा सीद लोकं पृण छिद्रं पृणाऽथो सीद शिवा त्वम् । इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन्
योनावसीषदन् । ता अस्य सूददोहसस्सोमः श्रीणन्ति पृञ्जयः । जन्मन्देवानाव्विशस्त्रिष्वा रौचने
दिवः ॥ १७ ॥ अस्त्वोषधीषु जानन्नष्टार्चत्वारिंशच्च ॥ ४ ॥

समितः सङ्कल्पेथाः संप्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ । इषमूर्जमभि सव्वसानौ सव्वा मना-
ंसि सव्वता समु चित्तान्याऽकरम् । अग्रे पुरीष्याऽधिपा भवा त्वन्नः । इषमूर्जय्यजमानाय धेहि ।
पुरीष्यस्त्वमग्रे रयिमान्पुष्टिमाः असि । शिवाः कृत्वा दिशस्सर्वास्स्वाय्योनिमिहाऽसदः ।
भवतन्नस्समनसौ समौकसा- ॥ १८ ॥ वरेपसी । मा यज्ञः हिंसिष्टं मा यज्ञपतिज्ञातवेदसौ शिवौ
भवतमद्य नः । मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमग्निः स्वे योनावभारुखा । ताव्विष्वैर्देवैरुतुभि-

स्सर्वविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा वि मुञ्चतु । यदस्य पारे रजसश्शुक्रञ्ज्योतिरजायत । तन्नः परषदति
द्विषोऽग्रे वैश्वानर स्वाहा । नमस्सु ते निर्ऋते विश्वरूपे- ॥ १९ ॥ ऽयस्मयव्वि चृता बन्धमेतम् ।
यमेन त्वय्यम्या सर्वविदानोत्तमचाक्रमधि रोहयेमम् । यत्ते देवी निर्ऋतिराबन्ध दामं
ग्रीवास्वविचर्त्यम् । इदन्ते तद्वि प्याम्यायुषो न मद्धयादथा जीवः पितुर्मज्जि प्रमुक्तः । यस्यास्ते
अस्याः क्रूर आसञ्जुहोम्येषां बन्धानामवसर्जनाय । भूमिरिति त्वा जना विदुर्निर्ऋति- ॥ २० ॥
रिति त्वाऽहं परि वेद विश्वतः । असुन्वन्तमयजमानमिच्छ स्तेनस्येत्यान्तस्करस्याऽन्वेषि । अन्यम-
स्मदिच्छ सा त इत्या नमो देवि निर्ऋते तुभ्यमस्तु । देवीमहनिर्ऋतिव्वन्दमानः पितेव पुत्रन्दस्ये
वचोभिः । विश्वस्य या जायमानस्य वेद शिरश्शिरः प्रति सूरि वि चष्टे । निवेशनस्सङ्गमनो
वसूनाव्विश्वा रूपाऽभि चष्टे ॥ २१ ॥ शचीभिः । देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे
पथीनाम् । सव्वरत्रा दधातन् निराहावान्कृणोतन् । सिञ्चामहा अवटमुद्रिणव्वयव्विश्वाऽहाऽद-
स्तमख्वितम् । निष्कृताहावमवटः सुवरत्रः सुषेचनम् । उद्रिणः सिञ्चे अख्वितम् । सीरा युञ्जन्ति
कवयो युगा वि तन्वते पृथक् । धीरा देवेषु सुमया । युनक्त सीरा वि युगा तनोत कृते योनौ वपतेह
॥ २२ ॥ बीजम् । गिरा च श्रुष्टिस्सर्भरा असन्नो नेदीय इत्सृण्या पक्माऽयत् । लाङ्गलं पर्वीरवः
सुशेवः सुमतिस्सरु । उदित्कृषति गामविं प्रफव्यञ्च पीवरीम् । प्रस्थावद्रथवाहनम् । शुनन्नः फाला
वि तुदन्तु भूमिः शुनङ्गीनाशा अभि यन्तु वाहान् । शुनं पर्जन्यो मधुना पयोभिश्शुनासीरा
शुनमस्मासु धत्तम् । कामङ्गामदुधे धुख्व मित्राय वरुणाय च । इन्द्रायाऽग्रये पूष्ण ओषधीभ्यः
प्रजाभ्यः । घृतेन सीता मधुना समक्ता विश्वैर्देवैरनुमता मरुद्भिः । ऊर्जस्वती पयसा पिन्वमानाऽ-
स्मान्धर्षीते पयसाऽभ्याववृथस्व ॥ २३ ॥ समोकसौ विश्वरूपे विदुर्निर्ऋतिरभि चष्ट इह मित्राय
द्वाविंशतिश्च ॥ ५ ॥

या जाता ओषधयो देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा । मन्दामि बभ्रूणामहः शतन्धामानि सप्त च ।
शतव्वो अम्ब धामानि सहस्रमुत वो रुहः । अथा शतक्रत्वो यूयमिमं मे अगदङ्कृत । पुष्पावतीः प्रसू-
वतीः फलिनीरफला उत । अथा इव सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्णवः । ओषधीरिति मातरस्तद्वो
देवीरुपं ब्रुवे । रपासि विघ्नतीरित रप- ॥ २४ ॥ श्रातयमानाः । अश्वत्ये वो निषदनं पर्णे वो
वसतिः कृता । गोभाज इत्किलाऽसथ यत्सनवथ पूरुषम् । यदहव्वाजयन्निमा ओषधीरुहस्त आदधे ।
आत्मा यख्वमस्य नश्यति पुरा जीवगृभो यथा । यदोषधयस्सङ्गच्छन्ते राजानस्समिताविब । विप्रस्स
उच्यते भिषग्रख्वोहाऽमीवचातनः । निष्कृतिर्नाम वो माताऽथा यूयः स्थ सङ्कृतीः । सराः
पतत्रिणी- ॥ २५ ॥ स्थन यदामर्यति निष्कृत । अन्या वो अन्यामवत्वन्त्याऽन्यस्या उपाऽवत ।
तास्सर्वा ओषधयस्सर्वविदाना इदं मे प्राऽवता वचः । उच्छुष्मा ओषधीनाङ्गावो गोष्ठादिवरते ।
धनः सनिष्यन्तीनामात्मानन्तव पूरुष । अति विश्वाः परिष्ठास्तेन इव व्रजमक्रमुः । ओषधयः

प्राञ्चुच्यवुर्यत्किञ्च तनुवाऽरपः । या- ॥ २६ ॥ स्त आतस्थुरात्मानय्या आविविशुः परुःपरुः । तास्ते यख्मव्वि बाधन्तामुग्रो मद्धयमशीरिव । साकय्यख्म प्र पंत इयेनेन किकिदीविना । साकव्वतस्य द्धाज्या साकन्नय निहाकया । अश्वावतीऽ सौमवतीमूर्जयन्तीमुदौजसम् । आ विथि सर्वा ओषधीरस्मा अरिष्टतातये । याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः । बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्वहंसः । या ॥ २७ ॥ ओषधयस्सोमराज्ञीः प्रविष्टाः पृथिवीमनु । तासान्त्वमस्युत्तमा प्र णो जीवातवे सुव । अवपतन्तीरवदन्दिव ओषधयः परि । यञ्जीवमञ्जवामहै न स रिष्याति पूरुषः । याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च दूरं परांगताः । इह सङ्गत्य तास्सर्वा अस्मै सन्दत्त भेषजम् । मा वो रिषत्खनिता यस्मै चाऽहङ्कनामि वः । द्विपचतुष्पदस्माकऽ सर्वमस्त्वनानुरम् । ओषधयस्सव्वदन्ते सोमेन सह राज्ञा । यस्मै करोति ब्राह्मणस्तऽ राजन्यारयामसि ॥ २८ ॥ रपः पतत्रिणीर्या अहंसो याः खनामि वोऽष्टादश च ॥ ६ ॥

मा नो हिऽसीज्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिवऽ सत्यधर्मा जजान । यश्चाऽपश्चन्द्रा बृहती-
र्जजान कस्मै देवाय हविषा विधेम । अभ्यावर्तस्व पृथिवि यज्ञेन पर्यसा सह । वपान्तै अग्निरिषि-
तोऽव सर्पतु । अग्रे यत्तै शुक्रय्यच्चन्द्रय्यत्पूतय्यद्यज्ञिर्यम् । तद्देवेभ्यो भरामसि । इषमूर्जमहमित
आ ॥ २९ ॥ दद क्रतस्य धाम्नो अमृतस्य योनैः । आ नो गोषु विशत्वौषधीषु जहामि सेदिमनिरा-
ममीवाम् । अग्रे तव श्रवो वयो महि भ्राजन्त्यर्चयो विभावसो । बृहद्भानो शर्वसा वाजमुक्थ्यन्द-
धासि दाशुषे कवे । इरज्यन्नग्रे प्रथयस्व जन्तुभिरस्मे रायो अमर्त्य । स दंरशतस्य वपुषो वि राजसि
पृणखिष सानसिऽ रयिम् । ऊजो नपाज्जातवेदस्सुशस्तिभिर्मन्दस्व ॥ ३० ॥ धीतिभिर्हितः । त्वे
इषस्सन्दधुर्भूरितसश्चित्रोतयो वामजाताः । पावकवर्चाश्शुक्रवर्चा अनूनवर्चा उदियरुषि भानुना ।
पुत्रः पितरा विचरन्नुपाऽवस्युभे पृणखिष रोदसी । क्रतावानं महिषव्विश्चचर्षणिमग्निऽ सुस्त्राय
दधिरे पुरो जनाः । श्रुत्कर्णऽ सप्रथस्तमन्त्वा गिरा दैव्यं मानुषा युगा । निष्कर्तारिमदध्वरस्य
प्रचेतसङ्ख्यन्तऽ राधसे महे । रातिं भृगूणामुशिजङ्कविक्रतुं पृणखिष सानसिऽ ॥ ३१ ॥ रयिम् ।
चित्तस्थ परिचित ऊर्ध्वचित्तश्रयध्वन्तया देवतयाऽङ्गिरस्वदध्रुवास्सीदत । आ प्यायस्व समेतु ते
विश्वतस्सोम वृष्णियम् । भवा वाजस्य सङ्गथे । सन्ते पयाऽसि समु यन्तु वाजास्सव्वृष्णियान्य-
भिमातिषाहः । आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवाऽस्युत्तमानि धिष्व ॥ ३२ ॥ आ मन्दस्व
सानसिमैकान्न चत्वारिऽशच्च ॥ ७ ॥

अभ्यस्थाद्विश्वाः पृतना अरातीस्तदग्निराहु तदु सोम आह । बृहस्पतिस्सविता तन्म आह
पूषा माऽधात्सुकृतस्य लोके । यदक्रन्दः प्रथमञ्जयमान उच्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात् । इयेनस्य प-
ख्या हरिणस्य बाहू उपस्तुतञ्जनिम् तत्तै अर्वन् । अपां पृष्ठमसि योनिर्ग्रेस्समुद्रमभितः पिन्वमानम् ।
वर्द्धमानं मह ॥ ३३ ॥ आ च पुष्करन्दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व । ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि

सीम॒तस्सुरु॑चो॒ वेन॑ आ॒वः । स बु॒द्धि॒या उप॒मा अ॒स्य वि॒ष्टास्स॒तश्च॒ योनि॒मसंत॑श्च॒ वि॒वः । हि॒र॒ण्य॒-
ग॒र्भस्सम॑वर्त॒ताऽग्रे॑ भू॒तस्य॑ जा॒तः प॒तिरे॑क आसीत् । स दा॒धार पृथि॒वीन्ध्यामु॑तेमाङ्ग॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑
वि॒धेम । द्र॒प्सश्च॑स्क॒न्द पृथि॒वीमनु॑ ॥ ३४ ॥ द्यामि॒मश्च॒ योनि॒मनु॑ यश्च॒ पूर्वं॑ । तृ॒तीय॑य्योनि॒मनु॑
स॒ञ्चर॑न्त॒न्द्रप्स॑ञ्जुहो॒म्यनु॑ स॒प्त हो॒त्राः । नमो॑ अस्तु स॒र्पेभ्यो॑ ये के च॑ पृथि॒वीमनु॑ । ये अ॒न्तरि॑खे॒ ये
दि॒वि तेभ्य॑स्स॒र्पेभ्यो॑ नमः । येऽदो रौ॒चने॑ दि॒वो ये वा सूर्य॑स्य र॒श्मिषु॑ । येषा॑म॒प्सु सदः॑ कृत॒न्तेभ्य॑-
स्स॒र्पेभ्यो॑ नमः । या इष॑वो यातु॒धाना॑ना॒य्ये वा वन॑स्पती॒रनु॑ । ये वाऽव॒टेषु॑ शे॒रते॑ तेभ्य॑स्स॒र्पेभ्यो॑ नमः
॥ ३५ ॥ म॒होऽनु॑ यातु॒धाना॑ना॒मेका॑दश च ॥ ८ ॥

ध्रु॒वाऽसि॑ ध॒रुणा॑ऽस्तृ॒ता वि॒श्वक॑र्म॒णा सु॒कृता॑ । मा त्वा॑ स॒मुद्र॑ उ॒द्धीन्मा॑ सु॒पर्णो॑ऽव्य॒थमा॑ना
पृथि॒वीन्द्ह॑ । प्र॒जाप॑तिस्त्वा साद॒यत॑ पृथि॒व्याः पृ॒ष्ठे व्य॑च॒स्वती॑ प्रथ॒स्वती॑ प्रथो॒ऽसि पृथि॒व्यसि॑ भूर॒सि
भूमि॑र॒स्यदि॑तिर॒सि वि॒श्वधा॑या वि॒श्वस्य॑ भु॒वन॑स्य ध॒र्त्री पृथि॒वीय्य॑च्छ पृथि॒वीन्द्ह॑ पृथि॒वी मा
हि॒ंसीर्वि॑श्व॒स्मै प्रा॑णाया॒ऽपाना॑य॒ व्या॒नायो॑दा॒नाय॑ प्रति॒ष्ठायै॑ ॥ ३६ ॥ च॒रि॒त्राया॑ऽग्नि॒स्त्वाऽभि॑ पा॒तु
म॒ह्या स्व॒स्त्या छ॒र्दिषा॑ श॒न्तमे॑न॒ तथा॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भ्रु॒वा सी॑द । काण॑डा॒त्काण॑डात्प्रो॒हन्ती॑
प॒रुषः॑प॒रुषः॑ परि॑ । ए॒वा नो॑ दू॒र्वे प्र॑ त॒नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च । या श॒तेन॑ प्र॒तनो॑षि स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि ।
तस्या॑स्ते दे॒वीष्टके॑ वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम् । अषा॑ढाऽसि स॒हमा॑ना स॒हस्वा॑ऽराती॒स्सह॑स्वा॒ऽराती॒यत॑-
स्सह॑स्व॒ पृत॑ना॒स्सह॑स्व॒ पृत॑न्य॒तः । स॒हस्र॑वी॒र्या- ॥ ३७ ॥ ऽसि॑ सा मा॑ जि॒न्व । मधु॑ वा॒ता ऋ॑ताय॒ते
मधु॑ ख॒रन्ति॑ सि॒न्धवः॑ । मा॒द॒ध्वीर्न॑स्स॒न्त्वोष॑धीः । मधु॑ न॒क्तमु॑तोष॒सि मधु॑म॒त्यात्थि॑व॒ रजः॑ । मधु॑
द्यौर॑स्तु नः पि॒ता । मधु॑मा॒नो वन॑स्पति॒र्मधु॑मा॒ अस्तु॑ सूर्यः । मा॒द॒ध्वीर्गा॑वो भव॒न्तु नः॑ । म॒ही द्यौः
पृथि॒वी च॑ न इ॒म्यंजं॑ मि॒मिख॑ताम् । पि॒पुता॑नो भरी॒मभिः॑ । तद्वि॒ष्णोः पर॑मं ॥ ३८ ॥ प॒दः सदा॑
प॒श्यन्ति॑ सूर॒यः । दि॒वीव॑ च॒खुरा॑त॒तम् । ध्रु॒वाऽसि॑ पृथि॒वि स॒हस्व॑ पृत॒न्यतः॑ । स्यु॒ता
दे॒वेभि॑र॒मृते॑नाऽऽगाः । यास्ते॑ अ॒ग्रे सूर्ये॑ रुच॒ उद्य॑तो दि॒वमा॑त॒न्वन्ति॑ र॒श्मिभिः॑ । ताभि॑स्सर्वा॒भी रु॒चे
जना॑य नस्कृ॒धि । या वो॑ दे॒वास्सूर्ये॑ रुचो॒ गोष्व॑भ्वेषु या रुचः । इन्द्रा॑ग्नी ताभि॑स्सर्वा॒भी रुच॑नो ध॒त्त
बृ॒हस्प॑ते । वि॒राड् ॥ ३९ ॥ ज्योति॑र॒धारय॑त्स॒म्राड्ज्योति॑र॒धारय॑त्स्व॒राड्ज्योति॑र॒धारय॑त् । अ॒ग्रे यु॑रु॒ष्वा
हि॒ ये तवा॑ऽश्वा॒सो दे॒व सा॑ध॒वः । अर॑व्व॒हन्त्या॑श॒वः । यु॑रु॒ष्वा हि दे॒वहू॑त॒मा॒ अश्वा॑ अ॒ग्रे र॒थीरि॑व ।
नि॒ होता॑ पू॒र्व्यस्स॑दः । द्र॒प्सश्च॑स्क॒न्द पृथि॒वीमनु॑ द्यामि॒मश्च॒ योनि॒मनु॑ यश्च॒ पूर्वं॑ । तृ॒तीय॑य्योनि॒मनु॑
स॒ञ्चर॑न्त॒न्द्रप्स॑ञ्जुहो॒म्यनु॑ स॒प्त ॥ ४० ॥ हो॒त्राः । अभू॑दि॒दव्य॑वि॒श्वस्य॑ भु॒वन॑स्य वा॒जिन॑म॒ग्रेवै॑श्वान॒रस्य॑
च । अ॒ग्निज्योति॑षा ज्योति॒ष्मात्रु॑क्मो व॒र्चसा॑ व॒र्चस्वान् । ऋ॒चे त्वा॑ रु॒चे त्वा॑ स॒मिथ॑स्त्रव॒न्ति स॒रितो॑ न
धे॒नाः । अ॒न्तर॑हृ॒दा मन॑सा पू॒यमा॑नाः । घृ॒तस्य॑ धा॒रा अ॒भि चा॑क॒शीमि॑ । हि॒र॒ण्ययो॑ वे॒तसो॑ म॒द्वच॑
आ॒साम् । तस्मि॑न्सु॒पर्णो मधु॑कृ॒त्कुला॑यी भ॒र्जन्ना॑स्ते मधु॑ दे॒वता॑भ्यः । तस्या॑ऽऽस॒ते हर॑य॒स्सप्त ती॑रै
स्व॒धानु॑हा॒ना अ॒मृत॑स्य॒ धारा॑म् ॥ ४१ ॥ प्रति॒ष्ठायै॑ स॒हस्र॑वी॒र्या पर॑मव्य॒विराट्॑ स॒प्त ती॑रै च॒त्वारि॑ च ॥ ९ ॥

आदित्यङ्गर्भं पर्यसा समञ्जसहस्रस्य प्रतिमावैविश्वरूपम् । परि वृङ्गि हरेसा माडभि
मृख्षशतायुषङ्गुहि चीयमानः । इमं मा हिंसीद्विपादं पशुनाऽ सहस्राख् मेध आ चीयमानः ।
मयुमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद । वातस्य द्वाजिर्व्वरुणस्य नाभिमश्वञ्ज-
ज्ञानऽ सरिरस्य मद्भयै । शिशुन्नदीनाऽ हरिमद्विबुद्धमग्रे मा हिंसीः ॥ ४२ ॥ परमे व्योमन् । इमं
मा हिंसीरेकशफं पशुनाङ्गनिक्रदव्वाजिनव्वाजिनेषु । गौरमारण्यमनु ते दिशामि तेन
चिन्वानस्तनुवो नि षीद । अर्जसमिन्दुमरुषं भुरण्युमग्निमीडे पूर्वचित्तौ नमोभिः । स पर्वभिर्ऋतुशः
कल्पमानो गां मा हिंसीरदितिर्व्विराजम् । इमऽ समुद्रऽ शतधारमुत्सव्यच्यमानं भुवनस्य
मद्भयै । घृतन्दुहानामदितिञ्जनायाऽग्रे मा ॥ ४३ ॥ हिंसीः परमे व्योमन् । गवयमारण्यमनु ते
दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद । वरून्त्रिन्वधुर्व्वरुणस्य नाभिमविञ्जज्ञानाऽ रजसः परस्मात् ।
महीऽ साहस्रीमसुरस्य मायामग्रे मा हिंसीः परमे व्योमन् । इमामूर्णायुर्व्वरुणस्य मायान्त्वचं
पशुनान्द्विपदाश्चतुष्पदाम् । त्वष्टुः प्रजानां प्रथमञ्जनित्रमग्रे मा हिंसीः परमे व्योमन् ।
उष्ट्रमारण्यमनु ॥ ४४ ॥ ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद । यो अग्निग्रेस्तपसोऽधि
जातशोचात्पृथिव्या उत वा दिवस्परि । येन प्रजा विश्वकर्मा व्यानदत्तमग्रे हेडः परि ते वृणक्तु ।
अजा ह्यग्रेरजनिष्ट गर्भात्सा वा अपश्यज्जनितामग्रे । तया रोहमायन्नुप मेद्वचासस्तया देवा
देवतामग्र आयन् । शरभमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद ॥ ४५ ॥ अग्रे मा
हिंसीरग्रे मोष्टमारण्यमनु शरभन्नव च ॥ १० ॥ आदित्यमिमन्दिपादं मयुव्वातस्याऽश्वमिममेकशफज्जौरम-
जसङ्गवयव्वरून्त्रिमविमिमामूर्णायुमुष्ट्यो अग्निशरभम् ॥

इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषथः । तद्वाञ्छेति प्र वीर्यम् । श्वथद्वत्रमुत संनोति वा-
जमिन्द्रा यो अग्नी सहुरी सपर्यात् । इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरेस्सहस्तमा सहसा वाजयन्ताः । प्र चरुष-
णिभ्यः पृतना हवेषु प्र पृथिव्या रिरिचाथे दिवश्च । प्र सिन्धुभ्यः प्र गिरिभ्यो महित्वा प्रेन्द्राग्नी विश्वा
भुवनाऽत्यन्त्या । मरुतो यस्य हि ॥ ४६ ॥ खष्ये पाथा दिवो विमहसः । स सुगोपातमो जनः ।
यज्ञैर्वा यज्ञवाहसो विप्रस्य वा मतीनाम् । मरुतश्शृणुता हवम् । श्रियसे कं भानुभिस्सं मिमिखिरे ते
रश्मिभिस्त ऋक्भिस्सुखादयः । ते वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धासः ।
अव ते हेड उदुत्तमम् । कया नश्चित्र आ भुवदुती सदावृधस्सखा । कया शचिष्ठया वृता । ॥ ४७ ॥
को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य शिमीवतो भामिनो दुरह्णायून् । आसन्निषून्हुत्स्वसो मयोभून् य
एषां भृत्यामृणधत्स जीवात् । अग्रे नयाऽ देवानाऽ शन्नो भवन्तु वाजैवाजे । अपस्वग्रे सधिष्ठव
सौषधीरनु रुद्रचसे । गर्भे सञ्जायसे पुनः । वृषां सोम युमाऽ असि वृषां देव वृषव्रतः । वृषा धर्माणि
दधिषे । इमं मे वरुण तत्त्वां यामि त्वन्नो अग्रे स त्वन्नो अग्रे ॥ ४८ ॥ हि वृता म एकादश च ॥ ११ ॥

विष्णोः क्रमोऽसि दिवस्पर्यन्तपतेऽपेत समितय्या जाता मा नो हिंसीदभ्यस्थादध्रुवाऽस्यादित्यङ्गर्भमि-
न्द्राग्नी रोचनैकादश ॥ ११ ॥ विष्णोरस्मिन् हव्येति त्वाऽहन्धीतिभिरुहोत्रा अष्टाचत्वारिंशत् ॥ ४८ ॥ विष्णोः

क्रमोऽसि त्वन्नो अग्रे स त्वन्नो अग्रे ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे द्वितीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ चतुर्थकाण्डे तृतीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

अ॒पान्त्वेम॑न्त्सादयाम्य॒पान्त्वो॑न्न॒न्त्सादयाम्य॒पान्त्वा॒ भस्म॑न्त्सादयाम्य॒पान्त्वा॒ ज्योति॑षि
सादयाम्य॒पान्त्वाऽय॑ने सादयाम्य॒र्णवे॑ स॒दने॑ सीद॒ समु॑द्रे स॒दने॑ सीद॒ सल॑ले स॒दने॑ सीदा॒ऽपाङ्ख॑यै
सीदा॒ऽपा॒ स॒र्धिषि॑ सीदा॒ऽपान्त्वा॒ स॒दने॑ सादयाम्य॒पान्त्वा॒ स॒धस्थे॑ सादयाम्य॒पान्त्वा॒ पु॒रीषे॑
सादयाम्य॒पान्त्वा॒ यो॒नौ सादयाम्य॒पान्त्वा॒ पा॒थसि॑ सादयामि गाय॒त्री छ॑न्द॒स्त्रिष्टु॑च्छन्दो॒ जग॑ती
छन्दो॒ऽनुष्टु॑च्छन्दः प॒ङ्क्ति॑श्छन्दः ॥ १ ॥ यो॒नौ पञ्च॑दश च ॥ १ ॥

अ॒यं पु॒रो भुव॑स्तस्य॒ प्रा॒णो भौवा॑य॒नो व॑स॒न्तः प्रा॑णाय॒नो गा॑य॒त्री वा॑स॒न्ती गा॑य॒त्रियै॒ गा॑य॒-
त्र॒ज्ञाय॑त्रादु॒पा॒शु॒रुपा॑शोस्त्रिवृ॒त्त्रिवृ॑तो रथ॒न्तर॑श्च रथ॒न्तरा॑द्वसि॒ष्ठ ऋ॑षिः प्र॒जाप॑तिगृहीतया त्वया
प्रा॒ण॒ङ्ग॒लामि॑ प्र॒जाभ्यो॑ऽयन्द॒स्त्रिणा॑ वि॒श्वक॑र्मा तस्य॒ मनो॑ वैश्व॒कर्म॑ण॒ङ्गीष्मो॑ मा॒नस॑स्त्रिष्टु॒ग्रीष्मी॑ त्रि॒-
ष्टु॒भं ऐ॒डमै॒डाद॑न्तर्या॒मौऽन्तर्या॑मा॒त्पञ्च॑दशः पञ्च॒दशा॑द्बृहद्बृ॒हतो॑ भ॒रद्वा॑ज॒ ऋ॑षिः प्र॒जाप॑तिगृहीतया त्वया
मनो॑ ॥ २ ॥ गृ॒लामि॑ प्र॒जाभ्यो॑ऽयं प॒श्चाद्वि॑श्वव्य॒चास्त॑स्य च॒खुर्वै॑श्वव्यच॒सव्व॑रु॒षाणि॑ चा॒खुषा॑णि
जग॑ती वा॒रुषी॑ जग॒त्या ऋ॑ख॒र्षमृ॑ख॒र्षमा॑च्छुक्र॒शुक्रा॑त्स॒प्तद॑शा॒सप्त॑दशा॒द्वैरूप॑वैरूपाद्वि॒श्वामि॑त्र॒ ऋ॑षिः
प्र॒जाप॑तिगृहीतया त्वया च॒खुर्गृ॑लामि प्र॒जाभ्य॑ इ॒दमु॑त्तरा॒त्सुव॑स्तस्य॒ श्रोत्र॑श्च सौ॒वश्च॑ श॒रच्छौ॒त्र्यनु॑ष्टु॒-
ष्ठा॒रद्य॑नुष्टु॒भस्स्वा॑र॒स्वारा॑न्म॒न्थी म॑न्थि॒न एक॑वि॒ंश ए॒कवि॑ंशा॒द्वैरा॑ज॒वैरा॑ज॒मद॑गि॒रि॒रु॒ऋषिः॑ प्र॒-
जा॑पतिगृहीतया ॥ ३ ॥ त्वया श्रोत्र॒ङ्ग॒लामि॑ प्र॒जाभ्य॑ इ॒यमु॑परि॒ मति॑स्तस्यै॒ वाङ्मा॑ती है॒मन्तो॑ वा॒च्या-
य॒नः प॒ङ्क्ति॑रहै॒मन्ती॑ प॒ङ्क्त्यै॑ नि॒धन॑वन्नि॒धन॑वत आग्र॒यण॑ आ॒ग्रय॑णा॒त्त्रिण॑वत्रयस्त्रि॒ंशौ त्रि॑णवत्रय॒-
स्त्रि॒ंशाभ्या॑श्च शा॒करै॒वते॑ शा॒करै॒वता॑भ्या॒वैवि॑श्व॒कर्म॑र्षिः प्र॒जाप॑तिगृहीतया त्वया वाच॒ङ्ग॒लामि॑ प्र॒-
जा॑भ्यः ॥ ४ ॥ त्वया मनो॑ ज॒मद॑गि॒रि॒रु॒ऋषिः॑ प्र॒जाप॑तिगृहीतया त्रि॒ंशच्च॑ ॥ २ ॥

प्रा॒ची दि॒शाव॑स॒न्त ऋ॑तुना॒मग्नि॑दे॒वता॒ ब्रह्म॑ द्रवि॒णान्नि॑वृ॒थस्तो॑म॒स्स उ॑ पञ्च॒दश॑वर्त॒निस्र॑य॒-
वि॒र्यः कृ॑तम॒र्यानां॑ पु॒रोवा॑तो वा॒तस्सान॑ग॒ ऋषि॑र्द॒स्त्रिणा॑ दि॒शाङ्गी॑ष्म॒ ऋतु॑नामिन्द्रो॒ देवता॑ स्त्रि॒-
व॒त्र-

न्द्रविणं पञ्चदशस्तोमस्स उं सप्तदशवर्तनिर्दित्यवाङ्वायस्त्रेताऽयानान्दस्त्रिणाद्वातो वातस्सनातन
ऋषिः प्रतीची दिशाँवर्षा ऋतुनावैविश्वे देवा देवता विङ्-॥ ५ ॥ द्रविणः सप्तदशस्तोमस्स उं
वेकविंशवर्तनिस्त्रिवत्सो वयो द्वापरोऽयानां पञ्चाद्वातो वातोऽहुभून् ऋषिरुदीची दिशाः शरह-
तुनां मित्रावरुणौ देवता पुष्टन्द्रविणमेकविंशस्तोमस्स उं त्रिणवर्तनिस्तुर्यवाङ्वाय आस्कन्दोऽ-
यानामुत्तराद्वातो वातः प्रत्न ऋषिरुर्द्ध्वा दिशाः हैमन्तशिशिरावृतुनां बृहस्पतिर्देवता वचो
द्रविणन्त्रिणवस्तोमस्स उं त्रयस्त्रिंशवर्तनिः पष्ठवाद्योऽभिभूरयानावैविष्वग्वातो वातस्सुपर्ण
ऋषिः पितरः पितामहाः परेऽवरि ते नः पान्तु ते नोऽवन्त्वस्मिन्ब्रह्मन्स्मिन्स्वर्त्रेऽस्यामाशिष्यस्यां
पुरोधायामस्मिन्कर्मन्स्यान्देवहृत्याम् ॥ ६ ॥ विट्पष्ठवाद्योऽष्टाविंशतिश्च ॥ ३ ॥

ध्रुवस्त्रिंतिर्ध्रुवयोर्निर्ध्रुवाऽसिं दध्रुवाय्योनिमा सीद साद्ध्या । उख्यस्य केतुं प्रथमं पुरस्ता-
दश्विनाऽद्ध्वर्यु सादयतामिह त्वा । स्वे दख्ये दख्यपितेह सीद देवत्रा पृथिवी बृहती रराणा । स्वा-
सस्था तनुवा सर्व्विशस्व पितेवैधि सुनव आ सुशेवाऽश्विनाऽद्ध्वर्यु सादयतामिह त्वा । कुलायिनी
वसुमती वयोधा रयिर्नो वर्द्ध बहुलः सुवीरम् । ॥ ७ ॥ अपाऽमतिन्दुर्मतिं बाधमाना रायस्पोषे
यज्ञपतिमाभजन्ती सुवर्द्धेहि यजमानाय पोषमश्विनाऽद्ध्वर्यु सादयतामिह त्वा । अग्नेः पुरीषमसि
देवयानी तान्त्वा विश्वे अभि गृणन्तु देवाः । स्तोमपृष्टा घृतवतीह सीद प्रजावदस्मे द्रविणाऽऽ यज-
स्वाऽश्विनाऽद्ध्वर्यु सादयतामिह त्वा । दिवो मूर्द्धाऽसिं पृथिव्या नाभिर्विष्टंभनी दिशामधिपत्नी
भुवनानाम् । ॥ ८ ॥ ऊर्मिर्द्रप्सो अपामसि विश्वकर्मा त ऋषिरश्विनाऽद्ध्वर्यु सादयतामिह त्वा ।
सजूरऋतुभिस्सजूर्विधाभिस्सजूर्वसुभिस्सजू रुद्रैस्सजूरादित्यैस्सजूर्विश्वैर्देवैस्सजूर्देवैस्सजूर्देवैर्वयो-
नाधैरग्र्यै त्वा वैश्वानरायाऽश्विनाऽद्ध्वर्यु सादयतामिह त्वा । प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानं मे
पाहि चक्षुर्म उर्व्या वि भाहि श्रोत्रमे लोकयाऽपस्मिन्बौषधीर्जिन्व द्विपात्पाहि चतुष्पादव दिवो
वृष्टिमेरय ॥ ९ ॥ सुवीरं भुवनानामुर्व्या सप्तदश च ॥ ४ ॥

त्र्यविर्वयस्त्रिष्टुच्छन्दो दित्यवाङ्वायो विराट्छन्दः पञ्चाविर्वयो गायत्री छन्दस्त्रिवत्सो वयं
उष्णिहा छन्दस्तुर्यवाङ्वायोऽनुष्टुप्छन्दः पष्ठवाद्यो बृहती छन्द उख्या वयस्सतोबृहती छन्द ऋषभो
वयः ककुच्छन्दो धेनुर्वयो जगती छन्दोऽनड्वान् वयः पङ्क्तिश्छन्दो बस्तो वयो विवलच्छन्दो
वृष्णिर्वयो विशालच्छन्दः पुरुषो वयस्तन्द्रच्छन्दो व्याघ्रो वयोऽनाधृष्टच्छन्दस्सिंहो वयश्छदि-
श्छन्दो विष्टंभो वयोऽधिपतिश्छन्दः खत्रव्यो मयन्दुच्छन्दो विश्वकर्मा वयः परमेष्ठी छन्दो मूर्द्धा
वयः प्रजापतिश्छन्दः ॥ १० ॥ पुरुषो वयष्पड्विंशतिश्च ॥ ५ ॥

इन्द्राग्नी अव्यथमानामिष्टकान्दहत्तयुवम् । पृष्टेन द्यावापृथिवी अन्तरिक्षश्च वि बाध-
ताम् । विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्टे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं भास्वतीं सूरिमतीमा या द्यां

भास्या पृथिवीमोर्वन्तरिख्यमन्तरिख्यं चान्तरिख्यं न्हान्तरिख्यं मा हिंसीर्विश्वस्मै प्राणाय-
ऽपानाय व्यानार्योदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय वायुस्त्वाऽभि पातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा ॥ ११ ॥
शन्तमेन तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद । राश्यसि प्राची दिग्विराडसि दक्षिणा दिक्सम्राडसि
प्रतीची दिक्सवराडस्युदीची दिगधिपत्यसि बृहती दिगार्युर्मे पाहि प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानं
मे पाहि चक्षुर्मे पाहि श्रोत्रं मे पाहि मनो मे जिन्व वाचं मे पिन्वाऽऽत्मानं मे पाहि ज्योतिर्मे यच्छ
॥ १२ ॥ छर्दिषा पिन्व षट्च ॥ ६ ॥

मा छन्दः प्रमा छन्दः प्रतिमा छन्दोऽस्त्रीविश्छन्दः पङ्क्तिश्छन्द उष्णिहा छन्दो बृहती छन्दो-
ऽनुष्टुप्छन्दो विराट्छन्दो गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप्छन्दो जगती छन्दः पृथिवी छन्दोऽन्तरिख्यञ्छन्दो द्यौ-
श्छन्दस्समाश्छन्दो नख्यत्राणि छन्दो मनश्छन्दो वाक्छन्दः कृषिश्छन्दो हिरण्यञ्छन्दो गौश्छन्दो-
ऽजा छन्दोऽश्वश्छन्दः । अग्निर्देवता ॥ १३ ॥ वातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वसवो देवता
रुद्रा देवताऽऽदित्या देवता विश्वे देवा देवता मरुतो देवता बृहस्पतिर्देवतेन्द्रो देवता वरुणो देवता
मूर्धाऽसि राडध्रुवाऽसि धरुणा यन्त्र्यसि यमित्रीषे त्वोर्जे त्वा कृष्ये त्वा ख्येमाय त्वा यन्त्री रा-
डध्रुवाऽसि धरणी धत्र्यसि धरित्र्यायुषे त्वा वर्चसे त्वौजसे त्वा बलाय त्वा ॥ १४ ॥ देवताऽऽयुषे त्वा
षट्च ॥ ७ ॥

आशुस्त्रिवृद्भान्तः पञ्चदशो व्योम सप्तदशः प्रतूर्तिरष्टादशस्तपो नवदशोऽभिवर्तस्सविश्वो
धरुण एकविश्वो वर्चो द्वाविश्वस्संभरणस्त्रयोविश्वो योनिश्चतुर्विश्वो गर्भाः पञ्चविश्व ओज-
स्त्रिणवः क्रतुरिकत्रिश्चः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिश्चो ब्रह्मस्य विष्टपञ्चतुस्त्रिश्चो नाकषट्त्रिश्चो विवर्तो-
ऽष्टाचत्वारिश्चो धर्त्रश्चतुष्टोमः ॥ १५ ॥ आशुस्सप्तत्रिश्चत् ॥ ८ ॥

अग्नेर्भागोऽसि दीक्षाया आधिपत्यं ब्रह्म स्पृतन्त्रिवृत्स्तोम इन्द्रस्य भागोऽसि विष्णोरा-
धिपत्यं इत्थञ् स्पृतं पञ्चदशस्तोमो नृचर्षसां भागोऽसि धातुराधिपत्यञ्जनित्रञ् स्पृतं सप्तदश-
स्तोमो मित्रस्य भागोऽसि वरुणस्याऽऽधिपत्यन्दिवो वृष्टिर्वातास्स्पृता एकविश्वस्तोमोऽदित्यै
भागोऽसि पूष्ण आधिपत्यमोजस्स्पृतन्त्रिणवस्तोमो वसूनां भागोऽसि ॥ १६ ॥ रुद्राणामाधिप-
त्यञ्चतुष्पात्स्पृतञ्चतुर्विश्वस्तोम आदित्यानां भागोऽसि मरुतामाधिपत्यञ्जग्भास्स्पृताः पञ्चविश्व-
शस्तोमो देवस्य सवितुर्भागोऽसि बृहस्पतेराधिपत्यं समीचीर्दिशस्स्पृताश्चतुष्टोमस्तोमो यावानां
भागोऽस्य यावानामाधिपत्यं प्रजास्पृताश्चतुश्चत्वारिश्चस्तोम क्रभूणां भागोऽसि विश्वेषान्देवा-
नामाधिपत्यं भूतभिर्शान्तञ् स्पृतन्त्रयस्त्रिश्चस्तोमः ॥ १७ ॥ वसूनां भागोऽसि षट्चत्वारिश्चत् ॥ ९ ॥

एकयाऽस्तुवत प्रजा अधीयन्त प्रजापतिरधिपतिरासीत्तिसृभिरस्तुवत ब्रह्माऽसृज्यत ब्रह्मणस्प-
तिरधिपतिरासीत्पञ्चभिरस्तुवत भूतान्यसृज्यन्त भूतानां पतिरधिपतिरासीत्सप्तभिरस्तुवत सप्तरूपयो-

ऽसृज्यन्त धाताऽधिपतिरासीन्नवभिस्तुवत पितरोऽसृज्यन्ताऽदितिरधिपत्न्यासीदेकादशभिस्तुवत-
 तवोऽसृज्यन्ताऽऽर्तवोऽधिपतिरासीत्त्रयोदशभिस्तुवत मासा असृज्यन्त सँवत्सरोऽधिपति- ॥ १८ ॥
 रासीत्पञ्चदशभिस्तुवत रूषत्रमसृज्यतेन्द्रोऽधिपतिरासीत्सप्तदशभिस्तुवत पशवोऽसृज्यन्त बृहस्पति-
 रधिपतिरासीन्नवदशभिस्तुवत शूद्रार्यावसृज्येतामहोरात्रे अधिपत्नी आस्तामेकविंशत्याऽस्तुवतै-
 कशफाः पशवोऽसृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरासीत्त्रयोविंशत्याऽस्तुवत रूषुद्राः पशवोऽसृज्यन्त पूषाऽ-
 धिपतिरासीत्पञ्चविंशत्याऽस्तुवताऽऽरण्याः पशवोऽसृज्यन्त वायुरधिपतिरासीत्सप्तविंशत्याऽ-
 स्तुवत द्यावापृथिवी व्यै- ॥ १९ ॥ ताँवसंवो रुद्रा आदित्या अनु व्यायन्तेषामाधिपत्यमासीन्न-
 वविंशत्याऽस्तुवत वनस्पतयोऽसृज्यन्त सोमोऽधिपतिरासीदेकत्रिंशताऽस्तुवत प्रजा असृज्यन्त
 यावानाञ्चाऽयावानाञ्चाऽऽधिपत्यमासीत्त्रयस्त्रिंशताऽस्तुवत भूतान्यशाम्यन्प्रजापतिः परमेष्ठ्यधि-
 पतिरासीत् ॥ २० ॥ सँवत्सरोऽधिपतिर्वि पञ्चत्रिंशच्च ॥ १० ॥

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदन्तरस्याश्चरति प्रविष्टा । वधूर्जजान नवगज्जनित्री त्रय एनां
 महिमानस्सचन्ते । छन्दस्वती उषसा पेपिशाने समानय्योनिमनु सञ्चरन्ती । सूर्यपत्नी वि चरतः
 प्रजानती केतुङ्गणवाने अजरे भूरिरितसा । ऋतस्य पन्थामनु तिस्र आऽगुस्त्रयो धर्मासो अनु ज्योतिषा-
 ऽऽर्गुः । प्रजामेका ररूषत्यूर्जमेका ॥ २१ ॥ व्रतमेका ररूषति देवयूनाम् । चतुष्टोमो अभवद्या तुरीया
 यज्ञस्य परूषावृषयो भवन्ती । गायत्रीन्त्रिष्टुभञ्जगतीमनुष्टुभं बृहदर्क्युञ्जानास्सुवराऽभरन्निदम् ।
 पञ्चभिर्द्धाता वि दधाविदय्यत्तासाऽऽ स्वसुरजनयत्पञ्चपञ्च । तासामु यन्ति प्रयवेण पञ्च नाना रूपाणि
 ऋतवो वसानाः । त्रिंशत्स्वसार उष यन्ति निष्कृतऽ समानङ्केतुं प्रतिमुञ्चमानाः । ॥ २२ ॥ ऋतू-
 स्तन्वते कवयः प्रजानतीर्मद्धयैछन्दसः परि यन्ति भास्वतीः । ज्योतिष्मती प्रति मुञ्चते नभो रात्री देवी
 सूर्यस्य व्रतानि । वि पश्यन्ति पशवो जायमाना नानारूपा मातुरस्या उपेस्थै । एकाष्टका तपसा
 तप्यमाना जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम् । तेन दस्यून्यसहन्त देवा हन्ताऽसुराणामभवच्छचीभिः ।
 अनानुजामनुजां मामर्कत सत्यवदन्त्यन्विच्छ एतत् । भूयास- ॥ २३ ॥ मस्य सुमतौ यथा यूयमन्या
 वो अन्यामति मा प्र युक्त । अभून्मम सुमतौ विश्ववैदा आष्ट प्रतिष्ठामविदद्धि गाधम् । भूयासमस्य
 सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र युक्त । पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च दोहा गां पञ्चनाग्नीमृतवोऽनु
 पञ्च । पञ्च दिशः पञ्चदशेन कृतास्समानमूर्द्धधीरभि लोकमेकम् । ॥ २४ ॥ ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्युषु-
 ष्यपामेका महिमानं विभर्ति । सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु धर्मस्यैका सवितैकानि यच्छति । यां प्रथमा
 व्यौच्छत्सा धेनुरभवद्यमे । सा नः पर्यस्वती धुरुब्बोत्तरामुत्तराऽऽ समांम् । शुक्रर्षभा नभसा ज्योति-
 षाऽऽर्गुः द्विश्चरूपा शबलीरग्निर्केतुः । समानमर्थऽ स्वपस्यमाना बिभ्रती जरामजर उष आऽर्गुः ।
 ऋतूनां पत्नी प्रथमेयमाऽगादह्नाचेत्री जनित्री प्रजानाम् । एका सती बहुधोषो व्युच्छस्यर्जीणां त्व-
 अरयसि सर्वमन्यत् ॥ २५ ॥ ऊर्जमेका प्रतिमुञ्चमाना भूयासमेकं पत्येकाञ्च विंशतिश्च ॥ ११ ॥

अग्रे जातान्त्र णुदा नस्सपत्नान्प्रत्यजाताजातवेदो नुदस्व । अस्मे दीदिहि सुमना अहैडन्तर्व
स्याः शर्मन्त्रिवरूथ उद्भित् । सहसा जातान्त्र णुदा नस्सपत्नान्प्रत्यजाताजातवेदो नुदस्व । अर्धि
नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयः स्याम प्र णुदा नस्सपत्नान् । चतुश्चत्वारिंशस्तोमो वर्चो द्रविणः
षोडशस्तोम ओजो द्रविणं पृथिव्याः पुरीषमस्य-॥ २६ ॥ पसो नाम । एवश्छन्दो वरिवश्छ-
न्दश्शंभूश्छन्दः परिभूश्छन्द आच्छच्छन्दो मनश्छन्दो व्यचश्छन्दस्सिन्धुश्छन्दस्समुद्रश्छन्दस्सलि-
लश्छन्दस्सस्यश्छन्दो वियच्छन्दो बृहच्छन्दो रथन्तरश्छन्दो निकायश्छन्दो विवधश्छन्दो गिरश्छ-
न्दो भ्रजश्छन्दस्सष्टुष्छन्दोऽनुष्टुप्छन्दः ककुच्छन्दस्त्रिकुच्छन्दः काव्यश्छन्दोऽङ्गुष्ठुपछन्दः ॥ २७ ॥
पदपङ्क्तिश्छन्दोऽखरपङ्क्तिश्छन्दो विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः खुरो भृच्चाश्छन्दः प्रच्छच्छन्दः पखश्छन्द
एवश्छन्दो वरिवश्छन्दो वयश्छन्दो वयस्कृच्छन्दो विशालश्छन्दो विषर्द्धाश्छन्दश्छदिश्छन्दो दूरोह-
णश्छन्दस्तन्द्रश्छन्दोऽङ्गाङ्गश्छन्दः ॥ २८ ॥ अस्यङ्गुपछन्दस्त्रयस्त्रिंशच्च ॥ १२ ॥

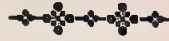
अग्निर्वृत्राणि जङ्घनद्वविणस्युर्विपन्यया । समिद्धश्शुक्र आहुतः । त्वः सौमाऽसि सत्पति-
स्त्वः राजोत वृत्रहा । त्वं भद्रो असि क्रतुः । भद्रा ते अग्रे स्वनीक सन्द्गघोरस्य सतो विषुणस्य
चारुः । न यत्ते शोचिस्तमसा वरन्त न दध्वस्मानस्तनुवि रेप आ धुः । भद्रन्ते अग्रे सहसिन्ननीक-
मुपाक आ रौचते सूर्यस्य । ॥ २९ ॥ रुशद्दृशे ददृशे नक्तया चिदरूखितन्दृश आ रूपे अन्नम् ।
सैनाऽनीकेन सुविदत्रो अस्मे यष्टा देवाः आर्यजिष्ठस्वस्ति । अदब्धो गोपा उतः नः परस्पा अग्रे
द्युमदुत रेवदिदीहि । स्वस्ति नो दिवो अग्रे पृथिव्या विश्वायुर्द्धेहि यजथाय देव । यत्सीमहि दिविजात
प्रशस्तन्तदस्मासु द्रविणन्धेहि चित्रम् । यथा होतर्मनुषो ॥ ३० ॥ देवताता यज्ञेभिस्सूनो सहसो
यजासि । एवा नो अद्य संमना समानानुशन्नं उशतो यखि देवान् । अग्निमीडे पुरोहितय्यज्ञस्य
देवमृत्विजम् । होतारः रत्नधातमम् । वृषा सोम द्युमाः असि वृषा देव वृषव्रतः । वृषा धर्माणि
दधिषे । सान्तपना इदः हविर्मरुतस्तज्जुष्टन । युष्माकोती रिंशादसः । यो नो मतो वसवो
दुरह्णायुस्तिरस्सत्यानि मरुतो ॥ ३१ ॥ जिघांसात् । द्रुहः पाशं प्रति स मुंचीष्ट तपिष्ठेन तपसा
हन्तना तम् । सव्वत्सरीणां मरुतस्वर्का उरूखयास्सर्गणा मानुषेषु । तैऽस्मत्पाशान्त्र मुञ्च-
न्त्वहंसस्सान्तपना मदिरा मादयिष्णवः । पिप्रीहि देवाः उशतो यविष्ठ विद्वाः क्रतूस्क्रतुपते
यजेह । ये दैव्या क्रत्विजस्तेभिरग्रे त्वः होतृणामस्यार्यजिष्ठः । अग्रे यद्य विशो अदध्वरस्य होतः
पावक ॥ ३२ ॥ शोचे वेष्ट्वः हि यज्वा । क्रता यजासि महिना वि यद्भूरुहव्या बह यविष्ठ या ते
अद्य । अग्निना रयिमञ्जवत्पोषमेव दिवेदिवे । यशसव्वीरवत्तमम् । गयस्फानो अमीवहा वसुवि-
त्पुष्टिवर्द्धनः । सुमित्रस्सौम नो भव । गृहमेधास आ गत मरुतो माऽप भूतन । प्रमुञ्चन्तो नो
अहंसः । पूर्वाभिरुहि दंदाशिम शरर्द्धिर्मरुतो वयम् । सहोभि- ॥ ३३ ॥ श्रवणीनाम् । प्र बुद्धिया
ईरते वो महार्शसि प्र णामानि प्रयज्यवस्तिरदध्वम् । सहस्रियन्दम्यं भागमेतद्गृहमेधीयं मरुतो

जुषध्वम् । उप यमेति युवतिस्सुदख्वन्दोषा वस्तोरुहविष्मती घृताची । उप स्वैनमरमतिर्वसुयुः । इमो अंग्रे वीततमानि हव्याऽजस्रो वखिष देवतातिमच्छ । प्रति न ई५ सुरभीणि वियन्तु । क्रीडव्व-
शशर्द्धो मारुतमनर्वाणं रथेशुभम् ॥ ३४ ॥ कण्वा अभि प्र गायत । अत्यासो न ये मरुतस्स्वञ्चो
यख्वदशो न शुभयन्त मयाः । ते हर्म्येष्टाश्शिशवो न शुभ्रा बथ्यासो न प्रक्रीडिनः पयोधाः । प्रैषा-
मज्जेषु विथुरेव रेजते भूमिर्यामेषु यद्ध युजते शुभे । ते क्रीडयो धुनयो भ्राजदृष्टयस्स्वयं महित्वं पन-
यन्त धूतयः । उपहरेषु यदचिद्व्ययिष्वयं इव मरुतः केन ॥ ३५ ॥ चित्पथा । श्रोतन्ति कोशा उप
वो रथेष्व्वा घृतमुखता मधुवर्णमर्चते । अग्निमग्निं हवीमभिस्सदा हवन्त विशपतिम् । हव्यवाहं
पुरुप्रियम् । त५ हि शश्वन्त ईडते सुचा देवहृतश्रुता । अग्निं हव्याय वोढवे । इन्द्राग्नी रोचना दिव-
श्श्वथद्वृत्रमिन्द्रव्वो विश्वतस्परिन्द्रन्नरो विश्वकर्मन् हविषा वावृधानो विश्वकर्मन् हविषा वद्धनेन
॥ ३६ ॥ सूर्यस्य मनुषो मरुतः पार्वक महोभी रथेशुभङ्गेन षट्चत्वारिंशच्च ॥ १३ ॥

अपान्त्वेमन्नयं पुरो भुवः प्राचीं दधुवखितिस्त्र्यविरिन्द्राग्नी मा छन्द आशुखिवृदग्रेभर्गाऽस्येकयेयमेव सा
याऽग्रे जातानग्निर्वृत्राणि त्रयोदश ॥ १३ ॥ अपान्त्वेन्द्राग्नी इयमेव देवताता षट्त्रिंशत् ॥ ३६ ॥ अपान्त्वेमन्
हविषा वद्धनेन ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे तृतीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ चतुर्थकाण्डे चतुर्थप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

रश्मिरसि ख्याय त्वा ख्यञ्जिन्व प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्माञ्जिन्वाऽन्वितिरसि दिवे त्वा
दिवञ्जिन्व सन्धिरस्यन्तरिख्याय त्वाऽन्तरिख्यञ्जिन्व प्रतिधिरसि पृथिव्यै त्वा पृथिवीञ्जिन्व विष्ट-
म्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिञ्जिन्व प्रवास्यहे त्वाऽहर्जिन्वाऽनुवाऽसि रात्रियै त्वा रात्रिञ्जिन्वोशिगसि
॥ १ ॥ वसुभ्यस्त्वा वसूञ्जिन्व प्रकेतोऽसि रुद्रेभ्यस्त्वा रुद्राञ्जिन्व सुदीतिरस्यादित्येभ्यस्त्वा-
ऽदित्याञ्जिन्वौजोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितृञ्जिन्व तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्व पृतनाषाडसि
पशुभ्यस्त्वा पशूञ्जिन्व रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वाऽभिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्राञ्जिन्वा-

ऽधिपतिरसि प्राणाय ॥ २ ॥ त्वा प्राणञ्जिन्व यन्ताऽस्यपानाय त्वाऽपानञ्जिन्व सःसर्पोऽसि चरुषे त्वा चरुषुर्जिन्व वयोधा असि श्रोत्राय त्वा श्रोत्रञ्जिन्व त्रिवृदसि प्रवृदसि सव्वृदसि विवृदसि सःश्रोहोऽसि नीरोहोऽसि प्ररोहोऽस्यनुरोहोऽसि वसुकौऽसि वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसि ॥ ३ ॥ उशिर्गसि प्राणाय त्रिचत्वारिंशच्च ॥ १ ॥

राश्यसि प्राची दिग्वसवस्ते देवा अधिपतयोऽग्रिर्हेतीनां प्रतिधर्ता त्रिवृत्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽश्रयत्वाज्यमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु रथन्तरऽसाम् प्रतिष्ठित्यै विराडसि दक्षिणा दिगुद्रास्ते देवा अधिपतय इन्द्रो हेतीनां प्रतिधर्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽश्रयतु प्रजगमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु बृहत्साम् प्रतिष्ठित्यै सम्राडसि प्रतीची दि- ॥ ४ ॥ गादित्यास्ते देवा अधिपतयस्सोमो हेतीनां प्रतिधर्ता सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽश्रयतु मरुत्वतीयमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु वैरूपऽसाम् प्रतिष्ठित्यै स्वराडस्युदीची दिग्विश्वे ते देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनां प्रतिधर्तैकविंशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽश्रयतु निष्कैवल्यमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु वैराजऽसाम् प्रतिष्ठित्या अधिपत्यसि बृहती दिङ्मरुतस्ते देवा अधिपतयो ॥ ५ ॥ बृहस्पतिर्हेतीनां प्रतिधर्ता त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्वा स्तोमो पृथिव्याऽश्रयताव्वैश्वदेवाग्रिमरुते उक्थे अव्यथयन्ती स्तभीताऽशाकरैवते सामनी प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्षायर्षयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिणा प्रथन्तु विधर्ता चाऽयमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे सर्वविदाना नाकस्य पृष्ठे सुवर्गे लोके यजमानश्च सादयन्तु ॥ ६ ॥ प्रतीची दिङ्मरुतस्ते देवा अधिपतयश्चत्वारिंशच्च ॥ २ ॥

अयं पुरो हरिकेशस्सूर्यरश्मिस्तस्य रथगृथ्सश्च रथौजाश्च सेनानिग्रामण्यौ पुञ्जिकस्थला च कृतस्थला चाऽप्सरसौ यातुधानां हेती रक्षांसि प्रहेतिरयन्दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य रथस्वनश्च रथेचित्रश्च सेनानिग्रामण्यौ मेनका च सहजन्त्या चाऽप्सरसौ दङ्खणवः पशवो हेतिः पौरुषेयो वधः प्रहेतिरयं पश्चाद्विश्वव्याचास्तस्य रथप्रोत्थाऽसमरथश्च सेनानिग्रामण्यौ प्रम्लोचन्ती चा- ॥ ७ ॥ ऽनुम्लोचन्ती चाऽप्सरसौ सर्पा हेतिर्व्याघ्राः प्रहेतिरयमुत्तराथस्यैव सुस्तस्य सेनजिच्च सुषेणश्च सेनानिग्रामण्यौ विश्वार्ची च घृताची चाऽप्सरसावापो हेतिर्वातः प्रहेतिरयमुपर्यर्वाग्वसुस्तस्य तारुष्यश्चाऽरिष्टनेमिश्च सेनानिग्रामण्यावुर्वशी च पूर्वचित्तिश्चाऽप्सरसौ विद्युद्धेतिरवस्फूर्जन्प्रहेति- स्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते य- ॥ ८ ॥ न्द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तव्वो जंभे दधाम्यायोस्त्वा सदने सादयाम्यवतश्छायाया नमस्समुद्राय नमस्समुद्रस्य चरुषे परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे व्यचस्वती प्रथस्वतीवैविभूमती प्रभूमती परिभूमतीन्दिर्व्यच्छ दिवन्द्दिवं मा हिंसीर्विश्वस्मै प्राणायऽपानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय सूर्यस्त्वाऽभि पातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाऽङ्गिरस्वदध्रुवा सीद । प्रोथदश्चो न यवसे अविष्यन् यदा महस्सव्व-

रणाद्वचस्थात् । आदस्य वातो अनु वाति शोचिरधं स्म ते ब्रजनङ्कुष्णमस्ति ॥ ९ ॥ प्रम्लोचन्ती च यः स्वस्त्याऽष्टाविंशतिश्च ॥ ३ ॥

अग्निर्मुद्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम् । अपाऽरेताऽसि जिन्वति । त्वामग्ने पुष्करा-
दद्वचथर्वा निरमन्यत । मुर्द्धो विश्वस्य बाधतः । अयमग्निस्सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः । मुद्धा
कवी रयीणाम् । भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रा नियुद्भिस्सचसे शिवाभिः । दिवि मुद्धानन्दधिषे
सुवर्षाञ्जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहम् । अबौद्धयग्निस्समिधा जनानां ॥ १० ॥ प्रति धेनुर्मिवाऽऽ-
यतीमुषासम् । यद्वा इव प्र वयामुज्जिह्वानाः प्र भानवस्सिस्रते नाकमच्छ । अबौचाम कवये मेद्धयाय
वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णौ । गर्विष्ठिरो नमसा स्तोममग्नौ दिवीव रुक्ममुर्व्यश्चमश्रेत् । जनस्य गोपा
अजनिष्ट जागृविरग्निस्सुदरुषस्सुविताय नव्यसे । घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा द्युमद्वि भाति भरते-
भ्यश्शुचिः । त्वामग्ने अङ्गिरसो ॥ ११ ॥ गुहा हितमन्वविन्दच्छिप्रियाणव्वनैवने । स जायसे
मन्थ्यमानस्सहो महत्त्वामाहुस्सहसस्पुत्रमङ्गिरः । यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितमग्निन्नरस्त्रिषधस्थे
समिन्धते । इन्द्रेण देवैस्सरथऽस बर्हिषि सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः । त्वाञ्चित्रश्रवस्तम हवन्ते
विष्णु जन्तवः । शोचिष्केशं पुरुप्रियाऽग्ने हव्याय वोढवे । सखायस्सव्वस्सम्यश्चमिषः ॥ १२ ॥
स्तोमञ्चाऽग्नयै । वर्षिष्ठाय खितीनामूर्जो नज्रे सहस्वते । सऽसमिद्युवसे वृषन्नग्ने विश्वान्यर्य आ ।
इडस्पदे समिद्धयसे स नो वसुन्या भर । एना वो अग्निन्नमसोर्जो नपातमा हुवे । प्रियञ्चेतिष्ठमरतिः
स्वध्वरव्विश्वस्य दूतममृतम् । स योजते अरुषो विश्वभोजसा स दुद्रवत्स्वाहुतः । सुब्रह्मा
यज्ञस्सुशमी ॥ १३ ॥ वसूनान्देवऽराधो जनानाम् । उदस्य शोचिरस्थादाजुह्वानस्य मीदुषः ।
उद्धमासो अरुषासो दिविस्पृशस्समग्निमिन्धते नरः । अग्ने वाजस्य गोमत् ईशानस्सहसो यहो ।
अस्मे धेहि जातवेदो महि श्रवः । स इधानो वसुष्कविरग्निरिडेन्यो गिरा । रेवदस्मभ्यं पुर्वणीक
दीदिहि । रूषपो राजन्नुत त्मनाऽग्ने वस्तोरुतोषसः । स तिग्मजंभ ॥ १४ ॥ रूषसो दह प्रति । आ ते
अग्न इधीमहि द्युमन्तन्देवाऽजरम् । यद्ध स्या ते पनीयसी समिद्धीदयति द्यवीषः स्तोतृभ्य आ भर ।
आ ते अग्न ऋचा हविश्शुक्रस्य ज्योतिषस्पते । सुश्चन्द्र दस्म विस्पते हव्यवाद्दुतुभ्यऽहूयत इषः
स्तोतृभ्य आ भर । उभे सुश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष आसनि । उतो न उत्पुण्या ॥ १५ ॥ उक्थेषु
शवसस्पत इषः स्तोतृभ्य आ भर । अग्ने तमद्याऽश्चन्न स्तोमैः क्रतुन्न भद्रऽहदिस्पृशम् । ऋद्धयामा
त ओहैः । अथा ह्यग्ने क्रतौर्भद्रस्य दरुषस्य साधोः । रथीरुक्तस्य बृहतो बभूथ । आभिष्टे अद्य गीर्भि-
र्गुणन्तोऽग्ने दाशेम । प्र ते दिवो न स्तनयन्ति शुष्माः । एभिर्नो अकैर्भवा नो अर्वाङ्- ॥ १६ ॥
रूसुवर्न ज्योतिः । अग्ने विश्वेभिस्सुमना अनीकैः । अग्निऽहोतारं मन्ये दास्वन्तव्वसौस्सूनुऽसहसो
जातवेदसम् । विप्रन्न जातवेदसम् । य उर्ध्वया स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा । घृतस्य विभ्राष्टिमनु
शुक्रशौचिष आजुह्वानस्य सर्पिषः । अग्ने त्वन्नो अन्तमः । उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः । तन्त्वा

शोचिष्ठ दीदिवः । सुप्ताय नूनमीमहे सखिभ्यः । वसुरग्रिर्वसुश्रवाः । अच्छा नखि द्युमत्तमो रयिन्दाः ॥ १७ ॥ जनानामङ्गिरस इषं सुशमी तिग्मजंभ पुपूर्या अर्वाङ् वसुश्रवाः पञ्च च ॥ ४ ॥

इन्द्राग्निभ्यान्त्वा सयुजा युजा युनज्म्याधाराभ्यान्तेजसा वर्चसोक्थेभिस्तोमैर्भिश्छन्दोभी रथ्यै पोषाय सजातानां मद्धयमस्थेयाय मया त्वा सयुजा युजा युनज्म्यं बा दुला नितन्त्रिरभ्रयन्ती मेघयन्ती वरुषयन्ती चुपुणीका नामाऽसि प्रजापतिना त्वा विश्वाभिर्द्धीभिरुप दधामि पृथिव्युदपु-
रमन्त्रेण विष्टा मनुष्यास्ते गोप्सरोऽग्निर्वियत्तोऽस्यान्तामहं प्र पद्ये सा ॥ १८ ॥ मे शर्म च वर्म चाऽस्त्वर्धि द्यौरन्तरिखं ब्रह्मणा विष्टा मरुतस्ते गोप्सरो वायुर्वियत्तोऽस्यान्तामहं प्र पद्ये सा मे शर्म च वर्म चाऽस्तु द्यौरपराजिताऽमृतैर्न विष्टाऽऽदित्यास्तैर् गोप्सारस्सूर्यो वियत्तोऽस्यान्तामहं प्र पद्ये सा मे शर्म च वर्म चाऽस्तु ॥ १९ ॥ साऽष्टाचत्वारिंशच्च ॥ ५ ॥

बृहस्पतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे ज्योतिष्मतीर्व्विश्वस्मै प्राणायाऽपानाय विश्वञ्ज्योति-
र्यच्छाऽग्निस्तेऽधिपतिर्विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिखस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीर्व्विश्वस्मै प्राणायाऽपा-
नाय विश्वञ्ज्योतिर्यच्छ वायुस्तेऽधिपतिः प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे ज्योतिष्मतीर्व्विश्वस्मै
प्राणायाऽपानाय विश्वञ्ज्योतिर्यच्छ परमेष्ठी तेऽधिपतिः पुरोवातसर्निरस्यभ्रसर्निरसि विद्युत्सर्नि-
॥ २० ॥ रसि स्तनयित्तुसर्निरसि वृष्टिसर्निरस्यग्रेयान्यसि देवानामग्रेयान्यसि वायोर्यान्यसि
देवानांवायोयान्यस्यन्तरिखस्य यान्यसि देवानामन्तरिखयान्यस्यन्तरिखमस्यन्तरिख्याय त्वा
सलिलाय त्वा सर्णीकाय त्वा सतीकाय त्वा केताय त्वा प्रचेतसे त्वा विवस्वते त्वा दिवस्त्वा ज्यो-
तिष आदित्येभ्यस्त्वर्चे त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वा यशोदान्त्वा यशसि तेजो-
दान्त्वा तेजसि पयोदान्त्वा पर्यसि वर्चोदान्त्वा वर्चसि द्रविणोदान्त्वा द्रविणे सादयामि तेनर्षिणा
तेन ब्रह्मणा तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद ॥ २१ ॥ विद्युत्सर्निद्युते त्वैकात्र त्रिंशच्च ॥ ६ ॥

भूयस्कृदसि वरिवस्कृदसि प्राच्यस्यूर्द्ध्वाऽस्यन्तरिखसदस्यन्तरिखे सीदाऽप्सुषदसि
श्येनसदसि गृध्रसदसि सुपर्णसदसि नाकसदसि पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयाम्यन्तरिखस्य त्वा
द्रविणे सादयामि दिवस्त्वा द्रविणे सादयामि दिशान्त्वा द्रविणे सादयामि द्रविणोदान्त्वा द्रविणे
सादयामि प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानं मे ॥ २२ ॥ पाह्यायुर्मे पाहि विश्वायुर्मे पाहि सर्वायुर्मे
पाह्यग्रे यत्ते परं हवाम तावेहि स रंभावहै पाञ्चजन्येष्वप्यैद्धयग्रे यावा अयावा एवा ऊमास्सब्द-
स्सर्गरस्सुमेकः ॥ २३ ॥ व्यानं मे द्वात्रिंशच्च ॥ ७ ॥

अग्निना विश्वाषाट्सूर्येण स्वराट्क्रत्वा शचीपतिर्ऋषभेण त्वष्टा यज्ञेन मधवान्दखिणया
सुवर्गो मन्युना वृत्रहा सौहार्द्येन तनूधा अन्नेन गयः पृथिव्याऽसनोदृग्भिरन्नादो वषट्कारेणर्द्धस्साम्ना

तनुपा विराजा ज्योतिष्मान्ब्रह्मणा सोमपा गोभिर्यज्ञन्दाधारं रूषत्रेण मनुष्यान्ध्वेन च रथेन च व-
ज्युतुभिः प्रभुस्संव्वत्सरेण परिभूस्तपसाऽनाधृष्टसूर्यस्सन्तनूभिः ॥ २४ ॥ अग्रिनैकान् पञ्चाशत् ॥ ८ ॥

प्रजापतिर्मनसाऽन्धोऽच्छेतो धाता दीक्षायां सविता भृत्यां पूषा सौमक्रयण्याव्वरुण
उपनद्धोऽसुरः क्रीयमाणो मित्रः क्रीतशिशिपिविष्ट आसादितो नरन्धिषः प्रोह्यमाणोऽधिपतिरागतः
प्रजापतिः प्रणीयमानोऽग्निराग्नीध्रे बृहस्पतिराग्नीध्रात्प्रणीयमान इन्द्रो हविर्द्वानेऽदितिरासादितो
विष्णुरुपावहियमाणोऽथर्वोपोतो यमोऽभिषुतोऽपूतपा आधूर्यमानो वायुः पूयमानो मित्रः रूषी-
रश्रीर्मन्थी संकुश्रीर्वैश्वदेव उनीतो रुद्र आहुतो वायुरावृत्तो नृचरूषाः प्रतिख्यातो भरूष आगतः
पितृणानाराशः सोऽसुरात्तस्सिन्धुरवभृथमवप्रयन्समुद्रोऽवगतस्सलिलः प्रप्लुतस्सुवर्हरुचञ्जतः ॥ २५ ॥
रुद्र एकविंशतिश्च ॥ ९ ॥

कृत्तिका नरूषत्रमग्निदेवताऽग्ने रुचस्स्थ प्रजापतेर्द्वातुस्सोमस्यर्चे त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे
त्वा ज्योतिषे त्वा रोहिणी नरूषत्रं प्रजापतिदेवता मृगशीरूषन्नरूषत्रं सोमो देवताऽऽर्द्रा नरूषत्रं
रुद्रो देवता पुनर्वसू नरूषत्रमदितिदेवता तिष्यो नरूषत्रं बृहस्पतिदेवताऽऽश्रेषा नरूषत्रं सर्पा देवता
मघा नरूषत्रम्पितरो देवता फल्गुनी नरूषत्रं ॥ २६ ॥ मर्यमा देवता फल्गुनी नरूषत्रं भर्गो देवता
हस्तो नरूषत्रं सविता देवता चित्रा नरूषत्रमिन्द्रो देवता स्वाती नरूषत्रव्वायुदेवता विशाखे
नरूषत्रमिन्द्राग्नी देवताऽनूराधा नरूषत्रं मित्रो देवता रोहिणी नरूषत्रमिन्द्रो देवता विचृतौ नरूषत्रं
पितरो देवताऽषाढा नरूषत्रमापो देवताऽषाढा नरूषत्रव्विश्वे देवा देवता श्रोणा नरूषत्रव्विष्णुर्देवता
श्रविष्ठा नरूषत्रव्वसवो ॥ २७ ॥ देवता शतभिषङ्नरूषत्रमिन्द्रो देवता प्रोष्ठपदा नरूषत्रमज एक-
पादेवता प्रोष्ठपदा नरूषत्रमहिर्बुध्नियो देवता रेवती नरूषत्रं पूषा देवताऽश्वयुजौ नरूषत्रमश्विनौ
देवताऽपभरणी नरूषत्रय्यमो देवता पूर्णा पञ्चाद्यत्ते देवा अदधुः ॥ २८ ॥ फल्गुनी नरूषत्रव्वसवस्त्रय-
स्त्रिंशच्च ॥ १० ॥

मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू शुक्रश्च शुचिश्च ग्रीष्मावृतू नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृतू
वृषश्चोर्जश्च शारदावृतू सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृतू तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृतू अग्रेरन्तश्छेषोऽसि
कल्पेता न्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः कल्पन्तामग्रयः पृथङ्म ज्यैष्ठ्याय सव्रता ॥ २९ ॥
यैऽग्रयस्समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी शैशिरावृतू अभि कल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभि सर्व्विंशन्तु
स्य्यच्च प्रचेताश्चाऽग्नेस्सोमस्य सूर्यस्योग्रा च भीमा च पितृणाय्यमस्येन्द्रस्य दध्रुवा च पृथिवी च
देवस्य सवितुर्मरुताव्वरुणस्य धर्त्री च धरित्री च मित्रावरुणयोर्मित्रस्य धातुः प्राची च प्रतीची च
वसूना रुद्राणां ॥ ३० ॥ मादित्यानान्ते तेऽधिपतयस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यन्दिष्मो यश्च
नो द्वेष्टि तव्वो जंभे दधामि सहस्रस्य प्रमा असि सहस्रस्य प्रतिमा असि सहस्रस्य विमा असि
सहस्रस्योन्मा असि साहस्रोऽसि सहस्राय त्वेमा मे अग्र इष्टका धेनवस्सन्त्वेका च शतश्च

सहस्रञ्चाऽयुतञ्च ॥ ३१ ॥ नियुतञ्च प्रयुतञ्चाऽर्बुदञ्च न्यर्बुदञ्च समुद्रश्च मद्भ्यञ्चाऽन्तश्च परार्द्ध-
श्चेमा मे अग्र इष्टका धेनवस्सन्तु षष्टिस्सहस्रमयुतमर्खीयमाणा ऋतस्थास्स्यतावृधो घृतश्रुतो
मधुश्रुत ऊर्जस्वतीस्स्वधाविनीस्ता मे अग्र इष्टका धेनवस्सन्तु विराजो नाम कामदुधा
अमुत्रामुष्मिल्लोके ॥ ३२ ॥ सप्रता रुद्राणामयुतञ्च पञ्चचत्वारिंशच्च ॥ ११ ॥

समिद्दिशामाशयां नस्सुवर्विन्मधोरतो माधवः पात्वस्मान् । अग्निर्देवो दुष्टरीतुरदाभ्य इद-
ङ्खत्रं रंखतु पात्वस्मान् । रथन्तरं सामभिः पात्वस्मान्नायत्री छन्दसावँविश्वरूपा । त्रिवृन्नो
विष्टया स्तोमो अह्नां समुद्रो वात इदमोर्जः पिपर्तु । उग्रा दिशामभिभूतिर्वयोधाशुचिश्शुक्रे अहं-
न्योजसीना । इन्द्राऽधिपतिः पिपृतादतो नो महि ॥ ३३ ॥ खत्रवँविश्वतो धारयेदम् । बृहत्सामं
खत्रभृद्बृद्धवृष्णियन्त्रिष्टुभौजश्शुभितमुग्रवीरम् । इन्द्र स्तोमेन पञ्चदशेन मद्भ्यमिदव्वातेन सगरिण
रख । प्राचीं दिशां सहयशा यशस्वती विश्वे देवाः प्रावृषाऽह्ना सुवर्वती । इदङ्खत्रन्दुष्टरं-
स्त्वोजोऽनाधृष्टं सहस्रियं सहस्वत् । वैरूपे सामन्निह तच्छकेम जगत्थैनवँविख्वा वैशयामः ।
विश्वे देवास्सप्तदशेन ॥ ३४ ॥ वर्च इदङ्खत्रं संलिलवातमुग्रम् । धत्रीं दिशाङ्खत्रमिदन्दाधा-
रोपस्थाऽऽशानां मित्रवदस्त्वोर्जः । मित्रावरुणा शरदाऽह्नाश्चिकित्वा अस्मै राष्ट्राय महि शर्म यच्छ-
तम् । वैराजे सामन्नाधि मे मनीषाऽनुष्टुभा संभृतवँवीर्यं सहः । इदङ्खत्रं मित्रवदार्द्रदानु
मित्रावरुणा रखतमाधिपत्यैः । सम्राड्दिशां सहस्राग्नी सहस्वत्यृतुरहेमन्तो विष्टया नः पिपर्तु ।
अवस्युवाता ॥ ३५ ॥ बृहतीर्नु शक्करीरिमय्यज्ञमवन्तु नो घृताचीः । सुवर्वती सुदुधा नः पर्यस्वती
दिशान्देव्यवतु नो घृताची । त्वङ्गोपाः पुरेतोत पश्चाद्बृहस्पते याम्याय्युङ्गि वाचम् । उर्ध्वा
दिशां रन्तिराशौर्षधीनां सवँवत्सरेण सविता नो अह्नाम् । रेवत्सामाऽतिच्छन्दा उ छन्दोऽजात-
शत्रुस्स्योना नो अस्तु । स्तोमत्रयस्त्रिंशो भुवनस्य पत्नि विवस्वद्वाते अभि नो ॥ ३६ ॥ गृणाहि ।
घृतवती सवितराधिपत्यैः पर्यस्वती रन्तिराशा नो अस्तु । ध्रुवा दिशावँविष्णुपत्न्यधोराऽस्येशाना
सहसो या मनोता । बृहस्पतिर्मातरिश्चोत वायुस्सन्धुवाना वाता अभि नो गृणन्तु । विष्टंभो दिवो
धरुणः पृथिव्या अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी । विश्वव्यचा इषयन्ती सुभूतिश्शिवा नो अस्त्वदि-
तिरुपस्थै । वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिव्यनु नोऽद्याऽनुमतिरन्विदनुमते त्वङ्ग्या नश्चित्र आ भुवत्को
अद्य युङ्क्ते ॥ ३७ ॥ महि सप्तदशेनाऽवस्युवाता अभि नोऽनु नश्चतुर्दश च ॥ १२ ॥

रश्मिरसि राङ्गस्ययं पुरो हरिकेशोऽग्निर्मुद्ग्रेन्द्राग्निभ्यां बृहस्पतिर्भूयस्कृदस्यग्निना विश्वाषाट्प्रजापतिर्मनसा
कृत्तिका मधुश्च समिद्दिशान्द्वादश ॥ १२ ॥ रश्मिरसि प्रति धेनुमसि स्तनयितुसर्निरस्यादित्यानां सप्तत्रिंशत्
॥ ३७ ॥ रश्मिरसि को अद्य युङ्क्ते ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे चतुर्थः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ चतुर्थकाण्डे पञ्चमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

नमस्ते रुद्र मन्यव उतो त इषवे नमः । नमस्ते अस्तु धन्वने बाहुभ्यामुत ते नमः । या त इषुशिवतमा शिवं बभूव ते धनुः । शिवा शरव्या या तव तया नो रुद्र मृडय । या तै रुद्र शिवा तनूरघोराऽपापकाशिनी । तया नस्तनुवा शन्तमया गिरिशन्ताऽभि चाकशीहि । यामिषुङ्गिरिशन्त हस्ते ॥ १ ॥ बिभर्ष्यस्तवे । शिवाङ्गिरित्र ताङ्गुरु मा हिंसीः पुरुषञ्जगत् । शिवेन वचसा त्वा गिरि-शाऽच्छा वदामसि । यथा नस्सर्वमिज्जगदयस्त्वम् सुमना असत् । अद्वयवोचदधिवक्ता प्रथमो दैव्यो भिषक् । अहीश्च सर्वाञ्जंभयन्त्सर्वाश्च यातुधान्यः । असौ यस्ताम्रो अरुण उत बभ्रुस्सुम-ङ्गलः । ये चेमा रुद्रा अभितो दिखु ॥ २ ॥ श्रितास्सहस्रशोऽवैषा हेड ईमहे । असौ योऽवसर्पति नीलग्रीवो विलोहितः । उत्तैनङ्गोपा अदृशन्नदृशन्नुदहार्यः । उत्तैनव्विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयाति नः । नमो अस्तु नीलग्रीवाय सहस्राख्याय मीदुषे । अथो ये अस्य सत्त्वानोऽहन्तेभ्योऽकरन्नमः । प्र मुञ्च धन्वन्स्त्वमुभयोरात्रियोर्ज्याम् । याश्च ते हस्त इषवः ॥ ३ ॥ परा ता भगवो वप । अवतत्य धनुस्त्व सहस्राख्य शतैषुधे । निशीर्य शल्यानां मुखा शिवो नस्सुमना भव । विज्यन्धनुः कपर्दिनो विशाल्यो बाणवा उत । अनैशन्नस्येषव आभुरस्य निषङ्गर्थिः । या तै हेतिर्मीदुष्टम् हस्तै बभूव ते धनुः । तयाऽस्मान् विश्वतस्त्वमयस्त्वमया परि भुज । नमस्ते अस्त्वायुधायाऽनातताय धृष्णवे । उभाभ्यामुत ते नमो बाहुभ्यान्तव धन्वने । परि ते धन्वनो हेतिरस्मान्वृणक्तु विश्वतः । अथो य इषुधिस्तवाऽरे अस्मन्नि धैहि तम् ॥ ४ ॥ हस्तै दिख्विषव उभाभ्यान्द्वाविंशतिश्च ॥ १ ॥

नमो हिरण्यबाहवे सेनान्यै दिशाश्च पतये नमो नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशूनां पतये नमो नमस्सस्मिञ्जराय त्विषीमते पथीनां पतये नमो नमो बभ्रुशाय विव्याधिनेऽन्नानां पतये नमो नमो हरिकेशायोपवीतिनै पुष्टानां पतये नमो नमो भवस्य हेत्यै जगतां पतये नमो नमो रुद्रायाऽऽतताविने ख्षेत्राणां पतये नमो नमस्सुतायाऽहन्त्याय वनानां पतये नमो नमो ॥ ५ ॥ रोहिताय स्थपतये वृक्षाणां पतये नमो नमो मन्त्रिणै वाणिजाय कख्याणां पतये नमो नमो भुवन्तये वारिवस्कृतायौषधीनां पतये नमो नम उच्चैर्धौषायाऽऽक्रन्दयते पत्तीनां पतये नमो नमः कृत्स्नवीताय धावते सत्त्वनां पतये नमः ॥ ६ ॥ वनानां पतये नमो नम एकात्र त्रिंशच्च ॥ २ ॥

नमस्सहमानाय निव्याधिर्न आव्याधिर्नीनां पतये नमो नमः ककुभाय निषङ्गिणै स्तेनानां पतये नमो नमो निषङ्गिण इषुधिमते तस्कराणां पतये नमो नमो बञ्चते परिवञ्चते स्तायूनां पतये नमो नमो निचेरवै परिचरायाडरण्यानां पतये नमो नमस्सृकाविभ्यो जिघाँसद्भ्यो मुष्णतां पतये नमो नमोऽसिमद्भ्यो नक्तञ्चरद्भ्यः प्रकुन्तानां पतये नमो नम उष्णीषिणै गिरिचराय कुलुञ्चानां पतये नमो नम ॥ ७ ॥ इषुमद्भ्यो धन्वाविभ्यश्च वो नमो नम आतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो नम आयच्छद्भ्यो विसृजद्भ्यश्च वो नमो नमोऽस्यद्भ्यो विद्धयद्भ्यश्च वो नमो नम आसी-
नेभ्यश्शयानेभ्यश्च वो नमो नमस्स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमो नमो नमस्सभाभ्यस्सभापतिभ्यश्च वो नमो नमो अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो नमः ॥ ८ ॥ कुलुञ्चानां पतये नमो नमोऽश्वपतिभ्यस्त्रीणि च ॥ ३ ॥

नम आव्याधिर्नीभ्यो विविद्धयन्तीभ्यश्च वो नमो नम उगणाभ्यस्तृहतीभ्यश्च वो नमो नमो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च वो नमो नमो ब्रातैभ्यो ब्रातपतिभ्यश्च वो नमो नमो गणेभ्यो गण-
पतिभ्यश्च वो नमो नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमो नमो महद्भ्यः ख्षुल्लकेभ्यश्च वो नमो नमो रथिभ्योऽरथेभ्यश्च वो नमो नमो रथैभ्यो ॥ ९ ॥ रथपतिभ्यश्च वो नमो नमस्सेनाभ्यस्सेना-
निभ्यश्च वो नमो नमः ख्षत्तृभ्यस्सङ्ग्रहीतृभ्यश्च वो नमो नमस्तख्षभ्यो रथकारेभ्यश्च वो नमो नमः कुलालेभ्यः कमरिभ्यश्च वो नमो नमः पुञ्जिष्ठैभ्यो निषादेभ्यश्च वो नमो नम इषुकृद्भ्यो धन्वकृद्भ्य-
श्च वो नमो नमो मृगयुभ्यश्च निभ्यश्च वो नमो नमश्चभ्यश्चपतिभ्यश्च वो नमः ॥ १० ॥ रथै-
भ्यश्चपतिभ्यश्च द्वे च ॥ ४ ॥

नमो भुवाय च रुद्राय च नमश्शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय च नमः कपर्दिने च व्युप्तकेशाय च नमस्सहस्राख्याय च शतधन्वने च नमो गिरिशाय च शिपिविष्टाय च नमो मीढुष्टमाय चेषुमते च नमो ह्रस्वाय च वामनाय च नमो बृहते च वर्षीयसे च नमो वृद्धाय च सव्वृद्ध्वने च ॥ ११ ॥ नमो अग्रियाय च प्रथमाय च नम आशवे चाऽजिराय च नमश्शी-
घ्रियाय च शीभ्याय च नम ऊर्म्याय चाऽवस्वन्याय च नमस्स्रोतस्याय च द्वीप्याय च ॥ १२ ॥ सव्वृद्ध्वने च पञ्चविंशतिश्च ॥ ५ ॥

नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चाऽपरजाय च नमो मद्धयमाय चाऽपगल्भाय च नमो जघन्याय च बुद्ध्रियाय च नमस्सोभ्याय च प्रतिसर्याय च नमो याम्याय च ख्षेम्याय च नम उर्वर्याय च खल्याय च नमश्श्लोक्याय चाऽवसान्याय च नमो वन्याय च कख्याय च नमश्शवाय च प्रतिश्रवाय च ॥ १३ ॥ नम आशुषेणाय चाऽशुरथाय च नमश्शूराय चाऽवभिन्दते

च नमो बर्मिणे च वरूथिने च नमो बिल्मिने च कवचिने च नमश्श्रुताय च श्रुतसेनाय च ॥ १४ ॥
प्रतिश्रवार्य च पञ्चविंशतिश्च ॥ ६ ॥

नमो दुन्दुभ्याय चाऽऽहनन्याय च नमो धृष्णवे च प्रमृशाय च नमो दूताय च प्रहिताय च
नमो निषङ्गिणे चेषुधिमते च नमस्तीरूष्णेर्षवे चाऽऽयुधिने च नमस्स्वायुधाय च सुधन्वने च नम-
स्सुत्याय च पत्न्याय च नमः काट्याय च नीप्याय च नमस्सूद्याय च सरस्याय च नमो नाद्याय च
वैशन्ताय च ॥ १५ ॥ नमः कूप्याय चाऽवट्याय च नमो वर्ष्याय चाऽवर्ष्याय च नमो मेघ्याय च
विद्युत्याय च नम ईदध्रियाय चाऽऽतप्याय च नमो वात्याय च रेष्मियाय च नमो वास्तव्याय च
वास्तुपाय च ॥ १६ ॥ वैशन्ताय च त्रिंशच्च ॥ ७ ॥

नमस्सोमाय च रुद्राय च नमस्ताम्राय चाऽरुणाय च नमश्शङ्गाय च पशुपतये च नम
उग्राय च भीमाय च नमो अग्रेवधाय च दूरेवधाय च नमो हन्त्रे च हनीयसे च नमो वृखेभ्यो
हरिकेशेभ्यो नमस्ताराय नमश्शंभवे च मयोभवे च नमश्शङ्कराय च मयस्कराय च नमश्शिवाय च
शिवतराय च ॥ १७ ॥ नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय च नमः पार्याय चाऽवार्याय च नमः प्रतरणाय
चोत्तरणाय च नम आतार्याय चाऽऽलाद्याय च नमश्शष्प्याय च फेन्याय च नमस्सिकत्याय च
प्रवाह्याय च ॥ १८ ॥ शिवतराय च त्रिंशच्च ॥ ८ ॥

नम इरिण्याय च प्रपत्न्याय च नमः किंशिलाय च रूषयणाय च नमः कपर्दिने च पुलस्तये
च नमो गोष्ठ्याय च गृह्याय च नमस्तल्प्याय च गेह्याय च नमः काट्याय च गह्वरेष्ठाय च नमो
हृदय्याय च निवेष्ट्याय च नमः पांसुव्याय च रजस्याय च नमश्शुष्प्याय च हरित्याय च नमो
लोप्याय चोलप्याय च ॥ १९ ॥ नम ऊर्व्याय च सूर्म्याय च नमः पण्याय च पर्णशद्याय च नमो-
ऽपगुरमाणाय चाऽभिघ्नते च नम आक्खिदते च प्रक्खिदते च नमो वः किरिकेभ्यो देवानां हृदये-
भ्यो नमो विखीणकेभ्यो नमो विचिन्वत्केभ्यो नम आनिरुहतेभ्यो नम आमीवत्केभ्यः ॥ २० ॥
उलप्याय च त्रयस्त्रिंशच्च ॥ ९ ॥

द्रापे अन्धसस्पते दरिद्रनीललोहित । एषां पुरुषाणामेषां पशूनां मा भेर्माडरो मो एषाङ्कि-
श्चनाऽऽममत् । या तै रुद्र शिवा तनूश्शिवा विश्वाहंभेषजी । शिवा रुद्रस्य भेषजी तया नो मृड
जीवसै । इमां रुद्राय तवसै कपर्दिने रूषयद्वीराय प्र भंरामहे मतिम् । यथा नश्शमसंहृिपदे चतुष्पदे
विश्वं पुष्टङ्गामै अस्मि- ॥ २१ ॥ चर्नातुरम् । मृडा नो रुद्रोत नो मयस्कृधि रूषयद्वीराय नमसा
विधेम ते । यच्छश्च योश्च मनुरायजे पिता तदश्याम तव रुद्र प्रणीतौ । मा नो महान्तमुत मा नो
अर्भकं मा न उरूषन्तमुत मा न उरूषितम् । मा नो वधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तनुवौ
॥ २२ ॥ रुद्र रीरिषः । मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः ।
वीरान्मा नो रुद्र भामितो वधीरुहविष्मन्तो नमसा विधेम ते । आरात्तै गोघ्न उत पूरुषघ्ने रूषयद्वीराय

सुप्रमस्मे ते अस्तु । रखां च नो अर्धि च देव ब्रूयाथा च नृशर्म यच्छ द्विबर्हाः । स्तुहि ॥ २३ ॥
 श्रुतङ्गर्तसदयुवानं मृगन्न भीममुपहृत्तुमुग्रम् । मृडा जरित्रे रुद्र स्तवानो अन्यन्ते अस्मन्नि वपन्तु
 सेनाः । परि णो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परि त्वेषस्य दुर्मतिरघायोः । अब स्थिरा मधवद्भ्यस्तनुष्व
 मीद्वस्तोकाय तनयाय मृडय । मीदुष्टम् शिवतम शिवो नस्सुमना भव । परमे वृख्ण आयुधन्निधाय
 कृत्तिव्वसान आ चर पिनाकं ॥ २४ ॥ बिभ्रदा गंहि । विकिरिद् विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः ।
 यास्तै सहस्रं हेतयोऽन्यमस्मन्नि वपन्तु ताः । सहस्राणि सहस्रधा बाहुवोस्तव हेतयः ।
 तासामीशानो भगवः पराचीना मुखा कृधि ॥ २५ ॥ अस्मिन्स्तनुवस्तुहि पिनाकमेकात्र त्रिंशच्च
 ॥ १० ॥

सहस्राणि सहस्रशो ये रुद्रा अधि भूस्याम् । तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि । अ-
 स्मिन्महत्यर्णवैऽन्तरिखे भवा अर्धि । नीलग्रीवाशितिकण्ठांशार्वा अधः खर्षमाचराः । नीलग्री-
 वाशितिकण्ठा दिवः रुद्रा उपश्रिताः । ये वृख्णेषु सस्मिञ्जरा नीलग्रीवा विलोहिताः । ये भूताना-
 मर्षिपतयो विशिखासः कपर्दिनः । ये अर्नेषु विविद्धयन्ति पात्रेषु पिबन्तो जनान् । ये पथां पथि-
 रख्य एलबृदा यव्युधः । ये तीर्थानि ॥ २६ ॥ प्रचरन्ति सुकावन्तो निषङ्गिणः । य एतावन्तश्च भू-
 यांसश्च दिशो रुद्रा वितस्थिरे । तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि । नमो रुद्रेभ्यो ये पृथि-
 व्यायैऽन्तरिखे ये दिवि येषामन्नव्वातो वरुषमिषवस्तेभ्यो दश प्राचीर्दश दखिणा दश प्रतीची-
 र्दशोदीचीर्दशोर्द्ध्वास्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यन्दिष्मो यश्च नो द्वेष्टि तव्वो जंभे दधामि
 ॥ २७ ॥ तीर्थानि यश्च षट्त्वं ॥ ११ ॥

नमस्ते रुद्र नमो हिरण्यबाहवे नमस्सहमानाय नम आव्याधिनीभ्यो नमो भवाय नमो ज्येष्ठाय नमो
 दुन्दुभ्याय नमस्सोमाय नम इरिण्याय द्रापे सहस्राण्येकादश ॥ ११ ॥ नमस्ते रुद्र नमो भवाय द्रापे सप्तविंशतिः
 ॥ २७ ॥ नमस्ते रुद्र तव्वो जंभे दधामि ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे पञ्चमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ चतुर्थकाण्डे षष्ठप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

अश्मन्मूर्जं पर्वते शिश्रियाणाव्वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे । अद्भ्य ओषधीभ्यो वनस्पति-
भ्योऽधि संभृतान्तान्न इषमूर्जन्यत्त मरुतस्सशराणाः । अश्मन्स्ते ख्युदमुन्ते शुगृच्छतु यन्दिष्मः ।
समुद्रस्य त्वाऽवाकयाऽग्रे परि व्ययामसि । पावको अस्मभ्यश् शिवो भव । हिमस्य त्वा जरायुणा-
ऽग्रे परि व्ययामसि । पावको अस्मभ्यश् शिवो भव । उप ॥ १ ॥ ज्मन्नुप वेतसेऽवत्तरन्नदीष्वा । अग्रे
पित्तमपामसि । मण्डूकि ताभिरा गंहि सेमन्नो यज्ञम् । पावकवर्णश् शिवङ्गधि । पावक आ चितय-
न्त्या कृपा । ख्यार्मन्नुच उषसो न भानुना । तूर्वन यामचेतशस्य नूरण आ यो धृणे । न तंतृषाणो
अजरः । अग्रे पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान् ॥ २ ॥ वंखि यखि च । स नः
पावक दीदिवोऽग्रे देवा इहाऽऽ वह । उप यज्ञश् हविश्च नः । अपामिदन्ययनश् समुद्रस्य निवेश-
नम् । अन्यन्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यश् शिवो भव । नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते
अस्त्वर्चिषे । अन्यन्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यश् शिवो भव । नृषदे वड- ॥ ३ ॥ फसुषदे
वड्वनसदे वड्वर्हिषदे वट्सुवर्विदे वट् । ये देवा देवानां यज्ञिया यज्ञियानां सव्वत्सरीणमुप
भागमासते । अहुतादौ हविषो यज्ञे अस्मिन्स्वयञ्जुहुद्वं मधुनो धृतस्य । ये देवा देवेष्वधि
देवत्वमायन् ये ब्रह्मणः पुरएतारो अस्य । येभ्यो नर्ते पर्वते धाम किञ्चन न ते दिवो न पृथिव्या अधि
सुषु । प्राणदा ॥ ४ ॥ अपानदा व्यानदाश्चख्युर्दा वर्चोदा वरिवोदाः । अन्यन्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः
पावको अस्मभ्यश् शिवो भव । अग्निस्तिग्मेन शोचिषा यश्सद्विश्चन्त्यत्रिणम् । अग्निर्नो वश्सते
रयिम् । सैनाऽनीकेन सुविदत्रो अस्मे यष्टा देवा आयजिष्ठस्वस्ति । अदब्धो गोपा उत नः परस्या
अग्रे द्युमदुत रेवदिदीहि ॥ ५ ॥ उप देवान् वट्प्राणदाश्चतुश्चत्वारिंशच्च ॥ १ ॥

य इमा विश्वा भुवनानि जुह्वद्विषिहोता निषसादा पिता नः । स आशिषा द्रविणमिच्छमानः
परमच्छदो वर आ विवेश । विश्वकर्मा मनसा यद्विहाया धाता विधाता परमोत सन्दक् । तेषामि-
ष्टानि समिषा मंदन्ति यत्र सप्तरूषीन्पर एकमाहुः । यो नः पिता जनिता यो विधाता यो नस्सतो
अभ्या सज्जजान । ॥ ६ ॥ यो देवानां नामधा एक एव तश् संप्रश्नं भुवना यन्त्यन्या । त आऽयजन्त
द्रविणश्च समस्मा ऋषयः पूर्वे जरितारो न भूना । असूर्ता सूर्ता रजसो विमाने ये भूतानि समकृष्व-
न्निमानि । न तव्विदाथ य इदञ्जानाऽन्यद्युष्माकमन्तरं भवाति । नीहारेण प्रावृता जल्य्या
चाऽसुतृप उक्थशासश्चरन्ति । परो दिवा पर एना ॥ ७ ॥ पृथिव्या परो देवेभिरसुरैर्गुहा यत् । क७

स्विद्भर्मा प्रथमन्दद्ध आपो यत्र देवास्समगच्छन्त विश्वे । तमिद्भर्मा प्रथमन्दद्ध आपो यत्र देवास्समगच्छन्त विश्वे । अजस्य नाभावद्वयेकमर्पितयस्मिन्निदव्विश्वं भुवनमधि श्रितम् । विश्वकर्मा ह्यर्जनिष्ट देव आदिद्वन्द्वोऽभवद्वितीयः । तृतीयः पिता जनितावधीना- ॥ ८ ॥ मपाङ्ग-भर्व्यदधातुरुत्रा । चरुषुषः पिता मनसा हि धीरो घृतमैने अजनन्नमाने । यदेदन्ता अदहन्त पूर्व आदिद्यावापृथिवी अप्रथेताम् । विश्वतश्चरुषुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात् । सं बाहुभ्यान्नमति सं पतत्रैर्यावापृथिवी जनयन्देव एकः । किञ्च स्विदासीदधिष्ठानमारभणङ्कतम-थिक्किमासीत् । यदी भूमिञ्जनय- ॥ ९ ॥ न्विश्वकर्मा वि द्यामौणोन्महिना विश्वचरुषाः । किञ्च स्विद्वनङ्क उ स वृष आसीद्यतो द्यावापृथिवी निष्टतृषुः । मनीषिणो मनसा पृच्छतेदु तद्यद्वचति-ष्टुवनानि धारयन् । या ते धामानि परमाणि याऽवमा या मद्धयमा विश्वकर्मनुतेमा । शिख्या सखिभ्यो हविषि स्वधावस्स्वयय्यजस्व तनुवञ्जुषाणः । वाचस्पतिव्विश्वकर्माणमुतये ॥ १० ॥ मनोयुजव्वाजै अद्या हुवेम । स नो नेदिष्टा हवनानि जोषते विश्वशंभूरवसे साधुकर्मा । विश्वकर्मन् हविषा वावृधानस्स्वयय्यजस्व तनुवञ्जुषाणः । मुह्यन्त्वन्ये अभितस्सपत्ना इहाऽस्माकं मधवा सुरिस्तु । विश्वकर्मन् हविषा वद्धनेन त्रातारमिन्द्रमकृणोरवद्धयम् । तस्मै विशस्समनमन्त पूर्वीरयमुग्रो विहव्यो यथाऽसत् । समुद्राय वयुनाय सिन्धूनां पतये नमः । नदीनां सर्वासां पित्रे जुहुता विश्वकर्मणे विश्वाऽहाऽमर्त्य हविः ॥ ११ ॥ जजानैनौषधीनां भूमिञ्जनयन्नूतये नमो नव च ॥ २ ॥

उदेनमुत्तरान्नयाऽग्रे घृतेनाऽऽहुत । रायस्पोषेण सः सृज प्रजया च धनेन च । इन्द्रेमं प्रतरा-ङ्गधि सजातानामसद्वशी । समैनव्वर्चसा सृज देवेभ्यो भागधा असत् । यस्य कुर्मो हविर्गृहे तमग्रे वद्धया त्वम् । तस्मै देवा अर्धि ब्रवन्नयश्च ब्रह्मणस्पतिः । उदु त्वा विश्वे देवा ॥ १२ ॥ अग्रे भरन्तु चित्तिभिः । स नो भव शिवतमस्सुप्रतीको विभावसुः । पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरपाऽमतिन्दु-र्मतिं बार्धमानाः । रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीः । रायस्पोषे अर्धि यज्ञो अस्थात्समिद्धे अग्रावर्धि मामहानः । उक्थपत्र ईड्यो गृभीतस्तसङ्गमं परिगृह्याऽयजन्त । ऊर्जा यद्यज्ञमशमन्त देवा दैव्याय धत्रे जोष्टे । देवश्रीश्रीमणाशतपयाः ॥ १३ ॥ परिगृह्य देवा यज्ञमायन् । सूर्यरश्मिरुहिरिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदया अजस्रम् । तस्य पूषा प्रसवय्याति देवस्संपश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः । देवा देवेभ्यो अदध्वर्यन्तो अस्थुर्वीतः शमित्रे शमिता यजद्धयै । तुरीयो यज्ञो यत्र हव्य-मेति ततः पावका आशिषो नो जुषन्ताम् । विमान एष दिवो मद्धय आस्त आपप्रिवात्रोदसी अन्त-रिखम् । स विश्वार्चीरभि ॥ १४ ॥ चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरश्च केतुम् । उरुषा समुद्रो अरुण-स्सुपर्णः पूर्वस्य योनिं पितुरा विवेश । मद्धयै दिवो निहितः पृश्निरश्मा वि चक्रमे रजसः पात्यन्तौ । इन्द्रव्विश्वा अवीवृधन्समुद्रव्यचसङ्गिरः । रथीतमः रथीनाव्वाजानां सत्यंति पतिम् । सुमहूर्यज्ञो देवा आ च वरुषद्यरुषदग्निर्देवो देवा आ च वरुषत् । वाजस्य मा प्रसवेनोद्भाभेणोदग्रभीत् ।

अथा सपत्नाऽऽन्द्रो मे निग्राभेणाऽधराऽऽकः । उद्ग्राभश्च निग्राभश्च ब्रह्म देवा अवीवृधन् । अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान्व्यस्यताम् ॥ १५ ॥ देवाश्शतर्पया अभि वाजस्य षड्विंशतिश्च ॥ ३ ॥

आशुशिशानो वृषभो न युद्धो घनाघनः रूषोभणश्चरषणीनाम् । सङ्क्रन्दनोऽनिमिष एक-
वीरश्शतऽऽसेना अजयत्साकमिन्द्रः । सङ्क्रन्दनेनाऽनिमिषेण जिष्णुना युत्कारेण दुश्च्यवनेन धृष्णु-
ना । तदिन्द्रेण जयत तत्सहध्वय्युधो नर इषुहस्तेन वृष्णा । स इषुहस्तेस्स निषङ्गिभिर्वशी स-
स्रष्टा स युध इन्द्रो गणेन । सऽसृष्टजिह्वसोमपा बाहुशङ्खद्वयैर्ध्वधन्वा प्रतिहिताभिरस्ता । बृहस्पते
परि दीया ॥ १६ ॥ रथेन रूषोहाऽमित्राऽपवाधमानः । प्रभञ्जन्सेनाः प्रमृणो युधा
जयन्न्स्माकमेद्वयविता रथानाम् । गोत्रभिर्दङ्गोविद्वज्रबाहुञ्जयन्तमज्म प्रमृणन्तमोजसा । इम-
संजाता अनु वीरयद्वधमिन्द्रऽसखायोऽनु सऽरभध्वम् । बलविज्ञायस्स्थविरः प्रवीरस्सहस्वान्
वाजी सहमान उग्रः । अभिर्वीरो अभिसत्वा सहोजा जैत्रमिन्द्र रथमा तिष्ठ गोवित् । अभि गोत्राणि
सहसा गाहमानोऽदायो ॥ १७ ॥ वीरश्शतमन्युरिन्द्रः । दुश्च्यवनः पृतनाषाड्युद्धयौऽस्माकऽसेना
अवतु प्र युत्सु । इन्द्र आसानेता बृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुर एतु सोमः । देवसेनानामभिभञ्ज-
तीनाञ्जयन्तीनां मरुतो यन्त्वग्रै । इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आदित्यानां मरुताऽऽशङ्क उग्रम् ।
महामनसां भुवनच्यवानाङ्घोर्धो देवानाञ्जयतामुदस्थात् । अस्माकमिन्द्रस्समृतेषु ध्वजेष्वस्माक्य्या
इषवस्ता जयन्तु ॥ १८ ॥ अस्माकंवीरा उत्तरे भवन्त्वस्मानु देवा अवता हवेषु । उद्धरषय मघव-
न्नायुधान्युत्सत्वेनां मामकानां महारसि । उद्धृत्रहन्वाजिनाव्वाजिनान्युद्रथानाञ्जयतामेतु घोषः ।
उप प्रेत जयता नरस्थिरा वस्सन्तु बाहवः । इन्द्रो वरुणो यच्छत्वनाधृष्या यथाऽसंथ । अवसृष्टा
परा पत शरव्ये ब्रह्मसंशिता । गच्छाऽमित्रान् ॥ १९ ॥ विश मैषाङ्गश्चनोच्छिषः । मर्माणि ते
वर्मभिश्छादयामि सोमस्त्वा राजाऽमृतेनाऽभि वस्ताम् । उरोर्वरीयो वरिवस्ते अस्तु जयन्तन्त्वामनु
मदन्तु देवाः । यत्र बाणास्सपतन्ति कुमारा विशिखा इव । इन्द्रो नस्तत्र वृत्रहा विश्वाहा शर्म
यच्छतु ॥ २० ॥ दीयाऽदायो जयन्त्वमित्रान् चत्वारिंशच्च ॥ ४ ॥

प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानग्नेरग्ने पुरोअग्निर्भवेह । विश्वा आशा दीद्यानो वि भाहूर्जन्तो
धेहि द्विपदे चतुष्पदे । क्रमध्वमग्निना नाकमुख्यऽहस्तेषु विभ्रतः । दिवः पृष्ठऽसुवर्गत्वा मिश्रा
देवेभिराध्वम् । पृथिव्या अहमुदन्तरिखमाऽरुहमन्तरिख्यादिवमाऽरुहम् । दिवो नाकस्य पृष्ठा-
थ्सुवर्ज्योतिरगा-॥ २१ ॥ महम् । सुवर्यन्तो नाऽपैखन्त आ द्याऽरौहन्ति रोदसी । यज्ञ्ये
विश्वतोधारऽसुविद्वांसो वितेनिरे । अग्ने प्रेहि प्रथमो देवयताश्चरुर्देवानामुत मर्त्यानाम् ।
इयंखमाणा भृगुभिस्सजोषास्सुवर्यन्तु यजमानास्वस्ति । नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेते
शिशुमेकऽसमीची । द्यावा रूषामा रूक्मो अन्तर्वि भाति देवा अग्निन्धारयन्द्रविणोदाः । अग्ने
सहस्राख ॥ २२ ॥ शतमूर्धञ्छतन्तै प्राणास्सहस्रमपानाः । त्वऽसाहस्रस्य राय ईशिषे तस्मै ते

विधेम वाजाय स्वाहा । सुपर्णोऽसि गरुत्मान्पृथिव्याः सीद पृष्ठे पृथिव्यास्सीद भासाऽन्तरिक्षमा
 पृण ज्योतिषा दिवमुत्तमान तेजसा दिश उदृह । आजुह्वानस्सुप्रतीकः पुरस्तादग्रे स्वाय्योनिमा
 सीद साद्धया । अस्मिन्सधस्थे अद्भ्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा ॥ २३ ॥ यजमानश्च सीदत । प्रेद्धौ अग्रे
 दीदिहि पुरो नोऽजस्रया सूर्या यविष्ठ । त्वाः शश्वन्त उप यन्ति वाजाः । विधेम ते परमे जन्मन्त्रे
 विधेम स्तोमैरवरि सधस्थे । यस्माद्योनेरुदारिथा यजे तं प्र त्वे हवीःषि जुहुरे समिद्धे । ताः
 संवितुर्वरेण्यस्य चित्रामाऽहवृणो सुमतिर्विश्वजन्याम् । यामस्य कण्वो अदुहृत्पर्षीनाः सहस्रधारां
 ॥ २४ ॥ पर्यसा महीङ्गाम् । संस्त तै अग्रे समिधस्सप्त जिह्वास्सप्तर्षयस्सप्त धाम प्रियाणि । सप्त
 होत्रास्सप्ता त्वा यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा धृतेन । ईदृच्चाऽन्यादृच्चैतादृच्च प्रतिदृच्च
 मितश्च संमितश्च सभराः । शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्माश्च सत्यश्चर्तपा-
 आऽत्यर्हाः । ॥ २५ ॥ ऋतजिच्च सत्यजिच्च सेनजिच्च सुषेणश्चाऽन्त्यमित्रश्च दुरेअमित्रश्च गुणः ।
 ऋतश्च सत्यश्च दध्रुवश्च धरुणश्च धर्ता च विधर्ता च विधारयः । ईदृक्षास एतादृक्षास ऊ पु
 णस्सदृक्षासः प्रतिसदृक्षास एतन । मितासश्च संमितासश्च न ऊतये सभरसो मरुतो यज्ञे अस्मि-
 निन्द्रन्दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्तमानो यथेन्द्रन्दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्तमान एवमिम्यजमानन्दैवीश्च
 विशो मानुषीश्चाऽनुवर्तमानो भवन्तु ॥ २६ ॥ अगाः सहस्राख्य देवास्सहस्रधारामत्यर्हा
 अनुवर्तमानोऽहो च ॥ ५ ॥

जीमूतस्येव भवति प्रतीकय्यद्वर्मी याति समदामुपस्थे । अनाविद्धया तनुवा जय त्वः स
 त्वा वर्मणो महिमा पिपतु । धन्वना गा धन्वनाऽऽजिज्ञयेम धन्वना तीव्रास्समदौ जयेम । धनु-
 श्शत्रौरपकामङ्गुणोति धन्वना सर्वाः प्रदिशो जयेम । वख्यन्तीवेदा गनीगन्ति कर्ण प्रियः सखायं
 परिषस्वजाना । योषैव शिङ्गे वितताऽधि धन्व- ॥ २७ ॥ ज्या इयः समने पारयन्ती । ते आच-
 रन्ती समनेव योषा मातेव पुत्रं विभृतामुपस्थे । अप शत्रून् विद्धयताः सर्वविदाने आर्त्ता इमे
 विष्फुरन्ती अमित्रान् । बह्वीनां पिता बहुरस्य पुत्रश्चिश्चा कृणोति समनाऽवगत्य । इषुधिसङ्काः
 पृतनाश्च सर्वाः पृष्ठे निनद्धो जयति प्रसूतः । रथे तिष्ठन्नयति वाजिनः पुरो यत्रयत्र कामयते सुषा-
 रथिः । अभीशूनां महिमानं ॥ २८ ॥ पनायत मनः पश्चादनु यच्छन्ति रश्मयः । तीव्रान्वोषा-
 न्कृण्वते वृषपाणयोऽश्वा रथेभिस्सह वाजयन्तः । अवक्रामन्तः प्रपदैरमित्रान्विषणन्ति शत्रून् रनप-
 व्ययन्तः । रथवाहनः हविरस्य नाम यत्राऽऽयुधनिहितमस्य वर्म । तत्रा रथमुप शग्मः संदेम
 विश्वाहा वयः सुमनस्यमानाः । स्वादुषःसदः पितरो वयोधाः कृच्छ्रे श्रितशशर्त्तीवन्तो गभीराः ।
 चित्रसेना इषुबला अमृद्घ्रास्सतोवीरा उरवो ब्रातसाहाः । ब्राह्मणासः ॥ २९ ॥ पितरस्सोम्यास-
 शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा । पूषा नः पातु दुरिताद्वतावृधो रक्षा मार्किर्नो अधशःस ईशत ।
 सुपर्णवस्ते मृगो अस्या दन्तो गोभिस्सन्नद्धा पतति प्रसूता । यत्रा नरस्सश्च वि च द्रवन्ति तत्रा-

ऽस्मभ्यमिषवश्शर्म यश्सन् । ऋजीते परि वृद्धिं नोऽश्मा भवतु नस्तनूः । सोमो अर्धं ब्रवीतु
नोऽदिति- ॥ ३० ॥ शर्म यच्छतु । आ जङ्घन्ति सान्वेषाञ्जघनाः उप जिघ्रते । अश्वाजनि प्रचैत-
सोऽश्वांन्समथ्सु चोदय । अहिंरिव भोगैः पर्येति बाहुभ्यां हेति परिबार्धमानः । हस्तघ्नो विश्वा
वयुनानि विद्वान्पुमान्पुमांसं परि पातु विश्वतः । वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूया अस्मत्सखा प्रतरण-
स्सुवीरः । गोभिस्सन्नद्धो असि वीडयस्वाऽऽस्थाता तै जयतु जेत्वानि । दिवः पृथिव्याः पर्यो-
॥ ३१ ॥ ज उद्धृतव्वनस्पतिभ्यः पर्याभृत सहः । अपामोज्ज्वानं परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य वज्रं
हविषा रथयज । इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकं मित्रस्य गर्भो वरुणस्य नाभिः । सेमात्रो हव्यदाति-
अुषाणो देव रथ प्रति हव्या गृभाय । उप श्वासय पृथिवीमुत द्यां पुरुत्रा तै मनुताव्विष्टितञ्जगत् । स
दुन्दुभे सजूरिन्द्रेण देवैर्दुरा- ॥ ३२ ॥ हवीयो अप सेध शत्रून् । आ क्रन्दय बलमोजो न आ धा
निष्टनिहि दुरिता बार्धमानः । अप प्रोथ दुन्दुभे दुच्छुना इत इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीडयस्व । आऽमूरज
प्रत्यावर्तयेमाः कैतुमहुन्दुभिर्वावदीति । समश्चर्पणाश्चरन्ति नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु
॥ ३३ ॥ धन्वन्महिमानं ब्राह्मणासोऽदितिः पृथिव्याः परि दूरादेकचत्वारिंशच्च ॥ ६ ॥

यदक्रन्दः प्रथमञ्जयमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात् । श्येनस्य पृष्ठा हरिणस्य बाहू उप-
स्तुत्यं महि जातन्तै अर्वन् । यमेन दत्तन्त्रित एनमायुनगिन्द्र एणं प्रथमो अद्धयतिष्ठत् । गन्धर्वो
अस्य रशनामगृभ्णात्सूरादश्चव्वसवो निरतष्ट । असि यमो अस्यादित्यो अर्वन्नसि त्रितो गुह्येन
व्रतेन । असि सोमेन समया विपृक्त ॥ ३४ ॥ आहुस्ते त्रीणि दिवि बन्धनानि । त्रीणि त आहु-
दिवि बन्धनानि त्रीण्यप्सु त्रीण्यन्तस्समुद्रे । उतेव मे वरुणछन्त्यर्वन् यत्रा त आहुः परमञ्जनि-
त्रम् । इमा तै वाजिन्नवमार्जनानीमा शफानां सनितुर्निधानां । अत्रा ते भद्रा रशना अपश्यमृतस्य
या अभिरर्षन्ति गोपाः । आत्मानन्ते मनसाऽऽरादजानामवो दिवा ॥ ३५ ॥ पतर्यन्तं पतङ्गम् ।
शिरो अपश्यं पृथिभिस्सुगेभिरेणुभिर्जेहमानं पतत्रि । अत्रा ते रूपमुत्तममपश्यञ्जिगीषमाणमिष
आ पदे गोः । यदा ते मर्तो अनु भोगमानडादिद्वसिष्ठ ओषधीरजीगः । अनु त्वा रथो अनु मर्यो
अर्वन्ननु गावोऽनु भगः कनीनाम् । अनु ब्रातासस्तव सख्यमीयुरनु देवा ममिरे वीर्यं ॥ ३६ ॥ ते ।
हिरण्यशृङ्गोऽयो अस्य पादा मनोजवा अवर इन्द्र आसीत् । देवा इदस्य हविरद्यमायन् यो अर्वन्तं
प्रथमो अद्धयतिष्ठत् । ईमान्तासस्सिलिकमद्धयमासस्स शूरणासो दिव्यासो अत्याः । हसा इव
श्रेणिशो यतन्ते यदाखिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः । तव शरीरं पतयिष्ण्वर्वन्तव चित्तव्वात इव दूधजी-
मान् । तव शृङ्गाणि विष्टिता पुरुत्राडरण्येषु जर्भुराणा चरन्ति । उप ॥ ३७ ॥ प्राऽगाच्छसन्व्वा-
ज्यर्वा देवद्रीचा मनसा दीद्वयानः । अजः पुरो नीयते नाभिरस्याऽनु पश्चात्क्वयौ यन्ति रेभाः । उप
प्राऽगात्परमय्यथस्थमर्वा अच्छा पितरं मातरश्च । अद्या देवाञ्जुष्टतमो हि गम्या अथाऽऽ शास्ते
दाशुषे वार्याणि ॥ ३८ ॥ विपृक्तो दिवा वीर्यमुपैकान्न चत्वारिंशच्च ॥ ७ ॥

मा नो मित्रो वरुणो अर्यमाऽऽयुरिन्द्रं ऋभुर्वा मरुतः परि ख्यन् । यद्वाजिनो देवजातस्य सप्तैः प्रवर्ख्यामो विदथे वीर्याणि । यन्निर्णिजा रेवणसा प्रावृतस्य रातिङ्भीतां मुखतो नयन्ति । सुप्राङ्जो मेम्यद्विश्वरूप इन्द्रापूष्णोः प्रियमप्येति पार्थः । एष च्छागः पुरो अश्वेन वाजिना पूष्णो भागो नीयते विश्वदैव्यः । अभिप्रियय्यत्पुरोडाशमर्वता त्वष्टे- ॥ ३९ ॥ दैनः सौश्रवसाय जिन्वति । यद्वविष्यमृतुशो देवयानन्निर्मानुषाः पर्यश्चन्नयन्ति । अत्रा पूष्णः प्रथमो भाग एति यज्ञन्देवेभ्यः प्रतिवेदयन्नजः । होताऽदध्वर्युरावया अग्निमिन्धो ग्रावग्राभ उत शऽस्ता सुविप्रः । तेन यज्ञेन स्व-रङ्गतेन स्विष्टेन वरुष्णा आ पृणदध्वम् । यूपव्रस्का उत ये यूपवाहाश्चषालय्ये अश्वयूपाय तखन्ति । ये चाऽर्वते पचनः संभरन्त्युतो ॥ ४० ॥ तेषामभिगूतिर्न इन्वतु । उप प्राङ्गाथ्सुमन्मैऽधायि मन्म देवानामाशा उप वीतपृष्ठः । अन्वेनव्विप्रा ऋषयो मदन्ति देवानां पुष्टे चकृमा सुबन्धुम् । यद्वाजिनो दाम सन्दानमर्वतो या शीर्षण्या रशना रज्जुरस्य । यद्वा घाऽस्य प्रभृतमास्यै तृणः सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु । यदश्वस्य क्रविषो ॥ ४१ ॥ मखिकाऽऽश यद्वा स्वरौ स्वर्धितौ रिप्तमस्ति । यद्वस्तयोऽशमितुर्यन्नखेषु सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु । यदूर्ध्वचमुदरस्याऽपवाति य आमस्य क्रविषो गन्धो अस्ति । सुकृता तच्छमितारः कृण्वन्तु मेधः शृतपाकं पचन्तु । यत्ते गात्रादग्निना पच्यमानादभि शूलनिर्हतस्याऽवधावति । मा तद्भूम्यामा श्रिषन्मा तृणेषु देवेभ्यस्तदुशद्भ्यो रातमस्तु ॥ ४२ ॥ इदुतो क्रविषश्श्रिषत्स च ॥ ८ ॥

ये वाजिनं परिपश्यन्ति पक्वय ईमाहुस्सुरभिर्निरहुरेति । ये चाऽर्वतो माऽसभिख्यामुपासत उतो तेषामभिगूतिर्न इन्वतु । यन्नीखणं माऽस्पचन्या उखाया या पात्राणि यूष्ण आसेचनानि । ऊष्मण्याऽपिधाना चरूणामङ्गास्सूनाः परि भूषन्त्यश्वम् । निक्रमणन्निषदनव्विवर्तनय्यच्च पड्वीशमर्वतः । यच्च पपौ यच्च घासि- ॥ ४३ ॥ अघास सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु । मा त्वाऽग्निर्दध्वनयि-द्धमगन्धिर्मोखा भ्राजन्त्यभिविक्त जघ्रिः । इष्टव्वीतमभिगूतव्वषट्कृतन्तन्देवासः प्रति गृभ्णन्त्यश्वम् । यदश्वाय वासं उपस्तृणन्त्यधीवासय्या हिरण्यान्यस्मै । सन्दानमर्वन्तं पड्वीशं प्रिया देवेष्वा यामयन्ति । यत्ते सादे महसा शूकृतस्य पाष्णीया वा कशया ॥ ४४ ॥ वा तुतोद । सुचेव ता हविषो अदध्वरेषु सर्वा ता ते ब्रह्मणा सूदयामि । चतुस्त्रिंशद्वाजिनो देवबन्धोर्बङ्गीरश्वस्य स्वधितिस्स-मेति । अच्छिद्रा गात्रा वयुना कृणोत परुषरुनुघुष्या वि शस्त । एकस्त्वष्टुरश्वस्या विशस्ता द्वा यन्तारा भवतस्तथर्तुः । या ते गात्राणामृतुया कृणोमि ताता पिण्डानां प्र जुहोम्यग्नौ । मा त्वां तपत् ॥ ४५ ॥ प्रिय आत्माऽपियन्तं मा स्वधितिस्तनुव आ तिष्ठिपत्ते । मा तै गृदधुरं विशस्ताऽतिहार्य छिद्रा गात्राण्यसिना मिथू कः । न वा उ वेतन्त्रियसे न रिष्यसि देवा इदैषि पथिभिस्सुगेभिः । हरी ते युञ्जा पृषती अभूतामुपाऽस्थाद्वाजी धुरि रासभस्य । सुगव्यन्नो वाजी स्वश्वियं पुऽसः पुत्राः उत

विश्वापुषं रयिम् । अनागास्त्वन्नो अदितिः कृणोतु ख्वत्रन्नो अश्वो वनता हविष्मान् ॥ ४६ ॥
घासिङ्कशया तपद्रयिन्नव च ॥ ९ ॥

अश्मन् य इमोर्देनमाशुः प्राचीञ्जीमूतस्य यदक्रन्दो मा नो मित्रो ये वाजिनन्नव ॥ ९ ॥ अश्मन्मनोयुजं
प्राचीमनु शर्म यच्छतु तेषामभिर्गूर्तिष्वट्चत्वारिंशत् ॥ ४६ ॥ अश्मन् हविष्मान् ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे षष्ठः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ चतुर्थकाण्डे सप्तमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

अग्नाविष्णू सजोषसेमा वर्द्धन्तु वाङ्मनः । द्युमैर्वाजैर्भिरा गतम् । वाजश्च मे प्रसवश्च मे प्रय-
तिश्च मे प्रसितिश्च मे धीतिश्च मे क्रतुश्च मे स्वरश्च मे श्लोकश्च मे श्रावश्च मे श्रुतिश्च मे ज्योतिश्च मे
सुवश्च मे प्राणश्च मेऽपान- ॥ १ ॥ श्च मे व्यानश्च मेऽसुश्च मे चित्तश्च म आधीतश्च मे वाक्च मे
मनश्च मे चख्बुश्च मे श्रोत्रश्च मे दख्बुश्च मे बलश्च म ओजश्च मे सहश्च म आर्युश्च मे जरा च म
आत्मा च मे तनूश्च मे शर्म च मे बर्म च मेऽङ्गानि च मेऽस्थानि च मे परूषि च मे शरीराणि च मे
॥ २ ॥ अपानस्तनूश्च मेऽष्टादश च ॥ १ ॥

ज्यैष्ठ्यश्च म आधिपत्यश्च मे मन्युश्च मे भामश्च मेऽमश्च मेऽम्भश्च मे जेमा च मे महिमा च
मे वरिमा च मे प्रथिमा च मे वर्ष्मा च मे द्राघुया च मे वृद्धश्च मे वृद्धिश्च मे सत्यश्च मे श्रद्धा च मे
जगच्च ॥ ३ ॥ मे धनश्च मे वशश्च मे त्विषिश्च मे क्रीडा च मे मोदश्च मे जातश्च मे जनिष्यमाणश्च मे
सुक्तश्च मे सुकृतश्च मे वित्तश्च मे वेद्यश्च मे भूतश्च मे भविष्यच्च मे सुगश्च मे सुपथश्च म ऋद्धश्च म
ऋद्धिश्च मे क्लृप्तश्च मे क्लृप्तिश्च मे मतिश्च मे सुमतिश्च मे ॥ ४ ॥ जगच्चर्द्धिश्चतुर्दश च ॥ २ ॥

शश्च मे मयश्च मे प्रियश्च मेऽनुकामश्च मे कामश्च मे सौमनसश्च मे भद्रश्च मे श्रेयश्च मे वस्य-
श्च मे यशश्च मे भगश्च मे द्रविणश्च मे यन्ता च मे धर्ता च मे ख्वेमश्च मे धृतिश्च मे विश्वश्च ॥ ५ ॥ मे
महश्च मे सव्विच्च मे ज्ञात्रश्च मे सूश्च मे प्रसूश्च मे सीरश्च मे लयश्च म ऋतश्च मेऽमृतश्च मेऽयख्वमश्च

मेऽनामयश्च मे जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वश्च मेऽनमित्रश्च मेऽभयश्च मे सुगश्च मे शयनश्च मे सुषा च मे सुदिनश्च मे ॥ ६ ॥ विश्वश्च शयनमष्टौ च ॥ ३ ॥

ऊर्क्च मे सुनृता च मे पर्यश्च मे रसश्च मे घृतश्च मे मधु च मे सग्धिश्च मे सपीतिश्च मे कृषिश्च मे वृष्टिश्च मे जैत्रश्च म औद्भिश्च मे रयिश्च मे रायश्च मे पुष्टश्च मे पुष्टिश्च मे विभु च ॥ ७ ॥ मे प्रभु च मे बहु च मे भूयश्च मे पूर्णश्च मे पूर्णतरश्च मेऽखिषितिश्च मे कूर्यवाश्च मेऽन्नश्च मेऽखुश्च मे ब्रीहयश्च मे यवाश्च मे माषाश्च मे तिलाश्च मे मुद्गाश्च मे खल्वाश्च मे गोधूमाश्च मे मसुराश्च मे प्रियङ्गवश्च मेऽणवश्च मे श्यामाकाश्च मे नीवाराश्च मे ॥ ८ ॥ विभु च मसुराश्चतुर्दश च ॥ ४ ॥

अश्मा च मे मृत्तिका च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे सिकताश्च मे वनस्पतयश्च मे हिरण्यश्च मेऽयश्च मे सीसश्च मे त्रपुश्च मे श्यामश्च मे लोहश्च मेऽग्निश्च म आपश्च मे वीरुयश्च म ओषधयश्च मे कृष्टपच्यश्च ॥ ९ ॥ मेऽकृष्टपच्यश्च मे ग्राम्याश्च मे पशव आरण्याश्च यज्ञेन कल्पन्ताव्वित्तश्च मे वित्तिश्च मे भूतश्च मे भूतिश्च मे वसु च मे वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च म एमश्च म इतिश्च मे गतिश्च मे ॥ १० ॥ कृष्टपच्यश्चाऽष्टाचत्वारिंशच्च ॥ ५ ॥

अग्निश्च म इन्द्रश्च मे सोमश्च म इन्द्रश्च मे सविता च म इन्द्रश्च मे सरस्वती च म इन्द्रश्च मे पूषा च म इन्द्रश्च मे बृहस्पतिश्च म इन्द्रश्च मे मित्रश्च म इन्द्रश्च मे वरुणश्च म इन्द्रश्च मे त्वष्टा च ॥ ११ ॥ म इन्द्रश्च मे धाता च म इन्द्रश्च मे विष्णुश्च म इन्द्रश्च मेऽश्विनौ च म इन्द्रश्च मे मरुतश्च म इन्द्रश्च मे विथे च मे देवा इन्द्रश्च मे पृथिवी च म इन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षश्च म इन्द्रश्च मे द्यौश्च म इन्द्रश्च मे दिशश्च म इन्द्रश्च मे मूर्धा च म इन्द्रश्च मे प्रजापतिश्च म इन्द्रश्च मे ॥ १२ ॥ त्वष्टा च द्यौश्च म एकविंशतिश्च ॥ ६ ॥

अशुश्च मे रश्मिश्च मेऽदाभ्यश्च मेऽधिपतिश्च म उपाशुश्च मेऽन्तर्यामिश्च म ऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुणश्च म आश्विनश्च मे प्रतिप्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च म आग्रयणश्च मे वैश्वदेवश्च मे दधुवश्च मे वैश्वानरश्च म ऋतुग्रहाश्च ॥ १३ ॥ मेऽतिग्राह्याश्च म ऐन्द्राग्रश्च मे वैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे माहेन्द्रश्च म आदित्यश्च मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे पौष्णश्च मे पात्नीवतश्च मे हारियोजनश्च मे ॥ १४ ॥ ऋतुग्रहाश्च चतुस्त्रिंशच्च ॥ ७ ॥

इध्मश्च मे बरुहिश्च मे वेदिश्च मे धिष्णिषाश्च मे सुचश्च मे चमसाश्च मे ग्रावाणश्च मे स्वरवश्च म उपरवाश्च मेऽधिषवणे च मे द्रोणकलशश्च मे वायव्यानि च मे पूतभृच्च म आधवनीयश्च म आग्नीद्विश्च मे हविर्दानश्च मे गृहाश्च मे सदश्च मे पुरोडाशाश्च मे पचताश्च मेऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे ॥ १५ ॥ गृहाश्च षोडश च ॥ ८ ॥

अग्निश्च मे घर्मश्च मेऽर्कश्च मे सूर्यश्च मे प्राणश्च मेऽश्वमेधश्च मे पृथिवी च मेऽदितिश्च मे
दितिश्च मे द्यौश्च मे शर्करीरुल्लयो दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्तामृक्च मे सामं च मे स्तोमश्च मे यजुश्च
मे दीर्घा च मे तपश्च म ऋतुश्च मे व्रतश्च मेऽहोरात्रयोर्वृष्ट्या बृहद्रथन्तरे च मे यज्ञेन कल्पेताम्
॥ १६ ॥ दीर्घाऽष्टादश च ॥ १७ ॥

गर्भाश्च मे वृथाश्च मे त्र्यविश्च मे त्र्यवी च मे दित्यवाट्च मे दित्यौही च मे पञ्चाविश्च मे
पञ्चावी च मे त्रिवृथाश्च मे त्रिवृथा च मे तुर्यवाट्च मे तुर्यौही च मे पष्ठवाचं मे पष्ठौही च म उरुषा
च मे वशा च म ऋषभश्च ॥ १७ ॥ मे वेहचं मेऽनड्वाचं मे धेनुश्च म आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो
यज्ञेन कल्पतामपानो यज्ञेन कल्पताब्ध्यानो यज्ञेन कल्पताश्चरुयज्ञेन कल्पताऽश्रोत्रयज्ञेन कल्पतां
मनो यज्ञेन कल्पताब्वाग्यज्ञेन कल्पतामात्मा यज्ञेन कल्पतायज्ञो यज्ञेन कल्पताम् ॥ १८ ॥ ऋषभश्च
चत्वारिंशच्च ॥ १९ ॥

एका च मे तिस्रश्च मे पञ्च च मे सप्त च मे नव च म एकादश च मे त्रयोदश च मे पञ्चदश
च मे सप्तदश च मे नवदश च म एकविंशतिश्च मे त्रयोविंशतिश्च मे पञ्चविंशतिश्च मे सप्तवि-
ंशतिश्च मे नवविंशतिश्च म एकत्रिंशच्च मे त्रयस्त्रिंशच्च ॥ १९ ॥ मे चतस्रश्च मेऽष्टौ च मे
द्वादश च मे षोडश च मे विंशतिश्च मे चतुर्विंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च मे द्वात्रिंशच्च मे षट्त्रि-
ंशच्च मे चत्वारिंशच्च मे चतुश्चत्वारिंशच्च मेऽष्टाचत्वारिंशच्च मे वार्जश्च प्रसवश्चाऽपिजश्च
ऋतुश्च सुवश्च मूर्द्धा च व्यञ्जियश्चाऽऽन्त्यायनश्चाऽन्त्यश्च भौवनश्च भुवनश्चाऽधिपतिश्च ॥ २० ॥
त्रयस्त्रिंशच्च व्यञ्जिय एकादश च ॥ २१ ॥

वाजो नस्सप्त प्रदिशश्चतस्रो वा परावतः । वाजो नो विश्वेदेवैर्द्धनसाताविहाऽवतु । विश्वे
अद्य मरुतो विश्वं ऊती विश्वे भवन्त्वग्रयस्समिद्धाः । विश्वे नो देवा अवसाऽऽ गमन्तु विश्वमस्तु
द्रविण्वाजो अस्मे । वार्जस्य प्रसवन्देवा रथैर्याता हिरण्ययैः । अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिर्मरुतस्सो-
मपीतये । वाजेवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु ॥ २१ ॥ विप्रा अमृता ऋतज्ञाः । अस्य मदध्वः पिबत
मादयध्वन्तृप्ता यात पृथिभिर्देवयानैः । वार्जः पुरस्तादुत मद्धयतो नो वाजो देवाऽऽ ऋतुभिः
कल्पयाति । वार्जस्य हि प्रसवो नक्षमीति विश्वा आशा वार्जपतिर्भवेयम् । पर्यः पृथिव्यां पय
ओषधीषु पर्यो दिव्यन्तरिखे पर्यो धाम् । पर्यस्वतीः प्रदिशस्सन्तु मह्यम् । सं मा सृजामि पर्यसा
घृतेन सं मा सृजाम्यप ॥ २२ ॥ ओषधीभिः । सौऽहवाजऽ सनेयमग्रे । नक्तोषासा समनसा
विरूपे धापयेते शिशुमेकऽ समीची । द्यावा रूषामा रुक्मो अन्तर्वि भाति देवा अग्निन्धारय-
न्द्रविणोदाः । समुद्रोऽसि नभस्वानाद्रदानुशंभूर्मयोभूरभि मा बाहि स्वाहा मारुतोऽसि मरुताङ्गण-
शंभूर्मयोभूरभि मा बाहि स्वाहाऽवस्युरसि दुर्वस्वाञ्छंभूर्मयोभूरभि मा बाहि स्वाहा ॥ २३ ॥
धनेष्वपो दुर्वस्वाञ्छंभूर्मयोभूरभि मा द्वे च ॥ २४ ॥

अग्रि॑युनज्मि॒ शर्व॑सा घृतेन॑ दि॒व्यः॑ सु॒पण॑व्यसा बृ॒हन्त॑म् । तेन॑ व॒यं प॑तेम ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्ट-
पः॑ सु॒वो रु॒हाणा॑ अधि॒ नाक॑ उत्त॒मे । इ॒मौ तै॑ प॒रुषा॑व॒जरौ॑ प॒तत्रि॑णो या॒भ्याः॑ र॒खाः॑स्यप॒हः॑स्य॒ग्रे ।
ता॒भ्यां प॑तेम सु॒कृता॑मु॒ लोक॑य्यत्र॒र्षयः॑ प्रथम॒जा ये पु॑रा॒णाः । चि॒दसि॑ समु॒द्रयो॑नि॒रिन्दु॑र्द॒ख्येन॑
कृ॒तावा॑ । हि॒रण्य॑प॒रुष॑शकु॒नो भु॑रण्यु॒र्महान्त्स॑ध॒स्थैर्दधु॑व ॥ २४ ॥ आ नि॒षत्तः । न॑म॒स्ते अ॑स्तु मा
मां हि॒सीर्वि॑श्वस्य॒ मुर्द्ध॑न्नधि॒ तिष्ठ॑सि श्रि॒तः । स॒मुद्रे॑ ते हृ॒दय॑म॒न्तरा॑यु॒र्धावा॑पृ॒थिवी॑ भु॒वने॑ष्व॒र्षिते॑ ।
उ॒द्रो द॑न्तो॒दधि॑ भि॒न्त दि॒वः प॑र्जन्या॒दन्तरि॑खात्पृ॒थिव्या॑स्त॒तो नो॑ वृ॒ष्ट्याऽव॑त । दि॒वो मु॒र्द्धाऽसि॑ पृ॒थि-
व्या॑ नाभि॒रूर्ग॑पामो॒षधी॑नाम् । वि॒श्वायु॑श॒र्म स॒प्रथा॑ न॒म॒स्पथे॑ । येन॑र्ष॒यस्त॑पसा स॒त्र- ॥ २५ ॥
मास॑ते॒न्धा॒ना अ॒ग्निः सु॑व॒राभ॑रन्तः । तस्मि॑न्न॒हन्नि॑ द॒धे ना॑कै॒ अग्नि॑मे॒तय्य॑माहु॒र्मन॑वस्ती॒र्णव॑र॒हिष॑म् ।
तं प॒त्नीभि॑रनु॒ गच्छे॑म दे॒वाः पु॒त्रैर्भ्रा॑तृ॒भिरु॑त वा हि॒रण्यैः । ना॑कै॒र्हृत्क्षाना॑स्सु॒कृत॑स्य॒ लोके॑ तृती॒ये पृ॑ष्ठे
अ॒धि रो॑चने दि॒वः । आ वा॑चो म॒द्धय॑म॒रुह॑द्भु॒रण्युर॑यम॒ग्निस्स॑त्प॒तिश्चे॑कि॒तानः॑ । पृ॑ष्ठे पृ॒थिव्या॑ नि॒र्हितो॑
द॒विद्यु॑तदध॒स्पद॑ङ्गु॒ते ॥ २६ ॥ ये पृ॑त॒न्यवः॑ । अ॒यम॒ग्निर्वी॑र॒तमो॑ व॒योधा॑स्सह॒स्रि॒यो दी॑प्यता॒मप्र॑यु-
च्छन् । वि॒भ्राज॑मान॒स्सरि॑स्य॒ मद्ध॑य॒ उप॒ प्र या॑त दि॒व्यानि॑ धा॒र्म । सं प्र॑ च्य॒वद॑ध्व॒मनु॑ सं प्र॒ याता॑ऽग्ने
प॒थो दै॒व्याना॑न्कृ॒णु॑ध्वम् । अ॒स्मिन्त्स॑ध॒स्थे अ॒द्भ्युत्तर॑स्मि॒न्विश्वे॑ दे॒वा य॑ज॒मानश्च॑ सी॒दत॑ । येना॑
स॒हस्र॑व॒हसि॑ येना॑ऽग्ने॒ सर्व॑वे॒दस॑म् । तेने॒मय्य॑न्नो॒ बह॑ दे॒व्याना॑ य ॥ २७ ॥ उ॒त्तमः॑ । उ॒द्भुद्ध॑य॒स्वाऽग्ने॒
प्रति॑ जागृ॒ह्येन॑मि॒ष्टापूर्ते॑ स॒ सृ॑जेथाम॒यश्च॑ । पुनः॑ कृ॒ण्वऽस्त्वा॑ पि॒तर॑य्यु॒वानम॑न्वाता॒सीत्त्वयि॑
तन्तु॑मे॒तम् । अ॒यन्ते॑ योनि॒रुक्त्वि॑यो॒ यतो॑ जा॒तो अ॒रोच॑थाः । तज्जान॑न्न॒ग्र आ॑ रो॒हाऽथा॑ नो ब॒र्द्धया॑
र॒यिम् ॥ २८ ॥ ध्रु॒वस्स॑न्न॒ङ्गुते॑ य॒स्सप्त॑त्रि॒ंशच्च॑ ॥ २९ ॥

ममा॑ऽग्ने॒ वचो॑ वि॒हवे॑ष्वस्तु व॒यन्त्वे॒न्धा॒नास्त॑नु॒वं पु॑षेम । म॒ह्यन्न॑म॒न्तां प्र॑दि॒शश्च॑त॒स्रस्त्वया॑ऽ-
द्ध॒य॒ख्येण॑ पृ॒तना॑ जयेम । म॒म दे॒वा वि॒हवे॑ सं॒न्तु सर्व॑ इन्द्रा॒वन्तो॑ म॒रुतो॑ वि॒ष्णुर॑ग्निः । ममा॑ऽन्त॒रि॒ख-
मु॒रु गो॑पमस्तु म॒ह्यव्वा॑तः प॒वता॑ङ्गामै॒ अस्मि॑न् । मयि॑ दे॒वा द्र॑वि॒णमा॑ य॒जन्तां॑ म॒य्याशी॑रस्तु मयि॑
दे॒वह॑तिः । दै॒व्या हो॑ता॒रा व॑निषन्त ॥ २९ ॥ पूर्वे॑ऽरि॒ष्टास्स्या॑म॒ तनु॑वा॒ सुवी॑राः । म॒ह्यय्य॑जन्तु म॒म
या॒नि ह॒व्याऽऽकू॑ति॒स्सत्या॑ म॒नसो॑ मे अस्तु । ए॒नो मा॑ नि गा॒ङ्गत॑म॒च्चना॑ऽहवै॒विश्वे॑ दे॒वासो॑ अधि॒
वो॒चता॑ मे । दे॒वीष्व॑दु॒र्वीरु॑ णः कृ॒णोत॑ वि॒श्वे दे॒वास इ॒ह वी॑रय॒ध्वम् । मा हा॑स्महि प्र॒जया॑ मा
त॒नूभि॑र्मा र॒धाम॑ द्विष॒ते सौ॒म राज॑न् । अ॒ग्निर्म॑न्यु॒म्रति॑नु॒दन्पु॑रस्ता- ॥ ३० ॥ द॒दब्धो॑ गो॒पाः परि॑ पाहि
न॒स्त्वम् । प्र॒त्यश्चो॑ यन्तु नि॒गुतः॑ पु॒नस्तै॑ऽमैषा॑श्चित्तं प्र॒बुधा॑ वि नै॒शत् । धा॒ता धा॑तृ॒णां भु॑वनस्य॒ यस्प-
ति॑र्दे॒वः स॒वि॒तार॑म॒भिमा॑ति॒षाह॑म् । इ॒मय्य॑न्नम॒श्विनो॑भा बृ॒हस्प॑तिर्दे॒वाः पा॑न्तु य॒जमान॑न्य॒र्थात् । उ॒रु-
व्य॑चा॒ नो म॑हिष॒शर्म॑ य॒सद॑स्मिन् ह॒वै पुरु॑हुतः पुरु॒खु । स नः॑ प्र॒जायै॑ ह॒र्यश्च॑ मृ॒डये॑न्द्र मा ॥ ३१ ॥
नो॑ री॒रिषो॑ मा॒ परा॑ दाः । ये न॑स्स॒प॒त्रा अप॑ ते भ॒वन्त्विन्द्रा॑ग्नि॒भ्याम॑व॒ बाधा॑महे॒ तान् । व॑स॒वो रु॒द्रा
आ॑दि॒त्या उप॑रि॒स्पृश॑ मो॒ग्रश्चे॑त्ता॒रम॑धि॒राज॑म॒क्रन् । अ॒वाश्च॑मिन्द्र॒ममु॑तो॒ हवाम॑हे॒ यो गो॑जि॒द्धन॑जि॒द-

श्वजिघः । इमन्नो यज्ञवैविहवे जुषस्वाऽस्य कुर्मो हरिवो मेदिनन्त्वा ॥ ३२ ॥ वनिषन्त पुरस्तान्मा
त्रिचत्वारिंशच्च ॥ १४ ॥

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतसो यं पाञ्चजन्यं वहवस्समिन्धतै । विश्वस्यावैविशि प्रविविशि-
वाऽसमीमहे स नो मुञ्चत्वहंसः । यस्येदम्राणन्निमिषद्यदेजति यस्य जातजनमानश्च केवलम् ।
स्तौम्यग्निनाथितो जौहवीमि स नो मुञ्चत्वहंसः । इन्द्रस्य मन्ये प्रथमस्य प्रचेतसो वृत्रघ्नस्तोमा
उप मामुपागुः । यो दाशुषस्सुकृतो हवमुप गन्ता ॥ ३३ ॥ स नो मुञ्चत्वहंसः । यस्सङ्ग्रामन्नयति
सव्वशी युधे यः पुष्टानि सऽसृजति त्रयाणि । स्तौमीन्द्रनाथितो जौहवीमि स नो मुञ्चत्वहंसः ।
मन्वे वा मित्रावरुणा तस्य वित्तं सत्यौजसा दृहणा यन्नुदेथै । या राजानं सरथय्याथ उग्रा ता
नो मुञ्चतमार्गसः । यो वा रथं ऋजुराशिमिस्सत्यधर्मा मिथुश्चरन्तमुपयाति दूषयन् । स्तौमि
॥ ३४ ॥ मित्रावरुणा नाथितो जौहवीमि तौ नो मुञ्चतमार्गसः । वायोस्सवितुर्विदथानि मन्महे
यावात्मन्वद्विभृतो यौ च ररुषतः । यौ विश्वस्य परिभू बभूवतुस्तौ नो मुञ्चतमार्गसः । उप श्रेष्ठा न
आशिषो देवयोर्द्धमै अस्थिरन् । स्तौमि वायुं सवितारन्नाथितो जौहवीमि तौ नो मुञ्चतमार्गसः ।
रथीतमौ रथीनामह ऊतये शुभङ्गमिष्ठौ सुयमैभिरश्वैः । ययौ- ॥ ३५ ॥ वान्देवौ देवेष्वनिशित-
मोजस्तौ नो मुञ्चतमार्गसः । यदयातव्वहतुः सूर्यायास्त्रिचक्रेण सऽसदमिच्छमानौ । स्तौमि देवा-
वशिनौ नाथितो जौहवीमि तौ नो मुञ्चतमार्गसः । मरुता मन्वे अर्धं नो ब्रुवन्तु प्रेमाव्वाच-
वैविश्वामवन्तु विश्वे । आशून् हुवे सुयमानूतये ते नो मुञ्चन्त्वेनसः । तिग्ममायुधव्वीडितः सह-
स्वद्विव्यः शर्द्धः ॥ ३६ ॥ पृतनासु जिष्णु । स्तौमि देवान्मरुतौ नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्च-
न्त्वेनसः । देवाना मन्वे अर्धं नो ब्रुवन्तु प्रेमाव्वाचवैविश्वामवन्तु विश्वे । आशून् हुवे सुयमानूतये ते
नो मुञ्चन्त्वेनसः । यदिदं माऽभिषोचति पौरुषेयेण दैव्येन । स्तौमि विश्वान्देवान्नाथितो जौहवीमि
ते नो मुञ्चन्त्वेनसः । अनु नोऽद्याऽनुमतिर- ॥ ३७ ॥ न्विदनुमते त्ववैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिवि ।
ये अप्रथेताममितेभिरोजोभिर्ये प्रतिष्ठे अभवताव्वसूनाम् । स्तौमि द्यावापृथिवी नाथितो जौहवीमि
ते नो मुञ्चतमहंसः । उर्वी रोदसी वरिवः कृणोतड्खेत्रस्य पत्नी अर्धं नो ब्रूयातम् । स्तौमि
द्यावापृथिवी नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्चतमहंसः । यत्तै वयं पुरुषत्रा यविष्ठाऽविद्वाऽसश्चक्रमा
कच्चना- ॥ ३८ ॥ ऽऽगः । कृधी स्वस्मा अदितेरनागा व्येनाऽसि शिश्रथो विष्वगग्रे । यथा ह
तद्वसवो गौर्यैश्चित्पदि षिताममुञ्चता यजत्राः । एवा त्वमस्मत्प्र मुञ्चा व्यहः प्राऽतार्यग्रे प्रतरान्न
आयुः ॥ ३९ ॥ गन्ता दूषयन्स्तौमि ययोऽशर्द्धोऽनुमतिरनु चन चतुस्त्रिंशच्च ॥ १५ ॥

अग्नेर्मन्वे यस्येदमिन्द्रस्य यस्सङ्ग्राममिन्द्रः स नो मुञ्चत्वहंसः । मन्वे वान्ता नो मुञ्चतमार्गसः । यो
वावैवायोरुप रथीतमौ यदयातमद्विनौ तौ नो मुञ्चतमार्गसः । मरुतान्तिग्मं मरुतौ देवानांयदिदवैविश्वान्ते नो
मुञ्चन्त्वेनसः । अनु न उर्वी द्यावापृथिवी ते नो मुञ्चतमहंसो यत्तै ॥ चतुरहसष्वडागसश्चतुरेनसो द्विरहंसः ॥

अ॒ग्राविष्णू ज्यैष्ठ्यं श॒श्वोक्त्वाऽऽमां चा॒ऽग्रिश्चा॒ऽशुश्चे॒द्धमश्चा॒ऽग्रिश्च॒ घ॒र्मो ग॒र्भाश्चै॒का च॒ वाजो॑ नो
अ॒ग्रि॒युन॒ज्मि॒ ममा॑ऽग्रे अ॒ग्रेर्म॒न्वे प॒ञ्चद॑श ॥ १५ ॥ अ॒ग्राविष्णू अ॒ग्रिश्च॒ वाजो॑ नो अ॒र्दब्धो॑ गो॒पा न॒र्वत्रि॑शत्
॥ ३९ ॥ अ॒ग्राविष्णू प्र॒तरा॑न् आ॒युः ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे सप्तमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

॥ इति चतुर्थ काण्डम् ॥

॥ चतुर्थकाण्डस्य प्रश्नादिसङ्ख्याननिर्णयः ॥

प्रश्नाः	अनुवाकाः	पञ्चाशतः	पदानि
१	११	४६	२२९३
२	११	४८	२४९८
३	१३	३६	१८४४
४	१२	३७	१८८७
५	११	२७	१२३४
६	९	४६	२३३१
७	१५	३९	२००८

॥ संहतसङ्ख्या ॥

७	८२	२७९	१४०९५
---	----	-----	-------

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहिता

॥ अथ पञ्चमं काण्डम् ॥

॥ तत्र प्रथमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

सावित्राणि जुहोति प्रसूतै चतुर्गृहीतेन जुहोति चतुष्पादः पशवः पशून्वाऽव रुन्धे चतस्रो दिशो दिरुष्वेव प्रति तिष्ठति छन्दार्सि देवेभ्योऽपाऽक्रामन्न वोऽभागानि हव्यव्वंरुष्याम इति तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्पुरोनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वषट्काराय यच्चतुर्गृहीतञ्जुहोति छन्दार्स्येव तत्प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यव्वंहन्ति यङ्गामयेत ॥ १ ॥ पापीयान्स्यादित्येकैकन्तस्य जुहुयादाहुतीभिरेवैनमप गृह्णाति पापीयान्भवति यङ्गामयेत वसीयान्स्यादिति सर्वाणि तस्याऽनुद्रुत्य जुहुयादाहुत्यैवैनमभि क्रमयति वसीयान्भवत्यथो यज्ञस्यैवैषाऽभिक्रान्तिरेति वा एष यज्ञमुखाद्वद्या योऽग्नेर्देवताया एत्यष्टावेतानि सावित्राणि भवन्त्यष्टारुषरा गायत्री गायत्रौ- ॥ २ ॥ ऽग्निस्तेनैव यज्ञमुखाद्वद्या अग्नेर्देवतायै नैत्यष्टौ सावित्राणि भवन्त्याहुतिर्नवमी त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयति यदि कामयेत छन्दार्सि यज्ञयशसेनाऽर्पयेयमित्यृचमन्तमाङ्कुर्याच्छन्दार्स्येव यज्ञयशसेनाऽर्पयति यदि कामयेत यजमानय्यज्ञयशसेनाऽर्पयेयमिति यजुरन्तमङ्कुर्याद्यजमानमेव यज्ञयशसेनाऽर्पयत्यृचा स्तोमः समर्द्धयेत्या- ॥ ३ ॥ ह समर्द्धयै चतुर्भिरग्निमा दत्ते चत्वारि छन्दार्सि छन्दोभिरेव देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत स वेणुं प्राऽविशत्स एतामूतिमनु समचरद्यद्वेणोस्सुषिरः सुषिराऽग्निर्भवति सयोनित्वाय स यत्रयत्राऽवसत्तत्कृष्णमभवत्कल्माषी भवति रूपसमर्द्धया उभयतःरुष्णूर्भवतीतश्चाऽमुतश्चाऽर्कस्याऽवर्द्धयै व्याममात्री भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्य-व्वीर्यसम्मिताऽपरिमिता भवत्यपरिमितस्याऽवर्द्धयै यो वनस्पतीनां फलग्रहिस्स एषाव्वीर्यावान्फलग्रहिर्वेणुर्वैणवी भवति वीर्यस्याऽवर्द्धयै ॥ ४ ॥ कामयेत गायत्रौऽर्द्धयेति च सप्तविंशतिश्च ॥ १ ॥

व्यृद्धवा एतद्यज्ञस्य यदयजुष्केण क्रियत इमामगृभ्णन्नशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमा दत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समर्द्धयै प्रतूतव्वाजिन्ना द्रवेत्यश्वमभि दधाति रूपमेवाऽस्यैतन्महिमानव्व्याचष्टे युञ्जाथाः रासभ्युवमिति गर्दभस्येव गर्दभं प्रति ष्ठापयति तस्मादश्वाद्गर्दभोऽसत्तरो योगेयोगे तवस्तरमित्याह ॥ ५ ॥ योगेयोग एवैनय्युक्ते वाजैवाजे हवामह इत्याहाऽन्नव्वै वाजोऽन्नमेवाऽव रुन्धे

सखाय इन्द्रमूतय इत्याहेन्द्रियमेवाऽव रुन्धेऽग्निर्देवेभ्यो निलायत तं प्रजापतिरन्वविन्दत्प्राजापत्यो-
ऽथोऽश्नं सं भरत्यनुवित्यै पापवस्यसंवा एतत्क्रियते यच्छेयसा च पापीयसा च समानङ्गम कुर्व-
न्ति पापीयान् ॥ ६ ॥ ह्यश्वाद्भद्रभोऽश्नं पूर्वन्नयन्ति पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै तस्माच्छेयांसं पापीया-
न्यश्वादन्वेति बहुवै भवतो भ्रातृव्यो भवतीव खलु वा एष यौऽग्निश्चिनुते वज्र्यश्वः प्रतूर्वचेह्यवक्राम-
न्नशस्तीरित्याह वज्रैणैव पाप्मानं भ्रातृव्यमव क्रामति रुद्रस्य गाणपत्यादित्याह रौद्रा वै पशवो
रुद्रादेव ॥ ७ ॥ पशून्निर्याच्याऽऽत्मने कर्म कुरुते पूष्णा सयुजा सहेत्याह पूषा वा अद्ध्वना
सन्नेता समष्ट्यै पुरीषायतनो वा एष यदग्निरङ्गिरसो वा एतमग्रे देवतानां समभरन्पृथि-
व्यास्सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेहीत्याह सायतनमेवैनन्देवताभिस्सं भरत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिर-
स्वदच्छेम इत्याह येन ॥ ८ ॥ सङ्गच्छते वाजमेवाऽस्य वृङ्क्ते प्रजापतये प्रतिप्रोच्याऽग्निस्सम्भृत्य
इत्याहुरियँवै प्रजापतिस्तस्या एतच्छ्रोत्र्यद्वल्मीकोऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्धरिष्याम इति वल्मीकव-
पामुपं तिष्ठते साखादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याऽग्निं सं भरत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्धराम इत्याह येन
सङ्गच्छते वाजमेवाऽस्य वृङ्क्तेऽन्वग्निरुषसामग्रं ॥ ९ ॥ मख्यदित्याहाऽनुख्यात्या आगत्य वाज्य-
द्ध्वन आक्रम्य वाजिन्पृथिवीमित्याहेच्छत्येवैनं पूर्वया विन्दत्युत्तरया द्वाभ्यामा क्रमयति प्रतिष्ठित्या
अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः पशवः प्र जायन्ते द्यौस्तै पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्याहैभ्यो वा एतल्लो-
केभ्यः प्रजापतिस्समैरयद्रूपमेवाऽस्यैतन्महिमानँव्याचष्टे वज्री वा एष यदश्वो दद्भिरन्यतोदद्भ्यो
भूयाल्लोमभिरुभयादद्भ्यो यद्विध्यात्तमधस्यदन्ध्यायेद्वज्रैणैवैनं स्तृणुते ॥ १० ॥ आह पापीयान्नुद्रादेव
येनाऽग्रँवज्री वै सप्तदश च ॥ २ ॥

उत्क्रामोदक्रमीदिति द्वाभ्यामुत्क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः पशवः
प्रजायन्तेऽप उपं सृजति यत्र वा आपं उपगच्छन्ति तदोषधयः प्रति तिष्ठन्त्योषधीः प्रतितिष्ठन्तीः
पशवोऽनु प्रति तिष्ठन्ति पशून् यज्ञो यज्ञ्ययजमानो यजमानं प्रजास्तस्मादप उपं सृजति प्रतिष्ठित्यै
यदद्ध्वर्युरनग्रावाहुतिञ्जुहुयादन्धौऽद्ध्वर्यु- ॥ ११ ॥ स्याद्रुखांसि यज्ञं हन्युरहिरण्यमुपास्यं
जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्धौऽद्ध्वर्युर्भवति न यज्ञं रूखांसि घ्नन्ति जिघर्म्यग्निं मनसा धृते-
नेत्याह मनसा हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति प्रतिरूप्यन्तं भुवनानि विश्वेत्याह सर्वं ह्येष प्रत्यङ्मुखेति
पृथुन्तिरश्वा वयसा बृहन्तमित्याहाऽल्पो ह्येष जातो महा- ॥ १२ ॥ न्भवति व्यचिष्टमन्नं
रभसवँविदानमित्याहाऽन्नमेवाऽस्मै स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एवँवेदाऽऽ त्वा जिघर्मि वचसा
धृतेनेत्याह तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति तद्वाचा वदत्यरुखसेत्याह रूखसामपहत्यै
मर्यंश्रीस्पृहयद्वर्णो अग्निरित्याहाऽपचितिमेवाऽस्मिन्दधात्यपचितिमान्भवति य एव- ॥ १३ ॥ व्वेद
मनसा त्वै तामासुमरहति यामद्ध्वर्युरनग्रावाहुतिञ्जुहोति मनस्वतीभ्याञ्जुहोत्याहुत्योरास्यै द्वाभ्यां
प्रतिष्ठित्यै यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञं रूखांसि जिघांसन्त्येतर्हि खलु वा

एतद्यज्ञमुख्यैर्ह्येनदाहुतिरञ्जुते परि लिखति रस्वसामपंहत्यै तिसृभिः परि लिखति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाऽग्निस्तस्माद्रस्वाऽस्यपं हन्ति ॥ १४ ॥ गायत्रिया परि लिखति तेजो वै गायत्री तेजसैवैनं परि गृह्णाति त्रिष्टुभा परि लिखतीन्द्रियैर्वै त्रिष्टुगिन्द्रियेणैवैनं परि गृह्णात्यनुष्टुभा परि लिखत्यनुष्टुप्सर्वाणि छन्दांसि परिभूः पर्याप्त्यै मद्ध्यतोऽनुष्टुभा वाग्वा अनुष्टुप्सस्मान्मद्ध्यतो वाचा वंदामो गायत्रिया प्रथमया परि लिखत्यथाऽनुष्टुभाऽथ त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री यज्ञोऽनुष्टुगिन्द्रियन्त्रिष्टुमेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो यज्ञं परि गृह्णाति ॥ १५ ॥ अन्धोऽद्ध्वर्युर्महान्भवति य एव हन्ति त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री त्रयोदश च ॥ ३ ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति खनति प्रसूत्या अथो धूममेवैतेन जनयति ज्योतिष्मन्तन्वाऽग्ने सुप्रतीकमित्याह ज्योतिरेवैतेन जनयति सौऽग्निर्जातः प्रजाश्शुचाऽऽर्पयत्तन्देवा अर्द्धर्चेनाऽशमयच्छिवं प्रजाभ्योऽहिंसन्तमित्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति द्वाभ्यांङ्गनति प्रतिष्ठित्या अपां पृष्ठमसीति पुष्करपर्णमा ॥ १६ ॥ हंत्यपांवा एतत्पृष्ठ्यत्पुष्करपर्णं रूपेणैवैनदा हरति पुष्करपर्णेन सं भरति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णं सयोनमेवाऽग्निं सं भरति कृष्णाजिनेन सं भरति यज्ञो वै कृष्णाजिनयज्ञेनैव यज्ञं सं भरति यद्राम्याणां पशूनाञ्चर्मणा सम्भरैद्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्कृष्णाजिनेन सं भरत्यारण्यानेव पशून् ॥ १७ ॥ ऋचाऽर्पयति तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानामारण्याः पशवः कर्नीयाऽसश्शुचा ह्युता लोमतस्सं भरत्यतो ह्यस्य मेद्ध्यङ्कृष्णाजिनञ्च पुष्करपर्णञ्च सऽस्तृणातीयैर्वै कृष्णाजिनमसौ पुष्करपर्णमाभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णात्यग्निदेवेभ्यो निलायत तमथर्वाऽन्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्न इत्या- ॥ १८ ॥ ह य एवैनमन्वपश्यतेनैवैनं सं भरति त्वामग्ने पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णे ह्येनमुपश्रितमविन्दत्तमु त्वा दद्ध्यङ्कृषिरित्याह दद्ध्यङ्क वा आथर्वणस्तैजस्व्यासीत्तेज एवाऽस्मिन्दधाति तमु त्वा पात्थ्यो वृषेत्याह पूर्वमेवोदितमुत्तरेणाऽभि गृणाति ॥ १९ ॥ चतसृभिस्सं भरति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेव गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यो यज्ञामयेत वसीयान्त्स्यादित्युभयीभिस्तस्य सं भरितेजश्चैवाऽस्मा इन्द्रियञ्च समीचीं दधात्यष्टाभिस्सं भरत्यष्टारुषरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाऽग्निस्तं सं भरति सीद होतरित्याह देवता एवाऽस्मै सऽसादयति नि होतेति मनुष्यान्त्सऽसीदस्वेति वयांसि जनिष्वा हि जेन्यो अग्ने अह्नामित्याह देवमनुष्यानेवाऽस्मै सऽसन्नान् जनयति ॥ २० ॥ एव पशूनिर्ति गृणाति होतरिति सप्तविंशतिश्च ॥ ४ ॥

क्रूरमिव वा अस्या एतत्करोति यत्खनत्यप उपं सृजत्यापो वै शान्ताश्शान्ताभिरिवाऽस्यै शुचं शमयति सन्तं वायुर्मातृरिश्वा दधात्वित्याह प्राणो वै वायुः प्राणेनैवाऽस्यै प्राणं सन्दधाति सन्तं वायुरित्याह तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीते तस्मै च देवि वर्षडस्तु ॥ २१ ॥ तुभ्यमित्याह षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव वृष्टिन्दधाति तस्मात्सर्वानृतून् वरषति यद्वषट्कुर्याद्यातयामाऽस्य वषट्का-

रस्याद्यन्न वषट्कुर्याद्रखांसि यज्ञं हन्युर्वडित्याह परोरुषमेव वषट्करोति नाऽस्य यातयांमा
वषट्कारो भवति न यज्ञं रखांसि घ्नन्ति सुजातो ज्योतिषा सहेत्यनुष्टुभोपं नह्यत्यनुष्टु- ॥ २२ ॥
फसर्वाणि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनन्तनुवा परि दधाति वेदुको
वासो भवति य एवँवेदं वारुणो वा अग्निरुपनद्ध उदुं तिष्ठ स्वध्वरोर्द्ध्व ऊ षु ण ऊतय इति
सावित्रीभ्यामुत्तिष्ठति सवितृप्रसूत एवाऽस्योर्द्ध्वाँवरुणमेनिमुत्सृजति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै स जातो
गर्भो असि ॥ २३ ॥ रोदंस्योरित्याहेमे वै रोदंसी तयोरिष गर्भो यदग्निरुपनद्धा देवमाहाऽग्ने चारुर्विभृत
ओषधीष्वित्याह यदा ह्येतैर्विभरन्त्यथ चारुतरो भवति प्र मातृभ्यो अधि कर्निक्रदद्वा इत्याहौषधयो
वा अस्य मातरस्ताभ्य एवैनं प्र च्यावयति स्थिरो भव वीड्वङ्ग इति गर्दभ आ सादयति ॥ २४ ॥
सन्नह्यत्येवैनमेतयां स्थेमे गर्दभेन सं भरति तस्माद्गर्दभः पशूनां भारभारितमो गर्दभेन सं भरति
तस्माद्गर्दभोऽप्यनालेशेऽत्यन्यान्पशून्मैद्यत्यन्नं ह्येनेनाऽर्कं संभरन्ति गर्दभेन सं भरति तस्माद्ग-
र्दभो द्विरेतास्सन्कनिष्ठं पशूनां प्र जायतेऽग्निर्यस्य योनिर्निर्दहति प्रजासु वा एष एतर्ह्यारूढ-
॥ २५ ॥ स ईश्वरः प्रजाश्शुचा प्रदहंश्शिवो भव प्रजाभ्य इत्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति
मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिर इत्याह मानव्यो हि प्रजा मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो माऽन्तरिंख्यं मा
वनस्पतीनित्याहेभ्य एवैनल्लोकेभ्यश्शमयति प्रेतुं वाजी कर्निक्रददित्याह वाजी ह्येष नानदद्रासंभः
पत्वेत्या- ॥ २६ ॥ ह रासंभ इति ह्येतमृषयोऽबन्धनंरन्नाग्निं पुरीष्यमित्याहाऽग्निं ह्येष भरति मा
पाद्यायुषः पुरेत्याहाऽयुरेवाऽस्मिन्दधाति तस्माद्गर्दभस्सर्वमायुरिति तस्माद्गर्दभे पुराऽऽयुषः प्रमीते
विभ्यति वृषाऽग्निर्वृषणं भरन्नित्याह वृषा ह्येष वृषाऽग्निरपाङ्गर्भं ॥ २७ ॥ समुद्रियमित्याहाऽपां
ह्येष गर्भो यदग्निरग्र आ याहि वीतय इति वा इमौ लोकौ व्यैतामग्र आ याहि वीतय इति
यदाहाऽनयौलोकयोर्वीत्यै प्रच्युतो वा एष आयतनादगतः प्रतिष्ठां स एतर्ह्यर्द्ध्वर्युश्च यजमानश्च
द्वयायत्युतं सत्यमित्याहेयँवा क्रतुमसौ ॥ २८ ॥ सत्यमनयोरिवैनं प्रति द्यापयति नाऽऽर्तिमा-
च्छत्यर्द्ध्वर्युर्न यजमानो वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यदग्निरुपनद्ध ओषधयः प्रति गृहीताऽग्नि-
मेतमित्याह शान्त्यै व्यस्यन्विश्वामतीररातीरित्याह ररुषंसामपंहत्यै निषीदन्नो अप दुर्मतिं
हनदित्याह प्रतिष्ठित्या ओषधयः प्रति मोदध्व- ॥ २९ ॥ मेनमित्याहौषधयो वा अग्नेर्भागधेय-
न्ताभिरिवैनं समर्द्धयति पुष्पावतीस्सुपिप्पला इत्याह तस्मादोषधयः फलं हृल्लन्त्ययँवो गर्भं क्रत्वि-
यः प्रत्नं सधस्थमाऽसददित्याह याभ्य एवैनं प्रच्यावयति तास्वेवैनं प्रति द्यापयति द्वाभ्यामुपाव-
हरति प्रतिष्ठित्यै ॥ ३० ॥ अस्त्वनुष्टुबंसि सादयत्यारूढः पत्वेति गर्भमसौ मोदध्वन्दिचत्वारिंशच्च ॥ ५ ॥

वारुणो वा अग्निरुपनद्धो वि पाजसेति वि स्रंसयति सवितृप्रसूत एवाऽस्य विषूचीँवरुण-
मेनिर्वै सृजत्यप उषं सृजत्यापो वै शान्ताश्शान्ताभिरिवाऽस्य शुचं शमयति तिसृभिरुप सृजति
त्रिवृद्धा अग्निर्यावनेवाऽग्निरुपस्य शुचं शमयति मित्रस्सृज्यं पृथिवीमित्याह मित्रो वै शिवो

देवानान्तेनैवै-॥ ३१ ॥ न५ स५ सृजति शान्त्यै यद्गाम्याणां पात्राणाङ्गुपालैस्स५सृजेद्गाम्याणि
पात्राणि शुचाऽर्पयेदर्मकपालैस्स५ सृजत्येतानि वा अनुपजीवनीयानि तान्येव शुचाऽर्पयति
शर्कराभिस्स५ सृजति धृत्या अथो शन्त्वायाऽजलोमैस्स५ सृजत्येषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यदजा
प्रिययैवैनन्तनुवा स५ सृजत्यथो तेजसा कृष्णाजिनस्य लोमभिस्स५ ॥ ३२ ॥ सृजति यज्ञो वै
कृष्णाजिनयज्ञेनैव यज्ञ५ स५ सृजति रुद्रास्सम्भृत्यं पृथिवीमित्याहिता वा एतन्देवता अग्ने
समभरन्ताभिरिवैन५ सं भरति मखस्य शिरोऽसीत्याह यज्ञो वै मखस्तस्यैतच्छिरो यदुखा तस्मादेव-
माह यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह यज्ञस्य ह्येते ॥ ३३ ॥ पदे अथो प्रतिष्ठित्यै प्राडन्याभिर्यच्छत्य-
न्वन्यैर्मन्त्रयते मिथुनत्वाय त्र्युद्धिङ्करोति त्रय इमे लोका एषाल्लोकानामास्यै छन्दोभिः करोति
वीर्ये-वै छन्दांसि वीर्येणैवैनाङ्करोति यजुषा बिलङ्करोति व्यावृत्त्या इयतीङ्करोति प्रजापतिना
यज्ञमुखेन संमितान्दिस्तनाङ्करोति द्यावापृथिव्योर्दोहाय चतुस्तनाङ्करोति पशुनान्दोहायाऽष्टास्तना-
ङ्करोति छन्दसान्दोहाय नवाभिमभिचरतः कुर्यात्त्रिवृतमेव वज्र५ संभृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै
कृत्वाय सा महीमुखामिति नि दधाति देवतास्वेवैनां प्रति द्यापयति ॥ ३४ ॥ तेनैव लोमभिस्समेते
अभिचरत एकविंशतिश्च ॥ ६ ॥

सप्तभिर्द्धूपयति सप्त वै शीरुषण्याः प्राणाशिशरं एतद्यज्ञस्य यदुखा शीरुषन्नेव यज्ञस्य प्राणा-
न्दधाति तस्मात्सप्त शीरुषन्प्राणा अश्वशकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वस्सयोनित्वायाऽदिति-
स्त्वेत्याह्येव्वा अदितिरदित्यैवाऽदित्याङ्गनत्यस्या अक्रूरङ्गराय न हि स्वस्व५ हिनस्ति
देवानान्त्वा पत्नीरित्याह देवाना- ॥ ३५ ॥ व्वा एतां पत्नयोऽग्रेऽकुर्वन्ताभिरिवैनान्दधाति धिषणा-
स्त्वेत्याह विद्या वै धिषणा विद्याभिरिवैनामभीन्धे ग्रास्त्वेत्याह छन्दांसि वै ग्राछन्दोभिरेवैनां
श्रपयति वरूत्रयस्त्वेत्याह होत्रा वै वरूत्रयो होत्राभिरिवैनां पचति जनयस्त्वेत्याह देवानाव्वै पत्नी-
॥ ३६ ॥ जर्नयस्ताभिरिवैनां पचति षड्भिः पचति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरिवैनां पचति द्विः पचन्त्वि-
त्याह तस्माद्विस्सर्व्वथसरस्यं सस्यं पच्यते वारुण्युखाऽभीद्धा मैत्रियोपैति शान्त्यै देवस्त्वां सवि-
तोद्वपत्त्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनां ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपत्यपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृणे-
॥ ३७ ॥ त्याह तस्मादग्निस्सर्वा दिशोऽनु वि भात्युत्तिष्ठ बृहती भवोर्द्ध्वा तिष्ठ दध्रुवा त्वमित्याह
प्रतिष्ठित्या असुर्य पात्रमनाच्छृणमा च्छृणत्ति देवत्राऽकरजखीरेणाऽऽ च्छृणत्ति परमव्वा एतत्पयो
यदजखीरं परमेणैवैनां पयसाऽऽ च्छृणत्ति यजुषा व्यावृत्त्यै छन्दोभिरा च्छृणत्ति छन्दोभिर्वा एषा
क्रियते छन्दोभिरेव छन्दास्या च्छृणत्ति ॥ ३८ ॥ आह देवानाव्वै पत्नीः पृणैषा षट्च ॥ ७ ॥

एकविंशत्या माषैः पुरुषशीरुषमच्छैत्यमेद्ध्या वै माषा अमेद्धयं पुरुषशीरुषममेद्धयैरेवा-
ऽस्याऽमेद्धयन्निरवदाय मेद्धयङ्कुत्वाऽऽ हरत्येकविंशतिर्भवन्त्येकविंशो वै पुरुषः पुरुषस्याऽऽस्यै
व्यूद्धव्वा एतत्प्राणैरमेद्धययत्पुरुषशीरुष५ संस्रधा वितृण्णाव्वल्मीकवपां प्रति नि दधाति सप्त वै

शीर्षण्याः प्राणाः प्राणैरेवैनत्समर्द्धयति मेद्धयत्वाय यावन्तो ॥ ३९ ॥ वै मृत्युबन्धवस्तेषाँयम
आधिपत्यं परीयाय यमगाथाभिः परि गायति यमादेवैनदृङ्गे तिसृभिः परि गायति त्रयं इमे लोका
एभ्य एवैनल्लोकेभ्यो वृङ्गे तस्माद्ग्रायते न देयङ्गाथा हि तद्वृङ्गेऽग्निभ्यः पशूना लभते कामा वा
अग्रयः कामानेवाऽव रुन्धे यत्पशूनाऽऽलभेताऽनवरुद्धा अस्य ॥ ४० ॥ पशवस्स्युर्यत्पर्यग्निकृता-
नुत्सुजेद्यज्ञवेशसङ्कुर्याद्यत्संस्थापर्येद्यातयामानि शीर्षाणि स्युर्यत्पशूनालभते तेनैव पशूनव रुन्धे
यत्पर्यग्निकृतानुत्सुजति शीर्षामयातयामत्वाय प्राजापत्येन सऽस्थापयति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञ
एव यज्ञं प्रति द्यापयति प्रजापतिः प्रजा असृजत स रिरिचानोऽमन्यत स एता आप्रीरपश्यत्ताभिर्वै स
मुखत ॥ ४१ ॥ आत्मानमाऽप्रीणीत यदेता आप्रियो भवन्ति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेवैताभिर्मुखत
आ प्रीणात्यपरिमितच्छन्दसो भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या ऊनातिरिक्ता मिथुनाः
प्रजातै लोमशवै नामैतच्छन्दः प्रजापतेः पशवो लोमशाः पशूनेवाऽव रुन्धे सर्वाणि वा एता
रूपाणि सर्वाणि रूपाण्यग्नौ चित्यै क्रियन्ते तस्मादेता अग्रेश्चित्यस्य ॥ ४२ ॥ भवन्त्येकविंशतिः
सामिधेनीरन्वाह रुग्वा एकविंशो रुचमेव गच्छत्यथो प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविंशश्चतु-
र्विंशतिमन्वाह चतुर्विंशतिरर्द्धमासास्संवत्सरस्संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरस्सारुखादेव वैश्वानरमव
रुन्धे पराचीरन्वाह पराडिव हि सुवर्गो लोकस्समास्त्वाऽग्र ऋतवो वर्द्धयन्त्वित्याह समाभि-
रेवाऽग्निर्वर्द्धय- ॥ ४३ ॥ त्यूतुभिस्संवत्सरवैश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्या इत्याह तस्मादग्नि-
स्सर्वा दिशोऽनु वि भाति प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्मादित्याह मृत्युमेवाऽस्मादप नुदत्युद्वयन्तमस-
स्परीत्याह पाप्मा वै तमः पाप्मानमेवाऽस्मादप हन्त्यगन्म ज्योतिरुत्तमममित्याहाऽसौ वा आदित्यो
ज्योतिरुत्तममादित्यस्यैव सायुज्यङ्गच्छति न संवत्सरस्तिष्ठति नाऽस्य श्रीस्तिष्ठति यस्यैताः क्रियन्ते
ज्योतिष्मतीमुत्तमामन्वाह ज्योतिरेवाऽस्मा उपरिष्ठादधाति सुवर्गस्य लोकस्याऽनुख्यात्यै ॥ ४४ ॥
यावन्तोऽस्य मुखतश्चित्यस्य वर्द्धयत्यादित्योऽष्टाविंशतिश्च ॥ ८ ॥

षड्भिर्दीर्षयति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनन्दीर्षयति सप्तभिर्दीर्षयति सप्त छन्दाँसि
छन्दोभिरेवैनन्दीर्षयति विश्वे देवस्य नेतुरित्यनुष्टुभोत्तमया जुहोति वाग्वा अनुष्टुप्समात्प्राणा-
नाँव्वागुत्तमैकस्मादखरादनाँसं प्रथमं पदन्तस्माद्यद्वाचोऽनाँसन्तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया
जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः ॥ ४५ ॥ प्रजापतेरास्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा
असृजत प्रजानाँ सृष्ट्यै यदर्चिषि प्रवृज्याद्भूतमव रुन्धीत यदङ्गरिषु भविष्यदङ्गरिषु प्र वृणक्ति
भविष्यदेवाऽव रुन्धे भविष्यद्धि भूयो भूताद्वाभ्यां प्र वृणक्ति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणा वा
एषा यजुषा सम्भृता यदुखा सा यद्विद्येताऽऽर्तिमार्च्छे- ॥ ४६ ॥ यजमानो हन्येताँस्य यज्ञो
मित्रैतामुखान्तपेत्याह ब्रह्म वै मित्रो ब्रह्मन्नेवैनां प्रति द्यापयति नाऽऽर्तिमार्च्छति यजमानो नाऽस्य
यज्ञो हन्यते यदि मिद्येत तैरेव कपालैस्स सृजेत्सैव ततः प्रायश्चित्तियो गतश्रीस्स्यान्मथित्वा

तस्याऽव दद्व्याद्भूतो वा एष स स्वा- ॥ ४७ ॥ न्देवतामुपैति यो भूतिकामस्स्याद्य उखायै
सम्भवेत्स एव तस्य स्यादतो ह्येष सम्भवत्येष वै स्वयम्भूनाम भवत्येव यङ्गामयेत भ्रातृव्यमस्मै
जनयेयमित्यन्यतस्तस्याऽऽहत्याऽव दद्व्यात्सा रूपादेवाऽस्मै भ्रातृव्यञ्जनयत्यम्बरीषादन्नकामस्या-
ऽव दद्व्यादम्बरीषे वा अन्नं भ्रियते सयौन्येवाऽन्न- ॥ ४८ ॥ मव रुन्धे मुञ्जानव दधात्यूर्ग्वै मुञ्जा
ऊर्जमेवाऽस्मा अपि दधात्यग्निदेवेभ्यो निलायत स क्रुमुकं प्राऽविशत्क्रुमुकमव दधाति यदेवाऽस्य
तत्र न्यक्तन्तदेवाऽव रुन्ध आज्येन सय्यौत्येतद्वा अग्नेः प्रियन्धाम यदाज्यं प्रियेणैवैनन्धाम्ना
समर्द्धयत्यथो तेजसा ॥ ४९ ॥ वैकङ्कतीमा दधाति भा एवाऽव रुन्धे शमीमयीमा दधाति शान्त्यै
सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुप तिष्ठते त्रयं इमे लोका एष्वैव लोकेष्वविदङ्गच्छत्यथो
प्राणानेवाऽऽत्मन्धत्ते ॥ ५० ॥ प्रजापतिरुच्छेत्स्वामेवाऽन्नन्तेजसा चतुस्त्रिंशच्च ॥ ९ ॥

न हं स्म वै पुराऽग्निरपरशुवृक्णन्दहति तदस्मै प्रयोग एवर्षिरस्वदयद्यदग्ने यानि कानि चेति
समिधमा दधात्यपरशुवृक्णमेवाऽस्मै स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एवँवेदौदुंबरीमा दधात्यूर्ग्वै
उदुम्बर ऊर्जमेवाऽस्मा अपि दधाति प्रजापतिरग्निमसृजत तः सुष्टः ररूपाऽस्य- ॥ ५१ ॥ जिघा-
सन्त्स एतद्राखोघ्नमपश्यतेन वै स ररूपाऽस्यपाऽहत यद्राखोघ्नं भवत्यग्नेरेव तेन जाताद्ररूपाऽस्यप
हन्त्याश्वत्थीमा दधात्यश्वत्थो वै वनस्पतीनाः सपत्नसाहो विजित्यै वैकङ्कतीमा दधाति भा एवा-
ऽव रुन्धे शमीमयीमा दधाति शान्त्यै सःशितं मे ब्रह्मोदेषां बाहू अतिरमित्युत्तमे औदुम्बरी
॥ ५२ ॥ वाचयति ब्रह्मणैव रूषत्रः सः इयति रूषत्रेण ब्रह्म तस्माद्ब्राह्मणो राजन्यवानत्यन्यं
ब्राह्मणन्तस्माद्राजन्यौ ब्राह्मणवानत्यन्यः राजन्यं मृत्युर्वा एष यदग्निरमृतः हिरण्यः रुक्ममन्तरं
प्रति मुञ्चतेऽमृतमेव मृत्योरन्तर्द्धत्त एकविंशतिनिर्बाधो भवत्येकविंशतिर्वै देवलोका द्वादश
मासाः पञ्चर्तवस्त्रयं इमे लोका असावादित्य ॥ ५३ ॥ एकविंश एतावन्तो वै देवलोकास्तेभ्य एव
भ्रातृव्यमन्तरेति निर्बाधैर्वै देवा असुरान्निर्बाधेऽकुर्वत तन्निर्बाधानान्निर्बाधत्वन्निर्बाधी भवति
भ्रातृव्यानेव निर्बाधे कुरुते सावित्रिया प्रति मुञ्चते प्रसूत्यै नक्तोषासेत्युत्तरयाऽहोरा-
त्राभ्यामेवैनमुद्यच्छते देवा अग्निन्धारयन्द्रविणोदा इत्याह प्राणा वै देवा द्रविणोदा अहोरात्रा-
भ्यामेवैनमुद्यत्य ॥ ५४ ॥ प्राणैर्दाधाराऽऽसीनः प्रति मुञ्चते तस्मादासीनाः प्रजाः प्र जायन्ते कृष्णा-
जिनमुत्तरन्तेजो वै हिरण्यं ब्रह्म कृष्णाजिनन्तेजसा चैवैनं ब्रह्मणा चोभयतः परि गृह्णाति षडुद्या-
मः शिष्यं भवति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनमुद्यच्छते यद्वादशोद्यामः सँवत्सरेणैव मौञ्जं भवत्यूर्ग्वै
मुञ्जा ऊर्जैवैनः समर्द्धयति सुपर्णोऽसि गरुत्मानित्यवैरूषते रूपमेवाऽस्यैतन्महिमानँव्याचष्टे
दिवङ्गच्छ सुवः पतेत्याह सुवर्गमेवैनल्लोकङ्गमयति ॥ ५५ ॥ ररूपाऽस्यौदुंबरी आदित्य उद्यत्य
सञ्चतुर्विंशतिश्च ॥ १० ॥

समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनाङ्गुतमग्ने मधुमत्पिन्वमानः । वाजी वहन्वाजिनञ्जातवेदो
देवानाँव्विष्वि प्रियमा सधस्थम् । घृतेनाऽञ्जन्त्सं पथो देवयानान्प्रजानन्वाज्यप्येतु देवान् । अनु
त्वा सप्ते प्रदिशस्सचन्ताः स्वधामस्मै यजमानाय धेहि । ईड्यश्चाऽसि वन्द्यश्च वाजिन्नाशुश्चाऽसि
मेद्व्यश्च सप्ते । अग्निष्वा ॥ ५६ ॥ देवैर्वसुभिस्सजोषाः प्रीतव्वह्निँव्वहतु जातवेदाः । स्तीर्णं बरुहि-
स्सुष्टीमा जुषाणोरु पृथु प्रथमानं पृथिव्याम् । देवेभिर्युक्तमदितिस्सजोषाँस्योनङ्गुणवाना सुविते
दधातु । एता उ वस्सुभगा विश्वरूपा वि परख्योभिश्श्रयमाणा उदातैः । ऋष्वास्सतीः कवषश्शुम्भ-
माना द्वारो देवीस्सुप्रायणा भवन्तु । अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती मुखँय्यज्ञानामभि संव्विदाने ।
उषासा वा ॥ ५७ ॥ सुहिरण्ये सुशिल्ये ऋतस्य योनाविह सादयामि । प्रथमा वाः सरथिना
सुवर्णा देवौ पश्यन्तौ भुवनानि विश्वा । अपिप्रयञ्चोदना वा मिमाना होतांरा ज्योतिः प्रदिशा
दिशन्ता । आदित्यैर्नो भारती बधु यज्ञः सरस्वती सह रुद्रैर्न आवीत् । इडोपहूता वसुभिस्सजोषा
यज्ञो देवीरमृतेषु धत्त । त्वष्टा वीरन्देवकामञ्जान त्वष्टुरवा जायत आशुरश्वः । ॥ ५८ ॥ त्वष्टे-
दवँविश्वं भुवनञ्जान बहोः कर्तारमिह यख्वि होतः । अश्वौ घृतेन त्मन्या समक्त उष देवाः ऋतुशः
पार्थ एतु । वनस्पतिर्देवलोकं प्रजानन्नग्निना हव्या स्वदितानि बरुषत् । प्रजापतेस्तपसा वावृधान-
स्सद्यो जातो दधिषे यज्ञमग्ने । स्वाहाकृतेन हविषा पुरोगा याहि साध्या हविरदन्तु देवाः ॥ ५९ ॥
अग्निष्वा वामश्वो द्विचत्वारिंशच्च ॥ ११ ॥

सावित्राणि व्यृद्धमुत्क्राम देवस्य खनति क्रूरव्वारुणस्सप्तभिरेकविंशत्या षड्भिर्न ह स्म समिद्धो अञ्जने-
कादश ॥ ११ ॥ सावित्राण्युत्क्राम क्रूरव्वारुणः पशवस्स्युर्न ह स्म नवपञ्चाशत् ॥ ५९ ॥ सावित्राणि हविरदन्तु
देवाः ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननपज्यमभ्यजयन् यद्विष्णुक्रमान्क्रमते विष्णु-
रेव भूत्वा यजमानश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननपज्यमभि जयति विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह

गायत्री वै पृथिवी त्रैलोक्यमन्तरिक्षागती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दोभिरेवेमाल्लोकान् यथापूर्वमभि
जयति प्रजापतिरग्निमसृजत सौऽस्मात्सृष्टः ॥ १ ॥ पराङ्मतेतयाऽन्वैदक्रन्ददिति तया वै सौऽग्नेः
प्रियन्धामाऽवाऽरुन्ध यदेतामन्वाहाऽग्नेरेवैतया प्रियन्धामाऽव रुन्ध ईश्वरो वा एष पराङ्प्रदधो यो
विष्णुक्रमान्क्रमते चतसृभिरा वर्तते चत्वारि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः
प्रियामेवाऽस्य तनुवमभि ॥ २ ॥ पर्यावर्तते दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते
तस्माद्विष्णिणोऽर्द्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते शुनश्शेषमाजी-
गतिर्व्वरुणोऽगृह्णात्स एताव्वारुणीमपश्यत्तया वै स आत्मानव्वरुणपाशादमुव्वरुणो वा एतद्गृ-
ह्णाति य उखां प्रतिमुञ्चत उदुत्तमव्वरुण पाशमस्मदित्याहाऽऽत्मानमेवैतया ॥ ३ ॥ वरुणपाशा-
न्मुञ्चत्या त्वाऽहार्षमित्याहाऽऽ ह्येनः हरति ध्रुवस्तिष्ठाऽविचाचलिरित्याह प्रतिष्ठित्यै विशस्त्वा
सर्वा वाञ्छन्वित्याह विशैवैनः समर्द्धयत्यस्मिन्नाष्टमधि श्रयेत्याह राष्ट्रमेवाऽस्मिन्ध्रुवमर्क्यङ्गामयैत
राष्ट्रं स्यादिति तं मनसा ज्ञयायेद्राष्ट्रमेव भव- ॥ ४ ॥ त्यग्रै बृहन्नुषसामूर्द्ध्वो अस्यादित्याहा-
ऽग्रमेवैनः समानानाङ्करोति निर्जग्मिवान्तमस इत्याह तम एवाऽस्मादप हन्ति ज्योतिषा-
ऽऽगादित्याह ज्योतिरेवाऽस्मिन्दधाति चतसृभिस्सादयति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेवाऽतिच्छ-
न्दसोत्तमया वर्ष्म वा एषा छन्दसाय्यदतिच्छन्दा वर्ष्मेवैनः समानानाङ्करोति सद्रती ॥ ५ ॥ भवति
सत्त्वमेवैनङ्गमयति वात्सप्रेणोप तिष्ठत एतेन वै वत्सप्रीर्भालन्दनोऽग्नेः प्रियन्धामाऽवाऽरुन्धा-
ऽग्नेरेवैतेन प्रियन्धामाऽव रुन्ध एकादशं भवत्येकधैव यजमाने वीर्यन्दधाति स्तोमेन वै देवा
अस्मिल्लोक आर्द्धध्रुवश्छन्दोभिर्मुष्मिन्स्तोमस्येव खलु वा एतद्रूपय्यद्वात्सप्रेणोपतिष्ठत
॥ ६ ॥ इममेव तेन लोकमभि जयति यद्विष्णुक्रमान्क्रमतेऽमुमेव तैर्लोकमभि जयति पूर्वेषुः प्र
क्रामत्युत्तरेद्युरप तिष्ठते तस्माद्योगेऽन्यासा प्रजानां मनः रूषेमेऽन्यासान्तस्माद्यायावरः रूषेम्यस्येशे
तस्माद्यायावरः रूषेम्यमद्धचवस्यति मुष्टी करोति वाचय्यच्छति यज्ञस्य धृत्यै ॥ ७ ॥
सृष्टौऽ(१)भ्येतया भवति सद्रत्युपतिष्ठते द्विचत्वारिंशच्च ॥ १ ॥

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहीत्याहाऽग्निर्वा अन्नपतिस्स एवाऽस्मा अन्नं प्र यच्छत्यनमीवस्य शु-
ष्मिण इत्याहाऽयस्त्वमस्येति वावैतदाह प्र प्रदातारन्तारिष ऊर्जो धेहि द्विपदे चतुष्पद
इत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्त उदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः ॥ ८ ॥
प्राणैरेवैनमुद्यच्छतेऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनश्चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनः समर्द्धयति
चतसृभिरा सादयति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेवाऽतिच्छन्दसोत्तमया वर्ष्म वा एषा
छन्दसाय्यदतिच्छन्दा वर्ष्मेवैनः समानानाङ्करोति सद्रती भवति सत्त्वमेवैनङ्गमयति प्रेदग्ने
ज्योतिष्मान् ॥ ९ ॥ याहीत्याह ज्योतिरेवाऽस्मिन्दधाति तनुवा वा एष हिनस्ति यः हिनस्ति मा

हिंसीस्तनुवां प्रजा इत्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति रखांसि वा एतद्यज्ञं संचन्ते यदनं
उत्सर्जत्यक्रन्ददित्यन्वाह रखंसामपहत्या अनसा वहन्त्यपंचितिमेवाऽस्मिन्दधाति तस्मादनस्वी च
रथी चाऽतिथीनामपंचिततमा- ॥ १० ॥ वपंचितिमान्भवति य एवँवेदं समिधाऽग्निन्दुवस्यतेति
घृतानुषिक्तामवसिते समिधमा दधाति यथाऽतिथय आगताय सर्पिष्वदातित्यङ्गियते तादृगेव
तद्गायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्योऽपसु भस्म प्र
वेशयत्यपसुयोनिरा अग्निस्त्वामेवैन्योन्योनिङ्गमयति तिसृभिः प्र वेशयति त्रिवृद्धा ॥ ११ ॥
अग्निर्यावानेवाऽग्निस्तं प्रतिष्ठाङ्गमयति परा वा एषोऽग्निर्वपति योऽपसु भस्म प्रवेशयति ज्योति-
ष्मतीभ्यामव दधाति ज्योतिरेवाऽस्मिन्दधाति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै परा वा एष प्रजां पशून् वपति
योऽपसु भस्म प्रवेशयति पुनरूर्जा सह रय्येति पुनरुदैति प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते पुनस्त्वाऽऽदित्या
॥ १२ ॥ रुद्रा वसवस्समिन्धतामित्याहैता वा एतन्देवता अग्रे समैन्धत ताभिरैवैनं समिन्धे बोधा
स बोधीत्युप तिष्ठते बोधयत्येवैनन्तस्मात्सुस्वा प्रजाः प्र बुद्धयन्ते यथास्थानमुप तिष्ठते
तस्माद्यथास्थानं पशवः पुनरेत्योप तिष्ठन्ते ॥ १३ ॥ वै विश्वे देवा ज्योतिष्मानपंचिततमौ त्रिवृद्धा आदित्या
द्वित्रिवारिश्शब्द ॥ २ ॥

यावती वै पृथिवी तस्यै यम आधिपत्यं परीयाय यो वै यमन्दैवयजनमस्या अनिर्याच्याऽग्नि-
श्चिनुते यमायैनं स चिनुतेऽपेतेत्यद्धयवसाययति यममेव दैवयजनमस्यै निर्याच्याऽऽत्मनेऽग्नि-
श्चिनुत इष्वग्रेण वा अस्या अनामृतमिच्छन्तो नाऽविन्दन्ते देवा एतद्यजुरपश्यन्पेतेति यदेतेनाऽ-
द्धयवसाययत्य- ॥ १४ ॥ नामृत एवाऽग्निश्चिनुत उद्वन्ति यदेवाऽस्या अमेद्धयन्तदपं हन्त्यपोऽवौ-
रुषति शान्त्यै सिकता नि वपत्येतद्वा अग्रेवैश्वानरस्य रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्ध ऊषानि व-
पति पुष्टिर्वा एषा प्रजनन्यैदूषाः पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निश्चिनुतेऽथो संज्ञान एव संज्ञानं ह्येतत्
॥ १५ ॥ पशूनायैदूषा चावापृथिवी सहाऽऽस्तान्ते वियती अब्रूतामस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति यद-
मुष्या यज्ञियमासीत्तदस्यामदधात् ऊषा अभवन् यदस्या यज्ञियमासीत्तदमुष्यामदधात्तददश्चन्द्रमसि
कृष्णमूर्षां निवपन्नदो दद्यायेदद्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निश्चिनुतेऽयं सो अग्निरिति विश्वामित्रस्य
॥ १६ ॥ सुक्तं भवत्येतेन वै विश्वामित्रोऽग्नेः प्रियन्धामाऽवाऽरुन्धाऽग्नेरेवैतेन प्रियन्धामाऽव रुन्धे
छन्दोभिर्वै देवास्सुवर्गल्लोकमायश्चतस्रः प्राचीरुप दधाति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेव तद्यजमा-
नस्सुवर्गल्लोकमेति तेषां सुवर्गल्लोक्यतान्दिशस्समं व्लियन्त ते द्वे पुरस्तात्समीची उपाऽदधत द्वे
॥ १७ ॥ पश्चात्समीची ताभिर्वै ते दिशोऽदधन् यद्वे पुरस्तात्समीची उपदधाति द्वे पश्चात्समीची
दिशावैविधृत्या अथो पशवो वै छन्दांसि पशूनेवाऽस्मै समीचो दधात्यष्टावुप दधात्यष्टारुखरा
गायत्री गायत्रौऽग्निर्यावानेवाऽग्निस्तश्चिनुतेऽष्टावुप दधात्यष्टारुखरा गायत्री गायत्री सुवर्गल्लोकम-
असा वेद सुवर्गस्य लोकस्य ॥ १८ ॥ प्रज्ञात्यै त्रयोदश लोकं पृणा उप दधात्येकविंशतित्सं पद्यन्ते

प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठा गार्हपत्य एकविंशस्यैव प्रतिष्ठाङ्गारहपत्यमनु प्रति तिष्ठति
प्रत्यग्निश्चिक्वयानस्तिष्ठति य एवँवेद पञ्चचितीकश्चिन्वीत प्रथमश्चिन्वानः पाङ्क्तौ यज्ञः पाङ्क्तौ पशवौ
यज्ञमेव पशून्व रुन्धे त्रिचितीकश्चिन्वीत द्वितीयश्चिन्वानस्त्रय इमे लोका एवँव लोकेषु ॥ १९ ॥
प्रति तिष्ठत्येकचितीकश्चिन्वीत तृतीयश्चिन्वान एकधा वै सुवर्गो लोक एकवृत्तैव सुवर्गल्लोकमेति
पुरीषेणाऽभ्यूहति तस्मान्माऽसेनाऽस्थि छन्नं दुश्मन् भवति य एवँवेद पञ्च चित्तयो भवन्ति
पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सं पद्यन्ते दशांखरा विराडन्नवँविराड्विराज्येवाऽन्नाद्ये प्रति तिष्ठति
॥ २० ॥ अद्धचवसाययति ह्येतद्विश्वामित्रस्याऽदधत द्वे लोकस्य लोकेषु सप्तचत्वारिंशच्च ॥ ३ ॥

वि वा एतौ द्विषाते यश्च पुराऽग्निर्यश्चोखायाऽ समितमिति चतसृभिस्सन्नि वपति चत्वारि
छन्दाँसि छन्दाँसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनौ तनुवा सः शांस्ति समितमित्याहु
तस्माद्ब्रह्मणा ख्वत्रऽ समेति यत्सन्न्युप्य विहरति तस्माद्ब्रह्मणा ख्वत्रँव्यैत्युतुभि- ॥ २१ ॥ वा
एतन्दीख्यन्ति स ऋतुभिरिव विमुच्यौ मातेवं पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमित्याहुर्तुभिरिवैनन्दीख्य-
त्वर्तुभिर्वि मुञ्चति वैश्वानर्या शिष्यमा दत्ते स्वदयत्येवैनैरऋतीः कृष्णास्तिस्त्रुषपका भवन्ति
निर्ऋत्यै वा एतद्भागधेय्यनुषा निर्ऋत्यै रूपङ्कृष्णः रूपेणैव निर्ऋतिभिरवदयत इमान्दिश्य-
न्त्येषा ॥ २२ ॥ वै निर्ऋत्यै दिक्स्वायामेव दिशि निर्ऋतिभिरवदयते स्वकृत इरिण उपं दधाति
प्रदरे वैतद्वै निर्ऋत्या आयतनं स्व एवाऽऽयतने निर्ऋतिभिरवदयते शिष्यमभ्युपं दधाति
नैरऋतो वै पाशस्साखादेवैनैरऋतिपाशान्मुञ्चति तिस्र उपं दधाति त्रेधाविहितो वै पुरुषो
यावानेव पुरुषस्तस्मान्निर्ऋतिमवं यजते पराचीरुपं ॥ २३ ॥ दधाति पराचीमेवाऽस्मान्निर्ऋतिं प्र
णुदतेऽप्रतीख्यमा यन्ति निर्ऋत्या अन्तरहित्यै मार्जयित्वोपं तिष्ठन्ते मेद्धचत्वाय गार्हपत्यमुपं
तिष्ठन्ते निर्ऋतिलोक एव चरित्वा पूता देवलोकमुपार्तन्त एकयोपं तिष्ठन्त एकधैव यजमाने
वीर्यन्दधति निवेशनस्सङ्गमनो वसूनामित्याहु प्रजा वै पशवो वसुं प्रजयैवैनं पशुभिस्समर्द्धयन्ति
॥ २४ ॥ ऋतुभिरिषा पराचीरुपाऽष्टाचत्वारिंशच्च ॥ ४ ॥

पुरुषमात्रेण वि मिमीते यज्ञेन वै पुरुषस्समितो यज्ञपरुषैवैनवँवि मिमीते यावान्पुरुष
ऊर्ध्वबाहुस्तावान्भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं-व्वीर्येणैवैनवँवि मिमीते पुरुषी भवति न ह्यपुरुषः पति-
तुमर्हत्यरत्त्रिनां पुरुषौ द्राघीयाँसौ भवतस्तस्मात्पुरुषप्रवयाँसि वयाँसि व्याममात्रौ पुरुषौ
च पुच्छञ्च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं- ॥ २५ ॥ व्वीर्यसमितो वेणुना वि मिमीत आग्नेयो वै वेणु-
स्सयोनित्वाय यजुषा युनक्ति यजुषा कृषति व्यावृत्त्यै षड्गवेन कृषति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरिवैन-
कृषति यद्वादशगवेन सँवत्सरेणैवेयँवा अग्नेरतिदाहादबिभेत्सैतद्विगुणमपश्यत्कृष्टञ्चाऽकृष्टञ्च ततो
वा इमान्नाऽत्यदह्यत्कृष्टञ्चाऽकृष्टञ्च ॥ २६ ॥ भवत्यस्या अनतिदाहाय द्विगुणन्त्वा अग्निमुद्यन्तुमर्-
हतीत्याहुयत्कृष्टञ्चाऽकृष्टञ्च भवत्यग्नेरुद्यत्या एतावन्तो वै पशवौ द्विपादञ्च चतुष्पादञ्च तान् यत्प्राच

उत्सृजेद्द्रायाऽपि दक्ष्याद्यहस्विणा पितृभ्यो नि धुवेद्यत्प्रतीचो रखासि हन्युरुदीच उत्सृजत्येषा
वै देवमनुष्याणां शान्ता दिक् ॥ २७ ॥ तामेवैनाननूत्सृजत्यथो खल्विमान्दिशमुत्सृजत्यसौ वा
आदित्यः प्राणः प्राणमेवैनाननूत्सृजति दक्षिणा पर्यावर्तन्ते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तन्ते तस्माद्द-
क्षिणोऽर्द्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तन्ते तस्मात्परांश्चः पशवो
वि तिष्ठन्ते प्रत्यञ्च आ वर्तन्ते तिस्रस्तिस्त्रसीताः ॥ २८ ॥ कृषति त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातय-
त्योषधीर्वपति ब्रह्मणाऽऽन्नमव रुन्धेऽर्कैर्ऽर्कश्चीयते चतुर्दशभिर्वपति सप्त ग्राम्या ओषधयस्सप्ता-
ऽऽरण्या उभयीषामवरुद्ध्या अन्नस्यान्नस्य वपत्यन्नस्यान्नस्याऽवरुद्ध्यै कृष्टे वपति कृष्टे ह्योषधयः
प्रति तिष्ठन्त्यनुसीतव्वपति प्रजातै द्वादशसु सीतासु वपति द्वादश मासास्सव्वत्सरस्सव्व-
त्सरेणैवाऽस्मा अन्नं पचति यदग्निचि- ॥ २९ ॥ दनवरुद्धस्याऽञ्जीयादवरुद्धेन व्यृद्धयेत ये वन-
स्पतीनां फलग्रह्यस्तानिद्धमेऽपि प्रोख्सेदनवरुद्धस्याऽवरुद्ध्यै दिग्भ्यो लोष्टान्त्समस्यति दिशामेव
वीर्यमवरुद्ध्यै दिशाव्वीर्यैऽग्निञ्चिनुते यन्दिष्याद्यत्र स स्यात्तस्यै दिशो लोष्टमा हरेदिषमूर्जमहमित
आ दद इतीषमेवोर्जन्तस्यै दिशोऽव रुन्धे खोधुको भवति यस्तस्यान्दिशि भवत्युत्तरवेदिमुप
वपत्युत्तरवेद्याः हाग्निश्चीयतेऽथो पशवो वा उत्तरवेदिः पशून्वेवाऽव रुन्धेऽथो यज्ञपरुषोऽनन्तरित्यै
॥ ३० ॥ च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं द्यैत्कृष्टञ्चाऽकृष्टञ्च दिक्सीता अग्निचिदव पञ्चविंशतिश्च ॥ ५ ॥

अग्रे तव श्रवो वय इति सिकता नि वपत्येतद्वा अग्रेवैश्वानरस्य सूक्तं सूक्तेनैव वैश्वानर-
मव रुन्धे षड्भिर्नि वपति षड्वा ऋतवस्सव्वत्सरस्सव्वत्सरोऽग्निवैश्वानरस्साखादेव वैश्वानरमव
रुन्धे समुद्रव्वै नामैतच्छन्दस्समुद्रमनु प्रजाः प्र जायन्ते यदेतेन सिकता निवपति प्रजानां प्रजन-
नायेन्द्रो ॥ ३१ ॥ वृत्राय वज्रं प्राऽहर्ह्यस त्रेधा व्यभवत्स्म्यस्तृतीयं रथस्तृतीयं द्यूपस्तृतीयं द्यैऽन्त-
श्शरा अशीर्यन्त ताश्शर्करा अभवन्तच्छर्कराणां शर्करत्वव्वज्रो वै शर्कराः पशुरग्निर्यच्छर्कराभि-
रग्निं परिमिनोति वज्रेणैवाऽस्मै पशून्परि गृह्णाति तस्माद्वज्रेण पशवः परिगृहीतास्तस्मात्स्थेयान-
स्थेयसो नोप हरते त्रिसप्ताभिः पशुकामस्य ॥ ३२ ॥ परिं मिनुयात्सप्त वै शीरुषण्याः प्राणाः प्राणाः
पशवः प्राणैरेवाऽस्मै पशून्व रुन्धे त्रिणवाभिर्भ्रातृव्यवतस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र
हरति स्तृत्या अपरिमिताभिः परिं मिनुयादपरिमितस्याऽवरुद्ध्यै यज्ञामयैताऽपशुस्यादित्यपरि-
मित्य तस्य शर्करास्सिकता व्यूहेदपरिगृहीत एवाऽस्य विषूचीनं रेतः परां सिञ्चत्यपशुरेव भवति
॥ ३३ ॥ यज्ञामयैत पशुमान्स्यादिति परिमित्य तस्य शर्करास्सिकता व्यूहेत्परिगृहीत एवाऽस्मै
समीचीनं रेतस्सिञ्चति पशुमानेव भवति सौम्या व्यूहति सोमो वै रेतोधा रेत एव तदधाति
गायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यश्शय्युं बारहस्पत्यं
मेधो नोपाऽनमत्सोऽग्निं प्राऽविश- ॥ ३४ ॥ त्सोऽग्नेः कृष्णो रूपङ्कत्वोदायत सोऽश्वं
प्राऽविशत्सोऽश्वस्याऽवान्तरशफोऽभवद्यदश्वमाक्रमयति य एव मेधोऽश्वं प्राऽविशत्तमेवाऽव रुन्धे

प्रजापतिनाऽग्निश्चेतव्य इत्याहुः प्राजापत्योऽथो यदश्वमाक्रमयति प्रजापतिनैवाऽग्निश्चिनुते पुष्कर-
पर्णमुप दधाति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णः सयोनमेवाऽग्निश्चिनुतेऽपां पृष्ठमसीत्युप दधात्यपांवा
एतत्पृष्ठय्यत्पुष्करपर्णः रूपेणैवैनमुप दधाति ॥ ३५ ॥ इन्द्रः पशुकामस्य भवत्यविश्वस्योनिर्विश्वश्रुतिश्च
॥ ६ ॥

ब्रह्म जज्ञानमिति रुक्ममुप दधाति ब्रह्ममुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ब्रह्ममुखा एव
तत्प्रजा यजमानस्सृजते ब्रह्म जज्ञानमित्याहु तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवंबेदं ब्रह्म-
वादिनो वदन्ति न पृथिव्यान्नाऽन्तरिक्षे न दिव्यग्निश्चेतव्य इति यत्पृथिव्याश्चिन्वीत पृथिवीः
शुचाऽर्पयेन्नौषधयो न वनस्पतयः ॥ ३६ ॥ प्र जायेरन् यदन्तरिक्षे चिन्वीताऽन्तरिक्षः शुचा-
ऽर्पयेन्न वयांसि प्र जायेरन् यद्वि चिन्वीत दिवः शुचाऽर्पयेन्न पर्जन्यो वर्षेद्रुक्ममुप दधात्य-
मृतवै हिरण्यममृतं एवाऽग्निश्चिनुते प्रजातै हिरण्यमं पुरुषमुप दधाति यजमानलोकस्य विधृत्यै
यदिष्टकाया आतृण्णमनूपदद्वात्पशूनाश्च यजमानस्य च प्राणमपि दद्वात्दक्षिणतः ॥ ३७ ॥
प्राञ्चमुप दधाति दाधारं यजमानलोकं पशूनाश्च यजमानस्य च प्राणमपि दधात्यथो खल्विष्टकाया
आतृण्णमनूप दधाति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्याऽनुख्या-
त्या अग्रावग्निश्चेतव्य इत्याहुरेष वा ॥ ३८ ॥ तूष्णीमुप दधाति न हीमे यजुषाऽऽप्तुमर्हति दक्षिणाङ्गार्घ्यमयीमुत्तरामौ-
दुंबरीन्तस्मादस्या असावुत्तराऽऽज्यस्य पूर्णाङ्गार्घ्यमयीवज्रो वा आज्यवज्रः कार्घ्यो वज्रेणैव
यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षास्यप हन्ति दध्नः पूर्णामौदुंबरीं पशवो वै दध्न्यगुदुंबरः पशुष्वेवो-
र्जन्दधाति पूर्णे उप दधाति पूर्णे एवैन- ॥ ३९ ॥ ममुष्मिल्लोक उप तिष्ठेते विराज्यग्निश्चेतव्य
इत्याहुस्सुगवै विराज्यत्सुचावुपदधाति विराज्येवाऽग्निश्चिनुते यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञ-
रक्षासि जिघांसन्ति यज्ञमुखः रुक्मो यद्रुक्मव्याधारयति यज्ञमुखादेव रक्षास्यप हन्ति
पञ्चभिर्व्याधारयति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्माद्रक्षास्यप हन्त्यरक्षणा व्याधारयति तस्मा-
दरक्षणा पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै ॥ ४० ॥ वनस्पतयो दक्षिणतो धत्त एनन्तस्मादरक्षणा पञ्च
च ॥ ७ ॥

स्वयमातृण्णामुप दधातीयवै स्वयमातृण्णेमामेवोप धत्तेऽश्चमुप दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिनैवाऽग्निश्चिनुते प्रथमेष्टकोपधीयमाना पशूनाश्च यजमान-
स्य च प्राणमपि दधाति स्वयमातृण्णा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्याऽनुख्या-
त्या अग्रावग्निश्चेतव्य इत्याहुरेष वा ॥ ४१ ॥ अग्निर्वैश्वानरो यद्वाह्मणस्तस्मै प्रथमामिष्टकाय्यजुष्कृतां
प्र यच्छेत्तां ब्राह्मणश्चोप दद्वात्तामग्रावेव तदग्निश्चिनुत ईश्वरो वा एष आर्तिमातोऽर्विद्वानिष्ट-
कासुपदधाति त्रीन् वरान्दद्यात्त्रयो वै प्राणाः प्राणानां स्पृत्यै द्वावेव देवौ द्वौ हि प्राणावेक एव

देय एको हि प्राणः पशु- ॥ ४२ ॥ वा एष यदग्निर्न खलु वै पशव आर्यवसे रमन्ते दूर्वेष्टकामुप
 दधाति पशुनान्धृत्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्तीत्याह काण्डेनकाण्डेन ह्येषा
 प्रतिष्ठित्येवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन चेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै देवलख्मव्वै
 त्र्यालिखिता तामुत्तरलख्माणन्देवा उपाऽदधताऽधरलख्माणमसुरा य- ॥ ४३ ॥ इमयेत वसीया-
 न्धस्यादित्युत्तरलख्माणन्तस्योप दद्ध्याद्वसीयानेव भवति यङ्गामयेत पापीयान्धस्यादित्यधरल-
 ख्माणन्तस्योप दद्ध्यादसुरयोनिमेवैनमनु परा भावयति पापीयान्भवति त्र्यालिखिता भवतीमे वै
 लोकाख्यालिखितैभ्य एव लोकेभ्यो भ्रातृव्यमन्तरेत्यङ्गिरसस्सुवर्गल्लोकय्यतः पुरोडाशः कूर्मो
 भूत्वाऽनु प्राऽसर्प- ॥ ४४ ॥ यत्कूर्ममुपदधाति यथा ख्वेत्रविदञ्जसा नयत्येवमेवैनङ्गर्मस्सुवर्गल्लोक-
 मञ्जसा नयति मेधो वा एष पशुनाय्यत्कूर्मो यत्कूर्ममुपदधाति स्वमेव मेधं पश्यन्तः पशव उप
 तिष्ठन्ते इमशानव्वा एतत्क्रियते यन्मृतानां पशुनाः शीरुषाण्युपधीयन्ते यज्जीवन्तङ्गर्ममुपदधाति
 तेनाऽइमशानचिद्वास्तव्यो वा एष यत् ॥ ४५ ॥ कूर्मो मधु वार्ता ऋतायत इति दद्ध्या मधुमिश्रेणा-
 ऽभ्यनक्ति स्वदयत्येवैनङ्गाम्यव्वा एतदन्नय्यद्व्यचारण्यं मधु यद्दद्ध्या मधुमिश्रेणाऽभ्यनक्त्युभयस्या-
 ऽव्वरुद्धयै मही द्यौः पृथिवी च न इत्याहाऽऽभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति प्राञ्चमुप दधाति सुवर्गस्य
 लोकस्य समष्ट्यै पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुप दधाति तस्मात् ॥ ४६ ॥ पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुप तिष्ठन्ते
 यो वा अपर्नाभिमग्निश्चिनुते यजमानस्य नाभिमनु प्र विंशति स एनमीश्वरो हिंसितोरुलू-खलमुप
 दधात्येषा वा अग्नेर्नाभिस्सर्नाभिमेवाऽग्निश्चिनुतेऽहिंसाया औदुम्बरं भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्ज-
 मेवाऽव रुन्धे मद्धयत उप दधाति मद्धयत एवाऽस्मा ऊर्जन्दधाति तस्मान्मद्धयत ऊर्जा भुञ्जत
 इयद्भवति प्रजापतिना यज्ञमुखेन संमितमव हन्त्यन्नमेवाऽकर्वैष्णव्यर्चोप दधाति विष्णुर्वै यज्ञो
 वैष्णवा वनस्पतयो यज्ञ एव यज्ञं प्रति ष्ठापयति ॥ ४७ ॥ एष वै पशुर्यमसपदिष यत्तस्मात्त-
 स्मात्सप्तविंशतिश्च ॥ ८ ॥

एषाव्वा एतल्लोकानाञ्ज्योतिस्सम्भृत्यदुखा यदुखामुपदधात्येभ्य एव लोकेभ्यो ज्योतिरव
 रुन्धे मद्धयत उप दधाति मद्धयत एवाऽस्मै ज्योतिर्दधाति तस्मान्मद्धयतो ज्योतिरुपाऽऽस्महे सिक-
 ताभिः पूरयत्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे यङ्गामयेत ख्वोधुकस्स्यादित्यु-
 नान्तस्योप ॥ ४८ ॥ दद्ध्यात्ख्वोधुक एव भवति यङ्गामयेताऽनुपदस्यदन्नमद्यादिति पूर्णान्तस्योप
 दद्ध्यादनुपदस्यदेवाऽन्नमत्ति सहस्रव्वै प्रति पुरुषः पशुनाय्यच्छति सहस्रमन्ये पशवो मद्धयै पुरुष-
 शीरुषमुप दधाति सवीर्यत्वायोखायामपि दधाति प्रतिष्ठामेवैनद्रमयति व्यृद्धव्वा एतत्प्राणैरमेद्धय-
 यत्पुरुषशीरुषममृतङ्गलु वै प्राणा ॥ ४९ ॥ अमृतं हिरण्यं प्राणेषु हिरण्यशल्कान्प्रत्यस्यति
 प्रतिष्ठामेवैनद्रमयित्वा प्राणैस्समर्द्धयति दद्ध्या मधुमिश्रेण पूरयति मधव्योऽसानीति शृतातङ्ग्येन
 मेद्धयत्वार्य ग्राम्यव्वा एतदन्नय्यद्व्यचारण्यं मधु यद्दद्ध्या मधुमिश्रेण पूरयत्युभयस्याऽव्वरुद्धयै पशु-

शीर्षाण्युपं दधाति पशवो वै पशुशीर्षाणि पशून्नेवाऽव रुन्धे यङ्गामयैताऽपशुस्यादिति ॥ ५० ॥
विषूचीनानि तस्योपं दद्ध्याद्विषूच एवाऽस्मात्पशून्दधात्यपशुरेव भवति यङ्गामयैत पशुमान्स्या-
दिति समीचीनानि तस्योपं दद्ध्यात्समीच एवाऽस्मै पशून्दधाति पशुमानेव भवति पुरस्तात्प्रती-
चीनमथस्योपं दधाति पश्चात्प्राचीनमृषभस्याऽपशवो वा अन्ये गौअश्वेभ्यः पशवो गौअश्वानेवा-
ऽस्मै समीचौ दधात्येतावन्तो वै पशवौ ॥ ५१ ॥ द्विपादश्च चतुष्पादश्च तान् वा एतदग्नौ प्र दधाति
यत्पशुशीर्षाण्युपदधात्यमुमारण्यमनु ते दिशामीत्याह ग्राम्येभ्य एव पशुभ्य आरण्यान्पशूञ्छुच-
मनूत्सृजति तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानामारण्याः पशवः कनीयाऽसशुचा ह्युतास्सर्प-
शीर्षमुपं दधाति यैव सर्पे त्विषिस्तामेवाऽव रुन्धे ॥ ५२ ॥ यत्समीचीनं पशुशीर्षैरुपदद्ध्या-
द्ग्राम्यान्पशून्दशुकास्स्युर्यद्विषूचीनमारण्यान् यजुरेव वदेदव तान्त्विषि रुन्धे या सर्पे न ग्राम्या-
न्पशून् हिनस्ति नाऽऽरण्यानथो खलूपधेयमेव यदुपदधाति तेन तान्त्विषिमव रुन्धे या सर्पे यद्यजु-
र्वदति तेन शान्तम् ॥ ५३ ॥ ऊनान्तस्योपं प्राणास्यादिति वै पशवो रुन्धे चतुश्चत्वारिंशच्च ॥ ९ ॥

पशुर्वा एष यदग्निर्योनिः खलु वा एषा पशोर्वि क्रियते यत्प्राचीनमैष्टकाद्यजुः क्रियते रेतो-
ऽपस्या अपस्या उपं दधाति योनावेव रेतो दधाति पञ्चोपं दधाति पाङ्गाः पशवः पशून्नेवाऽस्मै प्र जन-
यति पञ्च दख्णिणतो वज्रो वा अपस्या वज्रेणैव यज्ञस्य दख्णिणतो रखाऽस्यपं हन्ति पञ्च पश्चात्
॥ ५४ ॥ प्राचीरुपं दधाति पश्चाद्वै प्राचीनऽरेतो धीयते पश्चादेवाऽस्मै प्राचीनऽरेतो दधाति पञ्च
पुरस्तात्प्रतीचीरुपं दधाति पञ्च पश्चात्प्राचीस्तस्मात्प्राचीनऽरेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्ते
पञ्चोत्तरतश्छन्दस्याः पशवो वै छन्दस्याः पशून्नेव प्रजातान्स्वमायतनमभि पर्यूहत इयंवा
अग्नेरतिदाहादविभेत्सैता ॥ ५५ ॥ अपस्या अपश्यत्ता उपाऽधत्त ततो वा इमानाऽत्यदह्यदपस्या
उपदधात्यस्या अनतिदाहायोवाचं हेयमददिह्य ब्रह्मणाऽन्नय्यस्यैता उपधीयान्तै य उ चैना एवँवे-
ददिति प्राणभृत उपं दधाति रेतस्येव प्राणान्दधाति तस्माद्वदन्प्राणन्पश्यञ्छुण्वन्पशुर्जायतेऽयं पुरो
॥ ५६ ॥ भुव इति पुरस्तादुपं दधाति प्राणमेवैताभिर्दाधाराऽयन्दख्णिणा विश्वकर्मेति दख्णिणतो
मन एवैताभिर्दाधाराऽयं पश्चाद्विश्वव्यचा इति पश्चाच्चखुरिवैताभिर्दाधारेदमुत्तराथ्सुवरित्युत्तरत-
श्चोत्रमेवैताभिर्दाधारेयमुपरि मतिरित्युपरिष्टाद्वाचमेवैताभिर्दाधार दशदशोपं दधाति सवीर्यत्वाया-
ऽख्णयो- ॥ ५७ ॥ पं दधाति तस्मादख्णया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै याः प्राचीस्ता-
भिर्वसिष्ठ आर्द्धोद्या दख्णिणा ताभिर्भरद्वाजो याः प्रतीचीस्ताभिर्विश्वामित्रो या उदीचीस्ता-
भिर्जमदग्निर्या ऊर्द्ध्वास्ताभिर्विश्वकर्मा य एवमेतासामृद्धिर्वेदर्द्धोत्येव य आसामेवं बन्धुताव्वेद
बन्धुमान्भवति य आसामेवहृस्तिव्वेद कल्पते- ॥ ५८ ॥ ऽस्मै य आसामेवमायतनव्वेदाऽऽय-
तनवान्भवति य आसामेवं प्रतिष्ठव्वेद प्रत्येव तिष्ठति प्राणभृत उपधाय सय्यत उपं दधाति
प्राणानेवाऽस्मिन्धित्वा सय्यद्विस्सय्यच्छति तथ्सय्यताऽ सय्यत्वमथौ प्राण एवाऽपानन्दधाति

तस्मात्प्राणापानौ सञ्चरतो विषूचीरुपं दधाति तस्माद्विष्वञ्चौ प्राणापानौ यद्वा अग्रेरस्यैत-
॥ ५९ ॥ मसुवर्ग्यमस्य तथ्सुवर्ग्योऽग्निर्यथ्स्यैत उपदधाति समेवैन्यैच्छति सुवर्ग्यमेवाऽक-
स्यविर्वयः कुतमयानामित्याहु वयोंभिरेवाऽयानव रुन्धेऽयैर्वयाऽसि सर्वतो वायुमतीर्भवन्ति
तस्मादयः सर्वतः पवते ॥ ६० ॥ पश्चादेताः पुरोऽख्येणया कल्पतेऽस्यैतं पञ्चत्रिंशच्च ॥ १० ॥

गायत्री त्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुप्पङ्क्त्या सह । बृहत्युष्णिहा कुक्षुसूचीभिर्दिशि शिष्यन्तु त्वा । द्विपदा
या चतुष्पदा त्रिपदा या च षट्पदा । सछन्दा या च विच्छन्दास्सूचीभिर्दिशि शिष्यन्तु त्वा । महानां ग्री-
रेवतयो विश्वा आशाः प्रसूवरीः । मेघ्या विद्युतो वाचस्सूचीभिर्दिशि शिष्यन्तु त्वा । रजता हरिणी-
स्सीसा युजो युज्यन्ते कर्माभिः । अश्वस्य वाजिनस्त्वचि सूचीभिर्दिशि शिष्यन्तु त्वा । नारी- ॥ ६१ ॥
स्ते पत्रयो लोम वि चिन्वन्तु मनीषया । देवानां पत्नीर्दिशस्सूचीभिर्दिशि शिष्यन्तु त्वा । कुविदङ्ग
यवमन्तो यवञ्चिद्यथा दान्त्यनुपूर्ववैविष्यं । इहेहैषाङ्गुत भोजनानि ये बरुहिषो नमोवृक्तिञ्च
जग्मुः ॥ ६२ ॥ नारीस्त्रिंशच्च ॥ ११ ॥

कस्त्वा च्छयति कस्त्वा वि शास्ति कस्ते गात्राणि शिष्यति । क उ ते शमिता कविः ।
ऋतवस्त ऋतुधा परुशमितारो वि शासतु । सव्वथ्सरस्य धार्यसा शिमीभिर्दिशि शिष्यन्तु त्वा । दैव्या
अध्वर्यवस्त्वा च्छयन्तु वि च शासतु । गात्राणि पर्वशस्ते शिमाः कृण्वन्तु शिष्यन्तः । अर्द्धमासाः
परूषे ते मासाश्छयन्तु शिष्यन्तः । अहोरात्राणि मरुतो विलिष्टः ॥ ६३ ॥ सूदयन्तु ते । पृथिवी
तेऽन्तरिक्षेण वायुश्छिद्रं भिषज्यतु । द्यौस्ते नरूपत्रैस्सह रूपङ्गुणोतु साधुया । शन्ते परेभ्यो गात्रै-
भ्यश्शमस्त्ववरिभ्यः । शमस्थभ्यो मज्जभ्यश्शमं ते तनुवै भुवत् ॥ ६४ ॥ विलिष्टन्त्रिंशच्च ॥ १२ ॥

विष्णुमुखा अन्नपते यावती वि वै पुरुषमात्रेणाऽग्रे तव श्रवो वयो ब्रह्म जज्ञानऽ स्वयमातृणामेषाँवै
पशुगायत्री कस्त्वा द्वादश ॥ १२ ॥ विष्णुमुखा अपचितिमान् वि वा एतावग्रे तव स्वयमातृणामैविषूचीनानि
गायत्री चतुष्पष्टिः ॥ ६४ ॥ विष्णुमुखास्तनुवै भुवत् ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ पञ्चमकाण्डे तृतीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

उत्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किञ्चाऽहैतस्य क्रियते किञ्चा न यद्वै यज्ञस्य क्रियमाणस्याऽन्त-
र्यन्ति पूर्यति वा अस्य तदाश्विनीरुपं दधात्यश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवाऽस्मै भेषजङ्करोति
पञ्चोपं दधाति पाङ्क्तौ यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्मै भेषजङ्करोत्यृतव्या उपं दधात्यृतुनाङ्कस्यै ॥ १ ॥
पञ्चोपं दधाति पञ्च वा ऋतवो यावन्त एवर्तवस्तान्कल्पयति समानप्रभृतयो भवन्ति समानोदर्का-
स्तस्मात्समाना ऋतव एकेन पदेन व्यावर्तन्ते तस्मादृतवो व्यावर्तन्ते प्राणभृत उपं दधात्यृतुष्वेव
प्राणान्दधाति तस्मात्समानास्सन्त ऋतवो न जीर्यन्त्यथो प्र जनयत्येवैनानेष वै वायुर्यत्राणो
यदृतव्या उपधाय प्राणभृत ॥ २ ॥ उपदधाति तस्मात्सर्वानृतूननु वायुरा वरीवर्ति वृष्टिसनीरुपं
दधाति वृष्टिमेवाऽव रुन्धे यदेकधोपदद्ध्यादेकमृतुर्वर्षेदनुपरिहारः सादयति तस्मात्सर्वानृतून्
वर्षति यत् प्राणभृत उपधाय वृष्टिसनीरुपदधाति तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीर्ते पशवो वै वयस्यां
नानामनसः खलु वै पशवो नानाव्रतास्तैऽप एवाऽभि समनसो ॥ ३ ॥ यङ्गामयैताऽपशुस्यादिति
वयस्यांस्तस्योपधायऽपस्या उपं दद्ध्यादसंज्ञानमेवाऽस्मै पशुभिः करोत्यपशुरेव भवति यङ्गामयैत
पशुमान्स्यादित्यपस्यास्तस्योपधाय वयस्यां उपं दद्ध्यात्संज्ञानमेवाऽस्मै पशुभिः करोति पशुमानेव
भवति चतस्रः पुरस्तादुपं दधाति तस्माच्चत्वारि चरुषुषो रूपाणि द्वे शुक्ले द्वे कृष्णे ॥ ४ ॥ मूर्धन्व-
तीर्भवन्ति तस्मात्पुरस्तान्मूर्द्धा पञ्च दक्षिणायाः श्रोण्यामुपं दधाति पञ्चोत्तरस्यान्तस्मात्पश्चाद्व-
र्षीयान्पुरस्तात्प्रवणः पशुर्बस्तो वय इति दक्षिणेऽऽस उपं दधाति वृष्णिर्वय इत्युत्तरेऽऽसावेव प्रति
दधाति व्याघ्रो वय इति दक्षिणे पृष्ठ उपं दधाति सिंहो वय इत्युत्तरि पृष्ठयोरिव वीर्यन्दधाति
पुरुषो वय इति मद्धये तस्मात्पुरुषः पशूनामधिपतिः ॥ ५ ॥ कृत्वा उपधाय प्राणभृतस्समनसः कृष्णे पुरुषो
वय इति पञ्च च ॥ १ ॥

इन्द्राग्नी अव्यथमानामिति स्वयमातृणामुपं दधातीन्द्राग्निभ्याञ्चा इमौ लोकौ विधृतावन-
यौलोकयोर्विधृत्या अधृतेव वा एषा यन्मद्धयमा चितिरन्तरिखमिव वा एषेन्द्राग्नी इत्याहेन्द्राग्नी वै
देवानामोजोभृतावोजसैवैनामन्तरिखे चिनुते धृत्यै स्वयमातृणामुपं दधात्यन्तरिखञ्चै स्वयमा-

तुण्णाऽन्तरिक्षमेवोप धत्तेऽश्चमुप ॥ ६ ॥ घ्रापयति प्राणमेवाऽस्यान्दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः
 प्रजापतिनैवाऽग्निश्चिनुते स्वयमातुण्णा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्या-
 ऽनुख्यात्यै देवानाँवै सुवर्गल्लोकय्यतान्दिशस्समन्वीयन्त त एता दिश्या अपश्यन्ता उपाऽदधत्
 ताभिर्वै ते दिशोऽहन् यद्दिश्या उपदधाति दिशाँवविधृत्यै दशं प्राणभृतः पुरस्तादुप ॥ ७ ॥ दधाति
 नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्तात्प्राणा ज्योतिष्मतीमुत्तमामुप
 दधाति तस्मात्प्राणानाँवाग्ज्योतिरुत्तमा दशोप दधाति दशाँखरा विराड्विराट्छन्दसाँज्ज्योति-
 र्ज्योतिरेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्ताज्ज्योतिरुपाऽऽस्महे छन्दाँसि पशुष्वजिमयुस्तान्बृहत्युदजय-
 तस्माद्बार्हताः ॥ ८ ॥ पशवं उच्यन्ते मा छन्द इति दक्षिणत उप दधाति तस्माद्दक्षिणावृतो
 मासाः पृथिवी छन्द इति पश्चात्प्रतिष्ठित्या अग्निर्देवतेत्युत्तरत ओजो वा अग्निरोज एवोत्तरतो धत्ते
 तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति षट्त्रिँशत्सं पद्यन्ते षट्त्रिँशदखरा बृहती बारहताः पशवो
 बृहत्यैवाऽस्मै पशूनवं रुन्धे बृहती छन्दसाँ स्वाराँज्यं परीयाय यस्यैता ॥ ९ ॥ उपधीयन्ते गच्छति
 स्वाराँज्यं सप्त बालखिल्याः पुरस्तादुप दधाति सप्त पश्चात्सप्त वै शीर्षण्याः प्राणा द्वाववाँश्चौ
 प्राणानाँ सवीर्यत्वाय मूर्द्धाँसि राडिति पुरस्तादुप दधाति यन्त्री राडिति पश्चात्प्राणानेवाऽस्मै
 समीचो दधाति ॥ १० ॥ अश्वमुप पुरस्तादुप बारहता एताश्चतुस्त्रिँशच्च ॥ २ ॥

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एता अरुणयास्तोमीया अपश्यन्ता अन्य-
 थाऽनूच्याऽन्यथोपाऽदधत् तदसुरा नाऽन्ववायन्ततो देवा अभवन्पराऽसुरा यदरुणयास्तोमीया
 अन्यथाऽनूच्याऽन्यथोपदधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना पराँस्य भ्रातृव्यो भवत्याशुस्त्रिवृदिति
 पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखँवै त्रिवृ- ॥ ११ ॥ यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति व्योम सप्तदश इति
 दक्षिणतोऽन्नँवै व्योमाऽन्नं सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनाऽन्नमद्यते धरुणं
 एकविँश इति पश्चात्प्रतिष्ठा वा एकविँशः प्रतिष्ठित्यै भान्तः पञ्चदश इत्युत्तरत ओजो वै भान्त
 ओजः पञ्चदश ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति प्रतूर्तिरष्टादश इति पुरस्ता-
 ॥ १२ ॥ दुप दधाति द्वौ त्रिवृतावभिपूर्वयज्ञमुखे वि यातयत्यभिवर्तस्सविँश इति दक्षिणतो-
 ऽन्नँवा अभिवर्तोऽन्नं सविँशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनाऽन्नमद्यते वचोँ द्वाविँश
 इति पश्चाद्यद्विँशतिर्दे तेन विराजौ यद्वे प्रतिष्ठा तेन विराजोरेवाऽभिपूर्वमन्नाद्ये प्रति तिष्ठति तपो
 नवदश इत्युत्तरतस्मात्सव्यो ॥ १३ ॥ हस्तयोस्तपस्वितरो योनिश्चतुर्विँश इति पुरस्तादुप दधाति
 चतुर्विँशत्यखरा गायत्री गायत्री यज्ञमुखँयज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति गर्भाः पञ्चविँश इति
 दक्षिणतोऽन्नँवै गर्भा अन्नं पञ्चविँशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनाऽन्नमद्यत
 ओजस्त्रिणव इति पश्चादिमे वै लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति संभरणस्त्रयोविँश इ-
 ॥ १४ ॥ त्युत्तरतस्तस्मात्सव्यो हस्तयोस्सम्भार्यतरः क्रतुरिकत्रिँश इति पुरस्तादुप दधाति वाग्वै

क्रतुर्यज्ञमुखं वाग्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति ब्रह्मस्य विष्टपञ्चतुस्त्रिंश इति दक्षिणतोऽसौ वा आदित्यो ब्रह्मस्य विष्टपं ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणोऽर्द्धो ब्रह्मवर्चसितरः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंश इति पश्चात्प्रतिष्ठित्यै नार्कषट्त्रिंश इत्युत्तरतस्सुवर्गो वै लोको नार्कस्सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै ॥ १५ ॥ वै त्रिवृदिति पुरस्तात्सव्यस्त्रयोविंश इति सुवर्गो वै पञ्च च ॥ ३ ॥

आशुव्योम धरुणो भान्तः प्रतूर्तिरभिवर्तो वर्चस्तपो योनिर्गर्भा ओजस्संभरणः क्रतुर्ब्रह्मस्य प्रतिष्ठा नाकषोडश ॥

अग्नेर्भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वा अग्रिर्यज्ञमुखन्दीर्घा यज्ञमुखं ब्रह्म यज्ञमुखन्निवृत्तयज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति नृचखसां भागोऽसीति दक्षिणतश्शुश्रुवाऽसौ वै नृचखसोऽन्नन्धाता जातायैवाऽस्मा अन्नमपि दधाति तस्माज्जातोऽन्नमत्ति जनित्रः स्पृतः सप्तदशस्तोम इत्याहाऽन्नं वै जनित्र- ॥ १६ ॥ मन्त्रः सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनाऽन्नमद्यते मित्रस्य भागोऽसीति पश्चात्प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः प्राणापानावेवाऽस्मिन्दधाति दिवो वृष्टिर्वातास्पृता एकविंशस्तोम इत्याह प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठित्या इन्द्रस्य भागोऽसीत्युत्तरत ओजो वा इन्द्र ओजो विष्णुरोजः रूचमोजः पञ्चदश ॥ १७ ॥ ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति वसूनां भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै वसवो यज्ञमुखः रुद्रा यज्ञमुखञ्चतुर्विंशो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयत्यादित्यानां भागोऽसीति दक्षिणतोऽन्नं वा आदित्या अन्नं मरुतोऽन्नं गार्भो अन्नं पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनाऽन्नमद्यतेऽदित्यै भागो- ॥ १८ ॥ ऽसीति पश्चात्प्रतिष्ठा वा अदितिः प्रतिष्ठा पूषा प्रतिष्ठा त्रिणवः प्रतिष्ठित्यै देवस्य सवितुर्भागोऽसीत्युत्तरतो ब्रह्म वै देवस्सविता ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्म चतुष्टोमो ब्रह्मवर्चसमेवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोऽर्द्धो ब्रह्मवर्चसितरस्सावित्रवती भवति प्रसूत्यै तस्माद्ब्राह्मणानामुदीची सनिः प्रसूता धर्त्रश्चतुष्टोम इति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै धर्त्रो ॥ १९ ॥ यज्ञमुखञ्चतुष्टोमो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति यावानां भागोऽसीति दक्षिणतो मासा वै यावा अर्द्धमासा अयावास्तस्माद्दक्षिणावृतो मासा अन्नं वै यावा अन्नं प्रजा अन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनाऽन्नमद्यत ऋभूणां भागोऽसीति पश्चात्प्रतिष्ठित्यै विवर्तोऽष्टाचत्वारिंश इत्युत्तरतोऽनयोर्लोकयोस्सवीर्यत्वाय तस्मादिमौ लोकौ समावर्द्धीर्यौ ॥ २० ॥ यस्य मुख्यवतीः पुरस्तादुपधीयन्ते मुख्य एव भवत्याऽस्य मुख्यो जायते यस्याऽन्नवतीर्दक्षिणतोऽत्यन्नमाऽस्याऽन्नादो जायते यस्य प्रतिष्ठावतीः पश्चात्प्रत्येव तिष्ठति यस्यौजस्वतीरुत्तरत औजस्व्येव भवत्याऽस्यौजस्वी जायतेऽर्को वा एष यदग्निस्तस्यैतदेव स्तोत्रमेतच्छ्रव्यदेशा विधा ॥ २१ ॥ विधीयतेऽर्क एव तदकर्ममनु विधीयतेऽत्यन्नमाऽस्याऽन्नादो जायते यस्यैषा विधा विधीयते य उ चैनामेववेद सृष्टीरुप दधाति यथासृष्टमेवाऽव रुन्धे न वा इदन्दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते देवा एता व्युष्टीरपश्यन्ता उपाऽदधत्

ततो वा इदं व्यौच्छद्यस्यैता उपधीयन्ते व्यैवाऽस्मा उच्छत्यथो तम एवाऽप हते ॥ २२ ॥ वै जनित्र पञ्चदशोऽदित्यै भागो वै धर्त्रस्समार्वद्वीर्यो विधा ततो वा इदञ्चतुर्दश च ॥ ४ ॥

अग्नेर्नृचख्ससाञ्जनित्रं मित्रस्येन्द्रस्य वसूनामादित्यानामदित्यै देवस्य सवितुस्सावित्रवती धर्त्रो यावानामभूणार्वाविवर्तश्चतुर्दश ॥

अग्रं जातान्त्र पुंदा नस्सपत्नानिति पुरस्तादुप दधाति जातानेव भ्रातृव्यान्त्र पुंदाते सहसा जातानिति पश्चाज्जनिष्यमाणानेव प्रति नुदते चतुश्चत्वारिंशस्स्तोम इति दख्णिणतो ब्रह्मवर्चसं वै चतुश्चत्वारिंशो ब्रह्मवर्चसमेव दख्णिणतो धत्ते तस्मादख्णिणोऽद्धौ ब्रह्मवर्चसितरष्वोऽशस्स्तोम इत्युत्तरत ओजो वै षोडश ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मा- ॥ २३ ॥ दुत्तरतोभिप्रयायी जयति वज्रो वै चतुश्चत्वारिंशो वज्रं षोडशो यदेते इष्टके उपदधाति जाताश्चैव जनिष्यमाणाश्च भ्रातृव्यान्त्र-
णुद्य वज्रमनु प्र हरति स्तृत्यै पुरीषवती मद्भ्य उप दधाति पुरीषं वै मद्भ्यमात्मनस्सात्मानमेवा-
ऽग्निश्चिनुते सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति य एव वैदेता वा असपत्ना नामेष्टका यस्यैता उपधीयन्ते ॥ २४ ॥ नाऽस्य सपत्नो भवति पशुर्वा एष यदग्निर्विराज उत्तमायाश्चित्यामुप दधाति विराजमेवोत्तमां पशुषु दधाति तस्मात्पशुमानुत्तमां वाचं वदति दशदशोप दधाति सवीर्यत्वाया-
ऽरूष्णयोप दधाति तस्मादरूष्ण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै यानि वै छन्दांसि सुवर्ग्या-
ण्यासन्तैर्देवास्सुवर्गल्लोकमायन्तेनरूपयो- ॥ २५ ॥ ऽश्राम्यन्ते तपोऽतप्यन्त तानि तपसाऽपश्य-
न्तेभ्य एता इष्टका निरमिमतेवश्छन्दो वरिवश्छन्द इति ता उपाऽदधत ताभिर्वै ते सुवर्गल्लोकमायन्तु यदेता इष्टका उपदधाति यान्येव छन्दांसि सुवर्ग्याणि तैरेव यजमानस्सुवर्गल्लोकमेति यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत तास्स्तोमभागैरेवाऽसृजत य- ॥ २६ ॥ यस्तोमभागा उपदधाति प्रजा एव तद्यजमानस्सृजते बृहस्पतिर्वा एतद्यज्ञस्य तेजस्समभरद्यस्तोमभागा यस्तोमभागा उपदधाति सतैजसमेवाऽग्निश्चिनुते बृहस्पतिर्वा एताय्यज्ञस्य प्रतिष्ठामपश्यद्यस्तोमभागा यस्तोमभागा उपदधाति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै सप्तसप्तोप दधाति सवीर्यत्वाय तिस्रो मद्भ्ये प्रतिष्ठित्यै ॥ २७ ॥ उत्तरतो धत्ते तस्मादुपधीयन्त ऋषयोऽसृजत यत्त्रिचत्वारिंशच्च ॥ ५ ॥

रश्मिरित्येवाऽऽदित्यमसृजत प्रेत्यिरिति धर्ममन्वितिरिति दिवश् सन्धिरित्यन्तरिक्षं प्रति-
धिरिति पृथिवीर्वाविष्टम्भ इति वृष्टिं प्रवेत्यहरनुवेति रात्रिमुशिति वसून्प्रकेत इति रुद्रान्धुदीतिरि-
त्यादित्यानोज इति पितृस्तन्तुरिति प्रजाः पृतनाषाडिति पशून्नेवदित्योषधीरभिजिदसि युक्तग्रावे-
॥ २८ ॥ न्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्येव दख्णिणतो वज्रं पर्यौहदभिजित्यै ताः प्रजा अपंप्राणा असृजत तास्वर्धिपतिरसीत्येव प्राणमदधाद्यन्तेत्यपानश् सः सर्प इति चख्खुर्वयोधा इति श्रोत्रन्ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः पश्यन्तीश्शृण्वतीर्न मिथुनी अभवन्तासु त्रिवृदसीत्येव मिथुनमदधात्ताः प्रजा मिथुनी ॥ २९ ॥ भवन्तीर्न प्राऽजायन्त तास्सश्रोहोऽसि नीरोहोऽसीत्येव प्राऽज्जनयत्ताः प्रजाः

प्रजाता न प्रत्यतिष्ठन्ता वसुकोऽसि वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीत्येवैषु लोकेषु प्रत्यस्थापयद्यदाह वसुकोऽसि वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीति प्रजा एव प्रजाता एषु लोकेषु प्रति द्यापयति सात्माऽन्तरिक्षं रोहति सप्राणोऽमुष्मिल्लोके प्रति तिष्ठत्यव्यर्द्धकः प्राणापानाभ्यां भवति य एवँवेद ॥ ३० ॥ युक्तग्रावा प्रजा मिथुन्यन्तरिक्षं द्वादश च ॥ ६ ॥

नाकसद्भिर्वै देवास्सुवर्गल्लोकमायन्तन्नाकसदाँनाकसत्त्वय्यन्नाकसद उपदधाति नाकसद्भिरेव तद्यजमानस्सुवर्गल्लोकमेति सुवर्गो वै लोको नाको यस्यैता उपधीयन्ते नाऽस्मा अर्कं भवति यजमानायतनँवै नाकसदो यन्नाकसद उपदधात्यायतनमेव तद्यजमानः कुरुते पृष्ठानाँवा एतत्तेजस्संभृतय्यन्नाकसदो यन्नाकसद ॥ ३१ ॥ उपदधाति पृष्ठानामेव तेजोऽव रुन्धे पञ्चचोडा उप दधात्यप्सरस एवैनमेता भूता अमुष्मिल्लोक उप शोरेऽथो तनूपानीरिवैता यजमानस्य यन्द्भिष्यात्तमुपदधद्व्यायेदेताभ्य एवैनन्देवताभ्य आ वृश्चति ताजगार्तिमाच्छत्युत्तरा नाकसद्भ्य उप दधाति यथा जायामानीय गृहेषु निषादयति तादृगेव तत् ॥ ३२ ॥ पश्चात्प्राचीमुत्तमामुप दधाति तस्मात्पश्चात्प्राची पत्यन्वास्ते स्वयमातृण्णाश्च विकर्णीश्चोत्तमे उप दधाति प्राणो वै स्वयमातृण्णाऽऽयुर्विकर्णी प्राणश्चैवाऽऽयुश्च प्राणानामुत्तमौ धत्ते तस्मात्प्राणश्चाऽऽयुश्च प्राणानामुत्तमौ नाऽन्यामुत्तरामिष्टकामुप दद्व्याद्यदन्यामुत्तरामिष्टकामुपदद्व्यात्पशूना- ॥ ३३ ॥ च यजमानस्य च प्राणश्चाऽऽयुश्चाऽपि दद्व्यात्तस्मान्नाऽन्योत्तरेष्टकोपधेयां स्वयमातृण्णामुप दधात्यसौ वै स्वयमातृण्णाऽमूमेवोप धत्तेऽश्चमुप द्यापयति प्राणमेवाऽस्यान्दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिनैवाऽग्निश्चिनुते स्वयमातृण्णा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्याऽनुख्यात्या एषा वै देवानाँव्विक्रान्तिर्यद्विकर्णी यद्विकर्णीमुपदधाति देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमत उत्तरत उप दधाति तस्मादुत्तरतउपचारोऽग्निर्वायुमती भवति समिद्धयै ॥ ३४ ॥ संभृतय्यन्नाकसदो यन्नाकसदस्तत्पशूनामेषा वै द्वाविंशतिश्च ॥ ७ ॥

छन्दाँस्युप दधाति पशवो वै छन्दाँसि पशूनेवाऽव रुन्धे छन्दाँसि वै देवानाँव्वामं पशवो वाममेव पशूनव रुन्ध एताँ ह वै यज्ञसेनश्चैत्रियायणश्चितिँव्विदाश्चकार तया वै स पशून्वाऽरुन्ध यदेतामुपदधाति पशूनेवाऽव रुन्धे गायत्रीः पुरस्तादुप दधाति तेजो वै गायत्री तेज एव ॥ ३५ ॥ मुखतो धत्ते मूर्धन्वतीर्भवन्ति मूर्धनमेवैनँ समानानाँङ्करोति त्रिष्टुभ उप दधातीन्द्रियँवै त्रिष्टुगिन्द्रियमेव मन्द्यतो धत्ते जगतीरुप दधाति जागता वै पशवः पशूनेवाऽव रुन्धेऽनुष्टुभ उप दधाति प्राणा वा अनुष्टुप्राणानामुत्सृष्ट्यै बृहतीरुष्णिहाः पङ्कीरुष्परपङ्कीरिति विष्टुरूपाणि छन्दाँस्युप दधाति विष्टुरूपा वै पशवः पशव- ॥ ३६ ॥ इछन्दाँसि विष्टुरूपानेव पशूनव रुन्धे विष्टूरूपमस्य गृहे दृश्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवँवेदाऽतिच्छन्दसमुप दधात्यतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दाँसि सर्वेभिरेवैनच्छन्दोभिश्चिनुते वर्ष्म वा एषा छन्दसाँय-

दतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसमुपदधाति वर्षमैवैनं समानानाङ्करोति द्विपदा उप दधाति द्विपाद्यजमानः
प्रतिष्ठित्यै ॥ ३७ ॥ तेज एव पशवः पशवो यजमान एकश्च ॥ ८ ॥

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽग्निश्चीयते यत्सयुजो नोपदद्धचादेवता अस्याऽग्निर्वृक्षीरन् यत्सयुज
उपदधात्यात्मनैवैनं सयुजश्चिनुते नाऽग्निना व्यद्व्यतेऽथो यथा पुरुषस्त्रावभिस्सन्तत एवमेवैता-
भिर्गग्निस्सन्ततोऽग्निना वै देवास्सुवर्गल्लोकमायन्ता अमूः कृत्तिका अभवन् यस्यैता उपधीयन्ते
सुवर्गमेव ॥ ३८ ॥ लोकमेति गच्छति प्रकाशश्चित्रमेव भवति मण्डलेष्टका उप दधातीमे वै लोका
मण्डलेष्टका इमे खलु वै लोका देवपुरा देवपुरा एव प्र विंशति नाऽऽर्तिमाच्छत्यग्निश्चिक्व्यानो विश्व-
ज्योतिष उप दधातीमानेवैताभिर्लोकान्ज्योतिष्मतः कुरुतेऽथो प्राणानेवैता यजमानस्य दादधत्येता
वै देवतास्सुवर्गास्ता एवाऽन्वारभ्य सुवर्गल्लोकमेति ॥ ३९ ॥ सुवर्गमेव ता एव चत्वारि च ॥ ९ ॥

वृष्टिसनीरुप दधाति वृष्टिमेवाऽव रुन्धे यदैकधोपदद्धचादेकमृतुर्व्वरषेदनुपरिहारं सादयति
तस्मात्सर्वानृतून वरषति पुरोवातसर्निरसीत्याहितद्वै वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिमव रुन्धे सय्यानी-
भिर्वै देवा इमाल्लोकान्धसमयुस्तत्सय्यानीनां सय्यानि त्वय्यत्सय्यानीरुपदधाति यथाऽप्सु नावा
सय्यात्येव- ॥ ४० ॥ मेवैताभिर्यजमान इमाल्लोकान्धसय्याति प्लवो वा एषोऽग्नेर्यत्सय्यानीर्यत्स-
य्यानीरुपदधाति प्लवमेवैतमग्र्य उप दधात्युत यस्यैतासूपहितास्वापोऽग्निं हरन्त्यहंत एवाऽस्या-
ऽग्निरादित्येष्टका उप दधात्यादित्या वा एतं भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलं भूत्यै सन्भूतिं प्राप्नोत्यादित्या
॥ ४१ ॥ एवैनं भूतिं मयन्त्यसौ वा एतस्याऽऽदित्यो रुचमा दत्ते योऽग्निश्चित्वा न रोचते
यदादित्येष्टका उपदधात्यसावेवाऽस्मिन्नादित्यो रुचन्दधाति यथाऽसौ देवानां रोचत एवमेवैष
मनुष्याणां रोचते घृतेष्टका उप दधात्येतद्वा अग्नेः प्रियन्धाम यदधृतं प्रियेणैवैनन्धाम्ना समर्द्धय-
॥ ४२ ॥ त्यथो तेजसाऽनुपरिहारं सादयत्यपरिवर्गमेवाऽस्मिन्तेजो दधाति प्रजापतिरग्निमचिनुत
स यशसा व्यार्द्धयत स एता यशोदा अपश्यत्ता उपाधत्त ताभिर्वै स यश आत्मनधत्त यद्यशोदा
उपदधाति यश एव ताभिर्यजमान आत्मन्धत्ते पञ्चोप दधाति पाङ्क्तः पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मिन्
यशो दधाति ॥ ४३ ॥ एवं प्राप्नोत्यादित्या अर्द्धयत्येकान् पञ्चाशच्च ॥ १० ॥

देवासुरास्सय्यत्ता आसन्कनीयाऽसौ देवा आसन्भूयाऽसोऽसुरास्ते देवा एता इष्टका अप-
श्यन्ता उपाधत्त भूयस्कृदसीत्येव भूयाऽसोऽभवन्वनस्पतिभिरोषधीभिर्वरिवस्कृदसीतीमामजय-
न्प्राच्यसीति प्राचीन्दिशमजयन्बुद्ध्वाऽसीत्यमूमजयन्तरिख्वसदस्यन्तरिख्वे सीदेत्यन्तरिख्वम-
जयन्ततो देवा अभव- ॥ ४४ ॥ न्पराऽसुरा यस्यैता उपधीयन्ते भूयानेव भवत्यभीमाल्लोकाञ्जयति
भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यप्सुषदसि श्येनसदसीत्याहितद्वा अग्ने रूपं रूपेणैवाऽग्निमव
रुन्धे पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयामीत्याहिमानेवैताभिर्लोकान्द्रविणावतः कुरुत आयुष्या उप
दधात्यायुरिवा- ॥ ४५ ॥ ऽस्मिन्दधात्यग्ने यत्ते परं हन्नामेत्याहितद्वा अग्नेः प्रियन्धाम प्रियमेवाऽस्य

पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः

धामोपाऽऽप्नोति तावेहि सः रभावहा इत्याह व्यैवैनेन परि धत्ते पाञ्चजन्येष्वप्यैद्धचग्र इत्याहिष वा अग्निः पाञ्चजन्यो यः पञ्चचितीकस्तस्मादेवमार्हर्तव्या उप दधात्येतद्वा ऋतूनां प्रियन्धाम यद्वेतव्या ऋतूनामेव प्रियन्धामाऽव रुन्धे सुमेक इत्याह सव्वत्सरो वै सुमेकस्सव्वत्सरस्यैव प्रियन्धामोपाऽऽप्नोति ॥ ४६ ॥ अभवन्नायुरिवर्तव्या उप षड्विंशतिश्च ॥ ११ ॥

प्रजापतेरख्यश्चयत्तपराऽपतत्तदश्वोऽभवद्यदश्वयत्तदश्वस्याऽश्वत्वन्तद्देवा अश्वमेधेनैव प्रत्यदधुरेष वै प्रजापतिः सर्वङ्करोति योऽश्वमेधेन यजते सर्व एव भवति सर्वस्य वा एषा प्रायश्चित्तिस्सर्वस्य भेषजः सर्वव्वा एतेन पाप्मानन्देवा अंतरक्षपि वा एतेन ब्रह्महृत्यामतरन्त्सर्व पाप्मानं ॥ ४७ ॥ न्तरति तरति ब्रह्महृत्याय्योऽश्वमेधेन यजते य उ चैनमेववेदोत्तरव्वै तत्प्रजापतेरख्यश्चयत्तस्मादश्वस्योत्तरतोऽव दन्ति दक्षिणतोऽन्येषां पशूनाव्वैतसः कटो भवत्यप्सुयोनिरा अश्वोऽप्सुजो वेतसस्व एवैन्योनौ प्रति घापयति चतुष्टोमस्तोमो भवति सरङ्ग वा अश्वस्य सक्थ्याऽवृहत्तद्देवाश्चतुष्टोमेनैव प्रत्यदधुर्यच्चतुष्टोमस्तोमो भवत्यश्वस्य सर्वत्वार्य ॥ ४८ ॥ सर्व पाप्मानमवृहद्वादश च ॥ १२ ॥

उत्सन्नयज्ञ इन्द्राग्नी देवा वा अख्ययास्तोमीया अग्नेर्भागोऽस्यग्ने जातान्नश्मिरिति नाकसद्भिश्छन्दांसि सर्वाभ्यो वृष्टिसर्वादेवासुराः कनीयाः प्रजापतेरखि द्वादश ॥ ४९ ॥ उत्सन्नयज्ञो देवा वै यस्य मुख्यवतीर्नाकसद्भिर्वैताभिरेष्टाचत्वारिंशत् ॥ ५० ॥ उत्सन्नयज्ञस्सर्वत्वार्य ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ पञ्चमकाण्डे चतुर्थप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

देवासुरास्सय्यन्ता आसन्ते न व्यजयन्त स एता इन्द्रस्तनूरपश्यन्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स तनुवमिन्द्रियव्वीर्यमात्मन्नधत्ता ततो देवा अभवन्पराऽसुरा यदिन्द्रतनूरुपदधाति तनुवमेव ताभिरिन्द्रियव्वीर्येय्यजमान आत्मन्धत्तेऽथो सेन्द्रमेवाऽग्निः सतनुश्चिनुते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो ॥ १ ॥ भवति यज्ञो देवेभ्योऽपाऽक्रामत्तमवरुधन्नाऽशक्रुवन्त एता यज्ञतनूरपश्यन्ता

उपाऽदधत् ताभिर्वै ते यज्ञमवाऽरुन्धत् यद्यज्ञतनूरुपदधाति यज्ञमेव ताभिर्यजमानोऽव रुन्धे त्रयस्त्रि-
 ष्शतमुप दधाति त्रयस्त्रिष्वद्वै देवता देवता एवाऽव रुन्धेऽथो सात्मानमेवाऽग्निं सतनुश्चिनुते
 सात्माऽमुष्मिल्लोके ॥ २ ॥ भवति य एवँवेद ज्योतिष्मतीरुप दधाति ज्योतिरेवाऽस्मिन्दधा-
 त्येताभिर्वा अग्निश्चितो ज्वलति ताभिरेवैनं समिन्ध उभयोरस्मै लोकयोर्ज्योतिर्भवति नखत्रेष्टका
 उप दधात्येतानि वै दिवो ज्योतींषि तान्येवाऽव रुन्धे सुकृताँवा एतानि ज्योतींषि यन्नखत्राणि
 तान्येवाऽऽप्रोत्यथो अनूकाशमेवैतानि ॥ ३ ॥ ज्योतींषि कुरुते सुवर्गस्य लोकस्याऽनुख्यात्यै
 यत्सऽस्पृष्टा उपदध्याद्वृष्ट्यै लोकमपि दध्यादवर्षुकः पर्जन्यस्यादसऽस्पृष्टा उप दधाति वृष्ट्या
 एव लोकङ्करोति वर्षुकः पर्जन्यो भवति पुरस्तादन्याः प्रतीचीरुप दधाति पश्चादन्याः प्राचीस्त-
 स्माँत्राचीनानि च प्रतीचीनानि च नखत्राण्या वर्तन्ते ॥ ४ ॥ भ्रातृव्यो लोक एवैतान्येकचत्वारिंशच्च
 ॥ १ ॥

ऋतव्या उप दधात्यृतुनाङ्गस्यै द्वन्द्वमुप दधाति तस्माँद्वन्द्वमृतवोऽधृतेव वा एषा यन्मद्वयमा-
 चित्तिरन्तरिखमिव वा एषा द्वन्द्वमन्यासु चितीषूप दधाति चतस्रो मद्वये धृत्या अन्तश्श्लेषणँवा
 एताश्चितीनाँय्यदतव्या यदतव्या उपदधाति चितीनाँव्विधृत्या अवकांमनूप दधात्येषा वा अग्रेयो-
 निस्सयोनि- ॥ ५ ॥ मेवाऽग्निश्चिनुत उवाच ह विश्वामित्रोऽददिह्य ब्रह्मणाऽन्नय्यस्यैता उपधीयान्तै
 य उ चैना एवँवेददिति सँव्वत्सरो वा एतं प्रतिष्ठायै नुदते योऽग्निश्चित्वा न प्रतितिष्ठति पञ्च
 पूर्वाश्चितयो भवन्त्यथ षष्ठीश्चितिश्चिनुते षड्वा ऋतवस्सँव्वत्सर ऋतुष्वेव सँव्वत्सरे प्रति तिष्ठत्येता
 वा ॥ ६ ॥ अर्धिपत्नीर्नामेष्टका यस्यैता उपधीयन्तेऽर्धिपतिरेव संमानानाँ भवति यन्दिष्यात्तमुपद-
 धद्यायेदेताभ्य एवैनन्देवताभ्य आ वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छत्यङ्गिरसस्सुवर्गल्लोकय्यन्तो या यज्ञस्य
 निष्कृतिरासीत्तामृषिभ्यः प्रत्यौहन्तद्विरण्यमभवद्यद्विरण्यशलकैः प्रोखति यज्ञस्य निष्कृत्या अथो
 भेषजमेवाऽस्मै करो- ॥ ७ ॥ त्यथो रूपेणैवैनं समर्जयत्यथो हिरण्यज्योतिषैव सुवर्गल्लोकमेति
 साहस्रवता प्रोखति साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या इमा मे अग्न इष्टका धेनवस्सन्वित्याह धेनूरे-
 वनाः कुरुते ता एनङ्कामदुधा अमुत्राऽमुष्मिल्लोक उप तिष्ठन्ते ॥ ८ ॥ सयोनिमेता वै करोत्येकात्र
 चत्वारिंशच्च ॥ २ ॥

रुद्रो वा एष यदग्निस्स एतर्हि जातो यर्हि सर्वश्चितस्स यथा वत्सो जातस्स्तनं प्रेप्सत्ये-
 वँवा एष एतर्हि भागधेयं प्रेप्सति तस्मै यदाहुतिन्न जुहुयादध्वर्युश्च यजमानश्च दद्यायेच्छतरु-
 द्रीयञ्जुहोति भागधेयैर्नैवैनं शमयति नाऽऽर्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानो यद्गाम्याणाँ पशूनां
 ॥ ९ ॥ पर्यसा जुहुयाद्गाम्यान्पशूञ्चुचाऽर्पयेद्यदारण्यानामारण्याञ्जर्तिलयवाग्वा वा जुहुयाद्गवीधुक-
 यवाग्वा वा न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नाऽऽरण्यानथो खल्वाहुरनाहुतिर्वै जर्तिलाँश्च गवीधुका-
 श्वेत्यजखीरेण जुहोत्याग्नेयी वा एषा यदजाऽऽहुत्यैव जुहोति न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नाऽऽरण्या-

नङ्गिरसस्सुवर्गल्लोकयन्तो- ॥ १० ॥ ऽजायाङ्गर्म प्राडसिञ्चन्त्सा शोचन्ती पूर्णं पराङ्जिहीत
सौङ(१)कौडभवत्तर्कस्याङ्कत्वमर्कपणेन जुहोति सयोनित्वायोदङ्तिष्ठजुहोत्येषा वै रुद्रस्य
दिस्स्वायामेव दिशि रुद्रन्निरवदयते चरमायामिष्टकायाञ्जुहोत्यन्तत एव रुद्रन्निरवदयते त्रेधाविभ-
क्तञ्जुहोति त्रयं इमे लोका इमानेव लोकान्त्समावद्वीर्यान्करोतीत्यग्रै जुहो- ॥ ११ ॥ त्यथेयत्य-
थेयति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनल्लोकेभ्यश्शमयति तिस्र उत्तरा आहुतीर्जुहोति षट्सं पद्यन्ते
षड्वा ऋतवं ऋतुभिरिवैनं शमयति यदनुपरिक्रामञ्जुहुयादन्तरवचारिणं रुद्रङ्कुर्यादथो खल्वाहुः
कस्याँवाडहं दिशि रुद्रः कस्याँवेत्यनुपरिक्राममेव हौतव्यमपरिवर्गमेवैनं शमय- ॥ १२ ॥ त्येता
वै देवतास्सुवर्ग्या या उत्तमास्ता यजमानँवाचयति ताभिरिवैनं सुवर्गल्लोकङ्गमयति यन्दिष्यात्त-
स्य सञ्चरे पशूनान्न्यस्येद्यः प्रथमः पशुरभितिष्ठति स आर्तिमाच्छति ॥ १३ ॥ पशूनायन्तोऽग्रे
जुहोत्यपरिवर्गमेवैनं शमयति त्रिंशच्च ॥ ३ ॥

अश्मन्मूर्जमिति परि षिञ्चति मूर्जयत्येवैनमथो तर्पयत्येव स एनन्तुसोऽख्बुद्धयन्नशोचन्न-
मुष्मिल्लोक उप तिष्ठते तृप्यति प्रजया पशुभिर्य एवँवेद तान् इषमूर्जन्यन्त मरुतस्सश्चराणा इत्या-
हाऽन्नँवा उर्गन्नम्मरुतोऽन्नमेवाऽव रुन्धेऽश्मंस्ते ख्बुदमुन्ते शु- ॥ १४ ॥ गृच्छतु यन्दिष्य इत्याह
यमेव द्वेष्टि तमस्य ख्बुधा च शुचा चाँडर्पयति त्रिः परिषिञ्चन्येति त्रिवद्वा अग्निर्यावानेवाऽग्निस्तस्य
शुचं शमयति त्रिः पुनः पर्येति षट्सं पद्यन्ते षड्वा ऋतवं ऋतुभिरिवाऽस्य शुचं शमयत्यपाँवा
एतत्पुष्पयद्वैतसौऽपा ॥ १५ ॥ शरोऽवका वेतसशाखया चाऽवकाभिश्च वि कर्षत्यापो वै शा-
न्ताश्शान्ताभिरिवाऽस्य शुचं शमयति यो वा अग्निश्चितं प्रथमः पशुरधिक्रामतीश्चरो वै तं शुचा
प्रदहो मण्डूकैर्न वि कर्षत्येष वै पशूनामनुपजीवनीयो न वा एष ग्राम्येषु पशुषु हितो नाऽऽरण्येषु
तमेव शुचाऽर्पयत्यष्टाभिर्वि कर्ष- ॥ १६ ॥ त्यष्टाखरा गायत्री गायत्रौऽग्निर्यावानेवाऽग्निस्तस्य
शुचं शमयति पावकवतीभिरन्नँवै पावकोऽन्नैनैवाऽस्य शुचं शमयति मृत्युर्वा एष यदग्निर्ब्रह्मण
एतद्रूपयत्कृष्णाजिनङ्गाष्णीं उपानहावुपं मुञ्चते ब्रह्मणैव मृत्योरन्तर्द्धत्तेऽन्तर्मृत्योर्द्धत्तेऽन्तरन्नाद्या-
दित्याहुरन्यामुपमुञ्चतेऽन्यान्नान्त- ॥ १७ ॥ रेव मृत्योर्द्धत्तेऽवाऽन्नाद्यं रुन्धे नमस्ते हरसे शोचिष
इत्याह नमस्कृत्य हि वसीयाऽसमुपचरन्त्यन्यन्ते अस्मत्तपन्तु हेतय इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य
शुचाऽर्पयति पावको अस्मभ्यं शिवो भवेत्याहाऽन्नँवै पावकोऽन्नमेवाऽव रुन्धे द्वाभ्यामग्निं
क्रामति प्रतिष्ठित्या अपस्यवतीभ्यां शान्त्यै ॥ १८ ॥ शुर्वेतसौऽपामष्टाभिर्वि कर्षति नान्तरेकान्न
पञ्चाशच्च ॥ ४ ॥

नृषदे वडिति व्याघारयति पङ्क्त्याऽऽहुत्या यज्ञमुखमा रभतेऽख्बुद्धया व्याघारयति तस्मा-
दख्बुद्धया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै यद्वषट्कुर्याद्यातयामाऽस्य वषट्कारस्स्याद्यन्न वषट्कु-
र्याद्रख्वांसि यज्ञं हन्युर्वडित्याह परोखमेव वषट्करोति नाऽस्य यातयामा वषट्कारो भवति न

यज्ञं रक्षार्थं स घ्नन्ति हुतादो वा अन्ये देवा ॥ १९ ॥ अहुतादोऽन्ये तानंश्चिदेवोभयान्प्रीणाति
ये देवा देवानामिति ददध्ना मधुमिश्रेणाऽवोर्षति हुतादश्चैव देवानहुतादश्च यजमानः प्रीणाति ते
यजमानं प्रीणन्ति ददध्नेव हुतादः प्रीणाति मधुषाऽहुतादौ ग्राम्यं वा एतदन्नं यद्दद्यात्करणं मधु
यद्दध्ना मधुमिश्रेणाऽवोर्षत्युभयस्याऽवरोर्षत्यै गुमुष्टिनाऽवोर्षति प्राजापत्यो ॥ २० ॥ वै गुमुष्टि-
स्संयोनित्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या अनुपरिचारमवोर्षत्यपरिवर्गमेवैनान्प्रीणाति वि वा एष प्राणैः
प्रजयां पशुभिर्ऋद्धयते योऽग्निश्चिन्वन्नधिक्रामति प्राणदा अपानदा इत्याह प्राणानेवाऽऽत्मन्धत्ते
वर्चोदा वरिवोदा इत्याह प्रजा वै वर्चः पशवो वरिवः प्रजामेव पशूनात्मन्धत्त इन्द्रो वृत्रमहन्तव्वृत्रो
॥ २१ ॥ हुतष्पोऽशभिर्भोगैरसिनात्स एतामग्रयेऽनीकवत् आहुतिमपश्यत्तामजुहोत्तस्याऽग्निरनीक-
वान्त्स्वेन भागधेयेन प्रीतष्पोऽशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहद्वैश्चकर्मणेन पाप्मनो निर्मुच्यत
यदग्रयेऽनीकवत् आहुतिञ्जुहोत्यग्निरेवाऽस्याऽनीकवान्त्स्वेन भागधेयेन प्रीतः पाप्मानमपि दहति
वैश्चकर्मणेन पाप्मनो निर्मुच्यते यज्ञामयेत चिरं पाप्मनो ॥ २२ ॥ निर्मुच्येतेत्येकैकन्तस्य
जुहुयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते यज्ञामयेत ताजक्याप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्याऽनुद्रुत्य
जुहुयात्ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्येतेऽथो खलु नानैव सूक्ताभ्याञ्जुहोति नानैव सूक्तयोर्वीर्येन्दधात्यथो
प्रतिष्ठित्यै ॥ २३ ॥ देवाः प्राजापत्यो वृत्रश्चिरं पाप्मनश्चत्वारिंशच्च ॥ ५ ॥

उदेनमुत्तरान्नयेति समिध आ दधाति यथा जनय्यतेऽवसङ्करोति तादृगेव तत्तिस्र आ दधाति
त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाऽग्निस्तस्मै भागधेयङ्करोत्यौदुम्बरीर्भवन्त्यूर्वा उदुम्बर ऊर्मिमेवाऽस्मा अपि
दधात्युदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणै- ॥ २४ ॥ रेवैनमुद्यच्छतेऽग्रे भरन्तु
चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनश्चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनं समर्द्धयति पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवी-
रित्याह दिशो ह्येषोऽनु प्रच्यवतेऽपाऽमतिन्दुर्मति बाधमाना इत्याह रक्षसामपहत्यै रायस्पोषे यज्ञ-
पतिमाभजन्तीरित्याह पशवो वै रायस्पोषः ॥ २५ ॥ पशूनेवाऽव रुन्धे षड्भिरहरति षड्वा ऋतवं
ऋतुभिरैवैनं हरति द्वे परिगृह्यवती भवतो रक्षसामपहत्यै सूर्यरश्मिरुहरीकेशः पुरस्तादित्याह
प्रसूत्यै ततः पावका आशिषो नो जुषन्तामित्याहाऽन्नवै पावकोऽन्नमेवाऽव रुन्धे देवासुरास्सद्यं ता
आसन्ते देवा एतदप्रतिरथमपश्यन्तेन वै तं ऽप्यु- ॥ २६ ॥ सुरानजयन्तदप्रतिरथस्याऽप्रतिरथ-
त्वय्यदप्रतिरथन्दितीयो होताऽन्वाहाऽप्रत्येव त्रेन यजमानो भ्रातृव्याञ्जयत्यथो अनभिजितमेवाऽभि
जयति दशर्च भवति दशांरुषरा विराड्विराज्जैमौ लोकौ विधृतावनयोर्लोकयोर्विधृत्या अथो दशां-
रुषरा विराडन्नवै विराड्विराज्येवाऽन्नाद्ये प्रति तिष्ठत्यसदिव वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमिवाऽऽग्नीद-
ध्माग्नीदध्ने- ॥ २७ ॥ ऽश्मानन्नि दधाति सत्त्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै विमानं एष दिवो मद्धय आस्त
इत्याह व्यैवैतया मिमीते मद्धये दिवो निहितः पृश्निरश्मेत्याहाऽन्नवै पृश्न्यन्नमेवाऽव रुन्धे चतसृ-
भिरा पुच्छादेति चत्वारि छन्दांसि छन्दांभिरैवेन्द्रवैश्वा अवीवृध्नित्याह वृद्धिमेवोपावर्तते

वाजानां सत्पतिं पति- ॥ २८ ॥ मित्याहाऽन्नं वै वाजोऽन्नमेवाऽन्नं रुन्धे सुमहूर्यज्ञो देवाऽ आ च वरुषदित्याह प्रजा वै पशवस्सुप्तं प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते यरुषदग्निर्देवो देवाऽ आ च वरुषदित्याह स्वर्गाकृत्यै वाजस्य मा प्रसवेनोद्भाभेणोदग्रभीदित्याहाऽसौ वा आदित्य उच्यतेद्वाभ एष निम्रोचन्नि-
ग्राभो ब्रह्मणैवाऽऽत्मानमुद्बुद्धाति ब्रह्मणा भ्रातृव्यन्निगृह्णाति ॥ २९ ॥ प्राणैः पोषोऽप्रत्याग्रीदध्रे पतिमेष दशं च ॥ ६ ॥

प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह देवलोकमेवैतयोपार्वर्तते क्रमदध्वमग्निना नाकमित्या-
हेमानेवैतया लोकान्क्रमते पृथिव्या अहमुदन्तरिखमाऽरुहमित्याहेमानेवैतया लोकान्धसमारोहति
सुवर्यन्तो नाऽपैखन्त इत्याह सुवर्गमेवैतया लोकमेत्यग्रे प्रेहि ॥ ३० ॥ प्रथमो देवयतामित्याहोभ-
यैष्वेवैतया देवमनुष्येषु चरुषुर्दधाति पञ्चभिरधि क्रामति पाङ्क्तौ यज्ञो यावानेव यज्ञस्तेन सह सुवर्ग-
ल्लोकमेति नक्तोषासेति पुरोनुवाक्यामन्वाह प्रत्या अग्रे सहस्राख्येत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजा-
पतेरास्यै तस्मै ते विधेम वाजाय स्वाहेत्याहाऽन्नं वै वाजोऽन्नमेवाऽन्नं ॥ ३१ ॥ रुन्धे दध्ना पूर्णा-
मौदुंबरीऽ स्वयमातृण्णायाञ्जुहोत्यूर्वै दध्नायूर्गुदुंबरोऽसौ स्वयमातृण्णाऽमुष्यामेवोर्जन्दधाति
तस्मादमुतोऽर्वाचीमूर्जमुप जीवामस्ति सृभिस्सादयति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाऽग्निस्तं प्रतिष्ठाङ्गमयति
प्रेद्धौ अग्रे दीदिहि पुरो न इत्यौदुंबरीमा दधात्येषा वै सुमी कर्णकावत्येतया ह स्म ॥ ३२ ॥ वै देवा
असुराणाऽ शततरहाऽस्तृहन्ति यदेतया समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीय्यजमानो भ्रातृव्याय
प्र हरति स्तुत्या अछंबट्कारव्विधेम ते परमे जन्मन्नग्र इति वैकङ्कतीमा दधाति भा एवाऽन्नं रुन्धे
ताऽ संवितुर्वरेण्यस्य चित्रामिति शमीमयीऽ शान्त्या अग्निर्या ह वा अग्निरचितन्दुहैऽग्निचिद्वाऽग्नि-
न्दुहे ताऽ ॥ ३३ ॥ संवितुर्वरेण्यस्य चित्रामित्याहैष वा अग्रेदोहस्तमस्य कण्व एव श्रायसोऽवेत्तेन
ह स्मैनऽ स दुहे यदेतया समिधमादधात्यग्निचिदेव तदग्निन्दुहे सप्त तै अग्रे समिधस्सप्त जिह्वा इत्याह
सप्तैवाऽस्य साप्तानि प्रीणाति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापते- ॥ ३४ ॥ रास्यै
न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानाऽ सृष्ट्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत स
दिशोऽनु प्राऽविशज्जुह्वन्मनसा दिशो दद्यायेद्दिग्भ्य एवैनमव रुन्धे दध्ना पुरस्ताज्जुहोत्याज्येनोपरि-
ष्टात्तेजश्चैवाऽस्मा इन्द्रियञ्च समीची दधाति द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासास्सव्वत्सर-
स्सव्वत्सरौऽग्निर्वैश्वानरस्साख्या- ॥ ३५ ॥ देव वैश्वानरमव रुन्धे यत्प्रयाजानूयाजान्कुर्याद्विक-
स्तिस्सा यज्ञस्य दर्विहोमङ्करोति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै राष्ट्रं वै वैश्वानरो विण्मरुतो वैश्वानरऽ हुत्वा
मारुताञ्जुहोति राष्ट्र एव विशमनुं बद्धात्युचैवैश्वानरस्याऽऽ श्रावयत्युपाऽशु मारुताञ्जुहोति तस्मा-
द्वाष्ट्रव्विशमति वदति मारुता भवन्ति मरुतो वै देवानाव्विशो देवविशेनैवाऽस्मै मनुष्यविशमव
रुन्धे सप्त भवन्ति सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव रुन्धे गणेन गणमनुद्रुत्य जुहोति विश-

मेवाऽस्मा अनुवर्त्मानङ्करोति ॥ ३६ ॥ अग्रे प्रेहव स्म दुहे तां प्रजापतेस्सारखान्मनुष्यविशमेकविंशतिश्च ॥ ७ ॥

वसोर्द्धाराञ्जुहोति वसोर्मे धाराऽसदिति वा एषा ह्यते घृतस्य वा एनमेषा धाराऽमुष्मि-
ल्लोके पिन्वमानोप तिष्ठत आज्येन जुहोति तेजो वा आज्यन्तेजो वसोर्द्धारा तेजसैवाऽस्मै तेजोऽव
रुन्धेऽथो कामा वै वसोर्द्धारा कामानेवाऽव रुन्धे यज्ञामयेत प्राणानस्यान्नाद्यव्वि ॥ ३७ ॥
च्छिन्द्यामिति विग्राहन्तस्य जुहुयात्प्राणानेवाऽस्याऽन्नाद्यव्वि च्छिनत्ति यज्ञामयेत प्राणानस्या-
ऽन्नाद्यः सन्तनुयामिति सन्ततान्तस्य जुहुयात्प्राणानेवाऽस्याऽन्नाद्यः सन्तनोति द्वादश द्वादशानि
जुहोति द्वादश मासास्सव्वत्सरस्सव्वत्सरेणैवाऽस्मा अन्नमव रुन्धेऽन्नश्च मेऽख्युच्च म इत्याहैतद्वा
॥ ३८ ॥ अन्नस्य रूपः रूपेणैवाऽन्नमव रुन्धेऽग्निश्च म आपश्च म इत्याहैषा वा अन्नस्य योनि-
स्सयोन्येवाऽन्नमव रुन्धेऽर्द्धेन्द्राणि जुहोति देवता एवाऽव रुन्धे यत्सर्वेषामर्द्धमिन्द्रः प्रति तस्मादि-
न्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तम इन्द्रमुत्तरमाहेन्द्रियमेवाऽस्मिन्नुपरिष्ठादधाति यज्ञायुधानि जुहोति यज्ञो
॥ ३९ ॥ वै यज्ञायुधानि यज्ञमेवाऽव रुन्धेऽथो एतद्वै यज्ञस्य रूपः रूपेणैव यज्ञमव रुन्धेऽवभृथश्च मे
स्वगाकारश्च म इत्याह स्वगाकृत्या अग्निश्च मे धर्मश्च म इत्याहैतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपः रूपेणैव
ब्रह्मवर्चसमव रुन्ध ऋक्च मे सामं च म इत्याहै- ॥ ४० ॥ तद्वै छन्दसा रूपः रूपेणैव छन्दा-
ःस्यव रुन्धे गर्भाश्च मे वत्साश्च म इत्याहैतद्वै पशूना रूपः रूपेणैव पशूनव रुन्धे कल्पाञ्जु-
होत्यकृतस्य कृप्त्यै युग्मदयुजे जुहोति मिथुनत्वार्योत्तरावती भवतोऽभिक्रान्त्या एका च मे तिस्रश्च
म इत्याह देवछन्दसव्वा एका च तिस्रश्च ॥ ४१ ॥ मनुष्यछन्दसश्चतस्रश्चाऽष्टौ च देवछन्दसश्चैव
मनुष्यछन्दसश्चाऽव रुन्ध आ त्रयस्त्रिंशतो जुहोति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवता एवाऽव रुन्ध
आऽष्टाचत्वारिंशतो जुहोत्यष्टाचत्वारिंशदखरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवाऽस्मै पशूनव
रुन्धे वाजश्च प्रसवश्चेति द्वादशञ्जुहोति द्वादश मासास्सव्वत्सरस्सव्वत्सर एव प्रति तिष्ठति ॥ ४२ ॥
वि वै यज्ञसामं च म इत्याह च तिस्रश्चैकान पञ्चाशच्च ॥ ८ ॥

अग्निदेवेभ्योऽपाऽक्रामद्भागधेयमिच्छमानस्तन्देवा अंब्रुवन्नुप न आ वर्तस्व हव्यन्नो बहेति
सोऽब्रवीद्वरव्वृणै महामेव वाजप्रसवीयञ्जुहवन्निति तस्मादग्नये वाजप्रसवीयञ्जुहति यद्वाजप्रस-
वीयञ्जुहोत्यग्निमेव तद्भागधेयेन समर्द्धयत्यथो अभिषेक एवाऽस्य स चतुर्दशभिर्जुहोति सप्त ग्राम्या
ओषधयस्सप्ता- ॥ ४३ ॥ ऽऽरण्या उभयीषामवरुद्धया अन्नस्यान्नस्य जुहोत्यन्नस्यान्नस्याऽवरुद्धया
औदुंबरेण सुवेण जुहोत्यूर्वा उदुंबर ऊर्गन्नमूर्जेवाऽस्मा ऊर्गन्नमव रुन्धेऽग्निर्वै देवानामभिषिक्तो-
ऽग्निचिन्मनुष्याणान्तस्मादग्निचिद्वर्षति न धावेदवरुद्धः हस्याऽन्नमन्नमिव खलु वै वरुषय्यद्वावे-
दन्नाद्याद्वावेदुपावर्तेताऽन्नाद्यमेवाऽभ्यु- ॥ ४४ ॥ पार्वर्तते नक्तोषासेति कृष्णायै श्वेतवत्सायै पर्यसा
जुहोत्यहैवाऽस्मै रात्रिं प्र दापयति रात्रियाऽहरहोरात्रे एवाऽस्मै प्रत्ते काममन्नाद्यन्दुहाते राष्ट्रभृतो

जुहोति राष्ट्रमेवाऽव रुन्धे षड्भिर्जुहोति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति भुवनस्य पत इति रथमुखे पञ्चाऽऽहुतीर्जुहोति वज्रो वै रथो वज्रैर्गैव दिशो- ॥ ४५ ॥ ऽभि जयत्यग्निचितं ह वा अमुष्मिल्लोके वातोऽभि पवते वातनामानि जुहोत्यभ्येवैनममुष्मिल्लोके वातः पवते त्रीणि जुहोति त्रयं इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो वातमव रुन्धे समुद्रोऽसि नभस्वानित्याहैतद्वै वातस्य रूपं रूपेणैव वातमव रुन्धेऽञ्जलिना जुहोति न ह्येतेषामन्यथाऽऽहुतिरवकल्पते ॥ ४६ ॥ ओषधयस्सप्ताऽभि दिशोऽन्यथा द्वे च ॥ ९ ॥

सुवर्गाय वै लोकाय देवरथो युज्यते यत्राकूताय मनुष्यरथ एष खलु वै देवरथो यदग्रिरग्नि-
र्युनज्मि शवसा घृतेनेत्याह युनक्तयेवैनं स एनय्युक्तस्सुवर्गल्लोकमभि वहति यत्सर्वाभिः पञ्चभि-
र्युज्याद्युक्तोऽस्याऽग्निः प्रच्युतस्यादप्रतिष्ठिता आहुतयस्स्युरप्रतिष्ठितास्तोमा अप्रतिष्ठितान्यु-
क्थानि तिसृभिः प्रातस्सवनैऽभि मृशति त्रिवृ- ॥ ४७ ॥ द्वा अग्निर्यावानेवाऽग्निस्त्युनक्ति
यथाऽनसि युक्त आधीयत एवमेव तत्प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति प्रति स्तोमाः प्रत्युक्थानि यज्ञायज्ञियस्य
स्तोत्रे द्वाभ्यामभि मृशत्येतावान् वै यज्ञो यावानग्निष्टोमो भूमा त्वा अस्याऽत ऊर्ध्वः क्रियते
यावानेव यज्ञस्तमन्ततोऽन्वारोहति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या एकयाऽप्रस्तुतं भवत्यथा- ॥ ४८ ॥ ऽभि
मृशत्युपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्यथो सन्तत्यै प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते योऽग्निश्चिनुते न वा
एतस्याऽनिष्टक आहुतिरव कल्पते याव्वा एषोऽनिष्टक आहुतिञ्जुहोति स्रवति वै सा तां स्रव-
न्तीत्यज्ञोऽनु परा भवति यज्ञयजमानो यत्पुनश्चित्तिश्चिनुत आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै प्रत्याहुतयस्ति-
ष्ठन्ति ॥ ४९ ॥ न यज्ञः पराभवति न यजमानोऽष्टावुप दधात्यष्टारुर्वरा गायत्री गायत्रेणैवैनच्छन्दसा
चिनुते यदेकादश त्रैष्टुभेन यद्वादश जागतेन छन्दोभिरेवैनश्चिनुते नपात्को वै नामैषोऽग्निर्य-
त्पुनश्चित्तिर्य एववैद्वान्पुनश्चित्तिश्चिनुत आ तृतीयात्पुरुषादन्नमत्ति यथा वै पुनराधेय एवं पुन-
श्चित्तिर्योऽग्न्याधेयेन न- ॥ ५० ॥ दर्ध्नोति स पुनराधेयमा धत्ते योऽग्निश्चित्वा नर्द्ध्नोति स
पुनश्चित्तिश्चिनुते यत्पुनश्चित्तिश्चिनुत ऋद्ध्या अथो खल्वाहुर्न चैतव्येति रुद्रो वा एष यदग्निर्यथा
व्याघ्रं सुप्तं बोधयति तादृगेव तदथो खल्वाहुश्चेतव्येति यथा वसीयांशं भागधेयेन बोधयति
तादृगेव तन्मनुरग्निमचिनुत तेन नाऽऽर्द्ध्नोत्स एतां पुनश्चित्तिमपश्यत्तामचिनुत तया वै स
आर्द्ध्नोद्यत्पुनश्चित्तिश्चिनुत ऋद्धयै ॥ ५१ ॥ त्रिवृदथ तिष्ठन्त्यग्न्याधेयेन नाऽचिनुत सप्तदश च ॥ १० ॥

छन्दश्चित्तिश्चिन्वीत पशुकामः पशवो वै छन्दांसि पशुमानेव भवति श्येनचित्तिश्चिन्वीत
सुवर्गकामश्श्येनो वै वयसां पतिष्ठश्श्येन एव भूत्वा सुवर्गल्लोकं पतति कङ्कचित्तिश्चिन्वीत यः काम-
येत शीरुषण्वानमुष्मिल्लोके स्यामिति शीरुषण्वानेवाऽमुष्मिल्लोके भवत्यलजचित्तिश्चिन्वीत चतु-
स्सीतं प्रतिष्ठाकामश्चतस्रो दिशो दिख्वैव प्रति तिष्ठति प्रउगचित्तिश्चिन्वीत भ्रातृव्यवान्रै- ॥ ५२ ॥ व
भ्रातृव्यानुदत उभयतःप्रउगश्चिन्वीत यः कामयेत प्र जातान्भ्रातृव्यानुदेय प्रति जनिष्यमाणानिति

प्रेव जातान्भ्रातृव्यानुदते प्रति जनिष्यमाणान्नथचक्रचितंश्चिन्वीत भ्रातृव्यवान् वज्रो वै रथो वज्रमेव
भ्रातृव्येभ्यः प्र हरति द्रोणचितंश्चिन्वीताऽन्नकामो द्रोणे वा अन्नं भ्रियते सयोन्येवाऽन्नमव रुन्धे
समुहंश्चिन्वीत पशुकामः पशुमानेव भवति ॥ ५३ ॥ परिचाय्यंश्चिन्वीत ग्रामकामो ग्राम्येव भवति
श्मशानचितंश्चिन्वीत यः कामयेत पितृलोकं ऋद्धयामिति पितृलोक एवर्द्धोति विश्वामित्रजमदग्नी
वसिष्ठेनाऽस्पृष्टेतां स एता जमदग्निर्विह्व्या अपश्यत्ता उपाऽधत्ता ताभिर्वै स वसिष्ठस्येन्द्रिय-
व्वीर्यमवृङ्क्त यद्विह्व्या उपदधातीन्द्रियमेव ताभिर्वीर्यं-ध्यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते होतुर्द्विष्णिय उप
दधाति यजमानायतनव्वै ॥ ५४ ॥ होता स्व एवाऽस्मा आयतन इन्द्रियव्वीर्यमव रुन्धे द्वादशोप
दधाति द्वादशाखरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवाऽस्मै पशूनव रुन्धेऽष्टावष्टान्येषु धिष्णियेषूप
दधात्यष्टाशपाः पशवः पशूनेवाऽव रुन्धे षण्मांजालीये षड्वा ऋतव ऋतवः खलु वै देवाः पितरं
ऋतूनेव देवान्पितृन्प्रीणाति ॥ ५५ ॥ प्र भवति यजमानायतनव्वा अष्टाचत्वारिंशच्च ॥ ११ ॥

पर्वस्व वाजसातय इत्यनुष्टुप्प्रतिपद्भवति तिस्रोऽनुष्टुभश्चतस्रो गायत्रियो यत्तिस्रोऽनुष्टुभ-
स्तस्मादश्वस्त्रिभिस्तिष्ठंस्तिष्ठति यच्चतस्रो गायत्रियस्तस्मात्सर्वाश्चतुरः पदः प्रतिदधत्पलायते
परमा वा एषा छन्दसाय्यदनुष्टुप्परमश्चतुष्टोमस्तोमानां परमस्त्रिरात्रो यज्ञानां परमोऽश्वः पशूनां
परमेणैवैनं परमताङ्गमयत्येकविंशमहर्भवति ॥ ५६ ॥ यस्मिन्नश्व आलभ्यते द्वादश मासाः पञ्च-
तवस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविंश एष प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साखराहृद्घोति
शकरयः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दोऽन्ये वा एते पशव आ लभ्यन्त उतेव ग्राम्या उतेवाऽऽरण्या
यच्छकरयः पृष्ठं भवन्त्यश्वस्य सर्वत्वाय पार्थुरश्मं ब्रह्मसामं भवति रश्मिना वा अश्वो ॥ ५७ ॥ यत्
ईश्वरो वा अश्वोऽयतोऽप्रतिष्ठितः परा परावतङ्गन्तोऽयत्पार्थुरश्मं ब्रह्मसामं भवत्यश्वस्य यत्तै धृत्यै
सङ्कृत्यच्छावाकसामं भवत्युत्सन्नयज्ञो वा एष यदश्वमेधः कस्तद्वेदेत्याहुयदि सर्वो वा क्रियते न वा
सर्व इति यत्सङ्कृत्यच्छावाकसामं भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय पर्याप्त्या अनन्तरायाय सर्वस्तोमोऽतिरात्र
उत्तममहर्भवति सर्वस्याऽऽप्त्यै सर्वस्य जित्यै सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति सर्वञ्जयति ॥ ५८ ॥ अहर्भवति
वा अश्वोऽहर्भवति दश च ॥ १२ ॥

देवासुरास्ते नर्त्या रुद्रोऽश्मनृषदे वहुदेनं प्राचीमिति वसोद्धारामग्निदेवेभ्यस्सुवर्गाय यत्राकूताय छन्दश्चितं
पर्वस्व द्वादश ॥ १२ ॥ देवासुरा अजायाव्वै गुमुष्टिः प्रथमो देवयतामेतद्वै छन्दसामृद्घोत्यष्टौ पञ्चाशत् ॥ ५८ ॥
देवासुरास्सर्वञ्जयति ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ पञ्चमकाण्डे पञ्चमप्रश्नप्रारम्भः॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

यदेकैः सऽस्थापयति यज्ञस्य सन्तत्या अविच्छेदायैन्द्राः पशवो ये मुष्करा यदैन्द्रास्सन्तो-
ऽग्निभ्य आलभ्यन्ते देवताभ्यस्समदन्दधात्याग्नेयीस्त्रिष्टुभो याज्यानुवाक्याः कुर्याद्यदाग्नेयीस्तेना-
ऽऽग्नेया यन्त्रिष्टुभस्तेनैन्द्रास्समृद्धयै न देवताभ्यस्समदन्दधाति वायवे नियुत्वते तूपरमा लभते
तेजोऽग्नेर्वायुस्तेजस एष आ लभ्यते तस्माद्यद्रियङ् वायु- ॥ १ ॥ वातिं तद्रियङ्ग्रिर्देहति स्वमेव
तत्तेजोऽन्वेति यन्न नियुत्वते स्यादुन्माद्येद्यजमानो नियुत्वते भवति यजमानस्याऽनुन्मादाय वायु-
मर्ती श्वेतवती याज्यानुवाक्ये भवतस्सतेजस्त्वायं हिरण्यगर्भस्समवर्तताऽग्र इत्याधारमा धारयति
प्रजापतिर्वै हिरण्यगर्भः प्रजापतेरनुरूपत्वाय सर्वाणि वा एष रूपाणि पशूनां प्रत्यालभ्यते यच्छम-
श्रुणस्तत् ॥ २ ॥ पुरुषाणां रूपय्यत्तूपरस्तदश्चानाय्यदन्यतोदन्तद्रवाय्यदव्या इव शफास्तदवी-
नाय्यदजस्तदजानांवायुर्वै पशूनां प्रियन्धाम यद्वायव्यो भवत्येतमेवैनमभि संजानानाः पशव उप-
तिष्ठन्ते वायव्यः कार्या(३)ः प्राजापत्या(३) इत्याहुयद्वायव्यं दुर्यात्प्राजापतेरियाद्यत्प्राजापत्यं दुर्या-
द्वायो- ॥ ३ ॥ रियाद्यद्वायव्यः पशुर्भवति तेन वायोनैति यत्प्राजापत्यः पुरोडाशो भवति तेन
प्रजापतेनैति यद्वादशकपालस्तेन वैश्वानराश्चैत्यांशवैष्णवमेकादशकपालनिर्वपति दीर्घिष्यमाणो-
ऽग्निस्सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञश्चाऽऽ रभतेऽग्निरवमो देवतानां विष्णुः परमो यदांशवै-
ष्णवमेकादशकपालनिर्वपति देवता ॥ ४ ॥ एवोभयतः परिगृह्य यजमानोऽव रुन्धे पुरोडाशेन वै
देवा अमुष्मिल्लोक आर्द्धध्रुवश्चरुणाऽस्मिन् यः कामयेताऽमुष्मिल्लोक ऋद्ध्रुयामिति स पुरोडाश-
ङ्गुर्वीताऽमुष्मिन्नेव लोक ऋद्धोति यदष्टाकपालस्तेनाऽऽग्नेयो यत्त्रिकपालस्तेन वैष्णवस्समृद्धयै यः
कामयेताऽस्मिल्लोक ऋद्ध्रुयामिति स चरुङ्गुर्वीताऽग्नेर्घृतवैष्णोस्तण्डुलास्तस्मा- ॥ ५ ॥ चरुः
कार्योऽस्मिन्नेव लोक ऋद्धोत्यादित्यो भवतीयवा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठत्यथो अस्यामेवाऽधि
यज्ञन्तनुते यो वै सँवत्सरमुख्यमभृत्वाऽग्निश्चिनुते यथा सामि गर्भोऽवपद्यते तादृगेव तदार्तिमाच्छे-
द्वैश्वानरन्द्वादशकपालं पुरस्तान्निर्वपेत्सँवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो यथा सँवत्सरमाप्त्वा ॥ ६ ॥
काल आगते विजायत एवमेव सँवत्सरमाप्त्वा काल आगतेऽग्निश्चिनुते नाऽर्तिमाच्छेत्तेषा वा अग्नेः

प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवाऽस्य तनुवमव रुन्धे त्रीण्येतानि हवींषि भवन्ति त्रयं इमे लोका
एषाल्लोकानां रोहाय ॥ ७ ॥ यद्विर्यं वायुर्यच्छर्मश्रुणस्तद्वायोर्निर्वपति देवतास्तस्मादास्वाऽष्टात्रिंशच्च ॥ १ ॥

प्रजापतिः प्रजासृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राऽविशत्ताभ्यः पुनस्संभवितुचाऽशक्रोत्सौऽब्रवीद्ब्रुव-
दिह्यो यो मेतः पुनस्साञ्चिनवदिति तन्देवास्समचिन्वन्ततो वै त आर्दध्रुवन् यत्समचिन्वन्तचित्यस्य
चित्यत्वय्य एवविद्वानग्निञ्चिनुत ऋद्घोत्येव कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुरग्निवा- ॥ ८ ॥ नसा-
नीति वा अग्निश्चीयतेऽग्निवानेव भवति कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुर्देवा मा वेदन्निति वा अग्निश्चीयते
विदुरेनन्देवाः कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुर्गृह्यसानीति वा अग्निश्चीयते गृह्येव भवति कस्मै कमग्नि-
श्चीयत इत्याहुः पशुमानसानीति वा अग्नि- ॥ ९ ॥ श्चीयते पशुमानेव भवति कस्मै कमग्निश्चीयत
इत्याहुस्सप्त मा पुरुषा उप जीवानिति वा अग्निश्चीयते त्रयः प्राञ्चस्त्रयः प्रत्यञ्च आत्मा संस्रम
एतावन्त एवैनममुष्मिल्लोक उप जीवन्ति प्रजापतिरग्निमचिकीषत तं पृथिव्यब्रवीन्न मय्यग्निञ्चै-
ष्यसेऽति मा धरूप्यति सा त्वाऽतिदह्यमाना वि धविष्ये ॥ १० ॥ स पापीयान्भविष्यसीति सौऽब्र-
वीत्तथा वा अहङ्करिष्यामि यथा त्वा नाऽतिधरूप्यतीति स इमामभ्यमृशत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु
तया देवतयाऽङ्गिरस्वदध्रुवा सीदेतीमामेवेष्टकाङ्कत्वोपाऽधत्ताऽनतिदाहाय यत्प्रत्यग्निञ्चिन्वीत तदभि
मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाऽङ्गिरस्वदध्रुवा सीदे- ॥ ११ ॥ तीमामेवेष्टकाङ्कत्वोप
धत्तेऽनतिदाहाय प्रजापतिरकामयत प्र जायेयेति स एतमुख्यमपश्यत्त सँव्वत्सरमभिभस्ततो वै स
प्राऽजायत तस्मात्सँव्वत्सरं भार्यः प्रैव जायते तँव्वसंवोऽब्रुवन् त्वमजनिष्ठा वयं प्र जायामहा इति
तँव्वसुभ्यः प्राऽयच्छन्तन्त्रीण्यहान्यविभरुस्तेन ॥ १२ ॥ त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतञ्च
तस्मात्त्र्यहं भार्यः प्रैव जायते तानुद्रा अब्रुवन् यूयमजनिद्वँव्वयं प्र जायामहा इति त रुद्रेभ्यः
प्राऽयच्छन्त षडहान्यविभरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतञ्च तस्मात्षडहं भार्यः प्रैव
जायते तानादित्या अब्रुवन् यूयमजनिद्वँव्वयं ॥ १३ ॥ प्र जायामहा इति तमादित्येभ्यः
प्राऽयच्छन्तद्वादशाऽहान्यविभरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतञ्च तस्माद्वादशाहं
भार्यः प्रैव जायते तेन वै ते सहस्रमसृजन्तोऽस्वा सहस्रतमीय्य एवमुख्यं साहस्रँवेद प्र सहस्रं
पशूनांप्रोति ॥ १४ ॥ अग्निवान्पशुमानसानीति वा अग्निद्वैविष्ये मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाऽङ्गिर-
स्वदध्रुवा सीद तेन तानादित्या अब्रुवन् यूयमजनिद्वँव्वयञ्चत्वारिंशच्च ॥ २ ॥

यजुषा वा एषा क्रियते यजुषा पच्यते यजुषा वि मुच्यते यदुखा सा वा एषैतरहि यातयांम्री
सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुरग्रे युरुष्वा हि ये तवं युरुष्वा हि देवदूतमा इत्युखायाञ्जुहोति तेनैवैनां पुनः
प्र युक्ते तेनाऽयातयाम्री यो वा अग्निंयोग आगते युनक्ति युक्ते युञ्जानेष्वग्रे ॥ १५ ॥ युरुष्वा हि ये
तवं युरुष्वा हि देवदूतमा इत्याहौष वा अग्नेर्योगस्तेनैवैन्युनक्ति युक्ते युञ्जानेषु ब्रह्मवादिनो वदन्ति

न्यङ्ङिश्चैतव्या(३) उक्ताना(३) इति वयसाँवा एष प्रतिमया चीयते यदग्रिर्यन्यश्चिनु-
यात्पृष्टित एनमाहुतय ऋच्छेयुर्यदुक्तानन्न पतितुं शक्रुयादसुवर्ग्योऽस्य स्यात्प्राचीनमुत्तानं ॥ १६ ॥
पुरुषशीर्षमुप दधाति मुखत एवैनमाहुतय ऋच्छन्ति नोक्तानश्चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति सौर्या
जुहोति चरुषुरवाऽस्मिन्प्रति दधाति द्विर्जुहोति द्वे हि चरुषुषी समान्या जुहोति समानं हि
चरुषुस्समृद्धयै देवासुरास्सय्यंत्ता आसन्ते वामँवसु सन्न्यदधत तद्देवा वामभृताऽवृञ्जत तद्द्वामभृतौ
वामभृत्वय्यद्वामभृतमुपदधाति वाममेव तथा वसु यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्गे हिरण्यमूर्द्धी भवति
ज्योतिर्वै हिरण्यज्ज्योतिर्वामज्ज्योतिषैवाऽस्य ज्योतिर्वामँववृङ्गे द्वियजुर्भवति प्रतिष्ठित्यै ॥ १७ ॥
युञ्जानेष्वग्ने प्राचीनमुत्तानँवामभृतश्चतुर्विंशतिश्च ॥ ३ ॥

आपो वरुणस्य पत्न्य आसन्ता अग्रिरभ्यर्द्धयायत्तास्समभवत्तस्य रेतः पराऽपतत्तदियम-
भवद्यद्वितीयं परापतत्तदसावभवदियँवै विराडसौ स्वराड्यद्विराजावुपदधातीमे एवोप धत्ते यद्वा
असौ रेतस्सिञ्चति तदस्यां प्रति तिष्ठति तत्र जायते ता ओषधयो ॥ १८ ॥ वीरुधौ भवन्ति ता
अग्रिरंति य एवँवेद प्रैव जायतेऽन्नादो भवति यो रेतस्वी स्यात्प्रथमायान्तस्य चित्यामुभे उप
दद्धयादिमे एवाऽस्मै समीची रेतस्सिञ्चतो यस्सिक्तरैतास्स्यात्प्रथमायान्तस्य चित्यामन्यामुप
दद्धयादुत्तमायामन्यां रेत एवाऽस्य सिक्तमाभ्यामुभयतः परि गृह्णाति सँव्वथ्सुरन्न क- ॥ १९ ॥
अन प्रत्यवरोहेन्न हीमे कश्चन प्रत्यवरोहतस्तदैनयोर्ब्रतय्यो वा अपशीर्षाणमग्निश्चिनुतेऽपशीर्षा-
ऽमुष्मिल्लोके भवति यस्सशीर्षाणश्चिनुते सशीर्षाऽमुष्मिल्लोके भवति चित्तिञ्जुहोमि मनसा
घृतेन यथा देवा इहाऽऽगमन्वीतिहोत्रा ऋतावृथस्समुद्रस्य वयुनस्य पत्नञ्जुहोमि विश्वकर्मणे विश्वा-
ऽहाऽमर्त्यं हविरिति स्वयमातृण्णामुपधाय जुहोत्ये- ॥ २० ॥ तद्वा अग्नेशिरस्सशीर्षाणमेवा-
ऽग्निश्चिनुते सशीर्षाऽमुष्मिल्लोके भवति य एवँवेद सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्रिस्तस्य
यदयथापूर्वङ्क्षियतेऽसुवर्ग्यमस्य तथ्सुवर्ग्योऽग्निश्चितिमुपधायऽभि मृशेच्चित्तिमर्चित्तिश्चिनवद्वि
विद्वान्पृष्ठेव वीता वृजिना च मताँत्राये च नस्स्वपत्याय देव दितिश्च रास्वाऽदितिमुरुष्येति
यथापूर्वमेवैनमुप धत्ते प्राञ्चमेनश्चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति ॥ २१ ॥ ओषधयः कञ्जुहोति
स्वपत्यायाऽष्टादश च ॥ ४ ॥

विश्वकर्मा दिशां पतिस्स नः पशून्पातु सौऽस्मान्पातु तस्मै नमः प्रजापती रुद्रो वरुणो-
ऽग्निर्दिशां पतिस्स नः पशून्पातु सौऽस्मान्पातु तस्मै नम एता वै देवता एतेषाँ पशूनामधिपतयस्ता-
भ्यो वा एष आ वृश्च्यते यः पशुशीर्षाण्युपदधाति हिरण्येष्टका उप दधात्येताभ्य एव देवताँभ्यो
नमस्करोति ब्रह्मवादिनो ॥ २२ ॥ वदन्त्यग्नौ ग्राम्यान्पशून् दधाति शुचाऽऽरण्यानर्पयति किन्तत्
उच्छिष्यतीति यद्विरण्येष्टका उपदधात्यमृतँवै हिरण्यममृतैनेव ग्राम्येभ्यः पशुभ्यो भेषजङ्करोति
नैनान् हिनस्ति प्राणो वै प्रथमा स्वयमातृण्णा व्यानो द्वितीयाऽपानस्तृतीयाऽनु प्राऽण्यात्प्रथमा

स्वयमातृणामुपधार्य प्राणेनैव प्राणं समर्द्धयति व्यन्याद् ॥ २३ ॥ द्वितीयां उपधार्य व्यानेनैव व्यानं समर्द्धयत्यपां न्यात्तृतीयां उपधायां ऽपानेनैवाऽपानं समर्द्धयत्यथौ प्राणैरेवैनं समिन्धे भूर्भुवस्सुवरिति स्वयमातृणाम् उप दधातीमे वै लोकास्स्वयमातृणाम् एताभिः खलु वै व्याहृतीभिः प्रजापतिः प्राऽजायत यदेताभिर्व्याहृतीभिस्स्वयमातृणाम् उपदधातीमानेव लोकानुपधायैषु ॥ २४ ॥ लोकेष्वधि प्र जायते प्राणाय व्यानायां ऽपानाय वाचे त्वा चरुषुषे त्वा तथा देवतयाऽङ्गिरस्वदधुवा सीदाऽग्निना वै देवास्सुवर्गल्लोकमजिगांसन्तेन पतितुन्नाऽशंकुवन्त एताश्चतस्रस्स्वयमातृणाम् अपश्यन्ता दिखूपां ऽदधत् तेन सर्वतश्चरुषुषा सुवर्गल्लोकमायन् यच्चतस्रस्स्वयमातृणाम् दिखूपदधाति सर्वतश्चरुषुषैव तदग्निना यजमानस्सुवर्गल्लोकमेति ॥ २५ ॥ ब्रह्मवादिनो व्यन्यादेषु यजमानस्त्रीणि च ॥ ५ ॥

अग्र आ याहि वीतय इत्याहाऽहं तैवैनमग्निद्रुतव्वृणीमह इत्याह द्रुत्वैवैनव्वृणीतेऽग्निनाऽग्निस्समिद्धयत् इत्याह समिन्ध एवैनमग्निर्वृत्राणि जङ्घनदित्याह समिद्ध एवाऽस्मिन्निन्द्रियन्दधात्यग्नेस्स्तोमं मनामह इत्याह मनुत एवैनमेतानि वा अह्नां रूपाण्यं ॥ २६ ॥ न्वहमेवैनश्चिनुतेऽवाऽह्नां रूपाणि रुन्धे ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्याद्यातयां मीरन्या इष्टका अयातया मी लोकं पुणेत्यैन्द्राग्नी हि बारुहस्पत्येति ब्रूयादिन्द्राग्नी च हि देवानां बृहस्पतिश्चाऽयातयामानोऽनुचरवती भवत्यजामित्वायाऽनुष्टुभाऽनु चरत्यात्मा वै लोकं पृणा प्राणोऽनुष्टुप्तस्मात्प्राणस्सर्वाण्यङ्गान्यनु चरति ता अस्य सूददोहस ॥ २७ ॥ इत्याह तस्मात्पुरुषिपुरुषि रसस्सोमं श्रीणन्ति पृञ्जय इत्याहाऽन्नवै पृञ्जयन्नमेवाऽन्नं रुन्धेऽर्को वा अग्निरर्कोऽन्नमन्नमेवाऽन्नं रुन्धे जन्मन्देवानाव्विशिष्टा रौचने दिव इत्याहिमानेवाऽस्मै लोकाञ्ज्योतिष्मतः करोति यो वा इष्टकानां प्रतिष्ठाव्वेद प्रत्येव तिष्ठति तथा देवतयाऽङ्गिरस्वदधुवा सीदेत्याहैषा वा इष्टकानां प्रतिष्ठा य एवव्वेद प्रत्येव तिष्ठति ॥ २८ ॥ रूपाणि सूददोहसस्तया षोडश च ॥ ६ ॥

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निर्वज्रं एकादशिनी यदग्रावेकादशिनीं मिनुयाद्वज्रेणैनं सुवर्गाल्लोकादन्तर्दद्यान्न मिनुयात्स्वरुभिः पशून्यर्द्धयेदेकयूपं मिनोति नैनव्वज्रेण सुवर्गाल्लोकादन्तर्दधाति न स्वरुभिः पशून्यर्द्धयति वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येण चर्यते योऽग्निश्चिन्वन्नधिक्रामत्यैन्द्रिय- ॥ २९ ॥ चाऽऽक्रमणं प्रतीष्टकामुप दद्यान्नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृद्धयते रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्य तिस्रश्शरव्याः प्रतीचीं तिरश्च्यनूचीं ताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते योऽग्निश्चिनुतैऽग्निश्चित्वा तिसृधन्वमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्ताभ्य एव नमस्करोत्यग्नौ ताभ्य एवाऽऽत्मानन्निष्क्रीणीते यत्ते रुद्र पुरो ॥ ३० ॥ धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र सव्वत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्र दखिणा धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र परिवत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्र पश्चादनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदावत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्रोत्तरादनुस्त- ॥ ३१ ॥

द्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदुवत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्रोपरि धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र वत्सरेण नमस्करोमि रुद्रो वा एष यदग्निस्स यथा व्याघ्रः क्रुद्धस्तिष्ठत्येवँवा एष एतरहि सञ्चितमेतैरुप तिष्ठते नमस्कृतेरैवैनं शमयति यैऽग्रयः ॥ ३२ ॥ पुरीष्याः प्रविष्टाः पृथिवीमनु । तेषान्तवमस्युत्तमः प्र णौ जीवातवे सुव । आपन्त्वाऽग्रे मनसाऽऽपन्त्वाऽग्रे तपसाऽऽपन्त्वाऽग्रे दीर्घयाऽऽपन्त्वाऽग्रे उपसद्भिरापन्त्वाऽग्रे सुत्ययाऽऽपन्त्वाऽग्रे दक्षिणाभिरापन्त्वाऽग्रेऽवभृथेनाऽऽपन्त्वाऽग्रे वशयाऽऽपन्त्वाऽग्रे स्वगाकारेणेत्याहैषा वा अग्रेरासिस्तयैवैनमाप्नोति ॥ ३३ ॥ ऐन्द्रिया पुर उत्तराद्वनुस्तदग्र्य आहाऽष्टौ च ॥ ७ ॥

गायत्रेण पुरस्तादुप तिष्ठते प्राणमेवाऽस्मिन्दधाति बृहद्रथन्तराभ्यां पृष्ठावोज एवाऽस्मिन्दधात्युत्तुस्थायज्ञायज्ञियेन पुच्छंमृतुष्वेव प्रति तिष्ठति पृष्ठैरुप तिष्ठते तेजो वै पृष्ठानि तेज एवाऽस्मिन्दधाति प्रजापतिरग्निमसृजत सौऽस्मात्सृष्टः पराङ्मैतत्त्वारवन्तीयैनाऽवारयत तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वञ्च इयैतेन इयेती अकुरुत तच्छयैतस्य इयैतत्व- ॥ ३४ ॥ य्यद्वारवन्तीयैनोपतिष्ठते वारयत एवैनञ्च इयैतेन इयेती कुरुते प्रजापतेरुहृदयेनाऽपिपृष्ठं प्रत्युप तिष्ठते प्रेमाणमेवाऽस्य गच्छति प्राच्यां त्वा दिशा सादयामि गायत्रेण छन्दसाऽग्निना देवतयाऽग्रेऽशीर्णाऽग्रेऽशिर उप दधामि दक्षिणया त्वा दिशा सादयामि त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रेण देवतयाऽग्रेः पृष्णेनाऽग्रेः पृष्ठमुप दधामि प्रतीच्यां त्वा दिशा सादयामि ॥ ३५ ॥ जागतेन छन्दसा सवित्रा देवतयाऽग्रेः पुच्छेनाऽग्रेः पुच्छमुप दधाम्युदीच्या त्वा दिशा सादयाम्यानुष्टुभेन छन्दसा मित्रावरुणाभ्यान्देवतयाऽग्रेः पृष्णेनाऽग्रेः पृष्ठमुप दधाम्यूर्ध्वयां त्वा दिशा सादयामि पाङ्केन छन्दसा बृहस्पतिना देवतयाऽग्रेः पृष्ठेनाऽग्रेः पृष्ठमुप दधामि यो वा अपात्मानमग्निञ्चिनुतेऽपात्माऽमुष्मिल्लोके भवति यस्सात्मानञ्चिनुते सात्माऽमुष्मिल्लोके भवत्यात्मेष्टका उप दधात्येष वा अग्रेरात्मा सात्मानमेवाऽग्निञ्चिनुते सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति य एवँवेद ॥ ३६ ॥ इयैतत्वं प्रतीच्यां त्वा दिशा सादयामि यस्सात्मानञ्चिनुते द्वाविंशतिश्च ॥ ८ ॥

अग्रं उदधे या त इष्युवा नाम तया नो मृड तस्यास्ते नमस्तस्यास्त उप जीवन्तो भूयास्माऽग्रे दुद्ध गह्य किंशिल वन्य या त इष्युवा नाम तया नो मृड तस्यास्ते नमस्तस्यास्त उप जीवन्तो भूयास्मे पञ्च वा एतैऽग्रयो यच्चितय उदधिरेव नाम प्रथमो दुद्धो ॥ ३७ ॥ द्वितीयो गह्यस्तृतीयः किंशिलश्चतुर्थो वन्यः पञ्चमस्तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्युश्च यजमानश्च प्र देहयुयदेता आहुतीर्जुहोति भागधेयैर्नैवैनाञ्छमयति नाऽऽर्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानो वाङ्ग आसन्नसोः प्राणोऽरुष्योश्चरुषुः कर्णयोश्चोत्रं बाहुवोर्बलमूवोरोजोऽरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनू- ॥ ३८ ॥ स्तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीरप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति योऽग्निञ्चिन्वन्नधि- क्रामति वाङ्ग आसन्नसोः प्राण इत्याह प्राणानेवाऽऽत्मन्धत्ते यो रुद्रो अग्रौ यो अप्सु य ओषधीषु यो

रुद्रो विश्वा भुवनाऽऽविवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्त्वाहुतिभागा वा अन्ये रुद्रा हविर्भागा ॥ ३९ ॥
अन्ये शतरुद्रीयं हुत्वा गावीधुकञ्चरुमेतेन यजुषा चरमायामिष्टकायाचि दंष्ट्रयाद्भागधेयेनैवैनं
शमयति तस्य त्वै शतरुद्रीयं हुतमित्याहुयस्यैतदग्नौ क्रियत इति वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पान्तु
पितरंस्त्वा यमराजानः पितृभिर्दक्षिणतः पान्त्वादित्यास्त्वा विश्वैर्देवैः पश्चात्पान्तु द्युतानस्त्वा
मारुतो मरुद्भिरुत्तरतः पातु ॥ ४० ॥ देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा वरुणराजानोऽधस्ताच्चोपरिष्ठाच्च पान्तु न वा
एतेन पूतो न मेद्धयो न प्रोर्षितो यदेनमतः प्राचीनं प्रोर्षति यत्सञ्चितमाज्येन प्रोर्षति तेन
पूतस्तेन मेद्धयस्तेन प्रोर्षितः ॥ ४१ ॥ दुदधस्तनूहविर्भागाः पातु द्वात्रिंशच्च ॥ ९ ॥

समीची नामाऽसि प्राची दिक्तस्यास्तेऽग्निरधिपतिरसितो रक्षिता यश्चाऽधिपतिर्यश्च गोप्ता
ताभ्यान्नमस्तौ नो मृडयतान्ते यन्दिष्मो यश्च नो द्वेष्टि तँवाञ्जम्भे दधाम्योजस्विनी नामाऽसि
दक्षिणा दिक्तस्यास्त इन्द्रोऽधिपतिः पृदाकुः प्राची नामाऽसि प्रतीची दिक्तस्यास्ते ॥ ४२ ॥ सोमो-
ऽधिपतिस्वजोऽवस्थावा नामाऽस्युदीची दिक्तस्यास्ते वरुणोऽधिपतिस्तिरश्चराजिरधिपत्नी
नामाऽसि बृहती दिक्तस्यास्ते बृहस्पतिरधिपतिश्चित्रो वशिनी नामाऽसीयन्दिक्तस्यास्ते यमोऽधि-
पतिः कल्मार्षग्रीवो रक्षिता यश्चाऽधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यान्नमस्तौ नो मृडयतान्ते यन्दिष्मो यश्च
॥ ४३ ॥ नो द्वेष्टि तँवाञ्जम्भे दधाम्येता वै देवता अग्रिञ्चितं रक्षन्ति ताभ्यो यदाहुतीर्न जुहुया-
ददध्वर्युञ्च यजमानञ्च दद्यायेयुर्यदेता आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनान्छमयति नाऽऽर्तिमाच्छ-
त्यदध्वर्युर्न यजमानो हेतयो नाम स्थ तेषाँवः पुरो गृहा अग्रिर्व इषवस्सलिलो निलिंपा नाम
॥ ४४ ॥ स्थ तेषाँवो दक्षिणा गृहाः पितरौ व इषवस्सगरो वज्रिणो नाम स्थ तेषाँवः पश्चाद्गृहा-
स्वप्रौ व इषवो गह्वरोऽवस्थावानो नाम स्थ तेषाँव उत्तराद्गृहा आपौ व इषवस्समुद्रोऽधिपतयो
नाम स्थ तेषाँव उपरि गृहा वरुषँव इषवोऽवस्वान्क्रव्या नाम स्थ पार्थिवास्तेषाँव इह गृहा
॥ ४५ ॥ अन्नँव इषवो निमिषो वातनामन्तेभ्यो वो नमस्ते नो मृडयत ते यन्दिष्मो यश्च नो द्वेष्टि
तँवो जम्भे दधामि हुतादो वा अन्ये देवा अहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवोभयान्प्रीणाति दध्ना मधुमि-
श्रेणैता आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनान्प्रीणात्यथो खल्वाहुतिष्टका वै देवा अहुताद इत्य- ॥ ४६ ॥
नुपरिक्रामञ्जुहोत्यपरिवर्गमेवैनान्प्रीणातीमः स्तनमूर्जस्वन्तन्धयाऽपां प्रप्यातमग्रे सरिरस्य मद्धयै ।
उत्सञ्जुषस्व मधुमन्तमूर्व समुद्रियं सदनमा विशस्व । यो वा अग्निं प्रयुज्य न विमुञ्चति यथाऽश्वो
युक्तोऽविमुच्यमानः रूषुद्धयन्पराभवत्येवमस्याऽग्निः परा भवति तं पराभवन्तय्यजमानोऽनु परा
भवति सौऽग्निञ्चित्वा लूखो ॥ ४७ ॥ भवतीमः स्तनमूर्जस्वन्तन्धयाऽपामित्याज्यस्य पूर्णां
सुचञ्जुहोत्येष वा अग्नेर्विमोको विमुच्यैवाऽस्मा अन्नमपि दधाति तस्मादाहुयश्चैववेद यश्च न
सुधायं ह वै वाजी सुहितो दधातीत्यग्निर्वाव वाजी तमेव तत्प्रीणाति स एनं प्रीतः प्रीणाति

वर्सीयान्भवति ॥ ४८ ॥ प्रतीची दित्तस्यास्ते द्विषो यश्च निलिंषा नामेह गृहा इति लूखो वर्सीयान्भवति ॥ १० ॥

इन्द्राय राज्ञे सूकरो वरुणाय राज्ञे कृष्णो यमाय राज्ञे ऋषभाय राज्ञे गवयश्शार्दूलाय राज्ञे गौरः पुरुषराजाय मर्कटः स्विप्रश्येनस्य वर्तिका नीलङ्गोः क्रिमिस्सोमस्य राज्ञः कुलुङ्गस्सिन्धो-
विशश्शुमारो हिमवतो हस्ती ॥ ४९ ॥ इन्द्राय राज्ञेऽष्टाविंशतिः ॥ ११ ॥

मयुः प्राजापत्य ऊलो हलीरूष्णो वृषदशस्ते धातुस्सरस्वत्यै शारिश्येता पुरुषवास्सर-
स्वते शुक्रश्येतः पुरुषवागारण्योऽजो नकुलश्शका ते पौष्णा वाचे क्रौञ्चः ॥ ५० ॥ मयुस्त्रयोवि-
ंशतिः ॥ १२ ॥

अपान्नत्रे जषो नाक्रो मकरः कुलीकयस्तेऽकूपारस्य वाचे पैङ्गराजो भगाय कुषीतक आती
बाहसो दर्विदा ते वायव्या दिग्भ्यश्चक्रवाकः ॥ ५१ ॥ अपामेकान् विंशतिः ॥ १३ ॥

बलायाऽजगर आखुस्सृजया शयण्डकस्ते मैत्रा मृत्युर्वेऽसितो मन्यवै स्वजः कुंभीनसः
पुष्करसादो लोहिताहिस्ते त्वाष्ट्राः प्रतिश्रुत्कायै बाहुसः ॥ ५२ ॥ ॥ १४ ॥

पुरुषमृगश्चन्द्रमसे गोधा कालका दार्वाघाटस्ते वनस्पतीनामेण्यहे कृष्णो रात्रियै पिकः
स्विङ्गा नीलशीर्ष्णी तैर्ऽर्यम्णे धातुः कत्कटः ॥ ५३ ॥ ॥ १५ ॥

सौरी बलाकश्यो मयूरश्येनस्ते गन्धर्वाणां बसूनाङ्गपिञ्जलो रुद्राणान्तित्तिरी रोहित्कु-
ण्डुणाची गोलत्तिका ता अफसरसामरणाय समरः ॥ ५४ ॥ ॥ १६ ॥

पृथतो वैश्वदेवः पित्वो न्यङ्कुः कशस्तेऽनुमत्या अन्यवापौऽर्द्धमासाना मासाङ्कश्यपः कयिः
कुटर्दत्तौहस्ते सिनीवात्यै बृहस्पतये शित्पुटः ॥ ५५ ॥ ॥ १७ ॥

शका भौमी पान्त्रः कशो मान्थीलवस्ते पितृणामृतुनाञ्जका सव्वत्सराय लोपा कपोत
उलूकश्शस्ते नैर्ऋताः कृकवाकुस्सावित्रः ॥ ५६ ॥ बलाय पुरुषमृगस्सौरी पृथतश्शकाऽष्टादशाष्टादश
॥ १८ ॥

रुरू रौद्रः कृकलासश्शकुनिः पिप्पका ते शरव्यायै हरिणो मारुतो ब्रह्मणे शार्गस्तररूषुः
कृष्णश्चा चतुररूषो गर्दभस्त इतरजनानामग्रये धूङ्खणा ॥ ५७ ॥ रूर्विंशतिः ॥ १९ ॥

अलज आन्तरिख उद्रो मद्रुः पुवस्तेऽपामदित्यै हस्ससाचिरिन्द्राण्यै कीरशा गृध्रश्शिति-
कृषी वार्द्धाणस्ते दिव्या द्यावापृथिव्या श्वावित् ॥ ५८ ॥ ॥ २० ॥

सुपर्णः पार्जन्यो हसो वृको वृषदशस्त ऐन्द्रा अपामुद्रौऽर्यम्णे लोपाशस्तिहो नकुलो
व्याघ्रस्ते महेन्द्राय कामाय परस्वान् ॥ ५९ ॥ अलजस्सुपर्णोऽष्टादशाष्टादश ॥ २१ ॥

आग्नेयः कृष्णग्रीवस्सारस्वती मेधी बभ्रुस्सौम्यः पौष्णश्श्यामश्शित्तिपृष्ठो बार्हस्पत्य-
श्शिल्पो वैश्वदेव ऐन्द्रोऽरुणो मारुतः कल्माष ऐन्द्राग्रस्सर्हितोऽधोरांमस्सावित्रो वारुणः पेतृः
॥ ६० ॥ आग्नेयो द्वाविंशतिः ॥ २२ ॥

अश्वस्तूपरो गौमृगस्ते प्राजापत्या आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ त्वाष्ट्रौ लौमशसक्थौ शित्तिपृष्ठौ बार्-
हस्पत्यौ धात्रे पृषोदरस्सौर्यो बलस्वः पेतृः ॥ ६१ ॥ अश्वषोडश ॥ २३ ॥

अग्नयेऽनीकवते रोहिताञ्जिरनड्वानधोरांमौ सावित्रौ पौष्णौ रजतनाभी वैश्वदेवौ पिशङ्गौ
तूपरौ मारुतः कल्माष आग्नेयः कृष्णोऽजस्सारस्वती मेधी वारुणः कृष्ण एकशितिपात्येतृः ॥ ६२ ॥
अग्नयेऽनीकवते द्वाविंशतिः ॥ २४ ॥

यदेकेन प्रजापतिः प्रेणाऽनु यजुषाऽऽपो विश्वकर्माऽग्र आ याहि सुवर्गाय वज्रो गायत्रेणाऽग्र उदधे
समीचीन्द्राय मयुरपां बलाय पुरुषमृगस्सौरी पृषतश्शका रुरुरजस्सुपर्ण आग्नेयोऽश्वोऽग्नयेऽनीकवते चतुर्विंशतिः
॥ २४ ॥ यदेकेन स पापीयानेतद्वा अग्नेर्द्धनुस्तद्देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा अपानज्येऽश्वस्तूपरो द्विषष्टिः ॥ ६२ ॥
यदेकेनैकशितिपात्येतृः ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ पञ्चमकाण्डे षष्ठप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

हिरण्यवर्णाश्शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्विन्द्रः । अग्रिण्या गर्भेन्दधिरे विरू-
पास्ता न आपश्शः स्योना भवन्तु । यासां राजा बरुणो याति मद्धये सत्यानुते अवपश्यञ्जना-
नाम् । मधुश्चुतश्शुचयो याः पावकास्ता न आपश्शः स्योना भवन्तु । यासान्देवा दिवि कृण्वन्ति
भस्वय्या अन्तरिख्ये बहुधा भवन्ति । याः पृथिवी पर्यसोन्दन्ति ॥ १ ॥ शुक्रास्ता न आपश्शः
स्योना भवन्तु । शिवेन मा चरुषुषा पश्यताऽऽपश्शिवया तनुवोष स्पृशत त्वचं मे । सर्वा अग्नी-
श्स्फुषदो हुवे वो मयि वचो बलमोजो नि धत्त । यददस्सप्रयतीरहावनदता हुते । तस्मादा नद्यो

नामं स्थ ता वो नामानि सिन्धवः । यत्प्रेषिता वरुणेन तादृशीभ्यं समवल्गात ॥ २ ॥
तदाप्रोदिन्द्रो वो यतीस्तस्मादापो अनु स्थन । अपकामः स्यन्दमाना अवीवरत वो हिकम् । इन्द्रो
वशक्तिभिर्देवीस्तस्माद्वाणामं वो हितम् । एको देवो अप्यतिष्ठत्यन्दमाना यथावशम् ।
उदानिषुर्महीरिति तस्मादुदकमुच्यते । आपो भद्रा घृतमिदाप आसुरग्रीवोमौ विभ्रत्याप इताः । तीव्रो
रसो मधुपृचा- ॥ ३ ॥ मरङ्गम आ मा प्राणेन सह वर्चसा गन् । आदित्ययाम्युत वा शुणोम्या मा
घोषो गच्छति वाङ्मन आसाम् । मन्ये भेजानो अमृतस्य तर्हि हिरण्यवर्णा अतृप्यदा वः । आपो
हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चरुषे । यो वंशिवर्तमो रसस्तस्य भाजयतेह
नः । उशतीरिव मातरः । तस्मा अरङ्गमाम वो यस्य खयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नः । दिवि
श्रयस्वाऽन्तरिख्वे यतस्व पृथिव्या सं भव ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वा ॥ ४ ॥ उन्दन्ति समवल्गात
मधुपृचा मातरो द्वाविंशतिश्च ॥ १ ॥

अपाङ्गहान्गृह्णात्येतद्वाव राजसूर्ययदेते ग्रहास्सर्वोऽग्निर्वरुणसवो राजसूर्यमग्निसवश्चित्य-
स्ताभ्यामेव सूर्यतेऽथो उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूर्येनेजानस्य यश्चाऽग्निचित आपो भव-
न्त्यापो वा अग्नेर्भ्रातृव्या यदपोऽग्नेर्यस्तादुपदधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृ-
व्यो भवत्यमृत- ॥ ५ ॥ वा आपस्तस्मादद्भिरवतान्तमभि पिश्वन्ति नाऽऽर्तिमाच्छति सर्वमायुरिति
यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवँवेदाऽन्नँवा आपः पशव आपोऽन्नं पशवोऽन्नादः पशुमान्भवति
यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवँवेद द्वादश भवन्ति द्वादश मासास्सँवँथ्सरस्सँवँथ्सरेणैवाऽस्मा
॥ ६ ॥ अन्नमव रुन्धे पात्राणि भवन्ति पात्रे वा अन्नमद्यते सयोन्येवाऽन्नमव रुन्ध आ द्वादशात्पुरु-
षादन्नमत्त्यथो पात्रान्न छिद्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवँवेद कुंभाश्च कुंभीश्च मिथुनानि
भवन्ति मिथुनस्य प्रजात्यै प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते यस्यैता उपधीयन्ते य उ ॥ ७ ॥ चैना
एवँवेद शुग्वा अग्निस्सोऽद्ध्वर्युज्यमानं प्रजाशुचाऽर्पयति यदप उपदधाति शुचमेवाऽस्य
शमयति नाऽऽर्तिमाच्छत्यद्ध्वर्युर्न यजमानश्शाम्यन्ति प्रजा यत्रैता उपधीयन्तेऽपाँवा एतानि
हृदयानि यदेता आपो यदेता अप उपदधाति दिव्याभिरेवैनास्सः सृजति वरुषुकः पर्जन्यो ॥ ८ ॥
भवति यो वा एतासामायतनं ह्रस्विँवेदाऽऽयतनवान्भवति कल्पतेऽस्मा अनुसीतमुप दधात्येतद्वा
आसामायतनमेषा क्लृप्तिर्य एवँवेदाऽऽयतनवान्भवति कल्पतेऽस्मै द्वन्द्वमन्या उप दधाति चतस्रो
मद्ध्यधृत्या अन्नँवा इष्टका एतत्खलु वै साखादन्नय्यदेष चरुयदेतश्चरुमुपदधाति साखा- ॥ ९ ॥
देवाऽस्मा अन्नमव रुन्धे मद्ध्यत उप दधाति मद्ध्यत एवाऽस्मा अन्नन्दधाति तस्मान्म-
द्ध्यतोऽन्नमद्यते बारहस्पत्यो भवति ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवाऽस्मा अन्नमव रुन्धे
ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वेत्याह तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति यस्यैष उपधीयते य उ चैनमेवँवेद
॥ १० ॥ अमृतमस्मै जायते यस्यैता उपधीयन्ते य उ पर्जन्य उपदधाति साखाथ्सप्तचत्वारिंशच्च ॥ २ ॥

भूतेष्टका उपं दधात्यत्रात्र वै मृत्युर्जायते यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते तत एवैनमव यजते तस्मा-
दग्निचिथ्सर्वमायुरिति सर्वे ह्यस्य मृत्यवोऽवैष्टास्तस्मादग्निचिन्नाऽभिचरितवै प्रत्यगैनमभिचार-
स्तृणुते सूयते वा एष योऽग्निश्चिनुते देवसुवामेतानि हवींषि भवन्त्येतावन्तो वै देवानां सवास्त
एवा- ॥ ११ ॥ ऽस्मै सवान्त्र यच्छन्ति त एनं सुवन्ते सर्वोऽग्निर्वैरुणसवो राजसूयं ब्रह्मसवश्चित्यो
देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह सवितृप्रसूतः सैनं ब्रह्मणा देवताभिरभि पिञ्चत्यन्नस्यान्नस्याऽभि
पिञ्चत्यन्नस्यान्नस्याऽवर्द्धयै पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभि पिञ्चति पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यतै शीर्ष-
तोऽभि पिञ्चति शीर्षतो ह्यन्नमद्यत आ मुखादन्ववस्रावयति ॥ १२ ॥ मुखत एवाऽस्मा अन्नाद्य-
न्दधात्यग्रेस्त्वा साम्राज्येनाऽभि पिञ्चामीत्याहैष वा अग्रेस्सवस्तेनैवैनमभि पिञ्चति बृहस्पतैस्त्वा
साम्राज्येनाऽभि पिञ्चामीत्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि पिञ्चतीन्द्रस्य त्वा साम्रा-
ज्येनाऽभि पिञ्चामीत्याहेन्द्रियमेवाऽस्मिन्नुपरिष्ठादधात्येत- ॥ १३ ॥ द्वै राजसूयस्य रूपय्य एव-
वैविद्वानग्निश्चिनुत उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाऽग्निचित इन्द्रस्य सुषुवा-
णस्य दशधेन्द्रियव्ययी पराऽपतत्तदेवास्सौत्रामण्या समभरन्सूयते वा एष योऽग्निश्चिनुतेऽग्निश्चि-
त्वा सौत्रामण्या यजेतेन्द्रियमेव वीर्यं संभृत्याऽऽत्मन्यन्ते ॥ १४ ॥ त एवाऽन्ववस्रावयतेतदष्टाव-
त्वारिंशच्च ॥ ३ ॥

सजूरवोऽयावभिस्सजूरूषा अरुणीभिस्सजूरसूर्य एतंशेन सजोषावश्चिना दशसोभिस्सजू-
रग्निर्वैश्चानर इडाभिर्घृतेन स्वाहा सव्वथ्सरो वा अब्दो मासा अयावा उषा अरुणी सूर्य एतंश इमे
अश्चिना सव्वथ्सरोऽग्निर्वैश्चानरः पशव इडा पशवो घृतं सव्वथ्सरं पशवोऽनु प्र जायन्ते सव्वथ्सरे-
णैवाऽस्मै पशन्त्र जनयति दर्भस्तम्बे जुहोति य- ॥ १५ ॥ द्वा अस्या अमृतय्यद्वीर्यन्तद्दर्भास्तस्मि-
जुहोति प्रैव जायतेऽन्नादो भवति यस्यैवजुह्वेत्येता वै देवता अग्नेः पुरस्ताद्भागास्ता एव प्रीणात्यथो
चखुरेवाऽग्नेः पुरस्तात्प्रति दधात्यनन्धो भवति य एववैदाऽऽपो वा इदमग्रै सलिलमासीत्स
प्रजापतिः पुष्करपर्णे वातो भूतोऽलेलायत्स ॥ १६ ॥ प्रतिष्ठान्नाऽविन्दत स एतदपाङ्गुलायमपश्य-
त्तस्मिन्नाग्निमचिनुत तदियमभवत्ततो वै स प्रत्यतिष्ठ्यां पुरस्तादुपादधात्तच्छिरोऽभवत्सा प्राची
दिग्यान्दस्विणत उपादधात्स दस्विणः पृष्वोऽभवत्सा दस्विणा दिग्याम्पश्चादुपादधात्तत्पुच्छम-
भवत्सा प्रतीची दिग्यामुत्तरत उपादधा- ॥ १७ ॥ थ्स उत्तरः पृष्वोऽभवत्सोदीची दिग्यामुपरिष्ठा-
दुपादधात्तत्पृष्ठमभवत्सोर्द्ध्वा दिगियव्वा अग्निः पञ्चैष्टकस्तस्माद्यदस्याङ्गनन्त्यभीष्टकान्तुन्दन्त्यभि
शर्करा सर्वा वा इयव्वयौभ्यो नक्तन्द्दो दीप्यते तस्मादिमाव्वयांसि नक्तन्नाऽद्ध्यासते य एव-
वैविद्वानग्निश्चिनुते प्रत्येव ॥ १८ ॥ तिष्ठत्यभि दिशो जयत्याग्नेयो वै ब्राह्मणस्तस्माद्ब्राह्मणाय सर्वासु
दिग्ब्वर्द्धुकं स्वामेव तद्दिशमन्वैत्यपाव्वा अग्निः कुलायन्तस्मादापोऽग्निं हारुकास्स्वामेव तद्योनिं
प्र विशन्ति ॥ १९ ॥ यदलेलायत्स उत्तरत उपादधादेव द्वात्रिंशच्च ॥ ४ ॥

सँव्वत्सरमुख्यं भूत्वा द्वितीयं सँव्वत्सर आग्नेयमष्टाकपालन्निर्वपेदैन्यमेकादशकपालं वैश्व-
देवन्दवादशकपालं बारहस्पत्यश्चरुवैष्णवन्त्रिकपालान्तृतीयं सँव्वत्सरंऽभिजिता यजेत यदष्टाकपालो
भवत्यष्टाखरा गायत्र्याग्नेयङ्गायत्रं प्रातस्सवनं प्रातस्सवनमेव तेन दाधार गायत्रीञ्छन्दो यदेकादश-
कपालो भवत्येकादशाखरा त्रिष्टुगैन्द्रत्रैष्टुभं माद्वयन्दिनं सवनं माद्वयन्दिनमेव सवनन्तेन
दाधार त्रिष्टुभ- ॥ २० ॥ ञ्छन्दो यद्वादशकपालो भवति द्वादशाखरा जगती वैश्वदेवज्जागतन्तृती-
यसवनन्तृतीयसवनमेव तेन दाधार जगतीञ्छन्दो यद्बारहस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानां
बृहस्पतिर्ब्रह्मैव तेन दाधार यद्वैष्णवस्त्रिकपालो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेव तेन दाधार यत्तृतीयं
सँव्वत्सरंऽभिजिता यजतेऽभिजित्यै यत्सँव्वत्सरमुख्यं विभर्तीममेव ॥ २१ ॥ तेन लोकं स्पृणोति
यद्वितीयं सँव्वत्सरंऽग्निश्चिनुतेऽन्तरिक्षमेव तेन स्पृणोति यत्तृतीयं सँव्वत्सरे यजतेऽमुमेव तेन
लोकं स्पृणोत्येतन्वै परं आट्णारः कर्षीवाँ औशिजो वीतहव्यश्चायसस्त्रसदस्युः पौरुकुथ्यः
प्रजाकामा अचिन्वत ततो वै ते सहस्रं सहस्रं पुत्रानविन्दन्त प्रथते प्रजयां पशुभिस्तां मात्रामाप्नोति
यान्तेऽगच्छन् य एवँविद्वानेतमग्निश्चिनुते ॥ २२ ॥ दाधार त्रिष्टुभमिममेवैवञ्चत्वारि च ॥ ५ ॥

प्रजापतिरग्निमचिनुत स खपुरपविर्भूत्वाऽतिष्ठत्तन्देवा बिभ्यतो नोपाऽऽयन्ते छन्दोभिरात्मा-
नच्छादयित्वोपाऽऽयन्तच्छन्दसाञ्छन्दस्त्वं ब्रह्म वै छन्दाँसि ब्रह्मण एतद्रूपय्यत्कृष्णाजिनङ्गाष्णीं
उपानहावुपं मुञ्चते छन्दोभिरेवाऽऽत्मानञ्छादयित्वाऽग्निमुपं चरत्यात्मनोऽहिँसायै देवनिधिर्वा
एष नि धीयते यदग्नि- ॥ २३ ॥ रन्ये वा वै निधिमगुप्तवँविन्दन्ति न वा प्रति प्र जानात्युखामा
क्रामत्यात्मानमेवाऽधिपाङ्कुरुते गुप्त्या अथो खल्वाहुनाऽऽक्रम्येति नैरुक्त्युखा यदाक्रमेन्निरुक्त्या
आत्मानमपि दद्व्यात्तस्मान्नाऽऽक्रम्या पुरुषशीर्षमुपं दधाति गुप्त्या अथो यथा ब्रूयादेतन्मै गोपा-
येति तादृगेव तत् ॥ २४ ॥ प्रजापतिर्वा अथर्वाऽग्निरेव दद्व्यङ्ङाथर्बणस्तस्येष्टका अस्थान्येत ५ ह
वाव तद्वर्षिभ्यनूवाचेन्द्रो दधीचो अस्थभिरिति यदिष्टकाभिरग्निश्चिनोति सात्मानमेवाऽग्निश्चिनुते
सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति य एवँवेद शरीरँवा एतदग्रेर्यचित्यं आत्मा वैश्वानरो यचिते वैश्वान-
रञ्जुहोति शरीरमेव सऽस्कृत्या- ॥ २५ ॥ ऽभ्यारौहति शरीरँवा एतद्यजमानस्सऽस्कुरुते यदग्नि-
श्चिनुते यचिते वैश्वानरञ्जुहोति शरीरमेव सऽस्कृत्याऽऽत्मनाऽभ्यारौहति तस्मात्तस्य नाऽव चन्ति
जीवन्नेव देवानप्येति वैश्वानर्यर्चा पुरीषमुपं दधातीयँवा अग्निर्वैश्वानरस्तस्यैषा चितिर्यत्पुरीषम-
ग्निमेव वैश्वानरश्चिनुत एषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवाऽस्य तनुवमव रुन्धे ॥ २६ ॥
अग्निस्तथ्सऽस्कृत्याऽग्नेर्दश च ॥ ६ ॥

अग्नेर्वै दीर्घयां देवा विराजमाप्नुवन्तिस्मो रात्रीर्दीर्घितस्स्यात्त्रिपदा विराड्विराजमाप्नोति
षड्रात्रीर्दीर्घितस्स्यात्षड्वा ऋतवँसँव्वत्सरथ्सँव्वत्सरो विराड्विराजमाप्नोति दश रात्रीर्दीर्घित-

स्याद्दशांखरा विराड्विराजमाप्नोति द्वादश रात्रीर्दीर्घितस्याद्वादश मासास्संवत्सरस्संवत्सरो
विराड्विराजमाप्नोति त्रयोदश रात्रीर्दीर्घितस्यात्त्रयोदश ॥ २७ ॥ मासास्संवत्सरस्संवत्सरो
विराड्विराजमाप्नोति पञ्चदश रात्रीर्दीर्घितस्यात्पञ्चदश वा अर्द्धमासस्य रात्रयोऽर्द्धमासशस्सं-
वत्सर आप्यते संवत्सरो विराड्विराजमाप्नोति सप्तदश रात्रीर्दीर्घितस्याद्वादश मासाः पञ्चतव-
स्स संवत्सरस्संवत्सरो विराड्विराजमाप्नोति चतुर्विंशतिः रात्रीर्दीर्घितस्याच्चतुर्विंशतिरर्द्ध-
मासास्संवत्सरस्संवत्सरो विराड्विराजमाप्नोति त्रिंशत् रात्रीर्दीर्घितस्यात् ॥ २८ ॥ त्रिं-
शदखरा विराड्विराजमाप्नोति मासन्दीर्घितस्याद्यो मासस्स संवत्सरस्संवत्सरो विराड्विरा-
जमाप्नोति चतुरो मासो दीर्घितस्याच्चतुरो वा एतं मासो वसवोऽभिभरुस्ते पृथिवीमाऽजयन्गा-
यत्रीञ्छन्दोऽष्टौ रुद्रास्तैऽन्तरिक्षमाऽजयन्त्रिष्टुभञ्छन्दो द्वादशाऽऽदित्यास्ते दिवमाऽजयञ्जगती-
ञ्छन्दस्ततो वै ते व्यावृत्तमगच्छञ्छैष्ट्यन्देवानां तस्माद्वादश मासो भूत्वाऽग्निश्चिन्वीत द्वादश मा-
सास्संवत्सरस्संवत्सरोऽग्निश्चित्यस्तस्याऽहोरात्राणीष्टका आप्तेष्टकमेनश्चिनुतेऽथो व्यावृत्तमेव गं-
च्छति श्रैष्ठ्यं समानानाम् ॥ २९ ॥ स्यात्त्रयोदश त्रिंशत् रात्रीर्दीर्घितस्याद्वै तैऽष्टाविंशतिश्च ॥ ३० ॥

सुवर्गाय वा एष लोकार्य चीयते यदग्निस्तय्यन्नाऽन्वारोह्यसुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत
पृथिवीमाऽक्रमिषं प्राणो मा मा हांसीदन्तरिक्षमाऽक्रमिषम्प्रजा मा मा हांसीद्विमाऽक्रमिषः
सुवर्गन्मेत्याहैष वा अग्नेरन्वारोहस्तेनैवैनमन्वारोहति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै यत्पृथक्संमितां
मिनुयात् ॥ ३० ॥ कर्नीयाऽस्यैवक्रतुमुपेयात्पापीयस्यस्याऽऽत्मनः प्रजा स्याद्वेदिसंमितां मिनोति
ज्यायाऽसमेव यज्ञक्रतुमुपैति नाऽस्याऽऽत्मनः पापीयसी प्रजा भवति साहस्रश्चिन्वीत प्रथमश्चिन्वा-
नस्सहस्रसंमितो वा अयल्लोक इममेव लोकमभि जयति द्विषाहस्रश्चिन्वीत द्वितीयश्चिन्वानो द्विषा-
हस्रंवा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमेवाऽभि जयति त्रिषाहस्रश्चिन्वीत तृतीयश्चिन्वान- ॥ ३१ ॥ त्रिषा-
हस्रो वा असौ लोकौऽमुमेव लोकमभि जयति जानुदघ्नश्चिन्वीत प्रथमश्चिन्वानो गायत्रियैवेम-
ल्लोकमभ्यारोहति नाभिदघ्नश्चिन्वीत द्वितीयश्चिन्वानस्त्रिष्टुभैवाऽन्तरिक्षमभ्यारोहति ग्रीवदघ्नश्चि-
न्वीत तृतीयश्चिन्वानो जगत्पैवाऽमुल्लोकमभ्यारोहति नाऽग्निश्चित्वा रामामुपेयादयोनौ रेतो धा-
स्यामीति न द्वितीयश्चित्वाऽन्यस्य स्त्रिय- ॥ ३२ ॥ मुपेयाच्च तृतीयश्चित्वा काश्चनोपेयाद्रेतो वा
एतच्च धत्ते यदग्निश्चिनुते यदुपेयाद्रेतसा व्यृद्धयेताऽथो खल्वाहुरप्रजस्यन्तद्यन्नोपेयादिति यद्रेतस्सि-
चावुपदधाति ते एव यजमानस्य रेतो बिभृतस्तस्मादुपेयाद्रेतसोऽस्कन्दाय त्रीणि वाव रेतोऽसि
पिता पुत्रः पौत्रो ॥ ३३ ॥ यद्वे रेतस्सिचावुपदध्याद्रेतोऽस्य वि च्छिन्धात्तिस्र उप दधाति रेतसस्स-
न्तत्या इयव्वाव प्रथमा रेतस्सिग्वाग्वा इयन्तस्मात्पश्यन्तीमां पश्यन्ति वाचव्वदन्तीमन्त-
रिखन्द्द्वितीयां प्राणो वा अन्तरिक्षमन्तस्मान्नाऽन्तरिक्षं पश्यन्ति न प्राणमसौ तृतीया चख्खुर्वा
असौ तस्मात्पश्यन्त्यमं पश्यन्ति चख्खुर्यजुषेमाञ्चा- ॥ ३४ ॥ ऽमूञ्चोप दधाति मनसा मद्धयमामे-

षाल्लोकानाङ्गस्या अथौ प्राणानामिष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दा वसुभिस्तस्य त इष्टस्य वीतस्य द्रविणेह
भङ्खीयेत्याह स्तुतशस्त्रे एवैतेन दुहे पिता मातरिश्वाऽच्छिद्रा पदा धा अच्छिद्रा उशिजः पदाऽनु
तस्वुस्सोमौ विश्वविभेता नैषद्वहस्पतिरुक्थामदानि शसिषदित्याहैतद्वा अग्रेरुक्थन्तेनैवैनमनु
शसति ॥ ३५ ॥ मिनुयात्तृतीयश्चिन्वानस्त्रियं पौत्रश्च वै सप्त च ॥ ८ ॥

सूयते वा एषोऽग्नीनाय्य उखायां प्रियते यदधस्सादयेद्गर्भाः प्रपादुकास्स्युरथो यथा सवात्प्र-
त्यवरोहति तादृगेव तदासन्दी सादयति गर्भाणान्धृत्या अप्रपादायाऽथो सवमेवैनङ्करोति गर्भो वा
एष यदुख्यो योनिश्शिक्ष्यय्यच्छिद्रादुखानिरूहेद्योनेर्गर्भनिर्हण्यथ्यडुद्यामश्चिक्ष्यं भवति षोढा-
विहितो वै ॥ ३६ ॥ पुरुष आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गान्यात्मन्नेवैनं बिभर्ति प्रजापतिर्वा एष यद-
ग्रिस्तस्योखा चोलूखलश्च स्तनौ तावस्य प्रजा उप जीवन्ति यदुखाञ्चोलूखलञ्चोपदधाति ताभ्यामेव
यजमानोऽमुष्मिल्लोकेऽग्निन्दुहे सव्वत्सरो वा एष यदग्रिस्तस्य त्रेधाविहिता इष्टकाः प्राजापत्या
वैष्णवी- ॥ ३७ ॥ वैश्वकर्मणीरहोरात्राण्येवाऽस्य प्राजापत्या यदुख्यम्बिभर्ति प्राजापत्या एव तदुप
धत्ते यत्समिधं आदधाति वैष्णवा वै वनस्पतयो वैष्णवीरेव तदुप धत्ते यदिष्टकाभिरग्निश्चिनोतीयवै
विश्वकर्मा वैश्वकर्मणीरेव तदुप धत्ते तस्मादाहुस्त्रिवृदग्निरिति तव्वा एतय्यजमान एव चिन्वीत यद-
स्याऽन्यश्चिनुयाद्यत्तन्दस्त्रिणाभिर्न राधयेदग्रिमस्य वृक्षीत योऽस्याऽग्निश्चिनुयात्तन्दस्त्रिणाभी राध-
येदग्रिमेव तत्स्पृणोति ॥ ३८ ॥ षोढाविहितो वै वैष्णवीरन्यो विश्वातिश्च ॥ ९ ॥

प्रजापतिरग्रिमचिनुतर्तुभिस्सव्वत्सरव्वसन्तेनैवाऽस्य पूर्वार्द्धमचिनुत ग्रीष्मेण दस्त्रिणं
पस्त्रव्वरुषाभिः पुच्छश्च शरदोत्तरं पस्त्रश्च हैमन्तेन मद्धयं ब्रह्मणा वा अस्य तत्पूर्वार्द्धमचिनुत र्षत्रे-
ण दस्त्रिणं पस्त्रं पशुभिः पुच्छव्विशोत्तरं पस्त्रमाशया मद्धय्य एवव्विद्वानग्निश्चिनुत ऋतुभिरिवै-
नश्चिनुतेऽथो एतदेव सर्वमव ॥ ३९ ॥ रुन्धे शुण्वन्त्येनमग्निश्चिन्वानमत्यन्तश्च रोचत इयव्वाव
प्रथमा चित्तिरोषधयो वनस्पतयः पुरीषमन्तरिस्त्रिद्वितीया वयश्चि पुरीषमसौ तृतीया नस्त्रिणाणि
पुरीषय्यज्ञश्चतुर्थी दस्त्रिणा पुरीषय्यजमानः पञ्चमी प्रजा पुरीषय्यत्रिचितीकश्चिन्वीत यज्ञन्दस्त्रि-
णामात्मानं प्रजामन्तरियात्तस्मात्पञ्चचितीकश्चेतव्य एतदेव सर्वं स्पृणोति यत्तिस्रश्चितय-
॥ ४० ॥ स्त्रिवृद्धयग्रियद्वे द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै पञ्च चितयो भवन्ति पाङ्कः पुरुष आत्मानमेव
स्पृणोति पञ्च चितयो भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सं पद्यन्ते दशास्त्रो वै पुरुषो यावानेव
पुरुषस्तस्मै स्पृणोत्यथो दशास्त्रो विराडन्नव्विवाड्विराज्येवाऽन्नाद्ये प्रति तिष्ठति सव्वत्सरो वै षष्ठी
चित्तिरुक्तवः पुरीषश्च षट्चितयो भवन्ति षट्पुरीषाणि द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासास्सव्वत्स-
रस्सव्वत्सर एव प्रति तिष्ठति ॥ ४१ ॥ अव चितयः पुरीषं पञ्चदश च ॥ १० ॥

रोहितो धूम्ररोहितः कर्कन्धुरोहितस्ते प्राजापत्या बभ्रुरुणबभ्रुशुकबभ्रुस्ते रौद्राशयेतशये-
ताख्यशयेतग्रीवस्ते पितृदेवत्यांस्तिस्त्रः कृष्णा वशा वारुण्यस्तिस्त्रश्वेता वशास्सौर्यो मैत्राबारुह-
स्पत्या धूम्रललामास्तूपराः ॥ ४२ ॥ ॥ ११ ॥

पृश्निस्तिरश्नीनपृश्निरुर्ध्वपृश्निस्ते मारुताः फल्गूलोहितोर्णी बलखी तास्सारस्वत्यः
पृषती स्थूलपृषती ख्युद्रपृषती ता वैश्वदेव्यस्तिस्त्रश्यामा वशाः पौष्ण्यस्तिस्त्रो रोहिणीर्वशा मैत्रि-
य ऐन्द्राबारुहस्पत्या अरुणललामास्तूपराः ॥ ४३ ॥ रोहितः पृश्निषड्विंशतिषड्विंशतिः ॥ १२ ॥

शितिबाहुरन्यतशितिबाहुस्समन्तशितिबाहुस्त ऐन्द्रवायवाशितिरन्ध्रोऽन्यतशितिरन्ध्र-
स्समन्तशितिरन्ध्रस्ते मैत्रावरुणाशुद्धवालस्सर्वशुद्धवालो मणिवालस्त आश्विनास्तिस्त्रशिल्या
वशा वैश्वदेव्यस्तिस्त्रशयेनीः परमेष्ठिनं सोमापौष्णाश्यामललामास्तूपराः ॥ ४४ ॥ ॥ १३ ॥

उन्नत ऋषभो वामनस्त ऐन्द्रावरुणाशितिककुच्छितिपृष्ठशितिभसत्त ऐन्द्राबारुहस्पत्या-
शितिपाच्छित्योष्ठशितिभुस्त ऐन्द्रावैष्णवास्तिस्त्रस्सिद्धमा वशा वैश्वकर्मण्यस्तिस्त्रो धात्रे पृषो-
दरा ऐन्द्रापौष्णाशयेतललामास्तूपराः ॥ ४५ ॥ शितिबाहुरुन्नतः पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिः ॥ १४ ॥

कर्णास्त्रयो यामास्सौम्यास्त्रयश्चितिज्ञा अग्नये यविष्ठाय त्रयो नकुलास्तिस्त्रो रोहिणीस्त्र्य-
व्यस्ता वसूनान्तिस्त्रोऽरुणा दित्यौहस्ता रुद्राणां सोमैन्द्रा वभ्रुललामास्तूपराः ॥ ४६ ॥ कर्णास्त्रयो-
विंशतिः ॥ १५ ॥

शुण्ठास्त्रयो वैष्णवा अधीलोधकर्णास्त्रयो विष्णव उरुक्रमाय लप्सुदिनस्त्रयो विष्णव
उरुगायाय पञ्चावीस्तिस्त्र आदित्यानां त्रिव्यसास्तिस्त्रोऽङ्गिरसामैन्द्रावैष्णवा गौरललामास्तू-
पराः ॥ ४७ ॥ शुण्ठा विंशतिः ॥ १६ ॥

इन्द्राय राज्ञे त्रयशितिपृष्ठा इन्द्रायाऽधिराजाय त्रयशितिककुद इन्द्राय स्वराज्ञे त्रयशि-
तिभसदस्तिस्त्रस्तुर्यौहस्ताऽद्धानान्तिस्त्रः पष्ठौह्यो विश्वेषान्देवानां माग्नेन्द्राः कृष्णललामास्तूपराः
॥ ४८ ॥ इन्द्राय राज्ञे द्वाविंशतिः ॥ १७ ॥

अदित्यै त्रयो रोहितैता इन्द्राण्यै त्रयः कृष्णैताः कुह्वै त्रयोऽरुणैतास्तिस्त्रो धेनवो राकायै
त्रयोऽनड्वाहस्सिनीवाल्या आग्नावैष्णवा रोहितललामास्तूपराः ॥ ४९ ॥ अदित्या अष्टादश ॥ १८ ॥

सौम्यास्त्रयः पिशङ्गास्सोमाय राज्ञे त्रयस्सारङ्गाः पार्जन्या नभोरूपास्तिस्त्रोऽजा मलूहा
इन्द्राण्यै तिस्रो मेघ्य आदित्या द्यावापृथिव्या मालङ्गास्तूपराः ॥ ५० ॥ सौम्या एकात्र विंशतिः
॥ १९ ॥

वारुणास्त्रयः कृष्णललामा वरुणाय रात्रे त्रयो रोहितललामा वरुणाय रिशादसे त्रयोऽरु-
णललामाशिशिल्पास्त्रयो वैश्वदेवास्त्रयः पृथ्व्यस्सर्वदेवत्या ऐन्द्रासूराश्चयेतललामास्तूपराः ॥ ५१ ॥
वारुणा विश्शतिः ॥ २० ॥

सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावनड्वाहाविन्द्राग्निभ्यामोजोदाभ्यामुष्टाराविन्द्राग्निभ्याम्बलदा-
भ्यां सीरवाहाववी द्वे धेनू भौमी दिग्भ्यो वडवे द्वे धेनू भौमी वैराजी पुरुषी द्वे धेनू भौमी वायवं
आरोहणवाहावनड्वाहौ वारुणी कृष्णे वशे अराड्यौ दिव्यावृषभौ परिमरौ ॥ ५२ ॥ सोमाय स्वराज्ञे
चतुस्त्रिंशत् ॥ २१ ॥

एकादश प्रातर्गव्याः पशव आ लभ्यन्ते छगलः कल्मार्षः किकिदीविर्विदीगयस्ते त्वाष्ट्रा-
स्सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्त्याग्नेय ऐन्द्राग्र आश्विनस्ते विशालयूप आ लभ्यन्ते ॥ ५३ ॥
एकादश प्रातः पञ्चविंशतिः ॥ २२ ॥

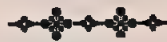
पिशङ्गास्त्रयो वासन्तास्सारङ्गास्त्रयो ग्रैष्माः पृषन्तस्त्रयो वार्षिकाः पृथ्व्यस्त्रयश्शारदाः
पृथ्विसक्थास्त्रयो हैमन्तिका अवलिप्तास्त्रयश्शैशिरास्संव्वत्सराय निर्वख्ससः ॥ ५४ ॥ पिशङ्गा
विंशतिः ॥ २३ ॥

रोहितः कृष्णा धूम्रललामाः पृथ्विश्शयामा अरुणललामाशिशिबाहुशिल्पाश्चयेनीश्शयामललामा उन्नत-
स्सिद्धमा धात्रे पौष्णाश्चयेतललामाः कर्णा बभ्रुललामाश्शुण्ठा गौरललामा इन्द्राय कृष्णललामा अदित्यै
रोहितललामास्सौम्या मालङ्गा वारुणास्सूराश्चयेतललामा दश ॥

हिरण्यवर्णा अपाङ्गहान्भूतेष्टकास्सजूसर्व्वत्सरं प्रजापतिस्स खुरपविर्ग्रेवै दीर्खया सुवर्गाय तय्यन्न सूयते
प्रजापतिर्ऋतुभी रोहितः पृथ्विश्शिशिबाहुर्ऋतः कर्णाश्शुण्ठा इन्द्रायाऽदित्यै सौम्या वारुणास्सोमायैकादश
पिशङ्गास्त्रयोविंशतिः ॥ २३ ॥ हिरण्यवर्णा भूतेष्टकाश्छन्दो यत्कर्नीयाऽसन्निवृद्धर्चग्निरारुणाश्चतुष्पञ्चाशत्
॥ ५४ ॥ हिरण्यवर्णा निर्वख्ससः ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे षष्ठः प्रश्नस्समाप्तः ॥

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ पञ्चमकाण्डे सप्तमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

यो वा अयथादेवतमग्निश्चिनुत आ देवताभ्यो वृश्च्यते पापीयान्भवति यो यथादेवतन्न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान्भवत्याग्नेय्या गांयत्रिया प्रथमाश्चितिमभि मृशेत्रिष्टुभा द्वितीयाञ्ज-
गत्या तृतीयामनुष्टुभा चतुर्थी पङ्क्त्या पञ्चमीयथादेवतमेवाऽग्निश्चिनुते न देवताभ्य आ वृश्च्यते
वसीयान्भवतीडांयै वा एषा विभक्तिः पशव इडां पशुभिरिन- ॥ १ ॥ चिनुते यो वै प्रजापतये प्रति-
प्रोच्याऽग्निश्चिनोति नाऽऽर्तिमाच्छत्यश्वावभितस्तिष्ठेताङ्गुष्ण उत्तरतश्चेतो दस्विणस्तावालभ्येष्टका
उप दद्वयादेतद्वै प्रजापते रूपं प्राजापत्योऽश्वस्साखादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याऽग्निश्चिनोति नाऽऽ-
र्तिमाच्छत्येतद्वा अहो रूपय्यच्छेतोऽश्वो रात्रियै कृष्ण एतदहो ॥ २ ॥ रूपय्यदिष्टका रात्रियै
पुरीषमिष्टका उपधास्यच्छेतमश्वमभि मृशेत्पुरीषमुपधास्यन्कृष्णमहोरात्राभ्यामेवैनश्चिनुते हिरण्यपा-
त्रम्मधोः पूर्णन्ददाति मधव्योऽसानीति सौर्या चित्रवत्याऽवैरुषते चित्रमेव भवति मद्भयन्दि-
नेऽश्वमव प्रापयत्यसौ वा आदित्य इन्द्र एष प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साखाददधोति ॥ ३ ॥
एनमेतदहोऽष्टाचत्वारिंशच्च ॥ १ ॥

त्वामग्ने वृषभश्चेकितानं पुनर्युवानञ्जनयन्नुपागाम् । अस्थुरि णो गार्हपत्यानि सन्तु तिग्मेन
नो ब्रह्मणा सः शिंशाधि । पशवो वा एते यदिष्टकाश्चित्याश्चित्यामृषभमुप दधाति मिथुनमेवाऽस्य
तद्यज्ञे करोति प्रजननाय तस्माद्यूथेयूथ ऋषभः । सव्वथ्सरस्य प्रतिमाय्यान्त्वा रात्र्युपासते । प्रजा
सुवीराङ्गुत्वा विश्वमायुर्व्यञ्जवत् । प्राजापत्या- ॥ ४ ॥ मेतामुप दधातीयव्वावैषैकाष्टका यदेवै-
काष्टकायामन्नाङ्गियते तदेवैतयाऽव रुन्ध एषा वै प्रजापतेः कामदुधा तयैव यजमानोऽमुष्मिल्लोकै-
ऽग्निन्दुहे येन देवा ज्योतिषोर्द्ध्वा उदायन् येनाऽऽदित्या वसवो येन रुद्राः । येनाऽङ्गिरसो महिमानं-
मानशुस्तेनैतु यजमानस्वस्ति । सुवर्गाय वा एष लोकार्य ॥ ५ ॥ चीयते यदग्निर्येन देवा ज्योतिषो-
र्द्ध्वा उदायन्तित्युख्यः समिन्ध इष्टका एवैता उप धत्ते वानस्पत्यास्सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै शता-
युधाय शतवीर्याय शतोतयेऽभिमातिषाह । शतय्यो नश्शरदो अजीतानिन्द्रो नेषदति दुरितानि
विधा । ये चत्वारः पथयो देवानां अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति । तेषां अज्यानिमर्जीतिमा-
वहात्तस्मै नो देवाः ॥ ६ ॥ परिं दत्तेह सर्वे । ग्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तश्शरद्वर्षास्सुवितन्नो
अस्तु । तेषामृतुनां शतशरदानां निवात एषामभये स्याम । इदुवथ्सराय परिवथ्सराय सव्वथ्सराय

कृणुता बृहन्नमः । तेषाँव्ययं सुमतौ यज्ञियानाञ्ज्योगर्जीता अहतास्याम । भद्रान्नश्चेयस्समनैष्ट
देवास्त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा । स नो मयोभूः पितो ॥ ७ ॥ आ विशस्व शन्तोकाय तनुवै
स्योनः । अज्यानीरेता उप दधात्येता वै देवता अपराजितास्ता एव प्र विशति नैव जीयते ब्रह्मवा-
दिनो वदन्ति यद्वर्द्धमासा मासा ऋतवस्सव्वत्सर ओषधीः पचन्त्यथ कस्मादन्याभ्यो देवताभ्य
आग्रयणनिरूप्यत इत्येता हि तदेवता उदजयन् यदुभ्यो निर्वपेदेवताभ्यस्समदन्ददद्यादाग्रय-
णनिरूप्येता आहुतीर्जुहोत्यर्द्धमासानेव मासानृतून्सव्वत्सरं प्रीणाति न देवताभ्यस्समदन्दधाति
भद्रान्नश्चेयस्समनैष्ट देवा इत्याह हुताद्याय यजमानस्याऽपराभावाय ॥ ८ ॥ प्राजापत्याल्लोकाय देवाः
पितो दद्यादाग्रयणं पञ्चविंशतिश्च ॥ २ ॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वात्रघ्नस्तनुपा नः प्रतिस्पशः । यो नः पुरस्ताद्विखिणतः पश्चादुत्तरतो-
ऽधायुरभिदासत्येतं सोऽश्मानमृच्छतु । देवासुरास्सय्यन्ता आसन्तेऽसुरा दिग्भ्य आऽबाधन्त
तान्देवा इष्वा च वज्रेण चाऽपाऽनुदन्त यद्वज्रिणीरुपदधातीष्वा चैव तद्वज्रेण च यजमानो भ्रातृव्या-
नप नुदते दिखूष ॥ ९ ॥ दधाति देवपुरा एवैतास्तनुपानीः पर्यहतेऽग्राविष्णू सजोषसेमा वर्द्धन्तु
वाङ्मिरः । युष्मैर्वाजेभिरा गतम् । ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्न देवतायै जुह्वत्यथ किन्देवत्या वसोर्द्धा-
रेत्यग्निर्वसुस्तस्यैषा धारा विष्णुर्वसुस्तस्यैषा धाराऽऽग्रावैष्णव्यर्चा वसोर्द्धाराञ्जुहोति भागधेयैर्नै-
वैनौ समर्द्धयत्यथो एता- ॥ १० ॥ मेवाऽऽहुतिमायतनवतीङ्करोति यत्काम एनाञ्जुहोति तदेवाऽव
रुन्धे रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्यैते तनुवौ घोराऽन्या शिवाऽन्या यच्छतरुद्रीयञ्जुहोति यैवाऽस्य घोरा
तनूस्तान्तेन शमयति यद्वसोर्द्धाराञ्जुहोति यैवाऽस्य शिवा तनूस्तान्तेन प्रीणाति यो वै वसोर्द्धा-
रायै ॥ ११ ॥ प्रतिष्ठाब्बेद प्रत्येव तिष्ठति यदाज्यमुच्छिष्येत तस्मिन्ब्रह्मौदनम्पचेत्तं ब्राह्मणाश्चत्वारः
प्राऽश्वीयुरेष वा अग्निर्वैश्वानरो यद्वाह्मण एषा खलु वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियायामेवैनान्त-
नुवाम्प्रतिष्ठापयति चतस्रो धेनूदद्यात्ताभिरेव यजमानोऽमुष्मिल्लोकैऽग्निन्दुहे ॥ १२ ॥ उपैतान्धारयै
षट्चत्वारिंशच्च ॥ ३ ॥

चित्तिञ्जुहोमि मनसा घृतेनेत्याहाऽदाभ्या वै नामैषाऽऽहुतिर्वैश्वकर्मणी नैनञ्चिक्यान् भ्रातृ-
व्या दध्नोत्यथो देवता एवाऽव रुन्धेऽग्ने तमयेति पङ्क्त्या जुहोति पङ्क्त्याऽऽहुत्या यज्ञमुखमा रभते
सप्त ते अग्ने समिधस्सप्त जिह्वा इत्याह होत्रा एवाऽव रुन्धेऽग्निर्देवेभ्योऽपाऽक्रामद्भागधेय- ॥ १३ ॥
मिच्छमानस्तस्मा एतद्भागधेयं प्राड्यच्छन्नेतद्वा अग्नेरग्निहोत्रमेतर्हि खलु वा एष जातो यर्हि सर्व-
श्चितो जातायैवाऽस्मा अन्नमपि दधाति स एनं प्रीतः प्रीणाति वसीयान्भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
यदेष गार्हपत्यश्चीयतेऽथ काऽस्याऽऽहवनीय इत्यसावादित्य इति ब्रूयादेतस्मिन् हि सर्वाभ्यो
देवताभ्यो जुह्वति ॥ १४ ॥ य एवंबिद्वानग्निञ्चिनुते साखादेव देवता ऋद्धोत्यग्ने यशस्विन् यश-
सेममर्पयेन्द्रावतीमपचितीमिहाऽऽ वह । अयं मूर्द्धा परमेष्ठी सुवचास्समानानामुत्तमश्लोको अस्तु ।

भद्रं पश्यन्त उषं सेदुरग्रे तपो दीर्घामृषयस्सुवर्विदः । ततः ख्वत्रं बलमोजश्च जातन्तदस्मै देवा अभि
सर्चमन्तु । धाता विधाता परमो- ॥ १५ ॥ त सन्दक्प्रजापतिः परमेष्ठी विराजा । स्तोमाश्च-
न्दांसि निविदो म आहुरेतस्मै राष्ट्रमभि सर्चमाम । अभ्यावर्तद्भ्वमुष मेत साकमयः शास्ता-
ऽधिपतिर्वो अस्तु । अस्य विज्ञानमनु सः रभद्वमिमं पश्चादनु जीवाथ सर्वे । राष्ट्रभृत एता उषं
दधात्येषा वा अग्रेऽश्रिती राष्ट्रभृत्तयैवाऽस्मिन्नाष्ट्रन्दधाति राष्ट्रमेव भवति नाऽस्माद्राष्ट्रं भ्रंशते
॥ १६ ॥ भागधेयञ्जुहति परमा राष्ट्रन्दधाति सप्त च ॥ ४ ॥

यथा वै पुत्रो जातो म्रियत एवँवा एष म्रियते यस्याऽग्निरुख्यं उद्वारयति यन्निर्मन्थ्यङ्कुर्याद्वि
च्छिन्धाद्भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्स एव पुनः परीद्वयस्स्वादेवैन्य्योनैर्जनयति नाऽस्मै भ्रातृव्यजनयति
तमो वा एतद्जुहति यस्याऽग्निरुख्यं उद्वारयति मृत्युस्तमः कृष्णव्वासः कृष्णा धेनुर्दख्विणा तमसै-
॥ १७ ॥ व तमो मृत्युमप हते हिरण्यन्ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यज्ज्योतिषैव तमोऽप हतेऽथो तेजो वै
हिरण्यन्तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते सुवर्नं धर्मस्स्वाहा सुवर्नाऽर्कस्स्वाहा सुवर्नं शुक्रस्स्वाहा सुवर्नं ज्योति-
स्स्वाहा सुवर्नं सूर्यस्स्वाहाऽर्को वा एष यदग्निरसावादित्यौ ॥ १८ ॥ ऽश्वमेधो यदेता आहुंतीर्जु-
होत्यर्काश्वमेधयोरेव ज्योतीर्षि सन्दधात्येष ह त्वा अर्काश्वमेधी यस्यैतदग्नौ क्रियत आपो वा इद-
मग्रे सलिलमासीत्स एतां प्रजापतिः प्रथमाश्रितिमपश्यत्तामुपाऽधत्त तदियमभवत्तव्विश्वकर्माऽ-
ब्रवीदुष त्वाऽऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्य- ॥ १९ ॥ ब्रवीत्स एतान्द्वितीयाश्रितिमपश्यत्तामु-
पाऽधत्त तदन्तरिख्यमभवत्स यज्ञः प्रजापतिमब्रवीदुष त्वाऽऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स
विश्वकर्माणमब्रवीदुष त्वाऽऽयानीति केन मोपैष्यसीति दिश्याभिरित्यब्रवीत्तन्दिश्याभिरुपैत्ता
उपाऽधत्त ता दिशो- ॥ २० ॥ ऽभवन्त्स परमेष्ठी प्रजापतिमब्रवीदुष त्वाऽऽयानीति नेह लोकोऽ-
स्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणश्च यज्ञश्चाऽब्रवीदुष वामाऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रूताः स एतान्तृ-
तीयाश्रितिमपश्यत्तामुपाऽधत्त तदसावभवत्स आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुष त्वा- ॥ २१ ॥ ऽऽया-
नीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणश्च यज्ञश्चाऽब्रवीदुष वामाऽयानीति नेह लोकोऽस्ती-
त्यब्रूताः स परमेष्ठिनमब्रवीदुष त्वाऽऽयानीति केन मोपैष्यसीति लोकंपृणयेत्यब्रवीत्तल्लोकंपृण-
योपैत्तस्मादयांतयाम्नी लोकंपृणाऽयांतयामा ह्यसा- ॥ २२ ॥ वादित्यस्तानृषयोऽब्रुवन्नुप व आऽया-
मेति केन न उपैष्यथेति भूमेत्यब्रुवन्तान्द्वाभ्याश्रितीभ्यामुपायन्त्स पञ्चचितीकस्समपद्यत य एव-
वैविद्वानग्निश्चिनुते भूयानेव भवत्यभीमाल्लोकाञ्जयति विदुरेनन्देवा अथो एतासामेव देवतानाः
सायुज्यङ्गच्छति ॥ २३ ॥ तमसाऽऽदित्योऽस्तीति दिश आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुष त्वाऽसौ पञ्चचत्वारिंशच्च
॥ ५ ॥

वयो वा अग्रियदग्निचित्पख्विणोऽश्वीयात्तमेवाऽग्निमद्यादार्तिमाच्छेत्सव्वत्सरव्व्रतश्चरि-
व्वत्सरः हि व्रतनाऽति पशुर्वा एष यदग्निरहिनस्ति खलु वै तं पशुर्य एनं पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपचरति

तस्मात्पश्चात्प्राङ्पृथग्यै आत्मनोऽहिंसायै तेजोऽसि तेजो मे यच्छ पृथिवीय्यच्छ ॥ २४ ॥ पृथिव्यै
मां पाहि ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छाऽन्तरिख्यच्छाऽन्तरिख्वान्मा पाहि सुवरसि सुवर्मे यच्छ
दिवीय्यच्छ दिवो मां पाहीत्याहिताभिर्वा इमे लोका विधृता यदेता उपधातयेषाल्लोकानाव्विधृत्यै
स्वयमातृण्णा उपधार्य हिरण्येष्टका उप दधातीमे वै लोकास्स्वयमातृण्णा ज्योतिरहिरण्यय्य-
थस्वयमातृण्णा उपधार्य ॥ २५ ॥ हिरण्येष्टका उपधातीमानेवैताभिर्लोकाज्योतिष्मतः कुरुतेऽथो
एताभिर्वाऽस्मा इमे लोकाः प्र भान्ति यास्तै अग्रे सूर्ये रुच उद्यतो दिवमातन्वन्ति रश्मिभिः ।
ताभिस्सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि । या वो देवास्सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या रुचः । इन्द्राग्नी
ताभिस्सर्वाभी रुचन्नो धत्त बृहस्पते । रुचन्नो धेहि ॥ २६ ॥ ब्राह्मणेषु रुचः राजसु नस्कृधि ।
रुचव्विश्येषु शुद्धेषु मयि धेहि रुचा रुचम् । द्वेधा वा अग्निश्चिक्व्यानस्य यश इन्द्रियङ्गच्छत्यग्निव्वा
चितमीजानव्वा यदेता आहुतीर्जुहोत्यात्मन्नेव यश इन्द्रियन्धत्त ईश्वरो वा एष आर्तिमार्तोयोऽग्नि-
श्चिन्वन्नधिक्रामति तत्त्वां यामि ब्रह्मणा वन्दमान इति वारुण्यर्चा ॥ २७ ॥ जुहुयाच्छान्तिरिवैषा-
ऽग्नेर्गुप्तिरात्मनो हविष्कृतो वा एष योऽग्निश्चिनुते यथा वै हविस्स्कन्दत्येवव्वा एष स्कन्दति
योऽग्निश्चित्वा स्त्रियमुपैति मैत्रावरुण्याऽऽमिख्यया यजेत मैत्रावरुणतामेवोपैत्यात्मनोऽस्कन्दाय यो
वा अग्निर्मृतुस्थाव्वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्प्यमान एति प्रत्येव तिष्ठति सव्वथ्सरो वा अग्निर्- ॥ २८ ॥
ऋतुस्थास्तस्य वसन्तश्शिरौ ग्रीष्मो दखिषणः पख्खो वरुषाः पुच्छः शरदुत्तरः पख्खो हैमन्तो मद्धयं
पूर्वपख्खाश्चितयोऽपरपख्खाः पुरीषमहोरात्राणीष्टका एष वा अग्निर्ऋतुस्था य एवव्वेदतुर्ऋतुरस्मै
कल्प्यमान एति प्रत्येव तिष्ठति प्रजापतिर्वा एतज्ज्यैष्ठ्यकामो न्यधत्त ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छद्य
एवव्विद्वानग्निश्चिनुते ज्यैष्ठ्यमेव गच्छति ॥ २९ ॥ पृथिवीय्यच्छ यथस्वयमातृण्णा उपधार्य धेह्युचाऽग्नि-
श्चिनुते त्रीणि च ॥ ६ ॥

यदाकूतात्समसुस्रोद्धदो वा मनसो वा संभृतश्चखुषो वा । तमनु प्रेहि सुकृतस्य लोकय्य-
त्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः । एतः संधस्य परि ते ददामि यमावहाच्छेवधिजातवेदाः । अन्वा-
गन्ता यज्ञपतिर्वो अत्र तः स्म जानीत परमे व्योमन् । जानीतादेनं परमे व्योमन्देवास्सधस्था विद
रूपमस्य । यदागच्छात् ॥ ३० ॥ पृथिभिर्देवयानैरिष्टापूर्ते कृणुतादाविरस्मै । सं प्र च्यवदध्वमनु सं
प्र याताऽग्ने पथो देवयानान्कृणुदध्वम् । अस्मिन्सधस्थे अद्भ्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमानश्च सी-
दत । प्रस्तरेण परिधिना सुचा वेद्यां च बरहिषा । ऋचेमय्यज्ञन्नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे । यदिष्ट्य-
त्परादानय्यदत्तया च दखिषणा । त- ॥ ३१ ॥ दग्निवैश्वकर्मणस्सुवर्देवेषु नो दधत् । येना सहस्रव्व-
हंसि येनाऽग्ने सर्ववेदसम् । तेनेमय्यज्ञन्नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे । येनाऽग्ने दखिषणा युक्ता यज्ञव्व-
हन्त्यृत्विजः । तेनेमय्यज्ञन्नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे । येनाऽग्ने सुकृतः पथा मधोद्धारा व्यानशुः । तेने-

मय्यज्ञानो बह सुवर्देवेषु गन्तवे । यत्र धारा अनपेता मधोर्धृतस्य च याः । तदग्निर्वैश्वकर्मणस्सुवर्देवेषु
नो दधत् ॥ ३२ ॥ आगच्छात्तद्वयानशुस्तेनेमय्यज्ञानो बह सुवर्देवेषु गन्तवे चतुर्दश च ॥ ७ ॥

यास्तै अग्रे समिधो यानि धाम या जिह्वा जातवेदो यो अर्चिः । ये तै अग्रे मेडयो य इन्द्रव-
स्तेभिर्नात्मानश्चिनुहि प्रजानन् । उथ्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किंवाऽहैतस्य क्रियते किंवा न यद्वा
अध्वर्युरग्रेश्चिन्वन्नन्तरेत्यात्मनो वै तदन्तरैति यास्तै अग्रे समिधो यानि ॥ ३३ ॥ धामेत्याहिषा
वा अग्रेस्स्वयश्चित्तिरग्निरेव तदग्निश्चिनोति नाऽध्वर्युरात्मनोऽन्तरैति चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्रय
इमन्नो यज्ञन्नयतु प्रजानन् । घृतं पिन्वन्नजरं सुवीरं ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम् । सुवर्गाय वा एष
लोकायोप धीयते यत्कूर्मश्चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्रय इत्याहु ॥ ३४ ॥ दिश एवैतेन प्र जानातीमन्नो
यज्ञन्नयतु प्रजानन्नित्याहु सुवर्गस्य लोकस्याऽभिनीत्यै ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनामित्याहु ब्रह्मणा वै
देवास्सुवर्गल्लोकमायन् यद्ब्रह्मण्वत्योपदधाति ब्रह्मणैव तद्यजमानस्सुवर्गल्लोकमेति प्रजापतिर्वा
एष यदग्निस्तस्य प्रजाः पशवश्छन्दार्सि रूपं सर्वान् वर्णानिष्टकानाङ्कुर्याद्रूपेणैव प्रजां पशूच्छन्दा-
स्यैव रुन्धेऽथो प्रजाभ्य एवैनं पशुभ्यश्छन्दोभ्योऽवरुद्धय चिनुते ॥ ३५ ॥ यान्यग्रय इत्याहेष्टकानां
षोडश च ॥ ८ ॥

मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय । मयि प्रजां मयि वर्चो दधा-
म्यरिष्टास्याम तनुवां सुवीराः । यो नो अग्निः पितरो हृथ्स्वन्तरमर्त्यो मर्त्यां आविवेश । तमा-
त्मन्यरिं गृहीमहे वयं मा सो अस्मा अवहाय परां गात् । यदध्वर्युरात्मन्नग्निमर्गृहीत्वाऽग्निश्चिनु-
याद्योऽस्य स्वोऽग्निस्तमपि ॥ ३६ ॥ यजमानाय चिनुयादग्निङ्गलु वै पशवोऽनूपं तिष्ठन्तेऽपक्रामुका
अस्मात्पशवस्स्युर्मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निमित्याहुऽऽत्मन्नेव स्वमग्निन्दाधार नाऽस्मात्पशवोऽपं क्राम-
न्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृचाऽऽपश्चाऽग्रेनाद्यमथ कस्मान्मृदा चाऽद्भिश्चाऽग्निश्चीयत इति
यदद्भिस्सय्यौ- ॥ ३७ ॥ त्यापो वै सर्वा देवता देवताभिरेवैनं स सृजति यन्मृदा चिनोतीयवा
अग्निर्वैश्वानरोऽग्निनैव तदग्निश्चिनोति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृदा चाऽद्भिश्चाऽग्निश्चीयतेऽथ
कस्मादग्निरुच्यत इति यच्छन्दोभिश्चिनोत्यग्रयो वै छन्दार्सि तस्मादग्निरुच्यतेऽथो इयवा
अग्निर्वैश्वानरो य- ॥ ३८ ॥ न्मृदा चिनोति तस्मादग्निरुच्यते हिरण्येष्टका उप दधाति ज्योतिर्वै
हिरण्यञ्ज्योतिरेवाऽस्मिन्दधात्यथो तेजो वै हिरण्यन्तेज एवाऽऽत्मन्यत्ते यो वा अग्निं सर्वतोमुख-
श्चिनुते सर्वासु प्रजास्वन्नमन्ति सर्वा दिशोऽभि जयति गायत्री पुरस्तादुप दधाति त्रिष्टुभन्दखिणतो
जगती पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः पङ्क्तिं मद्धय एष वा अग्निस्सर्वतोमुखस्तय्य एवविद्वाश्चिनुते सर्वासु
प्रजास्वन्नमन्ति सर्वा दिशोऽभि जयत्यथो दिश्यैव दिशं प्र वयति तस्माद्दिशि दिक्प्रोता ॥ ३९ ॥
अपि सय्यौति वैश्वानरो यदेष वै पञ्चविंशतिश्च ॥ ९ ॥

प्रजापतिरग्रिमंसृजत सौऽस्मात्सृष्टः प्राङ्प्राङ्द्रवत्तस्मा अश्वं प्रत्यास्यत्स दक्षिणाऽऽवर्तत
तस्मै वृष्णिं प्रत्यास्यत्स प्रत्यङ्ङाऽवर्तत तस्मा ऋषभं प्रत्यास्यत्स उदङ्ङाऽवर्तत तस्मै वस्तं
प्रत्यास्यत्स ऊर्ध्वोऽद्रवत्तस्मै पुरुषं प्रत्यास्यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति सर्वत एवैन- ॥ ४० ॥
मवरुद्धयं चिनुत एता वै प्राणभृतश्चखुष्मतीरिष्टका यत्पशुशीर्षाणि यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति
ताभिरेव यजमानोऽमुष्मिल्लोके प्राणित्यथो ताभिरेवाऽस्मा इमे लोकाः प्र भान्ति मृदाऽभिलिप्योप
दधाति मेद्धयत्वायं पशुर्वा एष यदग्रिरन्नं पशवं एष खलु वा अग्रिर्यत्पशुशीर्षाणि यङ्गामयेत कनी-
योऽस्यान्नं ॥ ४१ ॥ स्यादिति सन्तरान्तस्य पशुशीर्षाण्युप दद्ध्यात्कनीय एवाऽस्याऽन्नं भवति
यङ्गामयेत समावदस्याऽन्नं स्यादिति मद्धयतस्तस्योप दद्ध्यात्समावदेवाऽस्याऽन्नं भवति यङ्गाम-
येत भूयोऽस्याऽन्नं स्यादित्यन्तेषु तस्य व्युद्ध्योप दद्ध्यादन्त एवाऽस्मा अन्नमव रुन्धे
भूयोऽस्याऽन्नं भवति ॥ ४२ ॥ एनमस्याऽन्नं भूयोऽस्याऽन्नं भवति ॥ १० ॥

स्तेगान्दंष्ट्राभ्यां मण्डूकाञ्जम्भ्येभिरादकाङ्गादेनोर्जं सप्तसुदेनाऽरण्यञ्जार्बीलेन मृदं बस्वै-
भिश्शर्कराभिरवकांमवकाभिश्शर्करामुत्सादेन जिह्वामवक्रन्देन तालुः सरस्वतीञ्जिह्वाग्रेण ॥ ४३ ॥
स्तेगान्द्वाविंशतिः ॥ ११ ॥

वाजः हनूभ्यामप आस्येनाऽऽदित्याञ्छमश्रुभिरुपयाममधरेणोष्ठेन सदुत्तरेणाऽन्तरि-
णाऽनूकाशं प्रकाशेन बाह्यं स्तनयित्नुनिर्बाधेन सूर्याग्री चखुभ्याव्विद्युतौ कनानकाभ्यामशनिं
मस्तिष्केण बलं मज्जभिः ॥ ४४ ॥ वाजं पञ्चविंशतिः ॥ १२ ॥

कूर्माञ्छफैरच्छलाभिः कपिञ्जलान्त्साम कुष्ठिकाभिर्जवञ्जङ्गाभिरगदञ्जानुभ्याव्वीर्यङ्गुहाभ्यां
भयं प्रचालाभ्याङ्गुहोपपल्वाभ्यामश्विनावश्याभ्यामदिति शीष्णां निर्ऋतिभिर्जाल्मकेन शीष्णां
॥ ४५ ॥ कूर्मान्नयोविंशतिः ॥ १३ ॥

योक्त्रङ्गद्व्याभिर्युगमानतेन चित्तं मन्याभिस्सङ्कोशान्प्राणैः प्रकाशेन त्वचं पराकाशेनाऽन्तरां
मशकान्कैशैरिन्द्रः स्वपसा बहेन बृहस्पतिः शकुनिसादेन रथमुष्णिहाभिः ॥ ४६ ॥ योक्त्रमेक-
विंशतिः ॥ १४ ॥

मित्रावरुणौ श्रोणीभ्यामिन्द्राग्री शिखण्डाभ्यामिन्द्राबृहस्पती ऊरुभ्यामिन्द्राविष्णू अधीव-
द्भ्याः सवितारं पुच्छेन गन्धर्वाञ्छेपेनाऽप्सरसौ मुष्काभ्यां पवमानं पायुनां पवित्रं पोत्राभ्यामा-
क्रमणं स्थूराभ्यां प्रतिक्रमणङ्गुष्ठाभ्याम् ॥ ४७ ॥ ॥ १५ ॥

इन्द्रस्य क्रोडोऽदित्यै पाजस्यन्दिशाञ्जत्रवो जीमूतांहृदयोपशाभ्यामन्तरिखं पुरिताता नभ
उदर्येणेन्द्राणीं ह्रीहा बल्मीकान्क्लोम्ना गिरीन्ष्ठाशिभिस्समुद्रमुदरेण वैश्वानरं भस्मना ॥ ४८ ॥
मित्रावरुणाविन्द्रस्य द्वाविंशतिर्द्वाविंशतिः ॥ १६ ॥

पूष्णो वनिष्ठुरन्धाहेस्थूरगुदा सर्पाङ्गुदाभिर्ऋतून्पृष्टीभिर्दिवं पृष्टेन वसूनां प्रथमा कीकसां
रुद्राणान्द्वितीयाऽऽदित्यानां तृतीयाऽङ्गिरसाञ्चतुर्थी साध्वयानां पञ्चमी विश्वेषान्देवानां षष्ठी
॥ ४९ ॥ पूष्णश्चतुर्विंशतिः ॥ १७ ॥

ओजो ग्रीवाभिर्निर्ऋतिमस्थभिरिन्द्रः स्वपसा वह्नेन रुद्रस्य विचलस्स्कन्धोऽहोरात्र-
योर्द्वितीयोऽर्द्धमासानां तृतीयो मासाञ्चतुर्थऋतूनां पञ्चमस्संवत्सरस्य षष्ठः ॥ ५० ॥ ओजो
विंशतिः ॥ १८ ॥

आनन्दन्नन्धुना कामं प्रत्यासाभ्यां भयं शिंतीमभ्यां प्रशिषं प्रशासाभ्यां सूर्याचन्द्रमसौ
वृक्ष्याभ्यां श्यामशबलौ मत्स्राभ्यां व्युष्टिं रूपेण निम्नुक्तिमरूपेण ॥ ५१ ॥ आनन्दः षोडश
॥ १९ ॥

अहर्मासेन रात्रिं पीवसाऽपो युषेण घृतं रसेन श्याव्वसया दूषीकाभिर्हानिमश्रुभिः
पृष्वान्दिवं रूपेण नखत्राणि प्रतिरूपेण पृथिवीञ्चर्मणा छवीञ्चव्योपाकृताय स्वाहाऽऽलंब्याय
स्वाहा हुताय स्वाहा ॥ ५२ ॥ अहर्ष्टाविंशतिः ॥ २० ॥

अग्नेः पंखतिस्सरस्वत्यै निपंखतिस्सोमस्य तृतीयाऽपाञ्चतुर्थ्योषधीनां पञ्चमी संवत्स-
रस्य षष्ठी मरुतां सप्तमी बृहस्पतैरष्टमी मित्रस्य नवमी वरुणस्य दशमीन्द्रस्यैकादशी विश्वेषान्दे-
वानां द्वादशी द्यावापृथिव्योः पार्श्व्यमस्य पादूरः ॥ ५३ ॥ अग्नेरेकात्र त्रिंशत् ॥ २१ ॥

वायोः पंखतिसरस्वतो निपंखतिश्चन्द्रमसस्तृतीया नखत्राणाञ्चतुर्थी संवितुः पञ्चमी
रुद्रस्य षष्ठी सर्पाणां सप्तम्यर्मणोऽष्टमी त्वष्टुर्नवमी धातुर्दशमीन्द्राण्या एकादश्यदित्यै द्वादशी
द्यावापृथिव्योः पार्श्व्यम्यै पादूरः ॥ ५४ ॥ वायोऽष्टाविंशतिः ॥ २२ ॥

पन्थामनुवृग्भ्यां सन्ततिः स्रावन्त्याभ्यां शुक्रान्पित्तेन हरिमाण्यैः क्राहलीं खणान्पाप-
वातेन कूशमाञ्चकभिशशवर्तानूवद्वयेन शुनो विशसनेन सर्पल्लोहितगन्धेन वयांसि पक्वगन्धेन
पिपीलिकाः प्रशादेन ॥ ५५ ॥ पन्थान्द्वाविंशतिः ॥ २३ ॥

क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी विश्वैर्देवैर्ज्यैस्सर्वविदानः । स नो नय सुकृतस्य लोकन्तस्य ते वयं
स्वधया मदेम ॥ ५६ ॥ क्रमैरष्टादश ॥ २४ ॥

द्यौस्तै पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्माऽन्तरिखं समुद्रो योनिस्सूर्यस्ते चखुर्वातः प्राणश्चन्द्रमा-
श्चोत्रं मासांश्चाऽर्द्धमासाश्च पर्वाण्युतवोऽङ्गानि संवत्सरो महिमा ॥ ५७ ॥ द्यौः पञ्चविंशतिः ॥ २५ ॥

अग्निः पशुरासीत्तेनाऽयजन्त स एतल्लोकमजयद्यस्मिन्नग्निस्स तै लोकस्तज्जैष्यस्यथाऽव
जिघ्र वायुः पशुरासीत्तेनाऽयजन्त स एतल्लोकमजयद्यस्मिन्वायुस्स तै लोकस्तस्मात्त्वाऽन्तरैष्यामि

पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः

यदि नाऽवजिघ्रस्यादित्यः पशुरासीत्तेनाऽयजन्त स एतल्लोकमजयद्यस्मिन्नादित्यस्स तं लोकस्तञ्जै-
ष्यसि यद्यवजिघ्रसि ॥ ५८ ॥ यस्मिन्ष्टौ च ॥ २६ ॥

यो वा अयथादेवतन्त्वामग्र इन्द्रस्य चित्तिष्यथा वै वयो वै यदाकूताद्यास्तै अग्रे मयि गृह्णामि प्रजार्पतिस्सौ-
ऽस्माथ्यस्तेगान् वार्जङ्गमान् योक्त्रं मित्रावरुणाविन्द्रस्य पूष्ण ओज आनन्दमहरग्रेर्वायोः पन्थाङ्गमैर्द्यौस्तेऽग्निः पशुरा-
सीथ्वद्विर्शतिः ॥ २६ ॥ यो वा एवाऽऽहुतिमभवन्पथिभिरवृद्ध्याऽऽनन्दमष्टौ पञ्चाशत् ॥ ५८ ॥ यो वा
अयथादेवतन्त्वामग्र इन्द्रस्य चित्तिष्यथा वै वयो वै यदाकूताद्यास्तै अग्रे मयि गृह्णामि प्रजार्पतिस्सौ-
ऽस्माथ्यस्तेगान् वार्जङ्गमान् योक्त्रं मित्रावरुणाविन्द्रस्य पूष्ण ओज आनन्दमहरग्रेर्वायोः पन्थाङ्गमैर्द्यौस्तेऽग्निः पशुरा-
सीथ्वद्विर्शतिः ॥ २६ ॥ यो वा एवाऽऽहुतिमभवन्पथिभिरवृद्ध्याऽऽनन्दमष्टौ पञ्चाशत् ॥ ५८ ॥ यो वा

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

॥ इति पञ्चमं काण्डम् ॥

॥ पञ्चमकाण्डस्य प्रश्नादिसङ्ख्यानिर्णयः ॥

प्रश्नाः	अनुवाकाः	पञ्चाशतः	पदानि
१	११	५९	३०८१
२	१२	६४	३१९५
३	१२	४८	२४७७
४	१२	५८	२९०६
५	२४	६२	२७२७
६	२३	५४	२४३६
७	२६	५८	२५८२

॥ संहतसङ्ख्या ॥

७	१२०	४०३	१९४०४
---	-----	-----	-------

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहिता

॥ अथ षष्ठं काण्डम् ॥

॥ तत्र प्रथमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

प्राचीनवश्शङ्करोति देवमनुष्या दिशो व्यभजन्त प्राचीन्देवा दक्षिणा पितरः प्रतीचीं
मनुष्या उदीचीं रुद्रा यत्राचीनवश्शङ्करोति देवलोकमेव तद्यजमान उपावर्तते परि श्रयत्यन्तर्-
हितो हि देवलोको मनुष्यलोकान्नाऽस्माल्लोकात्स्वेतव्यमिवेत्याहुः को हि तद्वेद यद्यमुष्मिल्लो-
केऽस्ति वा न वेति दिख्वन्तीकाशान्करो-॥ १ ॥ त्युभयौलोकयोरभिजित्यै केशश्मश्रु वपते नखानि
नि कृन्तते मृता वा एषा त्वर्गमेद्धया यत्केशश्मश्रु मृतामेव त्वचममेद्धयामपहत्य यज्ञियौ भूत्वा
मेधमुपैत्यङ्गिरसस्सुवर्गल्लोकयन्तोऽप्सु दीर्खातपसी प्राड्वैशयन्नप्सु स्नाति साखादेव दीर्खात-
पसी अर्च रुन्धे तीर्थे स्नाति तीर्थे हि ते ताम्प्राड्वैशयन्तीर्त्ये स्नाति ॥ २ ॥ तीर्थमेव संमानानां
भवत्यपोऽञ्जात्यन्तरत एव मेद्धयौ भवति वाससा दीर्खयति सौम्यव्वै र्वौमन्देवतया सोममेष
देवतामुपैति यो दीर्खते सोमस्य तनूरसि तनुवम्मे पाहीत्याहु स्वामेव देवतामुपैत्यथो आशिषमेवै-
तामा शास्तेऽग्नेस्तूषाधानव्वायोर्वातपानं पितृणान्नीविरोषधीनां प्रधात ॥ ३ ॥ आदित्यानां प्राची-
नतानो विश्वेषान्देवानामोतुर्नखत्राणामतीकाशास्तद्वा एतत्सर्वदेवत्यय्यद्वासो यद्वाससा दीर्खयति
सर्वाभिरेवैनन्देवताभिर्दीर्खयति बहिःप्राणो वै मनुष्यस्तस्याऽशनं प्राणोऽञ्जाति सप्राण एव
दीर्खत आशितो भवति यावानेवाऽस्य प्राणस्तेन सह मेधमुपैति धृतन्देवानां मस्तु पितृणान्निष्पक्कं
मनुष्याणान्तद्वा ॥ ४ ॥ एतत्सर्वदेवत्यय्यन्नवनीतय्यन्नवनीतेनाऽभ्यङ्गे सर्वा एव देवताः प्रीणाति
प्रच्युतो वा एषोऽस्माल्लोकादगतो देवलोकय्यो दीर्खितोऽन्तरेव नवनीतन्तस्मान्नवनीतेनाऽभ्यङ्गे-
ऽनुलोमय्यजुषा व्यावृत्त्या इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य कनीनिका पराऽपतत्तदाञ्जनमभवद्यदाङ्गे चखुरिव
भ्रातृव्यस्य वृङ्गे दक्षिणं पूर्वमाऽङ्गे ॥ ५ ॥ सव्यः हि पूर्वं मनुष्या आञ्जते न नि धावते नीव हि
मनुष्या धावन्ते पञ्च कृत्व आऽङ्गे पञ्चांखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाऽर्च रुन्धे परिमित-
माऽङ्गेऽपरिमितः हि मनुष्या आञ्जते सतूलयाऽऽङ्गेऽपतूलया हि मनुष्या आञ्जते व्यावृत्त्यै यदप-
तूलयाऽऽङ्गीत वज्रं इव स्यात्सतूलयाऽऽङ्गे मित्रत्वाये-॥ ६ ॥ न्द्रो वृत्रमहन्त्यसौऽ(१)पोऽ(१)भ्य-
म्रियत तासाय्यन्मेद्धयय्यज्ञियः सदैवमासीत्तदपोदक्रामत्ते दर्भा अभवन् यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति या

एव मेद्वया यज्ञियास्सदेवा आपस्ताभिरैवैनं पवयति द्वाभ्यां पवयत्यहोरात्राभ्यामेवैनं पवयति त्रिभिः पवयति त्रयं इमे लोका एभिरैवैनल्लोकैः पवयति पञ्चभिः ॥ ७ ॥ पवयति पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञायैवैनं पवयति षड्भिः पवयति षड्वा ऋतव ऋतुभिरैवैनं पवयति सप्तभिः पवयति सप्त छन्दार्शसि छन्दोभिरैवैनं पवयति नवभिः पवयति नव वै पुरुषे प्राणास्सप्राणमेवैनं पवयत्येकविंशत्या पवयति दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पद्या आत्मैकविंशो यावानेव पुरुषस्तमपरिवर्गं ॥ ८ ॥ पवयति चित्पतिस्त्वा पुनात्वित्याह मनो वै चित्पतिर्मनसैवैनं पवयति वाक्पतिस्त्वा पुनात्वित्याह वाचैवैनं पवयति देवस्त्वा सविता पुनात्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनं पवयति तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने तच्छकेयमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते ॥ ९ ॥ अतीकाशान्करोत्येवैशयन्तीत्ये स्नाति प्रधातो मनुष्याणान्तद्वा आऽङ्गे मित्रत्वाय पञ्चभिरपरिवर्गमुष्टाचत्वारिंशच्च ॥ १ ॥

यावन्तो वै देवा यज्ञायाऽपुनत त एवाऽभवन य एवंविद्वान् यज्ञाय पुनीते भवत्येव बहिः पवयित्वाऽन्तः प्र पादयति मनुष्यलोक एवैनं पवयित्वा पूतन्दैवलोकं प्र गयत्यदीर्घित एकयाऽऽहुत्येत्याहुस्सुवेण चतस्रो जुहोति दीर्घितत्वाय सुचा पञ्चमी पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाऽर्चं रुन्ध आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये ॥ १० ॥ स्वाहेत्याहाऽऽकूत्या हि पुरुषो यज्ञमभि प्रयुङ्क्ते यजेयेति मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहेत्याह मेधया हि मनसा पुरुषो यज्ञमभिगच्छति सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहेत्याह वागवै सरस्वती पृथिवी पूषा वाचैव पृथिव्या यज्ञं प्र युङ्क्त आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशंभुव इत्याह या वै वर्ष्मस्ता ॥ ११ ॥ आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशंभुवो यदेतद्यजुर्न ब्रूयाद्विद्या आपोऽशान्ता इमल्लोकमा गच्छेयुरापो देवीर्बृहतीर्विश्वशंभुव इत्याहाऽस्मा एवैनां लोकाय शमयति तस्माच्छान्ता इमल्लोकमा गच्छन्ति यावापृथिवी इत्याह यावापृथिव्योरहि यज्ञ उर्वन्तरिखमित्याहाऽन्तरिखे हि यज्ञो बृहस्पतिर्नो हविषा वृधा- ॥ १२ ॥ त्वित्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवाऽस्मै यज्ञमर्चं रुन्धे यद्व्याद्विधेरिति यज्ञस्थाणुमृच्छेद्व्यात्वित्याह यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति प्रजापतिर्यज्ञमसृजत सौऽस्मात्सृष्टः पराङ्मैत्स प्र यजुरव्लीनात्प्र साम तमृगदयच्छद्यहृगदयच्छत्तदौद्गहणस्यौद्गहणत्वमुच्चा ॥ १३ ॥ जुहोति यज्ञस्योद्यत्या अनुष्टुप्छन्दसामुदयच्छदित्याहुस्तस्मादनुष्टुभा जुहोति यज्ञस्योद्यत्यै द्वादश वात्सबन्धान्युदयच्छन्नित्याहुस्तस्माद्द्वादशभिर्वात्सबन्धविदो दीर्घयन्ति सा वा एषर्गानुष्टुग्वागनुष्टुग्यदेतयर्चा दीर्घयति वाचैवैनं सर्वया दीर्घयति विश्वे देवस्य नेतुरित्याह सावित्र्येतेन मर्तो वृणीत सख्य- ॥ १४ ॥ मित्याह पितृदेवत्यैतेन विश्वे राय इषुद्वयसीत्याह वैश्वदेव्यैतेन युष्मव्वृणीत पुष्यस इत्याह पौष्ण्यैतेन सा वा एषर्स्वैर्देवत्या यदेतयर्चा दीर्घयति सर्वाभिरैवैनन्देवताभिर्दीर्घयति सप्ताखरं प्रथमं पदमष्टाखराणि त्रीणि यानि त्रीणि तान्यष्टावुप यन्ति यानि चत्वारि तान्यष्टौ यदष्टाखरा तेन ॥ १५ ॥ गायत्री यदेकादशाखरा तेन त्रिष्टुग्यद्वादशाखरा तेन जगती सा वा एषर्स्वर्वाणि छन्दार्शसि यदेतयर्चा दीर्घयति सर्वेभिरैवैनच्छन्दोभिर्दीर्घयति सप्ताखरं

प्रथमं पदं सप्तपदा शकरी पशवश्शकरी पशूनेषाऽर्वा रुन्ध एकस्मादखरादनांसं प्रथमं पदन्तस्माद्य-
द्वाचोऽनांसन्तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै न्यूनया
जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानां सृष्ट्यै ॥ १६ ॥ अग्रे ता वृधात्वृचा सख्यन्तेन
जुहोति पञ्चदश च ॥ २ ॥

ऋक्सामे वै देवेभ्यो यज्ञायाऽतिष्ठमाने कृष्णो रूपङ्गत्वाऽपक्रम्याऽतिष्ठतान्तैऽमन्यन्त यवा
इमे उपावर्त्यतस्स इदं भविष्यतीति ते उपाऽमन्त्रयन्त ते अहोरात्रयोर्महिमानमपनिधाय देवानुपा-
वर्तेतामेष वा ऋचो वर्णो यच्छुक्लङ्कृष्णाजिनस्यैष सामो यत्कृष्णमृक्त्सामयोऽशिल्यै स्थ इत्याह-
रुक्सामे एवाऽर्वा रुन्ध एष ॥ १७ ॥ वा अहो वर्णो यच्छुक्लङ्कृष्णाजिनस्यैष रात्रिया यत्कृष्णय्यदेवैन-
योस्तत्र न्यक्तन्तदेवाऽर्वा रुन्धे कृष्णाजिनेन दीर्घयति ब्रह्मणो वा एतद्रूपय्यत्कृष्णाजिनं ब्रह्मणैवै-
नन्दीर्घयतीमान्धियं शिर्षमाणस्य देवेत्याह यथायजुरेवैतद्गर्भो वा एष यदीर्षित उल्बवांसः
प्रोणुति तस्माद्- ॥ १८ ॥ गर्भाः प्रवृता जायन्ते न पुरा सोमस्य क्रयादपोर्ण्वीत यत्पुरा सोमस्य क्र-
यादपोर्ण्वीत गर्भाः प्रजानां परापातुकास्स्युः क्रीते सोमेषोर्णुते जायत एव तदथो यथा वसीयाऽसं
प्रत्यपोर्णुते तादृगेव तदङ्गिरसस्सुवर्गल्लोक्यन्त ऊर्जं व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत ते शरा अभव-
न्गर्वै शरा यच्छर्मयी ॥ १९ ॥ मेखला भवत्यूर्जमेवाऽर्वा रुन्धे मद्ध्यतस्सन्नहति मद्ध्यत एवा-
ऽस्मा ऊर्जन्दधाति तस्मान्मद्ध्यत ऊर्जा भुञ्जत ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै मेद्ध्यमवाचीनममे-
द्ध्ययन्मद्ध्यतस्सन्नहति मेद्ध्यञ्चैवाऽस्याऽमेद्ध्यञ्च व्यावर्तयतीन्द्रो वृत्राय वज्रम्प्राऽहर्त्स त्रेधा
व्यभवत्स्म्यस्तृतीयं रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयं- ॥ २० ॥ य्यैऽन्तश्शरा अशीर्यन्त ते शरा अभवन्त-
च्छराणां शरत्त्वञ्जो वै शराः ख्युत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यच्छर्मयी मेखला भवति वज्रैर्णैव
साख्यात्ख्युधं भ्रातृव्यं मद्ध्यतोऽप हते त्रिवृद्भवति त्रिवृद्वै प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणं मद्ध्यतो यजमाने
दधाति पृथ्वी भवति रज्ज्नां व्यावृत्त्यै मेखलया यजमानन्दीर्घयति योक्त्रेण पत्नीं म्मिथुनत्वाय
॥ २१ ॥ यज्ञो दखिणामभ्यर्द्धयायत्ताऽसमभवत्तदिन्द्रोऽचायत्सोऽमन्यत यो वा इतो जनिष्यते स
इदं भविष्यतीति तां प्राऽविशत्तस्या इन्द्र एवाऽजायत सौऽमन्यत यो वै मदितोऽपरो जनिष्यते स इदं
भविष्यतीति तस्यां अनुमृश्य योनिमाऽच्छिन्त्सा सूतवशाऽभवत्तस्सूतवशायै जन्म ॥ २२ ॥ तां
हस्ते न्यवेष्टयत तां मृगेषु न्यदधात्सा कृष्णविषाणाऽभवदिन्द्रस्य योनिरसि मा मा हिंसीरिति
कृष्णविषाणां प्र यच्छति सयोनिमेव यज्ञङ्करोति सयोनिन्दखिणां सयोनिमिन्द्रं सयोनित्वाय
कृष्यै त्वा सुसस्याया इत्याह तस्मादकृष्टपच्या ओषधयः पच्यन्ते सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इत्याह
तस्मादोषधयः फलङ्गलन्ति यद्धस्तेन ॥ २३ ॥ कण्डूयेत पामनम्भावुकाः प्रजास्स्युर्यथस्मयेत
नग्ग्म्भावुकाः कृष्णविषाणया कण्डूयतेऽपिगृहं स्मयते प्रजानां ङोपीथाय न पुरा दखिणाभ्यो नेतौः

कृष्णविषाणामव चृतेद्यत्पुरा दखिणाभ्यो नेतौः कृष्णविषाणामवचृतेद्योनिः प्रजानां परापातुका
स्यान्नीतासु दखिणासु चात्वाले कृष्णविषाणां प्राडस्यति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वाल्योनिः कृष्ण-
विषाणा योनावेव योनिन्दधाति यज्ञस्य सयोनित्वाय ॥ १४ ॥ रुन्ध एष तस्माच्छरमयी यूपस्तृतीयं मिथु-
नत्वाय जन्म हस्तेनाऽष्टाचत्वारिंशच्च ॥ ३ ॥

वाग्वै देवेभ्योऽपाऽक्रामद्यज्ञायाऽतिष्ठमाना सा वनस्पतीन्प्राडविशथ्सैषा वाग्वनस्पतिषु
वदति या दुन्दुभौ या तूर्णवे या वीणायाय्यद्दीर्घितदण्डं प्रयच्छति वाचमेवाऽव रुन्ध औदुंबरो
भवत्यूर्वा उदुंबर ऊर्जमेवाऽव रुन्धे मुखेन संमितो भवति मुखत एवाऽस्मा ऊर्जन्दधाति
तस्मान्मुखत ऊर्जा भुञ्जते ॥ २५ ॥ क्रीते सोमे मैत्रावरुणाय दण्डं प्र यच्छति मैत्रावरुणो हि
पुरस्ताद्वत्विग्भ्यो वाचवैविभजति तामृत्विजो यजमाने प्रति घापयन्ति स्वाहा यज्ञं मनसेत्याह
मनसा हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञस्स्वाहोरो-
रन्तरिखादित्याहाऽन्तरिखे हि यज्ञस्स्वाहा यज्ञंवातादा रभ इत्याहाऽय- ॥ २६ ॥ वाव यः पवते
स यज्ञस्तमेव साखादा रभते मुष्टी करोति वाचय्यच्छति यज्ञस्य धृत्या अदीर्घिष्ठाऽयं ब्राह्मण इति
त्रिरुपांश्चाह देवेभ्य एवैनं प्राडह त्रिरुचैरुभयैभ्य एवैनन्देवमनुष्येभ्यः प्राडह न पुरा नखर्षत्रेभ्यो
वाचवैवि सृजेद्यत्पुरा नखर्षत्रेभ्यो वाचवैविसृजेद्यज्ञवैवि च्छिन्द्या- ॥ २७ ॥ दुदितेषु नखर्षत्रेषु व्रतङ्क-
णुतेति वाचवैवि सृजति यज्ञव्रतो वै दीर्घितो यज्ञमेवाऽभि वाचवैवि सृजति यदि विसृजेद्वैष्ण-
वीमृचमनु ब्रूयाद्यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञं सन्तनोति दैवीन्धियं मनामह इत्याह यज्ञमेव तन्म्रदयति
सुपारा नो असद्वश इत्याह व्युष्टिमेवाऽव रुन्धे ॥ २८ ॥ ब्रह्मवादिनो वदन्ति होतव्यन्दीर्घितस्य
गृहा(३)इ न होतव्या(३)मिति हविर्वै दीर्घितो यज्ञहुयाद्यजमानस्याऽवदाय जुहुयाद्यन्न जुहुयाद्य-
ज्ञपरुरन्तरियाद्ये देवा मनोजाता मनोयुज इत्याह प्राणा वै देवा मनोजाता मनोयुजस्तेष्वेव परोख-
ञ्जुहोति तन्नेव हुतन्नेवाऽहुतं स्वपन्तव्ये दीर्घितं रखांसि जिघांसन्त्यग्निः ॥ २९ ॥ खलु वै
रखोहाऽग्ने त्वं सु जागृहि वयं सु मन्दिषीमहीत्याहाऽग्निमेवाऽधिपाङ्कत्वा स्वपिति रखंसाम-
पहत्या अब्रत्यमिव वा एष करोति यो दीर्घितस्त्वपिति त्वमग्ने व्रतपा असीत्याहाऽग्निर्वै
देवानां व्रतपतिस्स एवैनं व्रतमा लम्भयति देव आ मर्त्येष्वेत्याह देवो ॥ ३० ॥ ह्येष सन्मर्त्येषु
त्वय्यज्ञेष्विड्य इत्याहेतं हि यज्ञेष्विड्यतेऽप वै दीर्घिताश्मुषुपुष इन्द्रियन्देवताः क्रामन्ति विश्वे देवा
अभि मामाऽववृत्रन्नित्याहेन्द्रियेणैवैनन्देवताभिस्सन्नयति यदेतद्यजुर्न ब्रूयाद्यावत एव पशून्भि
दीर्घेत तावन्तोऽस्य पशवस्स्यू रास्वेय- ॥ ३१ ॥ त्सोमाऽऽ भूयो भरेत्याहाऽपरिमितानेव पशून्व
रुन्धे चन्द्रमसि मम भोगाय भवेत्याह यथादेवतमेवैनाः प्रति गृह्णाति वायवै त्वा वरुणाय त्वेति
यदेवमेता नाऽनुदिशेदयथादेवतन्दखिणा गमयेदा देवताभ्यो वृश्च्येत यदेवमेता अनुदिशति
यथादेवतमेव दखिणा गमयति न देवताभ्य आ ॥ ३२ ॥ वृश्च्यते देवीरापो अपानपादित्याह यज्ञो

मेद्धचय्यज्ञियः सदेवन्तद्वो माऽव क्रमिषमिति वावैतदाहाऽच्छिन्नन्तन्तुं पृथिव्या अनुं गेषमित्याह
सेतुमेव कृत्वाऽत्येति ॥ ३३ ॥ भुञ्जतेऽयच्छिन्धाद्गुन्धेऽग्निराह देवं इयदेवताभ्य आ त्रयस्त्रिंशच्च ॥ ४ ॥

देवा वै देवयर्जनमद्धचवसाय दिशो न प्राजानन्तैऽ(१)न्योऽन्यमुपाऽधावन्त्वया प्र जानाम
त्वयेति तेऽदित्याः समदधियन्त त्वया प्र जानामेति साऽब्रवीद्वरं वृणै मत्प्रायणा एव वो यज्ञा मदु-
दयना असन्निति तस्मादादित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयः पञ्च देवता यजति पञ्च दिशो
दिशां प्रज्ञात्या ॥ ३४ ॥ अथो पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाऽव रुन्धे पत्थ्याः स्वस्तिमय-
जन्प्राचीमेव तथा दिशम्प्राजानन्नग्निना दखिणा सोमैः प्रतीचीः सवित्रोदीचीमदित्योर्द्ध्वा
पत्थ्याः स्वस्तिर्यजति प्राचीमेव तथा दिशं प्र जानाति पत्थ्याः स्वस्तिमिद्धाऽग्नीषोमौ यजति
चखुषी वा एते यज्ञस्य यदग्नीषोमौ ताभ्यामेवाऽनु पश्य-॥ ३५ ॥ त्यग्नीषोमाविद्धा सवितार्य्य-
जति सवितृप्रसूत एवाऽनु पश्यति सवितारमिद्धाऽदितिर्यजतीयं वा अदितिरस्यामेव प्रतिष्ठायाऽनु
पश्यत्यदितिमिद्धा मारुतीमृचमन्वाह मरुतो वै देवानावविशो देवविशङ्गलु वै कल्पमानम्मनुष्य-
विशमनु कल्पते यन्मारुतीमृचमन्वाह विशाङ्गस्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति प्रयाजवदननूयाजं प्राय-
णीयङ्कार्यमनूयाजव- ॥ ३६ ॥ दप्रयाजमुदयनीयमितीमे वै प्रयाजा अमी अनूयाजास्सैव सा यज्ञस्य
सन्ततिस्तत्तथा न कार्यमात्मा वै प्रयाजाः प्रजाऽनूयाजा यत्प्रयाजानन्तरियादात्मानमन्तरियाद्यद-
नूयाजानन्तरियात्प्रजामन्तरियाद्यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञः परा भवति यज्ञं
पराभवन्त्यजमानोऽनु ॥ ३७ ॥ परा भवति प्रयाजवदेवाऽनूयाजवत्प्रायणीयङ्कार्यं प्रयाजवद-
नूयाजवदुदयनीयन्नाऽऽत्मानमन्तरेति न प्रजान्न यज्ञः पराभवति न यजमानः प्रायणीयस्य निष्कास
उदयनीयमभि निर्वपति सैव सा यज्ञस्य सन्ततिर्याः प्रायणीयस्य याज्या यत्ता उदयनीयस्य याज्याः
कुर्यात्पराङ्मुल्लोकमा रोहेत्प्रमायुकस्स्याद्याः प्रायणीयस्य पुरोनुवाक्यास्ता उदयनीयस्य याज्याः
करोत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति ॥ ३८ ॥ प्रज्ञात्यै पश्यत्यनूयाजवद्यजमानोऽनु पुरोनुवाक्यास्ता अष्टौ च
॥ ५ ॥

कद्रश्च वै सुपर्णी चाऽऽत्मरूपयोरस्पृष्टेताः सा कद्रस्सुपर्णीमजयत्साऽब्रवीत्तृतीयस्यामितो
दिवि सोमस्तमा हर तेनाऽऽत्माननिष्क्रीणीष्वेतीयं वै कद्रसौ सुपर्णी छन्दांसि सौपर्ण्यास्सा-
ऽब्रवीदस्मै वै पितरौ पुत्रान्बिभृतस्तृतीयस्यामितो दिवि सोमस्तमा हर तेनाऽऽत्माननिष्क्रीणीष्वे-
॥ ३९ ॥ ति मा कद्रवोचदिति जगत्पुदपतच्चतुर्दशाखरा सती साऽप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अखरौ
अमीयेताः सा पशुभिश्च दीखया चाऽऽगच्छत्तस्माज्जगती छन्दसां पशव्यतमा तस्मात्पशुमन्त-
न्दीखोप नमति त्रिष्टुगुदपतत्रयोदशाखरा सती साऽप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अखरौ अमीयेताः
सा दखिणाभिश्च ॥ ४० ॥ तपसा चाऽऽगच्छत्तस्मात्त्रिष्टुभौ लोके माद्धचन्दिने सर्वने दखिणा
नीयन्त एतत्खलु वाव तप इत्याहुयस्वन्ददातीति गायत्र्युदपतच्चतुरखरा सत्यजया ज्योतिषा

तमस्या अजाऽभ्यर्न्ध तदजायां अजत्वः सा सोमश्चाऽऽहरच्चत्वारि चाऽखराणि साऽष्टाखरा समपद्यत ब्रह्मवादिनो वदन्ति ॥ ४१ ॥ कस्मात्सत्याद्वायत्री कनिष्ठा छन्दसाः सती यज्ञमुखं परीयायेति यदेवाऽदस्सोममाऽहरत्तस्माद्यज्ञमुखं पर्येतस्मात्तेजस्विनीतमा पद्भ्यान्द्रे सर्वने समगृह्णान्मुखेनैकयन्मुखेन समगृह्णात्तदधयत्तस्माद्दे सर्वने शुक्रवती प्रातस्सवनञ्च माद्वचन्दिनञ्च तस्मात्तृतीयसवनं ऋजीषमभि पुण्वन्ति धीतमिव हि मन्यन्त ॥ ४२ ॥ आशिरमव नयति सशुक्रत्वायाऽथो सं भरत्येवैनत्तः सोममाहियमाणङ्गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णात्स तिस्रो रात्रीः परिमुषितोऽवसत्तस्मात्तिस्रो रात्रीः क्रीतस्सोमो वसति ते देवा अब्रुवन्स्त्रीकामा वै गन्धर्वास्त्रिया निष्क्रीणामेति ते वाचः स्त्रियमेकहायनीकृत्वा तया निरक्रीणन्त्सा रोहिद्रूपकृत्वा गन्धर्वेभ्यो ॥ ४३ ॥ ऽपक्रम्याऽतिष्ठत्तद्रोहितो जन्म ते देवा अब्रुवन्पुष्पदक्रमीचाऽस्मानुपावर्तते वि ह्वयामहा इति ब्रह्मं गन्धर्वा अवदन्नगायन्देवास्सा देवान्गायत उपावर्तत तस्माद्गायन्तः स्त्रियः कामयन्ते कामुका एनः स्त्रियो भवन्ति य एववेदाऽथो य एवबुद्धिद्वानपि जन्येषु भवति तेभ्य एव ददत्युत यद्वहुतया ॥ ४४ ॥ भवन्त्येकहायन्या क्रीणाति वाचैवैनः सर्वया क्रीणाति तस्मादेकहायना मनुष्या वाचैवदन्त्यकूटयाऽकर्णयाऽकाणयाऽक्षौणयाऽसप्तशफया क्रीणाति सर्वयैवैनङ्कीणाति यच्छे-
तया क्रीणीयाद्दुश्मर्मा यजमानस्याद्यत्कृष्णयाऽनुस्तरणी स्यात्प्रमायुको यजमानस्याद्यद्विरूपया वात्रिणी स्यात्स वाऽन्यजिनीयात्तवाऽन्यो जिनीयादरुणया पिङ्गाख्या क्रीणात्येतद्वै सोमस्य रूपं स्वयैवैनन्देवतया क्रीणाति ॥ ४५ ॥ निष्क्रीणीष्व दक्षिणाभिश्च वदन्ति मन्यन्ते गन्धर्वेभ्यो बहुतयाः पिङ्गाख्या दशं च ॥ ६ ॥

तद्धिरण्यमभवत्तस्मादद्भ्यो हिरण्यं पुनन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्तेऽस्थन्वतीर्जायन्त इति यद्धिरण्यकृतैऽवधाय जुहोति तस्मादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्तेऽस्थन्वतीर्जायन्त एतद्वा अग्नेः प्रियन्धाम यद्धुतन्तेजो हिरण्यमियन्ते शुक्र तनूरिदव्वर्च इत्याह सतैजसमेवैनः सतनु- ॥ ४६ ॥ कूरोत्यथो सं भरत्येवैनय्यदबद्धमवदद्भ्याद्भर्माः प्रजानां परापातुंकास्युर्बद्धमव दधाति गर्भाणान्धृत्यै निष्टव्यं बद्धाति प्रजानां प्रजननाय वाग्वा एषा यत्सोमक्रयणी जूरसीत्याह यद्धि मनसा जवते तद्वाचा वदति धृता मनसेत्याह मनसा हि वाग्धृता जुष्टा विष्णव इत्याह ॥ ४७ ॥ यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञायैवैनाञ्जुष्टाङ्करोति तस्यास्ते सत्यसंवसः प्रसव इत्याह सवितृप्रसूतामेव वाचमव रुन्धे काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः रखांसि जिघांसन्त्येष खलु वा अरखोहतः पन्था यौऽग्रेश्च सूर्यस्य च सूर्यस्य चखुराऽरुहमग्रेरखणः कनीनिकामित्याह य एवाऽरखोहतः पन्थास्तः समारोहति ॥ ४८ ॥ वाग्वा एषा यत्सोमक्रयणी चिदसि मनाऽसीत्याह शास्त्येवैनामेतत्तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते चिदसीत्याह यद्धि मनसा चेतयते तद्वाचा वदति मनाऽसीत्याह यद्धि मनसाऽभिगच्छति तत्करोति धीरसीत्याह यद्धि मनसा

द्वचार्थति तद्वाचा ॥ ४९ ॥ वदति दख्विणाऽसीत्याह दख्विणा ह्येषा यज्ञियाऽसीत्याह यज्ञियामेवै-
नाङ्करोति ख्वत्रियाऽसीत्याह ख्वत्रिया ह्येषाऽदितिरस्युभयतश्शीर्ष्णीत्याह यदेवाऽऽदित्यः
प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयस्तस्मादेवमाह यदबद्धा स्यादयता स्याद्यत्पदिबद्धाऽनुस्तरणी
स्यात्प्रमायुको यजमानस्या- ॥ ५० ॥ यत्कर्णगृहीता वार्त्रघ्नी स्यात्स वाऽन्यजिनीयात्तव्वाऽन्यो
जिनीयान्मित्रस्त्वा पदि बद्धात्त्वित्याह मित्रो वै शिवो देवानान्तेनैवैनौ पदि बद्धाति पूषाऽदध्वनः
पात्त्वित्याहियव्वै पूषेमामेवाऽस्या अधिपामकस्समष्ट्या इन्द्रायाऽद्वचंख्यायेत्याहेन्द्रमेवाऽस्या
अद्वचंख्वङ्करो- ॥ ५१ ॥ त्यनु त्वा माता मन्यतामनु पितेत्याहाऽनुमतयैवैनया क्रीणाति सा देवि
देवमच्छेहीत्याह देवी ह्येषा देवस्सोम इन्द्राय सोममित्याहेन्द्राय हि सोम आहियते यदेतद्यजुर्न
ब्रूयात्परां चैव सोमक्रयणीयाद्बुद्रस्त्वाऽऽ वर्तयत्त्वित्याह रुद्रो वै क्रूरो ॥ ५२ ॥ देवानान्तमेवाऽस्यै
परस्तादधात्यावृत्त्यै क्रूरमिव वा एतत्करोति यद्बुद्रस्य कीर्तयति मित्रस्य पथेत्याह शान्त्यै वाचा वा
एष वि क्रीणीते यस्सोमक्रयण्या स्वस्ति सोमसखा पुनरेहि सह रय्येत्याह वाचैव विक्रीय
पुनरात्मन्वाचन्धत्तेऽनुपदासुकाऽस्य वाग्भवति य एवव्वेद ॥ ५३ ॥ सतनुव्विष्णव इत्याह समारोहति
द्वचार्थति तद्वाचा यजमानस्यात्करोति क्रूरो वेद ॥ ७ ॥

षट्पदान्यनु नि क्रामति षडहव्वाङ्नाऽति वदत्युत सव्वत्सरस्याऽयने यावत्येव वाक्तामव
रुन्धे सप्तमे पदे जुहोति सप्तपदा शकरी पशवश्शकरी पशूनेवाऽव रुन्धे सप्त ग्राम्याः पशवस्सप्ताऽऽ-
रण्यास्सप्त छन्दास्युभयस्याऽवरुद्ध्यै वस्व्यसि रुद्राऽसीत्याह रूपमेवाऽस्या एतन्महिमान-
॥ ५४ ॥ व्याचष्टे बृहस्पतिस्त्वा सुप्ते रण्वत्त्वित्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवाऽस्मै पशूनव
रुन्धे रुद्रो वसुभिरा चिकेत्त्वित्याहाऽऽवृत्त्यै पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघर्मि देवयजन इत्याह पृथिव्या
ह्येष मूर्धा यदेवयजनमिडायाः पद इत्याहेडायै ह्येतत्पदय्यत्सोमक्रयण्यै धृतवति स्वाहे- ॥ ५५ ॥
त्याह यदेवाऽस्यै पदाद्धृतमपीड्यत तस्मादेवमाह यददध्वर्युरनग्रावाहुतिञ्जुहुयादन्धौऽदध्वर्युस्स्याद्र-
ख्यांसि यज्ञं हन्युरहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नाऽन्धौऽदध्वर्युर्भवति न यज्ञं
रख्यांसि घ्नन्ति काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञं रख्यांसि जिघासन्ति परिलिखितं रख्वः
परिलिखिता अरातय इत्याह रख्वसामपहत्या ॥ ५६ ॥ इदमहं रख्वसो ग्रीवा अपि कृन्तामि
यौऽस्मान्द्वेष्टि यञ्च वयन्द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यञ्चैव द्वेष्टि यञ्चैनन्द्वेष्टि तयोरैवाऽनन्त-
रायङ्ग्रीवाः कृन्तति पशवो वै सोमक्रयण्यै पदय्यावत्मुतं सव्वपति पशूनेवाऽव रुन्धेऽस्मे राय इति
सव्वपत्यात्मानमेवाऽदध्वर्युः ॥ ५७ ॥ पशुभ्यो नाऽन्तरैति त्वे राय इति यजमानाय प्र यच्छति
यजमान एव रयिन्दधाति तोते राय इति पत्त्रिया अर्द्धो वा एष आत्मनो यत्पत्नी यथा गृहेषु निधत्ते
तादृगेव तत्त्वर्णीमती ते सपेयेत्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृद्गुपमेव पशुषु दधात्यस्मै वै
लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपवपैदस्मिल्लोके पशुमान्स्याद्यदा-

हवनीयेऽमुष्मिल्लोके पशुमान्थस्यादुभयोरुप वपत्युभयोरिवैनल्लोकयोः पशुमन्तङ्करोति ॥ ५८ ॥
महिमान् स्वाहाऽपहत्या अदध्वर्युर्द्धीयते चतुर्विंशतिश्च ॥ ८ ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति विचित्यस्सोमा(३) न विचित्या(३) इति सोमो वा ओषधीनां
राजा तस्मिन् यदापन्नसितमेवाऽस्य तद्यद्विचिनुयाद्यथाऽऽस्यद्विसितनिष्पिदति तादृगेव तद्यन्न
विचिनुयाद्यथाऽऽस्वन्नापन्नवैविधावति तादृगेव तत्स्वोधुकोऽदध्वर्युस्स्यात्स्वोधुको यजमानस्सोम-
विक्रयिन्सोमं शोधयेत्येव ब्रूयाद्यदीतर- ॥ ५९ ॥ द्यदीतरमुभयैर्नैव सोमविक्रयिणमर्पयति
तस्मात्सोमविक्रयी स्वोधुकोऽरुणो ह स्माऽऽहौपवेशिस्सोमक्रयण एवाऽहन्तृतीयसवनमव रुन्ध
इति पशुनाश्चर्मन्मिमीते पशून्मेवाऽव रुन्धे पशवो हि तृतीयं सवनं यज्जामयेतापशुस्स्यादित्यृष-
तस्तस्य मिमीतर्षव्वा अपशव्यमपशुरेव भवति यज्जामयेत पशुमान्थस्या- ॥ ६० ॥ दिति
लोमतस्तस्य मिमीतैतद्वै पशुना रूपं रूपेणैवाऽस्मै पशूनव रुन्धे पशुमानेव भवत्यपामन्तै
क्रीणाति सरसमेवैनङ्कीणात्यमात्योऽसीत्याहाऽमैवैनङ्कुरुते शुक्रस्ते ग्रह इत्याह शुक्रो ह्यस्य
ग्रहोऽनसाऽच्छ याति महिमानमेवाऽस्याऽच्छ यात्यनसा- ॥ ६१ ॥ ऽच्छ याति तस्मादनोवाह्यं
समे जीवन्ध्यत्र खलु वा एतं शीर्ष्णा हरन्ति तस्माच्छीर्षहार्यङ्गिरौ जीवन्मभि त्यन्देव संवि-
तारमित्यतिच्छन्दसर्चा मिमीतेऽतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि सर्वेभिरेवैनञ्छन्दोभिर्मिमीते वर्षं
वा एषा छन्दसां द्यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसर्चा मिमीते वर्षमैवैनं समानानङ्करोत्येकैकयोऽसर्ग
॥ ६२ ॥ मिमीतेऽयातयाग्नियायातयाग्नियैवैनं मिमीते तस्मान्नानावीर्या अङ्गुलयस्सर्वास्वङ्गुष्ठमुप
नि गृह्णाति तस्मात्समावद्वीर्योऽन्याभिर्ङ्गुलिभिस्तस्मात्सर्वा अनु सञ्चरति यत्सह सर्वाभिर्मिमीत
सञ्छिष्टा अङ्गुलयो जायेरन्नेकैकयोऽसर्ग मिमीते तस्माद्विभक्ता जायन्ते पञ्च कृत्वो यजुषा
मिमीते पञ्चास्वरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाऽव रुन्धे पञ्च कृत्वस्तुष्णी- ॥ ६३ ॥ न्दश सं पद्यन्ते
दशास्वरा विराडन्नवैविराड्विराजैवाऽन्नाद्यमव रुन्धे यद्यजुषा मिमीते भूतमेवाऽव रुन्धे यत्तुष्णीं
भविष्यद्यद्वै तावानेव सोमस्स्याद्यावन्तं मिमीते यजमानस्यैव स्यान्नाऽपि सदस्यानां प्रजा-
भ्यस्त्वेत्युप समूहति सदस्यानेवाऽन्वाभजति वाससोप नहति सर्वदेवत्यै ॥ ६४ ॥ वासस्स-
र्वाभिरेवैनन्देवताभिस्समर्द्धयति पशवो वै सोमः प्राणाय त्वेत्युप नहति प्राणमेव पशुषु दधाति
व्यानाय त्वेत्यनु शृण्यति व्यानमेव पशुषु दधाति तस्मात्स्वपन्तं प्राणा न जहति ॥ ६५ ॥ इतरं
पशुमान्थस्याद्यात्यनसोऽसर्गन्तुष्णीं सर्वदेवत्यै त्रयस्त्रिंशच्च ॥ ९ ॥

यत्कलया ते शफेन ते क्रीणानीति पणेतोऽगौअर्घ्यं सोमङ्कुर्यादगौअर्घ्यं यजमानमगौअर्घम-
दध्वर्युङ्गोस्तु महिमानन्नाऽव तिरद्ववा ते क्रीणानीत्येव ब्रूयादगौअर्घमेव सोमङ्करोति गोअर्घ्यं यजमा-
नङ्गोअर्घमदध्वर्युन्न गोमहिमानमव तिरत्यजया क्रीणाति सतपसमेवैनङ्कीणाति हिरण्येन क्रीणाति
सशुक्रमेवै- ॥ ६६ ॥ नङ्कीणाति धेन्वा क्रीणाति साशिरमेवैनङ्कीणात्यृषभेण क्रीणाति सेन्द्रमेवै-

नङ्कीणात्यनङ्हुर्वा क्रीणाति वह्निर्वा अनङ्वान् वह्निर्नैव वह्नि यज्ञस्य क्रीणाति मिथुनाभ्याङ्कीणाति मिथुनस्याऽवर्द्धयै वाससा क्रीणाति सर्वदेवत्यैवै वासस्सर्वाभ्य एवैनन्देवताभ्यः क्रीणाति दश सं पद्यन्ते दशांखरा विराडर्चवै विराड्विराजैवाऽन्नाद्यमव रुन्धे ॥ ६७ ॥ तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्ण इत्याह पशुभ्य एव तददध्वर्युर्नि हुत आत्मनोऽनात्रस्काय गच्छति श्रियं प्र पशूनाप्नोति य एवैवेद शुक्रन्तै शुक्रेण क्रीणामीत्याह यथायजुरेवैतद्देवा वै येन हिरण्येन सोममक्रीणन्तर्दभीषहा पुनराऽददत् को हि तेजसा विक्रेष्यत् इति येन हिरण्येन ॥ ६८ ॥ सोमङ्कीणीयात्तर्दभीषहा पुनरा दंदीत् तेज एवाऽऽत्मन्धत्तेऽस्मे ज्योतिस्सोमविक्रयिणि तम् इत्याह ज्योतिरेव यजमाने दधाति तमसा सोमविक्रयिणमर्पयति यदनुपग्रथ्य हृत्याहन्दशूकास्ताः समाः सर्पास्स्युरिदमहः सर्पाणांन्दन्दशूकानाङ्गीवा उपं ग्रथ्णामीत्याहाऽदन्दशूकास्ताः समाः सर्पा भवन्ति तमसा सोमविक्रयिणवैविद्धयतिं स्वान् ॥ ६९ ॥ भ्राजेत्याहैते वा अमुष्मिल्लोके सोममरखन्तेभ्योऽधि सोममाऽहर्नू यदेतेभ्यस्सोमक्रयणाऽनुदिशेदक्रीतोऽस्य सोमस्यान्नाऽस्यैतैऽमुष्मिल्लोके सोमः रखेयुर्यदेतेभ्यस्सोमक्रयणाननुदिशति क्रीतोऽस्य सोमो भवत्येतैऽस्याऽमुष्मिल्लोके सोमः रखन्ति ॥ ७० ॥ सशुक्रमेव रुन्ध इति येन हिरण्येन स्वान चतुश्चत्वारिंशच्च ॥ १० ॥

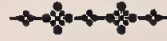
वारुणो वै क्रीतस्सोम उपनद्धो मित्रो न एहि सुमित्रधा इत्याह शान्त्या इन्द्रस्योरुमा विश दक्षिणमित्याह देवा वै यः सोममक्रीणन्तमिन्द्रस्योरौ दक्षिण आऽसादयन्नेष खलु वा एतर्हीन्द्रो यो यजते तस्मादेवमाहोदायुषा स्वायुषेत्याह देवता एवाऽन्वारभ्योत्- ॥ ७१ ॥ तिष्ठत्युर्वन्तरिख्वमन्विहीत्याहाऽन्तरिख्वदेवत्यौ (१) ह्येतर्हि सोमोऽदित्यास्सदोऽस्यदित्यास्सद् आ सीदेत्याह यथायजुरेवैतद्वि वा एनमेतदर्द्धयति यद्वारुणः सन्तं मैत्रङ्करोति वारुण्यर्चाऽऽ सादयति स्वयैवैनन्देवतया समर्द्धयति वाससा पर्यान्हति सर्वदेवत्यैवै वासस्सर्वाभिरेवै- ॥ ७२ ॥ नन्देवताभिस्समर्द्धयत्यथो रख्वसामपंहत्यै वनेषु व्यन्तरिख्वन्ततानेत्याह वनेषु हि व्यन्तरिख्वन्ततान वाजमर्वस्वित्याह वाजः ह्यर्वथ्सु पयो अग्नियास्वित्याह पयो ह्यग्नियासु ह्यसु क्रतुमित्याह ह्यसु हि क्रतुर्वरुणो विख्वग्निमित्याह वरुणो हि विख्वग्निन्दिवि सूर्य- ॥ ७३ ॥ मित्याह दिवि हि सूर्यः सोममद्रावित्याह ग्रावाणो वा अद्रयस्तेषु वा एष सोमन्दधाति यो यजते तस्मादेवमाहोदु त्यञ्जातवेदसमिति सौर्यर्चा कृष्णाजिनं प्रत्यान्हति रख्वसामपंहत्या उस्त्रावेतन्धूरुषाहवित्याह यथायजुरेवैतत्प्र च्यवस्व भुवस्पत् इत्याह भूतानाः ह्यै- ॥ ७४ ॥ ष पतिर्विश्वान्यभि धामानीत्याह विश्वानि ह्यै(१)षोऽभि धामानि प्रच्यवते मा त्वा परिपरी विददित्याह यदेवादस्सोममाह्वि-माणङ्गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णात्तस्मादेवमाहाऽपरिमोषाय यजमानस्य स्वस्त्ययन्यसीत्याह यजमानस्यैवैष यज्ञस्याऽन्वारंभोऽनवच्छित्यै वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यत् ॥ ७५ ॥ क्रीतस्सोम

उपनद्धो नमो मित्रस्य वरुणस्य चरुषस इत्याह शान्त्या आ सोमव्वहन्त्यग्निना प्रति तिष्ठते तौ संभवन्तौ यजमानमभि सं भवतः पुरा खलु वावैष मेधायाऽऽत्मानमारभ्य चरति यो दीर्घितो यदग्नीषोमीयं पशुमालभत आत्मनिष्क्रयण एवाऽस्य स तस्मात्तस्य नाऽऽश्यं पुरुषनिष्क्रयण इव ह्यथो खल्वहुरग्नीषोमाभ्याव्वा इन्द्रो वृत्रमहन्निति यदग्नीषोमीयं पशुमालभते वार्त्रघ्न एवाऽस्य स तस्माद्वाऽश्यव्वारुण्यर्चा परि चरति स्वयैवैनन्देवतया परि चरति ॥ ७६ ॥ अन्वारभ्योत्सर्वाभिरेव सूर्य भूतानां ह्येति यदाहुस्सप्तविंशतिश्च ॥ ११ ॥

प्राचीनवश्यावन्त ऋक्सामे वाग्वै देवेभ्यो देवा वै देवयजनङ्कदूश्च तद्धिरण्यं षट्पदानि ब्रह्मवादिनो विचित्यो यत्कलयां ते वारुणो वै क्रीतस्सोम एकादश ॥ ११ ॥ प्राचीनवशं स्वाहेत्याहु यैऽन्तश्शरा ह्येष सन्तपसा च यत्कर्णगृहीतेति लोमतो वारुणषट्सप्ततिः ॥ ७६ ॥ प्राचीनवशं परि चरति ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे प्रथमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ षष्ठकाण्डे द्वितीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

यदुभौ विमुच्याऽऽतित्यङ्गुलीयाद्यङ्गवै च्छिन्द्याद्यदुभावविमुच्य यथाऽनागतायाऽऽतित्यङ्कियते ताहगेव तद्विमुक्तोऽन्योऽनङ्वान्भवत्यविमुक्तोऽन्योऽथाऽऽतित्यङ्गुलीति यज्ञस्य सन्तै पत्यन्वारभते पत्नी हि पारीणह्यस्येशे पत्नियैवाऽनुमतन्निर्वपति यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनन्तदथो पत्निया एवै- ॥ १ ॥ ष यज्ञस्याऽन्वारभोऽनवच्छित्यै यावद्विर्वै राजाऽनुचरैरागच्छति सर्वेभ्यो वै तेभ्य आतित्यङ्कियते छन्दार्हसि खलु वै सोमस्य राज्ञोऽनुचराण्यग्नेरातित्यमसि विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति सोमस्याऽऽतित्यमसि विष्णवे त्वेत्याह त्रिष्टुभं एवैतेन करोत्यतिथेरातित्यमसि विष्णवे त्वेत्याह जगत्या ॥ २ ॥ एवैतेन करोत्यग्रयै त्वा रायस्पोषदावृजे विष्णवे त्वेत्याहाऽनुष्टुभं एवैतेन करोति श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति पञ्च कृत्वो गृह्णाति पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाऽव रुन्धे ब्रह्मवादिनो वदन्ति

कस्मात्सत्याद्रायत्रिया उभयत आतित्थस्य क्रियत इति यदेवाऽदस्सोममा- ॥ ३ ॥ ऽहर्त्तस्मा-
द्रायत्रिया उभयत आतित्थस्य क्रियते पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातित्थन्नवकपालः
पुरोडाशो भवति तस्मान्नवधा शिरो विष्यूतन्नवकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता
स्तोमैर्न संमितास्तेजस्त्रिवृतेज एव यज्ञस्य शीरुषन्दधाति नवकपालः पुरोडाशो भवति ते
त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता प्राणेन संमितास्त्रिवृद्वै ॥ ४ ॥ प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणमभिपूर्वय्यज्ञस्य शीरुषन्द-
धाति प्रजापतेर्वा एतानि पख्ष्माणि यदश्ववाला ऐश्ववी तिरश्ची यदाश्ववालः प्रस्तरो भवत्यैश्ववी
तिरश्ची प्रजापतेरेव तच्चखुस्सं भरति देवा वै या आहुतीरजुहवुस्ता असुरा निष्कावमादन्ते देवाः
कार्ष्ण्यमपश्यन्कर्मण्यो वै कर्मैनेन कुर्वीतेति ते कार्ष्ण्यमयान्परिधीन- ॥ ५ ॥ कुर्वत तैर्वै ते
रख्वाऽस्यपाऽघ्नत यत्कार्ष्ण्यमयाः परिधयो भवन्ति रख्वंसामपहत्यै सऽं स्पर्शयति रख्वंसामन-
न्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्रख्वाऽस्यपहन्त्युर्दध्वे समिधावा दधात्यु-
परिष्ठादेव रख्वाऽस्यप हन्ति यजुषाऽन्यान्तूष्णीमन्यां मिथुनत्वाय द्वे आ दधाति द्विपाद्यजमानः
प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्त्य- ॥ ६ ॥ अथ वा एतौ सोमश्च कथा सोमायाऽऽतित्थ्यङ्क्रियते
नाऽग्रय इति यदग्रावग्रिम्मथित्वा प्रहरति तेनैवाऽग्रय आतित्थ्यङ्क्रियतेऽथो खल्वाहुरग्रिस्सर्वा देवता
इति यद्विरासाद्याऽग्रि मन्यति हव्यायैवाऽऽसन्नाय सर्वा देवता जनयति ॥ ७ ॥ पत्न्या एव जगत्या
आ त्रिवृद्वै परिधीन् वदन्त्येकचत्वारिंशच्च ॥ १ ॥

देवासुरास्सय्यंत्ता आसन्ते देवा मिथो विप्रिया आसन्तेऽ(१)न्योऽन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायाऽतिष्ठ-
मानाः पञ्चधा व्यक्रामन्निर्वसुभिस्सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरुण आदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वैर्देवैस्तेऽम-
न्यन्ताऽसुरेभ्यो वा इदं भ्रातृव्येभ्यो रद्धयामो यन्मिथो विप्रियास्समो या न इमाः प्रियास्तनुवस्ता-
स्समवधामहे ताभ्यस्स निरूकच्छाद्यो ॥ ८ ॥ नः प्रथमोऽ(१)न्योऽन्यस्मै द्रुह्यादिति तस्माद्यस्सता-
नूनज्जिणां प्रथमो द्रुह्यति स आर्तिमाच्छति यत्तानूनज्जः समवधति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना
पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति पञ्च कृत्वोऽवधति पञ्चधा हि ते तत्समवाद्यन्ताऽथो पञ्चाखरा पङ्क्तिः
पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाऽव रुन्ध आपतये त्वा गृह्णामीत्याह प्राणो वा ॥ ९ ॥ आपतिः प्राणमेव
प्रीणाति परिपतय इत्याह मनो वै परिपतिर्मन एव प्रीणाति तनूनज्ज इत्याह तनुवो हि ते
तास्समवाद्यन्त शाकुरायेत्याह शक्त्यै हि ते तास्समवाद्यन्त शक्मन्मोजिष्टायेत्याहौजिष्टः हि ते
तदात्मनस्समवाद्यन्ताऽनाधृष्टमस्यनाधृष्यमित्याहाऽनाधृष्टः ह्येतदनाधृष्यन्देवानामोज ॥ १० ॥
इत्याह देवानाः ह्येतदोजोऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यमित्याहाऽभिशस्तिपा ह्येतदनभिशस्तेन्यमनु
मे दीर्ख्वान्दीर्ख्वापतिर्मन्यतामित्याह यथायजुरेवैतद्घृतवै देवा वज्रं कृत्वा सोममघ्नन्तिकमिव
खलु वा अस्यैतच्चरन्ति यत्तानूनज्जेण प्रचरन्त्यः शुशुस्ते देव सोमाऽऽप्यायतामित्याह य-
॥ ११ ॥ देवाऽस्याऽपुवायते यन्मीयते तदेवास्यैतेनाऽऽप्याययत्या तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमि-

न्द्राय प्यायस्वेत्याहोभावेवेन्द्रश्च सोमश्चाऽऽ प्याययत्या प्यायय सखीन्त्यस्य मेधयेत्याहृत्विजो वा
अस्य सखायस्तानेवाऽऽ प्याययति स्वस्ति तै देव सोम सुत्यामशीये- ॥ १२ ॥ त्याहाऽऽशिष-
मेवैतामा शास्ते प्र वा एतैऽस्माल्लोकाज्यवन्ते ये सोममाप्याययन्त्यन्तरिखदेवत्यो हि सोम
आप्यायित एष्टा रायः प्रेषे भगायेत्याहृ द्यावापृथिवीभ्यामेव नमस्कृत्याऽऽस्मिल्लोके प्रति तिष्ठन्ति
देवासुरास्सय्यंता आसन्ते देवा बिभ्यतोऽग्निं प्राडविशन्तस्मादाहुरग्निस्सर्वा देवता इति तै- ॥ १३ ॥
ऽग्निमेव वरूथङ्कृत्वाऽसुरानभ्यभवन्नग्निमिव खलु वा एष प्र विशति योऽवान्तरदीर्घामुपैति भ्रातृ-
व्याभिभूत्यै भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यात्मानमेव दीर्घया पाति प्रजामवान्तरदीर्घया
सन्तरां मेखलाऽऽ समार्यच्छते प्रजा ह्यात्मनोऽन्तरतरा तसब्रतो भवति मदन्तीभिर्मार्जयते निह्यग्नि-
शीतेन वारयति समिद्धयै या तै अग्ने रुद्रिया तनूरित्याहृ स्वयैवैनद्वैतया व्रतयति सयोनित्वाय
शान्त्यै ॥ १४ ॥ यो वा ओज आहृ यदशीयेति तैऽग्र एकादश च ॥ २ ॥

तेषामसुराणान्तिस्रः पुरं आसन्नयस्मय्यवमाऽथ रजताऽथ हरिणी ता देवा जेतुन्ना-
ऽशक्रुवन्ता उपसदेवाऽजिगीषन्तस्मादाहुर्यश्चैवव्वेद यश्च नोपसदा वै मंहापुरञ्जयन्तीति त इषु-
समस्कुर्वताऽग्निमनीकऽ सोमऽ शल्यव्विष्णुन्तेजन्तैऽब्रुवन्क इमामसिष्यतीति ॥ १५ ॥ रुद्र
इत्यब्रुवन्नद्रो वै क्रूरस्सौऽस्यत्विति सौऽब्रवीद्वरव्वृणा अहमेव पशूनामधिपतिरसानीति तस्माद्बुद्रः
पशूनामधिपतिस्ताऽ रुद्रोऽवाऽसृजत्स तिस्रः पुरो भित्तैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राऽणुदत्त यदुपसदं
उपसद्यन्ते भ्रातृव्यपराणुत्यै नाऽन्यामाहुतिं पुरस्ताज्जुहुयाद्यदन्यामाहुतिं पुरस्ताज्जुहुया- ॥ १६ ॥
दन्यन्मुखङ्कुर्यात्स्रुवेणाऽऽधारमा धारयति यज्ञस्य प्रज्ञात्यै पराङ्कितिक्रम्य जुहोति पराच एवैभ्यो
लोकेभ्यो यजमानो भ्रातृव्यान्प्र णुदते पुनरत्याक्रम्योपसदञ्जुहोति प्रणुद्यैवैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्या-
जित्वा भ्रातृव्यलोकमभ्यारोहति देवा वै याः प्रातरुपसदं उपासीदन्नहस्ताभिरसुरान्प्राऽणुदन्त
यास्सायऽ रात्रियै ताभिर्यथायंप्रातरुपसदं ॥ १७ ॥ उपसद्यन्तैऽहोरात्राभ्यामेव तद्यजमानो भ्रातृ-
व्यान्प्र णुदते याः प्रातर्याज्याऽस्युस्तास्सायं पुरोनुवाक्याः कुर्यादयातयामत्वाय तिस्र उपसद उपैति
त्रय इमे लोका इमानेव लोकान्प्रीणाति षट्सं पद्यन्ते षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणाति द्वादशाऽहीने
सोम उपैति द्वादश मासाऽस्सव्वत्सरस्सव्वत्सरमेव प्रीणाति चतुर्विंशतिस्सं ॥ १८ ॥ पद्यन्ते चतु-
र्विंशतिरर्द्धमासा अर्द्धमासानेव प्रीणात्याराग्रामवान्तरदीर्घामुपेयाद्यः कामयेताऽस्मिन्मे लोके-
ऽर्द्धकं स्यादित्येकमग्रेऽथ द्वावथ त्रीनथ चतुर एषा वा आराग्राऽवान्तरदीर्घाऽस्मिन्नेवाऽस्मै
लोकेऽर्द्धकं भवति परोवरीयसीमवान्तरदीर्घामुपेयाद्यः कामयेताऽमुष्मिन्मे लोकेऽर्द्धकं स्यादिति
चतुरोऽग्रेऽथ त्रीनथ द्वावथैकमेषा वै परोवरीयस्यवान्तरदीर्घाऽमुष्मिन्नेवाऽस्मै लोकेऽर्द्धकं भवति
॥ १९ ॥ असिष्यतीति जुहुयात्सायंप्रातरुपसदश्चतुर्विंशतिस्सश्चतुरोऽग्रे षोडश च ॥ ३ ॥

सुवर्गंवा एते लोकंयन्ति य उपसद उपयन्ति तेषांय्य उन्नयते हीयत एव स नोदनेषीति
सूचीयमिव यो वै स्वात्येत्य्यताः श्रान्तो हीयत उत स निष्ठाय सह वसति तस्मात्सकृदुचीय
नाऽपरमुच्येत दध्नोच्येतैतद्वै पशुनाः रूपः रूपेणैव पशूनं रुन्धे ॥ २० ॥ यज्ञो देवेभ्यो
निलायत विष्णू रूपङ्गत्वा स पृथिवी प्राडविंशत्तन्देवा हस्तान्यस्यैच्छन्तमिन्द्र उपर्युपर्यत्यक्राम-
यसोऽब्रवीत्को माऽयमुपर्युपर्यत्यक्रमीदित्यहन्दुर्गे हन्तेत्यथ कस्त्वमित्यहन्दुर्गादाहर्तेति सोऽब्रवीद्दुर्गे
वै हन्ताऽवोचथा वराहोऽयंवांममोष- ॥ २१ ॥ स्सप्तानाङ्गिरीणां परस्ताद्विच्छेद्यमसुराणां
विभर्ति तज्जहि यदि दुर्गे हन्ताऽसीति सं दर्भपुञ्जीलमुद्धृत्य सप्त गिरीन्भित्त्वा तमहन्त्सोऽब्रवीद्दुर्गाद्वा
आहर्ताऽवोचथा एतमा हरेति तमेभ्यो यज्ञ एव यज्ञमाऽहरद्यत्तद्विच्छेद्यमसुराणामविन्दन्त तदे-
कंवेद्यै वेदित्वमसुराणा- ॥ २२ ॥ वा इयमग्रं आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावद्देवानान्ते देवा
अब्रुवन्नस्त्वेव नोऽस्यामपीति कियद्दो दास्याम इति यावदियः संलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो
दत्तेति स इन्द्रस्सलावृकी रूपङ्गत्वेमान्त्रिस्सर्वतः पर्यक्रामत्तदिमामविन्दन्त यदिमामविन्दन्त तद्वेद्यै
वेदित्वं ॥ २३ ॥ सा वा इयः सर्वैव वेदिरियति शंख्यामीति त्वा अवमायं यजन्ते त्रिंशत्पदानि
पश्चात्तिरश्ची भवति षट्त्रिंशत्प्राची चतुर्विंशतिः पुरस्तात्तिरश्ची दशदश सं पद्यन्ते दशांखरा
विराडन्नवैविराड्विराजैवाऽन्नाद्यमव रुन्ध उद्धन्ति यदेवाऽस्या अमेद्धयन्तदप हन्त्युद्धन्ति तस्मादो-
षधयः परा भवन्ति बरहिस्तृणाति तस्मादोषधयः पुनरा भवन्त्युत्तरं बरहिष उत्तरबरहिस्तृणाति
प्रजा वै बरहियजमान उत्तरबरहियजमानमेवाऽयजमानादुत्तरङ्करोति तस्माद्यजमानोऽयजमाना-
दुत्तरः ॥ २४ ॥ रुन्धे वामोषो वेदित्वमसुराणांवेदित्वं भवन्ति पञ्चविंशतिश्च ॥ ४ ॥

यद्वा अनीशानो भारमादत्ते वि वै स लिंशते यद्वादश साहस्योपसदस्युस्तिस्त्रोऽहीनस्य
यज्ञस्य विलोम क्रियेत तिस्र एव साहस्योपसदो द्वादशाऽहीनस्य यज्ञस्य सवीर्यत्वायाऽथो सलोम
क्रियते बृहस्पत्यैकस्तनो भागी हि सोऽथैकः स्तनव्रतमुपैत्यथ द्वावथ त्रीनथ चतुर एतद्वै ॥ २५ ॥
खुरपवि नाम व्रतंय्येन प्र जातान्भ्रातृव्यानुदत्ते प्रति जनिष्यमाणानथो कनीयसैव भूय उपैति
चतुरोऽग्रे स्तनान्व्रतमुपैत्यथ त्रीनथ द्वावथैकमेतद्वै सुजघनन्नाम व्रतन्तपस्यः सुवर्ग्यमथो प्रैव
जायते प्रजयां पशुभिर्यवागू राजन्यस्य व्रतङ्करोव वै यवागूः क्रूर इव ॥ २६ ॥ राजन्यो वज्रस्य रूपः
समृद्ध्या आमिख्या वैश्यस्य पाकयज्ञस्य रूपं पुष्ट्यै पयो ब्राह्मणस्य तेजो वै ब्राह्मणस्तेजः
पयस्तेजसैव तेजः पय आत्मन्धत्तेऽथो पयसा वै गर्भो वर्द्धन्ते गर्भ इव खलु वा एष यदींखितो
यदस्य पयो व्रतं भवत्यात्मानमेव तद्वर्द्धयति त्रिव्रतो वै मनुरासीद्विव्रता असुरा एकव्रता ॥ २७ ॥
देवाः प्रातर्मद्धयन्दिने सायन्तन्मनोव्रतमासीत्पाकयज्ञस्य रूपं पुष्ट्यै प्रातश्च सायश्चाऽसुराणान्नि-
मद्धयङ्खुधो रूपन्ततस्ते पराऽभवन्मद्धयन्दिने मद्धयरात्रे देवानान्ततस्तेऽभवन्सुवर्गल्लोक-
मायनू यदस्य मद्धयन्दिने मद्धयरात्रे व्रतं भवति मद्धयतो वा अन्नं भुञ्जते मद्धयत एव तदूर्जन्यते

भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना ॥ २८ ॥ पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति गर्भो वा एष यदींखितो योनिर्दी-
खितविमितय्यदींखितो दींखितविमितात्प्रवसेद्यथा योनेर्गर्भस्स्कन्दति तादृगेव तन्न प्रवस्त-
व्यमात्मनो गोपीथायैष वै व्याघ्रः कुलगोपो यदग्निस्तस्माद्यदींखितः प्रवसेत्स एनमीश्वरोऽनुत्थाय
हन्तोर्न प्रवस्तव्यमात्मनो गुप्त्यै दखिणतशशय एतद्वै यजमानस्याऽऽयतनं स्व एवाऽऽयतने
शयेऽग्निर्मभ्यावृत्य शये देवता एव यज्ञर्मभ्यावृत्य शये ॥ २९ ॥ एतद्वै क्रूर इवैकव्रता आत्मना यजमानस्य
त्रयोदश च ॥ ५ ॥

पुरोहविषि देवयजने याजयेद्यङ्कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो नमेदभि सुवर्गल्लोकञ्जयेदित्येतद्वै
पुरोहविर्देवयजनय्यस्य होता प्रातरनुवाकमनुब्रुवन्नग्निमप आदित्यमभि विपश्यत्युपैनमुत्तरो यज्ञो
नमत्यभि सुवर्गल्लोकञ्जयत्याप्ते देवयजने याजयेद्भ्रातृव्यवन्तं पन्थाव्वाऽधिस्परशयैत्कर्तव्वा याव-
न्नाऽनसे यातवै ॥ ३० ॥ न रथायैतद्वा आप्तन्देवयजनमाप्नोत्येव भ्रातृव्यन्नैनं भ्रातृव्य आप्नोत्ये-
कौन्नते देवयजने याजयेत्पशुकाममेकौन्नताद्वै देवयजनादङ्गिरसः पशूनसृजन्ताऽन्तरा सदोहविर्द्वाने
उन्नतं स्यादेतद्वा एकौन्नतन्देवयजनं पशुमानेव भवति त्र्युन्नते देवयजने याजयेत्सुवर्गकामन्त्र्यु-
न्नताद्वै देवयजनादङ्गिरसस्सुवर्गल्लोकमायन्नन्तराऽऽहवनीयश्च हविर्द्वानञ्चो- ॥ ३१ ॥ न्नतं
स्यादन्तरा हविर्द्वानञ्च सदश्चाऽन्तरा सदश्च गार्हपत्यञ्चैतद्वै त्र्युन्नतन्देवयजनं सुवर्गमेव लोकमेति
प्रतिष्ठिते देवयजने याजयेत्प्रतिष्ठाकाममेतद्वै प्रतिष्ठितन्देवयजनय्यत्सर्वतस्समं प्रत्येव तिष्ठति यत्रा-
ऽन्याअन्या ओषधयो व्यतिषक्तास्स्युस्तद्याजयेत्पशुकाममेतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैवाऽस्मै पशू-
॥ ३२ ॥ नव रुन्धे पशुमानेव भवति निर्ऋतिगृहीते देवयजने याजयेद्यङ्कामयेत निर्ऋत्याऽस्य
यज्ञङ्गाहयेयमित्येतद्वै निर्ऋतिगृहीतन्देवयजनय्यत्सहस्रै सत्यां ऋषिर्निर्ऋत्यैवाऽस्य यज्ञङ्गाहयति
व्यावृत्ते देवयजने याजयेद्व्यावृत्कामय्यं पात्रे वा तल्पे वा मीमांसेरन्त्राचीनमाहवनीयात्प्रवणं
स्यात्प्रतीचीनङ्गार्हपत्यादेतद्वै व्यावृत्तन्देवयजनव्वि पाप्मना भ्रातृव्येणाऽऽ वर्तते नैनं पात्रे न तल्पे
मीमांसन्ते कार्ये देवयजने याजयेद्भूतिकामङ्कार्यो वै पुरुषो भवत्येव ॥ ३३ ॥ यातवै हविर्द्वानञ्च
पशून्पाप्मनाऽष्टादश च ॥ ६ ॥

तेभ्य उत्तरवेदिस्सिंही रूपङ्कत्वोभयानन्तराऽपक्रम्याऽतिष्ठते देवा अमन्यन्त यतरान् वा
इयमुपावत्स्यति त इदं भविष्यन्तीति तामुपाऽमन्त्रयन्त साऽब्रवीद्वरैवृणै सर्वांन्मया कामान्व्यञ्ज-
वथ पूर्वान्तु माऽग्नेराहुतिरञ्जवता इति तस्मादुत्तरवेदि पूर्वामग्नेर्व्याधारयन्ति वारैवृतं ह्यस्यै
शम्यया परि मिमीते ॥ ३४ ॥ मात्रैवाऽस्यै साऽथौ युक्तेनैव युक्तमव रुन्धे वित्तार्यनी मेऽसीत्याह
वित्ता ह्येनानावत्तित्तार्यनी मेऽसीत्याह तित्तान् ह्येनानावदवतान्मा नाथितमित्याह नाथितान्
ह्येनानावदवतान्मा व्यथितमित्याह व्यथितान् ह्येनानावद्विदेरग्निर्नभो नामा- ॥ ३५ ॥ ऽग्ने अङ्गिर
इति त्रिर्हरति य एवैषु लोकेष्वग्नयस्तानेवाऽव रुन्धे तुष्णीञ्चतुर्थं हरत्यनिरुक्तमेवाऽव रुन्धे

सि॒ःहीर॑सि॒ महि॑षी॒सीत्या॑ह॒ सि॒ःहीर्हो॑षा॒ रूप॑ङ्क॒त्वोभ॑यानन्तराऽप॒क्रम्याऽति॑ष्ठदुरु॒ प्रथ॑स्वोरु॒ तै
य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मित्या॑ह॒ यज॑मानमेव प्रजया॒ पशु॑भिः प्रथयति दध्नु॒वा- ॥ ३६ ॥ ऽसीति॑ स॒ ह॑न्ति
धृत्यै॑ देवेभ्यश्शुन्धस्व देवेभ्यश्शुभस्वेत्यव॑ चो॒रुषति॑ प्र च॒ किरति॑ शुद्धया॒ इन्द्र॑घोषस्त्वा॒ वसु॑भिः
पुरस्ता॑त्पा॒त्वित्या॑ह॒ दिग्भ्य॑ ए॒वैनां॑ प्रो॒रुषति॑ दे॒वाश्चेदु॑त्तरवेदि॒रुपा॑ववर्ती॒हैव॑ वि॒ जंयाम॑हा इत्यसुरा
वज्र॑मुद्यत्य दे॒वानभ्या॑यन्त॒ तानि॑न्द्रघोषो वसु॑भिः पुरस्ता॑दपा॒- ॥ ३७ ॥ ऽनुद॑त॒ मनो॑जवाः पि॒तृभि॑-
र्द॒रुषिण॑तः प्रचे॑ता रु॒द्रैः प॒श्चाद्वि॒श्वक॑र्माऽऽदि॒त्यैरु॑त्तरतो यदे॒वमु॑त्तरवेदि॒ प्रो॒रुषति॑ दिग्भ्य॑ ए॒व तद्यज॑-
मानो॒ भ्रातृ॑व्यान्प्र॒ णुद॑त॒ इन्द्रो॑ यती॒न्त्साला॑वृकेभ्यः प्रा॒ड्यच्छ॑त्तान्द॒रुषिण॑त॒ उत्तर॑वेद्या आ॒दनु॑
यत्प्रो॒रुषणी॑नामुच्छिष्ये॑त॒ तद्द॒रुषिण॑त॒ उत्तर॑वेद्यै॒ नि नये॑द्यदे॒व तत्र॑ क्रूरन्त॒त्तेन॑ शमयति॒ यन्दि॒ष्ट्यात्त॑-
न्याये॑च्छुचै॒वैन॑मर्पयति ॥ ३८ ॥ मि॒मीते॑ नाम॒ दध्नु॑वाऽप॒ शुचा॑ त्रीणि च ॥ ७ ॥

सो॒त्तर॑वेदि॒र्ब्रवी॑त्सर्वान्मया॒ कामा॑न्व्य॒ञ्जव॑थेति॒ ते दे॒वा अ॑कामयन्ताऽसुरा॒न्भ्रातृ॑व्यान्भि
भ॒वेमेति॑ तै॒ऽजुह॑वुस्सि॒ःहीर॑सि सप॒त्नसा॑ही स्वाहेति॒ तेऽसुरा॑न्भ्रातृव्यान्भ्य॒भवन्ते॑ऽसुरा॒न्भ्रातृ॑व्या-
नभि॒भूया॑ऽकामयन्त॒ प्रजा॑वँविन्देमहीति॒ तै॒ऽजुह॑वुस्सि॒ःहीर॑सि सु॒प्रजा॑वनि॒स्स्वाहेति॑ ते॒ प्रजा॑मवि-
न्दन्त॒ ते प्रजा॑वँवित्त्वा- ॥ ३९ ॥ ऽकाम॑यन्त॒ पशून् वि॑न्देमहीति॒ तै॒ऽजुह॑वुस्सि॒ःहीर॑सि रा॒यस्पोष॑-
वनि॒स्स्वाहेति॑ ते॒ पशून् वि॑न्दन्त॒ ते पशून् वि॑त्त्वाऽकामयन्त॒ प्रति॑ष्ठावँविन्देमहीति॒ तै॒ऽजुह॑वुस्सि॒ःही-
र॒स्यादि॒त्यवनि॑स्स्वाहेति॒ त इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दन्त॒ त इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑वित्त्वाऽकामयन्त॒ दे॒वता॑ आ॒शिष॑
उ॒पेय॑मेति॒ तै॒ऽजुह॑वुस्सि॒ःहीर॑स्या॒ ब॒ह दे॒वान्दे॒वय॑ते ॥ ४० ॥ यज॑मानाय॒ स्वाहेति॑ ते॒ दे॒वता॑ आ॒शिष॑
उ॒पाऽऽय॑न्प॒श्च कृ॒त्वो व्या॑धारयति॒ पश्चा॑रु॒षरा॑ प॒ङ्क्तिः॑ पा॒ङ्क्तौ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाऽव॑ रु॒न्धेऽरु॒ष्ण्या
व्या॑धारयति॒ तस्मा॑दरु॒ष्ण्या प॒शवो॑ऽङ्गानि॒ प्र ह॑रन्ति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॒ भूते॑भ्यस्त्वेति॒ सु॒चमु॑द्गृह्णाति॒ य ए॒व
दे॒वा भू॒तास्तेषा॑न्त॒द्भाग॑धेयन्ताने॒व तेन॑ प्रीणाति॒ पौतु॑द्रवान्परि॒धीन्यरि॑ दधात्येषा- ॥ ४१ ॥ ल्लो॒का-
ना॒वँवि॑धृत्या॒ अ॒ग्रेस्त्रयो॑ ज्याया॒ऽसो भ्रा॑तर आसन्ते॒ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यव्व॑हन्तः प्रा॒डमी॑यन्त॒ सौ॒ऽग्नि-
र॒विभे॑दि॒त्यव॑वा॒व स्य॑ आ॒र्तिमा॑ऽरि॒ष्यतीति॑ स॒ निला॑यत॒ स या॑व्वन॒स्पति॑ष्वव॒सत्तां॑ पूतु॒द्रौ या॒मो-
ष॒धीषु॑ ता॒ऽसु॑गन्धितेजने॒ यां प॒शुषु॑ ता॒म्पेत्वंस्या॑ऽन्तरा॒ शृ॒ङ्गे त॑न्दे॒वताः॑ प्रै॒षमै॑च्छन्त॒मन्व॑विन्दन्त॒-
म॒ब्रुव॑- ॥ ४२ ॥ नु॒प न॒ आ वर्त॑स्व ह॒व्यचो॑ ब॒हेति॑ सौ॒ऽब्रवी॑द्वरँवृ॒णै यदे॒व गृ॑हीतस्याऽहु॒तस्य॑
बहिः॒परि॑धि॒ स्कन्दा॑त्तन्मे॒ भ्रातृ॑णां॒ भाग॑धेयमस॒दिति॑ तस्मा॒द्यद्गृ॑हीतस्याऽहु॒तस्य॑ बहिः॒परि॑धि॒ स्कन्द॑ति॒
तेषा॑न्त॒द्भाग॑धेयन्ताने॒व तेन॑ प्रीणाति॒ सौ॒ऽमन्य॑ताऽस्थ॒न्वन्तो॑ मे॒ पूर्वे॑ भ्रा॒तरः॑ प्रा॒डमै॑षताऽस्थानि॒
शा॒तया॑ इति॒ स या॑न्य- ॥ ४३ ॥ स्था॒न्यशा॑तयत॒ तत्पू॑तु॒द्रव॑भव॒द्यन्मा॑ऽसमु॒पमृ॑तन्त॒द्गुल्गु॑लु॒ यदे॒ता-
न्यसं॑भारा॒न्यसं॑भर॒त्यग्नि॑मे॒व तत्सं॑ भ॒रत्य॑ग्नेः पुरी॒षम॑सीत्या॒हाऽग्ने॑र्हो॒तत्पुरी॑ष॒य्यत्सं॑भारा॒ अथो॑ खल्वा-
हुरे॒ते बा॒वैन॑न्ते॒ भ्रा॒तरः॑ परि॒ शोरे॑ यत्पौतु॒द्रवाः॑ परि॒धय॑ इति ॥ ४४ ॥ वि॒त्त्वा दे॒वय॑त॒ एषा॑म॒ब्रुवन्॑ या॒नि
चतु॑श्चत्वारि॒ंशच्च॑ ॥ ८ ॥

बद्धमव स्यति वरुणपाशादेवैनै मुञ्चति प्र णेनेक्ति मेद्धये एवैनै करोति सावित्रियर्चा हुत्वा हविर्दाने प्र वर्तयति सवितुप्रसूत एवैने प्र वर्तयति वरुणो वा एष दुर्वागुभयतो बद्धो यदख्यस्स यदुत्सर्ज्यजमानस्य गृहानभ्युत्सर्ज्यसुवाग्देव दुर्याः आ वदेत्याह गृहा वै दुर्याशान्त्यै पत्यु- ॥ ४५ ॥ पानक्ति पत्नी हि सर्वस्य मित्रं मित्रत्वाय यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनन्तदथो पत्त्रिया एवैष यज्ञस्याऽन्वारंभोऽनवच्छित्यै बर्त्मना वा अन्वित्य यज्ञः रख्याःसि जिघाःसन्ति वैष्णवीभ्यामृग्भ्याव्वर्त्मनोर्जुहोति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञादेव रख्याःस्यप हन्ति यददध्वर्युरनग्रावाहुति- अहुयादन्धोऽदध्वर्युस्स्याद्रख्याःसि यज्ञः हन्युर- ॥ ४६ ॥ हिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्नित्येव जुहोति नान्धोऽदध्वर्युर्भवति न यज्ञः रख्याःसि घ्नन्ति प्राची प्रेतमदध्वरङ्कल्पयन्ती इत्याह सुवर्गमेवैनै लोकङ्गमयत्यत्र रमेथाव्वर्ष्मन्पृथिव्या इत्याह वर्ष्म ह्येतत्पृथिव्या यद्वैवयजनः शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विद्वान्दिबो वा विष्णवुत वा पृथिव्या ॥ ४७ ॥ इत्याशीर्षदयर्चा दखिणस्य हविर्दानस्य मेथीनि हन्ति शीरुषत एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽव रुन्धे दण्डो वा औपरस्तुतीयस्य हविर्दान- नस्य वषट्कारेणाऽख्यमच्छिनद्यत्तृतीयञ्छदिहविर्दानयोरुदाहियते तृतीयस्य हविर्दानस्याऽवरु- द्धये शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विद्वान्वैविष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसीत्याह तस्मादेतावद्धा शिरो विष्युतवैविष्णोस्स्यूरसि विष्णोर्दध्रुवमसीत्याह वैष्णवः हि देवतया हविर्दान्यं प्रथमङ्गन्धिङ्ग- ध्नीयाद्यत्तत्र विस्रःसयेदमेहेनाऽदध्वर्युः प्र मीयेत तस्मात्स विस्रस्यः ॥ ४८ ॥ पत्नी हन्युर्वा पृथिव्या विष्युतवैविष्णोष्वद्विःशतिश्च ॥ ९ ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यग्निमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनौर्बाहुभ्यामित्याहाऽश्विनौ हि देवा- नामदध्वर्यु आस्ता पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै वज्र इव वा एषा यदग्निरग्निरसि नारिरसीत्याह शान्त्यै काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः रख्याःसि जिघाःसन्ति परिलिखितः रखः परिलिखिता अरातय इत्याह रख्यसामपहत्या ॥ ४९ ॥ इदमहः रख्यसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि यश्च वयन्द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यश्चैव द्वेष्टि यश्चैनन्द्वेष्टि तयोरेवाऽनन्तरायङ्गीवाः कृन्तति दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याहैभ्य एवैनौल्लोकेभ्यः प्रोख्यति परस्तादवाचीं प्रोख्यति तस्मात् ॥ ५० ॥ परस्तादवाचीं मनुष्या ऊर्जमुप जीवन्ति क्रूरमिव वा एतत्करोति यत्खनन्त्यपोऽव नयति शान्त्यै यवमतीरव नयत्यूर्वै यव ऊर्गुदुम्बर ऊर्जैवोर्जः समर्द्धयति यजमानेन सम्मितौदुंबरी भवति यावानेव यजमानस्तावतीमेवाऽस्मिन्नुज्ज्वलन्धाति पितृणाः सदनमसीति बरुहिरव स्तृणाति पितृदेवत्यां (१) ॥ ५१ ॥ ह्येतद्यन्निखातय्यद्ब्रुहिरनवस्तीर्य मिनुयात्पितृदेवत्यां निखाता स्याद्ब्रु- रुहिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनौ मिनोत्यथौ स्वारुहमेवैनौङ्करोत्युद्विः स्तभानाऽन्तरिक्षं पृणे- त्याहैषाल्लोकानाव्विधृत्यै द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोत्वित्याह द्युतानो ह स्म वै मारुतो देवाना- मौदुंबरी मिनोति तेनैव- ॥ ५२ ॥ ना मिनोति ब्रह्मवनिन्त्वा रखत्रवनिमित्याह यथायजुरे-

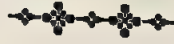
वैतद्धृतेन द्यावापृथिवी आ पृणेत्यामित्यौदुम्बर्याञ्जुहोति द्यावापृथिवी एव रसेनाऽनत्तयान्तमन्वव-
स्रवयत्यान्तमेव यजमानन्तेजसाऽनत्तयैन्द्रमसीति छदिरधि नि दधात्यैन्द्रः हि देवतया सदी
विश्वजनस्य छायेत्याह विश्वजनस्य ह्येषा छाया यत्सदो नवच्छदि ॥ ५३ ॥ तेजस्कामस्य
मिनुयान्निवृता स्तोमेन संमितन्तेजस्त्रिवृतेजस्यैव भवत्येकादशछदीन्द्रियकामस्यैकादशाखरा
त्रिष्टुगिन्द्रियान्त्रिष्टुगिन्द्रियाव्यैव भवति पञ्चदशछदि भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै
सप्तदशछदि प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या एकविंशतिछदि प्रतिष्ठाकामस्यैक-
विंशस्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या उदरवै सद ऊर्गुदुम्बरीं मद्धयत औदुम्बरीं मिनोति मद्धयत
एव प्रजानामूर्जन्दधाति तस्मा- ॥ ५४ ॥ न्मद्धयत ऊर्जा भुञ्जते यजमानलोके वै दक्षिणानि छदी-
र्षि भ्रातृव्यलोक उत्तराणि दक्षिणान्युत्तराणि करोति यजमानमेवाऽयजमानादुत्तरङ्करोति तस्मा-
द्यजमानोऽयजमानादुत्तरोऽन्तर्वर्तान्करोति व्यावृत्त्यै तस्मादरण्यं प्रजा उप जीवन्ति परि त्वा
गिर्वणो गिर इत्याह यथायजुरेवैतदिन्द्रस्य सूरसीन्द्रस्य दध्रुवमसीत्याहैन्द्रः हि देवतया सदी यं
प्रथमङ्गन्धिङ्गन्धीयाद्यत्तन्न विस्रस्येदमेहेनाऽध्वर्युः प्र मीयेत तस्मात्स विस्रस्यः ॥ ५५ ॥ अपहृत्यै
तस्मात्पितृदेवत्यन्तेनैव नवच्छदि तस्मात्सदः पञ्चदश च ॥ १० ॥

शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विद्वानं प्राणा उपरवा हविर्द्वानं खायन्ते तस्माच्छीरुषन्प्राणा अध-
स्तात्स्वायन्ते तस्मादधस्ताच्छीर्ष्णः प्राणा रंखोहणो बलगहणो वैष्णवान्खनामीत्याह वैष्णवा हि
देवतयोपरवा असुरा वै निर्यन्तो देवानां प्राणेषु बलगान्न्यखनन्तान्बाहुमात्रेऽन्वविन्दन्तस्माद्बाहु-
मात्राः खायन्त इदमहन्तव्वलगमुद्वपामि ॥ ५६ ॥ यन्नस्मानो यमसमानो निचखानेत्याह द्वौ
बाव पुरुषौ यश्चैव संमानो यश्चाऽसमानो यमेवास्मै तौ वलगन्निखनन्तस्तमेवोद्वपति सन्तृणति
तस्मात्सन्तृण्णा अन्तरतः प्राणा न सं भिनत्ति तस्मादसम्भिन्नाः प्राणा अपोऽव नयति तस्मादाद्रा
अन्तरतः प्राणा यवमतीरव नय- ॥ ५७ ॥ त्यूर्वै यवः प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेवोर्जन्दधाति बरुहि-
रव स्तृणाति तस्माँल्लोमशा अन्तरतः प्राणा आज्येन व्याधायति तेजो वा आज्यं प्राणा उपरवाः
प्राणेष्वेव तेजो दधाति हनू वा एते यज्ञस्य यदधिषवणे न सन्तृणन्त्यसन्तृण्णे हि हनू अथो खलु
दीर्घसोमे सन्तृद्ये धृत्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विद्वानं ॥ ५८ ॥ प्राणा उपरवा हनू अधिषवणे जि-
ह्वा चर्म ग्रावाणो दन्ता मुखमाहवनीयो नासिकोत्तरवेदिरुदरः सदी यदा खलु वै जिह्वा दध्वधि
खादत्यथ मुखङ्गच्छति यदा मुखङ्गच्छत्यथोदरङ्गच्छति तस्माद्विद्वाने चर्मन्धि ग्रावभिरभिषु-
त्याऽऽहवनीये हुत्वा प्रत्यञ्चः परेत्य सदसि भर्षयन्ति यो वै विराजो यज्ञमुखे दोहव्वेद दुह एवैना-
मियव्वै विराट्तरस्यै त्वक्चर्मोऽधिषवणे स्तना उपरवा ग्रावाणो वत्सा ऋत्विजो दुहन्ति सोमः
पयो य एवव्वेद दुह एवैनाम् ॥ ५९ ॥ वपामि यवमतीरव नयति हविर्द्वानमेव त्रयोविंशतिश्च ॥ ११ ॥

यदुभौ देवासुरा मिथस्तेषां सुवर्ग्यद्वा अनीशानः पुरोहविषि तेभ्यस्सोत्तरवेदिर्बद्धन्देवस्याऽभिर्वज्रशिरो
वा एकादश ॥ ११ ॥ यदुभावित्याह देवानायज्ञो देवेभ्यो न रथाय यजमानाय परस्तादवाचीचवपञ्चाशत् ॥ ५९ ॥
यदुभौ दुह एवैनौ ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे द्वितीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ षष्ठकाण्डे तृतीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

चात्वालाद्धिष्ण्यानुपं वपति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वाल्य्यज्ञस्य सयोनिर्त्वाय देवा वै यज्ञं
पराजयन्त तमाग्नीध्रात्पुनरपाजयन्तेतद्वै यज्ञस्याऽपराजित्य्यदाग्नीध्र्य्यदाग्नीध्राद्धिष्ण्यान्
विहरति यदेव यज्ञस्याऽपराजितन्तत एवैनं पुनस्तनुते पराजित्यैव खलु वा एते यन्ति ये बहिष्पव-
मानः सर्पन्ति बहिष्पवमाने स्तुत ॥ १ ॥ आहाऽग्नीदग्नीन् वि हरं बरुहिस्तृणाहि पुरोडाशाः
अलङ्कुर्विति यज्ञमेवाऽपजित्य पुनस्तन्वाना यन्त्यङ्गारैर्द्वे सर्वने वि हरति शलाकाभिस्तृतीयं सशु-
क्रत्वायाऽथो सं भरत्येवैनद्धिष्ण्या वा अमुष्मिल्लोके सोममरुषन्तेभ्योऽधि सोममाऽहरन्त-
मन्ववायन्तं पर्यविशन् य एवँवेदं विन्दते ॥ २ ॥ परिवेष्टारन्ते सौमपीथेन व्याद्धर्यन्त ते देवेषु
सौमपीथमैच्छन्त तान्देवा अब्रुवन्देद्रे नामनी कुरुध्वमथ प्र वाऽऽप्स्यथ न वेत्यग्रयो वा अथ
धिष्ण्यास्तस्माद्धिनामा ब्राह्मणोऽर्द्धकस्तेषां नैदिष्टं पर्यविशन्ते सौमपीथं प्राऽऽपुवन्नाहवनीयं
आग्नीध्र्यो होत्रीयो मार्जालीयस्तस्मात्तेषु जुह्वत्यतिहाय वर्षदकरोति वि ह्ये- ॥ ३ ॥ ते सौमपी-
थेनाऽऽद्धर्यन्त देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताऽस्ताभिः प्राऽणुदन्त याः
प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताऽस्ताभिरपाऽनुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो ह्यन्तै प्रत्यङ्ङासीनो
धिष्ण्यान्व्याधारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान्प्र णुदते तस्मात्पराचीः प्रजाः प्र
वीयन्ते प्रतीची- ॥ ४ ॥ जायन्ते प्राणा वा एते यद्धिष्ण्या यदध्वर्युः प्रत्यङ्धिष्ण्यानति-
सर्पेत्प्राणान्त्सङ्कर्षेत्प्रमायुकस्स्यान्नाभिर्वा एषा यज्ञस्य यद्भोतोर्ध्वः खलु वै नाभ्यै प्राणोऽवाङ्पानो
यदध्वर्युः प्रत्यङ् होतांरमतिर्सर्पेदपाने प्राणन्दद्ध्यात्प्रमायुकस्स्यान्नाऽध्वर्युरूपं गायेद्वाग्वीर्यो वा

अध्वर्युर्दध्वर्युरुपगायेंदुद्रात्रे ॥ ५ ॥ वाचः सं प्र यच्छेदुपदासुकाऽस्य वाक्स्याद्ब्रह्मवादिनो वद-
न्ति नाऽसंस्थिते सोमैऽध्वर्युः प्रत्यङ्गस्सदोऽतीयादथ कथा दाखिणानि होतुमेति यामो हि स
तेषाङ्गस्मा अहं देवा यामव्वाऽयामव्वाऽनु ज्ञास्यन्तीत्युत्तरेणाऽऽग्रीदध्रं परीत्य जुहोति दाखिणानि
न प्राणान्धस्ङ्क्षति न्यन्ये धिष्णिषा उप्यन्ते नाऽन्ये यान्निवर्पति तेन तान्प्रीणाति यान्न निवर्पति
यदनुदिशति तेन तान् ॥ ६ ॥ स्तुते विन्दते हि वीयन्ते प्रतीचीरुद्रात्र उप्यन्ते चतुर्दश च ॥ १ ॥

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्वैसर्जनानि द्वाभ्याङ्गारुहपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः
प्रतिष्ठित्या आग्रीदध्रे जुहोत्यन्तरिख एवाऽऽ क्रमत आहवनीये जुहोति सुवर्गमेवैनल्लोकङ्गमयति
देवान् वै सुवर्गल्लोकयतो रखाऽस्यजिघासन्ते सोमेन राज्ञा रखाऽस्यपहत्याऽमुमात्मानङ्कृत्वा
सुवर्गल्लोकमायन्नखसामनुपलाभायाऽऽत्तस्सोमो भवत्यथ ॥ ७ ॥ वैसर्जनानि जुहोति रखसाम-
पहत्यै त्वः सोम तनुकृद्ध्य इत्याह तनुकृद्ध्येष द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य इत्याहाऽन्यकृतानि हि रखा-
ऽस्युरु यन्ताऽसि वरूथमित्याहोरु णस्कृधीति वावैतदाह जुषाणो अमुराज्यस्य वेत्त्वित्याहाऽमुमेव
यजमानङ्कृत्वा सुवर्गल्लोकङ्गमयति रखसामनुपलाभायाऽऽ सोमन्ददत् ॥ ८ ॥ आ ग्राव्ण आ
वायव्यान्या द्रोणकलशमुत्पत्नीमा नयन्त्यन्वनाऽसि प्र वर्तयन्ति यावदेवाऽस्याऽस्ति तेन सह सुव-
र्गल्लोकमेति नयवत्यर्चाऽऽग्रीदध्रे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याऽभिनीत्यै ग्राव्णो वायव्यानि द्रोण-
कलशमाग्रीदध्र उप वासयति वि ह्येनन्तैर्गृह्यते यत्सहोपवासयेदपुवायेत सौम्यर्चा प्र पादयति स्वयै-
॥ ९ ॥ वैनन्देवतया प्र पादयत्यदित्यास्सदोऽस्यदित्यास्सद् आ सीदेत्याह यथायजुरेवैतद्यजमानो
वा एतस्य पुरा गोप्ता भवत्येष वो देव सवितस्सोम इत्याह सवितृप्रसूत एवैनन्देवताभ्यस्सं प्र
यच्छत्येतत्त्वः सोम देवो देवानुपाङ्गा इत्याह देवो ह्येष स- ॥ १० ॥ न्देवानुपैतिदमहं मनुष्यो
मनुष्यानित्याह मनुष्यो(१) ह्येष सन्मनुष्यानुपैति यदेतद्यजुर्न ब्रूयादप्रजा अपशुर्यजमानस्स्यात्सह
प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह प्रजयैव पशुभिस्सहेमल्लोकमुपावर्तते नमो देवेभ्य इत्याह नमस्कारो
हि देवानां स्वधा पितृभ्य इत्याह स्वधाकारो हि ॥ ११ ॥ पितृणामिदमहन्निर्वरुणस्य पाशादि-
त्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यतेऽग्रे व्रतपत आत्मनः पूर्वा तनूरादेयेत्याहुः को हि तद्वेद यद्वसीयान्ध्वे
वशे भूते पुनर्वा ददाति न वेति ग्रावाणो वै सोमस्य राज्ञो मलिम्लुसेना य एवबिद्वान्ग्राव्ण
आग्रीदध्र उपवासयति नैनं मलिम्लुसेना विन्दति ॥ १२ ॥ अथ ददते स्वया सन्ध्वधाकारो हि विन्दति
॥ २ ॥

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छैति वैष्णवो वै देवतया यूपस्त्वयैवैनन्देवतयाऽच्छैत्यत्यन्या-
गान्नाऽन्यानुपाङ्गामित्याहाऽति हान्यानेति नाऽन्यानुपैत्यर्वात्त्वा परैरविदं परोऽवरैरित्याहाऽर्वा-
ग्येनं परैर्विन्दति परोऽवरैस्तन्त्वा जुषे ॥ १३ ॥ वैष्णवन्देवयज्याया इत्याह देवयज्यायै ह्येनञ्जुषते
देवस्त्वा सविता मध्वाऽनत्त्वित्याह तेजसैवैनमनत्तयोषधे त्रायस्वैनः स्वधिते मैनः हिंसी-

रित्याह वज्रो वै स्वर्धितिः शान्त्यै स्वर्धितेर्वृक्षस्य विभ्यतः प्रथमेन शकलेन सह तेजः परा पतति यः
 प्रथमशकलः परापतेत्तमप्या हरेत्सतैजस- ॥ १४ ॥ मेवैनमा हरतीमे वै लोका यूपात्प्रयतो
 विभ्यति दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिखं मद्धयेन मा हिंसीरित्याहैभ्य एवैनल्लोकेभ्यश्शमयति
 वनस्पते शतबलशो वि रोहेत्याब्रश्ने जुहोति तस्मादाब्रश्नाद्वृक्षाणां भूयांस उतिष्ठन्ति सहस्र-
 बलशा वि वयं रुहेमेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्तेऽनखसङ्ग- ॥ १५ ॥ वृश्चेद्यदखसङ्गवृश्चेद-
 धर्षय्यजमानस्य प्रमायुं कः स्याद्यङ्गामयेताऽप्रतिष्ठितस्यादित्यारोहन्तस्मै वृश्चेदेष वै वनस्पतीना-
 मप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति यङ्गामयेताऽपशुस्यादित्यपणन्तस्मै शुष्काग्रवृश्चेदेष वै वनस्प-
 तीनामपशव्योऽपशुरेव भवति यङ्गामयेत पशुमान्स्यादिति बहुपणन्तस्मै बहुशाखवृश्चेदेष वै
 ॥ १६ ॥ वनस्पतीनां पशव्यः पशुमानेव भवति प्रतिष्ठितवृश्चेत्प्रतिष्ठाकामस्यैष वै वनस्पतीनां
 प्रतिष्ठितो यस्समे भूयै स्वाद्योने रूढः प्रत्येव तिष्ठति यः प्रत्यङ्मुपनतस्तवृश्चेत्स हि मेधमभ्युपनतः
 पश्चारत्तिन्तस्मै वृश्चेद्यङ्गामयेतोपैनुत्तरो यज्ञो नमेदिति पश्चारखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञ उपैनुत्तरो यज्ञो
 ॥ १७ ॥ नमति षडरत्तिं प्रतिष्ठाकामस्य षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति सप्तारत्तिं पशुकामस्य
 सप्तपदा शकरी पशवश्शकरी पशून्वाऽवं रुन्धे नवारत्तिन्तेजस्कामस्य त्रिवृता स्तोमेन संमितन्ते-
 जस्त्रिवृत्तैजस्व्येव भवत्येकादशारत्तिमिन्द्रियकामस्यैकादशाखरा त्रिष्टुर्गिन्द्रियन्त्रिष्टुर्गिन्द्रियाव्येव
 भवति पञ्चदशारत्तिं भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशारत्तिं प्रजाकामस्य सप्तद-
 शः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या एकविंशत्यरत्तिं प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशस्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठा-
 त्या अष्टाश्रिर्भवत्यष्टाखरा गायत्री तेजो गायत्री गायत्री यज्ञमुखन्तेजसैव गायत्रिया यज्ञमुखेन सं-
 मितः ॥ १८ ॥ जुषे सतैजसमनखसङ्गं बहुशाखवृश्चेदेष वै यज्ञ उपैनुत्तरो यज्ञ आस्या एकात्र विंशतिश्च
 ॥ ३ ॥

पृथिव्यै त्वाऽन्तरिख्याय त्वा दिवे त्वेत्याहैभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोर्षति पराश्रं प्रोर्षति
 पराडिव हि सुवर्गो लोकः क्रूरमिव वा एतत्करोति यत्खनत्यपोऽवं नयति शान्त्यै यवमतीरवं नय-
 त्यूर्गवै यवो यजमानेन यूपस्संमितो यावानेव यजमानस्तावतीमेवाऽस्मिन्नूर्जन्दधाति ॥ १९ ॥
 पितृणां सदनमसीति बरुहिरवं स्तृणाति पितृदेवत्यां (१) ५ ह्येतद्यन्निखातय्यद्बुरुहिरनवस्तीर्य मि-
 नुयात्पितृदेवत्यो निखातस्याद्बुरुहिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनम्मिनोति यूपशकलमवाऽस्यति
 सतैजसमेवैनम्मिनोति देवस्त्वा सविता मद्ध्वाऽनक्तिवत्याह तेजसैवैनमनक्ति सुपिप्पलाभ्यस्त्वौ-
 षधीभ्य इति चषालं प्रति ॥ २० ॥ मुञ्चति तस्माच्छीरुषत ओषधयः फलङ्गुलन्त्यनक्ति तेजो वा
 आज्यय्यजमानेनाऽग्निष्ठाऽग्निस्संमिता यदग्निष्ठामग्निमनक्ति यजमानमेव तेजसाऽनक्त्यान्तमन-
 त्त्यान्तमेव यजमानन्तेजसाऽनक्ति सर्वतः परि मृशत्यपरिवर्गमेवाऽस्मिन्तेजो दधात्युद्विं
 स्तभानाऽऽन्तरिखं पुणेत्याहैषाल्लोकानाव्विधृत्यै वैष्णव्यर्चा ॥ २१ ॥ कल्पयति वैष्णवो वै

देवतया यूपस्वयैवैनन्देवतया कल्पयति द्वाभ्याङ्कल्पयति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै यङ्गामयेत तेजसैनन्देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्द्धयेयमित्यग्निष्ठान्तस्याऽग्निमाहवनीयादित्यव्वेत्यव्वाऽति नावयेत्ते- जसैवैनन्देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्द्धयति यङ्गामयेत तेजसैनन्देवताभिरिन्द्रियेण समर्द्धयेयमित्य- ॥ २२ ॥ अग्निष्ठान्तस्याऽग्निमाहवनीयेन सं मिनुयात्तेजसैवैनन्देवताभिरिन्द्रियेण समर्द्धयति ब्रह्मव- निन्त्वा रूषत्रवनिमित्याह यथायजुरेवैतत्परि व्ययत्यूर्ग्वै रशना यजमानेन यूपस्संमितो यजमानमे- बोर्जा समर्द्धयति नाभिदघ्ने परि व्ययति नाभिदघ्न एवाऽस्मा ऊर्जेन्दधाति तस्मान्नाभिदघ्न ऊर्जा भुञ्जते यङ्गामयेतोर्जेन- ॥ २३ ॥ व्यर्द्धयेयमित्यूर्ध्वाव्वा तस्याऽवाचीव्वाऽवोहेदूर्जैवैनव्यर्द्धयति यदि कामयेत वरषुकः पर्जन्यस्स्यादित्यवाचीमवोहेद्वृष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेताऽवरषुक- स्यादित्यूर्ध्वावमुद्वेद्वृष्टिमेवोद्यच्छति पितृणानिखातं मनुष्याणामूर्ध्वनिखातादा रशनाया ओष- धीनाऽरशना विश्वेषा- ॥ २४ ॥ न्देवानामूर्ध्वऽरशनाया आ चषालादिन्द्रस्य चषालऽसाद्व्या- नामतिरिक्तऽ स वा एष संवेदेवत्यो यद्यूपो यद्यूपं मिनोति सर्वा एव देवताः प्रीणाति यज्ञेन वै देवास्सुवर्गल्लोकमायन्तैऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते यूपेन योपयित्वा सुवर्गल्लोक- मायन्तमृषयो यूपेनैवाऽनु प्राऽजानन्तद्यूपस्य यूपत्व- ॥ २५ ॥ यद्यूपं मिनोति सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुरस्तान्मिनोति पुरस्ताद्धि यज्ञस्य प्रज्ञायतेऽप्रज्ञातऽ हि तद्यदतिपन्न आहुरिदङ्कार्यमासीदिति साद्व्या वै देवा यज्ञमत्यमन्यन्त तान् यज्ञो नाऽस्पृशत्तान् यद्यज्ञस्याऽतिरिक्तमासीत्तद- स्पृशदतिरिक्तव्वा एतद्यज्ञस्य यदग्रावग्निं मथित्वा प्रहरत्यतिरिक्तमेत- ॥ २६ ॥ द्यूपस्य यदूर्ध्वश्च- षालात्तेषान्तद्भागधेयन्तानेव तेन प्रीणाति देवा वै सऽस्थिते सोमे प्र सुचोऽहरन् यूपन्तैऽमन्यन्त यज्ञवेशऽसव्वा इदङ्कुर्म इति ते प्रस्तरऽ सुचानिष्कर्यणमपश्यन्स्वरूपं यूपस्य सऽस्थिते सोमे प्र प्रस्तरऽ हरति जुहोति स्वरुमयज्ञवेशसाय ॥ २७ ॥ दधाति प्रतृचा समर्द्धयेयमित्यूर्जेनवैवि- श्वेषायूपत्वमतिरिक्तमेतद्विचत्वारिंशच्च ॥ ४ ॥

साद्व्या वै देवा अस्मिल्लोक आसन्नाऽन्यत्किञ्चन मिषत्तैऽग्निमेवाऽग्रये मेधायाऽऽलभन्त न हान्यदालम्भ्यमविन्दन्ततो वा इमाः प्रजाः प्राऽजायन्त यदग्रावग्निं मथित्वा प्रहरति प्रजानां प्रजननाय रुद्रो वा एष यदग्निर्यजमानः पशुर्यत्पशुमालभ्याऽग्निं मन्यैर्दुद्राय यजमान- ॥ २८ ॥ मपि दद्व्यात्प्रमायुकस्स्यादथो खल्वाहुरग्निसर्वा देवता हविरेतद्यत्पशुरिति यत्पशुमालभ्याऽग्निम्मन्यति हव्यायैवाऽऽसन्नाय सर्वा देवता जनयत्युपाकृत्यैव मन्यस्तन्नेवाऽऽलब्धन्नेवाऽनालब्धमग्नेर्जनित्र- मसीत्याहाऽग्नेर्होतृजनित्रवृषणौ स्थ इत्याह वृषणौ ॥ २९ ॥ होतावुर्वश्यस्यायुरसीत्याह मिथु- नत्वार्य धृतेनाऽक्ते वृषणन्दधाथामित्याह वृषणऽ होते दधाते ये अग्निज्ञायत्रच्छन्दोऽनु प्र जायस्वे- त्याह छन्दोभिरेवैनं प्र जनयत्यग्रये मत्थ्यमानायाऽनु ब्रूहीत्याह सावित्रीमृचमन्वाह सवितृप्रसूत एवैनम्मन्यति जातायाऽनु ब्रूहि ॥ ३० ॥ प्रहियमाणायाऽनु ब्रूहीत्याह काण्डेकाण्ड एवैनङ्क्षियमाणे

समर्द्धयति गायत्रीस्सर्वा अन्वाह गायत्र्यच्छन्दा वा अग्निस्स्वेनैवैच्छन्दसा समर्द्धयत्यग्निः पुरा
भवत्यग्निर्मथित्वा प्र हरति तौ संभवन्तौ यजमानमभि सं भवतो भवतन्नस्समनसावित्याह शान्त्यै
प्रहृत्य जुहोति जातायैवाऽस्मा अन्नमपि दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियन्धाम यदाज्यं प्रियेणै-
वैनन्धाम्ना समर्द्धयत्यथो तेजसा ॥ ३१ ॥ यजमानमाह वृषणौ जातायाऽनु ब्रूह्यप्यष्टादश च ॥ ५ ॥

इषे त्वेति बरुहिरा दत्त इच्छत इव ह्येष यो यजत उपवीरसीत्याहोप ह्योनानाकरोत्युपौ
देवान्देवीर्विशः प्राऽगुरित्याह दैवीह्येता विशस्सतीर्देवानुपयन्ति वहीरुशिज इत्याहत्विजो वै बह्वय
उशिजस्तस्मादेवमाह बृहस्पते धारया वसूनीत्या- ॥ ३२ ॥ ह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवा-
ऽस्मै पशूनव रुन्धे हव्या तै स्वदन्तामित्याह स्वदयत्येवैनान्देव त्वष्टर्वसु रणवेत्याह त्वष्टा वै पशूनां
मिथुनानां रूपकद्रुपमेव पशुषु दधाति रेवती रमदध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः पशूनेवाऽस्मै
रमयति देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति ॥ ३३ ॥ रशनामा दत्ते प्रसूत्या अश्विनौर्बाहुभ्यामित्याहा-
ऽश्विनौ हि देवानांमदध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्या ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेनाऽऽ
रभ इत्याह सत्यव्वा ऋतः सत्येनैवैनमृतेनाऽऽ रभतेऽरुणया परि हरति वद्वचः हि प्रत्यञ्चं
प्रतिमुञ्चन्ति व्यावृत्तयै धर्षा मानुषानिति नि युनक्ति धृत्या अद्वच- ॥ ३४ ॥ स्त्वौषधीभ्यः
प्रोख्यामीत्याहाऽद्वचो ह्येष ओषधीभ्यस्संभवति यत्पशुरपां पेरुसीत्याहैष हापां पाता यो मेधाया-
ऽऽरभ्यतै स्वात्तश्चिथ्सदैवः हव्यमापो देवीस्स्वदतैनमित्याह स्वदयत्यैवैनमुपरिष्टात्प्रोख्यत्युप-
रिष्टादेवैनं मेद्वचङ्करोति प्राययत्यन्तरत एवैनं मेद्वचङ्करोत्यधस्तादुपौखति सर्वत एवैनं मेद्वचङ्करोति
॥ ३५ ॥ वसूनीति प्रसव इत्यद्वचोऽन्तरत एवैनन्दश च ॥ ६ ॥

अग्निना वै होत्रा देवा असुरानभ्यभवन्नग्नये समिद्धयमानायाऽनु ब्रूहीत्याह भ्रातृव्याभिभूतै
सप्तदश सामिधेनीरन्वाह सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै सप्तदशाऽन्वाह द्वादश मासाः पञ्चतवस्स
संव्वत्सरस्संव्वत्सरं प्रजा अनु प्र जायन्ते प्रजानां प्रजननाय देवा वै सामिधेनीरनूच्य यज्ञाऽन्व-
पश्यन्त्स प्रजापतिस्तूष्णीमाधार- ॥ ३६ ॥ माऽधारयत्ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तूष्णीमाधा-
रमाधारयति यज्ञस्याऽनुख्यात्या असुरेषु वै यज्ञ आसीत्तन्देवास्तूष्णीः होमेनाऽवृञ्जत यत्तूष्णीमा-
धारमाधारयति भ्रातृव्यस्यैव तद्यज्ञवृद्धे परिधीन्त्स मांष्टिं पुनात्येवैनान्त्रिस्त्रिं मांष्टिं त्र्यावृद्धि
यज्ञोऽथो रक्षसांमर्पहत्यै द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश ॥ ३७ ॥ मासांस्संव्वत्सरस्संव्वत्सरमेव
प्रीणात्यथो संव्वत्सरमेवाऽस्मा उप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधार-
रौऽग्निस्सर्वा देवता यदाधारमाधारयति शीरूषत एव यज्ञस्य यजमानस्सर्वा देवता अव रुन्धे शिरो
वा एतद्यज्ञस्य यदाधार आत्मा पशुराधारमाधार्य पशुः समनत्स्यात्मन्नेव यज्ञस्य ॥ ३८ ॥ शिरः
प्रति दधाति सन्तै प्राणो वायुना गच्छतामित्याह वायुदेवत्यो वै प्राणो वायावेवाऽस्य प्राणञ्जुहोति
सय्यजत्रैरङ्गानि सय्यज्ञपतिराशिषेत्याह यज्ञपतिमेवाऽस्याऽऽशिषंमयति विश्वरूपो वै त्वाष्ट्र

उपरिष्ठात्पशुभ्यवमीत्तस्मादुपरिष्ठात्पशोर्नाऽव दन्ति यदुपरिष्ठात्पशुः संमनक्ति मेद्धयमेवै-
॥ ३९ ॥ नङ्करोत्यृत्विजो वृणीते छन्दास्येव वृणीते सप्त वृणीते सप्त ग्राम्याः पशवस्सप्ताऽऽ-
रण्यास्सप्त छन्दास्युभयस्याऽवरुद्ध्या एकादश प्रयाजान् यजति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो
यावानेव पशुस्तं प्र यजति वपामेकः परि शय आत्मैवाऽऽत्मानं परि शये वज्रो वै स्वर्धितिर्वज्रो
यूपशकलो घृतङ्गलु वै देवा वज्रङ्गत्वा सोममघ्नन्घृतेनाऽत्तौ पशुन्त्रायेथामित्याह वज्रैर्गैवैनव्वशै
कृत्वाऽऽ लभते ॥ ४० ॥ आधारं पद्यन्ते द्वादशाऽऽत्मन्नेव यज्ञस्य मेद्धयमेव खलु वा अष्टादश च ॥ ७ ॥

पर्यग्नि करोति सर्वहुतमेवैनङ्करोत्यस्कन्दायाऽस्कन्नं हि तद्यद्धुतस्य स्कन्दति त्रिः पर्यग्नि
करोति त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रख्बसामपहत्यै ब्रह्मवादिनो वदन्त्यन्वारभ्यः पशू(३)र्नाऽन्वारभ्या(३)
इति मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तथ्यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानस्स्यादथो खल्वाहुस्सुवर्गाय
वा एष लोकार्य नीयते यत् ॥ ४१ ॥ पशुरिति यन्नाऽन्वारभेत सुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत
वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते तन्नेवाऽन्वारब्धन्नेवाऽनन्वारब्धमुप प्रेष्य होतरहुव्या देवेभ्य इत्याहेषितः
हि कर्म क्रियते रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधाऽऽ विंशतेत्याह यथायजुरेवैतदग्निना पुरस्तादिति रख्बसामपह-
त्यै पृथिव्यास्संपृचः पाहीति बरुहि- ॥ ४२ ॥ रुपाऽस्यत्यस्कन्दायाऽस्कन्नं हि तद्यद्बर्हिषि स्कन्द-
त्यथो बर्हिषदमेवैनङ्करोति पराडा वततेऽद्वयुः पशोस्सज्ञप्यमानात्पशुभ्य एव तन्नि हुत आत्म-
नोऽनात्रस्काय गच्छति श्रियं प्र पशूनांप्रोति य एवव्वेद पश्चाल्लोका वा एषा प्राच्युदानीयते यत्पत्नी
नमस्त आतानेत्याहाऽऽदित्यस्य वै रश्मयं ॥ ४३ ॥ आतानास्तेभ्य एव नमस्करोत्यनर्वा प्रेहीत्याह
भ्रातृव्यो वा अर्वा भ्रातृव्यापनुत्त्यै घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याहाऽऽ-
शिषमेवैतामा शास्त आपो देवीशुद्धायुव इत्याह यथायजुरेवैतत् ॥ ४४ ॥ लोकार्य नीयते यद्बर्हि
रश्मयस्सप्तत्रिंशच्च ॥ ८ ॥

पशोर्वा आलब्धस्य प्राणाञ्छृगृच्छति वाक्त आ प्यायतां प्राणस्त आ प्यायतामित्याह
प्राणेभ्य एवाऽस्य शुचः शमयति सा प्राणेभ्योऽधि पृथिवीः शुक्प्रविशति शमहोभ्यामिति नि
नयत्यहोरात्राभ्यामेव पृथिव्यै शुचः शमयत्यौषधे त्रायस्वैनः स्वर्धिते मैनः हिंसीरित्याह वज्रो
वै स्वर्धिति- ॥ ४५ ॥ इशान्त्यै पार्श्वत आच्छद्यति मद्धयतो हि मनुष्या आच्छद्यन्ति तिरश्चीनमा-
च्छद्यत्यनुचीनः हि मनुष्या आच्छद्यन्ति व्यावृत्त्यै रख्बसां भागोऽसीति स्थविमतो बरुहिरत्त्वा-
ऽपाऽस्यत्यस्नैव रख्बासि निरवदयत इदमहः रख्बोऽधमन्तमो नयामि योऽस्मान्द्वेष्टि यश्च
वयन्द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यश्चैव ॥ ४६ ॥ द्वेष्टि यश्चैनन्द्वेष्टि तावुभावधमन्तमो नयतीषे
त्वेति वपामुत्खिदतीच्छत इव हौष यो यजते यदुपतृन्धाद्रुद्रोऽस्य पशून्धातुकस्स्याद्यन्नोपतृन्धादयता
स्यादन्ययोपतृणत्यन्यया न धृत्यै धृतेन द्यावापृथिवी प्रोणवाथामित्याह द्यावापृथिवी एव रसेनाऽन-
त्यच्छिन्नो ॥ ४७ ॥ रायस्सुवीर इत्याह यथायजुरेवैतत्क्रूरमिव वा एतत्करोति यद्वपामुत्खिदत्यु-

वन्तरिख्मन्विहीत्याह शान्त्यै प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्यवते यः पशुस्मृत्यवै नीयमानमन्वारभते
वपाश्रपणी पुनरन्वारभतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यग्निना पुरस्तादेति रक्खसामपंहत्या अथो देवता
एव हव्येना- ॥ ४८ ॥ ऽन्वेति नाऽन्तममङ्गारमति हरेद्यदन्तममङ्गारमतिहरैर्देवता अति मन्येत
वायो वीहि स्तोकाणामित्याह तस्माद्विभक्तास्तोका अव पद्यन्तेऽग्रंवा एतत्पशूनाय्यद्वपाऽग्रमोष-
धीनां बरुहिरग्रेणैवाऽग्रं समर्द्धयत्यथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति स्वाहाकृतीभ्यः प्रेष्येत्याह
॥ ४९ ॥ यज्ञस्य समिष्ट्यै प्राणापानौ वा एतौ पशूनाय्यत्पृषदाज्यमात्मा वपा पृषदाज्यमभिघार्य
वपामभि घारयत्यात्मन्नेव पशूनां प्राणापानौ दधाति स्वाहोर्द्ध्वनभसं मारुतङ्गच्छतमित्याहो-
र्द्ध्वनभा ह स्म वै मारुतो देवानाँवपाश्रपणी प्र हरति तेनैवैने प्र हरति विषूची प्र हरति तस्माद्वि-
ष्वश्चौ प्राणापानौ ॥ ५० ॥ स्वर्धितिरचैवाऽच्छिन्नो हव्येनेष्येत्याह षट्चत्वारिंशच्च ॥ ९ ॥

पशुमालभ्य पुरोडाशन्निर्वपति समैधमेवैनमा लभते वपयाँ प्रचर्य पुरोडाशेन प्र चरत्यूगवै
पुरोडाश ऊर्जमेव पशूनां मर्द्धयतो दधात्यथो पशोरेव छिद्रमपि दधाति पृषदाज्यस्योपहत्य त्रिः
पृच्छति श्रुतं हवी(३)शमिति रिति त्रिषत्या हि देवा योऽश्रुतं श्रुतमाह स एनसा प्राणापानौ वा
एतौ पशूना- ॥ ५१ ॥ य्यत्पृषदाज्यं पशोः खलु वा आलब्धस्य हृदयमात्माऽभि समेति यत्पृषदा-
ज्येन हृदयमभिघारयत्यात्मन्नेव पशूनां प्राणापानौ दधाति पशूना वै देवास्सुवर्गल्लोकमायन्तै-
ऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति तस्य शिरश्छित्त्वा मेधं प्राऽरुखारयन्त्स प्रख्वोऽभवत्तत्र-
रुखस्य प्रख्वत्वय्यत्प्रख्वशाखोत्तरवरुहिर्भवति समैधस्यैव ॥ ५२ ॥ पशोरव दति पशुवै हिय-
माणं रक्खाँस्यनु सचन्तेऽन्तरा यूपश्चाऽऽहवनीयश्च हरति रक्खसामपंहत्यै पशोर्वा आलब्धस्य
मनोऽप क्रामति मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्याऽनु ब्रूहीत्याह मन एवाऽस्याऽव रुन्ध एकादशा-
ऽवदानान्यव दति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तस्याऽव ॥ ५३ ॥ दति
हृदयस्याऽग्रेऽव दत्यथ जिह्वाया अथ वरुखसो यद्वै हृदयेनाऽभिगच्छति तज्जिह्वा वदति यज्जिह्वा
वदति तदुरसोऽधि निर्वदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वय्यस्यैवमवदाय यथाकाममुत्तरेषामवदति यथापूर्वमे-
वाऽस्य पशोरवत्तं भवति मर्द्धयतो गुदस्याऽव दति मर्द्धयतो हि प्राण उत्तमस्याऽव दत्यु- ॥ ५४ ॥
त्तमो हि प्राणो यदीतरय्यदीतरमुभयमेवाऽजामि जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा जायते ब्रह्मच-
र्येणर्षिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य एष वा अनृणो यः पुत्री यज्वाँ ब्रह्मचारिवासी तदव-
दानैरेवाऽव दयते तदवदानानामवदानत्वन्देवासुरास्सय्यत्ता आसन्ते देवा अग्निमब्रुवन्त्वया वीरे-
णाऽसुरानभि भवामेति ॥ ५५ ॥ सौऽब्रवीद्वरुणै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स एतमुद्धारमुदहरत् दोः
पूर्वार्द्धस्य गुदं मर्द्धयतश्श्रोणिञ्जघनार्द्धस्य ततो देवा अभवन्पराऽसुरा यत्त्र्यङ्गाणां समवदति
भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यरुणयाऽव दति तस्मादरुणया पशवो-

ऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै ॥ ५६ ॥ एतौ पशूनां समेधस्यैव तस्याऽवोत्तमस्याऽव द्यतीति पञ्चचत्वारिंशच्च
॥ १० ॥

मेदसा सुचौ प्रोणोति मेदोरूपा वै पशवो रूपमेव पशुषु दधाति यूषन्नवधाय प्रोणोति रसो
वा एष पशूनाय्यद्य रसमेव पशुषु दधाति पार्श्वेन वसाहोमं प्र यौति मद्धयत्वा एतत्पशूनाय्यत्पार्श्वं
रसं एष पशूनाय्यद्वसा यत्पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौति मद्धयत् एव पशूनां रसन्दधाति घ्नन्ति ॥ ५७ ॥
वा एतत्पशूनाय्यथ्संज्ञपर्यन्त्यैन्द्रः खलु वै देवतया प्राण ऐन्द्रोऽपान ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि दैद्धयदि-
त्याह प्राणापानावेव पशुषु दधाति देवं त्वष्टर्भूरि ते सःसमेत्वित्याह त्वाष्ट्रा हि देवतया पशवो विषु-
रूपा यत्सलरूष्माणो भवथेत्याह विषुरूपा ह्येते सन्तस्सलरूष्माण एतरहि भवन्ति देवत्रा यन्ता-
॥ ५८ ॥ मवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरौ मदन्वित्याहाऽनुमतमेवैनं मात्रा पित्रा सुवर्गल्लोक-
ङ्गमयत्यर्द्धर्चे वसाहोमञ्जुहोत्यसौ वा अर्द्धर्च इयमर्द्धर्च इमे एव रसेनाऽनक्ति दिशो जुहोति दिश एव
रसेनाऽनक्त्यथो दिग्भ्य एवोर्जः रसमव रुन्धे प्राणापानौ वा एतौ पशूनाय्यत्पृषदाज्यव्वानस्पत्याः
खलु ॥ ५९ ॥ वै देवतया पशवो यत्पृषदाज्यस्योपहत्याऽऽह वनस्पतयेऽनु ब्रूहि वनस्पतये प्रेष्येति
प्राणापानावेव पशुषु दधात्यन्यस्यान्यस्य समवत्तः समवद्यति तस्मान्नानारूपाः पशवो यूष्णोप
सिञ्चति रसो वा एष पशूनाय्यद्य रसमेव पशुषु दधातीडामुप ह्यते पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्यते
चतुरूप ह्यते ॥ ६० ॥ चतुष्पादो हि पशवो यङ्कामयैताऽपशुस्स्यादित्यमेदस्कन्तस्मा आ दंष्ट्रया-
न्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवैनं पशुभ्यो निर्भजत्यपशुरेव भवति यङ्कामयैत पशुमान्स्यादिति मेद-
स्वत्तस्मा आ दंष्ट्रयान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवाऽस्मै पशूनव रुन्धे पशुमानेव भवति प्रजापतिर्य-
ङ्गमसृजत स आज्यं ॥ ६१ ॥ पुरस्तादसृजत पशुं मद्धयतः पृषदाज्यं पश्चात्तस्मादाज्येन प्रयाजा
इज्यन्ते पशूनां मद्धयतः पृषदाज्येनाऽनूयाजास्तस्मादेतन्मिथर्मिव पश्चात्सृष्टुं होकादशाऽनूया-
जान् यजति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तमनु यजति घ्नन्ति वा एतत्प-
शूनाय्यथ्संज्ञपर्यन्ति प्राणापानौ खलु वा एतौ पशूनाय्यत्पृषदाज्यय्यत्पृषदाज्येनाऽनूयाजान् यजति
प्राणापानावेव पशुषु दधाति ॥ ६२ ॥ घ्नन्ति यन्तङ्गलुं चतुरूप ह्यत आज्यय्यत्पृषदाज्येन षट्च ॥ ११ ॥

चात्वालाधुवर्गाय यद्वैसर्जनानि वैष्णव्यर्चा पृथिव्यै साद्ध्या इषे त्वेत्यग्निना पर्यग्नि पशोः पशुमालभ्य मेद-
सा सुचावेकादश ॥ ११ ॥ चात्वालादेवानुपैति मुञ्चति प्रहियमाणाय पर्यग्नि पशुमालभ्य चतुष्पादो द्विषष्टिः
॥ ६२ ॥ चात्वालात्पशुषु दधाति ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे तृतीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ षष्ठकाण्डे चतुर्थप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ता उपयङ्भिरेवासृजत यदुपयज उपयजति प्रजा एव
तद्यजमानस्सृजते जघनार्द्धादव द्यति जघनार्द्धाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते स्थविमतोऽव द्यति स्थविमतो
हि प्रजाः प्रजायन्तेऽसम्भिन्दन्नव द्यति प्राणानामसंभेदाय न पर्यावर्तयति यत्पर्यावर्तयेदुदावर्तः प्रजा
ग्राहुकस्याथ्समुद्रङ्गच्छ स्वाहेत्याह रेत ॥ १ ॥ एव तदधात्यन्तरिखङ्गच्छ स्वाहेत्याहाऽन्तरिखे-
णैवाऽस्मै प्रजाः प्र जनयत्यन्तरिखे ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते देव संवितारङ्गच्छ स्वाहेत्याह सवितृ-
प्रसूत एवाऽस्मै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे गच्छ स्वाहेत्याहाऽहोरात्राभ्यामेवाऽस्मै प्रजाः प्र जनयत्य-
होरात्रे ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहे- ॥ २ ॥ त्याह प्रजास्वेव प्रजातासु प्राणापा-
नौ दधाति सोमङ्गच्छ स्वाहेत्याह सौम्या हि देवतया प्रजा यज्ञङ्गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव यज्ञियाः
करोति छन्दांसि गच्छ स्वाहेत्याह पशवो वै छन्दांसि पशूनेवाऽव रुन्धे द्यावापृथिवी गच्छ स्वा-
हेत्याह प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति नभौ ॥ ३ ॥ दिव्यङ्गच्छ स्वाहेत्याह
प्रजाभ्य एव प्रजाताभ्यो वृष्टिनि यच्छत्यग्निर्वैश्वानरङ्गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रति
ष्ठापयति प्राणानाँवा एषोऽव द्यति योऽव द्यति गुदस्य मनो मे हार्दि यच्छेत्याह प्राणानेव य-
थास्थानमुप ह्वयते पशोर्वा आलब्धस्य हृदयं शुगृच्छति सा हृदयशूल- ॥ ४ ॥ मभि समेति यत्पृ-
थिव्या हृदयशूलमुद्रासयैत्पृथिवी शुचाऽर्पयेद्यदप्स्वपशुशुचाऽर्पयेच्छुष्कस्य चाऽऽर्द्रस्य च सन्धा-
वुद्रासयत्युभयस्य शान्त्यै यन्दिष्यात्तन्ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति ॥ ५ ॥ रेतो मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा नभौ
हृदयशूलन्द्वात्रिंशच्च ॥ १ ॥

देवा वै यज्ञमाग्नीदध्रे व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत तदब्रुवन्वसंतु नु न इदमिति तद्वसतीव-
रीणाँवसतीवरित्वन्तस्मिन्प्रातर्न समशक्रुवन्तदप्सु प्राऽवैशयन्ता वसतीवरीरभवन्वसतीवरीर्गृ-
ह्णाति यज्ञो वै वसतीवरीर्यज्ञमेवाऽऽरभ्य गृहीत्वोप वसति यस्याऽगृहीता अभि निम्नोचेदनारब्धो-
ऽस्य यज्ञस्या- ॥ ६ ॥ यज्ञवै चिच्छिन्याज्योतिष्या वा गृहीयाद्धिरण्यँवाऽवधाय सशुक्राणामेव
गृह्णाति यो वा ब्राह्मणो बहुयाजी तस्य कुम्भ्यानाङ्गुलीयाथ्स हि गृहीतवसतीवरीको वसतीवरी-
र्गृह्णाति पशवो वै वसतीवरीः पशूनेवाऽऽरभ्य गृहीत्वोप वसति यदन्वीपन्तिष्ठन्गृहीयाभिर्मागुंका

अस्मात्पशवस्स्युः प्रतीपन्तिष्ठन्गृह्णाति प्रतिरुद्धयैवाऽस्मै पशून्गृह्णातीन्द्रो ॥ ७ ॥ वृत्रमहन्त्सोऽ-
(१)पौऽ(१)भ्यम्रियत तासाँयन्मेद्धयँय्यज्ञियँ सदैवमासीत्तदत्यमुच्यत ता वहन्तीरभवन्वहन्ती-
नाङ्गृह्णाति या एव मेद्धया यज्ञियास्सदैवा आपस्तासामेव गृह्णाति नाऽन्तमा वहन्तीरतीयाद्यद-
न्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमति मन्येत न स्थावराणाङ्गृह्णीयाद्वरुणगृहीता वै स्थावरा यथस्थावराणाङ्गृ-
ह्णीया- ॥ ८ ॥ द्रुणेनाऽस्य यज्ञङ्गाहयेद्यद्वै दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र विंशति तस्माँत्ताम्रा आपो
दिवा ददध्रे यन्नक्तं भवत्यपोऽहः प्र विंशति तस्माँच्चन्द्रा आपो नक्तन्ददध्रे छायायै चाऽऽतपतश्च
सन्धौ गृह्णात्यहोरात्रयोरेवाऽस्मै वर्णङ्गृह्णाति हविष्मतीरिमा आप इत्याह हविष्कृतानामेव गृह्णाति
हविष्माँ अस्तु ॥ ९ ॥ सूर्य इत्याह सशुक्राणामेव गृह्णात्यनुष्टुभा गृह्णाति वाग्वा अनुष्टुवा-
चैवैनास्सर्वया गृह्णाति चतुष्पदयर्चा गृह्णाति त्रिस्सादयति सप्त सं पद्यन्ते सप्तपदा शर्करी
पशवश्शर्करी पशूनेवाऽव रुन्धेऽस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य
उपसादयेदस्मिल्लोके पशुमान्थस्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मि- ॥ १० ॥ ल्लोके पशुमान्थस्यादुभयोरुप-
सादयत्युभयोरेवैल्लोकयोः पशुमन्तङ्करोति सर्वतः परिं हरति रस्वसामपहत्या इन्द्राग्नियोर्भागधे-
यीस्थेत्याह यथायजुरेवैतदाग्नीदध्र उष वासयत्येतद्वै यज्ञस्याऽपराजितय्यदाग्नीदध्रय्यदेव यज्ञस्याऽ-
पराजितन्तदेवैना उष वासयति यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञँ रस्वाँस्यव
चरन्ति यद्वहन्तीनाङ्गृह्णाति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रस्वसामनन्ववचाराय न ह्येता ईलयन्त्या
तृतीयसवनात्परिं शेरे यज्ञस्य सन्तत्यै ॥ ११ ॥ स्यादिन्द्रो गृह्णीयादस्त्वमुष्मिँक्रियते षड्विँशतिश्च
॥ २ ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अँध्वर्युस्स्याद्यस्सोममुपावहरन्त्सर्वाँभ्यो देवताँभ्य उपाव-
हरेदिति हृदे त्वेत्याह मनुष्यैभ्य एवैतेन करोति मनसे त्वेत्याह पितृभ्य एवैतेन करोति दिवे त्वा
सूर्याय त्वेत्याह देवेभ्य एवैतेन करोत्येतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनँ सर्वाँभ्य उपावहरति पुरा वाचः
॥ १२ ॥ प्रवदितोः प्रातरनुवाकमुपाकरोति यावत्येव वाक्तामव रुन्धेऽपोऽग्रेऽभिव्याहरति यज्ञो वा
आपो यज्ञमेवाऽभि वाचवँ वि सृजति सर्वाँणि छन्दाँस्यन्वाह पशवो वै छन्दाँसि पशूनेवाऽव रुन्धे
गायत्रिया तेजस्कामस्य परिं दध्यात्त्रिष्टुभैन्द्रियकामस्य जगत्या पशुकामस्याऽनुष्टुभाँ प्रतिष्ठाकाम-
स्य पङ्क्या यज्ञकामस्य विराजाऽन्नकामस्य शुणोत्वग्रिस्समिधा हवँ ॥ १३ ॥ म इत्याह सवितृप्रसूत
एव देवताँभ्यो निवेद्याऽपोऽच्छैत्यप इष्य होतरित्याहिषितँ हि कर्म क्रियते मैत्रावरुणस्य चमसा-
दध्वर्यवा द्रवेत्याह मित्रावरुणौ वा अपान्नेतारौ ताभ्यामेवैना अच्छैति देवीरापो अपानपादित्याहा-
ऽऽहुत्यैवैना निष्क्रीय गृह्णात्यथो हविष्कृतानामेवाऽभिर्घृतानाङ्गृह्णाति ॥ १४ ॥ कार्ष्णिरीसीत्याह
शर्मलमेवाऽऽसामपं प्लावयति समुद्रस्य वोऽखित्या उन्नय इत्याह तस्मादद्यमानाः पीयमाना आपो
न र्वीयन्ते योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालँय्यज्ञो वसतीवरीर्होतृचमसश्च मैत्रावरुणचमसश्च सँस्पश्यँ

वसतीवरीव्यानयति यज्ञस्य सयोनित्वायाऽथो स्वादेवैना योनेः प्र जनयत्यध्वर्योऽवैरपा(३)
इत्याहोतेमनन्नमुस्तेमाः पश्येति वावैतदाह यद्यग्निष्टोमो जुहोति यद्युक्थ्यः परिधौ नि मांष्टि
यद्यतिरात्रो यजुर्वदन्प्र पद्यते यज्ञक्रतुनाब्ध्यावृत्त्यै ॥ १५ ॥ वाचो हवमभिधृतानाङ्गुह्यात्पुत पञ्चविंशतिश्च
॥ ३ ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति ग्रावाणमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाऽश्विनौ हि
देवानामध्वर्यु आस्ता पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्तै पशवो वै सोमो व्यान उपाशुसर्वनो
यदुपाशुसर्वनमभि मिमीते व्यानमेव पशुषु दधातीन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेति मिमीत इन्द्राय हि सोम
आहियते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते ॥ १६ ॥ पञ्चांखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाऽव रुन्धे पञ्च
कृत्वस्तूष्णीन्दश सं पद्यन्ते दशांखरा विराडन्वैविराड्विराजैवाऽन्नाद्यमव रुन्धे श्वात्रास्थं वृत्रतुर
इत्याहैष वा अपाः सोमपीथो य एवँवेद नाऽप्स्वार्तिमाच्छति यत्तै सोम दिवि ज्योतिरित्याहैभ्य
एवैन- ॥ १७ ॥ लँलोकेभ्यस्सं भरति सोमो वै राजा दिशोऽभ्यद्वचायत्स दिशोऽनु प्राऽविंशत्प्राग-
पागुदगधरागित्याह दिग्भ्य एवैनः सं भरत्यथो दिशं एवाऽस्मा अव रुन्धेऽम्ब नि प्वरेत्याह
कामुका एनः स्त्रियो भवन्ति य एवँवेद यत्तै सोमाऽदाभ्यन्नाम जागृवीत्या- ॥ १८ ॥ हैष वै
सोमस्य सोमपीथो य एवँवेद न सौम्यामार्तिमाच्छति घन्ति वा एतत्सोमय्यदभिषुण्वन्त्यशूनप
गृह्णाति त्रायंत एवैनं प्राणा वा अःशवः पशवस्सोमोऽशून्युनरपि सृजति प्राणानेव पशुषु दधाति
द्वौद्वौवपि सृजति तस्माद्द्वौद्वौ प्राणाः ॥ १९ ॥ यजुषा मिमीत एनञ्जागृवीति चतुश्चत्वारिंशच्च ॥ ४ ॥

प्राणो वा एष यदुपाशुर्यदुपाश्वग्रा ग्रहा गृह्यन्ते प्राणमेवाऽनु प्र यन्त्यरुणो ह स्माऽऽहौ-
पवेशिः प्रातस्सवन एवाऽहय्यज्ञः सः स्थापयामि तेन ततस्सः स्थितेन चरामीत्यष्टौ कृत्वोऽग्रेऽभि
षुणोत्यष्टाखरा गायत्री गायत्रं प्रातस्सवनं प्रातस्सवनमेव तेनाऽऽप्रोत्येकादश कृत्वौ द्वितीयमे-
कादशाखरा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभं माद्वयन्दिनः ॥ २० ॥ सर्वनं माद्वयन्दिनमेव सर्वनन्तेनाऽऽप्रोति द्वादश
कृत्वस्तृतीयन्दवादशाखरा जगती जागतन्तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्रोत्येताः ह वाव स
यज्ञस्य सः स्थितिमुवाचाऽस्कन्दायाऽस्कन्तः हि तद्यद्यज्ञस्य सः स्थितस्य स्कन्दत्यथो खल्वाहुर्गा-
यत्री वाव प्रातस्सवने नाऽतिवाद इत्यनतिवादुक एनं भ्रातृव्यो भवति य एवँवेद तस्मादष्टावष्टौ
॥ २१ ॥ कृत्वोऽभिषुत्यं ब्रह्मवादिनो वदन्ति पवित्रवन्तोऽन्ये ग्रहा गृह्यन्ते किंपवित्र उपाशुरिति
वाक्पवित्र इति ब्रूयाद्वाचस्पतये पवस्व वाजिभित्याह वाचैवैनं पवयति वृष्णो अशुभ्यामित्याह
वृष्णो ह्येतावशू यौ सोमस्य गर्भस्तिपूत इत्याह गर्भस्तिना ह्येनं पवयति देवो देवानां
पवित्रमसीत्याह देवो ह्येष ॥ २२ ॥ सन्देवानां पवित्रयेषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वेत्याह येषां ह्येष
भागस्तेभ्य एनङ्गुह्याति स्वाङ्गतोऽसीत्याह प्राणमेव स्वमकृत मधुमतीर्न इषस्कृधीत्याह सर्वमे-
वाऽस्मा इदं स्वदयति विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्याहोभयैष्वेव देवमनुष्येषु

प्राणान्दधाति मनस्त्वा- ॥ २३ ॥ ऽद्धित्याह मन एवाऽञ्जुत उर्वन्तरिख्यमन्विहीत्याहाऽन्तरि-
ख्यदेवत्यो हि प्राणस्स्वाहा त्वा सुभवस्सूर्यायेत्याह प्राणा वै स्वभवसो देवास्तेष्वेव परोख्यञ्जुहोति
देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इत्याहाऽऽदित्यस्य वै रश्मयो देवा मरीचिपास्तेषान्तद्भागधेयन्तानेव तेन
प्रीणाति यदि कामयेत वरषुकः पर्जन्य- ॥ २४ ॥ स्यादिति नीचा हस्तेन नि मृज्याद्वृष्टिमेव नि
यच्छति यदि कामयेताऽवरषुकस्स्यादित्युत्तानेन नि मृज्याद्वृष्टिमेवोद्यच्छति यद्यभिचरेदमुञ्ज्यथ त्वा
होष्यामीति ब्रूयादाहुतिमेवैनं प्रेप्सन् हन्ति यदि दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत्प्राणमेवाऽस्याऽनुगत्य
हन्ति यद्यभिचरेदमुष्यं ॥ २५ ॥ त्वा प्राणे सादयामीति सादयेदसन्नो वै प्राणः प्राणमेवाऽस्य
सादयति षड्भिरशुभिः पवयति षड्वा ऋतव ऋतुभिरिवैनं पवयति त्रिः पवयति त्रयं इमे लोका
एभिरेवैनल्लोकैः पवयति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यात्त्रयः पशूनां हस्तादाना इति
यत्तिरुपाशु हस्तेन विगृह्णाति तस्मात्त्रयः पशूनां हस्तादानाः पुरुषो हस्ती मर्कटः ॥ २६ ॥
माद्वर्चन्दिमष्टावष्टावेष मनस्त्वा पर्जन्योऽमुष्य पुरुषो द्वे च ॥ ५ ॥

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा उपाशु यज्ञं सऽस्थाप्यमपश्यन्तमुपाशु
समस्थापयन्तेऽसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त ते देवा बिभ्यन्त इन्द्रमुपाधावन्तानिन्द्रोऽन्तर्यामि-
णाऽन्तरधत्त तदन्तर्यामस्याऽन्तर्यामत्वय्यदन्तर्यामो गृह्यते भ्रातृव्यानेव तद्यजमानोऽन्तर्द्धत्तेऽन्तस्ते
॥ २७ ॥ दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिख्यमित्याहैभिरेव लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यानन्तर्द्धत्ते ते
देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा इदमभूद्यद्यस्म इति तैऽब्रुवन्मर्धवन्ननु न आ भजेति सजोषा देवैरवरैः
परैश्चेत्यब्रवीद्ये चैव देवाः परे ये चाऽवर तानुभ्या- ॥ २८ ॥ नन्वाभजत्सजोषा देवैरवरैः परैश्चे-
त्याह ये चैव देवाः परे ये चाऽवर तानुभ्यानन्वाभजत्यन्तर्यामि मधवन्मादयस्वेत्याह यज्ञादेव यज-
मानन्नाऽन्तरैत्युपयामगृहीतोऽसीत्याहाऽपानस्य धृत्यै यदुभावंपवित्रौ गृह्येयाताम्प्राणमपानोऽनु
न्यच्छेत्प्रमायुकस्स्यात्पवित्रवानन्तर्यामो गृह्यते ॥ २९ ॥ प्राणापानयोर्विधृत्यै प्राणापानौ वा एतौ
यदुपाश्वन्तर्यामौ व्यान उपाशुसर्वनो यज्ञामयेत प्रमायुकस्स्यादित्यसंस्पृष्टौ तस्य सादयेद्व्याने-
नैवाऽस्य प्राणापानौ वि च्छिनत्ति ताजकप्र मीयते यज्ञामयेत सर्वमायुरियादिति संस्पृष्टौ तस्य
सादयेद्व्यानेनैवाऽस्य प्राणापानौ सन्तनोति सर्वमायुरिति ॥ ३० ॥ त उभयांगृह्यते चतुश्चत्वारिंशच्च
॥ ६ ॥

वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवो यदैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते वाचमेवाऽनु प्र यन्ति वायुदेवा
अब्रुवन्सोमं राजानं हनामेति सौऽब्रवीद्वरुणै मदेग्रा एव वो ग्रहा गृह्यान्ता इति तस्मादैन्द्र-
वायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते तमघ्नन्सौऽपूयत्तन्देवा नोपाऽधृष्णुवन्ते वायुमब्रुवन्निमन्नस्वदये- ॥ ३१ ॥
ति सौऽब्रवीद्वरुणै मदेवत्यान्येव वः पात्राण्युच्यन्ता इति तस्मान्नानादेवत्यानि सन्ति वायव्या-
न्युच्यन्ते तमैभ्यो वायुरेवाऽस्वदयत्तस्माद्यत्पूरयति तत्प्रवाते वि षजन्ति वायुरहि तस्य पवयिता

स्वदयिता तस्य विग्रहणाऽविन्दन्त्साऽदितिरब्रवीद्वरं वृणा अथ मया वि गृहीदध्वम्मदेवत्या एव
वस्सोमा- ॥ ३२ ॥ सन्ना असन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहाऽदितिदेवत्यास्तेन यानि हि दारुम-
याणि पात्राण्यस्यै तानि योनेस्संभूतानि यानि मृन्मयानि साख्यात्तान्यस्यै तस्मादेवमाह वाग्वै
पराच्यव्याकृताऽवदत्ते देवा इन्द्रमब्रुवन्निमानो वाचं व्याकुर्विति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यश्चैवैष वायवै
च सह गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवस्सह गृह्यते तामिन्द्रो मद्भ्यतोऽवक्रम्य व्याकरोत्तस्मादिय-
व्याकृता वागुद्यते तस्मात्सकृदिन्द्राय मद्भ्यतो गृह्यते द्विवायवे द्वौ हि स वराववृणीत ॥ ३३ ॥
स्वदय सोमास्सहाऽष्टाविंशतिश्च ॥ ७ ॥

मित्रन्देवा अब्रुवन्त्सोमं राजानं हनामेति सौऽब्रवीन्नाऽहं सर्वस्य वा अहं मित्रम-
स्मीति तमब्रुवन् हनामैवेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै पर्यसैव मे सोमं श्रीणन्निति तस्मान्मैत्रावरुणं
पर्यसा श्रीणन्ति तस्मात्पशवोऽपाऽक्रामन्मित्रस्सन्क्रूरमकरिति क्रूरमिव खलु वा एष ॥ ३४ ॥
करोति यस्सोमेन यजते तस्मात्पशवोऽप क्रामन्ति यन्मैत्रावरुणं पर्यसा श्रीणाति पशुभिरिव तन्मि-
त्रं समर्द्धयति पशुभिर्यजमानं पुरा खलु वावैवं मित्रोऽवेदप मत्क्रूरश्चक्रुषः पशवः क्रमिष्यन्तीति
तस्मादेवमवृणीत वरुणन्देवा अब्रुवन्त्वयाऽशंभुवा सोमं राजानं हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै
मह्यश्चै- ॥ ३५ ॥ वैष मित्राय च सह गृह्याता इति तस्मान्मैत्रावरुणस्सह गृह्यते तस्माद्राज्ञा राजा-
नमशंभुवा घ्नन्ति वैश्येन वैश्यं शुद्रेण शुद्रं वा इदन्दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते देवा मित्रा-
वरुणावब्रुवन्निदो विवासयतमिति तार्वब्रूताव्वरं वृणावहा एक एवाऽऽवत्पूर्वो ग्रहो गृह्याता इति
तस्मादैन्द्रवायवः पूर्वो मैत्रावरुणाद्गृह्यते प्राणापानौ ह्येतौ यदुपाश्चन्तर्यामौ मित्रोऽहरजनयद्वरुणो
रात्रिन्ततो वा इदं व्याच्छद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते व्युष्ट्यै ॥ ३६ ॥ एष चैन्द्रवायवो द्वाविंशतिश्च ॥ ८ ॥

यज्ञस्य शिरौऽच्छिद्यत ते देवा अश्विनावब्रुवन्भिषजौ वै स्थं इदं यज्ञस्य शिरः प्रति धत्तमिति
तार्वब्रूताव्वरं वृणावहै ग्रह एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्ततो वै तौ यज्ञस्य
शिरः प्रत्यधत्तय्यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्यै तौ देवा अब्रुवन्नपूतौ वा इमौ मनुष्यचरौ
॥ ३७ ॥ भिषजाविति तस्माद्ब्राह्मणेन भेषजं कार्यमपूतो ह्यै(१)षोऽमेद्धयो यो भिषक्तौ
बहिष्पवमानेन पवयित्वा ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्तस्माद्बहिष्पवमाने स्तुत आश्विनो गृह्यते
तस्मादेवविदुषा बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रवै बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयते तयोस्त्रेधा
भेषज्यवै न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु तृतीयं ब्राह्मणे तृतीयन्तस्मादुदपात्र- ॥ ३८ ॥ मुपनिधाय
ब्राह्मणन्दक्षिणतो निषाद्य भेषजङ्कुर्याद्यावदेव भेषजन्तेन करोति समर्द्धुकमस्य कृतं भवति
ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादेकपात्रा द्विदेवत्या गृह्यन्ते द्विपात्रा ह्यन्त इति यदेकपात्रा
गृह्यन्ते तस्मादेकोऽन्तरतः प्राणो द्विपात्रा ह्यन्ते तस्माद्द्वौ द्वौ बहिष्ठात्राणाः प्राणा वा एते
यद्विदेवत्याः पशव इडा यदिडां पूर्वांन्दिदेवत्येभ्य उपह्वयेत ॥ ३९ ॥ पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत

प्रमायुक्तस्याद्विदेवत्यान्भस्वयित्वेडामुप ह्वयते प्राणानेवाऽऽत्मन्धित्वा पशूनुप ह्वयते वाग्वा ऐन्द्र-
वायवश्चरुषुमैत्रावरुणश्चोत्रमाश्विनः पुरस्तादैन्द्रवायवं भस्वयति तस्मात्पुरस्ताद्वाचा वंदति
पुरस्तान्मैत्रावरुणन्तस्मात्पुरस्ताच्चरुषुषा पश्यति सर्वतः परिहारमाश्विनन्तस्मात्सर्वतश्चोत्रेण
शृणोति प्राणा वा एते यद्विदेवत्या ॥ ४० ॥ अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरतः
प्राणा यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञश्च ररुषाश्चस्यव चरन्ति यदरिक्तानि
पात्राणि सादयति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये ररुषसांमनन्ववचाराय दक्षिणस्य हविर्द्धानस्योत्तर-
स्याव्वर्तन्याश्च सादयति वाच्यैव वाचन्दधात्या तृतीयसवनात्परि शोरे यज्ञस्य सन्तत्यै ॥ ४१ ॥
मुष्यचरावुदपात्रमुपह्वयेत द्विदेवत्यांषट्चत्वारिंशच्च ॥ ९ ॥

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहित आसीच्छण्डामर्कावसुराणां ब्रह्मण्वन्तो देवा आसन्ब्रह्मण्वन्तो-
ऽसुरास्तैऽ(१)न्यौऽन्यन्नाऽशक्रुवन्नभिभवितुन्ते देवाश्शण्डामर्कावुपाऽमन्त्रयन्त तावब्रूताव्वरव्वृ-
णावहै ग्रहावेव नावत्रापि गृह्येतामिति ताभ्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन्ततौ देवा अभवन्पराऽसुरा
यस्यैवव्विदुषश्शुक्रामन्थिनौ गृह्येते भवत्यात्मना परा- ॥ ४२ ॥ ऽस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा
अपनुद्याऽऽत्मन इन्द्रायाऽजुहवुरपनुतौ शण्डामर्कौ सहाऽमुनेति ब्रूयाद्यद्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ
सहाऽप नुदते स प्रथमस्सङ्कृतिर्विश्वकर्मेत्येवैनावात्मन इन्द्रायाऽजुहवुरिन्द्रो ह्येतानि रूपाणि
करिंक्रदचरदसौ वा आदित्यश्शुक्रश्चन्द्रमा मन्थ्यपिगृह्य प्राञ्चौ नि- ॥ ४३ ॥ क्रामतस्तस्मात्प्राञ्चौ
यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यञ्चावावृत्य जुहुतस्तस्मात्प्रत्यञ्चौ यन्तौ पश्यन्ति चरुषुषी वा एते यज्ञस्य
यच्छुक्रामन्थिनौ नासिकोत्तरवेदिरभितः परिक्रम्य जुहुतस्तस्मादभितो नासिकाश्चरुषुषी तस्मा-
न्नासिकया चरुषुषी विधृते सर्वतः परि क्रामतो ररुषसामपहत्यै देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये
पुरस्तादसुरा आसन्ताश्स्ताभिः प्रा- ॥ ४४ ॥ ऽणुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताश्स्ता-
भिरपाऽनुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो ह्यन्तै प्रत्यञ्चौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो
भ्रातृव्यान्प्र णुदते तस्मात्परांचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु प्रजाः प्र
जायन्तेऽत्त्रीश्चाऽऽद्यांश्च सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि शुक्रश्शुक्रशौचिषा ॥ ४५ ॥ सुप्रजाः प्रजाः
प्रजनयन्परीहि मन्थी मन्थिशौचिषेत्याहिता वै सुवीरा या अत्त्रीरेतास्सुप्रजा या आद्या य एवव्वे-
दाऽत्यस्य प्रजा जायते नाऽऽद्यां प्रजापतेररुष्यश्चयत्तपराऽपत्तद्विकङ्कतं प्राऽविशत्तद्विकङ्कते
नाऽरमत तद्यवं प्राऽविशत्तद्यवेऽरमत तद्यवस्य ॥ ४६ ॥ यवत्वय्यद्वैकङ्कतं मन्थिपात्रं भवति
सक्तुभिश्श्रीणाति प्रजापतेरेव तच्चरुषुस्सं भरति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यान्मन्थिपात्रश्च सदो
नाऽञ्जुत इत्यार्तपात्रश्च हीति ब्रूयाद्यदञ्जुवीताऽन्धोऽद्वयुस्स्यादार्तिमाच्छेत्तस्मान्नाऽञ्जुते
॥ ४७ ॥ आत्मना परा निष्प्र शुक्रशौचिषा यवस्य सप्तत्रिंशच्च ॥ १० ॥

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा आग्रयणाग्रान्ग्रहानपश्यन्तानंगृह्णन्त ततो वै तेऽग्रं पर्यायन् यस्यैवैविदुष आग्रयणाग्रा ग्रहा गृह्यन्तेऽग्रमेव समानानां पर्येति रुग्णवत्यर्चा भ्रातृव्यवतो गृह्णीयाद्भ्रातृव्यस्यैव रुत्वाऽग्रं समानानां पर्येति ये देवा दिव्येकादश स्थेत्याहै-
॥ ४८ ॥ तावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येष देवतया वाग्वै देवेभ्योऽपाऽक्रामद्यज्ञायाऽतिष्ठमाना ते देवा वाच्यपक्रान्तायान्तुष्णी-
ङ्ग्रहानगृह्णन्त साऽमन्यन्त वागन्तर्यान्ति वै मेति साऽऽग्रयणं प्रत्याऽगच्छत्तदाग्रयणस्याऽऽग्रयणत्व-
॥ ४९ ॥ न्तस्मादाग्रयणे वाग्वि सृज्यते यत्तुष्णीं पूर्वे ग्रहा गृह्यन्ते यथा ध्सारियति म आख इयति नाऽप राधस्यामीत्युपावसृजत्येवमेव तदध्वर्युराग्रयणङ्गृहीत्वा यज्ञमारभ्य वाचवैवि सृजते त्रिर्हिङ्करोत्युद्गातृनेव तद्वृणीते प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणो यदाग्रयणङ्गृहीत्वा हिङ्करोति प्रजापतिरेव
॥ ५० ॥ तत्प्रजा अभि जिघ्रति तस्माद्विध्वंसजातज्ञैरभि जिघ्रत्यात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयण-
स्सर्वनेसवनेऽभि गृह्णात्यात्मचेव यज्ञं सन्तनोत्युपरिष्ठादा नयति रेत एव तदधात्यधस्तादुप गृह्णा-
ति प्र जनयत्येव तदब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्माद्विध्वंसत्यादागायत्री कनिष्ठा छन्दसाऽसती सर्वाणि
सर्वनानि वहतीत्येष वै गायत्रियै वधसो यदाग्रयणस्तमेव तदभिनिवर्तं सर्वाणि सर्वनानि वहति
तस्माद्विध्वंसमपाकृतज्ञैरभि नि वर्तते ॥ ५१ ॥ आहाऽऽग्रयणत्वं प्रजापतिरेवेति विश्रुतिश्च ॥ ११ ॥

यज्ञेन ता उपयद्धिर्देवा वै यज्ञमार्गोदधे ब्रह्मवादिनस्स त्वै देवस्य ग्रावाणं प्राणो वा उपाऽश्वग्रा देवा वा उपाऽशौ वाग्वै मित्रय्यज्ञस्य बृहस्पतिर्देवा वा आग्रयणाग्रानेकादश ॥ ११ ॥ यज्ञेन लोके पशुमान्धस्याध्वसर्वं माद्वचन्दिनवाग्वा अरिक्तानि तत्प्रजा एकपञ्चाशत् ॥ ५१ ॥ यज्ञेन नि वर्तते ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे चतुर्थः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ षष्ठकाण्डे पञ्चमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्स वृत्रो वज्रादुद्यतादविभेत्सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यन्तत्ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यं प्राऽयच्छत्तस्मै द्वितीयमुदयच्छत्सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यन्तत्ते प्र दास्यामीति ॥ १ ॥ तस्मा उक्थ्यमेव प्राऽयच्छत्तस्मै तृतीयमुदयच्छत्तवैविष्णु-

रन्वतिष्ठत जहीति सौऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यन्तत्ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यमेव प्राड्यच्छत्तन्मिमां भूतमहन् यज्ञो हि तस्य मायाऽऽसीद्यदुक्थ्यो गृह्यत इन्द्रियमेव ॥ २ ॥ तद्वीर्य-
यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते इन्द्राय त्वा बृहद्व्रते वयस्वत इत्याहेन्द्राय हि स तं प्राड्यच्छत्तस्मै त्वा
विष्णवे त्वेत्याह यदेव विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति तस्माद्विष्णुमन्वाभजति त्रिर्निर्गृह्णाति त्रिर्हि स
तन्तस्मै प्राड्यच्छदेष्टे ते योनिः पुनर्हविरसीत्याह पुनःपुन- ॥ ३ ॥ ह्यस्मानिर्गृह्णाति चरुषुर्वा एत-
द्यज्ञस्य यदुक्थ्यस्तस्मादुक्थ्यं हुतं सोमा अन्वारयन्ति तस्मादात्मा चरुषुरन्वेति तस्मादेकयन्तं
बहवोऽनु यन्ति तस्मादेकौ बहूनां भद्रो भवति तस्मादेकौ बह्वीर्जाया विन्दते यदि कामयेतादध्वर्यु-
रात्मानय्यज्ञयशसेनाऽर्पयेयमित्यन्तराऽऽहवनीयश्च हविर्द्धानश्च तिष्ठन्नव नये- ॥ ४ ॥ दात्मानमेव
यज्ञयशसेनाऽर्पयति यदि कामयेत यजमानय्यज्ञयशसेनाऽर्पयेयमित्यन्तरा सदोहविर्द्धाने तिष्ठन्नव न-
येद्यजमानमेव यज्ञयशसेनाऽर्पयति यदि कामयेत सदस्यान् यज्ञयशसेनाऽर्पयेयमिति सदं
आलभ्याऽव नयेत्सदस्यानेव यज्ञयशसेनाऽर्पयति ॥ ५ ॥ इतीन्द्रियमेव पुनःपुनर्यत्नयस्त्रिंशच्च ॥ १ ॥

आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद्ध्रुव उत्तमो ग्रहाणाङ्गह्यते तस्मादायुः प्राणानामुत्तमं मूर्द्धानन्दिबो
अरतिं पृथिव्या इत्याह मूर्द्धानमेवैनं समानानाङ्करोति वैश्वानरमृताय जातमग्निमित्याह वैश्वानरं
हि देवतयाऽऽयुरुभयतौवैश्वानरो गृह्यते तस्मादुभयतः प्राणा अधस्ताच्चोपरिष्ठाच्चाऽर्द्धिनोऽन्ये ग्रहा
गृह्यन्तेऽर्द्धी दध्रुवस्तस्मा- ॥ ६ ॥ दध्र्यर्वाङ्प्राणोऽन्येषां प्राणानामुपोऽन्ये ग्रहाऽस्साद्यन्तेऽनु-
पोसे दध्रुवस्तस्मादस्थनाऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति मासेनाऽन्या असुरा वा उत्तरतः पृथिवीं पर्या-
चिकीरुषन्तान्देवा दध्रुवेणाऽहहन्तदध्रुवस्य दध्रुवत्वय्यदध्रुव उत्तरतस्साद्यते धृत्या आयुर्वा एतद्य-
ज्ञस्य यद्ध्रुव आत्मा होता यद्धौतृचमसे दध्रुवमवनयत्यात्मन्नेव यज्ञस्या- ॥ ७ ॥ ऽऽयुर्दधाति
पुरस्तादुक्थस्याऽवनीय इत्याहुः पुरस्ताद्व्यायुषो भुङ्क्ते मध्वयतौऽवनीय इत्याहुर्मध्वयमेन ह्यायुषो
भुङ्क्ते उत्तराऽर्द्धेऽवनीय इत्याहुरुत्तमेन ह्यायुषो भुङ्क्ते वैश्वदेव्यामृचि शस्यमानायामव नयति वैश्वदेव्यो
वै प्रजाः प्रजास्वेवाऽऽयुर्दधाति ॥ ८ ॥ ध्रुवस्तस्मादेव यज्ञस्यैकात्र चत्वारिंशच्च ॥ २ ॥

यज्ञेन वै देवास्सुवर्गल्लोकमायन्तंऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते संवत्सरेण
योपयित्वा सुवर्गल्लोकमायन्तमृषय ऋतुग्रहैरेवाऽनु प्राड्जानन् यदुत्तुग्रहा गृह्यन्ते सुवर्गस्य लोकस्य
प्रज्ञात्यै द्वादश गृह्यन्ते द्वादश मासास्संवत्सरस्संवत्सरस्य प्रज्ञात्यै सह प्रथमौ गृह्येते सहोत्तमौ
तस्माद्वद्वौद्वौवृत्तौ उभयतौमुखमृतुपात्रं भवति को ॥ ९ ॥ हि तद्वेद यतं ऋतूनां मुखमृतुना प्रेष्येति
षट्कृत्वं आह षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणात्युतुभिरिति चतुश्चतुष्पद एव पशून्प्रीणाति द्विः पुनर्-
ऋतूनाऽऽह द्विपद एव प्रीणात्युतुना प्रेष्येति षट्कृत्वं आहर्तुभिरिति चतुस्तस्माच्चतुष्पादः पशवं
ऋतूनुप जीवन्ति द्विः ॥ १० ॥ पुनर्ऋतूनाऽऽह तस्माद्विपादश्चतुष्पदः पशूनुप जीवन्त्युतुना प्रेष्येति

षट्कृत्वा आहर्तुभिरिति चतुर्द्विः पुनरुक्तुनाऽऽहाऽऽक्रमणमेव तथ्सेतुय्यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै नाऽन्यौऽन्यमनु प्र पद्येत यदन्यौऽन्यमनुप्रपद्येततुर्ऋतुमनु प्र पद्येतर्तवो मोहुका-
स्युः ॥ ११ ॥ प्रसिद्धमेवाऽद्ध्वर्युर्दखिणेन प्र पद्यते प्रसिद्धं प्रतिप्रस्थातोत्तरेण तस्मादादि-
त्यष्णमासो दखिणेनैति षडुत्तरेणोपयामगृहीतोऽसि सःसर्पोऽस्यःहस्पत्याय त्वेत्याहाऽस्ति
त्रयोदशो मास इत्याहुस्तमेव तत्प्रीणाति ॥ १२ ॥ को जीवन्ति द्विस्स्युश्चतुस्त्रिंशच्च ॥ ३ ॥

सुवर्गाय वा एते लोकाय गृह्यन्ते यदंतुग्रहा ज्योतिरिन्द्राग्नी यदैन्द्राग्रमृतुपात्रेण गृह्णाति
ज्योतिरेवाऽस्मा उपरिष्ठाद्वाति सुवर्गस्य लोकस्याऽनुख्यात्या ओजोभृतौ वा एतौ देवानाँय-
दिन्द्राग्नी यदैन्द्राग्रो गृह्यत ओज एवाऽव रुन्धे वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा
असावादित्यश्शुक्रो यद्वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति तस्मादसावादित्य- ॥ १३ ॥ स्रवाः प्रजाः
प्रत्यङ्मुदति तस्मात्सर्व एव मन्यते मां प्रत्युदगादिति वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै
प्रजास्तेजश्शुक्रो यद्वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति प्रजास्वेव तेजो दधाति ॥ १४ ॥ तस्मादसावा-
दित्यस्त्रिंशच्च ॥ ४ ॥

इन्द्रो मरुद्भिस्सावँविद्येन माद्धयन्दिने सर्वने वृत्रमहन् यन्माद्धयन्दिने सर्वने मरुत्वतीया
गृह्यन्ते वार्त्रघ्ना एव ते यजमानस्य गृह्यन्ते तस्य वृत्रञ्जघ्रुष ऋतवोऽमुह्यन्त्स ऋतुपात्रेण मरुत्व-
तीयानगृह्णात्ततो वै स ऋतून्प्राऽजानाद्यदंतुपात्रेण मरुत्वतीया गृह्यन्त ऋतूनां प्रज्ञाँत्यै वज्रँवा एत-
य्यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति यन्मरुत्वतीया उदेव प्रथमेन ॥ १५ ॥ यच्छति प्र हरति द्वितीयेन
स्तृणुते तृतीयेनाऽऽयुधँवा एतद्यजमानस्सःस्क्रुते यन्मरुत्वतीया धनुरिव प्रथमो ज्या द्वितीय
इषुस्तृतीयः प्रत्येव प्रथमेन धत्ते वि सृजति द्वितीयेन विद्धयति तृतीयेनेन्द्रो वृत्रः हत्वा परा परा-
वतमगच्छदपाऽराधमिति मन्यमानस्स हरितोऽभवत्स एतान्मरुत्वतीयानात्मस्परणानपश्यत्तान-
गृह्णीत ॥ १६ ॥ प्राणमेव प्रथमेनाऽस्पृणुताऽपानन्द्वितीयेनाऽऽत्मानन्तृतीयेनाऽऽत्मस्परणा वा एते
यजमानस्य गृह्यन्ते यन्मरुत्वतीयाः प्राणमेव प्रथमेन स्पृणुतेऽपानन्द्वितीयेनाऽऽत्मानन्तृतीयेनेन्द्रो
वृत्रमहन्तन्देवा अब्रुवन्महान् वा अयमभूद्यो वृत्रमवधीदिति तन्महेन्द्रस्य महेन्द्रत्वः स एतं
महिन्द्रमुद्धारमुदहरत वृत्रः हत्वाऽन्यासु देवतास्वधि यन्महिन्द्रो गृह्यत उद्धारमेव तय्यजमान
उद्धारतेऽन्यासु प्रजास्वधि शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमानदेवत्यो वै माहिन्द्रस्तेजश्शुक्रो यन्महिन्द्रः
शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमान एव तेजो दधाति ॥ १७ ॥ प्रथमेनाऽगृह्णीत देवतास्वष्टाविंशतिश्च ॥ ५ ॥

अदितिः पुत्रकामा साद्धयेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्तस्या उच्छेषणमददुस्तत्प्राऽऽञ्जात्सा
रेतोऽधत्त तस्यै चत्वार आदित्या अजायन्त सा द्वितीयमपचत्साऽमन्यतोच्छेषणान्म इमेऽङ्गत्
यदग्रै प्राशिष्यामीतो मे वसीयासो जनिष्यन्त इति साऽग्रे प्राऽऽञ्जात्सा रेतोऽधत्त तस्यै व्यृद्धमा-
ण्डमजायत साऽऽदित्येभ्य एव ॥ १८ ॥ तृतीयमपचद्भोगाय म इदं श्रान्तमस्त्विति तैऽब्रुवन्व-

रँवृणामहै योऽतो जायाता अस्माकं स एकोऽसद्योऽस्य प्रजायामृद्धयाता अस्माकं भोगाय भवा-
दिति ततो विवस्वानादित्योऽजायत तस्य वा इयं प्रजा यन्मनुष्यास्तास्वेक एवर्द्धो यो यजते स
देवानां भोगाय भवति देवा वै यज्ञा- ॥ १९ ॥ द्रुद्रमन्तरायन्त्स आदित्यानन्वाक्रमत ते द्विदेवत्या-
न्प्राऽप्यन्त तां प्रति प्राऽयच्छन्तस्मादपि वद्धयं प्रपन्नं प्रति प्र यच्छन्ति तस्माद्द्विदेवत्यैभ्य
आदित्यो निर्गृह्यते यदुच्छेषणादजायन्त तस्मादुच्छेषणाद्गृह्यते तिसृभिर्ऋग्भिर्गृह्णाति माता पिता
पुत्रस्तदेव तन्मिथुनमुल्बङ्गर्भो जरायु तदेव त- ॥ २० ॥ न्मिथुनं पशवो वा एते यदादित्य ऊर्दधि
दद्धा मद्धयतश्श्रीणात्यूर्जमेव पशूनां मद्धयतो दधाति शृतातङ्क्येन मेद्धयत्वाय तस्मादा मा
पक्नुहे पशवो वा एते यदादित्यः परिश्रित्यं गृह्णाति प्रतिरुद्धयैवाऽस्मै पशून्गृह्णाति पशवो वा एते
यदादित्य एष रुद्रो यदग्निः परिश्रित्यं गृह्णाति रुद्रादेव पशून्तर्दधा- ॥ २१ ॥ तेष वै
विवस्वानादित्यो यदुपांशुसर्वनस्स एतमेव सोमपीथं परि शय आ तृतीयसवनाद्विवस्व आदित्यैष
तै सोमपीथ इत्याह विवस्वन्तमेवाऽऽदित्यं सोमपीथेन समर्द्धयति या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा
श्रीणामीति वृष्टिकामस्य श्रीणीयाद्वृष्टिमेवाऽव रुन्धे यदि ताजक्प्रस्कन्देद्वरुषुकः पर्जन्यस्याद्यदि
चिरमवरुषुको न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नाऽनु वर्षट्करोति यदनुवषट्कुर्याद्द्रुद्रं प्रजा
अन्ववसृजेन्न हुत्वाऽन्वीरुषेत यदन्वीरुषेत चरुषुरस्य प्रमायुकं स्यात्तस्मान्नाऽन्वीरुष्यः ॥ २२ ॥
एव यज्ञाज्जरायु तदेव तदन्तर्दधाति न सप्तविंशतिश्च ॥ ६ ॥

अन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्नयणाद्गृह्णाति प्रजापतिर्वा एष यदाग्नयणः प्रजानां प्रजननाय न
सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नाऽनु वर्षट्करोति यदनुवषट्कुर्याद्द्रुद्रं प्रजा अन्ववसृजेदेष वै
गायत्रो देवानाय्यथ्सवितैष गायत्रियै लोके गृह्यते यदाग्नयणो यदन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्नयणा-
द्गृह्णाति स्वादेवैन्योनेर्निर्गृह्णाति विश्वे ॥ २३ ॥ देवास्तृतीयं सर्वनन्नोदयच्छन्ते संवितारं प्रात-
स्सवनभागं सन्तन्तृतीयसवनमभि पर्यणयन्ततो वै ते तृतीयं सर्वनमुदयच्छन् यत्तृतीयसवने
सावित्रो गृह्यते तृतीयस्य सर्वनस्योद्यत्यै सवितृपात्रेण वैश्वदेवङ्गलशाद्गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा
वैश्वदेवः कलशस्सविता प्रसवानामीशे यथ्सवितृपात्रेण वैश्वदेवङ्गलशाद्गृह्णाति सवितृप्रसूत एवाऽस्मै
प्रजाः प्र ॥ २४ ॥ जनयति सोमे सोममभि गृह्णाति रेतं एव तर्दधाति सुशर्माऽसि सुप्रतिष्ठान इत्याह
सोमे हि सोममभिगृह्णाति प्रतिष्ठित्या एतस्मिन्वा अपि ग्रहे मनुष्येभ्यो देवेभ्यः पितृभ्यः क्रियते
सुशर्माऽसि सुप्रतिष्ठान इत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति बृहदित्याह देवेभ्य एवैतेन करोति नम
इत्याह पितृभ्य एवैतेन करोत्येतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्य-
स्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येषः ॥ २५ ॥ विश्वे प्र पितृभ्य एवैतेन करोत्येकात्र विंशतिश्च ॥ ७ ॥

प्राणो वा एष यदुपांशुयदुपांशुपात्रेण प्रथमश्चोत्तमश्च ग्रहौ गृह्येतै प्राणमेवाऽनु प्रयन्ति
प्राणमनूयन्ति प्रजापतिर्वा एष यदाग्नयणः प्राण उपांशुः पत्नीः प्रजाः प्र जनयन्ति यदुपांशु-

पात्रेण पात्रीवतमाग्रयणाद्ब्रह्माति प्रजानां प्रजननाय तस्मात्पात्राणं प्रजा अनु प्र जायन्ते देवा वा
इतईतः पत्नीस्सुवर्ग- ॥ २६ ॥ ल्लोकमजिगाऽसन्ते सुवर्गल्लोकत्र प्राडजानन्त एतं पात्रीवतमप-
श्यन्तमगृह्णत ततो वै ते सुवर्गल्लोकं प्राडजानन् यत्पात्रीवतो गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै स
सोमो नाडतिष्ठत स्त्रीभ्यो गृह्यमाणस्तद्धृतव्वज्रङ्कुत्वाऽघ्नन्तिरिन्द्रियं भूतमगृह्णन्तस्मात्स्त्रियो
निरिन्द्रिया अदायादीरपि पापात्पुऽस उपस्तिर- ॥ २७ ॥ व्वदन्ति यद्धृतेन पात्रीवतः श्रीणाति
वज्रेणैवैनव्वशं कृत्वा गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसीत्याह्यैव्वा उपयामस्तस्मादिमां प्रजा अनु प्र जायन्ते
बृहस्पतिसुतस्य त इत्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवाऽस्मै प्रजाः प्र जनयतीन्द्रो इत्याह रेतो
वा इन्द्रु रेत एव तदधातीन्द्रियाव इ- ॥ २८ ॥ त्याह प्रजा वा इन्द्रियं प्रजा एवाऽस्मै प्र जनय-
त्यग्रा(३) इत्याहाऽग्रिवै रेतोधाः पत्नीव इत्याह मिथुनत्वाय सजूर्देवेन त्वष्टा सोमं पिबेत्याह त्वष्टा
वै पशूनां मिथुनानां रूपकद्रूपमेव पशुषु दधाति देवा वै त्वष्टारमजिगाऽसन्तस् पत्नीः प्राडपद्यत
तन्न प्रति प्राडयच्छन्तस्मादपि ॥ २९ ॥ वद्धयं प्रपन्नन्न प्रति प्र यच्छन्ति तस्मात्पात्रीवते त्वष्टेऽपि
गृह्यते न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नाऽनु वर्षट्करोति यदनुवषट्कुर्याद्बुद्धं प्रजा अन्ववसृ-
जेद्यन्नाऽनुवषट्कुर्यादशान्तमग्रीत्सोमं भस्वयेदुपाऽश्वनु वर्षट्करोति न रुद्रं प्रजा अन्ववसृजति
शान्तमग्रीत्सोमं भस्वयत्यग्रीत्नेष्टुंरुपस्थमा सीद ॥ ३० ॥ नेष्टः पत्नीमुदानयेत्याहाऽग्रीदेव नेष्टरि
रेतो दधाति नेष्टा पत्त्रियामुद्रात्रा सङ्ख्यापयति प्रजापतिर्वा एष यदुद्राता प्रजानां प्रजननायाऽप उप प्र
वर्तयति रेत एव तस्मिन्श्चतुरूपोप प्र वर्तयत्युरुणा हि रेतस्मिच्यते नग्रङ्कृत्योरुमुप प्र वर्तयति यदा
हि नग्र ऊरुर्भवत्यथ मिथुनी भवतोऽथ रेतस्मिच्यतेऽथ प्रजाः प्र जायन्ते ॥ ३१ ॥ पत्नीस्सुवर्गमुपस्ति-
तरमिन्द्रियाव इत्यपि सीद मिथुन्यष्टौ च ॥ ८ ॥

इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य शीर्षकपालमुदौब्जत्स द्रोणकलशोऽभवत्तस्मात्सोमस्समस्रवत्स हारि-
योजनोऽभवत्तव्यचिकित्सज्जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति सौऽमन्यत यद्धोष्याम्यामऽहौष्यामि
यन्न होष्यामि यज्ञवेशसङ्करिष्यामीति तमदधियत होतुऽ सौऽग्रिरब्रवीन्न मय्यामऽहौष्यसीति
तन्धानाभिरश्रीणात्- ॥ ३२ ॥ तऽशृतं भूतमजुहोद्यद्धानाभिरहारियोजनः श्रीणाति शृतत्वाय
शृतमेवैनं भूतञ्जुहोति ब्रह्मीभिश्श्रीणात्येतावतीरेवाऽस्याऽमुष्मिल्लोके कामदुधा भवन्त्यथो खल्वा-
हुरेता वा इन्द्रस्य पृश्नयः कामदुधा यद्धारियोजनीरिति तस्माद्ब्रह्मीभिश्श्रीणीयादस्सामे वा इन्द्रस्य
हरी सोमपानौ तयोः परिधय आधानय्यदप्रहृत्य परिधीञ्जुहुयादन्तराधानाभ्या- ॥ ३३ ॥ ह्वासं प्र य-
च्छेत्प्रहृत्य परिधीञ्जुहोति निराधानाभ्यामेव घासं प्र यच्छत्युन्नेता जुहोति यातयामेव ह्येतर्ह्यध्व-
र्युस्स्वगाकृतो यदध्वर्युर्जुहुयाद्यथा विमुक्तं पुनर्युनक्ति तादृगेव तच्छीर्षन्नधिनिधाय जुहोति शीर्-
षतो हि स समभवद्विक्रम्य जुहोति विक्रम्य हीन्द्रो वृत्रमहन्तसमृद्धयै पशवो वै हारियोजनीर्यत्स-
भिन्द्यादल्या ॥ ३४ ॥ एनं पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठेरन् यन्न सम्भिन्द्याद्ब्रह्म एनं पशवोऽभुञ्जन्त उप

तिष्ठेरन्मनसा सं बाधत उभयङ्करोति बहव एवैनं पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठन्त उच्येत्युपहवमिच्छन्ते
य एव तत्र सोमपीथस्तमेवाऽव रुन्धत उत्तरवेद्यानि वपति पशवो वा उत्तरवेदिः पशवो हारियोजनीः
पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति ॥ ३५ ॥ अश्रीणादन्तराधानाभ्यामल्पास्स्थापयन्ति ॥ ९ ॥

ग्रहान् वा अनु प्रजाः पशवः प्र जायन्त उपाश्वन्तर्यामावजावयंश्शुक्रामन्थिनौ पुरुषा
ऋतुग्रहानेकशफा आदित्यग्रहज्ञाव आदित्यग्रहो भूर्यिष्ठाभिर्ऋग्भिर्गृह्यते तस्माद्भावः पशूनां भूर्यिष्ठा
यत्त्रिरुपाश्व हस्तेन विगृह्णाति तस्माद्द्वौ त्रीनजा जनयत्यथाऽवयो भूर्यसीः पिता वा एष यदा-
ग्रयणः पुत्रः कलशो यदाग्रयण उपदस्यैत्कलशाद्वह्नीयाद्यथा पिता ॥ ३६ ॥ पुत्रङ्खित उपधावति
तादृगेव तद्यत्कलश उपदस्येदाग्रयणाद्वह्नीयाद्यथा पुत्रः पितरङ्खित उपधावति तादृगेव तदात्मा वा
एष यज्ञस्य यदाग्रयणो यद्गहो वा कलशो वोपदस्येदाग्रयणाद्वह्नीयादात्मन एवाऽधि यज्ञनिष्करोत्य-
विज्ञातो वा एष गृह्यते यदाग्रयणस्थाल्या गृह्णाति वायव्येन जुहोति तस्माद्- ॥ ३७ ॥ गर्भेणाऽ-
विज्ञातेन ब्रह्महाऽवभृथमव यन्ति परा स्थालीरस्यन्त्युद्रायव्यानि हरन्ति तस्मात्स्त्रियञ्जातां पराऽ-
स्यन्त्युत्पुमाश्च हरन्ति यत्पुरोरुचमाह यथा वस्यस आहरति तादृगेव तद्यद्गहङ्गृह्णाति यथा वस्यस
आहत्य प्राऽऽह तादृगेव तद्यत्सादयति यथा वस्यस उपनिधायोऽपक्रामति तादृगेव तद्यद्वै यज्ञस्य-
साम्ना यजुषा क्रियते शिथिलन्तद्यद्वा तद्दृढं पुरस्तादुपयामा यजुषा गृह्यन्त उपरिष्टादुपयामा ऋचा
यज्ञस्य धृत्यै ॥ ३८ ॥ यथा पिता तस्मादपक्रामति तादृगेव तद्यद्दृष्टादश च ॥ १० ॥

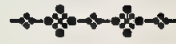
प्राऽन्यानि पात्राणि युज्यन्ते नाऽन्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्तेऽमुमेव तैर्लोकमभि
जयति पराडिव ह्यसौ लोको यानि पुनः प्रयुज्यन्त इममेव तैर्लोकमभि जयति पुनःपुनरिव ह्यय-
ल्लोकः प्राऽन्यानि पात्राणि युज्यन्ते नाऽन्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः परा
भवन्ति यानि पुनः ॥ ३९ ॥ प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः पुनरा भवन्ति प्राऽन्यानि पात्राणि युज्यन्ते
नाऽन्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वारण्याः पशवोऽरण्यमप यन्ति यानि पुनः
प्रयुज्यन्ते तान्यनु ग्राम्याः पशवो ग्राममुपावयन्ति यो वै ग्रहाणान्निदानव्वेद निदानवान्भवत्याज्य-
मित्युक्थन्तद्वै ग्रहाणान्निदानय्यदुपाश्व शशंसति त- ॥ ४० ॥ दुपाश्वन्तर्यामयोर्दुचैस्तदितरिषा-
ङ्गहाणामेतद्वै ग्रहाणान्निदानय्य एवव्वेद निदानवान्भवति यो वै ग्रहाणां मिथुनव्वेद प्र प्रजयां
पशुभिर्मिथुनैर्जायते स्थालीभिर्न्ये ग्रहा गृह्यन्ते वायव्यैरन्य एतद्वै ग्रहाणां मिथुनय्य एवव्वेद प्र
प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायत इन्द्रस्त्वष्टुस्सोममभीषहाऽपिवत्स विष्वङ्- ॥ ४१ ॥ व्याच्छत्स आत्म-
चारमणन्नाऽविन्दत्स एताननुसवनम्पुरोडाशानपश्यत्ताचिरवपत्तैर्वै स आत्मचारमणमकुरुत्
तस्मादनुसवनम्पुरोडाशा निरुप्यन्ते तस्मादनुसवनं पुरोडाशानां प्राऽर्ज्यादात्मन्नेवाऽऽरमणङ्कुरुते
नैन सोमोऽति पवते ब्रह्मवादिनो वदन्ति नर्चा न यजुषा पङ्क्तिराप्यतेऽथ किंयज्ञस्य पाङ्कत्वमिति

धा॒नाः क॑र॒म्भः प॑रिवा॒पः पु॑रो॒डाशः प॑य॒स्यां तेन॑ प॒ङ्क्तिरा॑प्यते तद्य॒ज्ञस्य॑ पाङ्क॒त्वम् ॥ ४२ ॥ भ॒वन्ति॑
या॒नि पु॒न॒श्श॑स॒ति तद्विष्व॑ङ्क्वि॒श्वतु॑र्दश च ॥ ११ ॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रायाऽऽयु॑र्वै य॒ज्ञेन॑ सुव॒गयि॑न्द्रो म॒रुद्भिर॑दि॒तिरन्तर्या॑मपा॒त्रेण॑ प्रा॒ण उ॑पा॒शुपा॒त्रेणेन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्तस्य
ग्र॒हान्प्रा॑न्या॒न्येका॑दश ॥ ११ ॥ इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ पु॒नर्ऋ॒तुना॑ऽऽह मिथु॒नं प॒शवो॑ नेष्टः प॒त्नीमु॑पा॒श्वन्तर्या॑मयो -
र्द्वि॒चत्वारि॑शत् ॥ ४२ ॥ इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ पाङ्क॒त्वम् ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे पञ्चमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ षष्ठकाण्डे षष्ठप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

सुव॒र्गाय॑ वा ए॒तानि॑ लो॒काय॑ ह्य॒न्ते यद्वा॑स्वि॒णानि॑ द्वाभ्या॒ङ्गार॑हपत्ये जुहोति द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॑
प्रति॑ष्ठित्या आ॒ग्नी॑दध्रे जुहोत्य॒न्तरि॑ख्व ए॒वाऽऽ क्र॑मते स॒दोऽभ्यै॑ति सुव॒र्गमे॒वैन॑ल्लो॒कङ्ग॑मयति सौरी-
भ्या॒मृग्भ्या॑ङ्गार॑हपत्ये जुहोत्य॒मुमे॒वैन॑ल्लो॒कः समा॑रोहयति नय॒वत्य॑र्चाऽऽग्नी॑दध्रे जुहोति सुव॒र्गस्य॑
लो॒कस्या॑ऽभिनी॒त्यै दि॒वङ्ग॑च्छ सु॒वः प॑तेति हि॒रण्य॑ ॥ १ ॥ हु॒त्वोदृ॑ळाति सुव॒र्गमे॒वैन॑ल्लो॒कङ्ग॑मयति
रू॒पेण॑ वो रू॒पम॑भ्यैमीत्याह रू॒पेण॑ ह्या॒साः रू॒पम॑भ्यैति यद्भिर॒ण्येन॑ तुथो वो वि॒श्ववै॑दा वि भंज॒-
त्वित्या॑ह तुथो हं स्म॒ वै वि॒श्ववै॑दा दे॒वाना॑न्दस्वि॒णा वि भंज॑ति तेनै॒वैना॑ वि भंज॒त्येत॑त्ते अग्ने राध
॥ २ ॥ ऐति॑ सोम॒च्युत॑मित्याह सोम॒च्युत॑ ह्य॒स्य राध॑ ऐति॑ तन्मि॒त्रस्य॑ प॒था न॑येत्याह शान्त्या
ऋ॒तस्य॑ प॒था प्रे॑तं च॒न्द्रद॑स्वि॒णा इत्या॑ह स॒त्यव्वा॑ ऋ॒तः स॒त्येनै॒वैना॑ ऋ॒तेन॑ वि भंजति य॒ज्ञस्य॑ प॒था
सु॒वि॒ता न॑यन्तीरित्याह य॒ज्ञस्य॑ ह्ये॒ताः प॒था य॑न्ति यद्स्वि॒णा ब्रा॑ह्मणम॒द्य रा॑द्ध्यास- ॥ ३ ॥
मृ॒षिमा॑रुषेयमित्याहैष वै ब्रा॒ह्मण॑ ऋषि॒रारु॑षेयो यश्शु॒श्रुवा॑न्तस्मा॒देव॑माह वि सु॒वः प॑श्य व्य॒न्तरि॑-
ख्व॒मित्या॑ह सुव॒र्गमे॒वैन॑ल्लो॒कङ्ग॑मयति यत॑स्व स॒दस्यै॑रित्याह मि॒त्रत्वा॑याऽऽस्मद्वा॒त्रा दे॒वत्रा॑ गच्छत
मधु॑मतीः प्र॒दा॒तार॒मा वि॑शतेत्याह व॒यमि॑ह प्र॒दा॒तार॒स्मोऽस्मा॑न्मु॒त्र मधु॑मती॒रा वि॑शतेति ॥ ४ ॥
वावै॑तदाह हि॒रण्य॑न्ददाति ज्योति॒र्वै हि॒रण्य॑ज्योति॒रिव॑ पुरस्ता॒द्धत्ते॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑ऽनु॒ख्यात्या॑
अ॒ग्नी॒धे द॑दात्य॒ग्निमु॑खानेवर्तून्प्री॒णाति॑ ब्र॒ह्मणो॑ ददाति प्रसू॒त्यै हो॒त्रे द॑दात्या॒त्मा वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑

यद्धोताऽऽत्मानमेव यज्ञस्य दखिणाभिस्समर्द्धयति ॥ ५ ॥ हिरण्यं राधो राद्ध्यासममुत्र मधुमतीरा
विंशतेत्यष्टात्रिंशच्च ॥ १ ॥

समिष्टयजूंषि जुहोति यज्ञस्य समिष्ट्यै यद्वै यज्ञस्य क्रूरय्यद्विलिष्ट्यदत्येति यन्नाऽत्येति
यदतिकरोति यन्नाऽपि करोति तदेव तैः प्रीणाति नव जुहोति नव वै पुरुषे प्राणाः पुरुषेण यज्ञस्सं-
मितो यावानेव यज्ञस्तं प्रीणाति षडृग्मियाणि जुहोति षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणाति त्रीणि यजू-
ंषि ॥ ६ ॥ त्रयं इमे लोका इमानेव लोकान्प्रीणाति यज्ञं यज्ञं च यज्ञपतिं च्छेत्त्याह यज्ञपतिमे-
वैनङ्गमयति स्वाय्योनिं च्छेत्त्याह स्वामेवैन्योनिं च्छेत्त्याह यज्ञपतिमे-
इत्याह यजमान एव वीर्यन्दधाति वासिष्ठो हं सात्यहव्यो देवभागं पंप्रच्छ यत्सृञ्जयान्बहुयाजिनो-
ऽयीयजो यज्ञे ॥ ७ ॥ यज्ञं प्रत्यतिष्ठिपा(३) यज्ञपता(३)विति स होवाच यज्ञपताविति सत्याद्वै
सृञ्जयाः परा बभूवुरिति होवाच यज्ञे वाव यज्ञः प्रतिष्ठाप्य आसीद्यजमानस्याऽपराभावायेति देवा
गातुविदो गातुर्वित्त्वा गातुमितेत्याह यज्ञ एव यज्ञं प्रति द्वापयति यजमानस्याऽपराभावाय ॥ ८ ॥
यजूंषि यज्ञ एकचत्वारिंशच्च ॥ २ ॥

अवभृथयजूंषि जुहोति यदेवाऽर्वाचीनमेकहायनादेनः करोति तदेव तैरव यजतेऽपौऽवभृ-
थमवैत्यप्सु वै वरुणस्सारुषादेव वरुणमव यजते वत्सना वा अन्वित्य यज्ञं ररुषांषि जिघां-
सन्ति साम्नां प्रस्तोताऽन्ववैति साम वै ररुषोहा ररुषसामपंहत्यै त्रिनिधनमुपैति त्रयं इमे लोका
एभ्य एव लोकेभ्यो ररुषां ॥ ९ ॥ स्यप हन्ति पुरुषः पुरुषो निधनमुपैति पुरुषः पुरुषो हि ररुषस्वी
ररुषसामपंहत्या उरु हि राजा वरुणश्चकारेत्याह प्रतिष्ठित्यै शतन्तै राजन्भिषजस्सहस्रमित्याह
भेषजमेवाऽस्मै करोत्यभिष्टितो वरुणस्य पाश इत्याह वरुणपाशमेवाऽभि तिष्ठति बरुहिरभि जुहो-
त्याहुतीनां प्रतिष्ठित्या अथो अग्रिवत्येव जुहोत्यपवर्हिषः प्रयाजान् ॥ १० ॥ यजति प्रजा वै बरुहिः
प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चत्याज्यभागौ यजति यज्ञस्यैव चरुषुषी नाऽन्तरैति वरुणय्यजति वरुण-
पाशादेवैनं मुञ्चत्यग्रीवरुणौ यजति सारुषादेवैनं वरुणपाशान्मुञ्चत्यपवर्हिषावनूयाजौ यजति प्रजा
वै बरुहिः प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चति चतुरः प्रयाजान् यजति द्वावनूयाजौ षट्सं पद्यन्ते षड्वा
ऋतवं ॥ ११ ॥ ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठत्यवभृथ निचङ्कुणेत्याह यथोदितमेव वरुणमव यजते समुद्रे ते
हृदयमप्स्वन्तरित्याह समुद्रे ह्यन्तर्वरुणस्सन्त्वा विशन्त्वोषधीरुताऽऽप इत्याहाऽद्भिरेवैनमोष-
धीभिस्सम्यञ्चन्दधाति देवीराप एष वो गर्भ इत्याह यथायजुरेवैतत्पशवो वै ॥ १२ ॥ सोमो यद्भि-
न्दूनां भरुष्यैत्यशुमान्स्याद्वरुणस्त्वेनङ्गुलीयाद्यन्न भरुष्यैदपशुस्यान्नैनं वरुणो गृह्णीयादुपस्पृ-
श्यमेव पशुमान्भवति नैनं वरुणो गृह्णाति प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह वरुणपाशादेव
निर्मुच्यतेऽप्रतीक्षमा यन्ति वरुणस्याऽन्तरहित्या एधोऽस्येधिषीमहीत्याह समिधैवाऽग्निन्नमस्यन्त

उपायन्ति तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याहु तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते ॥ १३ ॥ रखाऽसि प्रयाजानुतवो वै नमस्यन्तो द्वादश च ॥ ३ ॥

स्म्येन वेदिमुद्धन्ति रथाख्येण वि मिमीते यूपं मिनोति त्रिवृतमेव वज्रं संभृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै यदन्तर्वेदि मिनुयादैवलोकमभि जयेद्यद्वहिर्वेदि मनुष्यलोकवैद्यन्तस्य सन्धौ मिनो-
त्युभयौलोकयोरभिर्जित्या उपरसंमितां मिनुयात्पितृलोककामस्य रशनसंमितां मनुष्यलोककामस्य
चषालसंमितामिन्द्रियकामस्य सर्वांश्चमान्प्रतिष्ठाकामस्य ये त्रयो मद्धयमास्तान्स्मान्पशुकाम-
स्यैतान् वा ॥ १४ ॥ अनु पशव उप तिष्ठन्ते पशुमानेव भवति व्यतिषजेदितरान्प्रजयैवैनं
पशुभिर्यतिषजति यङ्गामयेत प्रमायुकस्स्यादिति गर्तमितन्तस्य मिनुयादुत्तराद्धर्च्यैर्वर्षिष्ठमथ
हसीयाऽसमेष्टा वै गर्तमिद्यस्यैवं मिनोति ताजक्प्र मीयते दखिणाद्धर्च्यैर्वर्षिष्ठं मिनुयात्सुवर्ग-
कामस्याऽथ हसीयाऽसमाक्रमणमेव तत्सेतुय्यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै ॥ १५ ॥
यदेकस्मिन् यूपे द्वे रशने परिव्ययति तस्मादेको द्वे जाये विन्दते यन्नैका रशनान्द्वयोर्यूपयोः
परिव्ययति तस्मान्नैका द्वौ पती विन्दते यङ्गामयेत स्यस्य जायेतेत्युपान्ते तस्य व्यतिषजेत्स्यैवा-
ऽस्य जायते यङ्गामयेत पुमानस्य जायेतेत्यान्तन्तस्य प्र वैष्टयेत्पुमानेवाऽस्य ॥ १६ ॥ जायतेऽसुरा
वै देवान्दखिणत उपाऽनयन्तान्देवा उपशयेनैवाऽपाऽनुदन्त तदुपशयस्योपशयत्वय्यदखिणत
उपशय उपशये भ्रातृव्यापनुत्यै सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुमन्तोऽथोपशय एवाऽपशुस्तस्य यजमानः
पशुर्यन्न निर्दिशेदार्तिमाच्छेद्यजमानोऽसौ तै पशुरिति निर्दिशेद्यद्विष्याद्यमेव ॥ १७ ॥ द्वेष्टि तमस्मै
पशुभिर्दिशति यदि न द्विष्यादाखुस्तै पशुरिति ब्रूयान्न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नाऽऽरण्यान्प्रजापतिः
प्रजा असृजत सौऽन्नाद्येन व्याद्धर्चत स एतामैकादशिनीमपश्यत्तया वै सौऽन्नाद्यमवाऽरुन्ध यद्दश
यूपा भवन्ति दशाख्यरा विराडन्नवैर्विराड्विराजैवाऽन्नाद्यमव रुन्धे ॥ १८ ॥ य एकादशस्तनं
एवाऽस्यै स दुह एवैनान्तेन वज्रो वा एषा सं मीयते यदेकादशिनी सेश्वरा पुरस्तात्प्रत्यञ्चैत्यज्ञः
समर्दितोर्यत्पात्नीवतं मिनोति यज्ञस्य प्रत्युत्तब्धै सयत्वाय ॥ १९ ॥ वै समष्ट्यै पुमानेवाऽस्य यमेव रुन्धे
त्रिःशच्च ॥ ४ ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत स रिरिचानोऽमन्यत स एतामैकादशिनीमपश्यत्तया वै स आयु-
रिन्द्रियव्वीर्यमात्मन्नधत्त प्रजा इव खलु वा एष सृजते यो यजते स एतर्हि रिरिचान इव यदैषैका-
दशिनी भवत्यायुरिव तयैन्द्रियव्वीर्य-ध्यजमान आत्मन्धत्ते प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति मिथुनः सार-
स्वत्या करोति रेत- ॥ २० ॥ स्सौम्येन दधाति प्र जनयति पौष्णेन बारहस्पत्यो भवति ब्रह्म वै
देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवाऽस्मै प्रजाः प्र जनयति वैश्वदेवो भवति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजा एवाऽस्मै
प्र जनयतीन्द्रियमेवैन्द्रेणाऽव रुन्धे विशं मारुतेनौजो बलमैन्द्राग्नेन प्रसवाय सावित्रो निर्वरुणत्वाय
वारुणो मद्धयत ऐन्द्रमा लभते मद्धयत एवेन्द्रियय्यजमाने दधाति ॥ २१ ॥ पुरस्तादैन्द्रस्य

वैश्वदेवमा लभते वैश्वदेवव्वा अन्नमन्नमेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्तादन्नमद्यत ऐन्द्रमालभ्य मारुतमा लभते विड्वै मरुतो विशमेवाऽस्मा अनुं बद्धाति यदि कामयेत योऽवगतस्सोऽपं रुद्धयता-
य्योऽपरुद्धस्सोऽव गच्छत्वित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमा लभेत वारुणस्य लोक ऐन्द्र-॥ २२ ॥ य्य ए-
वाऽवगतस्सोऽपं रुद्धयते योऽपरुद्धस्सोऽव गच्छति यदि कामयेत प्रजा मुह्येयुरिति पशून्यतिषजे-
त्प्रजा एव मोहयति यदभिवाहतोऽपाव्वारुणमालभेत प्रजा वरुणो गृह्णीयाद्विष्णिणत उदञ्चमा लभ-
तेऽपवाहतोऽपां प्रजानामवरुणग्राहाय ॥ २३ ॥ रेतो यजमाने दधाति लोक ऐन्द्रः सप्तत्रिंशच्च ॥ ५ ॥

इन्द्रः पत्त्रिया मनुमयाजयत्तां पर्याग्रिकृतामुदसृजत्तया मनुराद्ध्योद्यत्यर्ग्यैग्रिकृतं पात्नीवत-
मुत्सृजति यामेव मनुरक्रद्धिमाद्ध्योत्तामेव यजमान ऋद्ध्योति यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठिताद्यज्ञः परा
भवति यज्ञं पराभवन्त्ययजमानोऽनु परा भवति यदाज्येन पात्नीवतः सञ्स्थापयति यज्ञस्य प्रति-
ष्ठित्यै यज्ञं प्रतितिष्ठन्त्ययजमानोऽनु प्रति तिष्ठतीष्टव्वपया ॥ २४ ॥ भवत्यनिष्टव्वशयाऽथ पात्नी-
वतेन प्र चरति तीर्थ एव प्र चरत्यथो एतर्ह्येवाऽस्य यामस्त्वाष्ट्रो भवति त्वष्टा वै रेतसस्सिक्तस्य
रूपाणि वि करोति तमेव वृषाणं पत्नीष्वपि सृजति सौऽस्मै रूपाणि वि करोति ॥ २५ ॥ वपया
षट्त्रिंशच्च ॥ ६ ॥

घ्नन्ति वा एतत्सोमय्यदभिषुण्वन्ति यत्सौम्यो भवति यथा मृतायाऽनुस्तरणीङ्गन्ति तादृगेव
तद्यदुत्तराद्धे वा मद्धये वा जुहुयाद्देवताभ्यस्समदन्दद्धयाद्विष्णाद्धे जुहोत्येषा वै पितृणान्दि-
ख्वायामेव दिशि पितृभिरवदयत उद्गातृभ्यो हरन्ति सामदेवत्यो वै सौम्यो यदेव साप्तरच्छंबटकु-
र्वन्ति तस्यैव स शान्तिरवै- ॥ २६ ॥ ख्वन्ते पवित्रवै सौम्य आत्मानमेव पवयन्ते य आत्मानन्न
परिपश्येदितानुस्स्यादभिदद्विष्ट्वाऽवैख्वेत तस्मिन् ह्यात्मानं परिपश्यत्यथो आत्मानमेव पवयते
यो गतमनास्स्यात्सोऽवैख्वेत यन्मे मनः परागतय्यद्वा मे अपरागतम् । राज्ञा सोमैः तद्वयमस्मासुं
धारयामसीति मन एवाऽत्मन्दाधार ॥ २७ ॥ न गतमना भवत्यप वै तृतीयसवने यज्ञः क्रामतीजा-
नादनीजानमभ्याग्रावैष्णव्यर्चा घृतस्य यजत्यग्निस्सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञश्च दाधा-
रोपांशु यजति मिथुनत्वाय ब्रह्मवादिनो वदन्ति मित्रो यज्ञस्य स्विष्टय्युवते वरुणो दुर्दिष्टङ्क तर्हि
यज्ञः कं यजमानो भवतीति यन्मैत्रावरुणीव्वशामालभते मित्रेणैव ॥ २८ ॥ यज्ञस्य स्विष्टः
शमयति वरुणेन दुर्दिष्टनाऽऽर्तिमाच्छति यजमानो यथा वै लाङ्गलेनोर्वरा प्रभिन्दन्त्येवमृत्स्वामे यज्ञं
प्र भिन्तो यन्मैत्रावरुणीव्वशामालभते यज्ञायैव प्रभिन्नाय मृत्यमन्ववांस्यति शान्त्यै यातयामानि
वा एतस्य छन्दांसि य ईजानश्छन्दसामेष रसो यद्दशा यन्मैत्रावरुणीव्वशामालभते छन्दांस्येव
पुनरा प्रीणात्ययातयामत्वायाऽथो छन्दस्स्वेव रसन्दधाति ॥ २९ ॥ अव दाधार मित्रेणैव प्रीणाति षट्च
॥ ७ ॥

देवा वा इन्द्रियव्वीयाः (१) व्वयं भजन्त ततो यदत्यशिष्यत तदतिग्राह्या अभवन्तदतिग्रा-
ह्याणामतिग्राह्यत्वय्यदतिग्राह्या गृह्यन्त इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते तेज आग्नेयेनैन्द्रि-

यमैन्द्रेण ब्रह्मवर्चसं सौर्येणोपस्तंभनवा एतद्यज्ञस्य यदतिग्राह्याश्चक्रे पृष्ठानि यत्पृष्ठे न गृही-
यात्प्राञ्च्यं पृष्ठानि सः शृणुयुर्यदुक्थ्ये ॥ ३० ॥ गृहीयात्प्राञ्च्यं यज्ञमतिग्राह्यास्सः शृणुयु-
र्विश्वजिति सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सवीर्यत्वाय प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशस्त्र प्रियास्तनूरप-
न्यधत्त तदतिग्राह्या अभवन्वितनुस्तस्य यज्ञ इत्याहुयस्याऽतिग्राह्या न गृह्यन्त इत्यप्यग्निष्टोमे
ग्रहीतव्या यज्ञस्य सतनुत्वाय देवता वै सर्वास्सदृशीरासन्ता न व्यावृतमगच्छन्ते देवा ॥ ३१ ॥ एत
एतान्ग्रहानपश्यन्तान्गृह्यताऽऽग्नेयमग्निरेन्द्रमिन्द्रस्सौर्यं सूर्यस्ततो वै तैऽन्याभिर्देवताभिर्व्या-
वृतमगच्छन् यस्यैवविदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छतीमे लोका
ज्योतिष्मन्तस्समावद्वीर्याः काया इत्याहुराग्नेयेनाऽस्मिल्लोके ज्योतिर्द्धत्त ऐन्द्रेणाऽन्तरिक्ष इन्द्रवायू-
हि सयुजौ सौर्येणाऽमुष्मिल्लोके ॥ ३२ ॥ ज्योतिर्द्धत्ते ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति
समावद्वीर्यानेनान्कुरुत एतान् वै ग्रहान्बाविश्वव्यसाववित्तान्ताभ्यामिमे लोकाः पराश्चश्चाऽर्वा-
श्चश्च प्राऽभ्युस्यैवविदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते प्राऽस्मा इमे लोकाः पराश्चश्चाऽर्वाश्चश्च भान्ति ॥ ३३ ॥
उक्थ्ये देवा अमुष्मिल्लोक एकात्र चत्वारिंशच्च ॥ ८ ॥

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा अदाभ्ये छन्दांसि सर्वनानि समस्थापय-
न्ततो देवा अभवन्पराऽसुरा यस्यैवविदुषोऽदाभ्यो गृह्यते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति
यद्वै देवा असुरानदाभ्येनाऽदभ्युवन्तददाभ्यस्याऽदाभ्यत्वय्य एववेद दभ्योत्येव भ्रातृव्येनै न भ्रातृव्यो
दभ्योत्ये- ॥ ३४ ॥ षा वै प्रजापतेरतिमोखिणी नाम तनूर्यददाभ्य उपनद्धस्य गृह्यात्यतिमुत्तया अति
पाप्मानं भ्रातृव्यं मुच्यते य एववेद घ्नन्ति वा एतत्सोमय्यदभिषुण्वन्ति सोमं हन्यमाने यज्ञो हन्यते
यज्ञे यजमानो ब्रह्मवादिनो वदन्ति किन्तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येन जीवन्त्सुवर्गल्लोकमेतीति
जीवग्रहो वा एष यददाभ्योऽनभिषुतस्य गृह्याति जीवन्तमेवैनं सुवर्गल्लोकं मयति वि वा एतद्य-
ज्ञञ्छिन्दन्ति यददाभ्ये सऽस्थापयन्त्यंशूनपि सृजति यज्ञस्य सन्तत्यै ॥ ३५ ॥ दभ्योत्यनभिषुतस्य
गृह्यात्येकात्र विंशतिश्च ॥ ९ ॥

देवा वै प्रबाहुग्रहान्गृह्यत स एतं प्रजापतिरंशुमपश्यत्तमंगृह्यत तेन वै स आर्द्धोद्य-
स्यैवविदुषोऽंशुगृह्यत ऋद्धोत्येव सकृदभिषुतस्य गृह्याति सकृद्धि स तेनाऽऽर्द्धोन्मनसा गृह्याति
मन इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्या औदुंबरेण गृह्यात्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाऽव रुन्धे चतुस्सक्ति
भवति दिख्वे- ॥ ३६ ॥ व प्रति तिष्ठति यो वा अंशोरायतनं वेदाऽऽयतनवान्भवति वामदेव्य-
मिति साम तद्वा अस्याऽऽयतनं मनसा गायमानो गृह्यात्यायतनवानेव भवति यददध्वर्युरंशुङ्गुल-
नाऽर्द्धयैदुभाभ्यान्नद्धयैताऽदध्वर्यवै च यजमानाय च यदर्द्धयैदुभाभ्यामृद्धयेताऽनवानङ्गुह्याति सैवा-
ऽस्यर्द्धिरुहिरण्यमभि व्यनित्यमृतवै हिरण्यमायुः प्राण आयुषैवाऽमृतमभि धिनोति शतमानं भवति
शतायुः पुरुषश्शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति ॥ ३७ ॥ दिख्वनिति विंशतिश्च ॥ १० ॥

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्वयादिशस्य रिंरिचानोऽमन्यत स यज्ञानां षोडशधेन्द्रियव्वीर्यमा-
त्मानमभि समस्विदत्तथोऽश्यभवन्न वै षोडशी नाम यज्ञोऽस्ति यद्वाव षोडशः स्तोत्रं षोडशं
शस्त्रन्तेन षोडशी तथोऽशिनं षोडशित्वय्यथोऽशी गृह्यते इन्द्रियमेव तद्वीर्यं व्यजमान आत्मन्धत्ते
देवेभ्यो वै सुवर्गो लोको ॥ ३८ ॥ न प्राडभवत् एतं षोडशिनं पश्यन्तमगृह्यत ततो वै
तेभ्यस्सुवर्गो लोकः प्राडभवद्यथोऽशी गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्याऽभिर्जित्या इन्द्रो वै देवानां मा-
नुजावर आसीत्स प्रजापतिमुपाऽधावत्तस्मा एतं षोडशिनं प्राड्यच्छत्तमगृह्यत ततो वै सोऽग्रन्दे-
वतानां पर्यैद्यस्यैव विदुष्षोऽशी गृह्यते ॥ ३९ ॥ ऽग्रमेव समानानां पर्येति प्रातस्सवने गृह्णाति
वज्रो वै षोडशी वज्रः प्रातस्सवनं स्वादेवैन्योनेर्निर्गृह्णाति सर्वनेसवनेऽभि गृह्णाति सर्वनाथसव-
नादेवैनं प्र जनयति तृतीयसवने पशुकामस्य गृह्णीयाद्वज्रो वै षोडशी पशवस्तृतीयसवनं वज्रैर्गैवा-
ऽस्मै तृतीयसवनात्पशूनं रुन्धे नोक्थ्ये गृह्णीयात्प्रजा वै पशवं उक्थानि यदुक्थ्ये ॥ ४० ॥
गृह्णीयात्प्रजां पशूनस्य निर्देहदतिरात्रे पशुकामस्य गृह्णीयाद्वज्रो वै षोडशी वज्रैर्गैवाऽस्मै पशूनं व-
रुद्धय रात्रियोपरिष्ठाच्छमयत्यप्यग्निष्टोमे राजन्यस्य गृह्णीयाद्वचावृत्कामो हि राजन्यो यजते साह
एवाऽस्मै वज्रं गृह्णाति स एनं वज्रो भूत्या इन्धे निर्वा दहत्येकविंशः स्तोत्रं भवति प्रतिष्ठित्यै
हरिवच्छस्यत इन्द्रस्य प्रियन्धामो ॥ ४१ ॥ पाऽऽप्नोति कनीयासि वै देवेषु छन्दाः स्यासञ्ज्या-
यास्यसुरिषु ते देवाः कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि व्यशंसन्ततो वै तेऽसुराणाल्लोक-
मवृजत यत्कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि विशंसति भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृद्धे षड्रुषराण्यति
रेचयन्ति षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणाति चत्वारि पूर्वाण्यव कल्पयन्ति ॥ ४२ ॥ चतुष्पद एव
पशूनं रुन्धे द्वे उत्तरे द्विपद एवाऽव रुन्धेऽनुष्टुभं मभि सं पादयन्ति वाग्वा अनुष्टुप्समात्प्राणानां वा-
गुत्तमा समयाविषिते सूर्ये षोडशिनं स्तोत्रमुपाकरोत्येतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्साख्यादेव वज्रं
भ्रातृव्याय प्र हरत्यरुणपिशङ्गोऽथो दस्विणैतद्वै वज्रस्य रूपं समृद्धयै ॥ ४३ ॥ लोको विदुष्षोऽशी
गृह्यते यदुक्थ्ये धर्म कल्पयन्ति सप्तचत्वारिंशच्च ॥ ११ ॥

सुवर्गाय यद्वास्विणानि समिष्टयजूष्यवभृथयजूषि स्प्येन प्रजापतिरेकादशिनीमिन्द्रः पत्न्या घ्नन्ति देवा
वा इन्द्रियव्वीर्यन्देवा वा अदाभ्ये देवा वै प्रबाहुक्प्रजापतिर्देवेभ्यस्स रिंरिचानं षोडशधैकादश ॥ ११ ॥ सुवर्गाय य-
जति प्रजासौम्येन गृह्णीयात्प्रत्यञ्च गृह्णीयात्प्रजां पशून्त्रिचत्वारिंशत् ॥ ४३ ॥ सुवर्गाय वज्रस्य रूपं समृद्धयै ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे षष्ठः प्रश्नस्समाप्तः ॥

॥ इति षष्ठं काण्डम् ॥

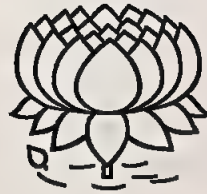

॥ षष्ठकाण्डस्य प्रश्नादिसङ्ख्यानिर्णयः ॥

प्रश्नाः	अनुवाकाः	पञ्चाशतः	पदानि
१	११	७६	३८४०
२	११	५९	३०८५
३	११	६२	३१५५
४	११	५१	२६२६
५	११	४२	२१५०
६	११	४३	२१२५

॥ संहतसङ्ख्या ॥

६	६६	३३३	१६९८१
---	----	-----	-------

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहिता

॥ अथ सप्तमं काण्डम् ॥

॥ तत्र प्रथमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

प्रजननञ्ज्योतिरग्निर्देवतानाञ्ज्योतिर्विराट्छन्दसाञ्ज्योतिर्विराड्वाचोऽग्नौ सन्तिष्ठते विरा-
जमभि सं पद्यते तस्मात्तज्ज्योतिरुच्यते द्वौ स्तोमौ प्रातस्सवनञ्चहतो यथा प्राणश्चाऽपानश्च द्वौ
माद्वयन्दिनः सवनय्यथा चरुश्च श्रोत्रश्च द्वौ तृतीयसवनय्यथा वाक्च प्रतिष्ठा च पुरुषसम्मितो वा
एष यज्ञोऽस्थूरि- ॥ १ ॥ यङ्गामङ्गामयते तमेतेनाऽभ्यञ्जुते सर्वः ह्यस्थूरिणाऽभ्यञ्जुतैऽग्निष्टोमेन वै
प्रजापतिः प्रजा असृजत ता अग्निष्टोमेनैव पर्यगृह्णात्तासां परिगृहीतानामश्वतरोऽत्यप्रवत् तस्या-
ऽनुहाय रेत आऽदत्त तद्दर्दभेन्यमार्दतस्माद्दर्दभो द्विरेता अथो आहुर्वडवायान्यमार्दिति तस्माद्दर्दवा
द्विरेता अथो आहुरोषधीषु ॥ २ ॥ न्यमार्दिति तस्मादोषधयोऽनभ्यक्ता रेभन्त्यथो आहुः प्रजासु
न्यमार्दिति तस्माद्यमौ जायेते तस्मादश्वतरो न प्र जायत आत्तिरेता हि तस्माद्ब्रह्मिष्यनव-
क्लृप्तस्सर्ववेदसे वा सहस्रे वाऽवक्लृप्तोऽति ह्यप्रवत् य एवविद्वानग्निष्टोमेन यजते प्राऽजाताः प्रजा
जनयति परि प्रजाता गृह्णाति तस्मादाहुर्ज्येष्ठयज्ञ इति ॥ ३ ॥ प्रजापतिर्वाव ज्येष्ठस्स ह्येतेनाग्ने-
ऽयंजत प्रजापतिरकामयत प्र जायेयेति स मुखतस्त्रिवृतनिरमिमीत तमग्निर्देवताऽन्वसृज्यत गायत्री
छन्दो रथन्तरः सामं ब्राह्मणो मनुष्याणामजः पशूनान्तस्मात्ते मुख्यां मुखतो ह्यसृज्यन्तो रसो
बाहुभ्यां पञ्चदशनिरमिमीत तमिन्द्रो देवताऽन्वसृज्यत त्रिष्टुछन्दो बृह- ॥ ४ ॥ त्सामं राजन्यो
मनुष्याणामविः पशूनान्तस्मात्ते वीर्यावन्तो वीर्याद्व्यसृज्यन्त मद्भ्यतस्सप्तदशनिरमिमीत तव्विश्वे
देवा देवता अन्वसृज्यन्त जगती छन्दो वैरूपः सामं वैश्यो मनुष्याणाङ्गावः पशूनान्तस्मात्त आद्या
अन्नधानाद्व्यसृज्यन्त तस्माद्भूयाः सोऽन्येभ्यो भूर्यिष्टा हि देवता अन्वसृज्यन्त पत्त एकविंशतिर-
मिमीत तमनुष्टुछन्दो- ॥ ५ ॥ ऽन्वसृज्यत वैराजः सामं शुद्रो मनुष्याणामश्वः पशूनान्तस्मात्तौ
भूतसङ्गामिणावश्वश्च शुद्रश्च तस्माच्छूद्रो यज्ञेऽनवक्लृप्तो न हि देवता अन्वसृज्यत तस्मात्पादावुप
जीवतः पत्तो ह्यसृज्येतां प्राणा वै त्रिवृद्धमासाः पञ्चदशः प्रजापतिस्सप्तदशस्त्रय इमे लोका असावा-
दित्य एकविंश एतस्मिन्वा एते श्रिता एतस्मिन्प्रतिष्ठिता य एववेदैतस्मिन्नेव श्रयत एतस्मिन्प्रति
तिष्ठति ॥ ६ ॥ अस्थूरिरोषधीषु ज्येष्ठयज्ञ इति बृहदनुष्टुछन्दः प्रतिष्ठिता नव च ॥ १ ॥

प्रातस्सवने वै गायत्रेण छन्दसा त्रिवृते स्तोमाय ज्योतिर्दधेति त्रिवृता ब्रह्मवर्चसेन पञ्च-
दशाय ज्योतिर्दधेति पञ्चदशेनौजसा वीर्येण सप्तदशाय ज्योतिर्दधेति सप्तदशेन प्राजापत्येन प्रज-
ननेनैकविंशाय ज्योतिर्दधेति स्तोम एव तथस्तोमाय ज्योतिर्दधेत्यथो स्तोम एव स्तोममभि प्र-
णयति यावन्तो वै स्तोमास्तावन्तः कामास्तावन्तो लोकास्तावन्ति ज्योतींश्चेतावन्त एव स्तो-
मानेतावन्तः कामानेतावन्तो लोकानेतावन्ति ज्योतींश्चैव रुन्धे ॥७॥ तावन्तो लोकास्त्रयोदश च ॥२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै यजेत योऽग्निष्टोमेन यजमानोऽथ सर्वस्तोमेन यजेतेति यस्य
त्रिवृतमन्तर्यन्ति प्राणास्तस्याऽन्तर्यन्ति प्राणेषु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते यस्य
पञ्चदशमन्तर्यन्ति वीर्यन्तस्याऽन्तर्यन्ति वीर्ये मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते यस्य
सप्तदशमन्तर्यन्ति ॥ ८ ॥ प्रजान्तस्याऽन्तर्यन्ति प्रजायां मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते
यस्यैकविंशमन्तर्यन्ति प्रतिष्ठान्तस्याऽन्तर्यन्ति प्रतिष्ठायां मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो
यजते यस्य त्रिणवमन्तर्यन्त्यृतूश्च तस्य नखत्रियाश्च विराजमन्तर्यन्त्यृतुषु मेऽप्यसन्नखत्रिया-
याश्च विराजीति ॥ ९ ॥ खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते यस्य त्रयस्त्रिंशमन्तर्यन्ति
देवतास्तस्याऽन्तर्यन्ति देवतासु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते यो वै स्तोमानामवमं
परमताङ्गच्छन्तव्वेदं परमतामेव गच्छति त्रिवृद्वै स्तोमानामवमस्त्रिवृत्परमो य एवव्वेदं परमतामेव
गच्छति ॥ १० ॥ सप्तदशमन्तर्यन्ति विराजीति चतुश्चत्वारिंशच्च ॥ ३ ॥

अङ्गिरसो वै सत्रमांसत ते सुवर्गल्लोकमायन्तेषां हविष्मांश्च हविष्कृचाऽहीयेतान्ताव-
कामयेतां सुवर्गल्लोकमियावेति तावेतन्दित्रात्रमपश्यतान्तमाऽहरतान्तेनाऽयजेतान्ततो वै तौ
सुवर्गल्लोकमैताय्य एवव्विद्वान्दित्रात्रेण यजते सुवर्गमेव लोकमेति तावैतां पूर्वेणाऽह्नाऽगच्छतामु-
त्तरिणा- ॥ ११ ॥ ऽभिष्टुवः पूर्वमहर्भवति गतिरुत्तरञ्ज्योतिष्टोमोऽग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति तेजस्तेना-
ऽवं रुन्धे सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तरं सर्वस्याऽऽप्त्यै सर्वस्याऽवर्द्धयै गायत्रं पूर्वेऽहन्थसामं भवति
तेजो वै गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसन्तेज एव ब्रह्मवर्चसमात्मन्धत्ते त्रैष्टुभमुत्तरं ओजो वै वीर्यन्त्रि-
ष्टुगोज एव वीर्यमात्मन्धत्ते रथन्तरं पूर्वे- ॥ १२ ॥ ऽहन्थसामं भवतीयव्वै रथन्तरमस्यामेव प्रति
तिष्ठति बृहदुत्तरेऽसौ वै बृहदमुष्यामेव प्रति तिष्ठति तदाहुः के जगती चाऽनुष्टुप्चेति वैखानसं
पूर्वेऽहन्थसामं भवति तेन जगत्यै नैति षोडशुत्तरि तेनाऽनुष्टुभोऽथाऽऽहुर्यथ्समानेऽर्द्धमासे
स्यातामन्यतरस्याऽह्नौ वीर्यमनु पद्येतेत्यमावास्यायां पूर्वमहर्भवत्युत्तरस्मिन्नुत्तरान्नैवाऽर्द्धमासयो-
र्भवतो नानावीर्ये भवतो हविष्मन्निधनं पूर्वमहर्भवति हविष्कृन्निधनमुत्तरं प्रतिष्ठित्यै ॥ १३ ॥ उत्तरिण
रथन्तरं पूर्वेऽन्वेकविंशतिश्च ॥ ४ ॥

आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्तस्मिन्प्रजापतिर्वायुर्भूत्वाऽचरत्स इमामपश्यत्ताव्वराहो
भूत्वाऽहरत्ताव्विश्चकर्मा भूत्वा व्यमार्त्थाऽप्रथत सा पृथिव्यभवत्तत्पृथिव्यै पृथिवित्वन्तस्याम-

श्राम्यत्प्रजापतिस्स देवानसृजत वसुंनुद्रानादित्यान्ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन्त्र जायामहा इति सौऽ-
ब्रवी- ॥ १४ ॥ यथाऽहय्युष्माऽस्तपसाऽसृख्येवन्तपसि प्रजननमिच्छद्ध्वमिति तेभ्योऽग्निमा-
यतनं प्राड्यच्छदेतेनाऽऽयतनेन श्राम्यतेति तैऽग्निनाऽऽयतनेनाऽश्राम्यन्ते संव्यत्सर एकाङ्गमसृजन्त
ताव्वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्राड्यच्छचेताऽरख्यद्ध्वमिति ताव्वसवो रुद्रा आदित्या अरखन्त
सा वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्राडजायत त्रीणि च ॥ १५ ॥ शतानि त्रयस्त्रिंशतश्चाऽथ सैव सं-
हस्रतम्यभवत्ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन्त्सहस्रेण नो याजयेति सौऽग्निष्टोमेन वसूनयाजयत्त इमुल्लोक-
मजयन्तचाऽददुस्स उक्थ्येन रुद्रानयाजयत्तैऽन्तरिख्यमजयन्तचाऽददुस्सौऽतिरात्रेणाऽऽदित्यान-
याजयत्तैऽमुल्लोकमजयन्तचाऽददुस्तदन्तरिख्य- ॥ १६ ॥ व्यैर्यत तस्माद्रुद्रा घातुका अनायतना
हि तस्मादाहुश्शिथिलव्यै मद्ध्यममहस्त्रिरात्रस्य वि हि तद्वैर्यतेति त्रैष्टुभं मद्ध्यमस्याऽह आज्यं
भवति सय्यानानि सूक्तानि शऽसति षोडशिनऽ शऽसत्यहो धृत्या अशिथिलभावाय तस्मात्त्रि-
रात्रस्याऽग्निष्टोम एव प्रथममहस्यादथोक्थ्योऽथाऽतिरात्र एषाल्लोकानाव्विधृत्यै त्रीणित्रीणि
शतान्यनूचीनाहमव्यवच्छिन्नानि ददा- ॥ १७ ॥ तेषाल्लोकानामनु सन्तत्यै दशतन्न वि
च्छिन्द्याद्विराजन्नेद्विच्छिनदानीत्यथ या सहस्रतम्यासीत्तस्यामिन्द्रश्च विष्णुश्च व्यायच्छेताऽ स
इन्द्रोऽमन्यताऽनया वा इदव्विष्णुस्सहस्रव्यवर्ष्यत इति तस्यामकल्येतान्दिभाग इन्द्रस्तृतीये
विष्णुस्तद्वा एषाऽभ्यनूच्यत उभा जिग्यथुरिति ताव्वा एतामच्छावाक ॥ १८ ॥ एव शऽसत्यथ या
सहस्रतमी सा होत्रे देयेति होतारव्वा अभ्यतिरिच्यते यदतिरिच्यते होताऽनाप्तस्याऽऽपयिताऽथा-
ऽहुरुन्नेत्रे देयेत्यतिरिक्ता वा एषा सहस्रस्याऽतिरिक्त उन्नेतत्विजामथाऽऽहुस्सर्वेभ्यस्सदस्यैभ्यो
देयेत्यथाऽऽहुरुदाकृत्या सा वशश्चरेदित्यथाऽऽहुर्ब्रह्मणं चाऽग्नीधे च देयेति ॥ १९ ॥ द्विभागं ब्रह्मणे
तृतीयमग्नीधे ऐन्द्रो वै ब्रह्मा वैष्णवोऽग्नीधयैव तावकल्येतामित्यथाऽऽहुर्या कल्याणी बहुरूपा सा
देयेत्यथाऽऽहुर्या द्विरूपोभयतएनी सा देयेति सहस्रस्य परिगृहीत्यै तद्वा एतत्सहस्रस्याऽयनऽ सह-
स्रं स्तोत्रीयास्सहस्रन्दखिणास्सहस्रसंमितस्सुवर्गो लोकस्सुवर्गस्य लोकस्याऽभिजित्यै ॥ २० ॥
अब्रवीच्च तदन्तरिख्यन्ददात्यच्छावाकश्च देयेति सप्तचत्वारिंशच्च ॥ ५ ॥

सोमो वै सहस्रमविन्दत्तमिन्द्रोऽन्वविन्दत्तौ यमो न्यागच्छतावब्रवीदस्तु मेऽत्राऽपीत्यस्तु
ही(३) इत्यब्रूताऽ स यम एकस्याव्वीर्यं पर्यपश्यदियव्वा अस्य सहस्रस्य वीर्यं बिभर्तीति तावब्र-
वीदियम्ममाऽस्त्वेतद्युवयोरिति तावब्रूताऽ सर्वे वा एतदेतस्याव्वीर्यं ॥ २१ ॥ परि पश्यामोऽऽश्मा
हरामहा इति तस्यामऽश्माऽहरन्त तामप्सु प्राडवेशयन्त्सोमायोदेहीति सा रोहिणी पिङ्गलैकहायनी
रूपङ्गत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैस्सहोदैत्तस्माद्रोहिण्या पिङ्गलयैकहायन्या सोमङ्गीणीयाद्य
एवव्विद्वान्रोहिण्या पिङ्गलयैकहायन्या सोमङ्गीणाति त्रयस्त्रिंशता चैवाऽस्य त्रिभिश्च ॥ २२ ॥
शतैस्सोमः क्रीतो भवति सुक्रीतेन यजते तामप्सु प्राडवेशयन्निन्द्रायोदेहीति सा रोहिणी लख्मणा

पंष्टौही वार्त्रेघ्री रूपङ्कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैस्सहोदैतस्माद्रोहिणील्लख्मणां पंष्टौही-
 व्वार्त्रेघ्रीन्दद्याद्य एवव्विद्वात्रोहिणील्लख्मणां पंष्टौहीव्वार्त्रेघ्रीन्ददाति त्रयस्त्रिंशच्चैवाऽस्य त्रीणि च
 शतानि सा दत्ता ॥ २३ ॥ भवति तामप्सु प्रावेशयन् यमायोदेहीति सा जरती मूर्खा तज्जघन्या
 रूपङ्कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैस्सहोदैतस्माज्जरती मूर्खान्तज्जघन्यामनुस्तरणीङ्कुरुते य
 एवव्विद्वाजरती मूर्खान्तज्जघन्यामनुस्तरणीङ्कुरुते त्रयस्त्रिंशच्चैवाऽस्य त्रीणि च शतानि साऽमु-
 ष्मिल्लोके भवति वागेव सहस्रतमी तस्मा- ॥ २४ ॥ द्रो देयस्सा हि वरस्सहस्रमस्य सा दत्ता
 भवति तस्माद्द्रो न प्रतिगृह्यस्सा हि वरस्सहस्रमस्य प्रतिगृहीतं भवतीयव्वर इति ब्रूयादथाऽन्यां
 ब्रूयादियं ममेति तथाऽस्य तथ्संहस्रमप्रतिगृहीतम्भवत्युभयतएनी स्यात्तदाहुरन्यतएनी स्यात्सहस्रं
 परस्तादेतमिति यैव वरः ॥ २५ ॥ कल्याणी रूपसमृद्धा सा स्यात्सा हि वरस्समृद्धचै तामुत्तरिणा-
 ऽऽग्रीद्धं पर्याणीयाऽऽहवनीयस्याऽन्तै द्रोणकलशमव घ्रापयेदा जिघ्र कलशं मह्युरुधारा पर्यस्वत्या
 त्वा विशन्त्विन्दवस्समुद्रमिव सिन्धवस्सा मा सहस्र आ भज प्रजया पशुभिस्सह पुनर्माऽऽ विश-
 ताद्रयिरिति प्रजयैवैनं पशुभी रय्या स- ॥ २६ ॥ मर्द्धयति प्रजावांन्पशुमात्रयिमान्भवति य एव-
 व्वेद तया सहाऽऽग्रीद्धं परेत्यं पुरस्तात्प्रतीच्यान्तिष्ठन्त्याञ्जुहुयादुभा जिग्यथुर्न परा जयेथे न परा
 जिग्ये कतरश्चनैनाः । इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथान्त्रेधा सहस्रव्वि तदैरयेथामिति त्रेधाविभक्तव्वै
 त्रिरात्रे सहस्रं साहस्रीमेवैनङ्करोति सहस्रस्यैवैनान्मात्रा- ॥ २७ ॥ ङ्करोति रूपाणि जुहोति रूपै-
 रेवैनान् समर्द्धयति तस्या उपोत्थाय कर्णमा जपेदिडे रन्तेऽदिते सरस्वति प्रिये प्रेयसि महि विश्रु-
 त्येतानि ते अघ्निये नामानि सुकृतम्मा देवेषु ब्रूतादिति देवेभ्य एवैनमा वेदयत्यन्वेनन्देवा बुद्धयन्ते
 ॥ २८ ॥ एतदेतस्याव्वीर्यमस्य त्रिभिश्च दत्ता सहस्रतमी तस्मादेव वरस्सं मात्रामेकात्र चत्वारिंशच्च ॥ ६ ॥

सहस्रतम्या वै यजमानस्सुवर्गल्लोकमेति सैनं सुवर्गल्लोकङ्गमयति सा मा सुवर्गल्लोक-
 ङ्गमयेत्याह सुवर्गमेवैनल्लोकङ्गमयति सा मा ज्योतिष्मन्तल्लोकङ्गमयेत्याह ज्योतिष्मन्तमेवैन-
 ल्लोकङ्गमयति सा मा सर्वान्पुण्याल्लोकानामयेत्याह सर्वानिवैनं पुण्याल्लोकानामयति सा
 ॥ २९ ॥ मा प्रतिष्ठाङ्गमय प्रजया पशुभिस्सह पुनर्माऽऽ विशताद्रयिरिति प्रजयैवैनं पशुभी रय्या प्रति
 ष्ठापयति प्रजावांन्पशुमात्रयिमान्भवति य एवव्वेद तामग्रीधै वा ब्रह्मणे वा होत्रे वोद्गात्रे वाऽदध्वर्यवे
 वा दद्यात्सहस्रमस्य सा दत्ता भवति सहस्रमस्य प्रतिगृहीतं भवति यस्तामविद्वा- ॥ ३० ॥
 न्प्रतिगृह्णाति तां प्रति गृह्णीयादेकाऽसि न सहस्रमेकान्त्वा भूतां प्रति गृह्णामि न सहस्रमेका मा
 भूताऽऽ विश मा सहस्रमित्येकामेवैनं भूतां प्रति गृह्णाति न सहस्रय्य एवव्वेद स्योनाऽसि सुषदा
 सुशेवा स्योना माऽऽ विश सुषदा माऽऽ विश सुशेवा माऽऽ विशे- ॥ ३१ ॥ त्याह स्योनैवैनं
 सुषदा सुशेवा भूताऽऽ विशति नैनं हिनस्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति सहस्रं सहस्रतम्यन्वेती (३)
 सहस्रतमी सहस्रा (३) मिति यत्प्राचीमुत्सृजेत्सहस्रं सहस्रतम्यन्वियात्तत्सहस्रमप्रज्ञात्रं सुवर्ग-
 ल्लोकत्र प्र जानीयात्प्रतीचीमुत्सृजति ता सहस्रमनु पर्यावर्तते सा प्रजानती सुवर्गल्लोकमेति

यजमानमभ्युत्सृजति स्विप्रे सहस्रं प्र जायत उत्तमा नीयते प्रथमा देवान्गच्छति ॥ ३२ ॥
लोकान्गमयति साऽर्विद्वान्सुशोवा माऽऽ विश यजमानन्द्वादश च ॥ ७ ॥

अत्रिरददादौर्वाय प्रजां पुत्रकामाय स रिरिचानोऽमन्यत निर्वीर्यशिशिलो यातयामा स
एतश्चतुरात्रमपश्यत्तमाऽहर्त्तेनाऽयजत ततो वै तस्य चत्वारो वीरा आऽजायन्त सुहोता सूद्राता
स्वर्ध्वर्युस्सुसंभेयो य एवर्विद्वान्श्चतुरात्रेण यजत आऽस्य चत्वारो वीरा जायन्ते सुहोता सूद्राता
स्वर्ध्वर्युस्सुसंभेयो ये चतुर्विंशाः पर्वमाना ब्रह्मवर्चसन्त- ॥ ३३ ॥ य उद्यन्तस्ततोमाऽश्रीस्सा-
ऽत्रिंश्रद्धादैर्वयं यजमानश्चत्वारि वीर्याणि नोपाऽनमन्तेज इन्द्रियं ब्रह्मवर्चसमन्नाद्य स एताश्च-
तुरश्चतुष्टोमान् सोमानपश्यत्तानाऽहर्त्तैरयजत तेज एव प्रथमेनाऽवाऽरुन्धेन्द्रियन्द्वितीयैर्न ब्रह्मवर्च-
सन्तृतीयैर्नाऽन्नाद्यश्चतुर्थेन य एवर्विद्वान्श्चतुरश्चतुष्टोमान् सोमानाहरति तैर्यजते तेज एव प्रथमे-
नाऽव रुन्ध इन्द्रियन्द्वितीयैर्न ब्रह्मवर्चसन्तृतीयैर्नाऽन्नाद्यश्चतुर्थेन यामेवाऽत्रिंश्रद्धामार्द्धोत्तामेव
यजमान ऋद्धोति ॥ ३४ ॥ तत्तेज एवाऽष्टादश च ॥ ८ ॥

जमदग्निः पुष्टिकामश्चतुरात्रेणाऽयजत स एतान्पोषां अपुष्यत्तस्मात्पलितौ जामदग्नियौ न
सञ्जानाते एतानेव पोषान्पुष्यति य एवर्विद्वान्श्चतुरात्रेण यजते पुरोडाशिन्य उपसदो भवन्ति
पशवो वै पुरोडाशः पशून्नेवाऽव रुन्धेऽन्नवै पुरोडाशोऽन्नमेवाऽव रुन्धेऽन्नादः पशुमान्भवति य एव-
र्विद्वान्श्चतुरात्रेण यजते ॥ ३५ ॥ जमदग्निरष्टाचत्वारिंशत् ॥ ९ ॥

सँवथ्सरो वा इदमेक आसीत्सोऽकामयतूर्त्नसृजेयेति स एतं पञ्चरात्रमपश्यत्तमाऽहर्त्ते-
नाऽयजत ततो वै स ऋतूनसृजत य एवर्विद्वान्पञ्चरात्रेण यजते प्रैव जायते त ऋतवस्सृष्टा न व्या-
वर्तन्त त एतं पञ्चरात्रमपश्यन्तमाऽहर्न्तेनाऽयजन्त ततो वै ते व्यावर्तन्त ॥ ३६ ॥ य एवर्विद्वान्-
न्पञ्चरात्रेण यजते वि पाप्मना भ्रातृव्येणाऽऽ वर्तते सार्वसेनिशौचेयोऽकामयत पशुमान्स्यामिति
स एतं पञ्चरात्रमाऽहर्त्तेनाऽयजत ततो वै स सहस्रं पशून्प्राऽऽप्रोद्य एवर्विद्वान्पञ्चरात्रेण यजते प्र
सहस्रं पशूनाप्रोति ववरः प्रावाहणिरकामयत वाचः प्रवदिता स्यामिति स एतं पञ्चरात्रमा- ॥ ३७ ॥
ऽहर्त्तेनाऽयजत ततो वै स वाचः प्रवदिताऽभवद्य एवर्विद्वान्पञ्चरात्रेण यजते प्रवदितैव वाचो
भवत्यथो एनँवाचस्पतिरित्याहुरनाप्तश्चतुरात्रोऽतिरिक्तषड्रात्रोऽथ वा एष संप्रति यज्ञो यत्पञ्चरात्रो
य एवर्विद्वान्पञ्चरात्रेण यजते संप्रत्येव यज्ञेन यजते पञ्चरात्रो भवति पञ्च वा ऋतवस्सँवथ्सर
॥ ३८ ॥ ऋतुष्वेव सँवथ्सरे प्रति तिष्ठत्यथो पञ्चांखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाऽव रुन्धे
त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाऽव रुन्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाऽव रुन्धे सप्तदशो भवत्य-
न्नाद्यस्याऽवरुद्धया अथो प्रैव तेन जायते पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेरास्यै महाव्रतवा-
नन्नाद्यस्याऽवरुद्धयै विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याऽभिर्जित्यै ॥ ३९ ॥ ते व्यावर्तन्त
प्रवदिता स्यामिति स एतं पञ्चरात्रमा सँवथ्सरोऽभिर्जित्यै ॥ ४० ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवैऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामा दंद इमामगृभ्णन्नशनामृतस्य
पूर्वं आयुषि विदथेषु कव्या । तया देवास्सुतमा बभूवुरक्तस्य सामन्त्सरमारपन्ती । अभिधा असि
भुवनमसि यन्ताऽसि धर्ताऽसि सौऽग्रिर्वैश्वानरः सप्रथसङ्गच्छ स्वाहाकृतः पृथिव्याय्यन्ता राड्य-
न्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुणः कुष्यै त्वा रूषेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वा पृथिव्यै त्वाऽन्तरि-
रूषाय त्वा दिवे त्वा सते त्वाऽसते त्वाऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः ॥ ४० ॥
धरुणः पञ्चविंशतिश्च ॥ ११ ॥

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्राऽश्वोऽसि हयोऽस्यत्योऽसि नरोऽस्यर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसि
वृषाऽसि नृमणा असि ययुर्नामाऽस्यादित्यानां पत्वाऽन्विह्यग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यां स्वाहा
प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यस्स्वाहा सर्वाभ्यो देवताभ्य इह धृतिस्स्वाहेह विधृतिस्स्वाहेह
रन्तिस्स्वाहेह रमन्तिस्स्वाहा भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो देवा
आशापाला एतन्देवेभ्योऽश्वमेधाय प्रोर्षितङ्गोपायत ॥ ४१ ॥ रन्तिस्स्वाहा द्वाविंशतिश्च ॥ १२ ॥

आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहोद्गावाय स्वाहोद्गुताय स्वाहा शूकराय स्वाहा शूकृताय
स्वाहा पलायिताय स्वाहाऽऽपलायिताय स्वाहाऽऽबलन्ति स्वाहा पराबलन्ति स्वाहाऽऽयते स्वाहा
प्रयते स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ४२ ॥ आयनायोत्तरमापलायिताय षड्विंशतिः ॥ १३ ॥

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा वायवे स्वाहाऽपां मोदाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै
स्वाहेन्द्राय स्वाहा बृहस्पतये स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ४३ ॥ अग्नये
वायवेऽपां मोदायेन्द्राय त्रयोविंशतिः ॥ १४ ॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिरूषाय स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहा
नखत्रेभ्यस्स्वाहा प्राच्यै दिशे स्वाहा दख्णिणायै दिशे स्वाहा प्रतीच्यै दिशे स्वाहोदीच्यै दिशे
स्वाहोर्द्ध्वायै दिशे स्वाहा दिग्भ्यस्स्वाहाऽवान्तरदिशाभ्यस्स्वाहा समाभ्यस्स्वाहा शरद्भ्यस्स्वाहा-
ऽहोरात्रेभ्यस्स्वाहाऽर्द्धमासेभ्यस्स्वाहा मासेभ्यस्स्वाहर्तुभ्यस्स्वाहा सव्यत्सराय स्वाहा सर्वस्मै
स्वाहा ॥ ४४ ॥ पृथिव्यै सूर्याय नखत्रेभ्यः प्राच्यै सप्तचत्वारिंशत् ॥ १५ ॥

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा पूष्णे स्वाहा बृहस्पतये
स्वाहाऽपां मोदाय स्वाहा वायवे स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ४५ ॥
अग्नये सवित्रे पूष्णेऽपां मोदाय वायवे त्रयोविंशतिः ॥ १६ ॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिरूषाय स्वाहा दिवे स्वाहाऽग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा
चन्द्रमसे स्वाहाऽह्ने स्वाहा रात्रियै स्वाहर्जवे स्वाहा साधवे स्वाहा सुखित्यै स्वाहा रूषुधे
स्वाहाऽऽशितिमे स्वाहा रोगाय स्वाहा ऽऽनाय स्वाहा शीताय स्वाहाऽऽतपाय स्वाहाऽऽरण्याय

स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ४६ ॥ पृथिव्या अग्रयेऽहे रात्रियै चतुश्चत्वारि-
ंशत् ॥ १७ ॥

भुवो देवानाङ्गर्माणाऽपसर्तस्य पत्न्याऽसि वसुभिर्देवेभिर्देवतया गायत्रेण त्वा छन्दसा युन-
ज्मि वसन्तेन त्वर्तुना हविषा दीर्घयामि रुद्रेभिर्देवेभिर्देवतया त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्मि ग्रीष्मेण
त्वर्तुना हविषा दीर्घयाम्यादित्येभिर्देवेभिर्देवतया जागतेन त्वा छन्दसा युनज्मि वरूषाभिस्त्वर्तुना
हविषा दीर्घयामि विश्वेभिर्देवेभिर्देवतयाऽऽनुष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्मि ॥ ४७ ॥ शरदां त्वर्तुना
हविषा दीर्घयाम्यङ्गिरोभिर्देवेभिर्देवतया पाङ्केन त्वा छन्दसा युनज्मि हेमन्तशिशिराभ्यान्त्वर्तुना
हविषा दीर्घयाम्याऽहन्दीर्घामरुहमृतस्य पत्नीङ्गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा चर्तः सत्येऽधा सत्यमृ-
तेऽधाम् । महीम् षु सुत्रामाणमिह धृतिस्स्वाहेह विधृतिस्स्वाहेह रन्तिस्स्वाहेह रमन्तिस्स्वाहा
॥ ४८ ॥ आनुष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्म्येकात्र पञ्चाशच्च ॥ १८ ॥

ईङ्गाराय स्वाहेङ्गृताय स्वाहा क्रन्दते स्वाहाऽवक्रन्दते स्वाहा प्रोथते स्वाहा प्रप्रोथते स्वाहा
गन्धाय स्वाहा घ्राताय स्वाहा प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा सन्दीयमानाय स्वाहा
सन्दिताय स्वाहा विचृत्यमानाय स्वाहा विचृत्ताय स्वाहा पलायिष्यमाणाय स्वाहा पलायिताय
स्वाहोपरऽस्यते स्वाहोपरताय स्वाहा निवेक्ष्यते स्वाहा निविशमानाय स्वाहा निविष्टाय स्वाहा
निषथ्यते स्वाहा निषीदते स्वाहा निषण्णाय स्वाहा- ॥ ४९ ॥ ऽऽसिष्यते स्वाहाऽऽसीनाय स्वा-
हाऽऽसिताय स्वाहा निपथ्यते स्वाहा निपद्यमानाय स्वाहा निपन्नाय स्वाहा शयिष्यते स्वाहा
शयानाय स्वाहा शयिताय स्वाहा संमीलिष्यते स्वाहा संमीलते स्वाहा संमीलिताय स्वाहा स्व-
पस्यते स्वाहा स्वपते स्वाहा सुप्ताय स्वाहा प्रभोथ्यते स्वाहा प्रबुद्धयमानाय स्वाहा प्रबुद्धाय स्वाहा
जागरिष्यते स्वाहा जाग्रते स्वाहा जागरिताय स्वाहा शुश्रूषमाणाय स्वाहा शृण्वते स्वाहा श्रुताय
स्वाहा वीर्षिष्यते स्वाहा ॥ ५० ॥ वीर्षमाणाय स्वाहा वीर्षिताय स्वाहा सऽहास्यते स्वाहा
सज्जिहानाय स्वाहोज्जिहानाय स्वाहा विवथ्यते स्वाहा विवर्तमानाय स्वाहा विवृत्ताय स्वाहो-
त्यास्यते स्वाहोत्तिष्ठते स्वाहोत्थिताय स्वाहा विधविष्यते स्वाहा विधून्वानाय स्वाहा विधूताय
स्वाहोत्क्रऽस्यते स्वाहोत्क्रामते स्वाहोत्क्रान्ताय स्वाहा चङ्गमिष्यते स्वाहा चङ्गम्यमाणाय स्वाहा
चङ्गमिताय स्वाहा कण्डूयिष्यते स्वाहा कण्डूयमानाय स्वाहा कण्डूयिताय स्वाहा निकषिष्यते
स्वाहा निकषमाणाय स्वाहा निकषिताय स्वाहा यदत्ति तस्मै स्वाहा यत्पिबति तस्मै स्वाहा
यन्मेहति तस्मै स्वाहा यच्छकृत्करोति तस्मै स्वाहा रेतसे स्वाहा प्रजाभ्यस्स्वाहा प्रजननाय स्वाहा
सर्वस्मै स्वाहा ॥ ५१ ॥ निषण्णाय स्वाहा वीर्षिष्यते स्वाहा निकषमाणाय स्वाहा सप्तविंशतिश्च ॥ १९ ॥

अग्रये स्वाहा वायवे स्वाहा सूर्याय स्वाहर्तमस्युतस्यर्तमसि सत्यमसि सत्यस्य सत्यमस्यु-
तस्य पन्था असि देवानाङ्ग्याऽमृतस्य नाम तत्सत्यय्यत्त्वं प्रजापतिरस्यधि यदस्मिन्वाजिनीव

शुभस्पर्द्धन्ते दिवस्सूर्येण विशोऽपो वृणानः पवते कव्यन्पशुन्न गोपा इर्यः परिज्मा ॥ ५२ ॥ अग्र्ये वायवे सूर्यायाऽष्टाचत्वारिंशत् ॥ २० ॥

प्रजननं प्रातस्सवने वै ब्रह्मवादिनस्स त्वा अङ्गिरस आपो वै सोमो वै सहस्रतम्याऽत्रिजर्मदग्निस्संव्वत्सरो देवस्य विभूरायनायाऽग्र्ये पृथिव्या अग्र्ये पृथिव्यै भुवं ईङ्कारायाऽग्र्ये वायवे सूर्याय विंशतिः ॥ २० ॥ प्रजननमङ्गिरसस्सोमो वै प्रतिगृह्णाति विभूर्वीर्ष्वमाणाया द्विपञ्चाशत् ॥ ५२ ॥ प्रजननं परिज्मा ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां सप्तमकाण्डे प्रथमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ सप्तमकाण्डे द्वितीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

साद्ध्या वै देवास्सुवर्गकामा एतश् षड्रात्रमपश्यन्तमाऽहरन्तेनाऽयजन्त ततो वै ते सुवर्गल्लोकमायन् य एवँविद्वाँसं षड्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकयन्ति देवसत्रवै षड्रात्रः प्रत्यर्ख ॐ ह्येतानि पृष्ठानि य एवँविद्वाँसं षड्रात्रमासते साखादेव देवता अभ्यारोहन्ति षड्रात्रो भवति षड्वा ऋतवष्पट्पृष्ठानि ॥ १ ॥ पृष्ठैरेवर्तुनन्वारोहन्त्यृतुभिस्संव्वत्सरन्ते संव्वत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति बृहद्रथन्तराभ्याँयन्तीयँवाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरैव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याऽञ्जसायनी सुती ताभ्यामेव सुवर्गल्लोकयन्ति त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाऽव रुन्धते पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाऽव रुन्धते सप्तदशो ॥ २ ॥ भवत्यन्नाद्यस्याऽवरुद्ध्या अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन्दधते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै सदोहविर्द्धानिन एतेन षड्रात्रेण यजेरन्नाश्वत्थी हविर्द्धानश्चाऽऽग्रीद्वध्रश्च भवतस्तद्धि सुवर्ग्यश्चक्रीवती भवतस्सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या उलूखलबुद्धो यूपो भवति प्रतिष्ठित्यै प्राञ्चो यान्ति प्राडिब हि सुवर्गो ॥ ३ ॥ लोकस्सरस्वत्या यान्त्येष वै दैवयानः पन्थास्तमेवाऽन्वारोहन्त्याक्रोशन्तो यान्त्यवर्तिमेवाऽन्यस्मिन्प्रतिषज्य प्रतिष्ठाङ्गच्छन्ति यदा दश शतङ्कुर्वन्त्यथैकमुत्थानश् शतायुः पुरुषश्शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्ति यदा शतश्

सहस्रं ह्रस्वन्त्यथैकमुत्थानं सहस्रं संमितो वा असौ लोकौऽमुमेव लोकमभि जयन्ति यदैषां प्रमीयेत
यदा वा जीयेरन्नथैकमुत्थानन्तद्वि तीर्थम् ॥ ३ ॥ पृष्ठानि सप्तदशस्सुवर्गो जयन्ति यदैकादश च ॥ १ ॥

कुसुर्विन्द औद्दालकिरकामयत पशुमान्स्यामिति स एतं सप्तरात्रमाऽहरत्तेनाऽयजत तेन
वै स यावन्तो ग्राम्याः पशवस्तानवाऽरुन्ध य एवैविद्वान्सप्तरात्रेण यजते यावन्त एव ग्राम्याः
पशवस्तानेवाऽर्व रुन्धे सप्तरात्रो भवति सप्त ग्राम्याः पशवस्सप्ताऽऽरण्यास्सप्त छन्दास्स्यु-
भयस्याऽर्वरुद्धचै त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज ॥ ५ ॥ एवाऽर्व रुन्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाऽर्व रुन्धे
सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्याऽर्वरुद्धया अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो
रुचमेवाऽऽत्मन्धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेरास्यै महाव्रत-
वानन्नाद्यस्याऽर्वरुद्धचै विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याऽभिजित्यै यत्प्रत्यस्वम् पूर्वेष्वहस्सु
पृष्ठान्युपेयुः प्रत्यस्वम्-॥ ६ ॥ वैविश्वजिति यथा दुग्धामुपसीदत्येवमुत्तममहस्यान्नैकरात्रश्च न
स्याद्बृहद्रथन्तरे पूर्वेष्वहस्सूपं यन्तीयव्वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव न यन्त्यथो अनयोरेव प्रति
तिष्ठन्ति यत्प्रत्यस्वम् वैविश्वजिति पृष्ठान्युपयन्ति यथा प्रतान्दुहे तादृगेव तत् ॥ ७ ॥ तेज उपेयुः
प्रत्यस्वन्ध्विचत्वारिंशच्च ॥ २ ॥

बृहस्पतिरकामयत ब्रह्मवर्चसी स्यामिति स एतमष्टरात्रमपश्यत्तमाऽहरत्तेनाऽयजत ततो वै
स ब्रह्मवर्चस्यभवद्य एवैविद्वानष्टरात्रेण यजते ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्यष्टरात्रो भवत्यष्टारुखरा गायत्री
गायत्री ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धेऽष्टरात्रो भवति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा
दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे ॥ ८ ॥ त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाऽर्व रुन्धे पञ्चदशो भवती-
न्द्रियमेवाऽर्व रुन्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्याऽर्वरुद्धया अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो भवति
प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन्धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै
पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेरास्यै महाव्रतवानन्नाद्यस्याऽर्वरुद्धचै विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो
भवति सर्वस्याऽभिजित्यै ॥ ९ ॥ दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धेऽभिजित्यै ॥ ३ ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत तास्सुष्टाः रूधुधन्त्यायन्त्स एतन्नवरात्रपश्यत्तमाऽहरत्तेनाऽयजत
ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत यर्हि प्रजाः रूधुधन्निगच्छेयुस्तरर्हि नवरात्रेण यजेतेमे हि वा एतासाल्लो-
का अकृप्ता अथैताः रूधुधन्नि गच्छन्तीमानेवाऽऽभ्यो लोकान्कल्पयति तान्कल्पमानान्प्रजाभ्योऽनु
कल्पते कल्पन्ते- ॥ १० ॥ ऽस्मा इमे लोका ऊर्जं प्रजासु दधाति त्रिरात्रेणैवेमल्लोककल्पयति त्रिरा-
त्रेणाऽन्तरिक्षन्त्रिरात्रेणाऽमुल्लोकय्यथा गुणे गुणमन्वस्यत्येवमेव तल्लोके लोकमन्वस्यति धृत्या
अशिथिलभावाय ज्योतिर्गौरायुरिति ज्ञातास्तोमा भवन्तीयव्वाव ज्योतिरन्तरिक्षङ्गौरसावा-
युरिष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति ज्ञात्रं प्रजानां- ॥ ११ ॥ ऋच्छति नवरात्रो भवत्यभिपूर्वमेवाऽस्मि-
न्तेजो दधाति यो ज्योगामयावी स्यात्स नवरात्रेण यजेत प्राणा हि वा एतस्याऽधृता अथैतस्य

ज्योगामयति प्राणानेवाऽस्मिन्दाधारोत यदीतासुर्भवति जीवत्येव ॥ १२ ॥ कल्पन्ते प्रजानान्नय-
स्त्रिंशच्च ॥ ४ ॥

प्रजापतिरकामयत प्र जायेयेति स एतन्दशहोतारमपश्यत्तमजुहोत्तेन दशरात्रमसृजत तेन
दशरात्रेण प्राऽजायत दशरात्राय दीर्घिष्यमाणो दशहोतारञ्जुहुयाद्दशहोत्रैव दशरात्रं सृजते तेन
दशरात्रेण प्र जायते वैराजो वा एष यज्ञो यद्दशरात्रो य एवैविद्वान्दशरात्रेण यजते विराजमेव
गच्छति प्राजापत्यो वा एष यज्ञो यद्दशरात्रो ॥ १३ ॥ य एवैविद्वान्दशरात्रेण यजते प्रैव जायत
इन्द्रो वै सृष्टदेवताभिरासीत्स न व्यावृत्तमगच्छत्स प्रजापतिमुपाऽधावत्तस्मा एतन्दशरात्रं
प्राऽयच्छत्तमाऽहर्त्तेनाऽयजत ततो वै सौऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृत्तमगच्छद्य एवैविद्वान्दशरात्रेण
यजते व्यावृत्तमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छति त्रिकुद्धा ॥ १४ ॥ एष यज्ञो यद्दशरात्रः ककुत्पञ्चदशः
ककुदैकविंशः ककुत्त्रयस्त्रिंशो य एवैविद्वान्दशरात्रेण यजते त्रिकुदेव समानाना भवति यज-
मानः पञ्चदशो यजमान एकविंशो यजमानस्त्रयस्त्रिंशः पुर इतरा अभिचर्यमाणो दशरात्रेण यजेत
देवपुरा एव पर्यूहते तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति नैनमभिचरन्त्यस्तृणुते देवासुरास्संयंता
आसन्ते देवा एता ॥ १५ ॥ देवपुरा अपश्यन् यद्दशरात्रस्ताः पर्यौहन्त तेषां कुतश्चनोपा-
व्याधोऽभवत्ततो देवा अभवन्पराऽसुरा यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव पर्यूहते
तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति स्तोमस्स्तोमस्योपस्ति-
र्भवति भ्रातृव्यमेवोपस्तिङ्कुरुते जामि वा ॥ १६ ॥ एतत्कुर्वन्ति यज्यायांसः स्तोममुपेत्य
कर्नीयांसमुपयन्ति यदग्निष्टोमसामान्यवस्तांश्च परस्तांश्च भवन्त्यजामित्वाय त्रिवृदग्निष्टोमोऽग्नि-
ष्टुदाग्नेयीषु भवति तेज एवाऽव रुन्धे पञ्चदश उक्थ्य ऐन्द्रीष्विन्द्रियमेवाऽव रुन्धे त्रिवृदग्निष्टोमो
वैश्वदेवीषु पुष्टिमेवाऽव रुन्धे सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासु तीव्रसोमोऽन्नाद्यस्याऽवरुद्ध्या अथो
प्रैव तेन जायत ॥ १७ ॥ एकविंश उक्थ्यस्सौरीषु प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन्धत्ते सप्तदशो-
ऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासूपहव्यं उपहवमेव गच्छति त्रिणवावग्निष्टोमावभित ऐन्द्रीषु विजित्यै त्रयस्त्रि-
ंश उक्थ्यो वैश्वदेवीषु प्रतिष्ठित्यै विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याऽभिजित्यै ॥ १८ ॥
प्राजापत्यो वा एष यज्ञो यद्दशरात्रस्त्रिकुद्धा एता वै जायत एकत्रिंशच्च ॥ ५ ॥

ऋतवो वै प्रजाकामाः प्रजान्नाऽविन्दन्त तैऽकामयन्त प्रजां सृजेमहि प्रजामव रुन्धीमहि
प्रजावैविन्देमहि प्रजावन्तस्स्यामेति त एतमेकादशरात्रमपश्यन्तमाऽहर्त्तेनाऽयजन्त ततो वै ते
प्रजामसृजन्त प्रजामवाऽरुन्धत प्रजामविन्दन्त प्रजावन्तोऽभवन्त ऋतवोऽभवन्तदार्तवानामार्तव-
त्वमृतुनाब्बा एते पुत्रास्तस्मा ॥ १९ ॥ दार्तवा उच्यन्ते य एवैविद्वान्स एकादशरात्रमासते
प्रजामेव सृजन्ते प्रजामव रुन्धते प्रजावैविन्दन्ते प्रजावन्तो भवन्ति ज्योतिरतिरात्रो भवति
ज्योतिरेव पुरस्ताद्वधते सुवर्गस्य लोकस्याऽनुख्यात्यै पृष्ठयंषडहो भवति षड्वा ऋतवषट्पृष्ठानि

पृष्ठैर्वर्तुनन्वारोहन्त्युतुभिस्संव्वत्सरन्ते संव्वत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति चतुर्विंशो भवति चतुर्विंश-
शत्यस्वरा गायत्री ॥ २० ॥ गायत्रं ब्रह्मवर्चसज्ञायत्रियामेव ब्रह्मवर्चसे प्रति तिष्ठन्ति चतुश्चत्वारि-
ंशो भवति चतुश्चत्वारिंशदस्वरा त्रिष्टुर्गिन्द्रियन्निष्टुज्जिष्टुभ्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्यष्टाचत्वारि-
ंशो भवत्यष्टाचत्वारिंशदस्वरा जगती जागताः पशवो जगत्यामेव पशुषु प्रति तिष्ठन्त्येकादश-
रात्रो भवति पञ्च वा ऋतव आर्तवाः पञ्चर्तुष्वेवाऽऽर्तवेषु संव्वत्सरे प्रतिष्ठाय प्रजामव रुन्धतेऽतिरा-
त्रावभितो भवतः प्रजायै परिगृहीत्यै ॥ २१ ॥ तस्माद्वायुत्र्येकात्र पञ्चाशच्च ॥ ६ ॥

ऐन्द्रवायवाग्रान्गृहीयाद्यः कामयेत यथापूर्वं प्रजाः कल्पेरन्निति यज्ञस्य वै कृप्तिमनु प्रजाः
कल्पन्ते यज्ञस्याऽकृप्तिमनु न कल्पन्ते यथापूर्वमेव प्रजाः कल्पयति न ज्यायाऽसङ्कनीयानति क्राम-
त्यैन्द्रवायवाग्रान्गृहीयादामयाविनः प्राणेन वा एष व्यृद्धयते यस्याऽऽमयति प्राण ऐन्द्रवायवः
प्राणेनैवैनं समर्द्धयति मैत्रावरुणाग्रान्गृहीरन् येषांन्दीर्घितानां प्रमीयेत ॥ २२ ॥ प्राणापाना-
भ्यांवा एते व्यृद्धयन्ते येषांन्दीर्घितानां प्रमीयते प्राणापानौ मित्रावरुणौ प्राणापानावेव मुखतः
परि हरन्त आश्विनाग्रान्गृहीताऽऽनुजावरौऽश्विनौ वै देवानांमानुजावरौ पञ्चेवाऽग्रं पर्यैतामश्विना-
वेतस्य देवता य आनुजावरस्तावेवैनमग्रं परिणयतश्शुक्राग्रान्गृहीत गतश्रीः प्रतिष्ठाकामोऽसौ वा
आदित्यश्शुक्र एषोऽन्तोऽन्तं मनुष्यं ॥ २३ ॥ श्वियै गत्वा नि वर्ततेऽन्तादिवाऽन्तमा रभते न
ततः पापीयान्भवति मन्थ्यग्रान्गृहीताऽभिचरन्नार्तपात्रंवा एतद्यन्मन्थिपात्रं मृत्युनैवैनं ब्राह्मयति
ताजगार्तिमाच्छत्याग्रयणाग्रान्गृहीत यस्य पिता पितामहः पुण्यस्स्यादथ तन्न प्राप्नुयाद्वाचा वा एष
इन्द्रियेण व्यृद्धयते यस्य पिता पितामहः पुण्यो ॥ २४ ॥ भवत्यथ तन्न प्राप्नोत्युरं इवैतद्यज्ञस्य
वार्गिव यदाग्रयणो वाचैवैनमिन्द्रियेण समर्द्धयति न ततः पापीयान्भवत्युक्थ्याग्रान्गृहीताऽभिर्य-
माणस्सर्वेषांवा एतत्पात्राणामिन्द्रियं दुक्थ्यपात्रं सर्वेषांनैवैनमिन्द्रियेणाऽति प्र युक्ते सरस्वत्यभि-
नौ नेषि वस्य इति पुरोरुचङ्कुर्याद्वाग्वै ॥ २५ ॥ सरस्वती वाचैवैनमति प्र युक्ते मा त्वत्स्वेत्राण्यर-
णानि गन्मेत्याह मृत्योर्वै स्वेत्राण्यरणानि तेनैव मृत्योः स्वेत्राणि न गच्छति पूर्णान्ग्रहान्गृहीया-
दामयाविनः प्राणान् वा एतस्य शुगृच्छति यस्याऽऽमयति प्राणा ग्रहाः प्राणानेवाऽस्य शुचो मुञ्च-
त्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव पूर्णान्ग्रहान्गृहीयाद्यर्हि पर्जन्यो न वर्षेत्प्राणान् वा एतर्हि प्रजा-
नां शुगृच्छति यर्हि पर्जन्यो न वर्षति प्राणा ग्रहाः प्राणानेव प्रजानां शुचो मुञ्चति ताजक्प्र
वर्षति ॥ २६ ॥ प्रमीयेत मनुष्यं ऋद्धयते यस्य पिता पितामहः पुण्यो वाग्वा एव पूर्णान्ग्रहान्पञ्चविंशतिश्च
॥ ७ ॥

गायत्रो वा ऐन्द्रवायवो गायत्रं प्रायणीयमहस्तस्मात्प्रायणीयेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व
एवैनमायतने गृह्णाति त्रैष्टुभो वै शुक्रस्त्रैष्टुभद्वितीयमहस्तस्माद्वितीयेऽहञ्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमाय-
तने गृह्णाति जागतो वा आग्रयणो जागतन्तृतीयमहस्तस्मात्तृतीयेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमा-

यतने गृह्णात्येतद्वै ॥ २७ ॥ यज्ञमापद्यच्छन्दास्याप्रोति यदाग्रयणश्चो गृह्यते यत्रैव यज्ञमहंशन्तत एवैनं पुनः प्र युक्ते जगन्मुखो वै द्वितीयस्त्रिरात्रो जागंत आग्रयणो यच्चतुर्थ्येऽहंनाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते राथन्तरो वा ऐन्द्रवायवो राथन्तरं पञ्चममहस्तस्मात्पञ्चमेऽहं- ॥ २८ ॥ नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति बारुहंतो वै शुक्रो बारुहंतः षष्ठमहस्तस्मात्षष्ठेऽहंछुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्येतद्वै द्वितीयय्यज्ञमापद्यच्छन्दास्याप्रोति यच्छुक्रश्चो गृह्यते यत्रैव यज्ञमहंशन्तत एवैनं पुनः प्र युक्ते त्रिष्टुभ्रुखो वै तृतीयस्त्रिरात्रस्त्रैष्टुभ- ॥ २९ ॥ शुक्रो यत्सप्तमेऽहंछुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते वाग्वा आग्रयणो वागष्टममहस्तस्मादष्टमेऽहंनाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति प्राणो वा ऐन्द्रवायवः प्राणो नवममहस्तस्मान्नवमेऽहंनैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्येत- ॥ ३० ॥ द्वै तृतीयय्यज्ञमापद्यच्छन्दास्याप्रोति यदैनद्रवायवश्चो गृह्यते यत्रैव यज्ञमहंशन्तत एवैनं पुनः प्र युक्तेऽथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते पथो वा एतेऽद्वचपथेन यन्ति यैऽन्येनैन्द्रवायवात्प्रतिपद्यन्तेऽन्तः खलु वा एष यज्ञस्य यदंशममहंशमेऽहंनैन्द्रवायवो गृह्यते यज्ञस्यै- ॥ ३१ ॥ वान्तङ्गत्वाऽपथात्यन्थामपि यन्त्यथो यथा वहीयसा प्रतिसारव्वहन्ति तादृगेव तच्छन्दास्यान्योऽन्यस्य लोकमभ्यर्द्ध्यायन्तान्येतेनैव देवा व्यवाहयन्नैन्द्रवायवस्य वा एतदायतनय्यच्चतुर्थमहस्तस्मिन्नाग्रयणो गृह्यते तस्मादाग्रयणस्याऽऽयतने नवमेऽहंनैन्द्रवायवो गृह्यते शुक्रस्य वा एतदायतनय्यत्पञ्चम- ॥ ३२ ॥ महस्तस्मिन्नैन्द्रवायवो गृह्यते तस्मादनैन्द्रवायवस्याऽऽयतने सप्तमेऽहंछुक्रो गृह्यत आग्रयणस्य वा एतदायतनय्यषष्ठमहस्तस्मिच्छुक्रो गृह्यते तस्माच्छुक्रस्याऽऽयतनेऽष्टमेऽहंनाग्रयणो गृह्यते छन्दास्येव तद्वि बाहयति प्र वस्यंसो विवाहमाप्नोति य एवव्वेदाऽथो देवताभ्य एव यज्ञे सव्विदन्दधाति तस्मादिदमन्योऽन्यस्मै ददाति ॥ ३३ ॥ एतद्वै पञ्चमेऽहन्नैष्टुभ एतद्गृह्यते यज्ञस्य पञ्चममन्यस्मा एकञ्च ॥ ८ ॥

गायत्रस्त्रैष्टुभो जागंत एतदाग्रयणो जगन्मुखोऽथो स्वः राथन्तरो बारुहंत एतद्वै द्वितीयः शुक्रस्त्रिष्टुभ्रुखोऽथो वाक्प्राण एतत्तृतीयमैन्द्रवायवोऽथो पथो वै दशमय्यज्ञस्य चतुर्थमाग्रयणो नवम ऐन्द्रवायवश्शुक्रस्य पञ्चममैन्द्रवायवस्सप्तमे शुक्रश्शुक्र आग्रयणो यत्षष्ठमष्टमेऽहच्छन्दासि (स्सप्तमे शुक्रो यत्षष्ठः शुक्रोऽष्टमेऽहंनाग्रयणश्छन्दासि) ॥

प्रजापतिरकामयत प्र जायेयेति स एतन्द्वादशरात्रमपश्यत्तमाऽहंरत्तेनाऽयजत ततो वै स प्राऽजायत यः कामयेत प्र जायेयेति स द्वादशरात्रेण यजेत प्रैव जायते ब्रह्मवादिनो वदन्त्यग्निष्टोमप्रायणा यज्ञा अथ कस्मादतिरात्रः पूर्वः प्र युज्यत इति चरुषुषी वा एते यज्ञस्य यदतिरात्रौ कनीनिके अग्निष्टोमौ य- ॥ ३४ ॥ दग्निष्टोमं पूर्वं प्रयुजीरन्बहिर्द्धा कनीनिके दद्धयुस्तस्मादतिरात्रः पूर्वः प्र युज्यते चरुषुषी एव यज्ञे धित्वा मद्धयतः कनीनिके प्रति दधति यो वै गायत्रीञ्ज्योतिःपख्याव्वेद

ज्योतिषा भासा सुवर्गल्लोकमेति यावग्निष्टोमौ तौ पृथ्वौ येऽन्तरिऽष्टावुक्थ्यास्स आत्मैषा वै गायत्री
ज्योतिःपृथ्वा य एवँवेद ज्योतिषा भासा सुवर्गल्लोक- ॥ ३५ ॥ मेति प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा
विहितो यद्वादशरात्रो यावतिरात्रौ तौ पृथ्वौ येऽन्तरिऽष्टावुक्थ्यास्स आत्मा प्रजापतिर्वावैष सन्धस्त्र
वै सत्रेण स्पृणोति प्राणा वै सत्प्राणानेव स्पृणोति सर्वासँव्वा एते प्रजानां प्राणैरासते ये सत्रमासते
तस्मात्पृच्छन्ति किमेते सत्रिण इति प्रियः प्रजानामुत्थितो भवति य एवँवेद ॥ ३६ ॥ अग्निष्टोमौ
यथ्सुवर्गल्लोकं प्रियः प्रजानां पञ्च च ॥ ९ ॥

न वा एषोऽन्यतोवैश्वानरस्सुवर्गाय लोकाय प्राऽभवद्दुर्ध्वो ह वा एष आतत आसीत्ते देवा
एतँवँवैश्वानरं पर्यौहन्त्सुवर्गस्य लोकस्य प्रभूत्या ऋतवो वा एतेन प्रजापतिमयाजयन्तेष्वदध्रोदधि
तदुदधोति ह वा ऋत्विष्णु य एवँविद्वान्द्वादशाहेन यजते तँऽस्मिन्नैच्छन्त स रसमहं वसन्ताय
प्राऽयच्छ- ॥ ३७ ॥ द्यवङ्गीष्मायौषधीर्वरुषाभ्यौ व्रीहीञ्छरदं माषतिलौ हैमन्तशिशिराभ्यान्तेनेन्द्रं
प्रजापतिरयाजयत्ततो वा इन्द्र इन्द्रोऽभवत्तस्मादाहुरानुजावरस्य यज्ञ इति स ह्येतेनाऽग्रेऽयजतैष ह वै
कुणपमत्ति यस्सत्रे प्रतिगृह्णाति पुरुषकुणपमश्चकुणपज्ञौर्वा अन्नय्येन पात्रेणाऽन्नं बिभ्रति यत्तन्न
निर्णेनिजति ततोऽधि ॥ ३८ ॥ मलञ्जायत एक एव यजेतैको हि प्रजापतिरार्द्धोद्वादश
रात्रीर्दीर्घितस्याद्वादश मासास्सँव्वत्सरस्सँव्वत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्वावैष एष ह त्वै जायते
यस्तपसोऽधि जायते चतुर्द्धा वा एतास्तिस्त्रस्तिस्त्रो रात्रयो यद्वादशोपसदो याः प्रथमा यज्ञन्ताभिस्सं
भरति या द्वितीया यज्ञन्ताभिरा रभते ॥ ३९ ॥ यास्तृतीयाः पात्राणि ताभिर्निर्णेनित्ते याश्चतुर्थीरपि
ताभिरात्मानमन्तरतश्शुन्धते यो वा अस्य पशुमर्ति माँसँ सौँऽत्ति यः पुरोडाशं मस्तिष्कँ स यः
परिवापं पुरीषँ स य आज्यं मज्जानँ स यस्सोमँ स्वेदँ सोऽपि ह वा अस्य शीर्षण्या निष्पदः
प्रति गृह्णाति यो द्वादशाहे प्रतिगृह्णाति तस्माद्वादशाहेन न याज्यंप्पाप्मनो व्यावृत्त्यै ॥ ४० ॥
अयच्छदधि रभते द्वादशाहेन चत्वारि च ॥ १० ॥

एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याँ स्वाहा त्रिभ्यस्स्वाहा चतुर्भ्यस्स्वाहा पञ्चभ्यस्स्वाहा षड्भ्यस्स्वा-
हा सप्तभ्यस्स्वाहाऽष्टाभ्यस्स्वाहा नवभ्यस्स्वाहा दशभ्यस्स्वाहैकादशभ्यस्स्वाहा द्वादशभ्यस्स्वाहा
त्रयोदशभ्यस्स्वाहा चतुर्दशभ्यस्स्वाहा पञ्चदशभ्यस्स्वाहा षोडशभ्यस्स्वाहा सप्तदशभ्यस्स्वाहाऽष्टा-
दशभ्यस्स्वाहैकान्न विँशत्यै स्वाहा नवविँशत्यै स्वाहैकान्न चत्वारिँशते स्वाहा नवचत्वा-
रिँशते स्वाहैकान्न षष्ट्यै स्वाहा नवषष्ट्यै स्वाहैकान्नाऽशीत्यै स्वाहा नवाशीत्यै स्वाहैकान्न शताय
स्वाहा शताय स्वाहा द्वाभ्याँ शताभ्याँ स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ४१ ॥ नवचत्वारिँशते
स्वाहैकान्नैकविँशतिश्च ॥ ११ ॥

एकस्मै स्वाहा त्रिभ्यस्स्वाहा पञ्चभ्यस्स्वाहा सप्तभ्यस्स्वाहा नवभ्यस्स्वाहैकादशभ्य-
स्वाहा त्रयोदशभ्यस्स्वाहा पञ्चदशभ्यस्स्वाहा सप्तदशभ्यस्स्वाहैकान्न विँशत्यै स्वाहा नववि-

५शतै॒ स्वाहै॒कान्न॒ च॒त्वारि॒५शते॒ स्वाहा॒ नव॑च॒त्वारि॒५शते॒ स्वाहै॒कान्न॒ ष॒ष्ट्यै॒ स्वाहा॒ नव॑ष॒ष्ट्यै॒
स्वाहै॒कान्ना॒ऽशी॒त्यै॒ स्वाहा॒ नवा॑शी॒त्यै॒ स्वाहै॒कान्न॒ श॒ताय॒ स्वाहा॒ श॒ताय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑
॥ ४२ ॥ एक॑स्मै त्रि॒भ्यः प॒ञ्चा॒शत् ॥ १२ ॥

द्वा॒भ्या॒५ स्वाहा॑ च॒तुर्भ्य॑स्स्वाहा॑ ष॒ड्भ्य॑स्स्वाहा॑ऽष्टा॒भ्य॑स्स्वाहा॑ द॒शभ्य॑स्स्वाहा॑ द्वा॒दश॑भ्य॒-
स्स्वाहा॑ च॒तुर्द॑शभ्य॒स्स्वाहा॑ षो॒ड॒शभ्य॑स्स्वाहा॑ऽष्टा॒द॒शभ्य॑स्स्वाहा॑ वि॒५श॒त्यै॒ स्वाहा॑ऽष्टान॑व॒त्यै॒ स्वाहा॑
श॒ताय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑ ॥ ४३ ॥ द्वा॒भ्याम॑ष्टान॑व॒त्यै॒ षड्वि॑५शतिः ॥ १३ ॥

त्रि॒भ्य॑स्स्वाहा॑ प॒ञ्चभ्य॑स्स्वाहा॑ स॒प्तभ्य॑स्स्वाहा॑ न॒वभ्य॑स्स्वाहै॒काद॑शभ्य॒स्स्वाहा॑ त्रयो॑द॒शभ्य॑-
स्स्वाहा॑ प॒ञ्चद॑शभ्य॒स्स्वाहा॑ सप्त॑द॒शभ्य॑स्स्वाहै॒कान्न॒ वि॒५श॒त्यै॒ स्वाहा॒ नव॑वि॒५श॒त्यै॒ स्वाहै॒कान्न॒
च॒त्वारि॒५शते॒ स्वाहा॒ नव॑च॒त्वारि॒५शते॒ स्वाहै॒कान्न॒ ष॒ष्ट्यै॒ स्वाहा॒ नव॑ष॒ष्ट्यै॒ स्वाहै॒कान्ना॒ऽशी॒त्यै॒
स्वाहा॒ नवा॑शी॒त्यै॒ स्वाहै॒कान्न॒ श॒ताय॒ स्वाहा॒ श॒ताय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑ ॥ ४४ ॥ त्रि॒भ्यो॑ऽष्टाच॒-
त्वारि॒५शत् ॥ १४ ॥

च॒तुर्भ्य॑स्स्वाहा॑ऽष्टा॒भ्य॑स्स्वाहा॑ द्वा॒दश॑भ्य॒स्स्वाहा॑ षो॒ड॒शभ्य॑स्स्वाहा॑ वि॒५श॒त्यै॒ स्वाहा॒ षण्ण॑-
व॒त्यै॒ स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑ ॥ ४५ ॥ च॒तुर्भ्य॑षण्ण॑व॒त्यै॒ षो॒ड॒श ॥ १५ ॥

प॒ञ्चभ्य॑स्स्वाहा॑ द॒शभ्य॑स्स्वाहा॑ प॒ञ्चद॑शभ्य॒स्स्वाहा॑ वि॒५श॒त्यै॒ स्वाहा॒ प॒ञ्चन॑व॒त्यै॒ स्वाहा॑
श॒ताय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑ ॥ ४६ ॥ प॒ञ्चभ्यः॑ प॒ञ्चन॑व॒त्यै॒ च॒तुर्द॑श ॥ १६ ॥

द॒शभ्य॑स्स्वाहा॑ वि॒५श॒त्यै॒ स्वाहा॑ त्रि॒५श॒ते॒ स्वाहा॑ च॒त्वारि॒५शते॒ स्वाहा॑ प॒ञ्चा॒शते॒ स्वाहा॑
ष॒ष्ट्यै॒ स्वाहा॑ सप्त॑त्यै॒ स्वाहा॑ऽशी॒त्यै॒ स्वाहा॑ नव॑त्यै॒ स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑ ॥ ४७ ॥
द॒शभ्यो॑ द्वावि॑५शतिः ॥ १७ ॥

वि॒५श॒त्यै॒ स्वाहा॑ च॒त्वारि॒५शते॒ स्वाहा॑ ष॒ष्ट्यै॒ स्वाहा॑ऽशी॒त्यै॒ स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒
स्वाहा॑ ॥ ४८ ॥ वि॒५श॒त्यै॒ द्वाद॑श ॥ १८ ॥

प॒ञ्चा॒शते॒ स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॑ द्वा॒भ्या॒५ श॒ताभ्या॒॑५ स्वाहा॑ त्रि॒भ्यश्श॑तेभ्य॒स्स्वाहा॑ च॒तुर्भ्य॑-
श्श॑तेभ्य॒स्स्वाहा॑ प॒ञ्चभ्य॑श्श॑तेभ्य॒स्स्वाहा॑ ष॒ड्भ्य॑श्श॑तेभ्य॒स्स्वाहा॑ स॒प्तभ्य॑श्श॑तेभ्य॒स्स्वाहा॑ऽष्टा॒भ्य॑श्श॑-
तेभ्य॒स्स्वाहा॑ न॒वभ्य॑श्श॑तेभ्य॒स्स्वाहा॑ स॒हस्रा॑य॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑ ॥ ४९ ॥ प॒ञ्चा॒शते॒ द्वात्रि॑५शत्
॥ १९ ॥

श॒ताय॒ स्वाहा॑ स॒हस्रा॑य॒ स्वाहा॑ऽयु॒ताय॒ स्वाहा॑ नि॒यु॒ताय॒ स्वाहा॑ प्र॒यु॒ताय॒ स्वाहा॑ऽर्बु॒दाय॒
स्वाहा॑ न्य॒र्बु॒दाय॒ स्वाहा॑ स॒मु॒द्राय॒ स्वाहा॑ म॒द्ध॒चाय॒ स्वाहा॑ऽन्ता॑य॒ स्वाहा॑ प॒रा॒द्धा॑य॒ स्वाहो॑ष॒से॒ स्वाहा॑
व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहो॑दि॒ष्यते॒ स्वाहो॑द्य॒ते॒ स्वाहो॑दि॒ताय॒ स्वाहा॑ सु॒व॒र्गाय॒ स्वाहा॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑
॥ ५० ॥ श॒ताया॑ऽष्टात्रि॑५शत् ॥ २० ॥

साद्धचाषड्वात्रिंशुसुबिन्दस्सप्तरात्रं बृहस्पतिरष्टरात्रं प्रजापतिस्ताः ख्युधन्वरात्रं प्रजापतिरकामयत् दश-
होतारमृतव एन्द्रवायवाग्नायत्रो वै प्रजापतिस्स द्वादशरात्रव वा एकस्मा एकस्मै द्वाभ्यान्त्रिभ्यश्चतुर्भ्यः पञ्चभ्यो
दशभ्यो विश्शत्यै पञ्चाशते शतार्य विश्शतिः ॥ २० ॥ साद्धचा अस्मा इमे लोका गायत्र्यै तृतीयमेकस्मै पञ्चाशत्
॥ ५० ॥ साद्धचास्सर्वस्मै स्वाहा ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां सप्तमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ सप्तमकाण्डे तृतीयप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

प्रजवन्वा एतेन यन्ति यद्वंशममहः पापावहीयन्वा एतेन भवन्ति यद्वंशममहयो वै प्रजव-
न्वातामपथेन प्रतिपद्यन्ते यस्स्थाणुः हन्ति यो भेषन्त्येति स हीयते स यो वै दंशमेऽहंनविवाक्य उप-
हन्यते स हीयते तस्मै य उपहताय व्याह तमेवाऽन्वारभ्य समञ्जुतेऽथ यो व्याह स ॥ १ ॥ हीयते
तस्माद्वंशमेऽहंनविवाक्य उपहताय न व्युच्यमथो खल्वाहुर्यज्ञस्य वै समृद्धेन देवास्सुवर्गल्लोक-
मायन् यज्ञस्य व्युद्धेनाऽसुरान्पराऽभावयन्निति यत्खलु वै यज्ञस्य समृद्धन्तद्यजमानस्य यद्वच्युद्धन्त-
द्भारतृव्यस्य स यो वै दंशमेऽहंनविवाक्य उपहन्यते स एवाऽति रेचयति ते ये बाह्या दृशीकव- ॥ २ ॥
स्युस्ते वि ब्रूयुर्यदि तत्र न विन्देयुरन्तस्सदसाद्व्युच्यैय्यदि तत्र न विन्देयुर्गृहपतिना व्युच्यन्तद्व्यु-
च्यमेवाऽथ वा एतत्सर्पराज्ञियां ऋग्भिस्स्तुवन्तीयन्वा सर्पतो राज्ञी यद्वा अस्याङ्गिश्चाऽर्चन्ति यदानृ-
चुस्तेनेयः सर्पराज्ञी ते यदेव किञ्च वाचाऽनृचुर्यदतोद्वर्चर्चितार- ॥ ३ ॥ स्तदुभयमात्स्वाऽवरु-
द्धयोत्तिष्ठामेति ताभिर्मनसा स्तुवते न वा इमामश्चरथो नाऽश्चतरीरथस्सद्यः पर्याप्तुमर्हति मनो वा
इमाः सद्यः पर्याप्तुमर्हति मनः परिभवितुमथ ब्रह्म वदन्ति परिमिता वा ऋचः परिमितानि सामानि
परिमितानि यजुष्यथैतस्यैवाऽन्तो नाऽस्ति यद्ब्रह्म तत्प्रतिगृणत आ चरुषीत स प्रतिगरः ॥ ४ ॥
व्याह स दृशीकवोऽर्चितारस्स एकञ्च ॥ १ ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति किन्द्वादशाहस्य प्रथमेनाऽह्मत्विजाय्यजमानो वृद्ध इति तेज
इन्द्रियमिति किन्द्द्वितीयेनेति प्राणानन्नाद्यमिति किन्तुतीयेनेति त्रीणिमाल्लोकानिति किञ्चतुर्थेनेति
चतुष्पदः पशूनि किं पञ्चमेनेति पञ्चाखरां पङ्क्तिमिति किं षष्ठेनेति षड्रतूनि किं सप्तमेनेति
सप्तपदाः शकरीमिति ॥ ५ ॥ किमष्टमेनेत्यष्टाखराज्ञायत्रीमिति किन्नवमेनेति त्रिवृतः स्तोममिति

किन्दशमेनेति दशाखराव्विराजमिति किमेकादशेनेत्येकादशाखरान्निष्ठुभमिति किन्द्रादशेनेति द्वादशाखराञ्जगतीमित्येतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवाऽस्ति तदेषाव्वृङ्के ॥ ६ ॥ शकरीमित्ये-
कचत्वारिंशच्च ॥ २ ॥

एष वा आसो द्वादशाहो यत्त्रयोदशरात्रस्समानं ह्येतदहुर्यत्रायणीयश्चोदयनीयश्च त्र्यति-
रात्रो भवति त्रय इमे लोका एषाल्लोकानामास्यै प्राणो वै प्रथमोऽतिरात्रो व्यानो द्वितीयोऽपान-
स्तृतीयः प्राणापानोदानेष्वेवाऽन्नाद्ये प्रति तिष्ठन्ति सर्वमायुर्यन्ति य एवव्विद्वांसस्त्रयोदशरात्र-
मासते तदाहुर्वाग्वा एषा वितता ॥ ७ ॥ यद्वादशाहस्ताव्विच्छिन्दुर्यन्मद्भ्यैऽतिरात्रद्वयुरुपदासुका
गृहपतेर्वाख्यादुपरिष्ठाच्छन्दोमाना महाव्रतङ्कुर्वन्ति सन्ततामेव वाचमव रुन्धतेऽनुपदासुका
गृहपतेर्वाग्भवति पशवो वै छन्दोमा अन्नम्महाव्रतय्यदुपरिष्ठाच्छन्दोमाना महाव्रतङ्कुर्वन्ति पशुषु
चैवाऽन्नाद्ये च प्रति तिष्ठन्ति ॥ ८ ॥ वितता त्रिचत्वारिंशच्च ॥ ३ ॥

आदित्या अकामयन्तोभयौलोकयोर्ऋदध्रुयामेति त एतच्चतुर्दशरात्रमपश्यन्तमाऽहरन्ते-
नाऽयजन्त ततो वै त उभयौलोकयोरादध्रुवन्नस्मिंश्चामुष्मिंश्च य एवव्विद्वांसश्चतुर्दशरात्रमा-
सत उभयोरेव लोकयोर्ऋदध्रुवन्त्यस्मिंश्चामुष्मिंश्च चतुर्दशरात्रो भवति सप्त ग्राम्या ओषधय-
स्सप्ताऽऽरण्या उभयीषामवरूद्रयै यत्पराचीनानि पृष्ठानि ॥ ९ ॥ भवन्त्यमुमेव तैलोकमभि जयन्ति
यत्प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव तैलोकमभि जयन्ति त्रयस्त्रिंशौ मद्भ्यतस्तोमौ भवत-
स्साम्राज्यमेव गच्छन्त्यधिराजौ भवतोऽधिराजा एव समानाना भवन्त्यतिरात्रावभितौ भवतः
परिगृहीत्यै ॥ १० ॥ पृष्ठानि चतुस्त्रिंशच्च ॥ ४ ॥

प्रजापतिस्सुवर्गल्लोकमैतन्देवा अन्वायन्तानादित्याश्च पशवश्चाऽन्वायन्ते देवा अंब्रुवन्
यान्पशून्पार्जीविष्म त इमैऽन्वाग्मन्निति तेभ्य एतच्चतुर्दशरात्रं प्रत्यौहन्त आदित्याः पृष्ठैस्सुवर्ग-
ल्लोकमाऽरोहन्त्यहाभ्यामस्मिल्लोके पशून्प्रत्यौहन्पृष्ठैरादित्या अमुष्मिल्लोक आर्दध्रुवन्त्यहाभ्या-
मस्मि- ॥ ११ ॥ ल्लोके पशवो य एवव्विद्वांसश्चतुर्दशरात्रमासत उभयोरेव लोकयोर्ऋदध्रुवन्त्य-
स्मिंश्चामुष्मिंश्च पृष्ठैरेवाऽमुष्मिल्लोक ऋदध्रुवन्ति त्र्यहाभ्यामस्मिल्लोके ज्योतिर्गौरायुरिति
त्र्यहो भवतीयव्वाव ज्योतिरन्तरिखण्डैरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि
स्युर्विविधं स्यान्मद्भ्यै पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायौ- ॥ १२ ॥ जो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव
वीर्यं मद्भ्यतो दधते बृहद्रथन्तराभ्याम्यन्तीयव्वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव
प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याऽञ्जसायनी स्रुती ताभ्यामेव सुवर्गल्लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते
सुवर्गल्लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्त्र्यहो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो
प्रतिष्ठित्या उभयौलोकयोर्ऋदध्रुवोत्तिष्ठन्ति चतुर्दशैतास्तासां दश दशाखरा विराडव्विरा-

द्विराजैवाऽन्नाद्यमव रुन्धते याश्चतस्रश्चतस्रो दिशो दिख्वेव प्रति तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितौ भवतः
परिगृहीत्यै ॥ १३ ॥ आर्द्धवन्त्यहाभ्यामस्मिन्सविवधत्वाय प्रतिष्ठित्या एकत्रिंशच्च ॥ ५ ॥

इन्द्रो वै सहङ्देवताभिरासीत्स न व्यावृतमगच्छत्स प्रजापतिमुपांश्चावत्तस्मा एतं पञ्चदश-
रात्रं प्राड्यच्छत्तेनाऽयजत ततो वै सौऽन्याभिर्देवताभिर्यावृतमगच्छद्य एवविद्वांसः
पञ्चदशरात्रमासते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयव्वाव
ज्योतिरन्तरिख्व- ॥ १४ ॥ झौरसावायुरिष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यसंत्रव्वा एतद्यदच्छन्दोमय्य-
च्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रन्देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छ-
न्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति पञ्चदशरात्रो भवति पञ्चदशो वज्रो वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः
प्र हरन्त्यतिरात्रावभितौ भवत इन्द्रियस्य परिगृहीत्यै ॥ १५ ॥ अन्तरिख्वमिन्द्रियस्यैकञ्च ॥ ६ ॥

इन्द्रो वै शिथिल इवाऽप्रतिष्ठित आसीत्सोऽसुरिभ्योऽबिभेत्स प्रजापतिमुपांश्चावत्तस्मा एतं
पञ्चदशरात्रव्वज्रं प्राड्यच्छत्तेनाऽसुरान्पराभाव्य विजित्य श्रियमगच्छदग्निष्ठा पाप्मानन्निरदहत
पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियव्वीर्यमात्मन्नधत्त य एवविद्वांसः पञ्चदशरात्रमासते भ्रातृव्यानेव
पराभाव्य विजित्य श्रियङ्गच्छन्त्यग्निष्ठा पाप्मानन्नि- ॥ १६ ॥ देहन्ते पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्दि-
व्वीर्यमात्मन्दधत्त एता एव पशव्याः पञ्चदश वा अर्द्धमासस्य रात्रयोऽर्द्धमासशस्सव्वत्सर आप्यते
सव्वत्सरं पशवोऽनु प्र जायन्ते तस्मात्पशव्या एता एव सुवर्ग्याः पञ्चदश वा अर्द्धमासस्य रात्रयो-
ऽर्द्धमासशस्सव्वत्सर आप्यते सव्वत्सरस्सुवर्गो लोकस्तस्मात्सुवर्ग्या ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो
भवतीयव्वाव ज्योतिरन्तरिख्व- ॥ १७ ॥ झौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि
स्युर्विविधञ् स्यान्मद्ध्यं पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायौजो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यं मद्ध्यतो
दधते बृहद्रथन्तराभ्याय्यन्तीयव्वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरिव प्रति तिष्ठन्त्येते
वै यज्ञस्याऽञ्जसार्यनी स्रुती ताभ्यामेव सुवर्गल्लोक- ॥ १८ ॥ व्यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गल्लोक-
मभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्त्र्यहो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या
उभयौलोकयोर्ऋद्वोत्तिष्ठन्ति पञ्चदशैतास्तासां दश दशाखरा विराडव्वविराड्विराजैवा-
ऽन्नाद्यमव रुन्धते याः पञ्च पञ्च दिशो दिख्वेव प्रति तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितौ भवत इन्द्रियस्य
वीर्यस्य प्रजायै पशूनां परिगृहीत्यै ॥ १९ ॥ गच्छन्त्यग्निष्ठा पाप्मानन्तिरन्तरिख्वल्लोकं प्रजायै द्वे च ॥ ७ ॥

प्रजापतिरकामयताऽन्नादस्यामिति स एतः सप्तदशरात्रमपश्यत्तमाऽहरत्तेनाऽयजत ततो
वै सौऽन्नादोऽभवद्य एवविद्वांसस्सप्तदशरात्रमासतेऽन्नादा एव भवन्ति पञ्चाहो भवति पञ्च वा
ऋतवस्सव्वत्सर ऋतुष्वेव सव्वत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाऽव
रुन्धतेऽसंत्रव्वा एत- ॥ २० ॥ द्यदच्छन्दोमय्यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रन्देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते
पशूच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति सप्तदशरात्रो

भवति सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या अतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै ॥ २१ ॥
एतत्सप्तत्रिंशच्च ॥ ८ ॥

सा विराड्विक्रम्याऽतिष्ठद्ब्रह्मणा देवेष्वन्नेनाऽसुरेषु ते देवा अकामयन्तोभयं सव्वृज्जीमहि
ब्रह्म चाऽन्नञ्चेति त एता विश्शति रात्रीरपश्यन्ततो वै त उभयं समवृजत ब्रह्म चाऽन्नञ्च ब्रह्मव-
र्चसिनोऽन्नादा अभवन् य एवर्विद्वांस एता आसत उभयमेव सव्वृजते ब्रह्म चाऽन्नञ्च ॥ २२ ॥
ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा भवन्ति द्वे वा एते विराजौ तयोरेव नाना प्रति तिष्ठन्ति विश्शो वै पुरुषो दश
हस्त्या अङ्गुलयो दश पद्या यावानेव पुरुषस्तमास्वोर्तिष्ठन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयव्वाव
ज्योतिरन्तरिक्षज्ञैरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वन्त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्ग-
॥ २३ ॥ ल्लोकमभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविधं स्यान्मद्भ्यं पृष्ठानि भवन्ति सविवध-
त्वायौजो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यं मद्भ्यतो दधते बृहद्रथन्तराभ्याय्यन्तीयव्वाव रथन्तरमसौ
बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याऽञ्जसायनी सुती ताभ्यामेव सुवर्गल्लो-
कय्यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गल्लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति
प्रत्यव्रूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयौलोकयोर्ऋद्वोर्तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चस-
स्याऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै ॥ २४ ॥ वृजते ब्रह्म चाऽन्नञ्च सुवर्गमेते सुवर्गन्त्रयोविशतिश्च ॥ ९ ॥

असावादित्योऽस्मिल्लोक आसीत्तन्देवाः पृष्ठैः परिगृह्य सुवर्गल्लोकमगमयन्परैरवस्तात्प-
र्यगृह्णन्दिवाकीर्त्येन सुवर्गे लोके प्रत्यस्थापयन्परैः परस्तात्पर्यगृह्णन्पृष्ठैरुपावारोहन्त्यस वा असावा-
दित्योऽमुष्मिल्लोके परैरुभयतः परिगृहीतो यत्पृष्ठानि भवन्ति सुवर्गमेव तैर्लोकयजमाना यन्ति
परैरवस्तात्परि गृह्णन्ति दिवाकीर्त्येन ॥ २५ ॥ सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्ति परैः परस्तात्परि गृह्णन्ति
पृष्ठैरुपावारोहन्ति यत्परैः परस्तान्न स्युः पराञ्चस्सुवर्गाल्लोकानिष्पद्येरन् यदवस्तान्न स्युः प्रजा निर्द-
हेयुरभितो दिवाकीर्त्यं परस्सामानो भवन्ति सुवर्ग एवैनल्लोक उभयतः परि गृह्णन्ति यजमाना वै
दिवाकीर्त्यं सव्वत्सरः परस्सामानोऽभितो दिवाकीर्त्यं परस्सामानो भवन्ति सव्वत्सर एवोभयतः
॥ २६ ॥ प्रति तिष्ठन्ति पृष्ठवै दिवाकीर्त्यं पार्श्वे परस्सामानोऽभितो दिवाकीर्त्यं परस्सामानो
भवन्ति तस्मादभितः पृष्ठं पार्श्वे भूर्यिष्टा ग्रहा गृह्यन्ते भूर्यिष्टं शस्यते यज्ञस्यैव तन्मद्भ्यतो ग्रन्थि-
ङ्गन्त्यविस्रसाय सप्त गृह्यन्ते सप्त वै शीरूषण्याः प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति यत्परा-
चीनानि पृष्ठानि भवन्त्यमुमेव तैर्लोकमभ्यारोहन्ति यदिमल्लोकन्न ॥ २७ ॥ प्रत्यवरोहैयुरुद्वा माद्यै-
युर्यजमानाः प्र वा मीयेरन् यत्प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव तैर्लोकं प्रत्यवरोहन्त्यथो अस्मि-
न्नेव लोके प्रति तिष्ठन्त्यनुन्मादायेन्द्रो वा अप्रतिष्ठित आसीत्स प्रजापतिमुपाऽधावत्तस्मा एतमेक-
विशतिरात्रं प्राड्यच्छत्तमाऽहरत्तेनाऽयजत ततो वै स प्रत्यतिष्ठचे बहुयाजिनोऽप्रतिष्ठिता- ॥ २८ ॥
स्युस्त एकविशतिरात्रमासीरन्द्वादश मासाः पञ्चर्तवस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविश

एतावन्तो वै देवलोकस्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठन्त्यसावादित्यो न व्यरोचत स प्रजापतिमुपाध्या-
वत्तस्मा एतमेकविंशतिरात्रं प्राड्यच्छत्तमाऽहरत्तेनाऽयजत ततो वै सौऽरोचत य एवैविविद्वाऽसं
एकविंशतिरात्रमासते रोचन्त एवैकविंशतिरात्रो भवति रुचा एकविंशो रुचमेव गच्छन्त्यथौ
प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविंशोऽतिरात्रावभितौ भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै ॥ २९ ॥ गृह्णन्ति
दिवाकीर्त्यै नैवोभयतो नाऽप्रतिष्ठिता आसत एकविंशतिश्च ॥ १० ॥

अर्वाङ्घ्र्यज्ञस्सङ्क्रामत्वमुष्मादधि मामभि । ऋषीणाँय्यः पुरोहितः । निर्देवनिर्वीरङ्गत्वा
विष्कन्धन्तस्मिन् हीयताँय्योऽस्मान्द्वेष्टि । शरीरँय्यज्ञशमलङ्कुसीदन्तस्मिन्सीदतु योऽस्मान्द्वेष्टि ।
यज्ञं यज्ञस्य यत्तेजस्तेन सङ्क्राम मामभि । ब्राह्मणानृत्विजो देवान् यज्ञस्य तपसा ते सवाऽहमा हुवे ।
इष्टेन पक्वमुप ॥ ३० ॥ ते हुवे सवाऽहम् । सन्तै वृञ्जे सुकृतं सं प्रजां पशून् । प्रैषान्त्सामिधेनीराधा-
रावाज्यं भागावाश्रुतं प्रत्याश्रुतमा शृणामि ते । प्रयाजानूयाजान्त्विष्टकृतमिडामाशिष आ वृञ्जे
सुवः । अग्निनेन्द्रेण सोमैर्न सरस्वत्या विष्णुना देवताभिः । याज्यानुवाक्याभ्यामुप ते हुवे सवाऽह-
यँयज्ञमा ददे ते वर्षट्कृतम् । स्तुतं शस्त्रं प्रतिगृह्णामिडामाशिष ॥ ३१ ॥ आ वृञ्जे सुवः । पत्नी-
सँय्याजानुप ते हुवे सवाऽहं समिष्टयजुरा ददे तव । पशून्सुतं पुरोडाशान्त्सर्वनान्योत यज्ञम् ।
देवान्त्सेन्द्रानुप ते हुवे सवाऽहमग्निमुखान्त्सोमवतो ये च विथै ॥ ३२ ॥ उप ग्रहमिडामाशिषो
द्वात्रिंशच्च ॥ ११ ॥

भूतं भव्यं भविष्यद्वषट्स्वाहा नम ऋक्साम यजुर्वषट्स्वाहा नमो गायत्री त्रिष्टुब्जगती
वषट्स्वाहा नमः पृथिव्यन्तरिखन्धौर्वषट्स्वाहा नमोऽग्निर्वायुस्सूर्यो वषट्स्वाहा नमः प्राणो
व्यानोऽपानो वषट्स्वाहा नमोऽन्नं द्रुषिर्वृष्टिर्वषट्स्वाहा नमः पिता पुत्रः पौत्रो वषट्स्वाहा नमो
भूर्भुवस्सुवर्वषट्स्वाहा नमः ॥ ३३ ॥ भुवश्चत्वारि च ॥ १२ ॥

आ मे गृहा भवन्त्वा प्रजा म आ मा यज्ञो विशतु वीर्यावान् । आपो देवीर्यज्ञिया माऽऽ वि-
शन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत् । आ मे ग्रहो भवत्वापुरोरुस्तुतशस्त्रे माऽऽ विशतां
समीची । आदित्या रुद्रा वसवो मे सदस्यास्सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत् । आ माऽग्निष्टोमो
विशतुक्थ्यश्चाऽतिरात्रो माऽऽ विशत्वापिशर्वरः । तिरोअह्निया मा सुहुता आ विशन्तु सहस्रस्य मा
भूमा मा प्र हासीत् ॥ ३४ ॥ अग्निष्टोमो विशत्वष्टादश च ॥ १३ ॥

अग्निना तपोऽन्वभवद्वाचा ब्रह्म मणिना रूपाणीन्द्रेण देवान् वातेन प्राणान्त्सूर्येण द्याश्च-
न्द्रमसा नखत्राणि यमेन पितृत्राज्ञा मनुष्यान्फलेन नादेयानजगरेण सर्पान्व्याघ्रेणाऽऽरण्यानपशू-
ञ्छयेनेन पतत्रिणो वृष्णाऽश्वा नृषभेण गा वस्तेनाऽजा वृष्णिनाऽवीर्ब्रीहिणाऽन्नानि यवेनौषधी-

न्यग्रोधेन वनस्पतीनुदुम्बरेणोर्जङ्गायत्रिया छन्दांसि त्रिवृता स्तोमान्ब्राह्मणेन वाचम् ॥ ३५ ॥
ब्राह्मणेनैकञ्च ॥ १४ ॥

स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा स्वाहाऽऽधीतं मनसे स्वाहा स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा
काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहाऽदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै
स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहा पूष्णे स्वाहा पूष्णे
प्रपत्न्याय स्वाहा पूष्णे नरन्विषाय स्वाहा त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहा
विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ३६ ॥
पुरुरूपाय स्वाहा दशं च ॥ १५ ॥

द्व्ययस्वाहा हनूभ्याः स्वाहोष्ठाभ्याः स्वाहा मुखाय स्वाहा नासिकाभ्याः स्वाहाऽरूषी-
भ्याः स्वाहा कर्णाभ्याः स्वाहा पार इरूषवोऽवार्येभ्यः परूषभ्यस्स्वाहाऽवार इरूषवः पार्येभ्यः
परूषभ्यस्स्वाहा शीर्ष्णे स्वाहा भ्रूभ्याः स्वाहा ललाटाय स्वाहा मूर्द्धन्ने स्वाहा मस्तिष्काय स्वाहा
केशेभ्यस्स्वाहा वहाय स्वाहा ग्रीवाभ्यस्स्वाहा स्कन्धेभ्यस्स्वाहा कीकसाभ्यस्स्वाहा पृष्ठीभ्यस्स्वाहा
पांजस्याय स्वाहा पार्श्वभ्याः स्वाहा- ॥ ३७ ॥ ऽऽसाभ्याः स्वाहा दोषभ्याः स्वाहा बाहुभ्याः
स्वाहा जङ्घाभ्याः स्वाहा श्रोणीभ्याः स्वाहोरुभ्याः स्वाहाऽष्ठीवद्भ्याः स्वाहा जङ्घाभ्याः स्वाहा
भसदे स्वाहा शिखण्डेभ्यस्स्वाहा बालधानाय स्वाहाऽऽण्डाभ्याः स्वाहा शोणाय स्वाहा रेतसे स्वाहा
प्रजाभ्यस्स्वाहा प्रजननाय स्वाहा पद्भ्यस्स्वाहा शफेभ्यस्स्वाहा लोमभ्यस्स्वाहा त्वचे स्वाहा
लोहिताय स्वाहा मांसाय स्वाहा स्नावभ्यस्स्वाहाऽस्थभ्यस्स्वाहा मज्जभ्यस्स्वाहाऽङ्गैभ्यस्स्वाहा-
ऽऽत्मने स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ३८ ॥ पार्श्वभ्याः स्वाहा मज्जभ्यस्स्वाहा षट्च ॥ १६ ॥

अज्येताय स्वाहाऽञ्जिसक्थाय स्वाहा शितिपदे स्वाहा शितिककुदे स्वाहा शितिरन्ध्राय
स्वाहा शितिपृष्ठाय स्वाहा शित्यःसाय स्वाहा पुष्पकर्णाय स्वाहा शित्योष्ठाय स्वाहा शितिभ्रवे
स्वाहा शितिभसदे स्वाहा श्वेतानूकाशाय स्वाहाऽञ्जये स्वाहा ललामाय स्वाहाऽसितव्रवे स्वाहा
कृष्णैताय स्वाहा रोहितैताय स्वाहाऽरुणैताय स्वाहेदशाय स्वाहा कीदशाय स्वाहा तादशाय स्वाहा
सदशाय स्वाहा विसदशाय स्वाहा सुसदशाय स्वाहा रूपाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ३९ ॥ रूपाय
स्वाहा द्वे च ॥ १७ ॥

कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहा पिशङ्गाय स्वाहा सारङ्गाय स्वाहाऽरुणाय स्वाहा गौराय
स्वाहा बभ्रवे स्वाहा नकुलाय स्वाहा रोहिताय स्वाहा शोणाय स्वाहा श्यावाय स्वाहा श्यामाय
स्वाहा पाकलाय स्वाहा सुरूपाय स्वाहाऽनुरूपाय स्वाहा विरूपाय स्वाहा सरूपाय स्वाहा प्रति-
रूपाय स्वाहा शबलाय स्वाहा कमलाय स्वाहा पृञ्जये स्वाहा पृञ्जिसक्थाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा
॥ ४० ॥ कृष्णाय षट्चत्वारिंशत् ॥ १८ ॥

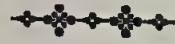
ओषधीभ्यस्स्वाहा मूलैभ्यस्स्वाहा तूलैभ्यस्स्वाहा काण्डैभ्यस्स्वाहा बलशैभ्यस्स्वाहा पुष्पै-
भ्यस्स्वाहा फलैभ्यस्स्वाहा गृहीतेभ्यस्स्वाहाऽगृहीतेभ्यस्स्वाहाऽवपन्नेभ्यस्स्वाहा शयानेभ्यस्स्वाहा
सर्वस्मै स्वाहा ॥ ४१ ॥ ओषधीभ्यश्चतुर्विंशतिः ॥ १९ ॥

वनस्पतिभ्यस्स्वाहा मूलैभ्यस्स्वाहा तूलैभ्यस्स्वाहा स्कन्धौभ्यस्स्वाहा शाखाभ्यस्स्वाहा
पर्णेभ्यस्स्वाहा पुष्पैभ्यस्स्वाहा फलैभ्यस्स्वाहा गृहीतेभ्यस्स्वाहाऽगृहीतेभ्यस्स्वाहाऽवपन्नेभ्यस्स्वाहा
शयानेभ्यस्स्वाहा शिष्टाय स्वाहाऽतिशिष्टाय स्वाहा परिशिष्टाय स्वाहा सःशिष्टाय स्वाहोच्छिष्टाय
स्वाहा रिक्ताय स्वाहाऽरिक्ताय स्वाहा प्ररिक्ताय स्वाहा सःरिक्ताय स्वाहोद्रिक्ताय स्वाहा सर्वस्मै
स्वाहा ॥ ४२ ॥ वनस्पतिभ्यस्स्कन्धौभ्यश्शिष्टाय रिक्ताय षट्चत्वारिंशत् ॥ २० ॥

प्रजवं ब्रह्मवादिनः किमेष वा आप्त आदित्या उभयोः प्रजापतिरन्वायन्निन्द्रो वै सऽद्विन्द्रो वै शिथिलः
प्रजापतिरकामयताऽन्नादस्सा विराडसावादित्योऽर्वाङ्भूतमा मेऽग्निना स्वाहाऽऽधिन्द्र्योऽज्येताय कृष्णायौषधी-
भ्यो वनस्पतिभ्यो विंशतिः ॥ २० ॥ प्रजवं प्रजापतिर्यदछन्दोमन्ते हुवे सवाऽहमोषधीभ्यो द्विचत्वारिंशत्
॥ ४२ ॥ प्रजवः सर्वस्मै स्वाहा ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां सप्तमकाण्डे तृतीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ सप्तमकाण्डे चतुर्थप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

बृहस्पतिरकामयत् श्रन्मे देवा दधीरन्गच्छेयं पुरोधामिति स एतश्चतुर्विंशतिरात्रमपश्य-
त्तमाऽहर्त्तेनाऽयजत् ततो वै तस्मै श्रद्देवा अदधताऽगच्छत्पुरोधाय एवबँविद्वाँसश्चतुर्विंशतिरा-
त्रमासते श्रदैभ्यो मनुष्या दधते गच्छन्ति पुरोधाज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयँवाव
ज्योतिरन्तरिख्यज्ञौरसावायु- ॥ १ ॥ रिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वन्त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव
सुवर्गल्लोकमभ्यारोहन्त्यसत्रँवा एतद्यदछन्दोमय्यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रन्देवता एव पृष्ठैरव
रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति

बृहद्रथन्तराभ्याँयन्तीयँवाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव ॥ २ ॥ यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याँञ्जसायनी सुती ताभ्यामेव सुवर्गल्लोकय्यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो भवति चतुर्विंशति-
रर्द्धमासास्सँव्वत्सरस्सँव्वत्सरस्सुवर्गो लोकस्सँव्वत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विं-
शत्यखरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसज्ञायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्म-
वर्चसस्य परिगृहीत्यै ॥ ३ ॥ असावायुराभ्यामेव पञ्चचत्वारिंशच्च ॥ १ ॥

यथा वै मनुष्या एवन्देवा अग्रं आसन्तेऽकामयन्ताऽवर्ति पाप्मानं मृत्युमपहत्य दैवीँ सँ-
सदङ्गच्छेमेति त एतश्चतुर्विंशतिरात्रमपश्यन्तमाऽहर्न्तेनाँड्यजन्त ततो वै तेऽवर्ति पाप्मानम्मृ-
त्युमपहत्य दैवीँ सँसदमगच्छन् य एवँविद्वाँश्चतुर्विंशतिरात्रमासतेऽवर्तिमेव पाप्मानमप-
हत्य श्रियङ्गच्छन्ति श्रीरहि मनुष्यस्य ॥ ४ ॥ दैवीँ सँसज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोक-
स्याऽनुख्यात्यै पृष्ठयषडहो भवति षड्वा ऋतवस्सँव्वत्सरस्तं मासाँ अर्द्धमासा ऋतवः प्रविश्य
दैवीँ सँसदमगच्छन् य एवँविद्वाँश्चतुर्विंशतिरात्रमासते सँव्वत्सरमेव प्रविश्य वस्यसीँ
सँसदङ्गच्छन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशा अवस्ताँद्भवन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशाः परस्ताँत्रयस्त्रिंशैरेवोभय-
तोऽवर्ति पाप्मानमपहत्य दैवीँ सँसदं मद्ध्यतो ॥ ५ ॥ गच्छन्ति पृष्ठानि हि दैवीँ सँसज्जामि वा
एतकुर्वन्ति यत्रयस्त्रयस्त्रिंशा अन्वञ्चो मद्ध्येऽनिरुक्तो भवति तेनाऽजाम्युर्द्ध्वानि पृष्ठानि
भवन्त्युर्द्ध्वाश्छन्दोमा उभाभ्याँ रूपाभ्याँ सुवर्गल्लोकय्यन्त्यसँव्वत्सरा एतद्यदछन्दोमय्यच्छन्दोमा
भवन्ति तेन सत्रन्देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूँछन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशव- ॥ ६ ॥
श्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशा अवस्ताँद्भवन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशाः
परस्तान्मद्ध्ये पृष्ठान्युरो वै त्रयस्त्रिंशा आत्मा पृष्ठान्यात्मन एव तद्यजमानाश्शर्म नहन्तेऽनाँत्यै
बृहद्रथन्तराभ्याँयन्तीयँवाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै
यज्ञस्याँञ्जसायनी सुती ताभ्यामेव ॥ ७ ॥ सुवर्गल्लोकय्यन्ति पराँञ्चो वा एते सुवर्गल्लोकमभ्या-
रौहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्खण्डहो भवति प्रत्यवखण्ड्या अथो प्रतिष्ठित्या उभ-
योँलोकयोर्ऋद्वोतिष्ठन्ति त्रिवृतोऽधि त्रिवृतमुप यन्ति स्तोमानाँ संपत्यै प्रभावाय ज्योतिरग्नि-
ष्टोमो भवत्ययँवाव स खषयोऽस्मादेव तेन खषयान्न यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो भवति चतुर्विंश-
तिरर्द्धमासास्सँव्वत्सरस्सँव्वत्सरस्सुवर्गो लोकस्सँव्वत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतु-
र्विंशत्यखरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसज्ञायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतो
ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै ॥ ८ ॥ मनुष्यस्य मद्ध्यतः पशवस्ताभ्यामेव सँव्वत्सरश्चतुर्विंशतिश्च ॥ २ ॥

ऋखा वा इयमलोकमकाँऽसीत्साऽकामयतौषधीभिर्वनस्पतिभिः प्र जायेयेति सैतास्त्रिं-
शतँ रात्रीरपश्यत्ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राऽजायत ये प्रजाकांमाः पशुकांमास्स्युस्त
एता आसीरन्त्रैव जायन्ते प्रजया पशुभिरियँवा अखण्डयत्सैतावँविराजमपश्यत्तामात्मन्धित्वाऽ-

चाद्यमवाऽरुन्धौषधी- ॥ ९ ॥ र्वनस्पतीन्प्रजां पशून्तेनाऽवर्द्धत सा जेमानं महिमानमगच्छद्य-
एववैविद्वाश्स एता आसते विराजमेवाऽऽत्मन्धित्वाऽन्नाद्यमव रुन्धते वर्द्धन्ते प्रजयां पशुभिर्जेमानं
महिमानङ्गच्छन्ति ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्याऽनुख्यात्यै पृष्ठयंषडहो भवति षड्वा
ऋतवषट्पृष्ठानि पृष्ठैरेवर्तुनन्वारोहन्त्युतुभिस्संव्वत्सरन्ते संव्वत्सर एव ॥ १० ॥ प्रति तिष्ठन्ति
त्रयस्त्रिंशत्त्रयस्त्रिंशमुप यन्ति यज्ञस्य सन्तत्या अथो प्रजापतिर्वै त्रयस्त्रिंशः प्रजापतिमेवाऽऽ
रभन्ते प्रतिष्ठित्यै त्रिणवो भवति विजित्या एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन्दधते
त्रिवृदग्निष्टुर्भवति पाप्मानमेव तेन निर्दहन्तेऽथो तेजो वै त्रिवृत्तेज एवाऽऽत्मन्दधते पञ्चदश
इन्द्रस्तोमो भवतीन्द्रियमेवाऽव ॥ ११ ॥ रुन्धते सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्याऽवर्द्धया अथो प्रैव तेन
जायन्त एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन्दधते चतुर्विंशो भवति
चतुर्विंशतिरर्द्धमासास्संव्वत्सरस्संव्वत्सरस्सुवर्गो लोकस्संव्वत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्य-
थो एष वै विषुवान् विषुवन्तो भवन्ति य एववैविद्वाश्स एता आसते चतुर्विंशत्पृष्ठान्युप यन्ति
संव्वत्सर एव प्रतिष्ठाय ॥ १२ ॥ देवता अभ्यारोहन्ति त्रयस्त्रिंशत्त्रयस्त्रिंशमुप यन्ति त्रयस्त्रि-
ंशद्वै देवता देवतास्वेव प्रति तिष्ठन्ति त्रिणवो भवतीमे वै लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति
तिष्ठन्ति द्वावैकविंशौ भवतः प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन्दधते बहवंषोडशिनो भवन्ति
तस्माद्बहवः प्रजासु वृषाणो यदेते स्तोमा व्यतिषक्ता भवन्ति तस्मादियमोषधीभिर्वनस्पतिभिर्व्य-
तिषक्ता ॥ १३ ॥ व्यतिषज्यन्ते प्रजयां पशुभिर्य एववैविद्वाश्स एता आसतेऽक्लृप्ता वा एते
सुवर्गल्लोक्यन्त्युच्चावचान् हि स्तोमानुपयन्ति यदेत ऊर्ध्वाः क्लृप्तास्तोमा भवन्ति क्लृप्ता एव
सुवर्गल्लोक्यन्त्युभयोरिभ्यो लोकयोः कल्पते त्रिंशदेतास्त्रिंशदखरा विराडन्नवैविराड्विराजै-
वाऽन्नाद्यमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै ॥ १४ ॥ ओषधीस्संव्वत्सर एवाऽव
प्रतिष्ठाय व्यतिषक्तैकान पञ्चाशच्च ॥ ३ ॥

प्रजापतिस्सुवर्गल्लोकमैतन्देवा येनयेन छन्दसाऽनु प्राड्युञ्जत तेन नाऽऽप्नुवन्त एता द्वात्रि-
ंशतश्चात्रीरपश्यन्द्वात्रिंशदखराऽनुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिस्स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमास्वाऽभ्या-
रुह्य सुवर्गल्लोकमायन् य एववैविद्वाश्स एता आसते द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदखराऽनुष्टुगानुष्टुभः
प्रजापतिस्स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमास्वा श्रियङ्गच्छन्ति ॥ १५ ॥ श्रीरहि मनुष्यस्य सुवर्गो लोको
द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदखराऽनुष्टुगवानुष्टुप्सवामेव वाचमाप्नुवन्ति सर्वे वाचो वदितारो भवन्ति
सर्वे हि श्रियङ्गच्छन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयव्वाव ज्योतिरन्तरिक्षज्ञौरसावायुरिमा-
नेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वन्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गल्लोकमभ्यारोहन्ति बृहद्रथन्तराभ्या-
थ्यन्ती ॥ १६ ॥ यव्वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरिव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञ-
स्याऽञ्जसायनी स्रुती ताभ्यामेव सुवर्गल्लोक्यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गल्लोकमभ्यारोहन्ति ये

पराचख्यहानुपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयौलोकयोरुद्भवोत्तिष्ठन्ति द्वात्रिंशदेतास्तासांय्यास्त्रिंशत्त्रिंशदखरा विराडनर्वविराडिविराजैवाऽन्नाद्यमव रुन्धते ये द्वे अहोरात्रे एव ते उभाभ्यां रूपाभ्यां सुवर्गल्लोकय्यन्त्यतिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै ॥ १७ ॥ गच्छन्ति यन्ति त्रिंशदखरा द्वाविंशतिश्च ॥ ४ ॥

द्वे वाव देवसत्रे द्वादशाहश्चैव त्रयस्त्रिंशदहश्च य एवविद्वान्संस्त्रयस्त्रिंशदहमासते साख्यादेव देवता अभ्यारोहन्ति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति यद्यवविद्वद्यति पापीयान्भवति यदि नाऽवविद्वद्यति सदृच्य एवविद्वान्संस्त्रयस्त्रिंशदहमासते वि पाप्मना च्येणाऽऽ वर्तन्तेऽहर्भाजो वा एता देवा अग्र आऽहर- ॥ १८ ॥ नहरेकोऽभजताऽहरेकस्ताभिर्वै ते प्रबाहुगार्दधुवन् य एवविद्वान्संस्त्रयस्त्रिंशदहमासते सर्वे एव प्रबाहुगृदधुवन्ति सर्वे ग्रामणीयं प्राऽऽधुवन्ति पञ्चाहा भवन्ति पञ्च वा ऋतवस्संव्वत्सर ऋतुष्वेव संव्वत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाऽव रुन्धते त्रीण्याश्चिनानि भवन्ति त्रय इमे लोका ए- ॥ १९ ॥ ष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि तान्येवाऽव रुन्धते विश्वजिह्वन्त्यन्नाद्यस्याऽवरूढ्यै सर्वपृष्ठो भवति सर्वस्याऽभिजित्यै वागवै द्वादशाहो यत्पुरस्ताद्द्वादशाहमुपेयुरनासांवाचमुपेयुरुपदासुकैषांवाख्यादुपरिष्ठाद्द्वादशाहमुप यन्त्याप्तमेव वाचमुप यन्ति तस्मादुपरिष्ठाद्वाचवदामोऽवान्तर- ॥ २० ॥ ष्वै दशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत यदशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमानास्सृजन्त एतां ह वा उदङ्कशौल्बायनस्सत्रस्यर्द्धिमुवाच यदशरात्रो यदशरात्रो भवति सत्रस्यर्द्ध्या अथो यदेव पूर्वेष्वहस्सु विलोम क्रियते तस्यैवैषा शान्तिर्द्वर्चनीका वा एता रात्रयो यजमाना विश्वजिह्वसहाऽतिरात्रेण पूर्वाषोडश सहाऽतिरात्रेणोत्तराषोडश य एवविद्वान्संस्त्रयस्त्रिंशदहमासत एषान्द्वर्चनीका प्रजा जायतेऽतिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै ॥ २१ ॥ अहरन्नेष्ववान्तरं षोडश सह सप्तदश च ॥ ५ ॥

आदित्या अकामयन्त सुवर्गल्लोकमियामेति ते सुवर्गल्लोकान् प्राऽजानन् सुवर्गल्लोकमायन्त एतं षट्त्रिंशद्रात्रमपश्यन्तमाऽहरन्तेनाऽयजन्त ततो वै ते सुवर्गल्लोकं प्राऽजानन्सुवर्गल्लोकमायन् य एवविद्वान्संस्त्रयस्त्रिंशद्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकं प्र जानन्ति सुवर्गल्लोकय्यन्ति ज्योतिरतिरात्रो ॥ २२ ॥ भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्धते सुवर्गस्य लोकस्याऽनुख्यात्यै षड्हा भवन्ति षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्ति चत्वारो भवन्ति चतस्रो दिशो दिख्वेव प्रति तिष्ठन्त्यसंत्रंवा एतद्यदछन्दोमय्यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रन्देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव ॥ २३ ॥ वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति षट्त्रिंशद्रात्रो भवति षट्त्रिंशदखरा बृहती बारहताः पशवो बृहत्यैव पशूनव रुन्धते बृहती छन्दसां स्वाराज्यमाञ्जुताऽ-

भुवते स्वाराज्यं एव विद्वांसं षट्त्रिंशद्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकं न्यतिरात्रावभितो
भवतस्सुवर्गस्य लोकस्य परिगृहीत्यै ॥ २४ ॥ अतिरात्र ओजस्येव षट्त्रिंशच्च ॥ ६ ॥

वसिष्ठो हतपुत्रोऽकामयत विन्देयं प्रजामभि सौदासान् भवेयमिति स एतमेकस्मान्नपञ्चाश-
मपश्यत्तमाऽहरत्तेनाऽयजत ततो वै सोऽविन्दत प्रजामभि सौदासान् भवेय एव विद्वांसं एकस्मा-
न्नपञ्चाशमासते विन्दन्तै प्रजामभि भ्रातृव्यान् भवन्ति त्रयस्त्रिवृतांऽग्निष्टोमा भवन्ति वज्रस्यैव मुखं
सं इयन्ति दशं पञ्चदशं भवन्ति पञ्चदशो वज्रो ॥ २५ ॥ वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरन्ति षोड-
शिमं दशममहर्भवति वज्रं एव वीर्यं न्दधति द्वादशं सप्तदशं भवन्त्यन्नाद्यस्याऽवर्द्धया अथो प्रैव
तैर्जायन्ते पृष्ठयं षडहो भवति षड्वा ऋतव षष्टपुष्टानि पृष्ठैरेव तून्वारो हन्त्युतृभिस्संव्यथ्सरन्ते
संव्यथ्सर एव प्रति तिष्ठन्ति द्वादशैकविंशा भवन्ति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्म- ॥ २६ ॥
न्दधते बहव षोडशिनो भवन्ति विजित्यै षडांश्चिनानि भवन्ति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठ-
न्त्युनातिरिक्ता वा एता रात्रय ऊनास्तद्यदेकस्यै न पञ्चाशदतिरिक्तास्तद्यद्भ्यसीरष्टाचत्वारिंशत
ऊनाच्च खलु वा अतिरिक्ताच्च प्रजापतिः प्राऽजायत ये प्रजाकांमाः पशुकामास्स्युस्त एता आसीर-
न्यैव जायन्ते प्रजयां पशुभिर्वैराजो वा एष यज्ञो यदेकस्मान्नपञ्चाशो य एव विद्वांसं एकस्मान्नप-
ञ्चाशमासते विराजमेव गच्छन्त्यन्नादा भवन्त्यतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै ॥ २७ ॥
वज्रं आत्मन्प्रजया द्वाविंशतिश्च ॥ ७ ॥

संव्यथ्सरायं दीर्घिष्यमाणा एकाष्टकायां न्दीर्घेरन्नेषा वै संव्यथ्सरस्य पत्नी यदेकाष्टकैत-
स्याव्वा एष एतां रात्रिं वसति सा रूषादेव संव्यथ्सरमारभ्यं दीर्घन्ते आर्तव्वा एते संव्यथ्सरस्या-
ऽभि दीर्घन्ते य एकाष्टकायां न्दीर्घन्तेऽन्तनामानावृतू भवतो व्यस्तव्वा एते संव्यथ्सरस्याऽभि दी-
र्घन्ते य एकाष्टकायां न्दीर्घन्तेऽन्तनामानावृतू भवतः फल्गुनीपूर्णमासे दीर्घेरन्मुखव्वा एत-
॥ २८ ॥ थ्संव्यथ्सरस्य यत्फल्गुनीपूर्णमासो मुखत एव संव्यथ्सरमारभ्यं दीर्घन्ते तस्यैकैव निर्या
यत्साम्मैध्ये विष्वान्त्संपद्यते चित्रापूर्णमासे दीर्घेरन्मुखव्वा एतत्संव्यथ्सरस्य यच्चित्रापूर्णमासो
मुखत एव संव्यथ्सरमारभ्यं दीर्घन्ते तस्य न का चन निर्या भवति चतुरहे पुरस्तात्पौर्णमास्यै
दीर्घेरन्तेषामेकाष्टकायां द्वायस्सं पद्यते तेनैकाष्टकान्न छम्बट्कुर्वन्ति तेषां ॥ २९ ॥ पूर्वपक्षे सुत्या
सं पद्यते पूर्वपक्षं मासां अभि सं पद्यन्ते ते पूर्वपक्ष उत्तिष्ठन्ति तानुत्तिष्ठत ओषधयो वनस्पतयो-
ऽनुत्तिष्ठन्ति तान्कल्याणी कीर्तिरनूत्तिष्ठत्यराथ्सुरिमे यजमाना इति तदनु सर्वे रादधुवन्ति ॥ ३० ॥
एतच्छंबट्कुर्वन्ति तेषाञ्चतुस्त्रिंशच्च ॥ ८ ॥

सुवर्गव्वा एते लोकं न्यन्ति ये सत्रमुपयन्त्यभीन्धत एव दीर्घाभिं रात्मानं श्रपयन्त उप-
सद्भिर्द्वाभ्यां ललोमाऽव दन्ति द्वाभ्यान्त्वचन्द्वाभ्यामसृद्द्वाभ्यां मांसन्द्वाभ्यामस्थिं द्वाभ्यां मज्जा-

नमात्मदख्खिण्वै सत्रमात्मानमेव दख्खिणानीत्वा सुवर्गल्लोकय्यन्ति शिखामनु प्र वपन्त ऋद्धया
अथो रधीयाऽसस्सुवर्गल्लोककर्मयामेति ॥ ३१ ॥ सुवर्गं पञ्चाशत् ॥ ९ ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यतिरात्रः परमो यज्ञक्रतुनाङ्गस्मात्तं प्रथममुप यन्तीत्येतद्वा अग्निष्टोमं
प्रथममुप यन्त्यथोक्थ्यमथ षोडशिनमथाऽतिरात्रमनुपूर्वमेवैतद्यज्ञक्रतूनुपेत्य तानालभ्य परिगृह्य
सोममेवैतत्पिबन्त आसते ज्योतिष्टोमं प्रथममुप यन्ति ज्योतिष्टोमो वै स्तोमानां मुखं मुखत एव
स्तोमान्प्र युञ्जते ते ॥ ३२ ॥ सञ्स्तुता विराजमभि सं पद्यन्ते द्वे चर्चावति रिच्येते एकया गौर-
तिरिक्त एकयाऽऽयुंरूनस्सुवर्गो वै लोको ज्योतिरूग्विराट्सुवर्गमेव तेन लोकय्यन्ति रथन्तर-
न्दिवा भवति रथन्तरन्नक्तमित्याहुर्ब्रह्मवादिनः केन तदजामीति सौभरन्तृतीयसवने ब्रह्मसामं बृह-
त्तन्मद्धयतो दधति विधृत्यै तेनाऽजामि ॥ ३३ ॥ त एकात्र पञ्चाशच्च ॥ १० ॥

ज्योतिष्टोमं प्रथममुप यन्त्यस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठन्ति गोष्टोमन्द्वातीयमुप यन्त्यन्त-
रिख्य एव तेन प्रति तिष्ठन्त्यायुष्टोमन्तृतीयमुप यन्त्यमुष्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठन्तीयव्वाव
ज्योतिरन्तरिख्यङ्गौरसावायुर्यदेतान्थस्तोमानुपयन्त्येष्वेव तल्लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति ते
सञ्स्तुता विराज- ॥ ३४ ॥ मभि सं पद्यन्ते द्वे चर्चावति रिच्येते एकया गौरतिरिक्त एकयाऽऽयुं-
रूनस्सुवर्गो वै लोको ज्योतिरूग्विराट्सुवर्गमेवाऽव रुन्धते ते न ख्युधाऽऽर्तिमार्च्छन्त्यख्योधुका
भवन्ति ख्युत्सबाधा इव हि सत्रिणोऽग्निष्टोमावभितः प्रधी तावुक्थ्या मद्धये नभ्यन्तत्तदेतत्परियद्वैव-
चक्रय्यदेतेन ॥ ३५ ॥ षडहेन यन्ति देवचक्रमेव समारोहन्त्यरिष्ट्यै ते स्वस्ति समञ्जुवते षडहेन
यन्ति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्युभयतोज्योतिषा यन्त्युभयत एव सुवर्गे लोके प्रतितिष्ठन्तो
यन्ति द्वौ षडहौ भवतस्तानि द्वादशाऽहानि सं पद्यन्ते द्वादशो वै पुरुषो द्वे सक्थ्यौ द्वौ बाहू आत्मा च
शिरश्च चत्वार्यङ्गानि स्तनौ द्वादशौ ॥ ३६ ॥ तत्पुरुषमनु पर्यावर्तन्ते त्रयष्वडहा भवन्ति तान्य-
ष्टादशाऽहानि सं पद्यन्ते नवाऽन्यानि नवाऽन्यानि नव वै पुरुषे प्राणास्तत्प्राणाननु पर्यावर्तन्ते
चत्वारण्यडहा भवन्ति तानि चतुर्विंशतिरहानि सं पद्यन्ते चतुर्विंशतिरर्द्धमासास्संव्वत्सरस्त-
त्संव्वत्सरमनु पर्यावर्तन्तेऽप्रतिष्ठितस्संव्वत्सर इति खलु वा आहुर्वर्षीयान्प्रतिष्ठाया इत्येतावद्वै
संव्वत्सरस्य ब्राह्मणय्यावन्मासो मासिमास्येव प्रतितिष्ठन्तो यन्ति ॥ ३७ ॥ विराजमेतेन द्वादशा-
वेतावद्वा अष्टौ च ॥ ११ ॥

मेषस्त्वा पचतैरवतु लोहितग्रीवश्छागैश्शलमलिर्वृद्ध्या पर्णो ब्रह्मणा पृख्वो मेधेन न्यग्रो-
धश्चमसैरुदुंबर ऊर्जा गायत्री छन्दोभिस्त्रिवृत्स्तोमैरवन्तीस्स्थाऽवन्तीस्त्वाऽवन्तु प्रियन्वा प्रिया-
णाव्वर्षिष्ठमाप्यानाभिधीनान्त्वा निधिपतिः हवामहे वसो मम ॥ ३८ ॥ मेषषट्त्रिंशत् ॥ १२ ॥

कूप्याभ्यस्स्वाहा कूल्याभ्यस्स्वाहा विक्याभ्यस्स्वाहाऽवद्याभ्यस्स्वाहा खन्याभ्यस्स्वाहा
हद्याभ्यस्स्वाहा सूद्याभ्यस्स्वाहा सरस्याभ्यस्स्वाहा वैशन्तीभ्यस्स्वाहा पल्वल्याभ्यस्स्वाहा वष्या-

भ्यस्स्वाहाऽवर्षाभ्यस्स्वाहा हादुर्नीभ्यस्स्वाहा पृष्वाभ्यस्स्वाहा स्यन्दमानाभ्यस्स्वाहा स्थावरा-
भ्यस्स्वाहा नादेयीभ्यस्स्वाहा सैन्धवीभ्यस्स्वाहा समुद्रियाभ्यस्स्वाहा सर्वाभ्यस्स्वाहा ॥ ३९ ॥
कृष्याभ्यश्चत्वारिंशत् ॥ १३ ॥

अद्भ्यस्स्वाहा वहन्तीभ्यस्स्वाहा परिवहन्तीभ्यस्स्वाहा समन्तव्वहन्तीभ्यस्स्वाहा शीघ्र-
व्वहन्तीभ्यस्स्वाहा शीमव्वहन्तीभ्यस्स्वाहोग्रव्वहन्तीभ्यस्स्वाहा भीमव्वहन्तीभ्यस्स्वाहाऽम्भो-
भ्यस्स्वाहा नभोभ्यस्स्वाहा महोभ्यस्स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ४० ॥ अद्भ्य एकात्र त्रिंशत् ॥ १४ ॥

यो अर्वन्तज्जिघांसति तमभ्यमीति वरुणः । पुरो मर्तः परश्वा । अहश्च त्वश्च वृत्रहन्त्सं
बभूव सनिभ्य आ । अरातीवा चिदद्विवोऽनु नौ शूर मत्सतै भद्रा इन्द्रस्य रातयः । अभि क्रत्वैन्द्र
भूरध जमन्न तै विव्यङ्गहिमान् रजार्सि । स्वेना हि वृत्रश्च शर्वसा जघन्थ न शत्रुरन्तर्विविदद्युधा
तै ॥ ४१ ॥ विविदद्वे च ॥ १५ ॥

नमो राज्ञे नमो वरुणाय नमोऽश्वाय नमः प्रजापतये नमोऽधिपतयेऽधिपतिरस्यधिपति मा
कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासं मान्धेहि मयि धेह्युपाकृताय स्वाहाऽऽलब्धाय स्वाहा हुताय स्वाहा
॥ ४२ ॥ नम एकात्र त्रिंशत् ॥ १६ ॥

मयोभूर्वातो अभि वातूस्त्रा ऊर्जस्वतीरोषधीरा रिशन्ताम् । पीवस्वतीर्जीवधन्याः पिबन्त्व-
वसाय पद्वतै रुद्र मृड । यास्सरूपा विरूपा एकरूपा यासामग्निरिष्ट्या नामानि वेद । या अङ्गिरस-
स्तपसेह चक्रुस्ताभ्यः पर्जन्य महि शर्म यच्छ । या देवेषु तनुवमैर्यन्त यासां सोमो विश्वा रूपाणि
वेद । ता अस्मभ्यं पर्यसा पिन्वमानाः प्रजावतीरिन्द्र ॥ ४३ ॥ गोष्ठे रिरीहि । प्रजापतिर्मह्यमेता
रराणो विश्वैर्देवैः पितृभिस्सर्वविदानः । शिवास्सतीरुपं नो गोष्ठमाऽकस्तासव्वयं प्रजया सप्त संदे-
म । इह धृतिस्स्वाहेह विधृतिस्स्वाहेह रन्तिस्स्वाहेह रमन्तिस्स्वाहा महीमुषु सुत्रामाणम् ॥ ४४ ॥
इन्द्राऽष्टात्रिंशच्च ॥ १७ ॥

किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिः किं स्विदासीद्बृहद्वयः । किं स्विदासीत्पिशङ्गिला किं स्वि-
दासीत्पिलिप्पिला । द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरश्च आसीद्बृहद्वयः । रात्रिरासीत्पिशङ्गिलाऽविरासीत्पिलि-
प्पिला । कस्स्विदेकाकी चरति क उं स्विज्जायते पुनः । किं स्विद्धिमस्य भेषजङ्किं स्विदावर्पन-
म्महत् । सूर्य एकाकी चरति ॥ ४५ ॥ चन्द्रमा जायते पुनः । अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावर्पन-
म्महत् । पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्याः पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिम् । पृच्छामि त्वा वृष्णो
अश्वस्य रेतः पृच्छामि वाचः परमव्योम । वेदिमाहुः परमन्तं पृथिव्या यज्ञमाहुर्भुवनस्य नाभिम् ।
सोममाहुर्वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मैव वाचः परमव्योम ॥ ४६ ॥ सूर्य एकाकी चरति षट्चत्वारिं-
शच्च ॥ १८ ॥

अंबे अंबाल्यंबिके न मां नयति कश्चन । ससस्त्यश्चकः । सुभगे कांपीलवासिनि सुवर्गे लोके
सं प्रोण्वीधाम् । आऽहर्मजानि गर्भधमा त्वमंजासि गर्भधम् । तौ सह चतुरः पदस्सं प्र सारयावहै ।
वृषां वा५ रेतो॒धा रेतो॑ दधातू॒त्स॒व्योर्गृ॒दन्धै॒ह्य॒ञ्जिमु॒दञ्जि॒मन्व॒ज । यस्त्रीणाञ्जीवभोजनो य आसां
॥ २७ ॥ बिलुधार्वनः । प्रियस्त्रीणामपीच्यः । य आसाङ्गुणे लख्मणि सदिंगृदि परावधीत् । अंबे
अंबाल्यंबिके न मां यभति कश्चन । ससस्त्यश्चकः । ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयताद्वेणुभारङ्गिराविब । अथा-
ऽस्या मद्ध्यमेधता५ शीते वाते पुनन्निव । अंबे अंबाल्यंबिके न मां यभति कश्चन । ससस्त्यश्चकः ।
यद्गरिणी यवमत्ति न ॥ ४८ ॥ पुष्टं पशु मन्यते । शुद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायति । अंबे अंबा-
ल्यंबिके न मां यभति कश्चन । ससस्त्यश्चकः । इययका शकुन्तिकाऽऽहलमिति सर्पति । आहृतङ्गभे
पसो नि जलुलीति धाणिका । अंबे अंबाल्यंबिके न मां यभति कश्चन । ससस्त्यश्चकः । माता च
ते पिता च तेऽग्रवृषस्य रोहतः । ॥ ४९ ॥ प्र सुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमंतसयत् । दधिक्रा-
वृणो अकारिषञ्जिष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुरभि नो मुखां करत्प्र ण आयूषि तारिषत् । आपो हि
ष्टा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चरुषसे । यो वंशिशिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः ।
उशतीरिव मातरः । तस्मा अरङ्गमाम वो यस्य रूषयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नः ॥ ५० ॥
आसामत्ति न रोहतो जिन्वथ चत्वारि च ॥ १९ ॥

भूर्भुवस्सुवर्वसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसा रुद्रास्त्वाऽञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाऽदित्या-
स्त्वाऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसा यद्वातो अपो अगमदिन्द्रस्य तनुवं प्रियाम् । एतऽ स्तोतरेतेन पथा
पुनरश्चमा वर्तयासि नः । लाजी(३)ञ्छाची(३)न् यशो ममाँ(४) । यव्यायै गव्याया एतद्देवा अन्न-
मत्तैतदन्नमद्वि प्रजापते । युञ्जन्ति ब्रद्धमरुषश्चरन्तं परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि । युञ्जन्त्य-
स्य काम्या हरी विपरुषसा रथै । शोणा धृष्णू नृवारुसा । केतुङ्गुण्वक्केतवे पेशो मर्या अपेशसै ।
समुषद्भिरजायथाः ॥ ५१ ॥ ब्रद्धं पञ्चविंशतिश्च ॥ २० ॥

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा सार्वभ्यस्स्वाहा सन्तानेभ्यस्स्वाहा परिस-
न्तानेभ्यस्स्वाहा पर्वभ्यस्स्वाहा सन्धानेभ्यस्स्वाहा शरीरेभ्यस्स्वाहा यज्ञाय स्वाहा दक्षिणाभ्य-
स्स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ५२ ॥ प्राणायऽष्टाविंशतिः ॥ २१ ॥

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहाऽभिहिताय स्वाहाऽनभिहिताय स्वाहा युक्ताय स्वाहाऽयु-
क्ताय स्वाहा सुयुक्ताय स्वाहोद्युक्ताय स्वाहा विमुक्ताय स्वाहा प्रमुक्ताय स्वाहा वञ्चते स्वाहा
परिवञ्चते स्वाहा सव्वञ्चते स्वाहाऽनुवञ्चते स्वाहोद्वञ्चते स्वाहा यते स्वाहा धावते स्वाहा तिष्ठते
स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ५३ ॥ सितायाऽष्टात्रिंशत् ॥ २२ ॥

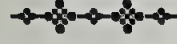
बृहस्पतिश्चयथा वा ऋष्या वै प्रजापतिर्येनेयेन द्वे वाव देवसन्ने आदित्या अकामयन्त सुवर्गव्वसिष्ठस्सव्व-
थराय सुवर्ग्ये सत्रं ब्रह्मवादिनोऽतिरात्रो ज्योतिष्टोमं मेषः कूप्याभ्योऽद्भ्यो यो नमो मयोभूः किञ्च खिदंभूः

प्राणाय सिताय द्वाविंशतिः ॥ २२ ॥ बृहस्पतिः प्रति तिष्ठन्ति वै दशरात्रेण सुवर्ग्यो अर्वन्तं भूस्त्रिपञ्चाशत्
॥ ५३ ॥ बृहस्पतिस्सर्वस्मै स्वाहा ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां सप्तमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नस्समाप्तः ॥

ॐ

ॐ नमः परमात्मने

कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां

॥ सप्तमकाण्डे पञ्चमप्रश्नप्रारम्भः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओ(४)म् ॥

गावो वा एतत्सत्रमासताऽशृङ्गास्सतीशृङ्गाणि नो जायन्ता इति कामेन तासान्दश मासा
निषण्णा आसन्नथ शृङ्गाण्यजायन्त ता उदतिष्ठन्नराथस्मेत्यथ यासान्नाऽजायन्त तास्सँव्वथ्सरमा-
त्वोदतिष्ठन्नराथस्मेति यासान्नाऽजायन्त यासाँश्च न ता उभयीरुदतिष्ठन्नराथस्मेति गोसत्रँव्वै ॥ १ ॥
सँव्वथ्सरो य एवँविद्वाँस्सँव्वथ्सरमुपयन्त्यृदध्वन्त्येव तस्मात्तूपरा वार्षिकौ मासौ पत्वाँ चरति
सत्राभिजितः हँस्यै तस्माँथ्सँव्वथ्सरसदो यत्किञ्च गृहे क्रियते तदाप्तमवर्द्धमभिजितङ्क्रियते समु-
द्रँवा एते प्र प्लवन्ते ये सँव्वथ्सरमुपयन्ति यो वै समुद्रस्य पारन्न पश्यति न वै स तत् उदैति सँव्व-
थ्सरो ॥ २ ॥ वै समुद्रस्तस्यैतत्पारय्यदतिरात्रौ य एवँविद्वाँस्सँव्वथ्सरमुपयन्त्यनाँता एवोदच-
ङ्गच्छन्तीयँव्वै पूर्वोऽतिरात्रोऽसावुत्तरो मनः पूर्वो वागुत्तरः प्राणः पूर्वोऽपान उत्तरः प्ररोधनं पूर्व उद-
यनमुत्तरो ज्योतिष्ठोमो वैश्वानरोऽतिरात्रो भवति ज्योतिरिव पुरस्ताद्दधते सुवर्गस्य लोकस्याऽनु-
ख्यात्यै चतुर्विंशः प्रायणीयो भवति चतुर्विंशतिरर्द्धमासा- ॥ ३ ॥ स्सँव्वथ्सरः प्रयन्त एव सँव्व-
थ्सरे प्रति तिष्ठन्ति तस्य त्रीणि च शतानि षष्टिश्च स्तोत्रीयास्तावतीस्सँव्वथ्सरस्य रात्रय उभे एव
सँव्वथ्सरस्य रूपे आप्नुवन्ति ते सँस्थित्या अरिष्ट्या उत्तरैरहोभिश्चरन्ति षड्हा भवन्ति षड्वा
ऋतवस्सँव्वथ्सर ऋतुष्वेव सँव्वथ्सरे प्रति तिष्ठन्ति गौश्चाऽऽयुश्च मद्भ्यतस्तोमौ भवतस्सँव्वथ्सर-
स्यैव तन्मिथुनं मद्भ्यतो ॥ ४ ॥ दधति प्रजननाय ज्योतिरभितौ भवति विमोचनमेव तच्छन्दाँ-
स्येव तद्विमोर्कय्यन्त्यथो उभयतोज्योतिषैव षडहेन सुवर्गल्लोकय्यन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्त्यासते
केन यन्तीति देवयानेन पथेति ब्रूयाच्छन्दाँसि वै देवयानः पन्था गायत्री त्रिष्टुब्जगती ज्योतिर्वै
गायत्री गौस्त्रिष्टुगायुर्जगती यदेते स्तोमा भवन्ति देवयानेनैव ॥ ५ ॥ तत्पथा यन्ति समानँ सामं
भवति देवलोको वै सामं देवलोकादेव न यन्त्यन्याअन्या ऋचो भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचो

मनुष्यलोकादेवाऽन्यमन्यन्देवलोकमभ्यारोहन्तो यन्त्यभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति सुवर्गस्य लोकस्या-
ऽभिवर्त्या अभिजिद्भवति सुवर्गस्य लोकस्याऽभिजित्यै विश्वजिद्भवति विश्वस्य जित्यै मासिमासि
पृष्ठान्युप यन्ति मासिमास्यतिग्राह्या गृह्यन्ते मासिमास्येव वीर्यन्दधति मासां प्रतिष्ठित्या उपरिष्ठा-
न्मासां पृष्ठान्युप यन्ति तस्मादुपरिष्ठादोषधयः फलं हृल्लन्ति ॥ ६ ॥ गोसत्रंवा एति सव्वत्सरौऽर्द्धमासा
मिथुनमर्द्धचतो देवयानेनैव वीर्यन्त्रयोदशं च ॥ १ ॥

गावो वा एतत्सत्रमासताऽशुक्लास्सतीशशुक्लाणि सिषासन्तीस्तासान्दश मासा निर्षण्णा
आसन्नथ शुक्लाण्यजायन्त ता अब्रुवन्नराथ्समोत्तिष्ठामाऽव तङ्काममरुथ्समहि येन कामेन न्यषदामेति
तासामु त्वा अब्रुवन्नर्द्धा वा यावतीर्वाऽऽसामहा एवेमौ द्वादशौ मासौ सव्वत्सरः संपाद्योत्तिष्ठामेति
तासां ॥ ७ ॥ न्द्वादशे मासि शुक्लाणि प्राऽवर्तन्त श्रद्धया वाऽश्रद्धया वा ता इमा यास्तूपरा उभय्यो
वाव ता आर्द्धध्रुवन् याश्च शुक्लाण्यसन्वन् याश्चोर्जमवारुन्धतर्द्धोति दशसु मासूत्तिष्ठन्नुद्गोति द्वाद-
शसु य एववेद पदेन खलु वा एते यन्ति विन्दति खलु वै पदेन यन्तद्वा एतद्वृद्धमयनन्तस्मादितद्गो-
सनि ॥ ८ ॥ तिष्ठामेति तासान्तस्माद्वे च ॥ २ ॥

प्रथमे मासि पृष्ठान्युप यन्ति मद्धयम उप यन्त्युत्तम उप यन्ति तदाहुयव्वै त्रिकस्याऽहं
उपसीदन्ति दहव्वै साऽपराभ्यान्दोहाभ्यान्दुहेऽथ कुतस्सा धौख्यते यान्द्वादश कृत्वं उपसीदन्तीति
सव्वत्सरः संपाद्योत्तमे मासि सकृत्पृष्ठान्युपैयुस्तद्यजमाना यज्ञम्पशूनवं रुन्धते समुद्रव्वा ॥ ९ ॥
एतैऽनवारमपारं प्र प्लवन्ते ये सव्वत्सरमुपयन्ति यद्बृहद्रथन्तरे अन्वर्जैर्युयथा मद्धयै समुद्रस्य प्लवम-
न्वर्जैर्युस्तादृक्तदनुत्सर्गं बृहद्रथन्तराभ्यामित्वा प्रतिष्ठाङ्गच्छन्ति सर्वेभ्यो वै कामेभ्यस्सन्धिर्दुहे तद्य-
जमानास्सर्वान्कामानवं रुन्धते ॥ १० ॥ समुद्रव्वै चतुस्त्रिंशच्च ॥ ३ ॥

सामान्यं ऋचौ भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचौ मनुष्यलोकादेव न यन्त्यन्यदन्य-थसामं
भवति देवलोको वै सामं देवलोकादेवाऽन्यमन्यं मनुष्यलोकं प्रत्यवरोहन्तो यन्ति जगतीमग्र उप
यन्ति जगतीव्वै छन्दार्शसि प्रत्यवरोहन्त्याग्रयणङ्गहा बृहत्पृष्ठानि त्रयस्त्रिंशः स्तोमास्तस्मा-
ज्यायाऽसङ्कनीयान्प्रत्यवरोहति वैश्वकर्मणो गृह्यते विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमाना अव रुन्धत
आदित्यो ॥ ११ ॥ गृह्यत इयव्वा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठन्त्यन्योन्यो गृह्येते मिथुनत्वाय
प्रजात्या अवान्तरव्वै दशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत यद्दशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमाना-
स्सृजन्त एताः ह वा उदङ्कशौल्बायनस्सत्रस्यर्द्धिमुवाच यद्दशरात्रो यद्दशरात्रो भवति सत्रस्यर्द्ध्या
अथो यदेव पूर्वेष्वहस्सु विलोम क्रियते तस्यैवैषा शान्तिः ॥ १२ ॥ आदित्यस्तस्यैव द्वे च ॥ ४ ॥

यदि सोमौ सःसुतौ स्यातां महति रात्रियै प्रातरनुवाकमुपाकुर्यात्पूर्वो वाचं पूर्वो देवताः
पूर्वश्छन्दार्शसि वृक्के वृषण्वतीं प्रतिपदङ्कुर्यात्प्रातस्सवनादेवैषामिन्द्रव्वृक्केऽथो खल्वाहुस्सवनमुखे-

सवनमुखे कार्येति सवनमुखात्सवनमुखादेवैषामिन्द्रवृद्धे सव्वेशायोपवेशाय गायत्रियास्त्रिष्टुभो
जगत्या अनुष्टुभः पङ्क्त्या अभिभूतयै स्वाहा छन्दांसि वै सव्वेश उपवेशश्छन्दोभिरेवैषा- ॥ १३ ॥
छन्दांसि वृद्धे सजनीयः शस्यव्विहव्यः शस्यमगस्त्यस्य कयाशुभीयः शस्यमेतावद्वा अस्ति
यावदेतद्यावदेवाऽस्ति तदेषाव्वृद्धे यदि प्रातस्सवने कलशो दीर्येत वैष्णवीषु शिपिविष्ट्वंतीषु
स्तुवीरन् यद्वै यज्ञस्याऽतिरिच्यते विष्णुन्तच्छिपिविष्टमभ्यति रिच्यते तद्विष्णुं शिपिविष्टोऽतिरिक्त
एवाऽतिरिक्तन्दधात्यथो अतिरिक्तेनैवाऽतिरिक्तमास्वाऽव रुन्धते यदि मद्धचन्दिने दीर्येत वषट्का-
रनिधनः सामं कुर्युर्वषट्कारो वै यज्ञस्य प्रतिष्ठा प्रतिष्ठामेवैनद्रमयन्ति यदि तृतीयसवन एतदेव
॥ १४ ॥ छन्दोभिरेवैषामवैकान विंशतिश्च ॥ ५ ॥

षडहैर्मान्थसंपाद्याऽहुरुत्सृजन्ति षडहैरहि मासान्थसंपश्यन्त्यर्द्धमासैर्मान्थसंपाद्याऽहुरु-
त्सृजन्त्यर्द्धमासैरहि मासान्थसंपश्यन्त्यमावास्यया मासान्थसंपाद्याऽहुरुत्सृजन्त्यमावास्यया हि
मासान्थसंपश्यन्ति पौर्णमास्या मासान्थसंपाद्याऽहुरुत्सृजन्ति पौर्णमास्या हि मासान्थसंपश्यन्ति यो
वै पूर्ण आसिञ्चति परा स सिञ्चति यः पूर्णादुदचति ॥ १५ ॥ प्राणमस्मिन्थस दधाति यत्पौर्णमास्या
मासान्थसंपाद्याऽहुरुत्सृजन्ति सव्वत्सरायैव तत्प्राणन्दधति तदनु सत्रिणः प्राऽणन्ति यदहर्नोत्सृजे-
युर्यथा दतिरुपनद्धो विपतत्येव सव्वत्सरो वि पतेदार्तिमाच्छैर्युत्पौर्णमास्या मासान्थसंपाद्याऽहुरु-
त्सृजन्ति सव्वत्सरायैव तदुदानन्दधति तदनु सत्रिण उ- ॥ १६ ॥ दनन्ति नाऽऽतिमाच्छन्ति
पूर्णमासे वै देवानां सुतो यत्पौर्णमास्या मासान्थसंपाद्याऽहुरुत्सृजन्ति देवानामेव तद्यज्ञेन यज्ञं
प्रत्यवरोहन्ति वि वा एतद्यज्ञिञ्चिन्दन्ति यथ्वडहसन्ततः सन्तमथाऽहुरुत्सृजन्ति प्राजापत्यं पशुमा
लभन्ते प्रजापतिस्सर्वा देवता देवताभिरेव यज्ञः सन्तन्वन्ति यन्ति वा एते सर्वनाद्येऽह- ॥ १७ ॥
रुत्सृजन्ति तुरीयङ्गलु वा एतत्सर्वनय्यत्सान्नाय्यय्यत्सान्नाय्यं भवन्ति तेनैव सर्वनाद्यं यन्ति समुप-
हृत्य भर्षयन्त्येतत्सौमपीथा ह्यैतर्हि यथायतनव्वा एतेषां सवनभाजो देवता गच्छन्ति येऽहुरु-
त्सृजन्त्यनुसवनं पुरोडाशाभिर्वपन्ति यथायतनादेव सवनभाजो देवता अव रुन्धतेऽष्टाकपालान्प्रा-
तस्सवन एकादशकपालान्माद्धचन्दिने सर्वने द्वादशकपालास्तृतीयसवने छन्दांस्येवाऽऽत्वाऽव
रुन्धते वैश्वदेवश्चरुत्तृतीयसवने निर्वपन्ति वैश्वदेवव्वै तृतीयसवनन्तेनैव तृतीयसवनाद्यं यन्ति
॥ १८ ॥ उदचत्युद्येऽहरास्वा पञ्चदश च ॥ ६ ॥

उत्सृज्या(३)नोत्सृज्या(३)मिति मीमांसन्ते ब्रह्मवादिनस्तद्वाहुरुत्सृज्यमेवेत्यमावा-
स्यायाञ्च पौर्णमास्याञ्चोत्सृज्यमित्याहुरेते हि यज्ञव्वहंत इति ते त्वाव नोत्सृज्ये इत्याहुर्ये अवा-
न्तरय्यज्ञं भेजाते इति या प्रथमा व्यष्टका तस्यामुत्सृज्यमित्याहुरेष वै मासो विशर इति नाऽऽदिष्ट-
॥ १९ ॥ मुत्सृजेयुर्यदादिष्टमुत्सृजेयुर्यादृशो पुनः पर्याष्टावे मद्धचै षडहस्य संपद्येत षडहैर्मान्थसंपाद्य
यत्सप्तममहस्तस्मिन्नुत्सृजेयुस्तदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालनिर्वपयुरैन्द्रन्दधीन्द्राय मरुत्वते

पुरोडाशमेकादशकपालवैश्वदेवन्द्वादशकपालमग्नेर्वै वसुमतः प्रातस्सवनय्यदशये वसुमते पुरोडाश-
मष्टाकपालनिर्वपन्ति देवतामेव तद्भागिनीं कुर्वन्ति ॥ २० ॥ सर्वनमष्टाभिरुप यन्ति यदैन्द्रन्दि
भवतीन्द्रमेव तद्भागधेयान्न च्यावयन्तीन्द्रस्य वै मरुत्वतो माद्वचन्दिनः सर्वनय्यदिन्द्राय मरुत्वते
पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपन्ति देवतामेव तद्भागिनीं कुर्वन्ति सर्वनमेकादशभिरुप यन्ति विश्वे-
षावै देवानामृभुमतान्तृतीयसवनय्यद्वैश्वदेवन्द्वादशकपालनिर्वपन्ति देवता एव तद्भागिनीः कुर्वन्ति
सर्वनन्द्वादशभि- ॥ २१ ॥ रुपं यन्ति प्राजापत्यं पशुमा लभन्ते यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञस्याऽननुसर्गा-
याऽभिवर्त इतष्षण्मासो ब्रह्मसामं भवति ब्रह्म वा अभिवर्तो ब्रह्मणैव तत्सुवर्गल्लोकमभिवर्तयन्तो
यन्ति प्रतिकूलमिव हीतस्सुवर्गो लोक इन्द्र क्रतुं आ भेर पिता पुत्रेभ्यो यथा । शिखा नो
अस्मिन्पुरुदूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहीत्यमुत आयताः षण्मासो ब्रह्मसामं भवत्ययवै लोको
ज्योतिः प्रजा ज्योतिरिममेव तल्लोकं पश्यन्तोऽभिवदन्त आ यन्ति ॥ २२ ॥ नाऽदिष्टकुर्वन्ति द्वादश-
भिरिति विश्वतिश्च ॥ ७ ॥

देवानांवा अन्तर्जगमुषामिन्द्रियव्ययीमपाऽक्रामत्तत्क्रोशेनाऽवाऽरुन्धत तत्क्रोशस्य क्रोश-
त्वय्यत्क्रोशेन चात्वालस्याऽन्तै स्तुवन्ति यज्ञस्यैवाऽन्तर्जत्वेन्द्रियव्ययीमव रुन्धते सत्रस्य-
द्वर्चाऽऽहवनीयस्याऽन्तै स्तुवन्त्यग्निमेवोपद्रष्टारङ्गत्वर्द्धिमुप यन्ति प्रजापतेरुहदयेन हविर्द्वानेऽन्त-
स्तुवन्ति प्रेमाणमेवाऽस्य गच्छन्ति श्लोकेन पुरस्तात्सदस- ॥ २३ ॥ स्तुवन्त्यनुश्लोकेन पश्चाद्यज्ञ-
स्यैवाऽन्तर्जत्वा श्लोकभाजो भवन्ति नवभिर्दध्वर्युरुद्रायति नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमा-
नेषु दधाति सर्वा ऐन्द्रियो भवन्ति प्राणेष्वेवेन्द्रियन्दधत्यप्रतिहताभिरुद्रायति तस्मात्पुरुषस्सर्वाण्य-
न्यानि शीष्णोऽङ्गानि प्रत्यचति शिर एव न पञ्चदशः रथन्तरम्भवतीन्द्रियमेवाऽव रुन्धते सप्तदशं
॥ २४ ॥ बृहदन्नाद्यस्याऽवरुद्ध्या अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशं भद्रन्दिपदासु प्रतिष्ठित्यै पत्न्य
उप गायन्ति मिथुनत्वाय प्रजात्यै प्रजापतिः प्रजा असृजत सौऽकामयताऽऽसामहः राज्यं
परीयामिति तासां राजनेनैव राज्यं पर्यैत्तद्राजनस्य राजनत्वय्यद्राजनं भवति प्रजानामेव
तद्यजमाना राज्यं परि यन्ति पञ्चविंशं भवति प्रजापते- ॥ २५ ॥ राप्स्यै पञ्चभिस्तिष्ठन्तस्तुवन्ति
देवलोकमेवाऽभि जयन्ति पञ्चभिरासीना मनुष्यलोकमेवाऽभि जयन्ति दश सं पद्यन्ते दशांरुषरा
विराडन्ववैविराड्विराजैवाऽन्नाद्यमव रुन्धते पञ्चधा विनिषद्य स्तुवन्ति पञ्च दिशो दिरुष्वैव प्रति
तिष्ठन्त्येकैकयाऽस्तुतया समायन्ति दिग्भ्य एवाऽन्नाद्यः सं भरन्ति तामिरुद्रातोद्रायति दिग्भ्य
एवाऽन्नाद्यः ॥ २६ ॥ संभृत्य तेज आत्मन्दधते तस्मादेकः प्राणस्सर्वाण्यङ्गान्यवत्यथो यथा सुपर्ण
उत्पतिष्यच्छिर उत्तमङ्गुरुत एवमेव तद्यजमानाः प्रजानामुत्तमा भवन्त्यासन्दीमुद्राताऽऽ रौहति
साम्राज्यमेव गच्छन्ति ऐङ्गः होता नाकस्यैव पृष्ठः रौहन्ति कूर्वावदध्वर्युर्ब्रध्नस्यैव विष्टपङ्गच्छ-

न्त्येतावन्तो वै देवलोकस्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठन्त्यथो आक्रमणमेव तथ्येतुय्यजमानाः कुर्वते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै ॥ २७ ॥ सदसस्सप्तदशं प्रजापतेर्गायति दिग्भ्य एवाऽन्नाद्यं प्रत्येकादश च ॥ ८ ॥

अर्क्येण वै सहस्रशः प्रजापतिः प्रजा असृजत ताभ्य इलान्देनेराल्लूतामवाऽरुन्ध यद्वर्क्यं भवति प्रजा एव तद्यजमानास्सृजन्त इलान्दं भवति प्रजाभ्य एव सृष्टाभ्य इराल्लूतामव रुन्धते तस्माद्याः समाः सत्रः समृद्धिर्बोधुकास्ताः समाः प्रजा इषः ह्यासामूर्जमाददते याः समाः व्यृद्धमर्बोधुकास्ताः समाः प्रजा ॥ २८ ॥ न ह्यासामिषमूर्जमाददत उत्क्रोदङ्कुर्वते यथा बन्धान्मुमुचाना उत्क्रोदङ्कुर्वत एवमेव तद्यजमाना देवबन्धान्मुमुचाना उत्क्रोदङ्कुर्वत इषमूर्जमात्मन्दधाना वाणशततन्तुर्भवति शतायुः पुरुषशतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्याजिन्धावन्त्यनभिजितस्याऽभिजित्यै दुन्दुभीन्समाध्नन्ति परमा वा एषा वाग्या दुन्दुभौ परमामेव ॥ २९ ॥ वाचमव रुन्धते भूमिदुन्दुभिमा घ्नन्ति यैवेमाँवाक्प्रविष्टा तामेवाऽव रुन्धतेऽथो इमामेव जयन्ति सर्वा वाचो वदन्ति सर्वासामँवाचामवरुद्ध्या आर्द्रं चर्मन्यायच्छेते इन्द्रियस्याऽवरुद्ध्या आऽन्यः क्रोशति प्राऽन्यशःसति य आक्रोशति पुनात्येवैनान्थस यः प्रशःसति पूतेष्वेवाऽन्नाद्यन्दधात्यृषिकृतञ्च ॥ ३० ॥ वा एते देवकृतञ्च पूर्वैर्मासैरव रुन्धते यद्भूतेच्छदाः सामानि भवन्त्युभयस्याऽवरुद्ध्यै यन्ति वा एते मिथुनाद्ये सँव्वथ्सरमुपयन्त्यन्तर्वेदि मिथुनौ सं भवतस्तेनैव मिथुनाद्य यन्ति ॥ ३१ ॥ व्यृद्धमर्बोधुकास्ताः समाः प्रजाः परमामेव च त्रिःशच्च ॥ ९ ॥

चर्माऽव भिन्दन्ति पाप्मानमेवैषामव भिन्दन्ति माऽप राथ्सीर्माऽति व्याथ्सीरित्याह संप्रत्यैवैषाँ पाप्मानमव भिन्दन्त्युदकुंभानधिनिधाय दास्यो मार्जालीयं परि नृत्यन्ति पदो निघ्नतीरिदम्मधुङ्गायन्त्यो मधु वै देवानाँ परममन्नाद्यं परममेवाऽन्नाद्यमव रुन्धते पदो नि घ्नन्ति महीयामेवैषु दधति ॥ ३२ ॥ चर्मैकान्न पञ्चाशत् ॥ १० ॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा संप्रोष्यते स्वाहा संप्लवंमानाय स्वाहा संभुताय स्वाहा मेघायिष्यते स्वाहा मेघायते स्वाहा मेघिताय स्वाहा मेघाय स्वाहा नीहाराय स्वाहा निहाकायै स्वाहा प्रासचाय स्वाहा प्रचलाकायै स्वाहा विद्योतिष्यते स्वाहा विद्योतमानाय स्वाहा सर्वविद्योतमानाय स्वाहा स्तनयिष्यते स्वाहा स्तनयते स्वाहोग्रः स्तनयते स्वाहा वर्षिष्यते स्वाहा वर्षते स्वाहाऽभिवर्षते स्वाहा परिवर्षते स्वाहा सँव्वर्षते ॥ ३३ ॥ स्वाहाऽनुवर्षते स्वाहा शीकायिष्यते स्वाहा शीकायते स्वाहा शीकिताय स्वाहा प्रोषिष्यते स्वाहा प्रुष्णते स्वाहा परिपुष्णते स्वाहाँद्ग्रहीष्यते स्वाहाँद्बृहते स्वाहोद्बृहीताय स्वाहा विप्रोष्यते स्वाहा विप्रवंमानाय स्वाहा विपुताय स्वाहाऽऽतस्म्यते स्वाहाऽऽतपते स्वाहोग्रमातपते स्वाहगर्भ्यस्स्वाहा यजुर्भ्यस्स्वाहा सामर्भ्यस्स्वाहाऽङ्गिरोभ्यस्स्वाहा वेदैभ्यस्स्वाहा गाथाभ्यस्स्वाहा नाराशःसीभ्यस्स्वाहा रैर्भीभ्यस्स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ३४ ॥ सँव्वर्षते रैर्भीभ्यस्स्वाहा द्वे च ॥ ११ ॥

दत्त्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहा प्राणिने स्वाहाऽप्राणाय स्वाहा मुखवते स्वाहाऽमुखाय स्वाहा नासिकवते स्वाहाऽनासिकाय स्वाहाऽखण्वते स्वाहाऽनखिकाय स्वाहा कर्णिने स्वाहाऽकर्णकाय स्वाहा शीर्षण्वते स्वाहाऽशीर्षकाय स्वाहा पद्वते स्वाहाऽपादकाय स्वाहा प्राणते स्वाहाऽप्राणते स्वाहा वदते स्वाहाऽवदते स्वाहा पश्यते स्वाहाऽपश्यते स्वाहा शृण्वते स्वाहाऽशृण्वते स्वाहा मनस्विने स्वाहा- ॥ ३५ ॥ ऽमनसे स्वाहा रेतस्विने स्वाहाऽरेतस्काय स्वाहा प्रजाभ्यस्स्वाहा प्रजननाय स्वाहा लोमवते स्वाहाऽलोमकाय स्वाहा त्वचे स्वाहाऽत्वक्काय स्वाहा चर्मण्वते स्वाहाऽचर्मकाय स्वाहा लोहितवते स्वाहाऽलोहिताय स्वाहा मांसन्वते स्वाहाऽमांसकाय स्वाहा स्नावभ्यस्स्वाहाऽस्नावकाय स्वाहाऽस्थन्वते स्वाहाऽनस्थिकाय स्वाहा मज्जन्वते स्वाहाऽमज्जकाय स्वाहाऽङ्गिने स्वाहाऽनङ्गाय स्वाहाऽऽत्मने स्वाहाऽनात्मने स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ३६ ॥ मनस्विने स्वाहाऽनात्मने स्वाहा द्वे च ॥ १२ ॥

कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु विष्णुस्त्वा युनक्तवस्य यज्ञस्यद्धर्यै मह्यं सन्नत्या अमुष्मै कामायाऽऽयुषे त्वा प्राणाय त्वाऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा व्युष्ट्यै त्वा रय्यै त्वा राधसे त्वा घोषाय त्वा पोषाय त्वाऽऽराद्धोषाय त्वा प्रच्युत्यै त्वा ॥ ३७ ॥ कस्त्वाऽष्टात्रिंशत् ॥ १३ ॥

अग्र्यै गायत्राय त्रिवृते राधन्तराय वासन्तायाऽष्टाकपाल इन्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय बारहताय ग्रैष्मायैकादशकपालो विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यस्सप्तदशेभ्यो वैरूपेभ्यो वार्षिकेभ्यो द्वादशकपालो मित्रावरुणाभ्यामानुष्टुभाभ्यामेकविंशाभ्यां वैराजाभ्यां शारदाभ्यां पयस्यां बृहस्पतये पाङ्काय त्रिणवाय शाक्वराय हैमन्तिकाय चरुसवित्र आतिच्छन्दसाय त्रयस्त्रिंशाय रैवताय शैशिराय द्वादशकपालोऽदित्यै विष्णुपत्न्यै चरुग्रये वैश्वानराय द्वादशकपालोऽनुमत्यै चरुः काय एककपालः ॥ ३८ ॥ अग्रयेऽदित्या अनुमत्यै सप्तचत्वारिंशत् ॥ १४ ॥

यो वा अग्रावग्निः प्रहियते यश्च सोमो राजा तयोरेष आतित्यय्यदग्नीषोमीयोऽथैष रुद्रो यश्चीयते यत्सञ्चितेऽग्रावेतानि हवींषि न निर्वपेदेष एव रुद्रोऽशान्त उपोत्थाय प्रजां पशून् यजमानस्याऽभि मन्येत यत्सञ्चितेऽग्रावेतानि हवींषि निर्वपति भागधेयेनैवैनं शमयति नाऽस्य रुद्रोऽशान्त ॥ ३९ ॥ उपोत्थाय प्रजां पशून्भि मन्यते दशं हवींषि भवन्ति नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव यजमाने दधात्यथो दशांखरा विराडन्वैविसड्विराज्येवाऽन्नाद्ये प्रति तिष्ठत्यृतुभिर्वा एष छन्दोभिस्स्तोमैः पृष्ठैश्चेतव्य इत्याहुयदेतानि हवींषि निर्वपत्यृतुभिरिवैनञ्छन्दोभिस्स्तोमैः पृष्ठैश्चिनुते दिशस्सुषुवाणेना- ॥ ४० ॥ ऽभिजित्या इत्याहुयदेतानि हवींषि निर्वपति दिशामभिजित्या एतया वा इन्द्रन्देवा अयाजयन्तस्मादिन्द्रसव एतया मनु मनुष्यास्तस्मान्मनुसवो यथेन्द्रो देवानाय्यथा मनुर्मनुष्याणामेवं भवति य एवैविविद्वानेतयेष्ट्या यजते दिग्वतीः पुरोनुवाक्या भवन्ति सर्वासान्दिशामभिजित्यै ॥ ४१ ॥ अशान्तस्सुषुवाणेनैकचत्वारिंशच्च ॥ १५ ॥

यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव । य ईशो अस्य द्विपदश्रुतुष्पदः कस्मै
देवाय हविषा विधेम । उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं ह्वामि तस्य ते द्यौर्महिमा नख्व-
त्राणि रूपमादित्यस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा ॥ ४२ ॥ यः प्राणतो द्यौरादित्योऽष्टा-
त्रिंशत् ॥ १६ ॥

य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपासते प्रशिष्यस्य देवाः । यस्य छायाऽमृत्यस्य मृत्युः
कस्मै देवाय हविषा विधेम । उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं ह्वामि तस्य ते पृथिवी महि-
मौषधयो वनस्पतयो रूपमग्निस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा ॥ ४३ ॥ य आत्मदाः पृथि-
व्यग्निरैकाच चत्वारिंशत् ॥ १७ ॥

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामाऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यं शूरो महारथो जायता-
न्दोग्धी धेनुर्वोढाऽनुड्वानाशुस्सप्तिः पुन्यधियोषा जिष्णू रथेष्ठास्सभेयो युवाऽऽस्य यजमानस्य वी-
रो जायतान्निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्ताद्योगखेमो नः
कल्पताम् ॥ ४४ ॥ आ ब्रह्मन्नेकचत्वारिंशत् ॥ १८ ॥

आऽक्रान् वाजी पृथिवीमग्रियुजमकृत वाज्यर्वाऽऽक्रान् वाज्यन्तरिख्वंवायुयुजमकृत
वाज्यर्वा द्याव्वाज्याऽक्रान्त सूर्ययुजमकृत वाज्यर्वाऽग्निस्ते वाजिन् युङ्ङनु त्वाऽऽ रभे स्वस्ति
मा सं पारय वायुस्ते वाजिन् युङ्ङनु त्वाऽऽ रभे स्वस्ति मा सं ॥ ४५ ॥ पारयाऽदित्यस्ते वाजिन्
युङ्ङनु त्वाऽऽ रभे स्वस्ति मा सं पारय प्राणधृगसि प्राणं मे दृह व्यानधृगसि व्यानं मे दृहा-
ऽपानधृगस्यपानं मे दृह चरुर्भुरसि चरुर्भुर्मयि धेहि श्रोत्रमसि श्रोत्रं मयि धेह्यायुरस्यायुर्मयि धेहि
॥ ४६ ॥ वायुस्ते वाजिन् युङ्ङनु त्वाऽऽ रभे स्वस्ति मा सन्निचत्वारिंशच्च ॥ १९ ॥

जज्ञि बीजव्वष्टा पर्जन्यः पक्ता सस्य सुपिप्पला ओषधयस्स्वधिचरणेय सुपसदनोंऽग्नि-
स्स्वद्वयख्वमन्तरिख्व सुपावः पवमानस्सूपस्थाना द्यौश्शिवमसौ तपन् यथापूर्वमहोरात्रे पञ्चद-
शिनोंऽर्द्धमासास्त्रिंशिनो मासाः कृता क्रतवश्शान्तस्सव्वत्सरः ॥ ४७ ॥ जज्ञि बीजमेकत्रिंशत्
॥ २० ॥

आग्नेयोऽष्टाकपालस्सौम्यश्चरुस्सावित्रोऽष्टाकपालः पौष्णश्चरु रौद्रश्चरुग्रये वैश्वानराय
द्वादशकपालो मृगाखरे यदि नाऽऽगच्छेदग्रयेऽहोमुचेऽष्टाकपालस्सौर्यं पयो वायव्यं आज्यभागः
॥ ४८ ॥ आग्नेयश्चतुर्विंशतिः ॥ २१ ॥

अग्रयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इन्द्रायाऽहोमुच एकादशकपालो मित्रावरुणाभ्यामागोमुग्भ्यां
पयस्या वायोसावित्र आगोमुग्भ्याश्चरुश्चिभ्यामागोमुग्भ्यान्धाना मरुद्भ्य एनोमुग्भ्यस्सप्तकपालो
विश्वेभ्यो देवेभ्य एनोमुग्भ्यो द्वादशकपालोऽनुमत्यै चरुग्रये वैश्वानराय द्वादशकपालो द्यावापृ-
थिवीभ्यामहोमुग्भ्यान्द्विकपालः ॥ ४९ ॥ अग्रयेऽहोमुचे त्रिंशत् ॥ २२ ॥

अग्रये समनमत्पृथिव्यै समनमद्यथाऽग्निः पृथिव्या समनमदेवं मह्यं भद्रास्सन्नतयस्सन्नमन्तु
वायवे समनमदन्तरिक्षाय समनमद्यथा वायुरन्तरिक्षेण सूर्याय समनमद्विवे समनमद्यथा सूर्यो
दिवा चन्द्रमसे समनमन्नखेत्रेभ्यस्समनमद्यथा चन्द्रमा नखेत्रैर्वरुणाय समनमदद्भ्यस्समनम-
द्यथा ॥ ५० ॥ वरुणोऽद्भिस्साम्ने समनमद्वे समनमद्यथा सामर्चा ब्रह्मणे समनमत्खेत्राय सम-
नमद्यथा ब्रह्म खेत्रेण राज्ञे समनमद्विशे समनमद्यथा राजा विशा रथाय समनमदश्वेभ्यस्समनम-
द्यथा रथोऽश्वैः प्रजापतये समनमद्भूतेभ्यस्समनमद्यथा प्रजापतिभूतैः समनमदेवं मह्यं भद्रास्सन्नत-
यस्सन्नमन्तु ॥ ५१ ॥ अद्भ्यस्समनमद्यथा मह्यश्चत्वारि च ॥ २३ ॥

ये ते पन्थानस्सवितः पूर्यासोऽरेणवो वितता अन्तरिक्षे । तेभिर्नो अद्य पृथिभिस्सुगेभी
रक्षा च नो अग्निं च देव ब्रूहि । नमोऽग्रये पृथिविखिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि नमो
वायवेऽन्तरिक्षखिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि नमस्सूर्याय दिविखिते लोकस्पृते
लोकमस्मै यजमानाय देहि ॥ ५२ ॥ ये ते चतुश्चत्वारिंशत् ॥ २४ ॥

यो वा अश्वस्य मेद्धयस्य शिरो वेदं शीर्षणवान्मेद्धयौ भवत्युषा वा अश्वस्य मेद्धयस्य
शिरस्सूर्यश्चखुर्वातः प्राणश्चन्द्रमाश्चोत्रन्दिशः पादा अवान्तरदिशाः परशवोऽहोरात्रे निमेषोऽर्द्ध-
मासाः पर्वाणि मासास्सन्धानान्यृतवोऽङ्गानि सव्यश्चर आत्मा रश्मयः केशा नखत्राणि रूपन्ता-
रका अस्थानि नभो मात्सान्योषधयो लोमानि वनस्पतयो वाला अग्निर्मुखवैश्वानरो व्यात्तः
॥ ५३ ॥ समुद्र उदरमन्तरिक्षं पायुर्द्यावापृथिवी आण्डौ ग्रावा शेषस्सोमो रेतो यज्जञ्जभ्यते तद्वि
द्यौतते यद्विधूनुते तथस्तनयति यन्मेहति तद्वरुषति वागेवाऽस्य वागहर्वा अश्वस्य जायमानस्य
महिमा पुरस्ताज्जायते रात्रिरेनं महिमा पश्चादनु जायत एतौ वै महिमानावश्वमभितस्सं बभूवतुरहयो
देवानवहदवांसुरान् वाजी गन्धर्वानश्वौ मनुष्यान्त्समुद्रो वा अश्वस्य योनिस्समुद्रो बन्धुः
॥ ५४ ॥ व्यात्तमवहद्वादश च ॥ २५ ॥

गावो गावस्सिर्षासन्तीः प्रथमे मासि संमान्यो यदि सोमौ षडहैरुत्सृज्या(३)न्देवानामर्क्येण चर्माऽव पृथिव्यै
दत्वते कस्त्वाऽग्रये यो वै यः प्राणतो य आत्मदा आ ब्रह्माऽक्राञ्जि बीजमाग्रेयोऽष्टाकपालोऽग्रयेऽहोमुचेऽष्टा-
कपालोऽग्रये समनमद्ये ते पन्थानो यो वा अश्वस्य मेद्धयस्य शिरः पञ्चविंशतिः ॥ २५ ॥ गावस्समान्यस्सर्वनम-
ष्टाभिर्वा एते देवकृतश्चाऽभिजित्या इत्याहुर्वरुणोऽद्भिस्साम्ने चतुष्पञ्चाशत् ॥ ५४ ॥ गावस्समुद्रो बन्धुः ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां सप्तमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नस्समाप्तः ॥

॥ इति सप्तमं काण्डम् ॥

॥ सप्तमकाण्डस्य सन्देहनिरासपाठः ॥

रुन्धते दधते तिष्ठन्ते जायन्ते । प्रजननमङ्गिरसोऽत्रिर्जमदग्निस्सव्यश्चरः कुसुरुबिन्दस्सप्तरात्रं
बृहस्पतिरष्टरात्रं प्रजापतिस्ताः ख्युर्धन्वरात्रं प्रजापतिरकामयत दशहोतारव्वर्जयित्वा । सव्यश्चरो

नैकविंशः । साद्ध्या न पञ्चविंशः । कुसुरुबिन्दो न त्रयस्त्रिंशः । बृहस्पतिस्सर्वम् । द्वाभ्यामष्टा-
नवत्यै । चतुर्भ्यष्षण्वत्यै । पञ्चभ्यः पञ्चनवत्यै । च प च प परिगृहीत्यै । षट्प्रजायै परिगृहीत्यै ।
षडिन्द्रियस्य परिगृहीत्यै । षट्सुवर्गस्य लोकस्य परिगृहीत्यै । सप्तेन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशूनां
परिगृहीत्यै । अष्ट त्रि संसाऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै । नव ब्रह्मवर्चसस्याऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै । दश प्र
द्वितीयौ ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै । प्र प स नव प्र द्वि च बृहद्रथन्तराभ्यां प स नव यदन्यतः । यत्र-
यत्र बृहद्रथन्तराभ्यान्तत्रतत्र पराञ्चः । साद्ध्याबृहस्पती वर्जयित्वा । षष्ठेऽष्टमे प्रथमे द्वितीये पुनष्ष-
ष्ठेऽसत्रम् । सा विराट्दूर्ध्वन्त्र्यहा भवन्ति । वसिष्ठस्तैः । अम्बे प्रथमन्नयति । यथा वै षडहः । खषु-
थ्सहड्डेषु । प्रथमं मोदचतुर्थम् । द्वितीयं मोदसप्तमम् । प्रथमं पौष्णवर्जम् । द्वितीयमैन्द्रवर्जम् ।
ऋतव आदित्या गावो ज्योतिर्ज्योतिः । अङ्गिरस इयावेति । आदित्या इयामेति । सुवर्गल्लोकमया-
मेति ॥

॥ अनुवाकमद्धयगताः वाक्यान्ताः पञ्चाशतः ॥

उभा वाꣳ होतदोषाऽगन्म सुवस्सज्योतिषा सोमाय पितृमते सुवानस्सोमो वर्द्धन्तु त्वा
राजन्दिर्वोऽस्य जगतो रराणो वीहि कव्यवाहन पितृन्कर्मण्यस्स्वधायै नमो मन्यासै शं प्र देवꣳ
सन्तै वायुरग्रे यय्यङ्गर्ष्ये पाथा दध्रुवर्षितिरपाऽमतिव्रतमेकाऽस्य सुमतावग्निर्वृत्राणि चर्षणी-
नाय्य इमा वीरशतमन्युः पर्यसा महीङ्गाꣳ सुहिरण्ये शुक्रास्ताः पुष्टं पशु मन्यते त्रिंशत् ॥ ३० ॥

॥ हरिः ओ(३)म् ॥

॥ सप्तमकाण्डस्य प्रश्नादिसङ्ख्यानिर्णयः ॥

प्रश्नाः	अनुवाकाः	पञ्चाशतः	पदानि
१	२०	५२	२६३५
२	२०	५०	२३३०
३	२०	४२	२१२३
४	२२	५३	२६२१
५	२५	५४	२६३१

॥ संहतसङ्ख्या ॥

५	१०७	२५१	१२३४०
---	-----	-----	-------

॥ काण्डसप्तकस्य संहतसङ्ख्या ॥

प्रश्नाः	अनुवाकाः	पञ्चाशतः	पदानि
४४	६५१	२१९८	१०९२८७

शुद्धाशुद्धपाठः

पुठे	पङ्क्तौ	अशुद्धिः	शुद्धिः
8	19	देवेभ्यः	देवेभ्यः
14	2	पितेव	पितेव
18	7	इन्द्रियावतः	इन्द्रियावतः
19	27	चन्द्रदक्षिणा	चन्द्रदक्षिणा
142	12	त्वया चक्षुः	त्वया चक्षुः
146	27	आगतं मरुतो	आगतं मरुतो
157	13	देवेष्वधिदेवत्वम्	देवेष्वधिदेवत्वम्
168	1	अग्राविष्णू	अग्राविष्णू
200	2	यद्रियङ्	यद्रियङ्
210	6	रात्रीर्दीक्षितः	रात्रीर्दीक्षितः
211	4	मिनुयात्	मिनुयात्
211	15	वैष्णवी	वैष्णवी
230	18	यथायजुरेव	यथायजुरेव
232	2	उभयतः	उभयतः
237	22	एभ्य एवैनाम्	एभ्य एवैनाम्
244	5	वज्रैणैवैनम्	वज्रैणैवैनम्
246	22	यद्वैसर्जनानि	यद्वैसर्जनानि
250	23	व्यानेनैवास्य	व्यानेनैवास्य

